This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,144,752

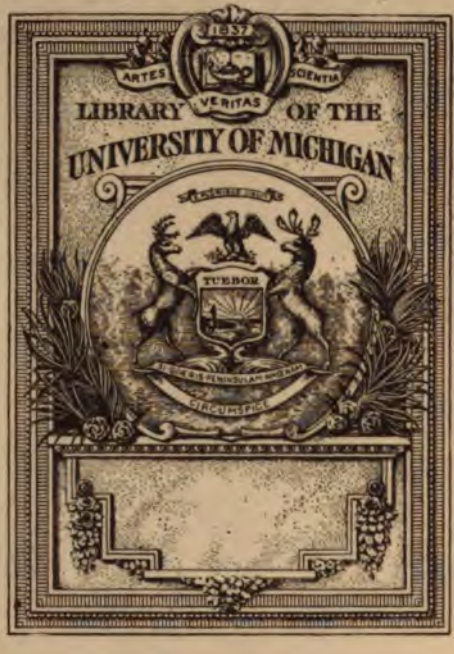
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT

VIJFDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1882.

MAR 17 1919

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

VIJFDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1882.

NAAMLIJST DER LEDEN [1])

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Tweede Secretaris.*
Mr. J. I. D. Nepveu, *Eerste Bibliothecaris.*
Dr. J. Hartog, *Tweede Bibliothecaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Mei 1881.

367070

HONORAIRE LEDEN.

M. Amari, te Rome.
Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
E. de Borchgrave, te Brussel.
E. de Busscher, te Gent.
R. Chalon, te Brussel.
H. Conscience, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Fr. Cramer, te Straalsond.
J. L. A. Diegerick, te Iperen.
Dr. J. H. A. Ebrard, te Erlangen.
Dr. L. Ennen, te Keulen.
M. F. Essellen, te Hamm.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Luik.
L. P. Gachard, te Brussel.
L. Galesloot, te Brussel.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. de Geer, te Utrecht.
Dr. H. Grote, te Hannover.
Henry Havard, te Parijs.
Ferd. von Hellwald, te Rome.
A. Henne, te Brussel.
Dr. J. F. J. Heremans, te Gent.
Xavier Heuschling, te Brussel.
Th. Juste, te Brussel.
F. Kügler, te Berlijn.
L. von Ledebur, te Berlijn.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.

K. Nijs, te Antwerpen.
Ch. Paeille, te Rijssel.
Ridder Jules Pautet, te Beaune.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
F. Rens, te Gent.
Dr. G. J. Rosenkrans, te Munster.
C. A. Serrure, te Brussel.
K. F. Stallaert, te Brussel.
Dr. W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.
J. J. A. Worsaae, te Koppenhagen.

GEWONE LEDEN.

Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
Mr. D. van Akerlaken, te Hoorn.
A. J. van Asselt, te Oldenbroek.
Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
Dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen, te Utrecht.
D. A. Balfoort, te Utrecht.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
L. M. Beels, te Amsterdam.
Mr. A. R. van Bel, te Amsterdam.
Mr. N. P. van den Berg, te Batavia.
Mr. P. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
Mr. P. J. Teding van Berkhout jr., te Baarn.
W. van Beuningen, te Ameyde.
Mr. M. Bichon van IJsselmonde, te Rotterdam.
Mr. W. R. Boer, te Utrecht.
Dr. A. van der Boon Cz., te Zaandam.
Jhr. W. Boreel van Hoogelanden, te Velzen.

Dr. Th. Borret, te Vogelenzang.
Jhr. H. van den Bosch, te Bilt.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
G. de Bruyne, te Utrecht.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. J. de Bull, te Amsterdam.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. H. H. van Capelle, te Arnhem.
Mr. C. A. Chais van Buren, te Amsterdam.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
Jhr. J. F. L. Coenen van 's Gravensloot, te Leiden.
G. Craayvanger, te Utrecht.
J. Craandijk, te Rotterdam.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
Dr. C. E. Daniels, te Amsterdam.
J. Backer Dirks, te 's Gravenhage.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
Mr. C. G. de Balbian van Doorn, te Utrecht.
Mr. J. J. van Doorninck, te Zwolle.
Dr. G. J. Dozy, te Leiden.
Dr. J. C. Drabbe, te Leiden.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Mr. W. H. Elias, te Amsterdam.
Jhr. W. I. C. Rammelman Elsevier, te Leiden.
Dr. C. A. Engelbregt, te Utrecht.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Mr. D. Everwijn, te Brummen.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.
Mr. H. O. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.

Mr. J. Fockema Andreae, te Leiden.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
Mr. J. A. Fruin, te Utrecht.
Dr. R. Fruin, te Leiden.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. G. de Geer, te Utrecht.
Jhr. Mr. E. L. de Geer, te Zeist.
Jhr. Mr. J. J. de Geer van Rijnhuizen, te Jutfaas.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. H. Gerlings, te Haarlem.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
Jhr. Mr. J. de Grez, te 's Hertogenbosch.
W. T. van Griethuyzen, te Rotterdam.
J. Baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
Dr. F. J. van den Ham, te Groningen.
Dr. H. G. Hamaker, te Katwijk a/d Rijn.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.
Mr. W. L. van Helten, te Rotterdam.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
Mr. A. C. van Heusde, te 's Gravenhage.
Mr. J. Heydanus, te Weesp.
Mr. S. J. Hingst, te Amsterdam.
W. J. Hofdijk, te Amsterdam.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
J. H. Hooyer, te Arnhem.
F. A. van Braam Houckgeest, te Nieuwe Diep.
Dr. G. A. Hulsebos, te Utrecht.
Mr. E. Huydecoper van Nigtevecht, te Utrecht.

Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen, te Maarsseveen.
A. Ising, te 's Gravenhage.
F. H. G. van Iterson, te Leiden.
H. de Jager, te Brielle.
H. Q. Janssen, te St. Anna ter Muiden.
Dr. P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet, te Oost-Kapelle.
Jhr. Mr. J. de Jonge van Zwijnsbergen, te Helvoirt.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Mr. H. W. Jordens, te Deventer.
Dr. Th. Jorissen, te Amsterdam.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
Dr. C. M. Kan, te Amsterdam.
D. van der Kellen, te 's Gravenhage.
J. Ph. van der Kellen, te Amsterdam.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluyt, te Amsterdam.
J. Kneppelhout, te Oosterbeek.
Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenhurg, te Utrecht.
W. J. Knoop, te 's Gravenhage.
S. S. de Koe, te Utrecht.
Mr. J. S. G. Koning, te Wedde.
F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
E. H. Lasonder, te Utrecht.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. C. P. Lenshoek, te Wolfaartsdijk.
Mr. L. Ed. Lenting, te 's Gravenhage.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. A. Looijen, te Utrecht.

Mr. J. de Louter, te Utrecht.
Mr. C. Th. Baron van Lynden van Sandenburg, te 's Gravenhage.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem.
Mr. Ae. Baron Mackay, te Zutphen.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Mr. W. C. Mees, te Amsterdam.
Mr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdan.
D. C. Meijer Jr., te Amsterdam.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. J. Meuleman, te Nijmegen.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. H. E. Moltzer, te Groningen.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. P. L. Muller, te Groningen.
Mr. C. A. Nairac, te Barneveld.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Rotterdam.
Dr. J. J. van Oosterzee, te Utrecht.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
M A. Perk, te Amsterdam.
Mr. J. E. van Persijn, te Nunspeet.
Mr. R. G. Philipson, te Zwolle.
Dr. R. A. S. Piccardt, te Goes.

Dr. A. Pierson, te Amsterdam.
Mr. N. G. Pierson, te Amsterdam.
H. G. van der Poel, te Veenendaal.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
A. Pompe, te Breda.
Dr. P. J^{z} Proost, te Geervliet.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te Utrecht.
Dr. E. D. Pijzel, te Deventer.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Bemmel.
Mr. F. A. L. Ridder van Rappard, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
Jhr. Mr. Th. H. F van Riemsdijk, te Arnhem.
J. B. Rietstap, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. du Rieu, te Leiden.
Dr. G. J. Brutel de la Rivière, te Krabbendijke.
Mr. H. H. Baron Roëll, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
M. Roest Mz., te Amsterdam.
Mr. N. de Roever, te Amsterdam.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Mr. H. G. Römer, te Utrecht.
Dr. R. C. H. Römer, te Deil.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
W. F. N. van Rootselaar, te Amersfoort.
Dr. M. A. N. Rovers, te Haarlem.
J. B. Scheffer, te Rotterdam.
J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam.
J. N. Scheltema, te Gouda.
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, te Arnhem.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
U. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, te Utrecht.
Dr. Chr. Sepp, te Leiden.

Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Jhr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. van Slee, te Brielle.
Mr. A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. Baron Sloet, te Arnhem.
Mr. J. J. Smits, te Batavia.
O. A. Spitzen, te Zwolle.
Mr. J. J. Uytwerf Sterling, te Utrecht.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Maastricht.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen, te Groningen.
Dr. B. Symons, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak, te 's Gravenhage.
J. A. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
P. A. Tiele, te Utrecht.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. des Tombe, te 's Gravenhage.
A. van Toorenenbergen, te Groningen.
Dr. J. J. van Toorenenbergen, te Amsterdam.
Dr. H. Edema van der Tuuk, te Noordwolde.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Mr. M. Verbrugge, te Middelburg.
Dr. J. Verdam, te Amsterdam.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. H. C. A. Ver-Huell, te 's Gravenhage.
Mr. H. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.

Dr. P. J. Veth, te Leiden.
N. P. Visvliet, te Middelburg.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhaga.
J. J. van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Mr. A. D. de Vries Az., te Amsterdam.
R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. M. de Vries, te Leiden.
Dr. A. Vrolik, te 's Gravenhage.
W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. A. C. Waller, te Haarlem.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Wageningen.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
Mr. C. A. J. Willeumier, te Amsterdam.
A. Winkler Prins, te Veendam.
P. H. Witkamp, te Amsterdam.
J. Wolbers, te Utrecht.
Dr. H. Wenzelburger, te Amsterdam.
E. Cats Wor, te Enkhuizen.
B. W. Wttewaall, te Utrecht.
A. W. Wijbrands, te Hoorn.
Dr. B. H. C. K. van der Wijck, te Groningen.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Utrecht.
Dr. J. A. Wijnne, te Utrecht.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
J. C. Zimmerman, te Amsterdam.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: *Onderzoek leidt tot waarheid*, te 's Gravenhage.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

Universiteits Bibliotheek, te Amsterdam.

Universiteits Bibliotheek, te Utrecht.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg.

Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas.

Comité central de publication des inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Orientale, te Gent.

Messager de Gand, te Gent.

Königlich bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monatschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Gratz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

Verein für thuringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvége, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

I. VAN DE SCHRIJVERS.

Dr. C. E. Daniëls. *De Kinderpokinenting in Nederland, meerendeels naar onuitgegeven bescheiden bewerkt.* Amsterdam. 1875. 8°.

P. Jz. Proost. *Jodocus van Lodenstein.* Academisch proefschrift. Amsterdam 1880. 8°.

P. J. H. Baudet. *Beschrijving van de Azorische eilanden en geschiedenis van hunne volkplanting.* Antwerpen. 1880. 8°.

J. N. Scheltema. *Een nationaal gedenkteeken, toespraak gehouden bij de onthulling van het Monument voor de Gebr. Houtman te Gouda, op 1 Juli 1880.* Niet in den handel. 8°.

A. Schimmelpenninck van der Oye van Nijenbeek. *Stamboom van Boerhaave en zijne nakomelingen in 1880.* s. l. e. pl.

Ch. Rahlenbeck. *Le mouvement antiquité à Berlin.* (Extr. Revue de Belgique). Bruxelles. 1880. 8°.

— ———— *Metz et Thionville sous Charles Quint.* Bruxelles 1881. 8°.

— ———— *Joseph II en Belgique.* Brux. 1880. 8°.

L. G. Voltaire à Bruxelles, souvenirs divers 1713—1744. Brux. Paris. 1880. 8°.

Mr. B. J. L. de Geer, *Een crimineel proces in de Ommelanden* 1657—1659 *in herinnering gebracht* (Overdruk uit de *Nieuwe Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving*). 8°.

L. Galesloot, *Marguérite d'York* 1468—1503. Brux. 1879. 8°.

L. Galesloot, *Essai sur l'origine, l'ancienneté et le nivellement de nos chemins ruraux et sur leur contemporanité avec nos grands étangs.* Brux. 1880. 8°.

Mr. N. P. van den Berg, *Het tooneel te Batavia in vroegeren tijd.* Batavia, 1880. 8°.

Dr. J. Hartog, *Iets over het godsdienstig standpunt van Elisabeth Wolff, geb. Bekker* (Overdruk uit *Geloof en Vrijheid*).

H. Q. Janssen, *Petrus Hyperphragmus of Pieter Overdhage, anders gezegd Pieter de Zuttere, eene bladzijde uit de wordingsgeschiedenis der Ned. Herv. Kerk* (Overdruk).

— — ——— *Rede bij 40jarige Evangeliebediening.* Oostburg, 1880. 8°.

J. B. Rietstap, *Heraldieke Bibliotheek.* Nieuwe reeks. III. 4. 's Hage, 1881. 8°.

C. J. Gonnet, *Vier parochieën in de Middeleeuwen. — Hazerswoude.* — Afdruk uit de *Bijdragen voor de Gesch. van het Bisdom van Haarlem.* Haarlem 1881. 8°.

Mr. P. R. Feith, *Aanteekeningen betreffende de geboorte, het leven en het overlijden der leden van de familie Feith.* Groningen 1881. 8°. (Niet in den handel).

C. W. Bruinvis, *Oorsprong, ontwikkeling en gevolgen der Vereeniging ter viering van den gedenkdag van Alkmaars ontzet in* 1573 *en ter bewaring van andere belangrijke historische herinneringen.* Alkmaar 1881. 8°.

b. Van of door Departementen van algemeen bestuur, Genootschappen, Maatschappijen enz.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van Geschiedenis en Kunst, II. 1879. 's Gravenhage, 1880. 8°.

Beschrijving der schilderijen in 's Rijks verzameling van kunstwerken van moderne meesters in het Paviljoen Welgelegen te Haarlem. 's Gravenh. 1880. 8°.

Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven. II. 1879. 's Gravenhage, 1880. 8°.

Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg. XVI. 1879. XVII. 1880. Ruremonde. 8°.

Beschrijving der schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam, met historische aanteekeningen en facsimilés der naamteekens. 's Gravenh. 1880. 8°.

Van het Ministerie van Marine:

Jaarboek van het K. N. Zeemacht 1879/80. 's Grav. 1881. 8°.

Van het Kon. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam:

Jaarverslag in de 22e *algemeene vergadering* 24 *Mei* 1880. Amsterdam 1880. 8°.

Van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage:

Verslag van de aanwinsten der Kon. Bibliotheek gedurende 1879. 's Gravenhage 1880. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Verslag van den toestand der Gemeente Utrecht over 1879 *en* 1880. Utrecht, 1880—1881.

Van Burgemeester en Weth. der gemeente Leiden:

Verslag van de Commissie voor het Stedelijk Museum (Supplement van den Catalogus). Leiden 1880. 8°.

Van de Commissie van Bestuur van het Museum van Oudheden in Drenthe:

Verslag aan Gedeput. Staten over 1879. Assen, 1880. 8°.

Van de Hoofd-Commissie over het Leeskabinet te Rotterdam:

Twee en twintigste jaarlijksch verslag. Rotterdam, 1881. 8°.

Overzicht van de hoofd- en onderafdeelingen van den systematischen Kaart-Catalogus.

Van de Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te Rotterdam:

Eerste Jaarverslag 1879. Rotterdam 1880 8°. *Tweede Jaarverslag* 1880. Rotterdam 1881.

Van de Commissie van toezicht over het stedel. Museum te Alkmaar:

Catalogus der nieuwe bibliotheek. Alkmaar, 1880. 8°.

Van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen. 22 afl. Amst. 1880. fol.

Van de Commissie der gehouden Oranje-Nassau tentoonstelling:

Catalogus der Tentoonstelling enz. in Augustus en September 1880. 's Grav. 1880. 8°.

Van het Bestuur van Felix meritis:

Algemeen Verslag 1879/80.

Van het Indisch-aardrijkskundig Genootschap:

Tijdschrift. I. 2. Samarang, 1881. 4°.

c. Van Diversen.

Mr. C. A. Nairac, *De Hollandsche Historische courant van Dingsdag* 30 *Maart* 1734 (bevattende relaas van de Huwelijksvoltrekking van prins Willem Friso en Anna van Engeland). Delft, 1734. fol.

Province de Manitoba et territoire du Nord-Ouest du Canada. Informations à l'usage des émigrants. Ottawa, 1878. 8°.

The prairie lands of Canada presented to the world as a new and inviting field of enterprise. Montreal 1880. 8°.

Catalogue of the grand dominion exhibition. Montr. 1880. 8°.

Sixth Report on weights and measures. Supplement II. to the report of the department of inland Revenues 1879. Ottawa, 1880. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. Nederland en N. Indië. *b.* België. *c.* Duitschland. *d.* Zwitserland. *e.* Amerika.

a. Nederland en N. Indië.

Van de Kon. Akad. van Wetenschappen te Amsterdam:

Verslagen en Mededeelingen, Afd. Natuurkunde. 2e Reeks. XV. 2. 3. XVI. 1. Amsterd. 1880/81. 8°.

Verhandelingen afd. Natuurkunde. XX. Amst. 1880. 4°.

Register op Versl. en Meded. Afd. Natuurk. Dl. I—XVII. Amsterd. 1880. 8°.

Verslagen en mededeelingen Afd. Letterkunde. 2e Reeks. IX. 3. X. 1. 2. Amst. 1880/81. 8°.

Verhandelingen Afd. Letterkunde. XIII. Amst. 1880. 4°.

Jaarboek 1879, 1880. Amst. 1880—1881. 8°.

Satira et Consolatio. Prijsdichten. Amst. 1880. 8°.

Programma certaminis poetici ex legato Hoeufftiano in annum 1880. plano.

Catalogus. III. 2. Amst. 1881. 8°.

Van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden:

Handelingen 1880. Leiden, 1880. 8°.

Levensberichten der afgestorven medeleden, bijlage tot de Handelingen 1880. Leiden, 1880. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen:

Zeelandia illustrata. II. 2. Middelb. 1880. 8°.

Archief. Vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland. Middelb. 1880. 8°.

Van de Commissie voor de Provinciale Bibliotheek van Zeeland:

J. P. van Visvliet, *Inventaris van het Oud-Archief der Prov. Zeeland. III.* 1. (Charters en oorkonden der grafelijke regering). Middelb. 1880. 8°.

Van het Prov. Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Dr. C. E. Daniëls, *Het leven en de verdiensten van Petrus Camper.* Utrecht, 1880. 4°.

Dr. J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed.* III. Utrecht, 1880. 8°.

Dr. J. M. J. Valeton, *De Polybii fontibus et auctoritate, disputatio critica.* Traj. ad Rh. 1879. 8°.

Verslag der algem. vergaderingen 1879, 1880. Utr. 1879/80. 8°.

Aanteeken. der Sectievergaderingen 1879. Utr. 1879. 8°.

Registers op de aanteekeningen der Sectievergaderingen 1845—1878. Utrecht, 1879. 8°.

Naamlijst der Leden op 15 *April* 1880. Utrecht, 1880. 8°.

Van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde:

De vrije Fries XIV. Derde reeks. II. 4. Leeuw. 1881. 8°.

Twee en vijftigste verslag. 1879/80.

Van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis:

Verslag van de handelingen der 45ste *en* 46ste *vergadering.* Zwolle, 1880/81. 8°.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Verhandelingen. XXXIX. 2. XLI. 1. 2. Batavia en 's Hage, 1880. 4°.

Tijdschrift. XXV. 4. 5. 6. XXVI. 1—4. Batavia en 's Hage, 1879/80. 8°.

Notulen der algemeene en bestuursvergaderingen. XVII. 1879. 2. 3. 4. XVIII. 1—3. Batavia, 1879/80. 8°.

Register op de Notulen 1867—1878. Batavia, 1879.

Van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage:

Notulen algemeene vergadering, 16 Maart, 2 Nov. 1880.

Van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indië:

Bijdragen. Vierde volgreeks. IV. 3, 4. 's Grav. 1880. 8°.

Verslag over den staat der Bibliotheken van het Kon. Instituut voor de Taal-, land- en volkenkunde van N. Indië en het Indisch Genootschap gedurende 1879. 's Grav. 1880. 8°.

b. BELGIË.

Van het Institut Luxembourgeois:

Publications 1879, 1880. Luxembourg 1879/80. 8°.

Van de Société archéologique de Namur:

S. Bormans, *Les fiefs du Comté de Namur IV.* Namur, 1880. 8°.

Annales. XVI. 1. Namur, 1881. 8°.

Van de Societé historique et archéologique dans le duché de Limbourg:

Publications. XVI. Ruremonde, 1879. 8°.

Van de Redactie:

Messager des sciences historiques. 1880. 1. 2. 3. 4. Gend, 1880. 8°.

Van den Oudheidk. Kring van het Land van Waes:

Annalen. VIII. 2. *St. Nicolaas.* 1880. 8°.

c. DUITSCHLAND.

Van de köu. baier. Akademie der Wissenschaften te München:

Sitzungsberichte der philos. philol. und hist. Classe. 1879. II. 3. 1880. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 1881. 1. München, 1879/81. 8°.

Abhandlungen der hist. Classe. XV. d. 2. 3. Munch. 1880. 4°.

A. von Druffel, *Ignatius von Loyola an der römischen Curie. Festrede.* München, 1879. 4°.

L. Rockinger, *Die Pflege der Geschichte durch die Wittelsbacher.* München. 1880. 4°.

J. von Döllinger, *Das Haus Wittelsbach und seine Bedeutung in der deutschen Geschichte.* München, 1880. 4°.

Van den Harz.-Verein für Geschichte und Alterthümer te Wernigerode:

Zeitschrift. XII. XIII. Wernigerode, 1880. 8°.

Van den Hist. Verein. für Steiermark te Graz:

Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, XVII. Graz. 1880. 8°.

Mittheilungen. XXVIII. Graz. 1880. 8°.

Van den Verein. für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben te Ulm:

Wurtembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. III. 1—4. Stuttgart, 1880. 8°.

Van de oberlausitzische Gesellschaft te Görlitz:

Neues lausitzisches Magazin. LVI. 1. 2. Görlitz, 1880. 8°.

Van den Verein für Alterthumsfreunde im Rheinlande te Bonn:

Jahrbücher. Heft 66—69. Bonn, 1879/80. 8°.

Van den Kunstverein für bremische Geschichte und Altherthümer:

Bremisches Jahrbuch. Brem. 1880. 8°.

Denkmale der Geschichte und Kunst der freien Hansestadt Bremen. — Die bremischen Kirchen. 1. 2. Brem. 1876—77. 4°.

Van den hist. Verein für Niedersachsen te Hannover:

Zeitschrift 1880. Hannover 1880. 8°.

42ter *Nachricht.* „ „ 8°.

Systematisches Repertorium der im „vaterländischen Archiv" in der Zeitschrift des hist. Vereins und im „Hannoverschen Magazin" enthaltenen Abhandlungen. Hannover, 1880. 8°.

Van den hist. Verein. für Schwaben und Neuburg:

Zeitschrift. VI. 1. 2. 3. VII. 1. 2. 3. Augsb. 1879/80. 8°.

Van de K. K. Geographische Gesellschaft zu Wien:

Mittheilungen. 1879. Wien. 1879. 8°.

Van den Verein für Hamburgische Geschichte:

Mittheilungen. 1880. 4—9. 11. 12. *und Register für Jahrg.* 1—3. Hamburg. 1880—81. 8°.

Van den Hist. Verein von Oberpfalz und Regensburg:
Verhandlungen. XXXIV. Stadtamhoff, 1879. 8°.

Van den Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung:
Schriften. X. Lindau, 1880. 8°.

Van den Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde:
Zeitschrift I—IX. X. 1. 2. Jena, 1852—1880. 8°.

Van den Verein für die Geschichte Leipzigs:
Schriften. 1. II. Leipzig, 1872—1878. 8°.

Thüringische Geschichtsquellen. F. X. Wegele, *Annales Reinhardsbrunnenses.* Jena, 1854. 8°.

F. X. Wegele, *Chronicon Ecclesiasticum Nicolai de Siegen.* Jena, 1855. 8°.

R. v. Liliencron, *Duringische Chronik des Johan Rothe.* Jena, 1859. 8°.

A. L. J. Michelsen, *Der mainzer Hof, zu Erfurth am Ausgang der Mittelalters.* Jena 1855. 4°.

— — — ——— *Ueber die Ehrenstücke und den Rautenkranz als hist. Probleme der Heraldik.* Jena, 1854. 4°.

— — — ——— *Die Rathsverfassung von Erfurth im Mittelalter.* Jena, 1855. 4°.

— — — ——— *Urkundlicher Ausgang der Grafschaf Orlamünde.* Jena, 1856. 4°.

— — — ——— *Die älteste Wappenschilde der Landgrafen von Thüringen.* Jena, 1857. 4°.

— — — ——— *Johann Fr. des grossmütigen Stadtordnung fur Jena.* Jena, 1858. 4°.

— — — ——— *Codex Thuringiae diplomaticus.* I. Jena, 1854. 4°.

— — — ——— *Rechtsdenkmale aus Thüringen.* Jena, 1863. 8°.

Van de Redactie:
Alt-preussische Monatschrift. XVII. 3. 4. 5. 6. 7. 8. XVIII. 1. 2. *Königsberg in Pr.* 1880—1881. 8°.

d. ZWITSERLAND.

Van de Société d'Histoire de la Suisse romande à Lausanne:

J. Gremaud: *Documents relatifs à l'histoire du Vallais.* IV. Lausanne, 1880. 8°.

Mémoires et documents. XXXV. Lausanne, 1881. 8°.

e. AMERIKA.

Van de Smithsonian Institution te Washington:

Contributions to knowledge. XXII. Washington, 1880. 4°.

Miscellaneous Collections. XVI. XVII. Washingt. 1880. 8°.

Report. 1878. Washington. 1879. 8°.

REKENING VAN 'T HISTORISCH GENOOTSCHAP.

1880.

ONTVANGST.

Saldo der rekening 1879	*f*	597.—
Contributiën	-	2550.—
Verkochte Werken van 't Genootschap. . .	-	131.95[5]
Rente van 't reserve-kapitaal en van belegd kasgeld	-	188.69
	f	3467.64[5]

UITGAAF.

Kosten der Werken van 't Genootschap . .	*f*	1472.47[5]
Bibliotheek en Leesgezelschap.	-	229.88
Bezoldiging van den amanuensis en van den bode, drukwerk, porto's enz.	-	285.88[5]
Kosten van 't locaal voor de vergaderingen van 't Genootschap en voor de Bibliotheek; aankoop van boekenkasten	-	101.—
Saldo op nieuwe rekening over te brengen .	-	1378.40[5]
	f	3467.64[5]

STUKKEN

RAKENDE

DE HH. EDELEN EN RIDDERSCHAPPEN 'S LANDS VAN UTRECHT,

DIE BESCHREVEN PLACHTEN TE WORDEN VAN DEN JARE

1375 TOT 1630.

(Uit het Archief van HILTEN [1].)

Dit sijn die Ridderen eñ Knapen die ten tijde van Bisschop Aernt van Hoorn, aen eenen Landtbrieff, leggende inde archive vanden Dom, gezegelt hebben int jaer 1375.

Gijsbrecht, heere van Abcoude eñ van Duyrsteden.
Sweder van Abcoude, heere van Putten ende van Streyen.
Johan, heere van Culenborch eñ vander Lecke.
Gijsbrecht, heere van Vyanen ende vander Goye.
Sweder, Borchgrave van Montfoort.
Henrick die Rover van Montfoort.
Sweder van Vianen.
Johan van Renes.

---

1) Hoezeer bij van de Water (*Groot plakaatb. v. Utr.*, I, 29) gedrukt, geven wij deze lijst van 1375, omdat zij bij de volgende behoort, welke, met uitzondering van de lijst van 1436, met de wapens afgedrukt op de wapenkaart der Ridderschap in de vorige eeuw door de Staten uitgegeven, — voor zoo ver wij weten, niet zijn uitgegeven.

Het Charter van 1436 is nog in het origineel voorhanden.

Gijsbrecht van Sterckenburch.
Frederick wtten Ham.
Gerrit van Polanen.
Dirck van Zuylen.
Pieter uytten Ham.
Johan van Heerlaer.
Sweder van Bloemesteyn.
Gijsbrecht van Hardenbroeck.
Otto van Schonauwen.
Bernt uytten Engh.
Steven van Zuylen. Ridderen.

Splinter van Loenreslooth.
Alpher vander Horst.
Henrick van Haerlem.
Frederick Sande vañ Rijn (sic).
Johan van Zuylen.
Johan van Amerongen.
Willem Suyrmont van Hyndersteyn.
Frederick van Zuylen.
Boeckel vander Haer.
Dirck van Oudaen.
Willem van Vleuten.
Willem van Vronesteyn.
Jacob vander A.
Gerrit vander A.
Gijsbrecht de Wolff.
Philips van Weerdensteyn.
Aernt van Lunenburch.
Johan over die Vecht. Knapen.

Extract uyt een oudt register leggeñ inde archiven vanden Dom.

Brederode.

Johan van Renesse van Wulven.
Willem van Nyevelt.
Sonde van Rijn.
Gijsbrecht van Vianen van Jaersfelt.
Bartholomeus van Jutphaes.
Pieter wtten Leen.
Egbert van Wael.
Floris van Vlockhoven.
Knapen.

Copie vañ Ridderen eñ Knapen die aen eenen Landtbrieff des Stichts gezegelt hebben a° 1406, ten tijden Bisschops Frederick van Blanckenheim.

Willem, heere van Abcoude ende van Duyvstede.
Henrick, heere van Vianen.
Sweder, Borchgrave van Montfoort.
Dirck van Suylen.
Johan van Renes.
Johan van Vianen van Beverweert.
Johan van Suylen.
Johan van Schonauwen.
Amelis uytten Enge.
Ridders.

Jacob van Suylen.
Dirck Bor van Amerongen.
Harman van Steenre.
Henrick van Rijn.
Niclaes uytten Enge.
Frederick uytten Hamme.
Elias van Amerongen.
Boetel vander Haer.
Knapen.

Copie van een oudt Registerken, leggende inde Secretariscamer vanden Dom t'Vtrecht, vañ Edelen int Sticht van Vtrecht, elck op sijn quartier daer hij gegoedt ofte woonachtich is.

Bredenroode.
Johan van Renesse van Wulven.
Willem van Nyevelt.
Sonde van Rijn.
Gijsbrecht van Vianen van Jaersfelt.
Bartholomeus van Jutphaes.
Pieter uytten Leen.

Oversticht.

Jacob van Gaesbeeck.
Aernt van IJselsteyn.
Frederick van Renes.
Jan van Suylen van Natewisch.
Gijsbrecht van Nyenrode.
Amelis uytten Enge.
Jan van Brouckhuysen Dircxs.
Jan van Bemmel.
Jan de Ridder.
Gijsbrecht van Sterckenburch.
Heer Gijsbrecht van Vianen van Rijsenburch.
Jan van Bockhaudt.
Eelgis van Oostrum.
Johan vander Haer.
Jacob van Zuylen van Blijckenburch.
Gerrit van Zuylen van Blijckenburch.
Walich van Langevelt.
Henrick van Broeckhuysen.

Over-berch.

Steven van Zuylen van Nyvelt.
Evert Freysen van Stroewijck.

Johan van Draeckenborch.
Goert de Coninck.
Gerrit uytten Leen.

Neder-Sticht.

Henrick, Borchgraeff van Montfoort.
Heer Frederick uytten Ham.
Steven van Zuylen van Nyvelt Willemsz.
Sweder, Broeder tot Montfoort.
Gijsbrecht, Broeder tot Montfoort, Heere van Haeswouw ende Steenkercke.
Henrick van Montfoort.
Jacob van Zuylen van Nyevelt.
Frederick uytten Ham.
Johan uytten Ham.
Dirck van Suylen.
Alpher vander Horst.
Alpher vander Mye.
Gijsbrecht van Nyenroode.
Johan van Nyenroode.
Henrick de Voocht van Rijnevelt.
Henrick van Croenenburch.
Amelis van Mynden.
Joost vander Meer.
Johan vander Haer Gijsbertsz.
Splinter van Nyenrode.
Frederick van Zuylen van Nyevelt.
Sweeder van Voorn.
Frederick van Hamersteyn.
Adriaen van Bollois.
Gerrit vander Aa.
Johan van Veen.
Gerrit van Veen.
Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen.
Henrick van Zuylen.

Namen en wapenen der Ridderen ende Knapen der Verbantbrieff des Neder-Stichts, die gezegelt hebben met heeren Rodolph van Diepholt, Postulaet, tegens heer Walraven van Moeurs, a° 1436, den lesten Marty.

Johan van Renesse van Rijnouwen.
Willem van Montfoort van Sweeten.
Dirck van Zuylen.
Frederick uytten Ham.
Frederick uytten Ham van Baersel.
Ridderen.

Gijsbert van Vianen van Rijsenburch.
Johan van Renesse.
Steven van Zuylen van Nyevelt.
Jonge Gijsbert van Vianen van Rijsenburch.
Melis van Muyden.
Gerrit van Zuylen van Natewisch.
Frederick van Renesse.
Jonge Johan van Renesse.
Gijsbert van Sterckenburch.
Henrick van Rijn.
Gijsbert van Nyenrode van Velsen.
Steven van Zuylen van Nyevelt Willemsz.
Henrick van Vianen Jansz.
Alphert vander Horst.
Jacob Borre van Amerongen.
Frederick Borre van Amerongen.
Willem van Zuylen van Nyevelt.
Ernst van Hyndersteyn.
Gijsbert van Hardenbroeck.
Gijsbert vander Haer.
Jan vander Meer.
Gijsbert van Hyndersteyn.
Jacob de Voocht van Rijnevelt.

Melis uytten Enge.
Dirck van Zuylen.
Sweder van Zuylen.
Soude van Rijn.
Frederick van Steenre.
Gijsbert vander Haer Henricxz.
Louff vander Haer.
Louff van Ruwiel.
Floris van Jutphaes.
Jan van Jutphaes.
Jacob van Zuylen van Blieckenburch.
Gerrit van Zuylen van Blieckenburch.
Boeckel van Rijn.
Harman van Rijn.
Otto van Rijn.
Willem van Vlueten.
Johan die Boele.
Steeskyn van Loenreslooth.
Alpher vander Mye.
Willem van Welle.
Floris van Wlockhoven.

Over-berch.

Steven van Zuylen van Nyevelt.
Evert Friesen van Stroewijck.
Jan van Draeckenburch.
Goert de Coninck.
Gerrit uytten Leen.

Extract uyt het eerste bouck der Staten, beginneñ a^no^ xxxvj, aldaer geregistreert staeñ folio ij°.

Dese nabeschreven salmen van nou voortaen als Staten 's Lants van Vtrecht, als men des begeert, verschriven.

Eerst die vijff Goetshuysen.
Die heere van Brederode als besitter des huys vander Ameyde.
Die heere van Montfoort.
Die heere van Rennemborch als besitter van thuys tot Zuylen.
Die heere van Asperen als besitter van Langeraeck.
Die heere van Gaesbeeck als besitter des huys van Beverweerde.
Johan van Renes van Culemborch.
Johan van Renes van Wulven.
Johan van Renes, heere tot Wulp, Wulve etc.
Jor Withem Turck als besitter des huys Nyenrode.
Heer Dirck van Zuylen, Ritter, heere tot Zevender.
Jacob van Aempstel eñ van Mynden.
Heer Johan van Cuylenburgh, Ritter, heer tot Reynswou.
Frederick uytten Ham.
Anthonis van Yssendoren van Sterkenburgh.
Dirck van Rhijn.
Johan van Doornick.
Joost van Hardenbrouck.
Melis uytten Enge.
Vuytten Enge, die jonge, nu Frederick.
Gerrit van Cuylemborch van Rijsemborch.
Frederick van Seldenneck.
Johan van Renes van Baer.
Johan van Duvenvoorde.
Van Zuylen van Hermelen, nu Frederick.
Frans van Nyenrode.
Ernst van Nyenrode.

Steden.

Vtrecht.
Amersfoort.
Rhenen.
Wijck.

Aldus geordonneert bij mijn heeren den Grave van Hoochstraten, Stadthouder Generael, d'ierste ende andere Raiden inden Hove van Vtrecht, opten xxiiij^en^ Novembris a° xxxvj, eñ was onderteeckent J. B. la Laing.

Dese nabeschreven Edelen eñ Ritterschap salmen van nu voortaen ten gñale dachfaert mitten Staten slants van Vtrecht verschrijven.

Die heere van Brederode als besitter des huys ter Ameyde.
Die Burghgraeff van Montfoort.
Die heere van Esschesteyn, Anthonis van Meerten, Ritter.
Heer Johan Frans, Grave tot Rennenborgh, als besitter des huys van Zuylen etc.
Die heere van Asperen als heer van Langenraecke aen dese zijde der Lecque.
Johan van Renesse van Cuylenburgh.
Johan van Renesse, heere van Wulven, Wulp etc.
Die jonge Berndt Bongardt off sijn voocht als besitter van 't huys te Nyenrode.
Heer Dirck van Zuylen, Ritter.
Frederick wtten Ham.
Anthonis van IJssendoren.
Adriaen van Rhijn Dirxs.
Adriaen van Rhijn Janss.
Johan van Doornick.
Joost van Hardenbrouck.
Melis vuytten Enghe.
Frederick vuytten Enghe.
Gerrit van Cuylenborch van Rijsenborgh.
Johan van Renesse van Baer.
Frederick van Zuylen van Hermelen.
Frans van Nyenrode.
Heere Ernst van Nyenrode, Ritter.
Adriaen van Renesse vander Aa.

Jan van Renesse van Moermondt.
Jacob van Aemstel van Mynden ter cause van 't huys van Loenresloot.
Johan van Wijck.
Joost van Baern, heer van Schoonouwen.
Heer Johan van Soudenbalch, Ritter.
Henrick Valckenaer.
Anthonis van Zuylen van Nijvelt.
Johan van Hemert.
Wilhelm Bor van Amerongen.
Ernst Taets van Amerongen.
Johan vander Haer.
Saros de Coninck.
Cornelis van Mijnen.
Henrick van Rijnevelt.

Aldus geordonneert bij mijn Heeren die Stadthouder, President ende Raiden des Keysers inden Hove van Vtrecht, op den viij^en^ dach Octobris xv^c^xlix, ende was ondert.

J. Merbourg.

Extract uyt het xj^e^ Registre vande beschrijvingen vande Ed. Mo. Heeren Staten 's lants van Vtrecht, beginnen den 7^en^ Feb. 1615 ende eyndende den j^en^ Aug^ti^ 1618 incluys.

Sabbathi den j^en^ Augusty 1618, voor middagh.

Op huyden den j^en^ Augusti 1618. Soo hebben jo^r^ Jacob van Zuylen van Nyevelt, heere tot Houuelaecken; jo^r^ Justus van Rijsenburch, heere tot Rijsenburch; jo^r^ Willem Bor van Amerongen tot Sandenburch, absent, die bij desen mede wort vervangen; jo^r^ Arnoult van Zuylen van Nyevelt, heere tot Geresteyn; jo^r^ Adolph vande Wael, heere tot Moersbergen, ende jo^r^ Frederick van Baexen, heere tot Coninexvrij, representerende jegenwoordich het

lith vanden Ridderschappe, wesende den tweeden Staet vanden lande van Vtrecht, — overwogen hebbende dat de besoignes deser provincie dagelicx swaerder ende meerder vallen ende datter tegenwoordich verscheyden gequalificeerde persoonen zijn, bequaem om ten dienste vañ lande in 't voors. tweede lith gebruyct te worden, — Hebben eendrachtelijck goetgevonden ende geresolveert neffens haer te versoucken eñ inden eedt te brengen dese naevolgende Adelijcke eñ Riddermatige persoonen, ende dat onverminderd eñ sonder prejudicie van anderen haer gerechticheyt, die mede gequalificeert zijn, ende nochtans op dese tijt niet versocht noch beschreven en worden. Te weten:

Jor. Aernt van Aezewijn, heere tot Ruwiel.

Jor Johan van Zuylen vander Haer, heere vander Zevender, de Haer etc.

Jor Fredrick van Zuylen van Nyevelt, heere tot Aersberge ende den Enge.

Jor Antonis van Azewijn, heere tot Braeckel eñ Sterckenburch.

Jor Godart van Rheede, heere tot Nederhorst.

Jor Godart van Rheede, heere tot Amerongen.

Jor Peter van Hardenbrouck, heer tot Hardenbrouck.

Aldus gedaen, gearresteert eñ geresolveert bij die van den Ridderschappe hier boven genomineert, welverstaende nochtans dat jor Antonis van Azewijn, heere tot Braeckel ende Sterckenburch, niet en zal worden geadmitteert ofte inden eedt nochte Collegie ontfangen, tenzij hij alvoorens effectuelicken hebbe gerenuncieert vanden eedt aenden lande van Gelre gedaen, ende daer beneffens exhibere ofte levere schriftelijck consent eñ bewillinge van zijne Furstel. Doorluchte die Prince van Oraignen als Stadthouder deser provincie, tot wiens discretie den tijt van zijne E. admissie is gestelt.

Actum ten dage eñ jare als boven, in kennisse eñ pre-

sentie van mij onders., als daertoe bij die vanden Ridderschappe special. versocht sijnde. Ond^{t} G. ter Steghe.

Geextraheert uyt het voors. registre eñ accordeert.

In kennisse van mij

Ant. van Hilten.

Doorluchtige, Hoochgeboren Furst, genadige Heere.

Sijnde in onse vergaederinge geproponeert eñ in deliberãe geleght d'augmentatie van ons Lith, met de persoonen van joncheeren Frederick van Baexen als heere tot Hermelen, Ewout van Baexen als heere tot Kersbergen, ende Willem van Oostrum tot Brouckhuysen, is daerop bij ons geresolveert ende geopineert in vougen ende maenieren als het uwe Furstel. Doorluch^{t} gelieven zal te zien uyt het bijgevoughde extract, waerop wij ons reverentlick gedragen. Gants dienstel. versouckende dat uwe Furstel. Doorluch^{t} gelieve zich als Stadthouder vanden lande van Vtrecht daermede te conformeren eñ approberen tgene bij ons daerinne gedaen is. Hiermede in uwe Furstel. Doorlucht. goede gratie ons gansch dienstelick bevelende, bidden Godt den Heere almachtich deselve Doorluchtige, Hoochgeboren Furst, genadige Heere, te behouden in langsaligen eñ voorspoedigen Gouvernemente. Ges. tVtrecht den xxix^{en} Octob. 1628.

Uwe Furstel. Doorluch^{ts} dienstwillige,

D'Edelen eñ Ridderschappen slants van Vtrecht.

Ter ordonnañ vañ selve,

Ant. van Hilten.

Aen zijne Princelijke Ex^{tie}.

Extract uyt de resolutien bij dEdelen ende Ridderschappe slants van Vtrecht genomen.

Mercury 29 Octob. 1628, post prandium.

Naer dat was gedelibereert opt geproponeerde vañ hee-

ren vañ Haer etc. ende van Ameronge etc., beroerende d'augmentãe van het lith vande heeren vanden Ridderschappe, is daerop omvrage gedaen ende geresolveert met eenparige stemmen, dat men nu mede onder tlith vande heeren Edelen voortaen zal beschrijuen jo^{r} Frederick van Baexen, heere tot Hermelen, ende jo^{r} Ewout van Baexen, heere tot Carsbergen. Soo mede noch bij overstemminge geresolveert is dat men oock beschrijuen zal jo^{r} Willem van Oostrum van wegen het huys te Brouckhuysen, welverstaende dat de drie voorñ heeren haer sullen qualificeren int regard vande prebenden ende ampten, die deselve jegenwoordigh possideren ende bedienen, mitsgaeders dat dit geschieden zal op goetvinden ende behagen van zijne Pr. Ex^{cie}.

Den heere van Geresteyn etc., bij de vijff heeren Edelen daertoe versocht sijnde, verclaerde te verstaen alleenl. tot admissie vande heeren van Harmelen ende van Kersbergen, ende wat belangt d'opinie ende versouck vande vijff Edelen die jo^{r} van Oostrum tot Brouckhuysen daerbij vougen om neffens die twee voorige verschreven te worden, verclaer(de) te persisteren bij de twee voorseyde Edelen, mits haer qualificereñ voor hare admissie in regard van hare prouens, eñ bij forma van voorslagh aengaende d'admissie van jo^{r} van Oostrum, stelt tselve ter dispositie ende goetvinden van zijne Furstel. Doorluch^{t} mijn heere den Prince van Oraignen als Stadtholder etc.

Voorts is geresolveert, dat de voors. aenteyckeninge eñ resolutie raeckende d'augmentatãe van tLith vande heeren Edelen bij extract ende missive daertoe dienen̄, gesonden zal worden aen Zijne Furstel. Doorluch^{t} mijn heere den Prince van Oraignen etc., d'selve tot d'approbãe van den zeer dienstelick versouckende. Ende deselve approbãe geobtineert hebbende, dat men d'heeren ordinaris Gedeputeerden zal versoucken ter naester beschrijuinge een poinct te maecken, raeckende d'augmentãe van het Lith vande

heeren vanden Ridderschappe volgens d'voors. resolutie, waertoe d'heeren ordinaris Gecommitteerden uyt de Ridderschappe bij desen worden geauthoriseert.

Geextraheert uyt de voors. resolutien ende accordeert
In kennisse van mij
Ant. van Hilten.

STUK VAN 1641.

Reglement waer nae de heeren Edelen nae desen haer Lith sullen augmenteren. [1])

Dat voortaen geen Edelen beschreven sullen worden, die eenige Ridderhoffsteden gecoft ofte gepermuteert hebben directel. ofte indirectelick.

Dat de Edelen, van buyten comende, die van hare ouders ofte vrunden een Ridderhoffstede ofte die een Ridderhoffstede met een dochter behouwelickt hebben, niet en sullen mogen beschreven worden, tensij deselve inde provincie van Utrecht thien, ten minsten acht jaren gewoont sullen hebben.

Dat men geen Edelen beschrijven sal die niet oorspronckelijck uyt de geunieerde provincien gesprooten sijn, ten ware hare ouders onder de Edelen van Utrecht beschreven waeren geweest.

Dat men geen Edelen beschrijven sal die uyt soodane proviñ comen daer men de Edelen vant Sticht, gequalificeert sijnde, uytsluyt ofte niet en beschrijft.

Dat men geen papiste Edelen *ofte die aen papiste vrouwen getrouwt sijn* sal beschrijven, ten ware sij hare vrouwen tot de gereformeerde religie bekeerden ende daer van professie deden.

---

1) Aan den voet der bladz. staat: Actum 19ª Februarij, 1641.... Gecollationt den 15en Martij 1641 met des Heere van Nederhorsts minute selfs.

Dat men geen Edelen beschrijven sal die aen geen adelicke joffrouwen getrouwt sijn.

Dat degene die malkanderen in swagerschap ofte in bloede tot inden derden graet incluys bestaen, sullen moeten buyten de Camer absenteren soo lange een sake soo nae verwante rakende gediscoureert ofte geresolveert wordt.

Dat de Ridderhoffsteden sullen moeten gemaect worden conform den verbantbrieff binnen den tijt van . . [1]) jaren.

Datter geen lijfftochtenaers nochte mombaers van onmundige zoonen beschreven sullen worden, veel min van dochters, ten ware eenige lijfftochtenaers albereets inde Ridderschappe sijnde ofte haer quamen met een Ridderhoffstede te qualificeren.

Dat men de soonen vande Edelen die nu beschreven sijn en worden, mede beschrijven sal soo haest deselve vier ende twintich jaren oudt ofte getrouwt sullen sijn, mits gequalificeert sijnde volgens d'ordre vant Landt.

Dat men geen Ridderhoffsteden van nu voortaen die disputabel sijn, voor Ridderhoffsteden erkennen sal als met eenparige stemmen van alle de Edelen, daerop special. verschreven, sonder datter overstemminge plaetse sal hebben.

Datter een lijste van alle de Riddermatige hoffsteden behoort gemaect te worden.

---

1) Niet ingevuld.

NOTITIE

VAN 'T VOORGEVALLENE BIJ DEN DOORBRAEK VAN DEN LECKENDIJCK BOVENDAMS

IN DE WIJCKERWEERT BIJ WIJCK,

OP DEN 28 FEBR. 1747.

GENOTEERT IN DE STAD UTRECHT.

(*Eigenhandige aanteekeningen van Mr. DIRK WOERTMAN, lid van de Vroedschap*).

Februarij 25 saturdag, het water in de Leck geresen sijnde tot diep in de veertig duymen boven het klockgeslag, en daags daer aen, den 26, noch geklommen sijnde, vertrokken Dijkgraaf en Heemraden van den Leckendijck Benedendams na den dijck, doch die van Bovendams stelden hetselve uyt tot maandag, en lieten inmiddels ordre uytgaan, dat de boeren moesten maken 's maandags morgen vroeg op den dijk te sijn. Omtrent half agt 's morgens, sijnde dinsdag, vertrokken Dijckgraaf en Heemraden van den Leckendijck Bovendams en vonden het water gewassen tot 58½ duym boven het klockgeslag, den dijck op verscheyde plaatsen afgeslagen door den Noordwesten wind, die wij vier of vijf dagen vlack op onsen dijck hadden wayende gehad.

Nadat het volk was gemonstert, ondeckte sich 's namid-

dags een ongemack aen het soogenaemd Molengat, agter het huys van den Drost gelegen, onder door den dijk en met twee schutten gesloten, waervan het buytense schut, het voornaamste sijnde, waer op de stempels niet geset waren, sigh door het water gedrongen na om hoog opgaf en met geen geweld neer te krijgen was, sulx dat de Heemraden, een doorbraak vreesende, met een expresse den Burgemr van Cleef van het gevaar adverteerden, die daerop aenstonds de Vroedschap jegens tien uren 's avonds deed laden en daer van kennisse gaf. Waerop geresolveert wierd de burgerij aen de Oude en Nieuwe Graft, in de kelders logeerende, ofte bederfelijke goederen daerin hebbende, te waerschouwen hetselve te bergen, alsoo den doorbraak ter plaatse voors. geschiedende, het water sijn cours direct na de stad soude nemen, en dus de gem. kelders met water opgevult werden. Voorts wierd geresolveert dat den Oud en Nieuw Cameraer, mitsgaders de Borger-Hopluyden sigh met al het stads werkvolk souden begeven buyten de Tollesteegpoort, aldaer bij den anderen brengen eenige schepen met messie [1]), omme deselve op de eerste tijding van den doorbraak ter plaetse voors. onder de ophaalbrug voor de Tollesteegpoort en de brug bij het Veerhuys na de Vaert, ofte over de Kruysvaert te laten sinken, en daardoor, was het doenlijk, de eerste overstroming van het water in de stad eenigsints tegen te houden, en de menschen tijd te geven om haer goed te bergen. Doch wanneer de voors. Gecommitteerdens, geassisteert sijnde met de heren van Westrenen en Harscamp, die vrijwillig die comm. mede op sig hadden genomen, met het een en ander te besorgen besig waren, quam er tijding met een expresse, door Cameraer en Hopluyden na de Vaert afgesonden, dat het voorūde Molengat behouden en het gevaer aldaer genoegsaam verdwenen was,

1) zoo veel als *mest*: bij Kiliaen, *messie*, fimetum.

sijnde de Fabrieken Boskoop, die uyt de stad ontboden was, met eenige zeylen en gewigt ter rechter tijd aen de Vaert gekomen, om 't geen er noch aan manqueerde te bezorgen, verders meldende dat omtrent 50 roeden van het Oudsijckerveer een versakking was gekomen aen de binnenkant van den dijk, sodanig dat het sandpad met een gedeelte van den dijk wel een halve roede breed en na gissing ses roeden lang te klokke elf uren albereyds een halve mans lengte gesackt was, doch dat den Dijkmr van Kesteren met eenige manschap, om daer agter eenig paelwerk te bezorgen, daer na toegezonden was: voorts dat er een doorsepering was aen het Sandpad bij het Claphek etc. Op welke tijding de Gecomm. ten half vier uren 's morgens wederom stadwaerts gingen, de schepen met messie met eenige planken en palen in gereedheyd lieten leggen, en van haer verhandelde in de vergadering van de Vroedschap des morgens om negen uren rapport deeden.

Dien morgen, sijnde dinsdag den 28 Februarij, quam er tijding dat het water den gepasseerden nagt aen de Vaert gewassen was tot 66 a 67 duym boven het klockgeslag, en quamen om elf a twaelf uren eenige boeren met haer peerden in de stad vlugten, seggende dat den Leckendijck Bovendams aen het Beusecommerveer doorgebroken was, hetgunt men in het eerst niet geloofde, doch wierd die tijding des namiddags omtrent ½ vier uren bevestigt, wanneer den hr Burgemr van Cleef bij expresse kennis kreeg, dat omtrent een quartier uer beneden Wijk, onder het quartier van den heer Geëligeerde van Renesse, op een plaats daer den dijk *allersuffisanst* wierd geoordeelt [1]), dat ongeluck gebeurt was, des morgens tussen ses a seven

1) Voor den dijk, ter plaatse van den doorbraak, was gelegen een hooge Coornweert, met een suffisante kade omringt, de Wijckerweert genaamt waer voor noch lag een stuk weyland, ofte liever een uyterweerd, in de provinciaele caart genaamt de Poelsweert.

uren, sijnde de wagt te ses uren van Wijck gekomen, daer noch overgegaen sonder iets gesien te hebben; doch een jongen, te peerd rijdende en de Wijckerweert passeerende, sag dat den dijk, daer leggende, sijnde het slag num. 294, begon te sakken; reed na het wachthuys en gaf daer kennisse van; doch eer de wacht toeschoot, was het gat al gebroken, sijnde den dijk, ter wijtte van omtrent tien dijkroeden en een mans lengte diep, als 't ware door het water van het ondersten van den dijk afgeschoven en dus het gat gemaakt. Op welke bekome tijding bij de Vroedschap, metten eersten weder vergadert sijnde jegens half ses 's avonds, wierd geresolveert de burgerij op de Oude en Nieuwe Graft wonende om redenen voors. sulx nochmaels te communiceren, en voorts de sluysen buyten de Weerepoort open te setten, om het water 't welk door dien doorbraak in de stad mogte komen, schot en loop te geven, sijnde het toedammen van de bruggen in desen gevalle alsnu absolut ondoenlijk geoordeelt en geen vrugt daer van te wagten. Voorts werd met een bode aen de Burgemren van Amsterdam met een brief afgesonden, met den eersten van dese droevige tijding kennisse gegeven. De heer Ram met eenige andere heeren desen dag aen de Vaert geweest sijnde, verhaelde dat sijn Ed. het Molengat hadde besigtigt en bevonden dat uyt het selve met meer kragt het water liep als het oyt ten tijde dat sijn Ed. Drost aen de Vaert geweest was gelopen had, selfs wanneer sijn Ed. het in somertijd op het hoogste had doen ophalen.

Donderdag den 2 Maart moesten den Dijkgraaf, den heer van Hardenbroek en van Berk, die in Schalkwijk het hoofdquartier hadden gehouden, sig van daer retireren, door dien het water de landerijen, aldaer gelegen, soo sterk overstroomd had, dat sij daer niet langer dorsten ophouden; sij lieten sig met schuytje varen tot aen den dijk, klommen den dijk op, reeden na de Vaert en richten aldaer het hoofdquartier op.

Het geluk wilde dat des daags voor den doorbraak de wind was omgekeert en uyt den Oosten had beginnen te waeijen, waer door de zee leeg raakte, en de Muydersluys vervolgens open, sulx dat het water 't geen in de stad quam, in de eerste vier dagen alsoo schielijk wederom er uytliep en geen ongemack aen de werven ofte kelders toebragt. Maer op den 4^{en} dag, sijnde den 3^{en} Maart, 's middags, begon het water sterk te wassen en den Crommen Rhijn met soo veel geweld te loosen, dat het water dien nagt en daags daer aen, den 4^{en}, alsmede den 5^{en}, in verscheyde kelders liep, bij sommige tot twee a drie voet hoog, voornamentlijk op de Nieuwe Graft aen den Plompentoorn, bij het Paushuysen, de Oude Graft aen beyde de poorten, en voorts daer de kelders op sijn laagst waren. Het water 't welk na den doorbraak gelopen was ten deele na Langbroeken, Coten, in den Crommen Rijn, ten deele na Schalkwijk in de wetering, had op den 4^{en} Febr. reeds onder water geset Coten, den Dwarsdijk, 't Goij, Schalkwijk, Tul en Twaal, Werkhoven, en Houten gedeeltelijk, Odijk, Bunnik, Zeyst gedeeltelijk, Wulven, Schonauwen, Overeynd van Jutphaas, Hoog en Laag Raven, Vechten, Kattenbroek, Stoetwegen, Amelisweerdse bosch, Abstede, Galgerweerd, Minsweerd en de Bilt tot aen de Biltse steenstraat, en liep onder de Gildbrug met sulk een geweld door, dat het binnen kort ook over al het land, daer in de vrijheyd leggende, heenliep na de Blaucapel, Martensdijk, Oostveen, Achtienhoven en Westbroek. De Vecht, die ook al het water niet konde verswelgen, begon op dese tijd mede over te lopen; de Vaartsen Rijn, die al het water van de Schalkwijker Wetering, die mede overliep en van het land daar naast, waarover het mede in den Vaartsen Rijn liep, niet konde verswelgen, ofschoon de sluysen aen den Doorslag open stonden en den IJssel met water opgepropt wierd, storte bij den Doorslag en op eenige andere plaatsen, selfs aen de stads

sijde van de brug na de Lange Vliet, en wel voornamentlijk aen (de) Chamber [1]) ter lengte van 80 roeden over sandpad en dijck heen en viel in 't nedereynd van Jutphaas, Galecop, Papendorp, den Ouden Rhijn en Heycop tot aen de Meerendijck toe. Ondertusschen waren, om het land van Montfoort te bevrijden, de brug van de Lopikker Weetering en van de Benschopper Weteringe, beyde haer water uyt den IJssel krijgende, met schotbalken als anders gestopt; doch het water rees soo sterk in den IJssel dat op den 4^{en} Maert den Maarschalk van Montfoort, als Dijkgraaf van den Beneden IJsseldijk, dijckleger moeste betrecken, en ten dien eynde de huysluyden van Williskop en Heeswijk, van den Leckendijck benedendams na den IJssel wierden gesonden om deselve te bewaren. Inmiddels gedurende alle dese tijd viel het water in de Leck, na proportie dat den wint gedurig uyt het Oosten waayde, seer langsaam, als sijnde op den 4^{en} noch 41 duym boven het klockgeslag aen de Vaert en benedens dams 49 duym.

Den 5^{en} was het water 's nagts te voren drie duym gevallen in de Leck, doch quam met noch groter geweld dien dag op de stad en het omliggende land afsetten, en alsoo de Gildbrug al het water niet kon verswelgen 't geen daer voor quam, brak de Biltse steenstraet omtrent hondert roeden boven de Gildbrug, voorts aen de Liesbosch en op andere plaetsen door, sulx dat door den Burgem. van Cleef geordoneert wierd in de gaten eenige wagens met puyn noch dienselven avond te storten, doch waerom het water egter met hetselve geweld heenliep na de Blaucapel, Martensdijk en meergenoemde plaetsen daer om heen gelegen. Den Meerendijck liep op denselve dag ook op verscheyde plaetsen over, sonder dat eenige kistdammen konden helpen, waar door Achthoven, Mastwijk, Rijerscop, Velthuysen, Bijleveld, Harmelen, Haenwijk, Katten-

1) een herberg van dien naam.

broek &c. met waser besogt wierden. Den Leydschen Rijn, Vaart na Jaffa op dese tijd mede overlopende, wierd de Hoge en Lage Weyde, de Meeren, een kleyn gedeelte van Vleuten, Maarssen, Breukelen, gansch laag Nieucoop en voorts Cockengen, Segveld, Camerik, ten deele overstroomt, ten deele in de volgende dagen met overstroomingen gedreygt. Het water was desen dag in de stad ruym een half voet geresen; de wind woey alsnoch uyt den Oosten.

De opgesetenen ten platten lande, ter plaatse daar den doorbraak was en daer om heen, waren meest na de bergkant, na Doorn, Leersum, het hooge van Driebergen, Amersfoort en andere naburige dorpen gevlugt; maer alsnu begonden de opgesetene uyt de geregten hier omstreeks na dese stad te vlugten met haer peerden, koeijen en meubilen.

En om, ware het mogelijk, het water uyt de Maliebaan en desselfs lanen te houden, alwaer men in cas van noodsakelijkheyd het gevluchte vee voor een groot gedeelte soude kunnen plaatsen, wierd aen 't eynde van de Maliebaan op den dijk een soort van een waterkeringe van planken en aerde damsgewijse gemaakt van de Gildbrug af tot aen Oudwijk toe, alwaer de brug, waer over men op de plaats gaat, mede toegedamt was.

Na de kerktijd, 's middags, was ik met de heren Ram en Prok. gen. Harscamp op de Klaastoorn, alwaer wij de overstroming van alle kanten duydelijk konden sien.

Dien selven dag om ses uren 's avonds de Vroedschap vergadert sijnde, communiceerde den heer Burgemr van Cleef de dispositien tot het keeren van het water uyt de Maliebaan, hier voren vermeld, alsmede tot het dempen van de gaten in de Biltse steenstraat gelopen, welk een en ander de Vroedschap approbeerde, doch refereerde den heer Cameraer, dat geen van de stadsarbeyders meer te persuaderen was, omme doordien den avond gevallen was,

de puyn in de gen. gaten te storten, waer op het selve tot 's anderendaags morgens uytgestelt moest blijven. En dewijl den heer Burgmr van Cleef seide, dat de Gildbrug door den sterken drift van 't water in gevaer was van weg te spoelen, wierd den Fabricq geordonneert dien nagt sigh in de herberg het Boompje op te houden en alle twee uren de vleugelen van de gem. brug te examineren, omme, soo hij daeraen eenige versakkinge bemerkte, alsdan voor de gem. vleugelen eenige wagens met puyn in het water neder te storten. Voorts wierden den heer Burgemr benevens de Hoplieden van de borgerije versogt op alle voorvallende saken ter occasie van het water van den doorbraak de nodige ordre te stellen. En is goedgevonden de boom aen de Crommen Rijn en aen de Min te laten wegnemen.

Noch communiceerde den Burgemr van Cleef, dat sijn Ed. hadde ontfangen een missᵉ van den heer van Stoetwegen, waerbij denselve versogt dat, vermits de communicãe tusschen de Vaart en Utrecht door den doorbraak en overlopen van het sandpad en dijck genoegsaem was afgesneden, bij de Vroedschap mocht werden gereguleert, dat er dagelijks drie schuyten souden varen van Utrecht op de Vaert, die met boomen voortgestuwt souden kunnen worden, hetwelke de schippers van de Vaert, wanneer sij met haer drien op eene schuyt voeren, gesegt hadden seer wel te kunnen doen; doch de schippers alhier daerop sijnde gehoort, en getoont hebbende de moeijelijkheyd in het opvaren tegens den stroom, die de schippers van de Vaert komende mede hadden, is geresolveert dat er souden varen twee schuyten, een 's morgens te negen en een 's middags ten een uren, 't sij met boomen, 't sij met roeijen, soo sij best konden voorkomen, en dat sij voor vragt in plaats van drie en een halve stuyver voor yder mensch souden genieten seven stuyvers.

Dien selven avond retourneerden de heeren van den

Leckendijk Benedendams na huys, sijnde het dijckleger aldaer wegens den groten val van 't water gescheiden.

Maandag den 6en quam 's morgens tijding van de Vaert, dat het water sedert den morgen van den vorigen dag 13 duymen gevallen was, en soo benedendams na advenant. Van Wijck berichte den bode van Driel, dat voor het gat in den Dijck, alwaer als voors. een koornweert, de Wijckerweert genaamt, gelegen was, welke met een kade was omringt, die kade sich begon te vertonen, dat er eenige basen van Dort gearriveert waren, die over het toedammen van het gat met de heeren Heemraden hadden gesproken, en dat alle materialen bij de hand wierden gebragt omme soo ras mogelijk aen 't werk te gaan en het gat te bekrammen; sijnde de voornaamste van die basen, die het werk souden dirigeren, genaamt Balthasar Bos, wonende te Sliedrecht, een seer ervare man, die meermalen tot het toemaken van doorbraken aen de overzijde van de Lecq was geemploijeert; te Cuylenborg was het nodige hout besteld en den Dijkgraaf van de Alblasserwaerd versogt 300 horden te willen senden.

Ondertusschen was den gepasseerden nagt het water in de stads graften wederom eenige duymen geresen, verscheyde kelders, welke van voren met mist seer wel toegedamt waren, dat er het water van buyten niet kon inkomen, kregen van binnen door de wellen een voet water. Den Crommen Rijn en de Minstroom liepen dien dagh noch al even snel; maer uyt den Vaartsen Rijn quam bijna geen water meer na de stad, alsoo hetselve onderwegen op de plaatsen hier boven vermeld, over het sandpad en den dijck sigh loosde in de lage polders. Over den Meerendijck liep het bij continuatie soo sterk, dat het tusschen Harmelen en de Meeren wederom in den Leydsen Rijn storte en de wech tusschen beyde leggende ten eenemael met water overstroomde.

De waterkeeringe, die 's avonds te voren tusschen de

Gildbrug en Oudwijk begonnen was, wierd desen morgen voltooyt.

De Gildbrug was noch in vorige staat, doch een weinig buyten stads vrijheyd op de Biltse steenstraet voortgegaen sijnde, was deselve soo ver men met het oog bereyken konde met water overdekt, lopende met een verval van 1¼ voet over in de polders na de Blaucapel &c. en quamen noch vers. mensehen met hare goederen op wagens geladen dien dag door de gaten op de Bildse steenstraat na de stad vlugten.

De puyn die 's savonds te voren niet had kunnen gestort werden in de gaten, wierd ook desen morgen gestort ten deele in de gaten, ten deele op de straat, om het losgaan van de steenen te beletten en den slag van het water te breeken, doch een groot gedeelte van die puyn spoelde aenstonds wederom weg.

Van de Klop tusschen Zuylen en Utrecht kreeg men tijding dat het water 't geen over de Biltse steenstraet en door de Gildbrug was heen gelopen, gekomen sijnde aen het sandpad langs de Vegt, hetselve aldaer bij de Klop over het sandpad liep en dus de Vecht met water opvulde, doch welken overloop men aldaer met geweld socht te beletten.

De sluysen buyten de Weerepoort loosden desen dag noch een groote quantiteyt water, alhoewel 's namiddags de wolken noordwest begonnen te drijven en de wind ook uyt dien hoek, ofschoon soo sagt dat men bijna geen wind merkte te wayen, waardoor men bevreest wierd, dat, die wind opsteekende, de Muydersluys gesloten soude werden.

Door Pellekespoort, Swarte Water en de gaten van van Mollem quam desen dag (niet tegenstaende sulx de vorige dagen rijkelijk geweest was) bijna geen water, sijnde de Vecht op die streek soo hoog als het binnenwater.

Vermits het water in de Leck desen dag wederom eenige duymen viel, wierd het Dijckleger bovendams desen middag

mede gescheiden en retourneerden de heeren 's avonds na huys. Den heer van Hardenbroek en Secretaris van Bockhoven sijn gecommitteert om den heer van Renesse, die te Wijck bleef, te assisteren in het opmaken van de kade en het leggen van den Ringdijk rondom het gebroke gat.

Dinsdag den 7. quam 's morgens de nachtpost niet aen, hebbende tusschen Woerden en Utrecht door het water niet kunnen komen.

De wind was desen morgen noch noordwest, sijnde het weer echter seer stil.

Het water in de Leck was 2½ duym gevallen en in de stad en cingels 1½ duym door het sterk trekken van de sluysen buyten de Weerd.

Den Crommen Rijn en Minstroom liepen als daags te voren even fel, en het water ten platten lande liep door Breukeleveen en Tienhoven na Loosdrecht, drijvende voor vers. duysende aen turf, welke van het land en uyt de schuuren gespoelt waren, het gansche land door.

Door de Gildbrug liep het water soo sterk niet als de vorige dag, doordien het water meest over de Biltstraat heen liep. De hasen, mollen, rotten en muysen quamen, door het water gedrongen, de menschen over al te gemoet lopen, sulx dat deselve in menigte wierden doodgeslagen.

Op de astronomische tooren geklommen sijnde sagen wij door de verrekijkers van de prof^r^ Odé en andere, hoe verre de inundatie sigh alomme uytstrekte.

Men vernam desen dach noch niet dat het werk aen het gat was begonnen.

Van de Vaartsen Rijn quam geen water meer in de stad, alleenlijk was er een bruggetje of watertje recht over het veerhuys na de Vaert, 't welk door het water van de Cromme Rhijn opgevult, eenig water in de Vaartsen Rijn bragt en daar door eene kleyne drift in deselve veroorsaakte, maer van Jutphaas of daeromtrent quam bijna geen water, stortende hetselve op de plaatsen hier boven gem

bij contin. over het sandpad en vervolgens over den Meerendijck, die op veele plaatsen, voornamentlijk aen de Pisheuvel doorgebroken sijnde alles ten diepsten onder water sette, sijnde omtrent het huys te Nijveld op een hofstede het water wel een mans lengte hoog.

Woensdag den 8^{en} kreeg men 's morgens de courant van dinsdag omdat de post van dinsdag 's morgens 's avonds laat eerst aengekomen was.

Den Dijkgraaf deed heden den 8^{en} in de vergadering van Staten rapport van de ongelukkige doorbraak van den Leckendijck genoegsaam op deselve wijse als hier voren op den 28^{en} Febr. is aengetekent, daerbij voegende dat den Dijkm^{r} de Ridder 's nagts te voren den dijck noch was overgereden sonder eenig ongemak aen deselve ontdekt te hebben.

Voorts las sijn Ed. miss^{e} van de Secret. van Bockhoven en een van de Cameraer Bonnet, meldende 't geene hier nevens [1]) staat aengetekent.

De wind omgekeert sijnde woey uyt den Noordoosten met meer koelte als daags te voren uyt den Noordwesten.

Het water was wederom den nagt in dese stad twee duym gesakt.

De nachtpost bleef agter en quam niet voor 's avonds aen. Vervolgens wierd door de postm^{rs} gereguleert, dat de nachtpost van hier 's avonds om ses uren soude vertrekken, rijden tot aen den Heldam, van daer met een schuyt sig laten brengen na Woerden en voorts rijden na Alphen.

Van de Leck quam tijding met een brief van de heer Secret. van den Leckendijck, gescr. den 7^{en} 's avonds te agt uren, dat het water te Wijck was gesakt tot 8 duymen beneden het klockgeslag en noch bleef sakken; dat

1) d. i. op de nevensstaande bladz. Deze aanteekening namelijk staat op een los blad.

hij het gat had wesen besigtigen mitsgaders de meergem. kade op de Coornweert, welke noch qualijk met een voet water beset was, sulx den bode van Wijck den 6en abusivelijk hadde gemeld dat de cade sigh reeds had beginnen te vertonen. Uyt een brief van den heer Cameraer Bonet vernam men, dat hij vermeende dat de hier vorengem. versakke aen 't Oudslijkerveer geholpen was, dat men met noch 30 man werkte om te beletten de doorzepering aen 't zandpad bij 't Claphek, daerin wel vordere en haast hoopte te sullen reusseren; dat het Molengat aen de Vaart soo sterk niet meer liep, dat het water aldaer was gesakt tot 16 duymen beneden het klokgeslag.

De heeren van Renesse en van Hardenbroek waren, ingevolge de vorenst. comm., te Wijk gebleven met den voorñde Secret. en Cameraer, omme haer oog over het werk aen 't gat, 't geen desen dag soude beginnen, soo de kade daer voor leggende noch eenigsints op quam, te laten gaan en haere ordres daer omtrent te geven.

Voorts liep het water desen dag door den Crommen Rijn en Minstroom met deselve drift, aen de Biltse Steenstraat wat minder. De sluysen aen de Vecht trocken even sterk.

Men vernam dat beyde de Loosdrechten en 's Graveland geïnundeert waren.

Donderdag den 9en kreeg men 's morgens de couranten van daags te voren, alsoo men een post ten agteren was.

De wind woey uyt den Noordoosten, doch seer stil.

Het water was dese nagt in de stad twee duym gevallen, als ook in alle de waters rontom de stad, de Leck mede twee duym lager. Over de steenstraat liep het soo fel niet meer en men bevond dat alle de steenen, voor soo ver het water er over gelopen had, waren los gespoelt en dat de straat soo verre geheel soude moeten werden verlegd.

Van Woerden vernam men dat sedert het doorbreken van de Hollandse Cade op gepasseerde maandag het gan-

sche Waterschap van Woerden tot aen den Prinsendijk toe was geïnundeert.

De Leydsche schuyten lagen geheel stil en men kon noch te land met rijtuygen, noch te water anders als met roeyschuyten na Woerden komen. De Amersfoortse, Aarnhemse en Nimweegse wagens reden bij contin^{e}, doch gedeeltelijk door 't water, op de steenstraet.

De post 's morgens van Alphen retournerende versogt 's avonds te vijf uren in plaats van te ses uren te mogen afrijden, omdat hij anders beswaerlijk op sijn tijd te Alfen konde sijn, 't welk hem geaccordeert wierd.

De Amsterdamse schuyt bij daag maer eenmael gevaren hebbende, soo lang het sandpad tusschen Utrecht en Nieuwersluys op versc. plaatsen onder water hadde gestaen, soude den 11^{en} tweemael varen, eens 's morgens en eens 's middags.

De heer Sanderson desen dag bij het gebroke gat in den dijk met een roeyschuytje dwars over het land daer na toe geroeyt geweest sijnde, verhaelde dat de cade rondom de Weerd, voor het gat leggende, op versc. plaatsen sig hadde vertoont; dat men met schuytjes daer na toe gevaren was, deselve cade daer die droog was ofte maer weynig water overliep, besig was op te hogen met aerde en messie, doch dat op sommige plaatsen daer de kade afgeslagen was, wel 1½ voet water daer noch over liep, welk water men egter desen dag en de volgende mede meende te keeren met de kade aldaer op te hogen en dus te beletten dat geen droppel water meer door het gat in den dijk konde komen, denkende sij met het maken van de kade den 12^{en} of 13^{ee} gedaen te hebben.

De Minstroom en Crommen Rijn loosden desen dag noch seer veel water, maer uyt de Vaartsen Rijn quam niets na de stad, integendeel liep het water, uyt den Crommen Rijn komende, gedeeltelijk den Vaartsen Rijn in.

Uyt een brief van den heer Bockhoven, geschreven den

9en aen het Dijck-Collegie, verstond men dat men met seer goed effect besig was om een begin te maken met het verhogen van de kade voor den doorbraak leggende, en deselve voor afspoelen te secureren; de heren hadden door den doorbraak doorgevaren en bevonden dat het hooge land, voor den doorbraak leggende, buyten alle gedagten weinig is afgespoelt. Sij hadden het gat doen peylen en bevonden dat de plaats daer den dijk gelegen heeft, na de buytenkant 44 voeten, een weynig meer na binnen, daer 't lichaam van den dijk opgelegen heeft 40, aen de binnegloying 36, meerder te rug na 't bosch 32 en daer de overige bomen van het bosch noch staen 28 voeten waters. Voorts dat den dijk ter plaatse daer die nu gelegen heeft, absolut niet gelegd kan werden.

Den Dijkgraaf van de Zuyd-IJsseldijk relateerde denselve buyten gevaer te zijn en dus de Lopikker en Crimperweerd gesecureert.

De Linschoterdijk was door de vigilantie van den heer van Linschoten ook sodanig opgehoogt dat deselve buyten gevaer was, waerdoor Delfsland en Schieland mede van het water bevrijd waren.

Vrijdag den 10en woey de wind vlak Oost en namiddag Oost-Zuyd-Oost ten Oosten, doch met weynig koelte.

's Nagts was het water wederom twee duym in de stad gevallen, waer door veele, wier kelderen eenigsints hoog waren, het water uyt deselve quijt raakten.

De nagtpost quam omtrent tien uren aan.

Aen de Leck was het water tot agt duym boven het klokgeslag gevallen, sulx dat het te Wijck reeds met het klockgeslag gelijk of even onder hetselve was.

Men las met verwondering in de Hollandse couranten, bijsonderlijk in de Haagse, een beschrijving van de jammerlijke staat waerin de stad van Utrecht, door het water omringt, sigh bevond, doch met soo veel onwaerheden opgevult dat het sigselve schaamde.

Het water was rontom de stad, in den Crommen Rijn, Vaartsen Rijn, Minstroom, buytengraften &c. eenige duymen gevallen, doch den Crommen Rijn en Minstroom gaven noch veel water en de sluysen buyten de Weerd trocken noch seer sterk.

Achtienhoven, Maarssenbroek, de Groene Kan, de Lange Linschoten en eenige weynige andere dorpen hadden hunne kadens sodanig opgehoogt dat, ofschoon sij in het midden van het water lagen, sij egter hetselve uyt hare polders hielden.

Saturdag den 11^{en} woey de wind Zuyd-Oost ten Zuyden met een stevige koelte.

Het water in de stad was dien nagt wederom 2 duym gevallen, doch begon dese morgen eenigsints te wassen, doch sonder gevolg.

De nachtpost quam omtrent negen uren aan.

Uyt de inkomende huysluyden verstond men dat, behalven de dorpen hier voren gemeld, door het opkaden van het water bevrijd gebleven waren; Vleuten, Themaat, de Haer, Portengen, Gieltjesdorp, Breukelen aen de westzijde van de Vecht, en de Rondeveenen. Cortehoef was ook nog vrij, doch scheen het niet te sullen houden, wanneer het water aen die sijde van de Vecht tot aen Muyden toe soude lopen; te Schalkwijk was het water desen nagt op somm plaetsen bij de twee voet gevallen en in de Leck 2 a 3 duymen, soo als ook in den Crommen Rijn, Minstroom en and^{e} wat^{en} rondom de stad; te Wijck was het nu beneden het klocgeslag en aen de Vaert noch ses duymen daer boven.

De Crommen Rijn en Minstroom gaven noch een menigte water en hetselve liep voor een gedeelte de Vaartsen Rijn in.

Over de Biltse steenstraet liep het water naulijks op de helft soo veel plaatsen over als het van te voren gedaen had en dat noch seer flauwtjes; de reden was dat, ofschoon

de kade om de Weerd voor het gat leggende noch niet ten eenemael opgekist was, egter soo weynig water over deselve liep, dat er door het gat weynig water heen quam, selfs was den drift in het gat soo gering dat men sedert een dag twee a drie reeds met schuytjes door hetselve had gevaren.

De sluysen buyten de Weerd trocken noch veel water, alhoewel het water in de Vecht gevallen was.

Sondag den 12^{en} woey de wind Zuyd-Oost ten Zuyden met koelte. Het water in de stad was dese nagt soodanig gevallen dat de meeste kelders, eenige weynige uytgesondert, geheel droog waren geworden.

In de Leck was ook een a twee duym minder water.

Over de Biltse steenstraet liep het water noch maer op vijf a ses plaatsen over, en men kon nu wederom droogvoets na de Bilt gaen, leggende over de gaten daer noch water in stond en doorliep en niet boven de twee voet diep waren en welke meest alle tusschen de bomen, staende aen de zijde van de Biltse Grift, in waren, planken, voor welker passagie yder mensch een duyt betaelde aen diegene die deselve tot gemak van de passagiers aldaer gelegt hadden.

Men ontdekte bij dese gelegentheyd dat het water over de Biltse steenstraat gelopen had tot omtrent hondert roeden boven de herberg de Liesbosch genaamt, doch dat het tegen het overige van de Biltstraat wel aengestaen en ook wel een roede op deselve gestaen had, maer niet daer over was gelopen, sulx dan ook de buytenplaatsen van den Heer van de Bilt en de Vrouw van Alphen geen ongemak van 't water hadden gehad, daer integendeel de Vingerhoedmolen aen de andere zijde van de steenstraet wel drie voeten onder water hadde gestaen, en de muren van het woonhuys aen twee sijden voor een groot gedeelte waren weggespoelt, hetwelk nogtans voornamentlijk veroorsaakt was doordien men uyt een verkeerd begrip de sluysen, in de Biltse Grift bij de gem^{e} Vingerhoedmolen

gelegen, in den beginne had toegehouden, waardoor het water in sijn cours gestuyt, ter zijde de sluysen heenlopende, de voors. muren omgeworpen had, als wanneer de sluysen wierden geopent en daardoor het overige van het huys voor het instorten bewaert. De plaats van de heer Godin en die daar naast gelegen hadden meer dan drie voeten onder water gestaen.

Voorts bevond men dat wel een groot vierdepart van de steenstraat door den overloop de steenen sodanig waren losgespoelt, dat de straat aldaer ten eenemael soude moeten vernieuwt en verlegt worden.

Het sand hetwelk van het sandpad en uyt de straat gespoelt was, quam desen dag reeds boven aen de andere sijde van de straat, alwaer het op malkanderen, als platen in een rivier, in de verdronke weyden lag.

Men sag van rondsomme de hooge ackers, voornamentlijk de warmoesierslanden, wederom boven komen en rontom de stad sackte het water sterk, alhoewel door den Crommen Rijn en Minstroom noch veel water quam.

Maandag den 13^{en} woey de wind Zuyd-Oost ten Zuyden.

Het water was dese nacht in de stads graften noch al gesakt en wel soo dat genoegsaam alle de kelders het water quijt waren. Men vernam dat daags te voren den heer Dijkgraaf van de Leckendijck Bovendams met den heer Heemraad de Jong na Wijck en vervolgens na het gat in dijck vertrocken waren, om met de heeren, aldaer sijnde, de gemaakte en verhoogde Ringcade, die men meenden dien dag gedaen te sullen sijn, te examineren, en voorts tot het maken van een nieuw stuk dijks ordre te stellen.

Den Utrechtsen Duytsen Courantier wedersprak in sijn courant van desen dag seer hartig de onwaerheden in de Haagste (sic) courant van den 10^{en} vermeld, omtrent de droevige gesteldheyd waerin het land rontom de stad door het water gebragt soude sijn geweest.

De nachtpost quam om negen uren aan.

De Crommen Rijn en Minstroom gaven noch veel water, doch over de Biltstraat quam geen water meer, lopende het water alsnu langs deselve en voorts door de Gildbrug heen; door den Vaartsen Rijn spoelde alsnu water na de stad. Van de Leck kreeg men tijding dat het water was gevallen vijf duymen beneden het klockgeslag; door het gat quam in 't geheel geen water meer, alsoo de kade rontom de Weerd voor het gat leggende ten eenemael bloot was en opgehoogt wierd, of er onverhoopt noch water van boven mogte komen, 't welk, de kade overlopende, beletten soude dat men met het maken van den dijk voor het gat niet onverhindert sou kunnen voortgaen en wederom op nieuw veel waters in de polders soude brengen.

Buyten de stad begonden de landen hoe langer hoe meer droog te werden, gelijk men ook van alle de geinundeerde landen vernam, dat het water overal op de eene plaats meer, op de andere minder begon te vallen.

Dinsdag den 14^{en} woey de wind Zuyd-Oost ten Zuyden, doch seer stil.

Het water was dese nacht in de stad soo gesakt, dat alle de werven wederom bloot waren.

In de Leck was het water wederom gevallen.

De schuyten op Amsterdam waren nu wederom drie in getal en op haer ordinaire tijd, alsoo het sandpad droog was.

Over de weg na Woerden liep het ook minder.

Het gat of de gaten gespoelt in den dijk en sandpad na de Vaert aen dese sijde van de brug over de Lange Vliet kon men nu ook droogvoets passeren, doch aen de herberg de Chamber genaamt komende trof men ter lengte van de plaats de Liesbosch genaamt vier a vijf sware gaten aen, daer noch een groote quantiteyt water door liep. Ook stond het land ter wederzijde van de Vaartsen Rijn naast en boven de Liesbosch ten eenemael onder water,

daer integendeel op het land van de Liesbosch tot aen de stad aen beyde zijde van de Vaartsen Rijn genoegsaem geen water meer was.

Voorts swelgde het gat, aen dese sijde van den Doorslag in den dijk en het sandpad gespoelt, insgelijk nog een kragt van water. Den Crommen Rijn loosde mede sterk, doch men kon nu wederom droogvoets Abstede doorgaan tot aen de houte brug, daer men de Min overgaat na het Ouwijkerveld, alwaer het eenigsints morsig was. Het Ouwijkerveld was droog, maer agter Oudwijk kon men noch niet wel heen, sijnde het daer seer kleijig en morsig. Het land langs de Biltse steenstraat begon van bijde sijde sig te vertonen. In de stad waren nu alle de werven weder bloot.

Woensdag, sijnde bedendag, woey de wind Zuyd-Oost ten Zuyden; men vernam van rondsom, dat het water soo in de Leck als op de landen gesakt was.

In de courant van desen dag scheen de Haagse Courantier sigh te willen defenderen tegen den Uytersman, doch soo flaauw en onnosel dat het sig schaamde.

Donderdag den 16^{en} woey de wind Zuyd-West ten Westen met een heldere lugt en fraay weer.

De nachtpost quam dese morgen bijna op sijn tijd aan, soo dat na alle gedagten de weg tusschen Woerden en Utrecht rijbaar sal sijn geweest en geen schuytje meer nodig als te voren. 's Avonds vertrok de post egter al om half agt en dus een uur vroeger als na ouder gewoonte, ten teken dat de weg noch moeijelijk was te passeren.

De Crommen Rijn en Minstroom gaven nu minder water.

De Lecq was soo wel als het water op het land staende wederom eenige duymen gevallen.

Desen dag begon men sterk te werken om de gaten in het sandpad en dijk tusschen Jutphaas en Utrecht langs de Liesbos ter lengte van omtrent sestig roeden te stoppen, doch men bevond dat op sommige plaatsen aldaer

het sandpad en den dijk een halve mans lengte diep en dieper geheel was weggespoelt, alwaer men alleenlijk maer een kade lag van rijs en messie, en daervoor storte een menigte misbakke steenen, welke van de nabij gelegen steenovens gehaeld wierden, denkende dat men op die wijse desen avond de gaten aldaer genoegsaam sou toegedemt hebben, gelijk deselve dien avond ook noch dicht raakten. Men kon ook tegen den avond aen de Tollesteegpoort merken dat door de houte brug, aldaer leggende, het water wederom sterker uyt de Vaartsen Rijn na de stad begon te lopen, als sijnde in de passagie over sandpad en dijk alsnu gestremt.

De schuyten na de Vaert voeren nu met een peerd er voor en wanneer sij aen de gaten quamen setten sij het peerd voorop tot dat sij deselve gepasseert waren.

Op deselve voeren de Leydse en Haagsche schuyten nu ook weder.

Vrijdag woey de wind Noord-West, naderhand Noord-Oost met sneeuw en eyndelijk vlak Noord.

De nachtpost quam bijna op sijn oude tijd weer aan.

De heeren Heemraden waren daags te voren van den dijk geretourneert.

Men maakte nu noch een afsnijding ofte nieuwe kade tusschen de buytenkade en 't gat in den dijk, waeraen met omtrent hondert man gewerkt wierd.

Het water viel bij continuatie in de Leck en ten platten lande. De Utr. Courantier dupliceerde.

De buyten en binnengraften waren nu en bleven op haer ordinaire pijl van winterwater.

Saturdag den 18^{en} woey de wind Noord-Oost met vorst en sneeuw.

De nachtpost quam als voren.

Uyt het land van Montfoort quamen de boeren te peerd over de Meerendijck in menigte in de stad, seggende de gaten niet diep gevonden te hebben, alsoo het bovenste

van den dijk afgespoelt sijnde, de onderste grond soo hard wierd bevonden als steen.

Degeene die langs het sandpad te voet quamen na de stad wierden op de plaatsen daer het water noch over de Meerendijck liep met schuytjes overgeset.

Die van Cortehoef en de Ronde Veenen hadden noch gehouden en bewaert hunne dijken.

Door de Minstroom quam genoegsaam geen water meer.

Door den Crommen Rijn een weynig meer als ordinaer.

Op den Vaartsen Rijn was veel meer drift als na gewoonte, soo aen de brug bij van der Schilden, als aen de brug bij de Tollensteegpoort, door dien het sandpad en dijk over de Liesbosch nu wederom gestopt was.

Sondag den 19^{en} woey de wind noch Zuyd-Oost ten Zuyden.

Het land aen beyde zijden van de Biltse steenstraet en wel aen de rechterhand, was geheel bevrijd van het water en aen de linkerhand stond hier en daer noch wat water op het land.

Door de Gildbrug was in het geheel geen drift meer.

De nagtpost reed 's avonds wederom om ½ negen af.

Maandag den 20^{en} quam deselve ook op sijn tijd aen. De wind woey Zuyd-Oost ten Zuyden.

De Haagse Courantier had een miss^{e} uyt Utrecht, waerbij hem gesc. wierd, dat men reeds genoeg geantwoord hebbende op de brabbeltaal van de Utrechtse Courantier het daerbij laten soude, 't welk seer onnosel wierd gehouden.

Van het water vernam men niets, als dat het bij continuë viel.

De heeren van Bijleveld bij den anderen gekomen sijnde, wierd geresolveert de gaten in den Meerendijk en sandpad te stoppen en den dijk wederom rijbaar te maken.

Aen het sandpad tusschen Jutphaas en Utrecht, waerover sedert vrijdag reeds de peerden voor de Vaartse en andere schuyten hadden gelopen, wierd nu sterk gewerkt

omme hetselve voor rijtuygen mede bruykbaer te maken, 't geen daags daeraen volvoert was.

Dinsdag den 21^{en} woey de wind seer veranderlijk, selfs somtijds geheel Noord-West. Van het water vernam men niets.

Woensdag den 22^{en} was de wind 's morgens wederom Zuyd-Oost ten Zuyden, desen dag quam mede geen tijding van het water in.

Donderdag den 23^{en} was de wind genoegsaam vlak Oost, vrijdag Noordwest, saturdag genoegsaam Oost met een betrokke lugt. Men vond desen dag bij examinatie de gesteldheyd van het gat, de kade rontom hetselve opgemaakt, welke ten desen dage geeyndigt was, en het plan om den nieuwen dijk te leggen dusdanig als in de nevensgaende Notitie aengetekent staat. [1])

Saturdag en sondag was het water wederom in de stad, alsoo de sluysen buyten de Weerepoort vrijdags middags gesloten wierden, waardoor de lage polders beneden de stad gelegentheyd kreegen om haer water op de Vecht te kunnen uytmalen. De wind was desen dag Noord-Oost.

Maandag was de wind Noord-Oost ten Noorden.

Van alle kanten verstond men dat men wakker besig was met het water uyt de noch geinundeerde polders te malen.

Den Meerendijck was ook wederom soo ver hersteld, dat men deselve met wagen en peerden konde gebruyken; doch het sandpad tusschen de Meeren en Harmelen was noch vol gaten en dus gevaarlijk om hetselve te rijden.

Dinsdag den 28^{en} was de wind Noord-Oost ten Oosten, en voorts alle dagen favorabel, dan min dan meer.

Men las nu dagelijks in de Couranten dese bekentmaking:

De heeren Dijkgraaf en Hoogheemraden van den Lec-

1) Zie p. 63.

kendijck Bovendams sullen op saturdag den 22^{en} April 1747, 's morgens ten tien uren in de Ord^{s} Kamer van haer Ed. Mog. publiecq in twee perceelen aenbesteden het maken van een nieuwen dijk ter lengte van 61 en een half dijkroeden, en ter breette van 36 voeten, op desselfs kruyn op den Uterweerd, gelegen voor den doorgebroken dijk, omtrent een half uer beneden de stad Wijck bij Duerstede, ter plaatse daer de profiel en baaken gesteld sijn. De conditien en bestek sullen 14 dagen voor de aenbesteding kunnen gesien en gelesen werden bij de Cameraer en Secretaris van denselve Lekkendijk, als ook bij de Dijkmrs te Amerongen, Schalkwijk en aen de Vaert te Wijk bij G. Maesse &c. &c. &c.

Noch sullen haer Ed. Mog. ten selven dage mede aenbesteden het repareren der gesakte dijken, soo boven als aen 't Beusichemmerveer in de slagen 319, 320, 337 en 338, nevens de gesakte Vakkensdijk in de slagen 34 en 35 en beneden de Vaert in 't slag 126, van welke de bestekken mede 14 dagen voor de aenbesteding sullen kunnen gesien en gelesen werden. De bovengem^{e} werken sullen in karwerk bestaen.

(De bovenstaende aenbesteding ter bestemder tijd voortgang gehad hebbende, is het een en ander aenbesteed voor een somme van omtrent twintig duysend guldens).

Notitie van de gelegenheyd en grootte van het gat door het hooge water van de Lecq, op den 28^{en} Febr. 1747, 's morgens omtrent seven uren, in den Leckendijk, een half uertie beneden Wijk, gebroken tusschen de palen genommert n°. 293 en 296, sijnde de palen n°. 294 en 295 door het water weggespoelt.

Ter plaetse daer het voors. gat is gebroken, was den dijk seer suffisant, leggende voor deselve een grote Weerd,

door de wandeling de Wijkerweerd genaamt, ook wel de Coornweerd, alhoewel in deselve behalven het coornland ook eenige vruchtboomgaerden en ander houtgewas gevonden worden.

Dese Weerd was omringt met een kade omtrent 700 roeden groot, welke kade ter plaatse daer het land op het laagste was, vijf a ses voet in de hoogte lag, doch aen het koornland, 't welk uyt sigh selve hoog was, niet boven twee a drie voeten.

Voor dese Weerd legt noch een Weyweerd, doorgaens de Poelsweert genoemt, welke met een geringe somerkade omringt is.

Dese twee Weerden sijn soo groot dat men een kleyn quartier uurs werk heeft om van den dijk over de geme Weerden tot aen de Lek, binnen sijn boort sijnde, te gaen.

Agter den dijk, na binnen, ter plaatse van het gat, is een bosch van opgeschote willige boomen, hetwelk omtrent de helft door den doorbraak weggespoelt is.

Het gat selfs in (den) dijk of het stuk dijks, 't geen weggespoelt is, maakt een opening in den dijk van omtrent elf dijkroeden, werdende 18 voet in een dijkroede en tien duym in een voet gerekent.

De diepte van het gat in de gloying van den dijk aen de Leckzijde is van 42 voet en na de Koornweerd toe omtrent vijf a ses roeden 18 voet, daer den dijk gelegen heeft en in de binnengloying van den dijk is het gat 40 voeten diep, en in de Wiel selve, agter den dijk binnenwaerts gespoelt, in de midden doorgaens 36 voet en aen de kant mitsgaders bij het boschje 28 voet.

Door het gat is een considerabele menigte sand gespoeld, hetwelk in het geme boschje niet alleen maer ook op de naestbijgelegene ackers en velden ter hoogte van vijf, vier, drie en twee voeten verspreyd is. Ook leggen op het land verscheyde grote stucken aerde of derrij uyt het gat ge-

spoelt, waervan de specie so ligt is, dat men deselve op sijn hand leggende bijna niet voelt en wegblasen kan.

Rontom het voors. gat en ter bekramming van hetselve, omme vervolgens den nieuwen dijk te leggen sonder van het water, indien hetselve wederom mogte wassen, verhindert te werden, is gemaakt een kade, ten deele ter plaetse daer de oude kade om de Koornweerd gelegen heeft, ten deele schuyns door het koornland, sluytende jegens de gemelde oude kade, omdat de oude kade al te seer geextendeert was om deselve geheel op te maken.

Dese nieuw gelegde cade is gemaakt circelsgewijse om het gat en is in sijn omtrek omtrent 195 dijkroeden groot.

Deselve is opgemaakt van de aerde uyt de Coornweerd gegraven en van beyde sijde voorsien met horden met nat hooy gevult, waer jegens wederom omtrent drie voeten van den anderen ingeslagen sijn palen van 24 a 18 voet lang en tien a 12 duym om het kruys dik, sijnde noch aen de buytenkant jegens die palen schuyns opgeset paelwerk, juffers genaamt, die van onderen in de grond sijn vastgemaakt en van boven jegens de palen vastgespijkert, gelijk ook datselve paelwerk mede in gereedheyd is omme ingevalle van hoog water jegens de palen aen de binnenkant van de kade staende mede aen te slaen, 't welk in een houte schuur op (den) dijk bij het gat opgeslagen bewaert werd.

Betreffende de hoogte en breedtte van de kade, deselve verschilt eenigsints, want wijl de grond ter plaetse daer de kade geheel nieuw gemaakt is, eenigsints moerassig was, is deselve aldaer seven a agt voet hoog en ses a vijf voet breed gemaakt, daer integendeel de oude kade alleenlijk is verhoogt tot vijf voeten en verbreed tot vier voeten.

Het werk aen de kade is begonnen den 6^{en} Maert en geeyndigt den 25^{en}, en doordien voor de kade noch eenig hoog land gelegen is kan men voor deselve het water van

de Lecq, indien hetselve noch seven voet quam te wassen, evenwel keeren.

Den nieuwen dijk sal werden gelegt halvecirkelswijse tusschen de voors. cade en het gebroke gat, soodanig dat hetselve gat sal werden binnengedijkt en tusschen de twee plaatsen daer den nieuwen dijk aen den ouden dijk sal sluyten, omtrent in de midden wesen.

Den nieuwen dijk sal in de lengte wesen 61¼ dijkroeden, hetwelk maer anderhalf roede meer is als den ouden dijk, die met een kromte liep en welke sal blijven leggen, geweest is.

De grond daer den nieuwen dijk gemaakt sal werden, is geboort en 15 a ses(tien?) voet diep, gevonden te bestaan uyt seer goede kley, sijnde alleenlijk eenige weynige roeden gevonden, alwaer tusschen de kley nu en dan een half voet sand was.

De hoogte van den dijk sal behalven het sandpad aen beyde sijde sijn 41 voeten, te weten in de gloying van den dijk drie voeten op een gerekent.

Tegens de voet van de gloying van den dijk sal werden aengelegt een barm of bedding van aerde omtrent tien voet lang en anderhalf voet hoog met een gloying van vijf voet, 't welk veel sterkte aen den dijk geeft, en daer de gemie gloying binnensdijks ophoud, is omtrent drie dijkroeden van het gebroke gat af.

De aerde tot den dijk nodig sal werden gehaelt uyt de Coornweerd.

STAATKUNDIGE BERICHTEN UIT FRANKRIJK.

OVER DE JAREN 1650 TOT MAART 1653.

(*Uit het voormalig Archief van Hilten, thans in het Archief der Prov. Utr.*)

Deze berichten uit den tijd der Fronde zijn vol bijzonderheden in de officieele Geschiedenissen van Frankrijk niet vermeld. Zelfs vindt men hier mededeelingen uit het verhandelde in het Parlement van Parijs, welks zittingen niet openbaar waren, mededeelingen van dien aard als onlangs door Aubertin (Revue des deux Mondes, 1 Mai 1880) uit een onuitgegeven journaal bekend zijn geworden.

Bij 't schrijven van 14 *Mrt.* 1653 (*zie beneden*) *lag het origineel; doch, even als al de kopiën, ongeteekend. Het is niet waarschijnlijk, dat deze berichten te danken zijn aan iemand, die aan de Ambassade van Boreel verbonden was, daar enkele berichten van vóór den tijd van Boreels vertrek naar Frankrijk gedagteekend zijn.*

Paris le 27 de Janvier 1650.

Le Marquis d'Ormond [1]) est passé d'Irlande en Normandie et est arrivé à Caen où il a trouvé sa femme laquelle avoit desia vendu une riche table d'argent aux orfèvres de là.

1) James Butler, door Karel I markies van Ormond gemaakt, wegens de diensten door hem bewezen in Ierland, waar hij onderkoning werd. Later tot hertog verheven.

Nous n'avons pas seuls esté affligez du deluge d'eaux, mais aussy les villes qui sont sur la rivière de Loire, laquelle s'est aussy debordée et a rompu le pont d'Orléans et submergé une parthie du Fauxbourg St. Pierre de Corps de Tours, rompu ses levées, fait de grands desordres a Saumur et à beaucoup d'autres lieux. La rivierre nommée la Sarte, qui passe par Alanson s'est aussy debordée en mesme temps, et a fait de grands desordres par où elle a passé et particulierement audit Alanson. On nous dit aussy que le Rosne et la Saune ont fait le semblable. Dieu nous regarde en pitié, s'il luy plaist, et nous garentisse de maux dont les ellements sont les avantcoureurs, desquels nous sommes menacés.

Le Duc de la Force a esté à Bergerac [1]) pour prier le Marquis de St. Luc, Lt Provincial pour le Roy de Guienne, qui estoit pour lors aud[t] Bergerac, d'en vouloir oster la garnison, qu'il y avoit mise. A quoy ledit S[r] de St. Luc dit qu'il n'avoit rien fait que par ordre de la Cour, et que lors qu'on luy mandera de les oster, qu'il n'y manquera pas.

L'on mande de Blaye [2]) que le Duc de St. Simon a fait commandement à tous les habitants de faire provision pour six mois de vivres et de toutes autres munitions, de crainte qu'il a d'estre assiegé par l'armée navalle d'Esp[e] qui est a St. Sebastien toutte preste à se mettre en mer.

Les vaisseaux, que ce Duc avoit fait mettre à fond du costé de Medoc devant led[t] Blaye, ont esté entresnés par la mer, et ainsi le passage est libre pour les vaisseaux qui voudront aller à Bourdeaux.

---

1) In Périgord, waar het goed, la Force, van Jacques Nompar de Caumont, hertog van la Force, gelegen was.

2) Vesting aan de Gironde beneden Bordeaux. De hertog de St. Simon, vader van den beroemden schrijver der *Mémoires*, was goeverneur van Blaye.

Le Duc de Vendosme [1]) arriva en cette ville dimanche au soir de son Gouvernement de Bourgougne par ordre de la Cour, et on n'en sçait point encore la cause.

Messrs du Parlement allerent le 20e du courant par deputez au Palais Card^al^, où estans, le premier Président [2]) remonstra à leur Majestés la necessité qu'il y avoit de mettre les Princes [3]) en liberté, lesquels avoient esté mis prisonniers sans suject, ou du moins que la chose ne meritoit pas d'en estre parlé, et que cela ne provenoit que par la politique du Conseil de Cabinet et estranger, et que les gemissemens des peuples de la France, et mesmes des estrangers, feront retentir les pierres dans les prisons, où ils sont detenuz, de l'inhumanité dont on use en leurs endroicts, et que mesme on ne veut point qu'on leur face justice, ce qu'on ne desnie pas aux plus petits du Royaume, ce qui est cause que toutes les Provinces de ce Royaume sont en terme d'une revolte générale, s'ils ne sont promptement mis en liberté. Et s'addressant a la Reyne, luy dit, „Madame prenez garde que tous ces maux, dont nous sommes menacés, ne rejaillissent sur vous", et plusieurs autres telles parolles, ce qui fit dire à la Reyne que cette harangue estoit bien temeraire et insolente, et qu'elle avoit eu envie de l'interrompre par deux ou trois fois.

Le lundy ensuivant le Parlement s'assembla, où fut fait rapport de tout ce que dessus à l'assemblée, qui conclud qu'on s'assembleroit le 27; et ledit jour estans assemblez la Reyne leur envoya une lettre de petit cachet par laquelle sa Majesté les supplioit de vouloir differer jusques au 30e du courant, auquel jour elle ne manquera de leur

---

1) Goeverneur van Provence, in 't volgende jaar (1651) gehuwd met Victoria Mancini, tante van Mazarin.

2) Molé.

3) De Prins van Condé, zijn broeder Prins van Conti, en zijn zwager de Hertog van Longueville, in 1650 te Vincennes gevangen.

faire entendre sa volonté sur le suject des Princes, ce qui fust aussy arresté.

Le Duc de Beaufort donna le bal 24 du courant et comme on estoit au milieu du bal le Duc de Vendosme y survint, qui luy donna advis qu'on le vouloit assassiner au milieu dudit bal.

Madam^elle^ de Chevreuse a failly cette semaine à estre poignardée en s'en allant du palaix Card^al^ en sa maison.

Il a esté fait commandement à madame de Montbazon de se retirer de la Cour.

Le Duc d'Orleans a declaré ces jours passés à la Reyne qu'il ne s'opposeroit plus à la liberté des Princes, et qu'au commencement de leur arrest on luy avoit fait croire qu'il estoit fort necessaire qu'il consentist a leur detention, sans laquelle l'Estat ne pourroit subsister, mais qu'à present il voit tout le contraire.

Il se dit qu'il est arrivé icy plus de 2000 hōes qu'on dit estre logés aux environs du Louvre, qui se qualifient les resolus, on ne sçait pas quel est leur dessein, le temps nous l'apprendra.

De Bourdeaux le 25 d'Aoust.

Mr du Couldray Monpensier est entré ce jourdhuy dans nostre ville où en entrant tout le monde crioit: „vive le Roy et les Princes" et luy firent crier le mesme, et sont resolus de manger femmes et enfans plustost que de se desunir de la liberté des Princes. Ils attendent l'armée navalle de St. Sebastien, laquelle doit entrer en rivière, et pour certain tout l'equipage de Monstricq se rendra, la corde au col. Hier la bourgeosie assemblée resolut de donner 150/m ℔ à madame la Princesse, et de donner aussy à mess^rs^ de la Force et à beaucoup d'autres, ce qui leur sera necessaire. Monstricq a trois vaisseaux et six galiottes de consequence.

Nous sommes les plus forts, mais on a resolu de ne rien risquer pour deux raisons, l'une, qu'on ne fait point d'acte d'hostilité sur la rivière, parce qu'ilz craignent noz vaisseaux, et le second que le Roy est tousiours a Libourne et sans argent.

Depuis ce billet escrit, le Parlem^t^ a resolu, toutes choses cessantes, de faire ce jourduy leurs monstrances, et donner arrest contre le Card^al^ Mazarin, affin d'estre envoyez demain à celuy de Paris pour en veoir une fin. Et quant à m^r^ du Coudray on luy dit qu'on estoit obligé à m^r^ le Duc d'Orleans des favorables pensées qu'il avoit pour eux, S. A. R. entendant qu'ilz eussent 10 jours de trefue et qu'au prealable on fist desboucher tous les passages avant que de faire aucune proposition ny responce, qu'il entendoit que les dix jours ne commenceroyent que du jour que le Roy leur avoit accordez. Surquoy ledit Sr du Couldray respondit qu'il croyoit la chose raisonnable, qu'il alloit en Cour pour la faire resouldre et que dans demain il en viendroit rendre responce.

Tout le peuple de Bourdeaux et tous les autres sont bien disposés et de telle sorte que ledit Sr du Couldray ayant dit qu'on avoit resolu à la Cour qu'il n'y avoit aucun qui ne mourût avec joye pour deffendre une si juste cause que celle de la liberté de mess^rs^ les Princes.

Il y a lettres de la Cour du 26 qui donnent advis que l'armée du Roy est à Cusac de St. Milion, et le Roy partoit pour aller à Bourg ou à Coutras, et que la maladie est forte dans l'armée; il n'y a que 4 comp^es^ du regiment de gardes proche de S. Ma^té^, sçavoir est: la colonnelle, la maistre de camp, Delamozan et Depoutel, desquelles on a tiré 8 hommes de chacune pour mettre en l'armée, contre Bordeaux.

Les troupes de terre sont allées pour attacquer la Bastide et y ont esté salluées de 60 volées de canon, et ceux de dedans sont sortis sur eux, et les ont contraints de

se retirer et de tout abandonner avec grand perte, ayans levé le siège honteusement; ladite lettre porte qu'on ne croit pas que ce soient des hommes, mais bien des diables enragés, et que la presence du Roy ne les estonne point, ains les anime d'avantage a se bien deffendre, ce qui obligera la Cour de se retirer.

Le Parlement s'estant assemblé ce jourdhuy, 2 du courant, sur l'ouverture des lettres que celuy de Bourdeaux leur avoit escrites.

L'assemblée fut remise à demain troisiesme du courant.

On dit que les ennemis veulent assieger Soissons, le Mar^al^ d'Estrée qui en est Gouverneur est party d'icy en poste pour y aller.

Paris le 2 de Septembre 1650.

Le Duc d'Orleans sortit mardy dernier apres midy accompagné de 300 chevaux et alla à St. Denis pour donner ordre à le faire fortifier, et y a pour le present 2000 paysans qui y travaillent.

Le Duc d'Orleans envoya lundy dernier sur les 2 heures du matin un exempt chez le Sr de la Baziniere, Tresorier de l'espargne, enprunter son carosse pour porter les Princes lors qu'on les enleveroit du bois de Vincennes. Le Sr Letellier, Secretaire d'Estat, porta l'ordre au Sr de Bar pour les faire sortir, et sortirent sur les 9 heures du matin quoyque ledit Sr de Bar s'y oposast, desirant avoir ordre de la Cour; mais il fut contrainct de le faire, ayant esté menacé par S. A. R. de le faire pendre, ce qui le fascha de telle sorte qu'il en est malade. Ils ont esté menez à Marcousy où ils sont encore pour le present, et le Marquis de la Boulais est avec ledit de Bard pour les garder.

Le Prince de Condé montant en carosse dit qu'il ne sçavoit où ils alloient, mais qu'il sçavoit bien que Dieu

estoit avec eux et qu'il estoit leur protecteur, et lors qu'il fut arrivé à Marcousy, il dit en descendant de carosse avec mess^rs^ ses frere et beaufrere: „courage, courage, on ne nous fait pas faire une si longue traicte, comme je croyois pour ce jourdhuy" et estoit fort gay.

Il y a deux partis à la cour, le premier est celuy des Mazarins, dont la duchesse de Chevreuse, le coadiuteur de Paris [1]), le Marquis de Noirmontier et le Baron de Laigue en sont, et de celuy des Petits Frondeurs est le Duc de Beaufort, la duchesse de Monbason et autres.

De Bourg le 8 de Septembre.

Le 5me du courant le Cardinal Mazarin, accompagné du Mar^al^ de la Meilleraye, furent attacquer à 4 heures du matin les barricades du Fauxbourg St. Sevrin où ils furent attacqués par 3 endroicts et le devoit estre par 4, mais celuy que commandoit le Cardinal ne fut point attacqué.

Il avoit pour Lieutenant le Baron de Paluau; l'attacque dura depuis 4 heures jusques à 8, et apres un rude combat les Bourgeois les abandonnerent et se retirerent dans la ville. Ce que ayant esté rapporté à la Reyne, de joye qu'elle eut, elle commanda qu'on fit defoncer huict pieces de vin, et en mesme temps que cela se faisoit, arriva un gentilhomme de la part du Duc de Bouillon pour supplier la Ma^té^ de donner treve de 4 heures pour retirer les morts, et les faire enterrer de part et d'autre. Ce qu'entendant la Reyne, dit, qu'elle n'en vouloit point ouir parler, et qu'il pouvoit asseurer le Duc de Bouillon, son maistre, qu'avant 4 jours elle le feroit pendre au milieu de la grande place de la ville. Ce qu'estant rapporté a ce Duc en presence de quantité de noblesse, et de bourgeois de la ville, auroit aussy tost donné ses or-

1) Paul de Gondi, later Kardinaal, de Retz.

dres à 2000 fantassins de la milice, à 1500 tant païsans que bourgeois, à toute la cavallerie et à 3 ou 400 gentilshommes de se tenir prests à l'heure qu'il leur donneroit, et sur la minuict du six^me^ firent leur sortie et allerent attaquer les troupes Mazarines par 4 endroicts, d'un tel courage, tous en un mesme temps qu'il y en demeura 500, tant françois que suisses, tuez, le reste mis en deroute et en fuite, où le Baron de Paluau y fut tué et plusieurs autres officiers, et de blessez à nombre de 40 ou 50.

Le Marquis de St. Megrain y a esté blessé à mort. Le Cardinal fut le premier à faire Jacques Desloges [1]), et a esté fait quantité de prisonniers, entre lesquels est le nommé Guitault, Cap^ne^ de gardes de la Reyne, celuy qui a arresté mons^r^ le Prince.

Le premier escuyer du Cardinal, un de ses carosses pris, dans lequel il a esté trouvé de l'argent monnoyé, toute sa vaisselle d'argent aussy prise, avec la plupart de ses chevaux, tout le bagage du Mar^al^ de la Meilleraye, quatre pieces de canon, et generalement tout le bagage, et au regard des Bourdelois ils y ont perdu deux à 300 hommes.

Ladite lettre porte aussy que ce qui vaut un sol à Bourdeaux, en vaut 30 au quartier du Roy et à l'armée.

Paris le 16 de Septembre 1650.

On dit que le garde de sceaux de France [2]) a dit au Duc d'Orleans (autres disent que c'est le Coadiuteur) qu'il estoit desormais temps qu'il se rendit maistre de la personne du Roy en attendant sa majorité, et que s'il laissoit gouverner d'avantage l'esprit de sa Ma^té^ par Mazarin, qu'il pouvoit l'asseurer que lors que le Roy sera en aage,

---

1) Zoo het schijnt, een spreekwoordelijk zeggen voor: *op de vlucht slaan.*

2) Pierre Seguier.

qu'il luy fera la mesme chose que luy fit le feu Cardinal de Richelieu du temps du feu Roy.

Le Cardinal a eu dessein de faire enlever les Princes de Marcoussy, mais ils ont trouvé trop de difficultez à cause des troupes qui y sont de la part du Duc d'Orleans, qui gardent les advenues. C'estoient Chamfleury, cap^ne^ des gardes du Cardinal, et la Routiere, lieutenant des gardes de la Reyne, qui avoyent cette commission de Mazarin.

On parle fort d'un traicté de paix generale et on nomme le garde des sceaux, le premier president du Parlement de Paris et m^r^ le Comte d'Auaux pour ledit traicté, mais le lieu ou il se fera n'est pas encore nommé.

Le Mar^al^ de Rantzau mourut le 14 du courant. Les ennemis font fortifier puissamment Retel.

Il y a eu entreprise sur Soissons laquelle a esté descouverte; le Gouverneur, nommé, Sanguin avoit intelligence avec le Mar^al^ de Turenne, et ledit Sanguin est dans la Bastille, et les ennemis qui s'estoyent fort approchés ont esté contraints de se retirer.

Le Baron de Chamboy, qui lève pour les Princes et qui est autour d'Orleans, est maintenant fort de 800 chevaux.

Paris le 23 Septembre 1650.

Le Parlement de Toloze a envoyé icy des deputez demandans l'union de celuy de Paris avec eux, ce qui leur a esté refusé, attendu que durant le siège de Paris ils leur refuserent ladite union.

On travaille icy à l'examen des prisonniers de la Bastille pour leur estre fait droict.

On parle d'une deputation pour la paix generale, surquoy il y a desia contestation pour les rangs entre le garde des sçeaux de France et le premier president du Parlement de Paris.

Les troupes du Duc de Lorraine sont autour de Nancy

au nombre de 6000 et dit on qu'il y est luy mesme en personne et que tous ceux qui sont dedans Nancy souffrent beaucoup, n'ayant point de bledz; tous ceux du plat pays se viennent rendre à ce Duc et on asseure que toute la Lorraine est en grand branle. On mande aussy que le Parlement de Toul s'est retiré à Mets sur la crainte qu'il a qu'on n'aille assieger ladite ville de Toul.

Il y a lettres de Bourdeaux du 12 qui donnent advys de ce qui s'est passé aux attaques de St. Sevrin et de la demye lune les 5 et sixmes, où il est demeuré du costé du Roy, Officiers, premierement le Sr de Choupes, Marchal de camp, les srs Marin et de Carbonniers, aydes de camp, Alphonse Petro Polo, Capne au regim de Guienne, 4 capitaynes au regimt de la Reyne, 2 capnes au regimt de la Meillerays, 2 capnes et 2 lieutenants du regimt des gardes et plusieurs autres officiers. De blessez le sr de Longnac et son enseigne du regiment des gardes.

Ce poste fut gardé par mr de la Meillerays l'espace de 6 heures, au bout desquelles ils en furent chassez par les Bourdelois, le Duc de Bouillon estant à la teste et furent repoussez jusques à Blanquefort, a 2 lieues de Bordeaux où il leur fut tué 600 suisses et 1200 françois. Il leur fut pris 9 pieces de canon. Le carosse de Mazarin, dans lequel y avoit deux nepveux du sr Guiltaut, capne des gardes de la Reyne, qui ont esté blessez à mort, et autres menez dans ledit carosse. Le chariot de Mazarin pris, dans lequel estoit toute sa vaisselle d'argent et ainsy tout le reste de ce que je vous ay mandé par mes dernieres.

Il y a lettres de 15 de Bourg-sur-mer où le Roy est tousiours, qui disent que toute la Cour y est fort triste, de ce qu'au lieu que le Roy doit donner la loy à ses sujects, il faut qu'il la reçoiue d'eux, ou bien s'en retirer honteusement. Car se sont des lions quand ils sortent et non seulement eux, mais aussy les femmes, tant qu'ilz

sont animez, et ne font aucune sortie qu'il n'en demeure quantité des nostres. On n'a icy d'esperance qu'aux deputez du Parlement de Paris envoyez icy pour travailler à l'accommodement. On mande aussy que la petite verole, la dissenterie, avec la dissette de vivres est tresgrande à Bourg, comme aussy à l'armée du Roy.

L'on a aussy lettres de Bourdeaux du 15 qui donnent advys que le 12 ils attaquerent la demye lune avec 4000 hommes, et ce fut le Comte de Paluau qui fit l'attacque; m^r^ de Bouillon estant dedans ladite demy lune fit charger 6 pieces de canon de basses de mousquet et de cloux, où il y demeura 1600 hommes du costé dudit Paluau. Cela n'empesche pas que l'on n'espere une bonne paix, sur ce qu'il y a eu suspension d'armes depuis ce combat. Ladite lettre confirme la prise de Bergerac par le Marquis de la Force, qui est fort de 2000 chevaux et 4000 fantassins.

Le Duc d'Angoulesme est mort cette semaine en l'aage de 90 ans.

Le comte d'Avaux, le Nonce du Pape et le Resident de Venize sont partis lundy dernier pour aller trouver l'Archiduc Leopolde et s'aboucher avec luy et resouldre du lieu pour traicter la paix, où s'y trouvera le duc d'Orleans. Le premier President du Parlement de Paris est un des nommez par le Roy pour y aller avec S. A. R. comme aussy mess^rs^ d'Avaux et Servient.

Il a esté envoyé à sadite A. R. un plain pouvoir de faire la paix.

Paris le 30 de Septembre 1650.

L'on a nouvelles que le Baron du Chamboy s'est rendu maistre du pont de Boigeney, qui est un passage sur la rivière de Loire et qu'il s'en est allé a Montrond avec mille chevaux.

Le Duc d'Orleans perdit la semaine derniere au jeu

14000 pistoles que luy gaigna le Prince de Harcourt, filz du duc d'Elbeuf.

On dit que les ennemis sont allez assieger Mouson et Ste Menehou tout ensemble, quelques uns disent à Verdun, et il leur est venu un renfort de 3000 hommes tant de pied que de cheval.

Il court un bruit que le Mar^al^ de Turenne doit commander un corps d'armée luy seul, composé de 5000 chevaux et 3000 fantassius, et doit mettre son infanterie en croupe.

Mademoiselle de Longueville s'est retirée au couvent de Ste Marie au Fauxbourg St. Jacques du consentement du duc d'Orleans, ayant apris que la Duchesse de Longueville, sa belle mere, avoit consenty que le Mar^al^ de Turenne l'enleveroit pour l'espouser. Cette damoiselle a pris l'habit de religieuse, la Princesse de Carignan avoit demandé permission à S. A. R pour l'aller visiter, mais il ne luy a voulu permettre.

Nous avons icy nouvelles de la continuation de la maladie du Roy d'Espagne, qui est un flux epatique, et voyant qu'il estoit hors d'esperance de santé, il auroit fait son executeur testamentaire.

Le Roy de Hongrie, filz de l'Empereur, ayant obtenu de son Conseil et de tous les Estats de son Royaume qu'il espouseroit l'infante, sa fille, et comme il se preparoit à donner ordre d'envoyer un Ambass^r^ à l'Empereur et audit Roy pour leur aller annoncer cette nouvelle, il arriva nouvelles que ledit Roy de Hongrie estoit en extremité de maladie et abandonné des medecins.

On a nouvelles de Catalogne que les ennemis ont assiegé la ville de Flix, petite ville qui est sur la rivière de Segre, et qu'il est impossible que le duc de Mercoeur la puisse secourir, n'ayant point de troupes, et quasi tous les peuples de ce pays-là sont revoltez contre les François.

On a icy nouvelles que Mazarin, croyant que le duc de

Bouillon et les habitans seroient si negligens que de ne se tenir point sur leurs gardes pendant la cessation d'armes. Ce qu'ayant preveu le duc de Bouillon, qui n'est pas apprentif en telles occasions, fit tenir tout prest une partie de sa milice, et tous les matelots, et le Cardinal ayant faict attacquer la nuict du 16 au 17 la demye lune par deux endroicts, le duc fit sortie avec ses matelots, qui n'avoyent que le coutelas en une main et le pistolet en l'autre, et sortirent par une porte et le duc par une autre avec la milice, et entourerent de sorte l'armée Mazarine, et en firent un tel carnage qu'il en demeura 17 ou 1800 sur la place, quelques uns disent 2000, et le reste, mis en deroute.

Le 27 du courant arriva en cette ville un nommé Guionnet de Bourdeaux portant les propositions des Bourdelois faites aux deputez de Paris, qui contienent premierement, que le Roy leur rembourcera pour les frais de la guerre 1500/m ff̃ à prendre sur le convoy dudit Bourdeaux. 2°. Que la Princesse de Condé aura liberté d'y continuer sa demeure, et pouvoir d'aller à Paris pour solliciter la liberté du Prince son Mary. 3°. Que le duc d'Anjou aura le gouvernement de Guienne et pour Lieutenant de Roy le duc de Bouillon, lequel on satisfera suivant le traicté fait avec luy. 4°. Que le duc de la Rochefoucault sera maintenu en son gouvernement de Poitou, et que le Roy le dedomagera pour la demolition de sa maison de Vertueil en Poitou, ou bien qu'elle soit rebatie aux despens de sa Majté. Enfin qu'il soit basty des maisons en la place du chasteau Trompete, la demolition duquel sera advouée, et qu'ilz seront maintenus en leurs anciens privileges. Et que les habitans de la campagne ne payeront point de tailles pendant cincq années pour les dedommager des pertes qu'ilz ont faites pendant la presente guerre.

L'on a nouvelles de Bourg du 23 qui asseurent que le

Roy sera le 15 du mois prochain à Fontainebleau, paix ou non, et qu'ilz devoyent partir le 27 du courant pour s'en retourner.

Il court icy un bruit que le Roy a accordé la paix aux Bourdelois, suivant et conformement aux articles proposez par le duc d'Orleans au Parlement de Bourdeaux et en suite arrestez par ledit Parlement.

Paris le 14 d'Octobre 1650.

Il arriva le 7 du courant un valet de pied de madamoiselle qui apporta une lettre à monsr le duc d'Orleans de la part de cette Princesse, et partit de la Cour sans que personne en sceut rien. Lade lettre contient que ladite Princesse de Condé, les ducs de Bouillon et de la Rochefoucault estoyent arrivez en Cour, et qu'ilz avoyent esté tresbien receus de leurs Majestez et du Cardinal Mazarin, et qu'en suite ils avoyent eu une conference ensemble, de cinq heures, et qu'elle juge qu'ilz ont proposé de trouver les moyens de mettre en liberté les Princes et de s'accommoder avec eux au prejudice de S. A. R. et des Frondeurs.

Il arriva mardy dernier, 11e du courant, un courrier de la Cour, nommé Deviset, exempt des gardes de la Reyne, qui a rapporté que le Roy estoit entré le 6 dans Bourdeaux à cheval et aussy Mazarin, qui estoit à costé de sa Mte où le peuple fit des grandes acclamations de: „vive le Roy", et que le lendemain sa Majté en partit. Mr le Tellier, Secretaire d'Estat, a eu ordre de la Cour de mettre en liberté madame la duchesse de Bouillon et madamoiselle sa belle soeur, lesquels y sont pour present. On confirme le mariage du neveu du Cardinal, nommé Manchini, avec la fille du duc de Bouillon.

Les ennemis ont abandonné Mouzon à cause du mauvais temps et du debordement de la Meuse, et ont esté contraints d'abandonner leur canon.

Dimanche dernier le s^r le Tellier, Secretaire d'Estat, alla visiter m^r le Prince de Condé par ordre de la Cour, ce qui donne bien de la jalousie au duc d'Orleans, et au duc de Beaufort, au Coadjuteur de Paris et a tous ceux de leur party.

Le duc d'Espernon estant exclus, luy et sa posterité, à jamais du gouvernement de Guienne, cela a tellement faché le comte de Candale qu'il s'est retiré de la Cour apres avoir dit quantité de paroles injurieuses contre le Cardinal Mazarin.

L'on escrit aussy de Bourg du 3me que la Princesse de Condé fut conduite chez le Roy par madamoiselle de la Meilleraye, que le duc de la Rochefoucault menoit, et estant chez la Reyne elle se jetta à ses pieds, la suppliant d'avoir pitié du Prince de Condé, son mary, et les ducs de Bouillon et de la Rochefoucault ayant fait le semblable, allerent veoir le Cardinal, lequel leur donna à dis ner et à souper, et la Reyne à la Princesse de Condé.

Le duc de Bouillon coucha dans la chambre du Cardinal Mazarin, et le duc de Rochefoucault dans le lict du s^r Guitault, Cap^ne des gardes de la Reyne, et la Princesse de Condé et le duc d'Enguin son filz chez la Mareschale de la Meilleraye.

Tout le Parlement de Bourdeaux a esté saluer leurs Majestez en robes rouges; m^r Dusault, Advocat General, fit une harangue admirable au Roy et à la Reyne et en suite à m^r le duc d'Anjou.

Ledit Parlement n'a point esté rendre ses submissions au Cardinal Mazarin, et n'y iront point si le Roy ne leur commande.

Les jurats avoyent esté à Bourg porter les clefs à sa Majesté et luy faire les presents accoustumés, et entre autres une tappisserie toute relevée de fleurs de lys d'or

Paris le 21 d'Octobre 1650.

Le Comte de Candale, filz du duc d'Espernon, arriva en cette ville de la cour, fort mal satisfait du Cardinal Mazarin, comme vous avez sçeu, et arriva Dimanche dernier; son pere est icy attendu lequel aussy tost qu'il sera arrivé, doit presenter requeste au Parlement pour faire casser tous les arrests que le Parlement de Bourdeaux a donnez contre luy et contre le chevalier de la Valette, son deffunct frere.

Le coadiuteur de Paris avoit convié samedy dernier S. A. R. et le duc de Beaufort à une colation en sa maison de St. Clou ou s'y trouverent quantité de personnes qui s'attendoient qu'ils y seroient, mais au contraire ils allerent tous trois seuls au bois de Boulogne où ils y eurent une conference de trois heures, et on n'en sçait point encore bien au vray la cause.

Madame la Duchesse d'Orleans ayant sçeu que mons^{r} son Mary avoit dessein de faire revenir proche de sa personne l'abbé de la Rivière, elle l'alla trouver, et luy representa que puis qu'il avoit volonté de faire revenir ledit abbé pour estre chef de son Conseil comme par le passé, elle le supplioit treshumblement de luy permettre de se retirer en une religion, pource qu'elle ne pourroit voir de bon oeil l'autheur de la ruine de leur maison et qui a tousiours esté traytre et perfide à vostre A. R. Ce qu'entendant le duc d'Orleans auroit envoyé faire commandement audit abbé de la Rivière de ne bouger de St. Benoist, son Abbaye, où il est pour le present.

On dit que le garde des sçeaux de France a proposé des moyens d'accommodement entre la maison d'Orleans et celle de Condé et de reunir la maison de Bourbon d'une telles orte que leurs ennemis ne la puissent destruire. Qui est de donner deux des filles de S. A. R. en mariage, sçavoir une à m^{r} le duc d'Anjou et une autre au duc

d'Enguien, filz de m^r^ le Prince, et par ce moyen il pretend se remettre bien avec mons^r^ le Prince de Condé en faisánt cette alliance, de crainte que si ce Prince venoit à sortir de prison par le moyen du Cardinal, qui ne fut [1]) chassé comme il a esté par le passé, et partant ne pourroit par venir à avoir un chapeau de Cardinal, à quoy il aspire.

Les deputez du Clergé qui avoyent esté en cour ont obtenu, à ce qu'on dit, de la Reyne la liberté du Prince de Conty, et qu'il luy sera permis lorsqu'il sera en liberté, de presenter requeste au Parlement touchant le Prince de Condé, son frere, et aussy pour le duc de Longueville pour estre justifiez par devant ce Parlement comme leurs juges naturels, suivant et conformement aux declarations du Roy verifiez audit Parlement.

Le duc d'Orleans a envoyé un expres en cour donner advis à la Reyne, que si elle ne donnoit ordre de ramener le Roy à Paris, qu'on estoit en resolution de ne payer aucunes entrées et autres droits accoustumés.

Le bruit court que tous les mescontens qui estoient pour les Bourdelois et les Princes, s'en sont allez trouver le duc d'Angoulesme à Toulon, lequel à pour le present 8 ou 10000 hommes.

Il est certain que le Marquis de Ligneville a esté deffait en Lorraine, et Ligny et Bar-le-duc sont repris, et Mouzon est dessiégé.

Bourdeaux le 10 d'Octobre.

Le Roy est tousiours icy. On a remarqué que sa Ma^té^ estant, quelques jours apres son arrivée, aux fenestres de l'Archeuesché, qui regardent sur la grande place de la ville, où il y avoit 2 a 3000 personnes, tous testes nues, crians: „vive le Roy", et le Cardinal y estant venu et s'es-

1) lees: *il ne fût.*

tant mis à costé de sa Ma^{té} aussy tost que le peuple l'eust apperçeu, ne dirent plus mot et tournerent le dos, ayans couverts leurs testes, se retirans sans rien dire. Ledit Mazarin ne se voyant trop en seureté où il estoit logé, qui estoit dans le Doyené, alla loger dans l'Archeuesché où il est encore à present.

Le Roy doit partir le 15 ou 17me au plus tard pour s'en retourner à Paris.

Paris le 30me d'Octobre 1650.

L'accommodement du Marquis de Persan, Gouverneur de Moron, est fait par l'entremise du Mareschal de l'Hospital, son oncle. Madame la Princesse s'y doit retirer avec le petit duc d'Enguien et y aura une garnison de 200 fantassins et 50 chevaux, et le Gouvernement demeure audit Marquis ainsi que madame la Princesse l'a desiré.

Le duc de Joyeuse est allé en Provence de la part de la Reyne pour obliger le comte d'Auvergne à venir en Cour. On craint fort en ce pays là que le Cardinal Mazarin veuille retenir ce Gouvernement pour luy, ils tesmoignent desirer le petit duc de Valois ou mons^{r} de Beaufort, et on doit donner le Gouvernement d'Auuergne audit Comte.

Les affaires de Catalogne sont en fort mauvais estat. On y a envoyé au duc de Mercoeur 2 a 3000 hommes, la plus part cavalerie, ce qui y pourra un peu restablir les affaires.

Les lettres de Bourdeaux ne portent autre chose, sinon que le Roy a accordé à la Guienne une remise de 400/m ℔ de taille pour l'année courante et un million pour ce qui est deu des années precedentes.

Plusieurs personnes esperent que messieurs les Princes seront bien tost en liberté, fondez sur quelques paroles que le Cardinal en a données; mais ceux qui croyent en estre les mieux informez, asseurent le contraire.

On asseure que le Gouvernement de Dourlans est promis au s^r de Bar et la survivance à son filz.

Un Capitaine nommé Campes a fait une sortie de Mouzon fort notable sur les ennemis, où il a tué trois Cap^nes, 7 ou 8 Lieutenans et plus de trois cent soldats, et jetté quatre pieces de leur canon dans le fossé. Neantmoins les ennemis n'avoyent pas levé le siege le 24, et dit on que l'Archiduc s'y est rendu en personne, et que ladite place pourra tenir jusques à la fin du mois.

Le Marquis de la Ferté Seneterre, estant presque guery de ses blessures, s'est fait porter de Ligny à Verdun, ses troupes sont commandées par le Colonnel Leckenstein, lesquelles ont deffait une partie de la garnison de Stenay qui estoit sortie où il y a eu des principaux Officiers tuez.

Monsr le duc d'Orleans a eu nouvelles ce matin que la Cour arrivoit ce soir à Orleans et Lundy prochain à Fontainebleau ou mons^r le garde des sceaus doit aller demain, ayant pour cet effect fait partir aujourdhuy son train.

Les lettres de Verdun du 25 portent que le Marquis de la Ferté Seneterre n'y estoit pas encore arrivé et qu'on y parioit que les ennemis ne prendroyent pas Mouzon.

Que le Mar^al de Turenne s'estoit retiré dans Stenay avec toute la noblesse françoise, et que madame de Longueville luy avoit fait des grandes caresses, et que les troupes du Roy font de grands desordres par tout où elles passent.

Il est arrivé icy des deputez de Bourdeaux pour attendre la Cour et y poursuivre la nomination d'un Gouverneur pour la Guienne.

Paris le 4me de Novembre 1650.

Le garde des sceaux de France et les deputez du Clergé ont eu prise ensemble sur ce que ces derniers se plaignent que ce premier auroit scellé des permissions d'eriger de

nouveaux temples à ceus de la religion, ce qu'il a desadvoué.

Le duc d'Orleans a eu nouvelles cette semaine que la Reyne a une grande perte de sang, et que cela l'a obligée à demeurer deus jours au Chasteau d'Amboise.

Samedy dernier se fit un assassinat en la personne du Comte de St. Aiglan qui estoit escuyer du duc de Beaufort, croyant que ce fust ledit duc. Ils estoyent six hommes de pied qui attaquerent le carosse dans lequel estoit cet escuyer et un autre gentilhomme, et alloyent querir ledit duc qui estoit chez la duchesse de Monbason, où fut mené le blessé d'un coup de bayonnette dans le costé gauche, et le gentilhomme qui estoit avec luy tira un mousqueton qu'il avoit, et en blessa un, et luy receup un coup de pistolet qui ne fit que luy effleurer le front, et le 2 de ce mois on a pris un de ceux qui ont fait cet assassinat, qui est celuy qui avoit esté blessé, lequel a esté trouvé au Fauxbourg St. Victor, et le lendemain il en a esté trouvé un autre au marais du temple.

Le duc d'Orleans a eu nouvelles de la prise de Mouson par les ennemis lesquels y ont perdu plus de 1500 hommes; on en attend les particularitez et de sçavoir la composition qu'ils ont eue.

Le Mareschal de Turenne est tout autour de Sedan où il empesche qu'il n'y entre rien et commencent à avoir disette de pain dans ladite ville.

On a nouvelles de Rethel, que les ennemis y ont mis 4000 hommes en garnison, la plus part Italiens, et vivent ensemble comme freres, payans tout ce qu'ils prennent, et disent que 500 François, qu'ilz avoint avant qu'ilz fussent à l'Espagnol, leur ont plus fait de degast en un jour, que lesdits Italiens ne leur ont fait depuis y sont, et ont tellement fortifié la place, qu'une armée de 25/m hommes ne la pourroit prendre en trois mois, et que se ne sont que terrasses qui cachent toute la ville.

Le Pape envoye deux legats, scavoir un pour la France et l'autre pour l'Espagne, pour les exhorter à faire une bonne paix, et que celuy qui ne le voudra accepter, luy declarer que le Pape l'excommuniera.

Le duc de St. Simon s'est jetté aux pieds du cardinal Mazarin lorsqu'il passa à Blaye pour s'en retourner avec leurs Ma^tés^, luy demandant la liberté des Princes. Il n'y a eu que les anciens jurats de Bourdeaux qui ont esté complimenter Mazarin, non en corps, ny en habits de magistrats.

L'on a nouvelles de Toulon que le Comte d'Auvergne a remis son Gouvernement de Provence entre les mains d'un gentilhomme d'honneur du pays et bon serviteur du Roy, jusques à ce qu'il se soit justifié de ce que le Parlement d'Aix a faussement controuvé contre luy, n'ayant rien fait contre le service du Roy ny contre le peuple, ce qu'il est prest de prouver, et que ce que le parlement en a fait et fait encore journellement contre luy, est par l'instigation du cardinal Mazarin, lequel veut avoir ce gouvernement pour son neveu Manchiny.

Il y a nouvelles de Marseille qui disent qu'on y apprehende une grande esmeute sur l'election des Consuls, y ayant deus ligues formées, une pour le duc d'Angoulesme et l'autre pour Mazarin; mais celle du premier est bien plus puissante que celle de Mazarin. On attend de sçavoir ce qui s'y sera passé.

La Reyne d'Angleterre [1]) alla la semaine derniere au palais d'Orleans pour demander le payement de ses appointemens; mais elle sortit du Conseil fort mal satisfaite.

Aussy tost que la Cour sera à Fontainebleau le duc d'Orleans s'y en ira, où on doit proposer divers mariages, et entr'autres trois, sçavoir du Roy, de m^r^ le duc d'Anjou, et du duc d'Enguien, avec les trois filles aisnées de son Altesse Royale.

---

1) Henriette van Frankrijk, weduwe van Karel I.

Paris le 11 de Novembre 1650.

L'on a nouvelles asseurées que le Roy arriva mardy dernier à Fontainebleau avec toute la Cour.

Le cardinal Mazarin a proposé d'aller en Champagne pour assieger Rethel, y voulant mener le Roy, à quoy le duc d'Orleans s'oppose.

L'on a promis 30/m ℔ à ceux que reveleront les autheurs qui ont voulu faire tuer le duc de Beaufort.

On se deffend encore vaillammeent a Mouzon; mais enfin il faudra se rendre, ne pouvans estre secourus.

Le 4me du courant fut interrogé un des assassins du duc de Beaufort, par le Lieutenant-criminel, et ne dit rien ce jour la; mais le lendemain 5me qu'on luy presenta la question, il declara que c'estoient trois de ses camarades qui l'avoient mené avec eux et qu'ilz avoient receu chacun 500 ℔ pour faire le coup, et qu'il ne cognoissoit point celuy qui les luy avoient données, lequel estoit à cheval, et voyant passer le carosse dudit duc de Beaufort, dit, c'est celuy cy, et en mesme temps nous saisimes un lacquay qui portoit un flambeau, lequel nous esteignismes, et declara que c'estoit luy qui avoit tué ledit Comte de St. Aiglan, croyant que ce fust le duc de Beaufort, et que depuis il n'avoit point veu ledit Chevalier, et qu'il ne le cognoissoit point; ce qui fut rapporté le lendemain a S. A. R., où le duc de Beaufort estant allé, quelque temps apres le duc d'Orleans, luy auroit dit qu'il ne se mist plus en peine, et qu'ils auroient dans peu de temps parfaite cognoissance du meurtre et assassinat commis en sa personne, et contre le feu Comte de St. Aiglan.

Le duc d'Espernon a esté à Amboise saluer leurs Mtes et le Cardinal Mazarin, et dit on qu'il luy a esté donné permission de la Cour d'aller à Agen et y demeurer, si bon luy semble, et mesmes de se faire recognoystre pour Gouverneur, et en cas qu'on sy oppose de prendre toutes les

troupes qui sont en garnison en ce pays la pour se faire obeir. Ce qui sera entierement contrevenir à la declaration du Roy en cas que cela soit, ce que beaucoup de gens ne peuvent croire.

Il court icy un bruict que la France, le Denemarck, la Suède, le Portugael et toutes les Provinces Unies, à la reserve de la Hollande et celle de la Frise occidentale, font une ligue offensive et defensive par mer contre l'Angleterre et l'Espagne tant sur l'Ocean que sur la Mediteranée.

Il se trouva le 4me du courant au matin 5 tableaux representans le Cardinal Mazarin, sçavoir aux halles, à l'eschele du temple, à la greve, au bout du Pont-neuf de costé des grands Augustins, et à la Croix du tiroir, au bas desquels tableaux il y avoit un arrest portant qu'il estoit condamné à estre pendu et estranglé en cas qu'il soit apprehendé au corps, et à faute de ce faire estre mis par toutes les places publiques de la ville et fauxbourgs de Paris en effigie, comme criminel de leze Maté, pour avoir empesché la paix generale a Munster, d'avoir vendu sous main les bleds de France aux ennemis, d'avoir fait la guerre aux Parisiens et de les avoir assiegés, de s'estre rendu maistre de l'esprit de la Reyne par des voyes obliques, et enfin pour vendre et acheter les benefices de France et en disposer à sa volonté et de tels autres, et outre ce il y avoit un advertissement à costé au duc de Beaufort et aux Parisiens à ce qu'ilz ayent à se donner garde du Mazarin et de ses fourberies; il est aussy accusé d'avoir transporté les deniers de France hors du Royaume.

Les affaires de Catalogne sont en mauvais estat, la ville de Flix et son chasteau, comme aussy Montravel sont pris et Cortoze investy. La Cour y envoye le Marquis de St. Maigrin en qualité de Lt du Roy en l'armée que le duc de Mercoeur y commande, et dit on qu'il y mene 4000 hommes, tant cavallerie qu'infanterie.

Messrs de l'Hostel de Ville s'assemblent pour resoudre de faire une entrée au Roy.

Le s^r Letellier, Secretaire d'Estat, ne bouge tous les jours des Chartreux où il a journellement des conferences avec les gens des Princes, et les fait entrer par une porte qui sort aux champs, de peur qu'ils ne soient apperceus.

Le duc d'Orleans a dit au s^r le Tellier dans la cour de son palais, en presence de plus de 200 personnes, tout haut qu'il voyoit bien qu'on n'en vouloit pas tant au duc de Beaufort, qu'à luy; mais qu'il y donnera si bon ordre que telles gens s'en trouveront mauvais marchands.

Paris le 19e de Novembre 1650.

Vous n'aurez pas beaucoup de nouvelles ce voyage icy, je vous diray seulement que leurs Ma^tez et le card^al Mazasont arrivés en cette ville et que le cardinal Mazarin a traicté leurs Majestez avec plusieurs seigneurs de la Cour.

Les Princes ont esté transferez de Marcoussy au Havre de Grace pour y estre en plus grande seureté, et ainsi le card^al Mazarin les a en sa disposition.

On parle fort que le Cardinal ira en Champagne pour assieger Rethel et en chasser les ennemis, qui ont dessein d'y prendre leurs quartiers d'hyver.

On a rompu icy trois des assassins de mons^r de Beaufort.

Monsr le President Believre va en ambassade extraordinaire en Hollande. C'est un homme qui est icy en grande estime.

On a tesmoigné en cette Cour beaucoup de regret de la mort du Prince d'Orange.

La Reyne a esté fort malade et ne se porte pas encore bien.

La ville de Mouzon est enfin rendue aux ennemis apres avoir soustenu un siege de quarante un jour, qu'on ne

croyoit pas devoir tenir huict jours, en quoy ce gouverneur a acquis une grande gloire et a eu enfin une honorable composition.

Il se dit que le feu s'est mis au magasyn de Dunquerque, et qu'il a fait un grand dommage.

On dit aussy que la plus part de Suisses de la garnison de Dunquerque se desbandent endit Dunquerque faute de payement, et qu'il ne se passe guerre de semaine qu'il ne s'en eschappe dix ou douse.

La garnison de Rethel vient prendre des prisonniers jusques aux portes de Rheims.

Paris le 2me de Decembre 1650.

Il y a eu de la division au dernier Conseil, qui s'est tenu au Palais Royal, entre la Reyne, le cardal Mazarin et le duc d'Orleans, sur ce que la Reyne vouloit qu'on ostast les sceaux à monsr de Chasteau-neuf [1]) pour les donner a mr de Servient, leur creature, promettant au dit sr de Chasteau-neuf de luy faire avoir un chapeau de Cardal à cette prochaine promotion. A quoy le duc d'Orleans se seroit opposé, voulant que le dit chapeau fust pour le Coadiuteur de Paris et dit qu'il ne souffriroit pas que ledit sr de Chasteau-neuf quittast les sceaux. Ce qu'entendant la Reyne dit qu'il n'en seroit point fait, ny nommé, de la part du Roy, et ainsi se separerent sans rien arrester.

Monsr de Schombert est de retour de son gouvernement de Mets, et est en sa maison de Nantueil depuis huict jours et n'est point venu en Cour, sur l'advis qu'il a eu qu'on luy veut oster le gouvernement de Mets et du pays

---

1) Op bladz. 74 zal dan ook Chasteau-neuf bedoeld zijn. In den tijd der onlusten gaf P. Seguier (1650) de zegels over, om ze evenwel spoedig terug te bekomen en ze tot zijnen dood te behouden.

Messin, comme celuy de Verdun et de Toul, pour le donner au duc d'Espernon.

L'on a nouvelles du Perigor de mecredy dernier, qui disent que le duc de Bouillon et les enfans du duc de la Force s'assemblent incessamment avec toute la noblesse de ce pays-la. Comme font aussy toute la noblesse de Poitou chez le duc de la Rochefoucault, sous pretexte d'aller à la chasse; mais on a sçeu que c'est pour presenter leurs requestes au Parlement de Paris et se joindre avec le clergé de France pour demander l'execution des declarations du Roy de 1648, 49 et 50, et la convocation des Estats Generaux pour la reformation de l'Estat.

Le duc de Richelieu, avant aller en Provence, où il est à present joinct avec le Comte d'Alais, emmena sa femme à Brouage, ou est le Comte d'Oegnon, cousin germain de sadite femme; ledit comte d'Alais et le duc de Richelieu ont 10/m hoës sous les armes.

Les Princes sont arrivez au Havre de Grace de Dimanche dernier.

Le cardinal Mazarin partit hier pour la Champagne, accompagné de 400 chevaux et des nommez Paluau, Comminge et autres telles gens de sa cabale, et allerent coucher à Meaux et a fait partir devant luy 1200/m ℔ desquelles il luy en a esté donné par le President Tubeuf 800/m, et par un nommé Foucquet pour avoir esté admis à la charge de Procureur General de la Cour par l'entremise dudit Mazarin 400/m ℔, ledit Foucquet en ayant presté serment mardy dernier.

Le Conseil se tint mardy dernier, où le duc d'Orleans n'y peut assister à cause de son indisposition. Où l'on voulut derechef obliger le Garde des sceaux de signer une declaration portant revocation de celle qui avoit esté donnée par le Roy en faveur des Bordelois, ce qu'il ne voulut faire, et representa à la Reyne par une docte harangue que tous les malheurs que nous avions pour le present

en France, ne procedoient d'autre chose que de faire fauçer la foy donnée par sa Mat^té à ces peuples, et ainsy cette declaration de revocation ne fut point passée.

L'on a proposé de marier mademoiselle avec le duc de Savoye.

On dit icy que le Card^al va traicter avec le duc Charles, duquel il est asseuré, et aussy avec la Duchesse de Longueville et le Mar^al de Turenne; on dit que ledit duc de Lorraine par son traicté doit donner son armée au Roy, laquelle sera 9000 hommes, et outre ce qu'il doit prester au Roy un million.

Le Pape a fait agiter l'opinion de Jansenius depuis peu au Conclave, où un jesuite se trouva et harangua avec tant d'eloquence et de hardiesse avec des raisons toutes tirées de la Ste Escriture, de St. Augustin et autres anciens pères, où le Pape, apres avour ouy toutes ses raisons, fut de son opinion, et declara à quelques Prelats, qui disoient que ce seroit approuver une opinion des Calvinistes si l'on admettoit celle-la, à quoy ledit Pape respondit que s'il faloit rejetter tout ce que les Calvinistes admettent, qu'il faudroit rejetter Jesus Christ, et ainsy cela apporte un grand schisme entr'eux.

Paris le 9e Decembre 1650.

La Princesse douagiere de Condé mourut jeudy, premier du courant, laquelle a fait un testament, qui est entre les mains du President de Nemon, et devoit estre ouvert mecredy dernier en presence de tout le Parlement.

On dit que le Card^al est allé en Champagne pour tres-asseurement s'aboucher avec le duc de Lorraine, et qu'ils se doivent voir à Bar-le-duc, et tient on que ce traitté est fait et que on doit marier une des nieces dudit Card^e avec le Prince de Falsebourg [1]), et ledit duc doit donner

1) Pfalsburg.

au Roy toutes ses troupes et luy prester deux millions, et ce faisant on luy doit rendre toute la Lorraine.

Ledit Card[l] coucha tres asseurement dimanche dernier à Chalons en Champagne où il y fut receu comme si s'eust esté la personne du Roy, et on dit qu'il a emmené avec luy une nommée la mere Louyse, religieuse qui a esté autre fois a Louviers, laquelle avoit esté condamnée par l'arrest du Parlement de Rouen à estre brulée toute vifue, pour avoir esté prouvé contre elle, qu'elle estoit nigromentienne et magisienne, et la Reyne luy sauva la vie à la suscitation du card[l] Mazarin, et on ne sçait point pourquoy il l'a emmenée avec luy.

Le Garde de sceaux de France a dit qu'il estoit fort facile d'enlever le duc de Beaufort, et a asseuré la Reyne qu'au peril de sa vie qu'aucun habitant de Paris ne se mettroit en peine de le secourir. On dit que le duc d'Elbeuf s'est vanté de l'enlever, fût il sur le Pont-neuf, moyenant qu'il ait la permission de la Reyne, et que le Mar[al] de l'hostel soit avec luy.

Lundy 5e du courant ledit Garde de sceaux envoya querir les gens du Roy de Parlement de Paris, ausquels il declara que le Roy et la Reyne ne vouloient tenir la declaration qui avoit esté donnée en l'an 1648 touchant les prisonniers d'Estat et particulierement touchant les Princes, et que lorsque le Roy donna lad[te] declaration qu'il ne desiroit y comprendre aucuns prisonniers d'Estat, et que le Roy envoyeroit une declaration au Parlement, portant une surceance jusques à ce qu'il soit en aage, avec deffences aud[t] Parlement de s'assembler pour aucunes affaires d'Estat sans sa permission; le duc d'Orleans a dit la mesme chose à quelques conseilliers du Parlement.

Le duc de Beaufort et le Coadjuteur de Paris se sont declarez hautement pour la liberté des Princes, pour ne point manquer de pretexte.

La Reyne et le Card[al] ont gratifié le filz du nommé le

Bard de 12000 ℔ de rente en benefices pour avoir aidé à conduire les Princes au Havre. Ces trois Princes sont chacun en une chambre separée, où à grand peine y voit on le jour, et se voyent ny se parlent en quelque facon que ce soit, sinon à la messe, et lorsqu'ils y sont, il y a une separation entre eux, de peur qu'ils ne se parlent.

Les Ministres de France travaillent de tout leur pouvoir à se remettre bien avec les Anglois, afin de restablir le commerce et le rendre libre entre les deux nations, comme aussy avec les Hollandois.

La Reyne se porte mieux qu'elle n'a fait. Son indisposition est cause qu'on n'a pas nommé un gouverneur pour la Guienne; sa Ma^té^ a remis les audiences des Amb^rs^ dans quinze jours.

Celuy qui avoit affiché tous les placcats et tableaux du Card^al^, qui ont esté affichez depuis quelque temps par les carrefours de la ville et fauxbourgs et aux portes des eglises de Paris, a esté pris à la Champagne, pense se sauver hors de France, et a esté mené à la conciergerie du palais.

Paris le 16 Decembre 1650.

Le 9e du courant le Parlement estant assemblé touchant les requestes de madame la Princesse de Condé, de mad^lle^ de Longueville et sur la lettre escrite par mess^rs^ les Princes, la Reyne leur envoya faire deffences par lettre du petit cachet de ne toucher à l'affaire des Princes jusques à la majorité du Roy. A quoy fut ordonné que l'affaire seroit surcise jusques au 14me, et ledit jour le Parlement s'assembla, où estoient les ducs de Beaufort et de Brissac, les mareschaux de l'Hospital et de la Mothe Haudencourt, et aussy le Coadjuteur de Paris, où il y eust plusieurs contestations, et enfin fut donné arrest portant qu'on s'assemblera continuellement touchant l'affaire des Princes, jusques à ce qu'ils soyent remis au bois de Vincennes.

Le card[al] Mazarin a acheté tous les bleds des villes de Champagne, lesquels il a fait transporter à Reims, et asseuré ce peuple la que le Roy y seroit bien tost pour y estre sacré; il espere revictuailler la ville de Sedan, il a envoyé un courrier expres asseurer la Reyne, qu'il sera bien tost maistre de Rethel.

On dit que les deputés des Parlements de Bourdeaux, Toulouse, et Dijon sont joincts avec le duc de Beaufort et le Coadjuteur de Paris, et que ces deux derniers sont resolus de presenter requeste au Parlement pour avoir permission de faire informer contre Mazarin et autres qu'ils verront bon estre.

Le 15me le Parlement s'assembla, où se trouverent tous les s[rs] cy dessus nommez; mais n'y fut rien resolu pour ce que le duc d'Orleans le fit supplier de surçeoir leur assemblée jusques au lendemain, ce qui luy fut accordé et resolu de s'assembler ledit jour sans differer d'avantage.

On dit que le Card[al] a acheté la duché de Rethelois, et le domaine du duc de Mantoue, qui en estoit seigneur. Ladite duché vaut 60000 ℔ de rente.

Dimanche dernier le duc d'Orleans envoya querir le duc de Beaufort pour le persuader de sortir hors de Paris, à quoy ledit Duc dit qu'il n'avoit point autre lieu de retraicte que Paris. S. A. R. luy dit qu'il luy en feroit donner une, surquoy il dit qu'il n'en vouloit point d'autre que le Havre de Grace, ce qui estonna fort S. A. R. lequel en fit son rapport à la Reyne qui en fut fort faché, et le 12me le Coadjuteur de Paris alla au palais d'Orleans, où il eut une conference de 5 heure savec sadite Altesse. On ne sçait quel en estoit le suject. Quelques uns croyent que c'est pour le mesme suject qu'il avoit proposé au duc de Beaufort, promettant à celuy-cy en cas qu'il sortist, de luy faire avoir un chapeau de Card[al], à quoy il n'a voulu entendre.

Le 13e le duc de Beaufort alla au palais d'Orleans où

se trouva le duc d'Elbeuf et le s^r^ Coulon, Conseiller au Parlement, où ce dernier, parlant à quelqu'un de la compagnie de Mazarin, l'appelloit facquin, à quoy le duc d'Elbeuf s'offença contre led^t^ s^r^ Coulon, luy disant qu'il ne devoit pas parler de la sorte du premier Ministre d'Estat. A quoy repliqua led^t^ s^r^ Coulon qu'il s'estonnoit fort de ce qu'il maintenoit un facquin, duquel pendant la guerre de Paris il avoit juré entre les mains du Parlement sa ruine totale, et ainsy se picquoient de parole en parole, lors que le duc de Beaufort y survint et dit au duc d'Elbeuf que m^r^ Coulon n'avoit rien dit, qui ne fût veritable.

L'on faict courir le bruict que le cardinal Mazarin a pris Rethel, mais seulement la ville et non le chasteau, qui tient encore bon.

Paris le 29 d'Avril 1651.

Vendredy dernier sur les quatre heures du soir la Duchesse de Chevreuse accompagnée de sa fille se rendit au Palais Royal, et eust l'honneur d'entretenir la Reyne plus de trois quarts d'heure dans son cabinet.

Monsr le Prince avant son depart pour Chantilly fut voir mons^r^ le Coadjuteur auquel il voulut persuader de se retirer à Poitiers selon la volonté que leurs Ma^tés^ en tesmoignoient avoir, mais celuy-cy luy respondit, qu'estant constitué dans la charge qu'il exerçoit, il ne pouvoit quitter son troupeau qu'en commettant un grand peché mortel, et que par ainsy il estoit obligé d'obeir plustost a Dieu qu'aux hommes.

Le bruit est grand que mons^r^ le duc d'Orleans, mons^r^ le duc de Longueville et le Comte de Servient iront à Peronne et que l'Archiduc se rendra à Cambray pour traicter de la paix, qu'on leur accorde leur demande.

Le Ma^al^ d'Aumont doit commander l'armée de Picardie et le Mar^al^ de la Ferté Seneterre celle de Champagne,

lesquels doivent estre ensemble de 16/m hommes de pied et de 8000 chevaux.

Mardy dernier les comp^es du regim^t des gardes partirent d'icy pour aller du costé de Dunquerque.

Quelques jours apres que mons^r le Prince fut arrivé à Chantilly il fit entendre de ne vouloir pas revenir icy que madame de Chevreuse ne fust esloignée de la Cour, et mons^r le Tellier deposé de sa charge de Sécrétaire d'Estat.

Nous avons nouvelles que le Card^al Mazarin est à Bruel en une maison de plaisance qui appartient à m^r l'Electeur de Cologne, entre cette ville-la et Bon.

On a envoyé d'icy à Bruxelles le Marquis de Sillery pour voir les pleins pouvoirs de l'Archiduc et recognoistre s'ils sont suffisans pour traicter de la paix entre les deux couronnes, lesquels ayans veux et examinez, il a demandé à S. A. R. qu'ilz estoient valables.

La Reyne a donné un brevet de 50/m escus de pension au jeune duc de Valois à prendre sur la Generalité d'Orleans. Avant hier mons^r le duc d'Orleans alla divertir à St. Cloudon, mons^r le President le Coigneux luy donna la collation.

Hier mons^r le Prince revint de Chantilly en cette ville, s'estant diverty en cette maison là, et tant à la chasse, commedies, qu'à d'autres recreations.

Monsr le Mar^al de l'Hospital a esté fort malade et sans esperance de reschapper; mais depuis deux jours il est hors de danger et se porte mieux.

Monsr le duc d'Orleans desire que le Mar^al d'Estampes commande l'armée de Champagne, qu'oy qu'on eust asseuré de la mesme chose le Mar^al de Seneterre.

Le Mar^al de Turenne ayant separé ses troupes d'avec celles de l'Espagnol, il a envoyé icy un gentilhomme pour demander les ordres pour la subsistance des susdites trouppes.

On dit que le Roy dansera dimanche prochain son grand balet des machines.

Paris le 6 de May 1651.

Les s^rs^ Bitaut et Pitou [1]), Conseillers et Deputés du Parlement, qui estoient allés pour informer contre ceux qui avoient donné retraicte au Card^al^ Mazarin apres les 15 jours pour se retirer hors de France, suivant l'arrest du 9 Fevrier dernier, s'estans presentés aux portes de Sedan pour y entrer afin d'y continuer leurs informations, on en advertit le s^r^ Faber, gouverneur de cette place là, lequel leur fit dire que s'ils avoient une commission du Roy scellée du grand sceau, ils y pourroient faire leur charge, mais qu'à faute de ce il leur permettroit seulement d'entrer dans la ville pour en voir les fortifications, s'ils en avoient la curiosité; lesquelles offres ils accepterent, n'ayans pas cette commission, et allerent loger en une hostellerie, d'où aussy tost ledit s^r^ Faber les fit sortir et les mena au chasteau, et apres leur y avoir donné à disner et leur en avoir fait voir les singularités et celles de la ville aussy, ils s'en retournerent à Mezières duquel lieu ils estoient partis le mesme jour.

Depuis que mons^r^ le Prince est revenu de Chantilly en cette ville il s'est fait entendre tout haut qu'il ne pretendoit plus au Gouvernement de Guienne, et mesme il dit aux deputés de Bourdeaux, qui le virent la semaine passée, qu'il les remercioit de la volonté qu'ils tesmoignoient de l'avoir pour Gouverneur de cette Province là, et qu'il travailleroit à leur en faire avoir un bien tost qui leur aggréeroit.

Monsr le Coadjuteur de Paris voulant s'acquiter de la charge de bon pasteur à commencé depuis quelques jours la visite generale dans touttes les paroisses de Paris, et la continuera apres dans tout le diocèse.

Le s^r^ Montoron et Doublet et autres fameux partisans

1) Bekend als voornaam medewerker van de *Satire Ménippée*.

font des grandes propositions au Conseil qui semblent tendre fort au bien de l'Estat. Ils offrent d'entretenir au Roy 60/m hommes de pied et 20/m chevaux, ausquels ils payeront dix monstres par an, entretenir la maison royale, comme elle a esté autrefois, payer les rentes, et donner six millions de livres au Roy pour ses menus plaisirs etc. moyenant qu'on les fasse jouir des fermes de toutes les impositions qui sont en France, pour asseurance de quoy ils donneront pour caution quatre vingts des meilleures familles de Paris.

Au dernier conseil de guerre, qui fust tenu, le Mareschal d'Aumont à esté nommé pour commander l'armée de Picardie. Le Mareschal d'Estampes celle de Champagne, mons^r^ Marsin celle de Catalogne, et le Marquis d'Uxelles, celle d'Italie sous le Prince Thomas.

Selon l'estat qu'on a veu des armées, celle de Picardie sera de 464 compagnies d'infanterie et de 299 de cavallerie; celle de Champagne de 336 comp^es^ d'infanterie et de 202 de cavallerie; celle d'Italie de 276 d'infanterie et de 35 de cavallerie; on travaille à present à celle de Catalogne.

Le mesme jour il fut resolu au Conseil d'en hault qu'on ne pourvoirroit à aucun Gouvernement qu'apres la majorité du Roy.

On a nouvelles que les Estats de Languedocq se brouillent plus que jamais avecq le Parlement de Toulouse, et que nonobstant les arrests du Conseil qu'on y a envoyés, les premiers sont en armes pour se maintenir.

Les deputés de Bourdeaux sollicitent fort en cour la nomination d'un Gouverneur pour la Guienne, laquelle tesmoigne de vouloir prendre les armes si l'on ne leur en donne un bien tost.

La Provence pourroit bien suivre le mesme brasle (sic), s'il ny est promptement pourveu.

Mecredy dernier S. A. R. alla à Limours pour se diver-

tir à la chasse, ou mons^r^ le duc de Beaufort l'accompagna et revient aujourdhuy pour assister au conseil de guerre.

Paris le 1 de Juillet 1651.

Vendredy dernier sur le soir mesdemoiselles d'Orleans et de Valois furent baptisées dans la chappelle d'Orleans par l'Evesque de Tarbes, premier aumosnier de madame, la premierre fut tenue par mad^le^ et mons^r^ le Prince, et nommée Marguerite Louyse, la seconde par mons^r^ le Prince de Conty, lequel s'estant fait saigner ce jour là le duc d'Ampuille y assista pour luy et mademoiselle de Guise, elle fut nommée Françoise. Le Roy arriva au palais d'Orleans en mesme temps et y visita S. A. R.

La Reyne ayant demandé par l'augmentation de son appennage la ville de Sedan et tout ce qui en depend, le Conseil d'en haut luy accordant cette donation devant estre verifiée au Parlement, les chambres, scavoir la grande, la Tournelle, et de l'Edict y ont consenty, mais celles des Enquestes si opposent.

Lundy dernier les chambres desd^tes^ Enquestes deputerent vers m^r^ le premier president pour luy demander l'assemblée du Parlement sur le bruit qui court que m^r^ le Card^al^ vouloit revenir en France, ausquels deputés led^t^ premier President (répondit) que ce bruit n'estant qu'une chimere, il ny avoit point d'apparance que le Parlement assemblast sur cela.

Le mesme mons^r^ le Prince, ayant disné chez la Princesse Palatine, alla au palais royal où il assista au Conseil qui s'y tient, ne s'y estant pas trouvé il y avoit plus de 15e jours et n'y eût pas esté si m^r^ le Prince de Conty, son frere, y fût allé, lequel ne s'y peut rendre à cause de son indisposition, ces Princes ne se trouvant plus tous deux aud^t^ palais royal, depuis qu'on a dit aud^t^ Prince qu'on avoit envie de l'arrester.

Lundy dernier arriverent en cette ville les s^rs^ de Mont

de Vergue, le Major du regim^t de Navarre et le Comte d'Augniciola, deputez de l'armée à la Reyne, le premier pour la cavallerie, le second pour l'nfanterie et le dernier pour les corps des Estrangers, qui rendirent à sa Ma^té les lettres des Officiers de lad^te armée, par lesquelles ils supplient treshumblement sa Ma^té de faire casser l'arrest que le parlement a rendu contre lesdits Officiers.

Le mesme jour arriverent en cette ville le s^r de Tournaux, Collonel du regiment des dragons qui est dans le corps d'armée de Fleckenstein, et un L^t deputés dudit corps pour solliciter en Cour qu'ilz puissent encore servir cette campagne nonobstant le licenciement qu'on a fait desdittes troupes.

Mardy dernier m^r le Prince s'en alla à Trie à madame de Longueville, sa seur, où m^r de Longueville s'estoit aussy rendu, auquel lieu lesdits duc et sa femme se remirent bien ensemble par l'entremise dudit Prince.

On a nouvelles de Toulouse que la noblesse sy assemble laquelle est du costé du Parlement contre les Estatz de Languedocq.

Il se fait icy une assemblée de tous les estropiez tant de seigneurs, gentilshommes que simples soldats, pour demander toutes les maladeries qui sont en France, dont le revenu monte à plus de 1600/m ℔ par (an) afin qu'ils en puissent jouir conformement à l'Edict du Roy Henry 4me, verifié en Parlement et confirmé paa le Roy deffunt. Les Mareschaux de l'Hopital et d'Estrée appuyent cette assemblée qui se fait dans le couvent des Augustins deschaussés.

Le duc de Beaufort est fort malade d'une fievre pourpreuse et est à present à l'hostel de Vendosme, où il s'est fait porter aussy tost qu'il s'est trouvé indisposé, il receut hier matin le St. Sacrement. Le duc de Nemours, son beaufrere tomba aussy malade il y a trois jours d'une defluxion, qui luy descendoit à la gorge, dont il pensa estouffer. Le duc de Vendosme a eu aussy quelque acces de fievre.

On tient pour certain que m^r^ le Prince partira la semaine prochaine pour aller à Bourdaux, tout son equipage est à present achevé, lequel avoit ordre de partir dès mecredy dernier; mais le voyage de sa suitte a esté differé pour quelques jours.

On a nouvelles que les 4e regimens de cavallerie estrangers qui estoient allez vers St. Disier, pour gaigner la frontierre en intention de quitter le service du Roy, s'y estoient remis et raccommodez avec le s^r^ de Besançon moyennant mille escus qu'on donne à chasque comp^e^.

On a veu depuis 8 jours dans le palais royal les plus grands frondeurs du Parlement y faire leur Cour, comme les s^rs^ Presidens de Coigneux, son filz de Bachaumont, Brousel, Coulon, et autres.

Hier le duc de Mercoeur vit son frere le duc de Beaufort et m^r^ le Coadjuteur qui se trouva aupres de celuy cy, apres quoy le premier eschappa de ses gardes et gagna la campagne, on croit qu'il se battra contre le comte de Rieux.

Paris le 15e de Juillet.

Samedy dernier, le Parlement s'etant assemblé, mess^rs^ les Gens du Roy y presenterent la responce que la Reyne leur avoit fait donner le jour precedent à la lettre que mons^r^ le Prince avoit escritte audit Parlement le 7e de ce mois, datée de St. Maur, laquelle responce y ayant esté leue, m^r^ le premier President parlant de la retraicte dudit Prince, dit qu'elle tendoit à une guerre civile, ce que le Prince de Conty releva incontinent, et l'interrompant il usa de ses paroles que c'estoit trop choquer un Prince du sang. Le premier President luy repliqua qu'il estoit en lieu où il pouvoit parler librement, et où les suffrages estoient libres; surquoy s'estant eslevé quelque bruit parmy la compagnye, ledit Prince de Conty repartit qu'il scavoit

bien qu'il estoit permis de parler là franchement et en toutte liberté et qu'il ne le pouvoit ny le vouloit empescher, mais qu'il disoit encore un coup que c'estoit trop choquer un Prince du sang, et qu'il faisoit juge S. A. R. des intentions de m^r^ son frere. A quoy m^r^ le duc d'Orleans respondit qu'il estoit garent des droictes intentions de m^r^ le Prince, et il ne passa autre chose ce jour là au Parlement.

Lundy dernier il y eut Conseil d'en haut au palais royal où m^r^ le duc d'Orleans se trouva, auquel la reyne remit entierement l'affaire de m^r^ le Prince pour l'accommoder ainsy qu'il jugeroit bon estre.

Mardy dernier le Parlement s'assembla derecheff, auquel m^r^ le Prince de Conty presenta une seconde lettre de m^r^ le Prince son frere, servant de responce à celle que la reyne avoit faitte à sa premiere lettre. On n'y fit autre chose que de l'examiner sur ce qu'elle parloit de mess^rs^ de Servient, le Tellier et de Lionne, les taxant tous trois d'estre creatures de m^r^ le Card^al^ et les ennemis de sa maison. Le President Boquemas parla pour le s^r^ de Servient, et dit à la Compagnie que celuy cy fairoit paroistre, qu'il n'estoit pas cause que la paix generale ne s'estoit faitte à Munster, comme le Prince luy reprochoit ce jour là pendant l'assemblée dudit Parlement. M^r^ le Coadjuteur de Paris et madame de Chevreuse furent huez par le peuple dans la grand sale et dans la cour du palais, leur criant: au Mazarin, au Mazarin.

Le mesme jour apres disné m^r^ le duc d'Orleans se rendit en la maison du s^r^ de Rambouillet au fauxbourg St. Anthoine où mons^r^ le Prince se trouva aussy avec 7 ou 8 seigneurs qui estoient avec luy dans son carosse; ils confererent ensemble en particulier pres de deux heures, apres quoy le Prince s'en retourna à St. Maur, où il y a tousiours grand monde, et tous ceux qui y vont sont traités aux despens de mons^r^ le Prince, qui pour cet effect

a fait dresser des tentes autour de sa maison affin d'y recevoir un chacun.

Le Mar^al de Grammont ayant eu ordre de la Reyne d'aller en son Gouvernement de Bayonne afin d'avoir l'oeil à tout ce qui se passera du costé de Bourdeaux dans la presente conjuncture dont ce Gouvernement là est voisin, partit d'icy lundy dernier pour faire ce voyage, led^t Mar^al n'estant pas trop bien à present avec m^r le Prince.

Mardy dernier le Parlement s'assembla où les advis furent ouverts, et on commença à opiner. M^r le premier President pria S. A. R. d'en vouloir dire son advis; mais il respondit, que quand ce seroit à son rang d'opiner il le diroit et non plus tost. M^r le Coadjuteur venant à son tour, dit qu'on devoit faire de treshumbles remonstrances à leurs Ma^tez pour l'esloignement de leurs conseils, et de leurs personnes les s^rs de Servient, le Tellier et de Lionne, et que la Reyne seroit suppliée de ne plus entretenir de commerce par lettres et messages avecq mons^r le Card^al, puis qu'il estoit proscript et bany de France par arrest de tous les Parlements.

Paris le 22 de Juillet 1651.

Samedy dernier mons^r le duc d'Orleans s'en alla à sa maison de Limours et le lendemain mons^r le Prince le fut attendre au Bourg-la-Reyne pour luy parler, où ce Duc s'estant rendu à son retour, ils confererent longtemps ensemble.

Mardy dernier les deputez du Parlement eurent audience de leurs Ma^tez ou mons^r le premier President, qui portoit la parolle, fit une belle harangue à la Reyne, à laquelle il dit l'arrest dudit Parlement, donné le vendredy d'auparavant. Sa Ma^té dit ausd^ts Deputez qu'ilz dressassent une declaration sur la resolution qu'ilz avoient prise touchant l'exclusion entiere du card^al Mazarin, et que pour

l'esloignement des trois personnes denommées, qu'elle en confereroit avecq le Roy et S. A. R.

Mecredy matin on vit des placards affichez en plusieurs endroicts de cette ville, qui portoient injunction de la part des bons François aux s^rs^ de Servient, le Tellier et de Lionne de vuider de cette ville dans 24e heures, et du royaume dans huict jours comme factionaires et complices du card^al^ Mazarin, et qu'à faute de ce faire lesdits bons et vrays François leur declaroient qu'ilz y employeroient le peu de bien qu'il leur restoit, joint à leurs forces naturelles.

Les dernieres lettres de Bourdeaux portent que le Parlement avoit donné arrest contre le card^al^ Mazarin confirmatiff de celuy qui avoit desià esté donné contre luy, et qu'on feroit des treshumbles remonstrances à la Reyne pour esloigner des conseils et personnes de leurs Ma^tés^ les s^rs^ de Servient, le Tellier et de Lionne. Les mesmes lettres disent aussy, que sur l'advis que les Bourdelois avoient que le Mareschal de Grammont alloit passer proche de Bourdeaux, ils avoient fait un gros de 5 à 6000 hommes pour le charger, et que ne l'aiant peu faire, pource qu'il en fut adverty, ils avoient detaché quelques 60 chevaux pour le poursuivre et que ledit Parlement et la ville Bourdeaux avoient escrit à monsieur le Prince, luy offrant leur ville pour retraicte avec leurs biens et vie pour son service.

Avant-hier sur le soir on eut Conseil d'en haut, dans lequel l'esloignement des s^rs^ de Servient le Tellier et de Lionne fut resolu. La Reyne leur fit scavoir, de laquelle ils furent prendre congé sur les 11 heures du soir et partirent hier de cette ville. Le premier s'en va en Anjou, le 2me en Normandie et le 3me en Poictou. Le s^r^ l'Argentier, nepveu du feu m^r^ le Gras, a eu la commission de faire la charge de Secretaire des Commendemens de la Reyne, le Comte de Brienne celle de mons^r^ le Tellier,

en attendant qu'on y aye pourveu, et mons^r^ le Roy fera les expeditions comme de coustume.

On croit qu'on fera revenir m^r^ de Chasteauneuff pour estre premier Ministre, d'autres disent que la Reyne en veut honorer m^r^ le Coadjuteur.

Hier mons^r^ le duc d'Orleans et m^r^ le Prince eurent une longue conference ensemble au Faubourg St. Anthoine chez m^r^ de Rambouillet.

Le mesme jour mess^rs^ de Sérvient et le Tellier furent sur le midy au palais d'Orleans où ils prindrent congé de S. A. R.

Ce matin mons^r^ le Prince est venu en cette ville dans un carosse emprunté et est descendu en son hostel, d'où il est sorti sur les huict heures pour se rendre en l'assemblée du Parlement, où apres avoir remercié ces mess^rs^ là des soings qu'ils avoient eu pour luy conserver la liberté, leur a dit que ce n'estoit pas assez que ces trois personnes fussent hors de Paris, mais qu'il faloit, qu'ils en fussent esloignés de bien loing pour leur oster l'esperance de revenir, et estant sorty du Parlement, il est allé voir S. A. R.

Plus de 4000 gentilshommes ont esté offrir leur service à mons^r^ le Prince contre le Card^al^, et parmy ceux-là 30 de haute condition, de quoy le Roy a bien de la jalousie.

On tient qu'il y a 4 ou 5000 hommes assemblez en Picardie sous le nom de mons^r^ le Prince entre Marle et St. Quentin.

Les regimens de cavallerie et d'infanterie de mess^rs^ les Princes de Condé et de Conty ont eu commandement de leurs Altesses de n'aller point joindre les armées du Roy, que par leurs ordres.

Le s^r^ de Charlenois, Lieu^t^ du Roy à Brisac, a envoyé un courier expres au duc d'Orleans pour l'asseurer qu'il conservera cette place pour le service du Roy, quoy que m^r^ de Mercoeur aye tasché de le seduire, pour luy faire

prendre le party du Card^{al} Mazarin, luy offrant cent mille, de quoy il s'est mocqué.

On dit que mons^{r} le Prince veut faire demander le Gouvernement de Provence pour mons^{r} le Prince de Conty, son frere.

Paris le 29 de Juillet.

Vous avez sceu par ma precedente du 22 du courant comme m^{r} le Prince estoit revenu icy de St. Maur le jour d'auparavant pour entrer, comme il fit, au Parlement affin d'obliger ces mess^{rs} de donner arrest contre mess^{rs} de Servient, le Tellier et de Lionne aux clauses qu'est celuy donné contre mons^{r} le card^{al} Mazarin, c'est à dire à sortir du Royaume sans esperance de retour, en quoy m^{r} le premier President fit paroistre grande difficulté, taschant cependant de luy persuader qu'il eust à prendre une asseurence entiere sur la parolle de la Reyne touchant sa seureté.

Cependant les s^{rs} de Servient, de Lionne et le Tellier ne se hastent pas beaucoup à s'esloigner de cette ville, les deux premiers n'estans encore qu'à huict lieues d'icy et le dernier à trois en sa maison de Chaville au dela de Meudon.

Le lendemain mardy on vid un placcard affiché en divers endroicts de Paris, dans lequel, sous le nom de mons^{r} le Prince, on donnoit advis aux bons bourgeois de cette ville que son dessein estoit de demeurer avec eux dans Paris pour oster tout soupçon qu'il eust dessein de ne point revenir, moyenant que les Parisiens empeschassent que les creatures de Mazarin n'entreprinsent sur sa personne.

Sur ces entrefaittes le Parlement s'est tousiours voulu assembler, mais la Reyne leur ayant envoyé des lettres de cachet leur portant mandement qu'ilz eussent à de-

pûter vers leurs Ma^tés pour entendre leurs intentions, — ce qu'ayant esté fait et s'ayants rendus au Palais Royal, la Reyne leur dit qu'elle remettoit à m^r le duc d'Orleans, et audit Parlement de dresser la declaration pour l'esloiguement des trois mess^rs susdits en la forme qu'ils aviseroient bon estre. Ils s'assembleront lundy prochain pour donner la derniere main à cette affaire.

Hier m^r le Prince s'en alla à St. Maur pour dire adieu à mesdames sa femme et sa seur qui iront à Mouron, place forte appartenante à ce Prince. Ce qui donne à penser à plusieurs.

Monsieur de Mercoeur est revenu le mesme jour en poste de son voyage de Bruel ou il estoit allé voir sa femme, niece du cardinal Mazarin.

Les dernieres advis de Catalogne portent que mons^r de Marcin avoit secouru la ville de Cermes et obligé les Espagnols d'en lever le siege, et qu'il y avoit eu quelques trouppes Espagnolles defaittes comme elles s'embarquoyent, mais que toutte la flotte Espagnolle s'estoit debarquée proche de Barcelone.

L'armée de Flandres est presentement campée près de Cour au Bois et fait souvent piece aux trouppes de l'archiduc qui jusques icy ne paroissent que peu dans les plaines, mais se tiennent couverts dans leurs retranchemens.

Paris le 5e d'Aoust 1651.

On a nouvelles de Provence que l'armée navale d'Esp^e, commandée par D. Jean d'Austriche, a paru sur les costes de ce pays-là vers Antibe.

Le duc de Mercoeur n'aiant osé paroistre devant S. A. R. depuis son retour de Cologne sans en avoir sa permission, il pria un seigneur de condition de luy en parler. Ce qui fit mardy dernier. Il luy respondit que ce Duc

ayant fait ce voyage sans luy en avoir parlé, il pouvoit aussy demeurer dans Paris sans le voir.

Mecredy le Parlement s'estant assemblé, S. A. R. et m^r le Prince sy trouverent, où m^r le premier President dit à m^r le Prince que c'estoit une chose bien estrange qu'un premier Prince du sang comme luy, fut demeuré sy long temps dans Paris, et y aller par tout sans avoir encor veu leurs Ma^tés et qu'il sembloit qu'il voulust dresser autel contre autel. A quoy ce Prince respondit, qu'il avoit des raisons justes qui l'avoient empesché d'aller au Palais Royal, qu'autrement il scavoit bien ce qu'il devoit à son souverain; son A. R. appuyant ce discours dit au premier President, que si son cousin n'avoit pas esté au Palais Royal, ç'avoit esté par son conseil, et qu'il estoit garand de ses bonnes intentions, ce qui luy ferma la bouche. Après celà on mist diverses affaires sur le tapis, et après avoir deliberé sur cela il sen suivit un arrest dont voicy à peu pres le dictum:

La Cour prie m^r le Prince d'aller voir le Roy et la Reyne au plustost, enjoint au Procureur Genl de tenir la main à l'execution des arrests donnés contre le Card^al, que les domesticques estrangers seront pris au corps, mesme le s^r Odedey; que les nommez Brachet, Berlet et Siron seront adjournés pour comparoistre en personne devant mess^rs de Broussel et le Musme comm^res, et subiront l'interrogation; que le duc de Mercoeur sera prié de venir lundy prochain prendre sa place au Parlement pour rendre compte de son voyage de Cologne et de son mariage; que la parole que la Reyne avoit donnée aux deputez de laditte Cour, que les s^rs de Servient, le Tellier et de Lionne ne rentreront pas dans le ministère, sera enregistrée audit Parlement.

On tient pour certain que la femme du duc de Mercoeur est en cette ville il y a plus de 3 semaines, et qu'elle demeure dans le cloistre Nostre Dame, ches madame d'Am-

puise d'où elle ne sort point. Ce qui fait dire que le voyage de ce duc vers Mazarin estoit pour un autre sujet que pour voir sa femme.

Le mesme jour m^r^ le Prince s'estant rendu au Palays d'Orleans sur les trois heures apres midy, et ayant conferé avecq S. A. il s'en retourna à son hostel, et sur le 5 heures il alla derechef audit Palais et se promena dans le jardin en attendant le retour du duc d'Anville qui faisoit touttes les allées et venues pour ajouster l'entreveue de ce Prince avec leurs Ma^tez^ et sur les 6 heures sad^e^ Alt. le mena au Palais Royal, où il fut parfaitement bien receu de la Reyne qui l'envoya dire au Roy, qui estoit dans le jardin, qui vint incontinent recevoir ce Prince, lequel ayant rendu treshumbles respects à sa Ma^té^ elle luy fit un acceuil tres gratieux, et tesmoigna estre fort aise de le voir. Cela fut cause que le Roy n'alla point ce soir là à la promenade.

Les 4 regimens estrangers qu'on nomme les Roses, et qui faisoient un corps de 1200 chevaux, ont esté tous licentiés, et sont desia sur les frontieres d'Alemagne. On mande aussy que 2 regimens du corps que le s^r^ Flekenstein commande, s'en sont separés et s'en retournent en leur Pays, sans avoir voulu attendre leur congé; le reste de ce dernier corps va aussy estre congedié, de sorte qu'il ny aura quasi plus d'estrangers au service de Roy.

Paris le 12 Aoust 1651.

M^r^ le Prince faisant veiller assiduellement à ce que les gens du Card^al^ soient attragés (sic), et ayant des Cavaliers autour de cette ville qui battent la campagne pour cet effect, six de ses gardes prirent dimanche au soir dans Louvre en Parisis à 5 lieues d'icy un nommé Metayer, valet de chambre dudit Card^al^, qui venoit icy d'aupres de son m^r^. Le lendemain ils l'amenerent en cette ville, et fut

mis en la garde du s^r de la Roque, Cap^ne des gardes dudit Prince, apres quoy on mena ledit Metayer au parquet des gens du Roy, où ayant esté interrogé selon les formes ord^es, il dist qu'il estoit venu icy pour passer en Anjou affin d'y visiter quelques terres qui appartiennent au Prince de Chimay duquel il les vouloit acheter; on trouva sur luy un passeport signé du Comte de Brienne, qui parloit desd^tes terres, et plusieurs lettres de chiffre; l'apresdisnée il fust derescheff interrogé par le s^r d'Artigues, Conseiller au Parlement.

On a nouvelles de Catalogne que l'armée navalle des Espagnols, qui estoit descendue proche de Barcelone pour l'assieger, s'estoit remise en mer, sur l'avis que les ennemis avoient eu, que le sieur de Marsin vouloit entrer dans cette place avec la pluspart des trouppes pour le deffendre.

Mardy le Parlement s'estant assemblé, presens S. A. R. et m^r le Prince, apres qu'on eust opiné sur l'affaire du duc de Mercoeur et d'autres, il y eust arrest donné, par lequel il fut dict que ledit Duc apporteroit l'acte et le contract de son mariage, que tous les arrests donnés auparavant contre le card^al Mazarin, tous ses parens, et domesticques estrangers seroient confirmés et mesme qu'il estoit commandé à la damoiselle Manchini, l'une de ses nieces, de vuider le Royaume si elle y estoit, et deffences à elle d'y entrer à peine d'estre declarée criminelle de Leze Ma^té; apres le prononcement dudit arrest m^r le premier President demanda aux Commissaires deputez pour dresser la declaration, s'ils l'avoient faitte.

Le mesme jour leurs Ma^tés allerent collationner à une maison de campagne du s^r Tubeuff ou il leur donna aussy le divertissement de la chasse de cormorant, et ensuitte un soupper qui luy cousta plus de 20/m escus, leurs Ma^tés revindrent à minuit icy.

La Princesse Palatine a perdu son proces contre le duc de Mantoue, ayant esté renvoyée par le Parlement et à se

tenir aux termes de la transaction faitte avec ledit Duc, sçavoir qu'il luy donneroit pour son partage la somme de 1200/m ℔ en argent comptant ou en fonds de terre, et les arrerages qui montent à 50/m escus, lesquels il luy payera dans 3 mois et le principal dans 5 mois.

On a nouvelles que le Comte d'Oignon [1]), Gouverneur de Brouage, ayant fait l'amour depuis 4 ou 5 ans à une fille de condition, nommée madamoiselle d'Ampiere, couché avec elle sous promesse de mariage, et en ayant eu des enfans, cette fille, voyant qu'il n'accomplissoit pas la promesse, feignit d'estre où elle demeuroit, elle l'envoya prier de la venir voir pour luy dire le dernier adieu, à quoy satisfaisant il s'y rendit avec 2 ou 3 gentilshommes, et aussy tost qu'il y fut entré on haussa le pont levis et trouvant cette Da^lle^ en une chambre habillée et parée à l'avantage il fut surpris et luy dit qu'il la trouvoit en autre estat qu'il ne s'estoit imaginé, elle luy repliqua qu'elle s'alloit marier.

Paris le 19 d'Aoust 1651.

Le 11e de ce mois un courier arrivé en cette cour, depesché du Mar^al^ d'Aumont p^r^ demander permission de charger les trouppes de m^rs^ les Princes de Condé et Conty, sur le refus fait par elles de joindre à l'armée du Roy commandée par ledit Mar^al^, bienque celuy cy en aye fait faire le commandement trois diverses fois par un Mar^al^ de camp.

Samedy dernier m^r^ le duc d'Orleans alla sur le soir au Palais Royal où il fut en conference particuliere avec la Reyne fort long temps, il parla à sa Ma^té^ de l'assemblée des Estats Generaux, et luy dit qu'il (y) faloit songer. Elle luy repliqua qu'on y avoit desia donné ordre veu qu'on y avoit envoyé les ordres par touttes les provinces que

1) Beneden overal *du Doignon*.

les deputez se touvassent au 8e de Septembre prochain dans la ville de Tours; à quoy le duc respondit, que dans la presente conjuncture la presence du Roy estant fort necessaire, il estoit a propos que laditte assemblée des Estats se tînt à Paris, ce que la Reyne refusa tout à plat, et dit que si la convocation n'en estoit à Tours, il n'y en auroit point du tout; on remarqua que ledit duc d'Orleans sortant d'aupres la Reyne parut fort chagrin et desplaisant.

Le mesme jour le courier dont nous avons parlé cy dessus fut renvoyé d'icy au Mal d'Aumont, auquel il porte les ordres de leurs Mtés de licentier les troupes de mrs les Princes, et en cas de refus de les charger; mais mr le Prince pour eviter l'effect de ses ordres la, a envoyé le comte de Saligny pour commander lesdittes trouppes et les ramener sous le canon de Stenay pour estre à l'abry de tout accident.

Le mesme jour sur le soir le duc de Beaufort revint d'Anet en cette ville et le mecredy il vit S. A. R. comme aussy mr le Prince qui se caressent fort, et le mesme jour il y eut une conference au Palais d'Orleans entre S. A. R. mr le Prince et le duc de Beaufort.

Hier le Parlement s'estant assemblé sans que S. A. R. s'y fut trouvé, mais seulement mr le Prince et le duc de Beaufort. Le premier demanda qu'il pleust à la cour d'inserer dans les registres dudit Parlement la response qu'il avoit faitte à mr le premier President sur ce que celuy cy luy avoit dit qu'il sembloit qu'il voulût eslever autel contre autel, ce qui luy fut accordé.

Le mesme jour le Roy manda au Palais Royal par des lettres de cachet touttes les Comps souveraines, l'hostel de la ville et les 6 corps des marchands, à tous lesquels la Reyne dit que le Roy leur vouloit donner advis de la mauvaise conduitte de mr le Prince. Alors en presence de mr le duc d'Orleans et Prince de Conty, mr le comte de

Brienne fit lecture d'un escrit qui portoit, que m^r^ le Prince, abusant des graces qu'il avoit receues du Roy, et des sommes immenses qu'il avoit touchées, faisoit à l'insceu de sa Ma^té^ fortifier les places de Mouron et de Bellegarde, ce qui estoit deffendu par les ordonnances, faisoit distribuer argent à plusieurs gentilshommes, qu'il avoit deffendu à ses trouppes de recognoistre le Mar^al^ d'Aumont, et de se joindre à son armée. Qu'il avoit fait entrer dans Stenay 800 hommes des ennemis et qu'il avoit à Madrid et à Bruxelles des gens qui traittoient avec le Roy d'Espagne et l'Archiduc, à quoy m^r^ le Prince de Conty repartit à la Reyne en ses termes: „madame, voila des calomnies mal tissues. M^r^ mon frere n'aura pas beaucoup de peine de s'en justifier". La Reyne ne luy respondit rien la dessus.

Il est à remarquer que mecredy au soir la Reyne envoya copie du susdit escrit à mons^r^ le duc d'Orleans, qui mesme y raya quelque chose, et le communicqua à m^r^ le Prince, et il faut adjouster à l'article precedent que le Roy avoit aussy mandé au Palais Royal tous les Ducs, Pairs et autres Officiers de la Couronne, ausquels et aus autres comp^es^ cy dessus nommées le Roy parla quelques paroles d'abord et ensuitte la Reyne leur dit, qu'on les avoit fait venir, pour les asseurer que le Card^al^ ne retourneroit jamais en France, et qu'estant hors du Royaume, il n'y rentreroit plus; que le Roy et elle en donneroient un escrit signé de leur main, lequel seroit enregistré au Parlement. Apres elle parla de m^r^ le Prince, comme il est marqué au susdit article, ce qui s'est fait comme on croid pour eluder la declaration qu'on demanda depuis un mois, dans laquelle les malversations du Card^al^ doivent estre inserées.

Aujourdhuy le Parlement s'est assemblé pour entendre la lecture du susdit escrit, que la Reyne avoit mis entre les mains du premier President pour le communiquer au

corps dudit Parlement. Mais m^r le duc d'Orleans ne s'y estant pas trouvé et m^r le Prince ayant tesmoigné de ne se vouloir justifier qu'en presence dudit duc, la lecture en a esté surcise et il a esté dit qu'on deputeroit vers S. A. R. pour sçavoir d'elle quand elle y pourroit venir prendre seance, à quoy elle à respondu qu'aujourdhuy à six heures du soir elle les adverteroit du jour qu'elle se trouveroit audit Parlement.

Il y avoit ce matin dans la grand sale du Palais plus de porteurs d'espée que d'escritoires, et un nommé Ridant, Cap^ne de vaisseau, y a esté malmené par des gens de m^r le Prince et du peuple pour avoir esté soupçonné d'estre mazarin.

Hier au soir m^r le Prince fut 4 heures en conference avec mons^r le duc d'Orleans, et sur les 10 heures du soir celuy cy commanda au s^r Fremond, secretaire de ses commandemens, d'escrire une lettre au Parlement sur le sujet de l'innocence du Prince de Condé, laquelle a esté portée ce matin à m^r le premier President.

Aujourdhuy lecture ayant esté faitte de l'escrit que le Roy et la Reyne regente firent avanthier aux comp^es souveraines et à l'hostel de ville de Paris et de la lettre de m^r le duc d'Orleans à l'assemblée du Parlement, en presence de m^r le Prince, par laquelle lettre S. A. R. asseuroit le Parlement de l'innocence de mondit s^r le Prince et qu'il n'estoit aucunement coulpable des crimes qu'on luy imposoit. M^r le Prince ayant pris la parole s'est justifié sur les deux principaux points des accusations faittes contre luy, qu'il formoit des intelligences avec les ennemis, tant à Bruxelles avecq l'Archiduc, que dans le camp avec le Comte de Fuensaldagne, et qu'il n'a voulu non plus faire sortir les Espagnols de la ville de Stenay. Il dit sur ce dernier point, qu'il prenoit la Reyne à tesmoing et S. A. R., sy d'abord qu'il fut sorty de prison, il ne proposa pas au Conseil de faire sortir lesdits Espag-

nols de Stenay, ou par un traicté de trefues pour un an touchant le pays de Luxemburch, ou par la force, ledit Prince ne demandant que 2000 hommes avecq lesquels il iroit en personne contre eux pour les en tirer dehors. Au premier il dit que, sous correction de la cour, il estoit faux qu'il eust envoyé des couriers à l'Archiduc, et qu'il feroit mentir ou mourir ceux qui le calomnioient de la sorte, et que pour luy il se rendroit prisonnier dans la conciergerie, si la cour le vouloit, ne desirant pas estre traitté en Prince du sang, ny comme une personne qui avoit rendu quelque service à l'estat, mais comme le plus abject de tous les sujects du Roy. Apres sa harangue, qui a duré une heure, arrest s'est ensuivi, les voix ayant esté prises, que treshumbles supplications seroient faittes à la Reyne de vouloir nommer les denonciateurs de ces crimes, ou d'en charger le Procureur Genl pour en faire le rapport à la cour.

D'Aix le 2/12 Septembre 1651.

Toutte la cour se lave et se nettoye et se change autant qu'une moine ou parthi (sic). Le bruit court que madame la douariere doit partir vers Thurnhout, et que madame l'Electrice doit aller vers Cleve. Nous avons icy le Nonce du Pape qui prend soing de quitter les actions des Espagnols et de François. Le Card^{al} Mazarin a envoyé son Cap^{ne} de guarde mons^{r} de Champfleur en cette ville pour complimenter les grandes dames. Nous avons icy quelques Escossois de Mastric qui font courir le bruict que le Roy d'Escosse seroit à Londres et me font la guerre tous les jours; je vous supplie de me dire si vous avez quelque chose de nostre bon amy R. Le s^{r} Haack m'escrit du 26 d'Aoust que le Parlement est en bonne posture, et qu'il esperoit me mander au premier jour, conclamatum est. Les Lorrains levent icy a l'entour force monde, et il ne

faut pas doubter qu'il ne cherche quelque occasion pour molester nostre commerce sur le Rhin. Les jesuittes ont fort exalté icy nos divisions en Hollande, et fait (sic) accroire au peuple qu'il y aura un grand changement. Au Diable la beste!

D'Aix le 2/12 Septembre 1651.

Paris le 9 de Septembre.

Samedy dernier mons^r de Candale fut receu duc et Pair de France en Parlement, apres quoy il fut dit qu'on deputeroit vers S. A. R. à Limours pour le prier de venir prendre seance en Parlement le lundy suivant et pour cet effect les s^rs Menardeau et Doujat, Conseillers en la grand Chambre, partirent d'icy l'apresdisnée pour aller à Limours.

Dimanche S. A. R. vint la nuict en cette ville où il arriva à trois heures du matin, et le mesme jour il envoya un gentilhomme vers mons^r de Chasteauneuff pour le faire venir icy, où il se rendit l'apresdisnée et confera avec S. A. R. pres de 4 heures.

Le mesme jour mons^r d'Aumale, frere du duc de Nemours, presta le serment de fidelité entre les mains du Roy, pour l'archevesché de Reims, et sur les 6 heures du soir, mons^r le duc d'Orleans fut rendre ses debvoir à leurs Ma^tés.

On eust nouvelles vendredy dernier que les Espagnols s'estants fait voir vers Lonch, Mardicq et Dunquerque, ils s'estoient enfin campés devant Turne (sic) et l'avoient assiegée; le marquis Sfondrate y commande, et, dit. on, qu'elle est prise.

Lundy les trois Estats de Paris s'estants assemblés dans la salle de l'Archevesché, on y proceda à l'election des deputez pour les Estatz Generaux qui y furent choisis et nommés, mais il y a apparence que cette election aura

esté inutile, d'autant qu'on ne croit pas que lesdits Estats se tiennent, à cause qu'on ne s'est peu accorder du lieu.

Mardy mons^r^ le duc d'Orleans presenta mons^r^ le Coadjuteur à leurs Ma^tés^, on croit qu'il sera Ministre d'Estat aussy bien que mons^r^ de Chasteauneuff.

Mercredy la declaration du Roy contre le Cardinal Mazarin fut au Parlement, la quelle a esté sçellée.

Le mesme jour mons^r^ le Prince partit de cette ville et s'en alla à Trie trouver le duc de Longueville, il est absenté d'icy affin de n'estre pas à la ceremonie de la majorité, ne pouvant voir le Roy qu'apres que la declaration pour son innocence aura esté verifiée, ce qui ne fut fait qu'hier.

Le mesme jour la Reyne voulut rendre la Lieutenance Generale à S. A. R., mais il ne la voulut accepter.

Hier le Roy estant sorty du Palais Royal avec touttes ses compagnies d'ordonnances, gardes du corps, cent suisses et de la porte, des Ducs et Pairs, Princes et Officiers de la Couronne et de beaucoup de seigneurs et gentilhommes, qui tous, comme sa Ma^té^ estoient à cheval, et la Reyne, mess^re^ les ducs d'Anjou et d'Orleans en carosse, ils se rendirent tous au Parlement où le Roy fut declaré majeur, qui d'abort dit quelque parole pour remercier la Reyne de sa regence et la prier de prendre encore soing des affaires. Apres cela la Reyne, ayant un genouil en terre, baisa la main du Roy en luy remettant la regence et luy faisant hommage; autant en firent les ducs d'Anjou et Orleans, comme aussy le Prince de Conty. Monsr le Chancelier commença lors à faire sa harangue, ensuitte mons^r^ Talon, Advocat Genl, la sienne, et mons^r^ le premier President aussy, apres quoy les susdites declarations furent leues, enregistrées et verifiées.

Le mesme jour du matin, le Prince de Conty rendit au Roy une lettre de mons^r^ le Prince son frere, dans laquelle il asseuroit sa Ma^té^ de ses respects, et qu'il

prodigueroit son sang librement à la teste de ses armées pour son service; mais que c'estoit son plus grand regret que la calomnie de ses ennemis l'empeschoient de voir encore sa Ma^té^.

Hier au soir mons^r^ le duc d'Orleans estant au Palais Royal fut enfermé long temps avec la Reyne, d'aupres la quelle estant sorty il parut fort triste, et comme il soupoit, le chevalier de la Vieuville le supplia de vouloir seconder la proposition qu'on avoit faitte, de donner la surintendance à son pere. Mais ce duc tout en colere luy dit, qu'il estoit mazarin, qu'il sçavoit qu'il avoit traicté avec le Card^al^ pour cette charge moyenant 400/m ℔ qu'on devoit donner audit Card^al^, et pourquoy il estoit si hardy de se presenter devant luy, que luy et son pere s'allassent; les paroles dont ce duc usa sont un peu rudes.

Hier au soir le Roy envoya redemander les sçeaux à mons^r^ le Chancelier, et les fit donner au premier President, la surintendence des finances au Marquis de la Vieuville et mons^r^ de Chasteauneuff fut nommé premier Ministre, le tout s'estant fait sans le sçeu de mons^r^ le duc d'Orleans, qui fut hier au soir au Palais Royal pour en tesmoigner ses ressentimens à leurs Majestés, ausquels, apres avoir exageré les services qu'il avoit rendus à l'Estat, duquel il avoit empesché la ruine plusieurs fois, il protesta qu'il n'entreroit plus dans les Conseils du Roy.

Aujourdhuy matin les ducs de Nemours et de la Rochefoucault, comme aussy tous ceux du party de mons^r^ le Prince, sont partis d'icy, pour l'aller trouver à Chantilly où il est à present. Le duc de Longueville est retourné en Normandie.

Monsieur de Bellièvre sera premier President et mons^r^ de Champlastreux, President au Mortier, en la place du seigneur de Bellièvre.

De Barcelone le 14 Septembre 1651.

Le Comte de Dillie, Lt General de la milice des Cathalans ayant secoury Siourana, qui avoit esté assiegé par quelques guarnisons ennemis qui y sont à l'entour, a eu de grands avantages sur eux, et en a fait amener pres de 50 Officiers et plus de 100 soldats prisonniers en cette ville; mais led^t^ Comte est arrivé un peu trop tard pour secourir Prades, ou un Major cathalan, qui y commandoit, a trop tost capitulé pour la sortie avec don Balthasar de la Rocca Pontecca qui a demandé la place, mis à rançon les habitans, et a emporte tout leur bled. Le susd^t^ Comte se trouve à present avec ses troupes proche le Malthara et incommode fort les ennemis, lesquels se fortifient de plus en plus en leur anciene poste proche St. André, les soldats desquelles, principalement de la nation Italiene et Allemande, se debandent fort, dont la plus grande partie de cette derniere prend party avec nous, le regiment du Colonnel Lochman seulement s'en est augmenté de 350 hommes, et on donne aux autres des passeports pour aller à Lyon. Lesd^ts^ ennemis se ventent tousiours d'un grand secours qu'ils disent leur debvoir venir de costé d'Italie. Ces jours passez les nostres ont pris quelques bourgeois, qui sont venus de l'armée ennemie, on ne scait pas encor au vray ce qu'ils ont confessé sur l'interrogation à eux faitte. Plusieurs croyent que c'est pour une trahison qu'ils avoient entreprise d'y brasser contre lad^te^ ville, ce qui a donné suject au General Marzin, qui pour le present le trouve fort malade, de legon [1]) aussy l'infanterie Francoise en cette ville; au reste tout le pays tient encor bien pour nous.

---

1) lees: *loger.*

De Paris le 16 Septembre 1651.

Monsr le duc d'Orleans estant allé a Limours avoit depesché un courier à mons^r le Prince pour le convier de venir s'aboucher avecq luy, mais qu'il à eu pour responce qu'il ne pouvoit entrer dans aucune voye d'accommodement et a par ce outre (sic) s'estant retiré à Moutton avec son mescontentement qu'il fonde sur deux choses, l'une que le Roy aye fait choix de ministres sans sa participation, et l'autre qu'on aye donné le commandement aux trouppes du Roy de charger celles qui estoient sous son nom, sans qu'on luy aye donné les deux jours de dilaye, qu'il demandoit pour les faire obeir. Et comme ses pretextes sont mal fondés, il paroist que la defiance dans laquelle il s'est nourry depuis quelques mois, luy a tenu l'esprit en crainte et l'a porté à troubler son propre repos qu'il pouvoit asseurer dans la confiance qu'il pouvoit prendre en la bonté et en la parolle de sa Ma^té, aupres de laquelle mons^r se tenant attaché, comme il tesmoigne le vouloir faire, par l'amour qu'il porte au Roy et au bien de l'Estat, il y a de l'apparence que mons^r le Prince reviendra a l'accommodement avec d'autant plus de raison que mons^r de Longueville et grand nombre de personnes de qualité, sur lesquelles il faisoit fondement, l'ont abandonné pour suivre sa Ma^té en leur devoir.

Paris le 30e de Septembre 1651.

Samedy dernier les marchands armeniens qui sont icy depuis deux ans à solliciter au Conseil la restitution des marchandises, qui leur furent prises alors sur la mer Mediterranée par les Chevaliers de Bourlemont, de Molé et autres, obtindrent arrest du Conseil d'Estat, par lequel lesdits Chevaliers furent condamnez à representer touttes les marchandises, pour estre rendues ausdits marchands

suivant l'inventaire qu'ils en ont fourny, qui monte à plus de 700/m ℔, et à tous les despens, dommages et interests.

Dimanche dernier la Reyne au retour du Val de Grace fut visiter madame la duchesse d'Orleans, à laquelle sa Ma^té^ dit adieu, et l'asseura que le voyage qu'elle alloit faire à Fontainebleau ne dureroit qu'autant de temps qu'il en faudroit pour nettoyer et airer le Palais Royal.

Le mesme jour sur le soir mons^r^ le duc d'Orleans revint en cette ville de Limours où il estoit allé le jour precedent. Quelque peu de temps apres son arrivée, madamoiselle d'Esquillon se rendit au Palais d'Orleans et fut en longue conference avec son Altesse Royale et Madame dans la chambre de celle cy. On croit que s'estoit pour persuader sadite A. R. de prendre le soing des affaires d'icy pendant l'absence du Roy, mais m^r^ le duc d'Orleans le refusa tout net, disant qu'il vouloit vivre en bourgeois dans Paris et ne se mesler d'aucune chose.

Le Marquis de St. Maigrin à esté pourveu de la charge de Capitaine-Lieutenant de la compagnie des chevaux legers du Roy par la demission de mons^r^ le duc de Chomberch, moyenant 300/m ℔ que ce Marquis luy donne, dont la Reyne en fait fournir 200/m ℔, en ayant desia donné les ordres pour le payement au surintendant des finances.

On a donné force commissions à des seigneurs et gentilshommes qui sont icy pour faire des levées au dela de la riviere de Loire pour aller contre monsieur le Prince, et d'autant qu'il n'y a point d'argent dans les coffres du Roy, on leur assigne l'argent pour ces levées-là aux lieux ou elles se feront, ce qu'on ne croit pas réussir, attendu que cet argent ne pourra pas se lever si facilement comme on le veut persuader.

Mardy dernier mons^r^ de Chasteauneuff et le mareschal de Villeroy se rendirent sur les 2 heures au Palais d'Orleans, où ils confererent long temps avecq S. A. R.; 2

heures apres mons^r^ le duc de Beaufort y vint aussy, et comme S. A. R. alla ensuitte au Palais Royal, un chacun creut qu'il y avoit grande disposition à un accommodement; mais comme saditte A. R. fut passé par le grand cabinet de la Reyne, et entré dans le petit, où il trouva tous les Barbons au Conseil, — c'est ainsy qu'on nomme à present les s^rs^ de Chasteauneuf, le premier President, et le Marquis de la Vieuville, à cause de leur grande barbe —, il en resortit à l'instant, fermant la porte rudement apres luy, et alla à la comedie où le Roy estoit, apres laquelle la Reyne luy ayant fait faire de grandes instances de la venir trouver dans son oratoire, S. A. R. n'en vouloit rien faire, et remontant en carosse se retourna à son Palais, d'ou l'on presuma qu'il n'y avoit aucun accommodement à attendre.

Le mesme jour le s^r^ de Chabort arriva icy de Bourdeaux, depesché au duc d'Orleans par le Prince de Condé, qui rapporta que ce Prince avoit fait son entrée dans Bourdeaux, au grand contentement d'un chacun, le 25 de ce mois, et que le lendemain il fut au Parlement, où il demeura depuis 10 heures jusques à 2 heures apres midy, auquel il fit un discours des raisons, qui l'avoient induit à se retirer en cette ville-là.

Hier au matin le s^r^ de Loustennau arriva icy de Bayonne, depesché du Mar^al^ de Grammont, avec lettres à leurs Ma^tés^ dudit Mar^al^, par lesquelles il leur faisoit scavoir qu'il n'estoit pas en estat de pouvoir empescher le passage à 6000 Espagnols, qui venoient de St. Sebastien en Guienne pour faire diversion.

Le mesme jour de matin un courier de Flandres arriva en cour, qui rapporta que le Prince de Ligne s'estoit detaché de l'armée de l'Archiduc avecq 1200 chevaux pour se joindre aux trouppes du Prince de Condé qui sont vers Stenay, ou du moins pour les escorter et favoriser leur passage pour aller en Bourgogne ou en Berry.

Le meme jour mons^r le duc d'Orleans se rendit au Palais Royal pour prendre congé de leurs Ma^tés; il embrassa les genous du Roy, et l'accolant luy dit quelque chose à l'oreille. Bien que le Roy le receut assez serieusement, il alla ensuitte voir la Reyne, laquelle il baisa sans luy dire beaucoup de paroles; il dit aussy adieu à mons^r le duc d'Anjou, apres quoy ce duc revint en son Palais, et entre 9 et 10 heures leurs Ma^tés partirent d'icy, allerent coucher à Fointainebleau, d'où on tient qu'elles sortiront lundy prochain pour prendre la route de Bourges.

Monsr le Coadjuteur envoya le lendemain de sa nomination au cardinalat un courrier à la cour de Rome pour y obtenir le bonnet, mais mons^r le Prince de Conty qui (s')estoit douté de cette nomination, a depesché aussy en cour de Rome, il y a plus de 5 semaines, pour s'opposer à ce bonnet. Le temps nous fera voir qui l'emportera.

Mercredy dernier monsieur le garde des sceaux employa toutte l'apresdisnée à sceler et entre autres 120 commissions pour lever des trouppes; le lendemain il partit d'icy sur les 8 heures pour se rendre à Fointainebleau.

On a nouvelles que le Marquis de Levy, s'estant saisy de deux chasteaux en Bourbonnois pour m^r le Prince, dont l'un se nomme Montagne, le Marquis de St. Geran avoit fait assembler les communes dudit pays, avoit repris ce dernier, poignardé le Baron de Curé dans son lict, qui y commandoit 30 hommes que ce marquis y avoit laissé en garnison.

Hier au matin les Mareschaux de Turenne et de la Mothe furent enfermez longtemps avec S. A. R. dans son cabinet, et le soir il alla souper chez mons^r Tuboeuf, où il passa une bonne partye de la nuit à jouer.

Il est certain que m^r le Coadjuteur a veu la Reyne en particulier il y a quelques jours, et fut enfermé avec sa Ma^té plus de 2 heures; on croit qu'il a promis d'employer tout son debvoir pour persuader S. A. R. d'aller à Fointaine-

bleau, et de fait, hier devant midy, comme il se promenoit en son jardin, il y eut un de ses gentilshommes, creature du susdit Coadjuteur, qui le pressa fort de faire ce voyage, alleguant plusieurs raisons pour l'y porter, mais se mettant en colere, jura 2 ou 3 fois qu'il n'y iroit pas, quand il (y) iroit de la perte de tout ce qu'il cherit le plus.

On tient pour certain qu'il y a dans la tour et ville de Bourges 2500 hões en garnison pour m^r^ le Prince, et que le Prince de Conty et le marquis de Persan y sont pour la defendre.

On veut asseurer que le Gouverneur de Brouage s'est mis du costé de mons^r^ le Prince, et qu'ils vont redresser les fortifications de la Rochelle, et s'il est vray que madame de Longueville traitte de nouveau avec l'Esp^e^, nous sommes à la veille de grandes revolutions en France.

La veille du depart de leurs Ma^tés^ la Reyne envoya une lettre à mademoiselle par laquelle sa Ma^té^ luy mandoit de prier sa bonne mamman d'envoyer un de ses carosses a 6 chevaux sur le chemin de Fontainebleau pour relayer ceux du Roy, son bon amy — il estoit en ces mesmes termes.

De Longny le 1 d'Octobre.

Les guarnisons de Stenay et de Dampvilliers ont fait demander à cette ville et à ceux de Jamets pour qui ils tenoyent, à quoy ils ont respondu qu'ils estoient pour le Roy, et non pour autre, surquoy ils menacent lesd^ts^ places de les assieger; l'armée d'Espagne, commandée par Dom Estevan de Gamarre, est tousiours campée en son ancien poste entre Montmedy et Harlon à 3 lieues d'icy.

De Bourdeaux le 2 d'Octobre.

Nous avons eu nouvelles, comme mons^r^ le duc de la Force estoit venu à Libourne, ou estoit m^r^ le Prince de

Condé pour le complimenter, et ensuitte signa le traicté d'union avec ce Prince, le Parlement et jurats de cette ville. Ce duc a promis à ce Prince de faire des levées et ses enfans aussy pour le service du Roy, et pour celuy des Princes. M^r^ le duc de Richelieu et le Comte de Doignon avec le jeune Trobun sont arrivés en cette ville d'hier, où il fut tiré à leur entrée pres de 100 valés de canon. Lesquels ont tous signé l'union. M^r^ le Prince les attendoit à supper, ce qu'ilz firent. Il est venu avec une gallere et environ 60 hommes par la mer; on a arresté quelques vaisseaux, qui estoient venu pour charger, lesquelles on veut faire servir pour la gallere appellée la principale pour servir à la guerre. Madame la Princesse arriva jeudy en ce lieu, receu avec grand allegresse; cette Princesse estoit allé trouver m^r^ le Prince de Libourne. Tous les jours arrive grande quantité (de) noblesse, outre la quantité des seigneurs qui l'estoient allé trouver à Libourne, luy faire offre de leur service.

On tient que mons^r^ le Prince doit partir demain pour le Haut Puys, et de le compté du Doignon à Brouage.

Il a fait arrester touttes les tailles de la province et le revenu du grand convoy. Touttes les villes ont envoyé leurs deputez à mons^r^ le Prince: tout est à luy: il n'en faut pas doubter. Le Commandant qui est à Catalogne le doit joindre s'il en a besoing.

On tient icy qu'on a envoyé en Angleterre pour la liberté du commerce entre les Anglois et nous. On ne croit pas que mons^r^ le Prince se serve de 30 vaisseaux de guerre d'Esp^e^, qui sont prests avec 4000 hommes à St. Sebastian, attendu que nous sommes assez forts par la mer, ayants le Comte du Doignon de nostre party. Il n'y a que les habitants de la ville de Montauban, qui n'ont encor deputé à ce Prince, à cause que le Marquis de St. Luy y est arrivé depuis 6 jours, qui leur a porté un ordre de la part du Roy, de ne le point recevoir.

De Paris le 10e d'Octobre.

Le Parlement s'assembla le 7e de ce mois, où s'y trouva monsr le duc d'Orleans, le duc de Beaufort, et l'Archevesque de Reims, où apres plusieurs contestations fust donné arrest, portant que S. A. R. sera supplié d'escrire à monsr le Prince qu'il ayt à envoyer ses pretensions par escrit, pour traitter avec le Roy, touschant les seuretez qu'il desiroit avoir de sa Mate, et que cependant deffances soyent faittes à quelques personnes qu'ils soyent, de lever aucunnes troupes, s'ilz n'ont des commissions du Roy scelées pour lever des gens de guerre, lequel arrest sera leur publié et affigé par la ville et fauxbourgs de Paris.

Le 6e du courant arriva un courier à S. A. R. de la part de mr le Prince, qui a rapporté qu'aupres que ce Prince a esté à Libourne quelques jours, il s'en seroit allé voir à la Force monsr le marquis de ce nom, et de là à Bergerac, où il fut tresbien receu, et ensuitte monsr le marquis de la Force luy estoit venu rendre la visite.

Les nouvelles de Poictou disent, que le rendez-vous des troupes de mr le Prince devoient estre à Niord.

Le traicté de mr le Prince de Condé avec le Comte du Doignon est confirmé aux conditions que ce Prince ne pourra faire son accommodement avec le Roy qu'il n'y soit compris, à condition qu'il sera faict duc et pair de France, et receu aux deux ordres de chevallerie, et que ses gouvernements luy demeurent, et ses heritiers y seront continués et maintenus apres sa mort aux charges; que ce Comte baille aussy par emprunt à ce Prince 800/m ℔, 4000 hommes de pied et 1000 chevaux.

Le traicté du duc de Richelieu est aussy faict avec ledt Prince, aux charges qu'il ne fera point son accommendement avec le Roy qu'il n'en soit compris, scavoir est qu'il sera remis dans tous ses biens que le feu Cardinal de Richelieu, son oncle, luy a laissé par son testa-

ment, et qu'il sera aussy remis dans son gouvernement du Havre de Grace, que luy avoit laissé led^t^ Cardinal. Ce duc a emprunté 300/m ℔ au Comte du Doignon et luy a baillé pour seurté de sa debte tous les meubles exquis qui estoient dans Richelieu, qu'il a fait porter à Brouage chez ce Comte.

L'on a advis de l'arrivé du Roy à Bourges, ou quelques jours auparavant le Prince de Conty en seroit sorty, et allé à Mourhon; que led^t^ Prince avoit fait transporter tout ce qui estoit dans la grosse tour, soit de munition de bouche, que de guerre, sans en laisser aucunne chose.

On mande aussy qu'il y seroit donné un combat entre les troupes du Roy et celles de ce Prince, où il en seroit demeuré 2 à 300 hōes de ce dernier, tant tués que de blessez et prisonniers, dont on attend la confirmation.

Le Paris le 3 d'Octobre 1651.

La guerre assés declarée par m^r^ le Prince et sa conduitte ne pouvant estre que funeste à toutte la France, si le bon Dieu n'y met bien tost la main, il n'est à present plus question que de trouver moyen d'estouffer le feu, qui semble esclater en la plus grande partie du Royaume, avec l'esperance que les ennemis de l'estat prennent de s'en prevaloir et de pescher en eau trouble, à quoy les Espagnols avec les Anglois font desia assés paroistre de s'y vouloir embarquer, scavoir les Espagnols entre autres pour avoir n'agueres donné libre passage aux trouppes du Prince de Condé par leurs terres pour aller vers Bourges et mesme les avoir escortés par 1200 chevaux commandez par le Prince de Linie, comme aussy la descente de 6000 Espagnols de St. Sebastian en Guienne pour y faire diversion, selon les advis de Mardt (sic) de Grandtmont donnez en Cour. Les Anglois pour avoir offert du secours audit Prince et aux Bordelois, particulierement à condition de travailler

de se rendre Republicq. Lequel complot, projetté entre eux de s'entreayder pour scavoir [1]) Dunquerque pour les Espagnols et Calais pour les Anglois, ils tascheront selon leur possibilité de mettre à execution, si ce n'estoit le doubte qui les tient encore en suspens que le Prince de Condé ne fasse son accommodement plus à temps qu'ilz ne voudroient, et que lors ils se trouveroient frustrés de leur attente; en effect tous ceux du Conseil d'en Haut et autres grands de la Cour ayants suivy le Roy à Fontainebleau, où il aura un soing particulier de mettre fin à tous ces disordres.

La cour est party de la des hier matin a 4 heures au Bourges, il y a 6000 de guerres, commandés par le Comte d'Harcour, qui suivent le Roy; de la il doit aller à Dijon et il y a 1500 hommes ausdits Bourges en garnison pour m^r^ le Prince, et mons^r^ le Prince de Conty, et le duc de Nemours en personne pour deffendre cette place; mais on croit que la presence du Roy adoucira les esprits seditieus, et que les affaires prendront en brieff un autre ply au souhaict de tous ceux qui aiment la tranquillité. Il y en a qui conjecturent que pour donner moyen à mons^r^ le Prince d'appaiser sa colere qu'on mette la Reyne hors du Conseil du Roy, et l'establira en leur appenage pour ne se plus mesler des affaires d'Estat, et de donner audit Prince des nouvelles asseurances de perpetuel bannissement du Cardinal Mazarin hors du Royaume, qui est le desir de mons^r^ le duc d'Orleans aussy bien que de mons^r^ le Prince, qui tous deux se tiennent encore en une estroicte union; le temps nous fera voir le succes de tout cela.

Madame de la Trimoulle partit d'icy le 29 pour Bretagne, le Prince de Tarente son filz s'estant abouché avec mons^r^ le Prince, ils sont à present en bonne intelligence ensemble.

---

1) Waarschijnlijk moet hier *ravoir* gelezen worden.

Monsr le Prince se tient tousiours à Bourdeaux, et a desia quantité des trouppes levées en Limosin, Perigort et Guienne qui se monte jusques à 1000 hommes, ledit Prince s'estant abouché avec le Comte du Doignon a tant obtenu sur son esprit qu'il s'est rendu à son costé et luy a promis 4000 hommes de pied et 1000 chevaux à son service.

Monsr le duc d'Orleans alla le 28 du passé à Chariot visiter la Reyne d'Angleterre (qu'on dit avoir pris l'habit de religieux). Ladite Reyne luy dit qu'elle avoit entendu comme si le Prince de Condé avoit demandé secours aux Anglois, surquoy S. A. R. excusa disant qu'il n'y songe point à present, mais s'il seroit poussé à l'extremité que cela pourroit bien arriver à l'advenir.

Les nouvelles de Berry parlent de mauvais accidents, qui estoit arrivé à Issodun par la neggligence d'une servante laquelle avoit mis le feu dans une granche, qui avoit esté si violent, l'esplaces [1]) de 48 heures, sans qu'on y pouvoit apporter de remede, de sorte qu'il y avoit plus de 600 maisons mis en cendres, ce qui causoit une perte de plus 1200/m escus.

Les marchands Armeniens qui sont en cette ville, ont obtenu arrest du Conseil pris contre les Chevaliers de la Barde, de Mosle et autres qui les ont piraté sur la mer Mediterranée, portant decret de prise de corps contre lesdits Chevaliers et permission de faire saisir touttes les marchandises, qu'ils cognoistront leur appartenir avec les despens qui ont esté liquidé à 300/m ℔.

Paris le 7 d'Octobre 1651.

Le s^r de Voisi, que mons^r le duc d'Orleans avoit envoyé à Bourdeaux porter les lettres qu'il escrivoit à m^r le

1) Mss lezz: l'espace.

Prince, rapporte que ce Prince fist assembler le Parlement, où apres en avoir fait la lecture, tous ceux qui balançoient encor à se declarer n'hesitèrent plus, et tous d'une voix conclurrent à un arrest de jonction avec ce Prince; qu'ensuitte il s'en donna un autre, que 2 conseillers iroient par tous les lieux du ressort pour arrester tous les deniers royaux, affin d'estre employés au payement des armées dudit Prince tant par mer que par terre.

Dimanche le Prince Thomas arriva en Cour, il doit commander l'armée où le Roy sera en personne, et le Comte d'Harcourt celle qui se doit opposer à mons^{r} le Prince en Guienne.

Lundy leurs Ma^{tés} partirent de Fontainebleau et s'en vont à Bourges.

Le Conseil des finances est revenu en cette ville où il demeurera.

Le Prince d'Harcourt et le Comte de Lillebone, filz du duc d'Elbeuff, sont demeurés icy, ce Comte estant mal content de ce qu'on luy a refusé la Lieutenance Generale en l'armée que doit commander le Comte d'Harcourt, son oncle.

On a nouvelles que l'assemblée des Estats ayant commencé à Nantes et m^{r} de Rohan Chabot y ayant pris sceance en qualité de President, à l'exclusion du duc de la Trimouille, le Mareschal de la Meilleraye, estoit neantmoins entré à main forte dans laditte assemblée, et avoit fait sortir de sa place ledit duc de Rohan avec violence, et qu'y voulant placer le duc de la Trimouille, m^{r} de Vendosme si estoit opposé, et qu'en suitte ledit Mar^{al} luy avoit offert d'y presider, ledit s^{r} de Vendosme l'avoit accepté, et qu'à present il y preside au prejudice des deux pretendans.

Le Roy a envoyé une lettre de cachet à son A. R. par la quelle sa Ma^{té} le prie que luy et le Parlement s'entremettent de faire l'accommodement de mons^{r} le Prince, et

le lendemain saditte Altesse envoya querir quelques mes [1]) du Parlement, et m[r] de Beaufort pour leur communicquer cette lettre. Ensuitte dequoy il depescha vers sa Ma[té] pour luy dire que si elle desire qu'on traitte cet accommodement, elle luy envoye les propositions que sa Ma[té] desire qu'elle face.

Le Prince de Conty a fait mettre prisonniers dans la tour de Bourges le Lt Genl et quelques uns du corps de ville du consentement des bourgeois; qu'il estoit entré dans la ville 600 chevaux et autant de fantassins, et qu'on s'est baricadé dans la ville.

On croit pour certain que madame de Guebriant est entrée dans Brisac par ordre de la Reyne pour en avoir le Gouvernement par commission, ayant donné 200/m escus au s[r] de Charlevois pour luy laisser la libre disposition de la place.

Il est certain qu'on a offert à S. A. R. la Lieutenance Generale, comme il la possedoit pendant la minorité et ce pour six ans, avec augmentation de pension de 100/m escus par an, mais il la refusée tout à fait.

On a nouvelles que le Marquis de la Force s'est declaré pour le Prince, et que le Comte du Doignon fournit audit Prince par son traité 800/m ℔ et 4000 hommes. Moyennant quoy ce Prince luy promet qu'il sera duc et pair, et d'estre maintenu dans son Gouvernement de Brouage par la paix qui sera faitte.

Paris le 14 d'Octobre 1651.

Le 7 de ce mois le Parlement s'assembla, où les ducs d'Orleans et de Beaufort se trouvèrent, et le m[r] le duc d'Orleans fut prié d'escrire à m[r] le Prince pour le faire exprimer sur le suject de son mescontentement, l'obliger

1) d. i. *membres*.

à faire ses propositions, et nommer un lieu pour l'entreveue, dequoy S. A. R. ne fut guere satisfaict et dit qu'il sçavoit bien que son cousin m^r^ le Prince ne s'expliqueroit jamais qu'à luy seul. Il fut ensuitte ordonné que defences seroient faittes à touttes personnes de faire aucunes levées ny se saisir d'aucuns deniers des receptes, sous les peines des ordonnances.

Le mesme jour arriva icy un courrier de Bourdeaux depeschè à S. A. R. par m^r^ le Prince qui rapporta qu'il y auoit laissé le Comte du Doignon, auquel m^r^ le Prince avoit engagé la Duché de Fronsac pour asseurance des 800/m ℔ que ce Comte luy a presté. Que mess^r^ de la force avoient touché dudit Prince 50/m escus pour faire des levées, que les s^rs^ de Montespan, de Bordeil et d'Auberterre faisoient les leurs et que le Vicomte d'Harpajou avoit les siennes desia prestes.

Le mesme jour arrivèrent nouvelles à S. A. R. que le Roy estoit entré à Bourges, et que le Prince de Conty, le duc de Nemours, le Marquis de Persal, et madame de Longueville estoient sortis dudit Bourges avec la garnison et avoient emmené touttes les munitions et provisions avec le maire, qu'ils tenoient prisonnier à Mouron, ou ils sont encore tous.

Le duc de Vendosme n'a presidé qu'un jour à l'assemblée des Estats de Bretagne à Nantes, le Parlement de Rennes ayant confirmé son arrest en faveur du duc de Rohan, et ordonné qu'il seroit informé contre le Mareschal de la Mesleraye du desordre par luy fait en laditte assemblée, ensuitte de quoy madame de Rohan fut voir ledit Mar^al^, auquel elle fit signifier cest arrest, et luy dit que s'il n'estoit pas content de cette procedure, le duc de Rohan, son mary, tenoit la campagne pour luy donner satisfaction, et que les deux gentilshommes, qui estoient avec elle, seroient cautions de son dire.

Le marquis de St. Maigrin a esté fait duc à l'instance

de la Reine à laquelle le garde des sceaux dit avant que de sceller les lettres, que si elle continuoit a créer tant de ducs, elle en feroit autant qu'il y a de sergens en France.

On croit que la Cour reviendra bien tost à Fontainebleau, et que de là leurs Mat^és^ iront à Tours pour y assister à l'assemblée des Estats Generaux, bien que plusieurs n'estiment pas qu'elle se tienne, tant pource que S. A. R. ny les Princes du sang ne s'y trouveront pas, que pource que plusieurs provinces n'ont pas encore nommé leurs deputés pour y envoyer.

Mademoiselle de Longueville est en Cour pour servir de caution que m^r^ son pere n'entreprendra rien contre le service du Roy en Normandie.

Le s^r^ de Bougy, Mar^al^ de camp, a deffait dans le Berry deux comp^es^ de cavallerie, dont l'un des chefs s'est sauvé et l'autre a esté pris prisonnier.

Hier arriva icy un courier de Toulouse, qui rapporta que le s^r^ de Marsin avoit abandonné la Catalogne et alloit vers m^r^ le Prince avec deux mille hommes de pied et mille chevaux.

On a nouvelles que le duc de la Trimoulle, et le Prince de Tarante, son filz, s'estoient declarez pour m^r^ le Prince et qu'ilz levoient 4000 hommes pour ce party là.

Il se dit que le duc de Jorque [1]) et le Prince de Tarente se sont rendus Papistes.

A Parys le 28 d'Octobre 1651.

Le Roy devoit partir de Bourges mercredy 20 pour aller à Poitiers, il a esté tenu grand conseil sur le sujet de ce voyage, où il a eu trois advis. Le premier President par Champlastreu, son filz, prioit le Roy de revenir

1) York.

à Paris, où il se faisoit (disoit il) un tiers party, plus dangereux que celuy du Prince. Seneterre estoit d'advis, qu'on allast en Bourgogne, et m^r de Chasteauneuff avec le Chevalier de Jarre, ont esté d'advis, que puisque le Roy avoit commencé le voyage (quoy que contre leur sentiment) qu'il estoit necessaire pour son honneur de l'achever. Il fut resolu que Champlastreu viendroit à Paris porter cette deliberation au premier President et scavoir son advis; neantmoins sans attendre la responce l'on est party.

Monsr le Prince arriva à Bourdeaux le 22, à ce que dit le s^r de Fontaine, courier de mond^t s^r le Prince.

On ne scait pas où le Roy ira de Poitiers; les uns disent que m^r le duc d'Orleans accommodera mons^r le Prince avecq le Roy, et les autres disent le contraire.

Paris le 4 de Novembre 1651.

On ne croit pas que m^r le Prince se declare avant qu'il soit à la teste de son armée et en estat de marcher.

Les derniers lettres de Bourdeaux du 27e d'Octobre disent qu'un brigantin Espagnol avoit mouillé l'ancre devant la porte du Chapeau-rouge, et qu'il avoit apporté 100/m ℔ en piastres; que 13 vaissaux et 6 brulots d'Espagne estoient entrés dans la riviere, ausquels le Comte d'Augnon (sic) donnoit subsistance pour les soldats et matelots, et qu'il y avoit 3000 Espagnols tous enschaisnés dans lesdits vaisseaux, et qu'il estoit resté 2 gallions à St. Sebastien, faute de monde pour les monter.

Batteville commande la flotte d'Espagne et persuadoit m^r le Prince d'assieger Blaye; les principaux bourgeois de Bourdeaux sortoient pour s'empescher de donner de l'argent.

Lundy sur le soir le Roy d'Angleterre arriva en cette ville, audevant duquel la Reyne sa mere, m^r le duc d'Orleans et le duc de Yorcq, son frere, furent à quelques

lieues d'icy; mais ayant appris qu'il ne s'approchoit pas si tost, ils revindrent icy.

Le Mareschal de la Mothe Haudencourt a accepté les offres qu'on luy a faites à la Cour d'aller en Catalogne en qualité de viceroy, aux mesmes conditions qu'il l'avoit esté auparavant, moyennant qu'on luy donne 3000 hommes et de l'argent, ce qu'on luy a accordé; il emporte 400/m ℔ en lettres de Change, que les marchands luy ont donné icy pour en estre payé à Narbonne.

Le s^{r} de Verderonne est icy de retour d'Espagne sans avoir rien effectué pour la liberté de m^{r} de Guise.

Leurs Ma^{tés} doivent partir de Poitiers apres les festes pour aller à la Rochelle où elles laisseront l'armée, puis prendront le chemin de Bretagne et de là reviendront en cette ville.

On mande de Calais du 26 du passé que le fort du Linck s'est rendu à composition aux Espagnols le 19e, n'ayant tenu que 3 jours, et que les vaissaux ennemis sont tousiours devant Dunquercque, que les ennemis devoient aller ce jour là, ou le lendemain, assieger le fort de Mardick.

Un courier passant par icy va trouver le Card^{al} Mazarin, lequel a escrit une lettre à la Reyne, se plaignant de ce qu'on le laisse si long temps apres la majorité, sans le rappeller.

Il se dit partout que m^{r} le Prince a pris Xaintes.

Il y a nouvelles du Palais d'Orleans que le Card^{al} Mazarin traicte avec le duc de Lorraine, offrant de luy faire rendre tout son Pays, mesme la ville de Nancy, pourveu que ce duc le remette bien avec m^{r} et madame d'Orleans et qu'il puisse revenir en France.

Paris le 11 de Novembre 1651.

On a nouvelles que le s^{r} de la Roque, Cap^{ne} des gar-

des de mons^{r} le Prince, estoit en Flandres où il traittoit avec l'Archiduc et le duc de Lorraine; mais on ne scait pas à quelles conditions, encore moins si le traicté est conclu.

Les lettres de Bourdeaux du 30e du passé et du 2e du courant portent que la flotte d'Espagne estoit passée devant laditte ville, que 5 vaisseaux y avoient mouillé l'ancre et deschargé de l'argent, on parle de 200/m ℔. Que le Parlement de Bourdeaux s'estoit assemblé, où mess^{rs} les Princes de Condé et de Conty, comme aussy le duc de la Rochefoucault y assistèrent. Où il fut ordonné que treshumbles remonstrances seroient faites au Roy pour la reunion de la maison royale, et que des lettres circulaires seroient envoyées à tous les autres Parlements pour en faire autant, et leur faire sçavoir les raisons de l'union dudit Parlement de Bourdeaux avec mess^{rs} les Princes. Que les habitans de Montauban continuent leurs fortifications, quoyque le marquis de St. Luc les en eust voulu empescher, et que le Parlement de Thoulouse avoit donné arrest contre le s^{r} de Marcin, ordonnant aux communes de luy courir sus, en cas qu'il ne quitte la hautte Guienne, et on avoit donné un autre contre le s^{r} Guionnet, conseiller du Parlement de Bourdeaux, pource qu'il leve partout les tailles à main armée, ayant tousiours trois cent hommes avec luy pour les faire payer.

On a nouvelles que le Comte de Daugnon s'est rendu maistre de la ville de Xaintes, capitale de Xaintonge, à laquelle il a fait contribuer 100/m ℔ pour s'estre mise en defence. Que les trouppes du Prince de Tarante et du duc de la Rochefoucaut et de Matha s'estaient jointes pour tascher de se saisir de Niort, où l'on avoit envoyé 10 compagnies du regiment des gardes pour deffendre cette place là. Que mons^{r} le Prince avoit à present 10 à 12/m hommes et qu'à la fin de ce mois son armée seroit de 12/m hommes de pied, de 5000 chevaux.

Dimanche dernier il partit d'icy pour Poitiers force charettes chargées de munitions de guerre et deux pieces de canon de 25 ℔ de bales chacune, dont les affuts se rompirent au pont Antonin, à 2 lieues d'icy.

La Cour est tousiours audit Poitiers, resolue non seulement d'empescher la prise d'Angoulesme, investie par les trouppes de m^r^ le Prince, mais encore de se faire rendre Xaintes, et on ne parle pas qu'elle veuille encore changer de sejour.

Avanthier sur le soir mons^r^ le duc d'Orleans receut lettre de m^r^ le Prince par un exprès, nommé le s^r^ de Vinueil, où il luy mandoit, qu'il remettoit tous ses interests entre ses mains. Qu'il ne veut recevoir aucune grace de la Cour que par luy, et qu'enfin il le fait maistre de tout. Ledit s^r^ de Vinueil rapporta qu'ayant esté à Poitiers et demandé des passeports à m^r^ le Comte de Brienne, on l'avoit amusé pres de 24 heures sans luy en donner, et qu'ayant veu cela il avoit gagné un postillon avec lequel il estoit party secretement en poste a trois heures apres minuict; mais que le courrier du Cabinet, estant party quelques heures après luy et l'ayant devancé, il avoit porté des ordres au Gouverneur de Loches de l'arrester lors qu'il y viendroit, ce qui fut fait et a demeuré trois jours entiers prisonnier. Que se voyant captiff, il avoit eu le temps de brusler touttes ses lettres à la reserve de celles pour S. A. R. qui pourtant furent renvoyées audit s^r^ Vinueil avecq de nouveaux ordres au susdit Gouverneur de le remettre en liberté, et de le laisser venir à Paris.

Le mesme jour d'avanthier S. A. R. fit venir en son Palais ceux que le Roy a nommez pour aller avec luy en cas qu'il se fist une entreveue, et furent long temps enfermés ensemble, ayant avant leur venue conferé avec mons^r^ de Chavigny, en suitte de quoy saditte A. R. fit depescher hier un gentilhomme vers la Cour y donner

advis de ce que le s^r de Vineuil luy a proposé de la part de mons^r le Prince.

Une bonne partye de l'armée du Roy qui est en Flandres, a passé la Loire à la Charité sous le commandement de m^r de Castelnau Maubissiere pour joindre l'armée du Roy en Guienne.

Paris le 18 Novembre 1651.

Les lettres de Bourdeaux du 9 du courant portent que le Baron de Batteville estant allé rendre ses devoirs à m^r le Prince avec 15 ou 20 officiers Espagnols, le peuple de Bourdeaux estoit après eux les appellans ..... [1]) bourriques par touttes les rues; que m^r le Prince en ayant fait ses plaintes, on luy avoit respondu qu'on ne souffriroit point d'Espagnols dans laditte ville, que 1500 Espagnols, la plus part officiers reformés, estoient entrés dans Liborne, et que m^r le Prince avant son depart, qui fut le 7 de ce mois, avoit traitté magnificquement tous les frondeurs.

Le gentilhomme qui partit d'icy, il y a 8 jours, pour aller en Cour avoit ordre de S. A. R. de ne s'addresser à personne qu'au Roy, pour luy faire des plaintes de saditte A. R. touchant l'insulte qu'on a faitte au s^r de Vineuil, et de presenter à sa Ma^té seule la lettre, que m^r le Prince a escritte à S. A. R.

Le xie madamoiselle donna à souper, et ensuitte la commedie au Roy d'Angleterre et à son frere le duc de Yorck, m^r le duc d'Orleans, qui en devoit estre, n'y fut pas, d'autant qu'il se trouvoit indisposé d'un rhume.

Le 12 on sema force billets imprimés en cette ville, qui portoient que les corps des marchands et des mestiers de Paris se trouvassent le lendemain à la grand zale du

1) Oningevuld.

Palais à l'ouuerture du Parlement pour luy demander rabais de la moitié des imposts qu'on lève icy taut du pied fourché que d'autres denrées, attendu que le Roy n'estant pas à Paris ou n'y gaignoit rien.

Les jours passés le Baron de Verderonne revint icy de la Cour où il estoit allé pour rendre compte à sa Mat[té] de son voyage d'Espagne. Il rapporta que m[r] le Prince estoit avec partye de ses trouppes à Aubeterre, à 6 lieues d'Angoulesme, et que le reste filoit de ce costé là; qu'on avoit arresté à Poitiers le courrier de Bourdeaux, et celuy de Provence pour avoir leurs pacquets; que le comte d'Harcourt estoit indisposé dans la maison du duc de Roannes, son neveu, et qu'on ne voioit que de la jeune noblesse à la Cour d'où on a envoyé nouvelles que les gens du Roy avoient pris le bagage de madame de Longueville qui s'en alloit à Bourdeaux, comme aussy celuy du duc de Richelieu vers la Xaintonge. On asseure pareillement du mesme lieu, que le Roy sans participation de la Reyne avoit escrit à l'Evesque de Rhodes, son precepteur, qu'il revint aupres de sa personne d'où la Reyne l'avoit esloigné il y a quelque temps, et qu'on croyoit que ç'avoit esté pour la persuasion du Mar[al] de Villeroy.

Le bruict court fort icy, qu'il s'y forme un tiers party de plusieurs seigneurs, qui doivent presenter req[e] au Parlement à la mercuriale, qui se fera mercredy prochain, sur les desordres presens, à fin d'y remedier. Ceux qu'on dit qui y entrent sont mesr[rs] les ducs de Bouillon, Mar[al] de Turenne, de Brisac, Marquis de Vitry et autres; on dit mesme que mons[r] de Longueville en est.

Avanthier arriva icy un courier de la Cour depesché à mons[r] le garde des sceaux, qui rapporte que six comp[es] du regiment des gardes estoient entrées dans la Rochelle, qu'elles avoient passé devant les tours sans que ceux dedans eussent tiré un seul coup sur elles, et que le comte d'Harcourt estoit allé avec le plus de ces troupes qu'il

avoit pu ramasser, au secours de Coignac, assiegé par le s^r^ Marcin et autres.

Paris le 2 Decembre 1651.

L'enregistrement de la declaration du Roy contre m^r^ le Prince en ce Parlement ne s'est fait encore à cause des remonstrances continuelles que m^r^ le duc d'Orleans fait à ces mess^rs^ à ce qu'ils ne precipitent une affaire de cette importance et où il y a lieu d'accommodement de fait; on estime que la depesche du s^r^ Vineuil vers m^r^ le Prince, qui se fit le 27e du passé, tend à une entreveue de luy avecq S. A. R. Cela n'a pas empesché que la lecture de cette declaration ne se fît hier en plein Parlement, saditte A. R. y estant presente, mais quand on vint sur ces mots, „de l'advis de nostre treshonorée dame et mere et de quelques Princes de nostre sang", il dit que ces dernieres paroles estoient fausses, ny ayant eu aucun, qui ayt assisté au Conseil; neantmoins la lecture fut poursuivie, et conclu qu'on commenceroit aujourdhuy à deliberer sur cette declaration.

Leurs Ma^tés^ continuent leur sejour à Poitiers, d'où on a nouvelles que le Marquis de Castelnau Maunissiere (sic) s'est joint au comte d'Harcourt à St. Jean d'Angely, ayant ainsy prevenu les troupes de m^r^ le Prince qui tiroient aussy de ce costé là.

On veut asseurer que ce Prince s'est mis depuis en marche vers la Rochelle pour secourir la Tour de St. Nicolas, y ayant esté appellé par le Comte de Daugnon. Laquelle tour quelques uns disent estre prise par ceux de la ville.

On parle diversement des forces de ce Prince, quelques uns disent qu'il a 12/m hommes de pied et 6000 chevaux; autres disent seulement 6000 qu'il commande, et 1000 sous Marcin et autant sous le Comte de Daugnon.

Le bruict court fort icy du retour de m^r^ le Card^al^ Mazarin à la Cour, avec cette particularité, qu'il doit estre escorté par six regiments de cavaillerie et d'infanterie, qui sont deux du comte de Navailles, un de Crouates du Mar^al^ d'Hocquincourt, un de Grammont et le Polonois; on dit qu'il a donné à chacun 2000 escus pour faire des recreues et les mettre en bon estat, et qu'ils le conduiront par la Charité sur Loire, et que le comte de Navailles les commandera, comme aussy 500 chevaux levez par ledict Card^al^ au Pays de Liege, de quoy la huitaine donnera plus de lumiere.

Le Chasteau de Dijon est assiegé par 800 hommes ou environ, sous les ordres du duc d'Espernon, où le Major qui y commande pour m^r^ le Prince, se deffend vaillamment, ayant desia abbatu à coups de canon plusieurs maisons de la ville et empeschant le travail des assiegeans.

Le Roy d'Angleterre a fait des grandes instances à la Cour, qu'on luy donnast 800 hommes pour aller secourir l'isle de Jersey, dont le chasteau Elisabeth, qui est le plus fort, tient encore; on les luy a refusés pour ne point irriter les parlementaires, et leur donner par là occasion d'envoyer des trouppes à m^r^ le Prince.

Mademoiselle a presté à cette Ma^té^ 10/m escus pour subvenir à ses necessitez.

Les Espagnols se fortifient dans Talmon et Castillon, que m^r^ le Prince leur a mis entre les mains, et sur l'apprehension qu'on à la Cour, qu'ils ne fassent une descente à la Rochelle, la plus part de la noblesse de Poitou est allé de ce costé là pour s'y opposer.

Paris le 9e de Decembre 1651.

La declaratien du Roy contre mess^re^ les Princes de Condé, de Conty, mad^me^ de Longueville, ducs de Nemours et de la Rochefoucault fut enfin verifiée lundy dernier

au Parlement, avec cette clause neantmoins, que si dans un mois ils ne reviennent en leur devoir, apres ledit mois passé ils seront declarés criminels. Le Roy estant present en Parlement, m^r^ le duc d'Orleans ne s'est point trouvé à cette verification, s'estant excusé tant sur ce que le Roy continuoit à luy faire l'honneur, qu'il sentremit de l'accommodement, que sur ce que m^r^ le Prince estoit son parent.

Monsr le comte d'Harcourt s'est enfin rendu maistre de la derniere tour de la Rochelle, qu'il a tant pressée, que la garnison a jetté son commandant du haut en bas dans la mer à la veue des troupes du Roy. Ledit commandant se nommoit Besse.

Apres cette expedition ce Comte ayant apris que m^r^ le Prince avoit passé la Charante à Taillebourg avec son armée, il a fait passer la riviere de Boutonne à la sienne, de sorte que les deux armées sont à la veue l'une de l'autre, n'y ayant qu'un ruisseau qui les separe; mais comme il est debordé et qu'il fait un grand marais, on n'a point encore nouvelles qu'elles soient encore venues aux mains, bien qu'ilz se battoient à coups de canon.

Le bruit du retour de m^r^ le Card^al^ continue en cette ville, quon a levé icy la comp^e^ de ses gardes et qu'il n'attendoit pour entrer que la verification de la susditte declaration contre m^rs^ les princes.

On a nouvelles de Catalogne que ceux de la ville de Barcelone avoient fait une sortie sur les Espagnols, enlevé trois de leurs quartiers, et tué pres de 600 hommes des assiegeans, et qu'on croyoit que par cette deffaitte les Espagnols seroient contraints de lever le siege devant laditte ville.

Il y eut mercredy dernier quelque amas de petits bourgeois qui furent asses hardis d'aller trouver m^r^ le duc d'Orleans pour luy faire ses plaintes du mauvais temps, luy demandant la pais et dimission d'impost^s^. S. A. R.

leur ayant respondu qu'il avoit fait tout son possible, et qu'il falloit s'addresser au Parlement, ils dirent tout haut: „allons voir la medaille", voulans parler de m^r^ le premier President, vers lequel s'estant transportés en troupe plus nombreuse qu'elle n'estoit auparavant, et ayants passé la première porte, pensans entrer par une autre dans la Cour, elle leur fut fermée au nez. M^r^ le premier President qui estoit dans son cabinet auprès du Marquis de la Vieuville et autres, entendant ce bruit, commanda que touttes les portes fussent ouvertes, et qu'on les laissât faire: son fils le sieur de Champlastreux descendoit avec quelques laquais armés d'espées pour sçavoir de cette canaille ce qu'ils vouloient. L'un d'eux luy dit assés effrontement, „nous venons pour tuer ton pere." A ces mots ledit s^r^ de Champlastreux le prit au colet et ceux de la suitte, tirans leurs espées, firent reculer ce peuple, qui cassa seulement quelques vitres. Le Baillif du Palais y survint, et receut plus de cent coups, et le Marquis de la Vieuville en sortant de chez ledit premier President fust attacqué dans son carosse, et n'eust esté la vitesse de ses chevaux, il couroit grand risque de sa vie; on verra la suitte de cette émotion populaire, dont les advis vous seront donnés.

Paris le 16 Decembre 1651.

Samedy dernier on eut nouvelles de Flandres que l'Archiduc seroit le 12 du courant à Valenciennes avec son armée, et que son dessein estoit de la faire hiverner en Campagne ou en Bourgogne pour soulager par ce moyen le pays du Roy d'Espagne.

Le mesme jour on aprit par des lettres de Poitiers du 5 que m^r^ le Prince n'ayant peu attirer au combat le Comte d'Harcourt, et ne pouvant faire subsister son armée au lieu, où il estoit campé, il avoit repassé la Cha-

rante où trois regiments de mess^rs^ de la force s'estoient joints à ses trouppes.

Le mesme jour de samedy le Parlement s'estant assemblé, m^r^ le duc d'Orleans dit à la comp^e^ qu'il avoit des advis certains, que le Cardinal Masarin faisoit des levées sur la frontière, qu'il donnoit force argent, qu'il y avoit apparence que c'estoit de celuy du Roy, qu'il estoit d'advis qu'on deputât vers sa Ma^té^ pour l'advertir de tout ce qui se passoit sur la frontière et la supplier d'escrire au Pape et aux Princes estrangers les informer des raisons, que saditte Ma^té^ a eues d'esloigner ledit Cardinal de sa personne et de ses conseils, et que le Parlement devoit de nouveau decreter contre luy.

Samedy dernier après disner S. A. R. manda en son Palais ceux que le Roy a nommez depuis quelque temps pour assister à la conference, qui se devoit tenir entre elle et m^r^ le Prince, et après avoir tenu conseil avec eux elle fit expedier des depesches pour la Cour et pour m^r^ le Prince, desquelles elle chargea le s^r^ de Gancourt pour les porter, lequel partit le lendemain en poste d'icy pour cet effect.

On a nouvelles que le Comte Ligneville marchoit avec les trouppes Lorraines, vers la Bourgogne pour faire lever le siége du Chasteau de Dijon, et apres les faire hiverner en cette province là. On mande aussy que D. Estevan de Gamarra et le s^r^ de Sarannes marchent avec les leurs vers la Champagne du costé de Vervins, Marle et autres lieus, pour y prendre des quartiers d'hyver.

Lundy dernier on se saisit d'un certain homme nommé Maillard, accusé d'avoir esté le cheff de ceux qui furent le 6 du courant faire ravage ches m^r^ le premier President, et fut mené prisonnier dans la conciergerie du Palais. On croid qu'il sera pendu.

Le mesme jour sur le soir le s^r^ du Plessis Guenegaut fut au Palais d'Orleans, où il fit part S. A. R. d'une de-

pesche qu'il venoit de recevoir de la Cour par un courrier expres, qui portoit que le Comte d'Harcourt avoit deffait 4 ou 500 chevaux du Prince en sa retraicte.

On a nouvelles de la Cour que le filz du Marquis de Mortemar avoit esté esloigné d'auprès de la personne du Roy à cause qu'il parloit trop franchement à sa Ma^té^.

Mardy dernier un courrier arriva icy, depesché du duc d'Espernon, qui rapporta que le chasteau de Dijon s'estoit rendu audit duc. Le samedy precedent le s^r^ Planchette et les volontaires qui estoient dedans avec leurs domesticques, ayans estés escortés jusques hors du Gouvernement de Bourgogne, et les soldats [1]) obligés à prendre party dans les trouppes du Roy.

Mercredy dernier le Parlement s'estant derescheff assemblé en presence de S. A. R., et apres avoir esté deliberé sur la proposition de sad^te^ A. R. le 9 du courant, il y eust arrest rendu, par lequel il fut dit que par l'un des presidens et aucuns des Cons^rs^, qui seront deputez, le Roy sera adverty de ce qui se passé sur la frontière, tant en levées des trouppes nouvelles, qu'en la distribution de l'argent, et des bruicts qui courent du retour du Card^al^, du commerce que les Gouverneurs des places frontières et autres ont publicquement avec luy pour faciliter son retour; que le Roy sera supplié treshumblement de la part dudit Parlement de vouloir donner sa parole royale pour l'entretenement et execution de sa declaratien verifiée le 6 Septembre dernier, d'esloigner d'aupres de sa Ma^té^ tous ceux, qui adhèrent audit Cardinal. Il y eut pendant l'assemblée quelque pique entre le s^r^ Machaut Cons^r^ et le Coadjuteur, et il y en eut, qui opinèrent à mettre la teste du Card^al^ à prix, et quelques uns à le faire mourir, ce qui obligera le Coadjuteur et les Cons^rs^ clercs de sortir.

On a nouvelles, que le Lieutenant du Roy, dans la ville

1) Hier schijnen de woorden *ont été* uitgevallen.

de Chasteau-regnaut sur les frontiers de Champagne, ayant eu quelque soupçon que le s^r de St. Estrenne, qui en est Gouverneur, estoit du party de m^r le Prince, avoit par le moyen de la garnison mis dehors de la place ledit Gouverneur, et l'avoit conservée pour le Roy.

On tient pour certain que les Espagnols ont levé le siége de devant la ville de Barcelonne, ceux de dedans ayans esté secourus par une armée navale de Portugal.

Hier le Baron de Verderonne revint icy de la Cour, où il avoit esté envoyé par S. A. R.; il rapporta que la deffaitte de quelque cavallerie de mons^r le Prince n'est pas si grande qu'on l'avoit publiée, que ledit Prince estoit à Surgeres, et qu'il avoit fait retrancher son infanterie en un lieu nommé la Baye, derriere une grande fosse, qui la couvroit.

Paris le 23 Decembre 1651.

Lundy dernier m^r le duc d'Orleans fut au Parlement demander jour pour l'assemblée sur le subject d'une lettre, que m^r le Cardinal a depuis peu escritte à m^r le duc d'Elbeuff, qu'il avoit envoyée à m^r le premier President et celuy-cy à m^r le duc d'Orleans, avec la responce que m^r le duc d'Elbeuff y avoit faitte. La lettre de m^r le Cardinal parloit de la levée de 5 a 6000 hommes pour le service du Roy pour lesquels il demandoit passage. A quoy le duc d'Elbeuff avoit respondu qu'il permettroit à ces trouppes de passer, mais qu'il ne luy conseilloit pas d'entrer en France. Dès que S. A. R. eut veu cette lettre, il ordonna à m^r le premier President de depescher un expres à la Reyne pour la luy faire voir, et fust aussitost au Parlement qui ordonna qu'on s'assembleroit mecredy.

Le Ma^al d'Aumont qui s'estoit absenté quelques jours de son armée, sans qu'on sache quel voyage il fait, y estant retourné, a voulu scavoir de ses principaux Offi-

ciers s'ils recevroient m^r^ le Card^al^ ou non; les uns l'ont promis et les autres ont declaré, qu'ils ne vouloient exposer leurs vies à la discretion du Parlement. L'armée dudit Ma^al^ marche du costé de Vervins pour prevenir les Espagnols qui ont commencé de passer la Meuse à Givet, à dessein de prendre leurs quartiers d'hyver sur les frontiers de Picardye et de Champagne.

Monsr le Tellier est retourné à la Cour: on croit que m^r^ de Servient y pourra revenir aussy.

Il court un bruit que m^r^ de Chasteauneuff et le Marquis de Villeroy se veulent retirer de la Cour: si le Cardinal rentre en France.

Le 18 de ce mois partit d'icy mons^r^ d'Amville avec lettres de m^r^ le duc d'Orleans pour la reyne, à laquelle il mande, qu'il envoye le Mar^al^ d'Estampes à m^r^ le Prince pour tascher de le porter à un accommodement, la priant de faire reflexion sur l'estat des affaires, et de ne pas permettre que tout le royaume soit bouleversé pour l'amour du Cardinal.

Les deux armées n'ont rien fait depuis le combat du 4e de ce mois, sinon que le bruit court de la deffaitte du regiment du chevalier de Crequi par les gens de m^r^ le Prince.

L'armée de m^r^ le Comte d'Harcourt estoit à Tonnay Charante et aux environs, et celle de mons^r^ le Prince à la Bergerie et à St. Hypolite.

L'on dit que le duc de Nemours s'est embarqué à Brouage, pour passer à Oostande et de la à Stenay, affin de commander les trouppes qui sont avec m^r^ de Tavanes.

Il y a des nouvelles asseurées que le Comte de Quinsay, Lieutenant General de l'armée du Mar^al^ d'Aumont, a esté tué par Rouville, Gouverneur d'Ardres.

Le Roy a promis de permettre à ceux de la religion reformée un Sinode National pour le premier de Septembre prochain à Loudun.

Le Parlement fut assemblé mercredy dernier sur les bruicts qui courent du retour du Cardinal, et fut enfin conclu que les deputez par le dernier arrest partiront au premier jour pour demander l'execution de la declaration du Roy contre le Card^{al} Mazarin. Que m^{r} le duc d'Orleans seroit prié d'escrire à tous les Gouverneurs, pour leur faire deffence de recevoir led^{t} Card^{al} et que 4 conseillers de la Cour seroient envoyés en Picardye et Champagne, pour faire armer les communes contre luy s'il entre en France.

Le duc de Rohan a obéy aux ordres de la Cour de se retirer en son Gouvernement d'Anjou, ce qui remettra la province en repos.

Les bonnes nouvelles de Barcelone ne continuent pas: on y attend en bonne devotion le Ma^{al} d'Hodencourt.

Paris le 30 Decembre 1651.

Les deputez nommez par le Parlement pour aller à la Cour estans sur le point de partir, le 24 du courant il arriva le mesme jour une lettre du Roy par laquelle sa Ma^{té} mandoit qu'ilz n'avoient que faire de faire ce voyage pour faire des remonstrances, puisqu'il avouoit tout ce que le Parlement avoit fait contre le Card^{al}. Depuis il est arrivé une lettre portant ordre exprès à m^{r} le premier President de partir et aller en Cour, à quoy il eust de la peine à se resoudre, et fit pour cela escrire par le Mar^{al} de l'Hospital et le Marquis de la Vieuville pour representer à la Cour la necessité en laquelle l'estat des affaires le mettoit de demeurer dans la ville.

Monsr le duc d'Orleans, ayant sceu l'ordre qu'il avoit receu, le fit prier de differer son voyage jusques à ce qu'il eust receu des nouvelles de la negotiation du Mar^{al} d'Estampes; ce nonobstant il partit mercredy au matin; monsieur le Marquis de la Vieuville partit le mesme jour. L'on

croid qu'il viendra bientost des ordres au Parlement de se transporter à Poictiers ou à Tours.

Monsr le surintendant a fait avant partir donner un arrest du conseil, qui revoque touttes les assignations, que l'on avoit données à ceux à qui il estoit deu par le Roy.

Monsr le Prince a escrit à mons[r] le duc d'Orleans, qu'il remet ses interests entre ses mains, et qu'il signera le traicté, qu'il voudra faire pour que l'on empesche le retour du Cardinal.

Il court un bruict que mons[r] le Prince a conclu son traicté avec l'Espagnol par le moyen de mons[r] Lamet, cy devant Procureur Generael à Dijon, qui à esté pour cet effect à Madrid.

Le duc de Nemours s'est embarqué le 14 à Brouage, de sorte que l'on croid qu'il est à present en Flandres, ou à Bruxelles; il doit commander un corps d'armée, sur les frontiers de Bourgogne et de Champagne. Les deputez qui s'estoient rendus à Tours pour l'assemblée des Estats Generaux, voyant qu'il n'y avoit point d'apparence de pouvoir faire l'ouverture, ont pris acte de leur comparition, et en sont tous partis. L'on dit pour certain, que m[r] le duc d'Orleans a detaché ses trouppes de l'armée de m[r] le Mar[al] d'Aumont, et qu'il les a faits loger à Meaux, Estampes et aux environs de cette ville à 10 ou 12 lieues.

S. A. R. a fait commandement à tous ses officiers et domesticques de se rendre auprès de sa personne dans le 8 du mois prochain.

Monsr le Card[al] est asseurement arrivé à Sedan des le 24 de ce mois; ses trouppes ont leur rendezvous à Rhetel, et doit prendre la marche par la Bourgogne pour passer la Loire à la Charité.

Monsr le Prince a à present son quartier principal à Porcheule et aux villages proche de Xaintes.

Le Parlement s'estant hier assemblé, il fut resolu que l'on ne se separeroit point quil n'y eust arrest, qui dit

entre autres choses que sa Ma^té^ seroit treshumblement supplié d'accorder les declarations demandées, et d'autant que S. A. R. asseuroit que le Card^al^ estoit entré en France, la Cour declare que le Card^al^ a encouru les peines portées par les dernieres declarations, et comme telle declaré criminel de Lèze Ma^té^ et perturbateur du repos publicq, sa teste est mise à cent cinquante mille livres.

Le Roy d'Angleterre communia lundy dernier ches son resident, ou il fit prescher.

Uyt Paris den 30 December 1651.

Op de ordre van den Coninck alhier gesonden, dat de heeren vant Conseil du Roy haer tot Poitiers aent Hoff souden vervoegen, soo is d'heer premier President, in qual^t^ als Garde de Seaux van Vranckrijck [1]), met den heer Marquis de Vieuville, surintendant des finances, op woonsdach voorleden des voormiddachs van hier nae Poitiers gescheyden; d'andere heeren vant selve Conseil prepareren haer oock ende vertrecken mede dagelijcx derwaerts; dit doet veele luyden geloven dat den Coninck noch wel eenigen tijt uyt Paris mochte blijven en soo haest niet wederkeeren, alsmen voor desen gemeent heeft.

Het Parlement alhier is gisteren over dese ende andere saecken, maer principalijk over 't gerucht dat alnoch continueert, dat d'heer Card^al^ in Vranckrijck ingetrocken is, van smorgens tot over middach vergadert geweest, alwaer d'heer Hertoge van Orleans en andre groote mede present waren; daer wert gesecht dat onder anderen geresolveert soude hebben dese vier pointen: 1°. Dat de Gedep^den^, bij 't Parlement geordonneert, tot den Coninck souden reysen om onderdanige remonstrantien te doen, gelijck voor desen is geschreven, metten eersten souden vertrecken. 2°. Dat

1) Hier is voorzeker P. Séguier bedoeld.

den heer Hertoge van Orleans sal worden gebeden sijne troupes ende crijchsvolck te willen geven tot weeringe en tegenstant voor 't incomen des heere Card^{als} in Vranckrijk. 3°. Dat vijfftich duysent croonen sullen worden opt lijff ende leven van gem^{en} heere Card^{al} gestelt. 4°. Ende dat dit arrest gesonden sal worden aen alle de andere Parlementen in Vranckrijck, met versoeck om haer mettet selve te conformeren, en gelast arrest tegens den heere Card^{al} te geven.

Den heere Hertoge van Orleans heeft aan sijne regimenten, die haer omtrent x mijlen van hier tusschen Orleans gehouden hebben en in alles omtrent 2000 man sterck sijn, ordre doen brengen, dat sij haer sullen retireren en hooger op in Vranckrijck trecken.

Den heere Hertoge van Nemours is uyt Guienne in Vlaenderen gecomen, soo gesecht wort om te commanderen de trouppes vañ heere Hertoge van Lotteringen, die geconjungeert sijn met de Spaense onder den Grave van Tavanes, t'samen sterck 5000 man, met intentie om Vranckrijck in te trecken ende een diversie te maecken.

De legers van den Coninck ende vañ heere Prince van Condé leggen noch in Xaintogne niet verde vanden anderen ende dese leste in een seer avantagieuse plaetse, soo men secht.

Monsr de St. Luc, Lieu^{t} du Roy in Guienne, heeft de stadt Moisack ingenomen ende veele van 't garnisoen doot geslagen. De stadt Montauban heeft hij oock doen fortificeren, stercker als oyt te vooren geweest is.

Men gelooft vastelijck dat het Hoff in corten van Poictiers vertrecken sal naer Angoulesme ofte Coniack [1]), om de stadt Xaintes meerder te naederen en deselve mede te brengen tot gehoorsaemheyt van den Coninck.

Hier wert gerucht dat de heeren van Chasteauneuff

1) Cognac.

ende Villeroy haer vant Hoff souden geretireert hebben; daer wert mede uytgestroyt dat den heere Prince van Condé op sijn versoeck van den Coninck van Spaignen geobtineert soude hebben de relaxatie ende ontslaginge vanden heere Hertoge van Guise.

Van Toulon wert geschreven dat seven Spaense galeyen, tot Finael volk van oorloge ingenomen hebbende, om deselve te brengen in Catalonien voor Barcelone, door storm ende harde winden sijn genootsaeckt geworden bij Vranckrijck haven te kiesen, ende dat eenige dagen in de eylanden van Eris [1]) bij Marcelle [2]) gelegen hebben, sonder dat daer tegens eenige macht in zee is gebracht, alsoo de galeyen van desen Coninck ongeëquippeert ende reddeloos leggen.

Paris le 6 Janvier 1652.

Samedy dernier les deputez du Parlement, en execution des arrests rendus par ycelluy les 13, 20 et 29 du mois de Decembre dernier, partirent de cette ville pour s'acheminer en toute diligence à Poitiers vers le Roy.

Des lettres de Reims du 30 du passé l'on aprit, que le Card[al] Mazarin, estant arrivé les jours de Noel, il en estoit party pour se rendre à Rethel le dernier jour de l'an passé.

Dimanche dernier est arrivé icy un courrier de la Cour à S. A. R., qui rapporte qu'il n'y avoit aucune esperance d'accommodement du costé de la Cour avec m[r] le Prince, et que la Cour demeuroit encor à Poitiers nonobstant la cherté qui y estoit.

Le mesme jour S. A. R. depescha en Cour un courrier de son Cabinet, chargé de l'arrest du Parlement du 29 du passé, lequel il a envoyé à m[r] de Chasteauneuff, il porte aussy ordre au Mar[al] d'Estampes de quitter la Cour, et de venir en diligence à Paris.

---

1) Hyères? 2) Marseille.

On a eu nouvelles au palais d'Orleans, que les trouppes Lorraines Espagnoles, et de m^r^ le Prince se devoient joindre à Arlon, qu'on dit estre de 8000 hōes qui doivent entrer en France, et suivre celles du Mazarin.

L'on a advis que m^r^ le Prince, apres avoir esté renforcé de 2000 hōes, a quitté son poste et à passé la Charante à Xaintes p^r^ aller chercher le Comte d'Harcourt et tacher à le combattre avant que les trouppes de m^r^ de Monbruyn l'aient joinct, qu'on dit estre de 2000 hommes.

Les trouppes de S. A. R. ont passé la Seyne à Melun, et vont vers la riviere de Loire pour y garder les passages; on fist partir d'icy mardy dernier 15 ou 1600 mousquets, force mesche et plomb pour leur porter. Quelques regiments, dont les maistres des camps sont affectionnez à S. A. R., ont quitté le corps d'armée du Mar^al^ d'Aumont, et viennent joindre lesdittes trouppes de S. A. R.

Mardy dernier le Parlement s'assembla en presence de S. A. R. où il y fut arresté que la declaration du Roy contre le Card^al^ Mazarin, verifiée le 6 7bre dernier, seroit envoyée à tous les autres Parlements, comme aussy une lettre circulaire pour les convier à rendre un mesme arrest contre ledit Card^al^, que celuy qu'il a donné le 29 du mois passé.

Le mesme jour apres disner les Commissaires només du Parlement pour faire vendre les meubles et la bibliotheque du Card^al^, se transporterent en son hostel et commancerent à y travailler.

Plusieurs personnes de condition quitent la Cour depuis qu'on a sceu que le Card^al^ y venoit, ne voulans pas l'y attendre.

On dit que la Reyne a envoyé force confitures et de tres beau linge au Cardinal, la valeur de 12/m ℔.

Paris le 13 Janvier 1652.

Il y a quelques jours que S. A. R. a depesché le Comte

de Marcheville vers le duc de Lorraine pour faire avancer ses troupes.

Le 2 de ce mois le courier du cabinet de S. A. R. revint de la Cour en cette ville, qui rapporta que sur un discours que fit Berthet à la Reyne, exaggerant les points et les fatigues que le Card^{al} souffroit en cette saison rude pour venir rendre ses devoirs à leurs Ma$^{t\acute{e}s}$, elle en avoit pleuré amèrement, et que le Mar^{al} d'Estampes prenant congé de leurs Ma$^{t\acute{e}s}$, la Reyne luy avoit dit qu'elle estoit sensiblement touchée de ce que m^{r} le duc d'Orleans avoit assisté à l'arrest rendu contre le Card^{al}, et sur ce que la Reyne dit qu'elle respondroit à tout, lors que les deputez du Parlement seroient venus, ledit Ma^{al} luy dit qu'il parloit au Roy et non pas à elle.

Son A. R. ayant depesché un gentilhomme au Marquis de St. Geran, pour s'informer de ses intentions, ce Marquis s'est declaré hautement pour elle et a fait rompre le pont de Vichi.

On a nouvelles que le duc de Roban Chabot s'est aussy declaré pour m^{r} le Prince et qu'il s'est emparé des ponts de Cel sur la riviere de Loire.

On a nouvelles que le Card^{al} a passé la Seine à Nogeant dimanche dernier; il marche en corps d'armée, Manicamp commande l'avant-garde, Navailles la bataille et le Mar^{al} d'Hocquincourt l'arrière-garde. Ce corps est de 3000 chevaux et de 2000 fantassins effectiffs avec 4 pieces de canon, qu'on a tiré de Sedan. Mardy dernier un courrier depesché de m^{r} le Prince à S. A. R. vint à 6 heures du matin en cette ville, qui luy rendit force pacquets de son maistre, et rapporta que m^{r} le Prince estoit avec son armée à Biron à 4 lieues de Xaintes, endeça de la Charante, ou il avoit trouvé des provisions pour nourir son armée 2 mois durant, lesquels il avoit fait transporter et conduire dans Xaintes.

Mecredy dernier on a appris que le Card^{al} s'estant pre-

senté devant la ville de Pons sur Yonne pour passer la Seine, mais que les habitans du lieu luy ayant refusé le passage en rompant le pont, il ne s'y estoit pas amusé et estoit allé vers Monterau, et y avoit demandé passage, qu'on croit luy avoir esté accordé, et que le mesme jour il y avoit couché.

Le mesme jour un courier, depesché à S. A. R. par le Marquis de Tavanes, rapporta qu'il estoit en marche avec un corps de 5 à 6000 hommes pour venir joindre les troupes de saditte A. R.

Hier comme le Parlement s'estoit assemblé en presence de S. A. R., il arriva un courier à la grand chambre, qui rapporte que m^rs^ du Coudray et Bitaut, Conseillers dudit Parlement, ayans fait armer les bourgeois des Pons pour empescher le passage de leur pont aux trouppes du Mar^al^ d'Hocquincourt, elles avoient forcé lesdits bourgeois, tué ledit s^r^ de Coudray, blessé et fait prisonnier son collègue, ce qui causa bien du bruict dans l'assemblée.

On a nouvelles de Poitiers que m^r^ le Tellier a esté remis en sa charge de Secretaire d'Estat, et qu'il signe a present tous les ordres et expeditions pour la guerre.

Hier au soir S. A. R. envoya un trompette au Mar^al^ d'Hocquincourt pour repeter le susdit s^r^ Bitau, et on a sceu depuis que son collegue n'a pas esté tué, comme la premiere nouvelle portoit, mais seulement son cheval tué sous luy, et qu'il s'estoit sauvé dans les fossés; S. A. R. a fait partir la nuict passée le susd^t^ courrier du Marquis de Tavanes, auquel il porte ordre de marcher promtement avec ses troupes pour se joindre à celles de S. A. R.

M^r^ le Prince logea le 6 de ce mois à Chebeutonne, à 12 lieues de Poitiers; le Parlement ordonna hier que l'execution de la declaration du Roy contre m^r^ le Prince s'estoit surcise, tant que m^r^ le Card^al^ sera dans le Royaume.

Paris le 20 Janvier 1652.

On a nouvelles de Bourdeaux que la Cour ayant envoyé l'interdiction du Parlement audit lieu, addressée au Procureur Genl, la populace, en ayant eu le vent, se jetta sur son secretaire, qui portoit lad^te^ interdiction à son maistre, qui estoit au Palais, le fouilla et la luy osta. Cette procedure a tellement aigry les esprits de tous les habitans, qu'au lieu qu'il y avoit divers partis dans la ville, ils s'estoient tous réunis en un, qui est celuy de m^r^ le Prince.

Le Card^al^ a fort desiré parler au s^r^ Bitaut, mais il l'a refusé, disant qu'il ne luy seroit jamais reproché qu'il eust veu un proscript et un banny par les arrests d'un senat, dont il estoit membre.

Depuis l'arrivée en Cour du Surintendant le Conseil d'en haut a arresté de retrancher encore un quartier des gages de tous les Officiers, et les rentes sur l'hostel de ville de Paris. Mais ce dernier sera bien difficile à executer dans la presente coniuncture d'affaires, m^r^ le duc d'Orleans ayant mesme faict saisir tous les deniers de la recepte du Roy, et que l'on a sequestré ceux, qui sont deubs aux personnes, qui se trouvent interessées avec le Card^al^.

On a eu advis dimansche dernier, que le premier President avoit parlé hautement la premiere fois qu'il entra au conseil, disant que ce ne seroit jamais de son consentement qu'on revocquast la declaration du Roy contre Mazarin, et qu'il n'abandonneroit pas le Parlement en cette rencontre, mais depuis on a eu nouvelles, qu'il ne continuoit pas en sa vigeur, s'estant accommodé à l'air de la Cour.

Lundy dernier on a eu nouvelles par le trompette que S. A. R. avoit envoyé au Mar^al^ d'Hocquincourt p^r^ repeter le s^r^ Bitaut. Que le conseil de guerre s'estant assemblé sur ce suject, on y avoit resolu de ne le pas rendre. Il adjouste que les troupes dudit Card^al^ ne fesoient que 2

lieues par jour, et qu'il avoit fait faire force flambeaux, dont il y en avoit trois charettes pleines, et beaucoup d'eschelles, et qu'il avoit couché la nuict precedente vers Montargis, ne logeant pour sa personne en aucune ville murée.

Le lendemain S. A. R. se rendit au Parlement, où il fit rapport de ce que le s^r^ Bitaut luy avoit mandé, surquoy arrest fust rendu par lequel il fut dit qu'il seroit escrit aux deputez qui sont en Cour, de prier le Roy de faire mettre en liberté led^t^ s^r^ Bitaut. On donna aussy, que le Mar^al^ d'Hocquincourt et sa posterité seroient responsables de la personne dud^t^ s^r^ Bitaut en cas qu'il luy mesarrivast.

On a nouvelles que mons^r^ le Prince a mis son armée en quartier d'hyver dans la ville de Xaintes, Pons et autres sur la Charante; qu'elle estoit composée de 4000 chevaux et 6000 fantassins; qu'il luy estoit venu d'Esp^e^ depuis quelques jours 400/m escus; que le duc de Guise estoit attendu dans son camp de jour à autre; que l'armée du Comte d'Harcourt se debandoit fort, faute d'argent, et venoient se joindre à m^r^ le Prince.

Hier au matin le s^r^ de Ruvigny, depesché de leurs Ma^tés^ vers m^r^ le duc d'Orleans, auquel il rendit des lettres du Roy et de la Reyne, pour l'informer des raisons du retour du Card^al^ en France. Le Roy luy mande aussy que s'il veut aller en Cour, il y tiendra le rang que sa qualité et sa naissance luy donnent. S. A. R. respondit sur le champ audit s^r^ Ruvigny, qu'il ne pouvoit satisfaire aux ordres du Roy; qu'il n'y iroit jamais à la Cour, tant que le Card^al^ y seroit, et que luy, le duc de Lorraine et le Prince son cousin employeroient leurs forces, leurs biens et jusques à la derniere goutte de leur sang pour faire sortir Mazarin hors de France.

Le Card^al^ ayant fait passer avant-hier la nuict la Loire à ses troppes à Gien, on croit qu'il s'en detaschera avec

400 chevaux pour aller en Cour, et que lesdittes trouppes iront du costé de Mouron pour l'assieger, qui est investie par le Comte de Paluau.

Paris le 27 Janvier 1652.

L'on a advis de Perpignan que le Mar^{al} de la Mothe Haudencourt a jetté un notable secours dans Barcelone, et qu'il se separe [1]) d'aller attacquer les Esp^{ols} dans leurs forts; cependant l'on a descouvert une grande conspiration dans Barcelone contre ce Mar^{al} de 200 Cathelans, qui devoient aller au devant de luy pour luy offrir leur service et apres en marchand le devoient poignarder, lesquels ont esté arrestés.

On a icy nouvelles de Poitiers du 20 qui disent que m^{r} de Beaugy et m^{r} d'Harcourt a eu des grands advantages sur le Prince, qu'ils ont pris les chasteaux de Barbesieux, et celuy de Jonsac, dans lesquels il y avoit 1200 hommes de pied et 400 chevaux, qui ont esté faicts prisonniers de guerre, et que comme ce Prince se retiroit en corps de bataille pour aller du costé de Bourg, ledit Comte avecq toutte l'armée royale a fait une marche de 48 heures pour le suivre, et a attrappé l'arrière-garde, qu'il a chargée, et a defaict 2000 chevaux, desquels il en a pris 1500 pour monter ses cavalliers, et a fait 1400 hommes prisonniers, et par cette action a mis l'armée du Prince en desroutte. Ledit Prince s'est retiré à Bourg, et l'on croit qu'il sera contraint de passer entre les deux mers. Ledit Comte sans perdre le temps est allé par une marche du tout extraordinaire à une place où il y avoit 1200 hommes pour m^{r} le Prince, qu'il a pris. Cette nouvelle est de si grande importance qu'elle estonne tous ceux de son party.

---

1) lees : *prépare*.

L'on a advis de l'isle Davers (?) qu'elle s'est declarée pour le service du Roy, et contre le Comte d'Oignon.

Mardy dernier sur les dix heures du soir le traicté d'union fut signé au Palais d'Orleans par S. A. R. et par madame la Duchesse sa femme, pour le duc de Lorraine, son frere, en vertu de la procuration, qu'elle a de luy, par le comte Fiesque pour m^r le Prince; ils promettent tous de ne mettre point armes bas, que le Card^al ne soit hors du Royaume et que le duc de Lorraine ne soit remis dans ses Estats; le lendemain un courier fut depesché vers le duc de Longueville, pour luy faire signer aussy.

Hier le Parlement s'estant assemblé, et apres avoir deliberé sur les lettres du Parlement de Toulouse, de celuy de Rennes, de celuy de Rouen, il y eust arrest rendu, par lequel il fut dit que tous les arrestz donné contre le Card^al seroient executés selon leur forme et teneur, que l'on ne recevroit aucun Duc et Pair ny autres Officiers de la couronne au Parlement, pendant que le Card^al sera en France. Que le fils du Mar^al de la Meilleraye ne sera pas receu Duc jusques à ce que ledit Mar^al aura satisfaict à justice suivant l'arrest du Parlement de Rennes. Que treshumbles remonstrances seroient faittes au Roy par escrit et qu'un courrier sera depesché vers m^r le premier President pour le prier de demander au Roy la liberté de m^r Bitaut.

Paris le 3 Febvrier 1651.

Les lettres de Bourdeaux disent que le Parlement s'estoit assemblé le 20 Janvier, et avoit donné arrest portant qu'il seroit levé deux regiments d'infanterie de 1200 hommes chacun, pour la levée desquels seroit livré argent comptant à m^r le Prince, et on en prendra sur la recepte de la ville pour aviser aux necessitez, et seront nommez des Commiszaires, gens de probité et desinteressés, qui

examineront les causes de soupçon qu'on aura contre ceux que l'on voudra mettre dehors.

Monsr le Prince de Conty estoit allé au Parlement le 22 et devoit partir le mesme jour vers Agen pour disposer le haut pays à recevoir garnison.

On a envoyé d'icy à la Cour la declaration portant cassation de l'arrest que le Parlement avoit donné contre le Card^al^ du 29 Decembre.

Le Conseil d'en haut a donné un autre arrest par lequel le Roy ordonne, que les deniers de touttes les receptes, fermes et impositions de France seront mises ès mains des tresoriers de l'espargne qui sont à la Cour, nonobstant touttes les assignations ou restitutions, cy devant données par sa Ma^té^; revoque [1]) avec ordre aux Intendans des finances et de la justice d'y tenir la main et affin de pourvoir presentement à la subsistance des trouppes; ordonne qu'en attendant le recouvrement des restes deubs depuis 1647, il sera payé par les paroisses certaine somme à laquelle elles seront taxés suivant l'ordre des Commissaires.

Le grand Conseil du Roy a receu ordre de sa Ma^té^ de se rendre le 20 de ce mois à Chateleraut; m^r^ le duc d'Orleans leur ordonne de ne point partir; mais on n'a pas eu esgard à ses ordres.

Le duc de Rohan Chabot s'est entierement declaré pour le Prince.

Le duc de Nemours partit d'icy le 26 Janvier pour Bruxelles, pour achever le traicté avec l'Archiduc et le duc de Lorraine.

Le Comte de Tavanes mande de Bruxelles qu'il alloit marcher pour aller en France, et don Estevan de Gamara avoit ordre de le joindre.

Monsr le duc d'Orleans ne fait encore rien quoyqu'il emprunte de l'argent de tous costés.

---

1) Hier schijnen eenige woorden uitgevallen te zijn.

Les amis de mons^r le Prince font instance aupres de m^r le duc d'Orleans à ce qu'il esloigne m^r le Coadjuteur. Il y a pourtant apparence, que l'accord se fera plus tost qu'avec m^r le Card^al.

Monsr le duc de Vendosme s'est declaré pour m^r le duc d'Orleans. On dit que m^r de Suilly, gendre de m^r le Chancelier, s'est aussy declaré.

La ville de la Rochelle est fort pressée par le Comte d'Oignon. C'est pourquoy on a mis à la Cour sa teste à prix, promettant 50/m ℔ à celuy qui le tuera.

Le duc de Monbason s'est jetté dans Soissons et a prevenu par ce moyen le Mar^al d'Estrée qui s'en vouloyt saisir pour la Cour, à dessein d'empescher le passage de l'armée du duc de Nemours.

Il n'y a point de nouvelles que mons^r le Card^al soit arrivé en Cour. Il a esté quelques jours indisposé à Loches, mais il n'est avancé jusques à Chasteleraut.

Il court un bruit qu'une somme notable est arrivé à St. Jan de Lus pour mons^r le Prince.

Maintenant arrivent nouvelles que m^r le Card^al est arrivé en Cour, et que le Roy a esté audevant de luy deux grandes lieues: breff on n'a jamais veu tant de pompe.

Le Roy part aujourdhuy pour venir à Saumur et Angers pour donner ordre aux desordres, que m^r de Rohan Chabot y fait.

Paris le 10 Febvrier 1652.

Le 3e de ce mois la grand chambre de l'Esdit et la Tournelle s'assemblerent pour faire droict sur la requeste presentée au Parlement par le duc de Bouillon, aux fins d'enregistrer les lettres patentes du Roy, données en sa faveur pour l'eschange de la principauté de Sedan contre les domaines, que le Roy luy a cedé, de 200/m ℔ de rente, avec le titre de Prince. Il fut adressé que lesdittes lettres

seroient enregistrées pour ce qui concerne ledit eschange de la principauté, mais que la presence au (sic) ducs et pairs seroit surcise, attendu les oppositions formées à l'encontre par les interessés.

Le 4e on eust advis au Palais d'Orleans par lettres de Poitiers de touttes les particularités de l'arrivée du Cardal à la Cour, qui sont que les srs le Tellier, et Champlastreux furent 10 lieues audevant de luy, le Roy et la suitte à deux lieues, qui tous ensemble entrerent dans Poitiers sur le soir, ou estant sa Mte les conduisit ches la Reyne, dans le Cabinet de laquelle on tint Conseil sur le champ, où mr de Chasteauneuf estant arrivé il regarda ledit Cardal d'un oeil sevère, sans le saluer; mais le premier President, y venant tost apres, fit de grandes caresses audit Cardinal, et la nouvelle estant [1]) alors, que le Prince de Tarante avoit repris Pons, où il y avoit 500 hommes en garnison lesquelles s'estoient rendus à discretion, on avoit depesché un courier au Comte d'Harcourt, luy portant ordre d'assieger la ville de Xaintes, lequel fit responce, qu'il ne la pouvoit assieger, ny seulement une place quatre fois moindre, son armée n'ayant pas un sol ny aucune subsistence. Qu'au sortir du Conseil le Roy avoit donné à souper au Cardal, où il n'y avoit eu que le duc d'Ampuille seul; que le Cardinael avoit regardé de mauvais oeil les Commandeurs de Souvray et du Jars, comme aussy les srs de Roquelaure, et de Crequi (qui) estoient pour lors plus altiers que devant.

Le mesme jour S. A. R. depescha le chevalier de Jerzé vers le duc de Rohan Chabott pour l'asseurer d'un prompt secours et qu'il tiene bon dans le chasteau d'Angers dont il est le maistre.

Mardy dernier un garde de S. A. R. revint icy de Bruxelles, qui rapporta, qu'il y avoit laissé le duc de Nemours,

---

1) Hier schijnt het woord *arrivée* uitgevallen.

qui y attendoit de l'argent pour payer les troupes qu'il doit conduire en France; qu'il les avoit veues sur la frontiere prestes à marcher; qu'elles estoient de 3000 hommes effectiffs, scavoir 2000 chevaux Lorrains, commandés par le Comte de Ligneville, 4000 hommes que l'archiduc donne, soubs le Baron de Clinchamps, et 2000 hommes du Comte de Tavane.

Monsr de Chasteauneuff a eu son congé du Roy de se retirer, et il est desia party de Poitiers pour venir de deça.

Mercredy le Parlement fut assemblé en presence de S. A. R.; on y leut l'arrest rendu contre le Card^{al} par les Parlements de Bourdeaux, Toulouze et Aix, conformement à celuy de Paris, et les lettres de ceux de Grenoble et de Dijon à celuycy.

Apres quoy on remit l'assemblée a samedy prochain, affin d'attendre le retour du courier qu'on a envoyé au premier President touchant la liberté du s^{r} Bitaut, lequel le Card^{al} a fait mettre prisonnier dans un chasteau entre Saumur et Poitiers.

Un courrier de m^{r} le Prince, arrivé icy depuis trois jours, a apporté que ce Prince estoit party de Libourne avec 9000 hommes et qu'il alloit en Perigord et Limousin: on croit que c'estoit pour les mettre dans des quartiers d'hyver.

La nuict d'hier mons^{r} le duc de Beaufort partit d'icy pour aller en diligence vers les trouppes de S. A. R., qui sont vers la Loire, affin de les mener au secours du duc de Rohan; il porte 100/m ℔ pour les payer.

Paris le 17 de Fevrier 1652.

Le duc d'Ampuille est arrivé icy le 9 du courant sur le soir pour porter la carte blanche au duc d'Orleans pourveu qu'il permît, que le Card^{al} demeurast en Cour. A quoy il respondit sur le champ qu'il employeroit tous les biens et celuy des amis pour l'en chasser, et que quand un chas-

cun l'abandonneroit, il feroit un dernier effort pour perdre Card^{al}; on croit qu'on na donné cette commission audit duc d'Ampuille, que pour l'esloigner de la Cour et de la personne du Roy, affin d'y mettre le Manchini, neveu du Card^{al}, et le faire favoriser de sa Ma^{té} en la place dudit Duc.

Les Mareschaux des logis du Roy partirent le 6 du courant pour aller marquer les logis pour la Cour à Angers; où estant arrivés, le duc de Rohan les receut et les traitta et ensuitte leur dit qu'ils marquassent les logys pour le Roy et sa suitte, mais que pour le Cardinal il n'y entreroit pas, ny aucun de ceux, qui sont soupçonnes de son party; que les L^{ts} general et criminel avoient fait assembler les habitans pour les persuader à prendre les armes contre ledit Duc. Dequoy estant adverty il a esté prendre lesdits Lieu^{ts} au millieu de l'assemblée, et les a faits conduire prisonniers dans le Chasteau, sans que les habitans s'en émussent, ce qui fait croire qu'ils sont pour ledit Duc, lequel a receu 800 hommes de Bretagne pour tenir bon dans ledit Chasteau, ou le s^{r} Bitaut estoit prisonnier; il l'auroit fait mettre en liberté l'assurant, que c'estoit les Generaux et non luy, qui l'avoient fait retenir et qu'il le serviroit luy et ses enfans, dont il se devoit assurer. Led^{t} Bitaut fut à Saumur remercier leurs Ma^{tés} de sa delivrance, comme ledit Card^{al} luy avoit conseillé. Lundy dernier la nuict S. A. R. depescha un courier en toutte diligence au duc de Beaufort, avec ordre de faire (marcher) les trouppes, qu'il commande au nombre de 4000 hommes vers l'Anjou pour aller secourir le duc de Rohan.

Il y a lettres de Bourdeaux du 5 de ce mois, arrivées icy dernier, qui disent (que) 800 hommes trauaillent continuellement (à) laditte ville et la Bastade. Que le Prince de Conty avec un corps de 4 à 5000 hommes estant allé dans la hautte Guienne pour s'opposer aux trouppes du Marquis de St. Lucq, sur lequel ce Prince avoit pris un fort

chasteau dans lequel il y avoit quelques compagnies du regim^t^ de Champagne, qui s'estoient rendus à discretion, et que le Comte d'Harcourt, ayant inutilem^t^ tenté de passer la Dardoyne [1]), avoit esté contraint de s'en retourner vers Xaintes.

Le Cour a changé de resolution et a envoyé faire marquer les logis à la Flesche sur l'advis qu'on a eu que ledit duc de Rohan avoit fait enfoncer tous les bateaux, qui estoient sur la rivière, et rompre les levées pour inonder le pais afin de prendre du costé de terre pour l'approcher d'Angers.

On a nouvelles certaines que l'armée du duc de Nemours, qui est de 500 chevaux et de 3000 fantassins, touttes vieilles troupes, estoient à Valantiènes du 8 de courant, où ce duc y arriva le 10 et devoit partir le 12 pour Cambray et de là continuer sa marche; que le Comte de Fuensaldagne favoirise cette entrée avec 3000 chevaux et qu'il a fait present à ce Duc d'un carosse de la valeur de 6000 ℔; que l'Archiduc luy a aussy donné deux chevaux de Naples de grand prix, avec un meublement d'un gen^l^ d'armée tout complet; que l'artillerie est de 10 pièces de canon, 20 milliers de poudre, le tout estant prest à Cambray.

Hier arriva icy un courier de mons^r^ le Prince à S. A. R. qui rapporte que le s^r^ Marcin avoit deffait 400 hommes au s^r^ Biron où il en estoit demeuré 200 sur la place, et le reste prisonniers, parmy lesquels il y a beaucoup de gentilshōes du pays.

Le Cour est encore à Saumur le 12 du courant et on a sceu que le Mar^al^ d'Harcourt avoit paru au tour d'Angers avec 500 chevaux pour intimider les habitans de laditte ville, et les menacent d'attacquer les Fauxbourgs le lendemain.

---

1) Dordogne.

Paris le 24 Febvrier 1652.

Le 17 de ce mois le Parlement s'estant assemblé, m^r le duc d'Orleans present, il y fut parlé de la marche des trouppes estrangeres, et sur ce que m^r le duc d'Orleans remonstra qu'il n'y avoit point d'Espagnols, et que c'estoient des amis qui venoient pour le service du Roy, on luy accorda facillement d'en user comme il trouveroit bon. Le mesme jour S. A. R. alla à l'arsenal pour y choisir quelques pieces de canon pour les envoyer au duc de Beaufort. Le Vicomte d'Arpaiou a envoyé un courrier à S. A. R. pour l'asseurer de son obeissance, et de sa fidelité à son party, luy donnant advis qu'il a dans la haute Auvergne 70 cornettes de cavalerie, et autant d'infanterie à son service.

Sur la fin de la semaine passée on eust advis que le Mar^al d'Hocquincourt, ayant voulu attacquer un des fauxbourgs de la ville d'Angers, il y trouva à qui parler, et mesme son filz y fut tué et le fils du Mar^al de Gance blessé, et ce par un professeur en droit qui conduisoit 200 estudians armés, lesquels les firent retirer sans y perdre que trois hommes, et la porte ne fut pas livrée, comme le s^r l'Asnier, maistre des requestes, qui est dans la place, avoit promis. Dimanche dernier le Baron desiroit (sic) vint en cette ville, au quel madamoiselle, fille aisnée de S. A. R., envoya aussytost 600 escus d'or pour se mettre en equipage; il partit d'icy le 20 du courant pour aller faire sa charge de Lt Genl dans les trouppes du duc de Beaufort, qui sont de 2000 chevaux et 3600 fantasins, lesquels marchent au secours d'Angers et estoient desià lundy dernier à Chateaudun.

Lundy dernier le s^r de St. Tibal, un exempt et six gardes de S. A. R. partyrent d'icy pour faire les estapes ou les troupes du duc de Nemours passeront et pour asseurer la noblesse, qu'il ne leur sera fait aucun tort en leur

passage; elles entrerent en France lundy dernier, et il est certain que le Prince de Ligne est entré dans le Bolonois avec 4000 hommes de l'Archiducq pour faire diversion, et par ce moyen faciliter le passage de ces trouppes.

On a apris depuis quelques jours que les travailleurs en soye et la populace de la ville de Tours, au nombre de 10/m hommes, ont bruslé une effigie du Card^{al} à la barbe du Conseil d'Estat, et le Marquis d'Aumont ayant voulu entrer dans laditte ville, dont il est Gouverneur, on luy a refusé les portes. Mardy dernier arriva icy un courrier de mons^{r} le Prince à S. A. R. qui rapporte, que le Comte d'Harcourt estoit entré dans le Perigord à dessein d'assieger Perigueux; mais ayant recogneu que cette entreprise estoit trop difficile, il l'avoit quittée et s'en estoit retourné vers Xaintes à dessein de l'assieger, ce qu'on ne croit pas qu'il face, veu qu'il y a 2000 hommes en garnison.

Les nouvelles qu'on eust d'Angers mardy dernier portent que quelques bourgeois de cette ville là estoient allés trouver le duc de Rohan, luy representant, qu'ils apprehendoient leur ruine, sy on amenoit le canon, à quoy il leur respondit qu'ils ne devoient rien craindre, qu'il estoit assuré qu'on n'en pouvoit avoir de 15 jours, et que pendant ce temps là m^{r} le duc de Beaufort viendroit à leur secours. Les bourgeois n'estans pas contens de cette response, s'en allerent crians par les rues: „liberté, liberté"; plusieurs se joignans à eux, allerent en foule à une porte de la ville pour s'en rendre maistres; mais le duc y ayant envoyé des gens de guerre, ils chasserent lesdits habitans à coups d'espée et de baston, et par ce moyen firent avorter leur dessein. Le Comte de Quincé y fut pour proposer au Duc quelque accommodement; mais ledit Duc l'ayant fait entrer ne voulut l'escouter qu'en presence de tout le monde, et apres avoir entendu ses propositions il luy fit response, qu'estant obligé de donner advis de ceux à qui il devoit respect et obeissance, il ne luy pouvoit res-

pondre à ses propositions. Le Comte y est retourné une autre fois, mais on ne l'a voulu laisser entrer; l'armée de la Cour, n'est que de 2000 hommes, et on y en attendoit encore 1000, que le Comte de Broglio y menoit, tirées des trouppes de Berry.

La Cour a depesché au Mar^al^ de la Meilleraye pour l'obliger à entreprendre le siege d'Angers à ses despens, et par là se venger du duc de Rohan, son ennemy; mais il a respondu que quand il s'y estoit offert, on ne luy avoit voulu permettre, et qu'à present il n'estoit pas en estat de le faire.

Le Card^al^ veut encore donner le baston de Mareschal de France à cincq personnes, qui sont Maincamp, Navaille. Quincé, Paluau, Broglio.

Paris le 2 Mars 1652.

Samedy dernier le Parlement s'estant assemblé en presence de son A. R., où il y eust de grandes contestations entre m^rs^ de la Grand Chambre et m^rs^ des Enquestes, lesquels donnerent un sy grand coup de fronde, qu'ils renverserent tous les advis, et enfin il fut dit que puisqu'on avoit prié m^r^ le duc d'Orleans d'employer l'authorité du Roy et arrests des Parlements de France contre la Card^al^, il luy faloit laisser faire.

Dimanche dernier on eust advis, que m^r^ de Rohan avoit pris quelques batteaux chargés de munition de guerre, qu'on menoit à ceux qui sont devant Angers et qu'il avoit deffait leur convoy.

Le mesme jour on eust advis que les trouppes commandées par le Comte de Broglio avoit exercé des barbaries inouies dans le Poitou, par vol, violemens, meurtres et incendies, mesme coupé les doits aux femmes et filles pour en arracher les bagues, n'espargnans pas les maisons de la noblesse; il s'estoit assemblé à Poitiers mille à 1200

gentilhomes lesquels faisoient souslever tout le pays pour leur courre sus.

Le duc de Beaufort estoit lundy dernier avec ses trouppes entre Chasteaudun, et Vendosme attendant celles du duc de Nemours.

Le mesme jour on eust nouvelles que les trouppes du duc de Nemours estoient vers Compiegne samedy dernier, et que le duc d'Elbeuff les ayant voulu attacquer en queue a esté repoussé et batu.

Il y a eu icy des lettres de Saumur du 29 passé, qui disoient que l'accord du duc de Rohan pour la reddition d'Angers estoit fait, mais un gentilhomme arrivé icy depuis hier a assuré le duc d'Orleans, qu'il n'y avoit aucun accommodement fait, qu'oyqu'on eust fait des grandes offres audit duc de Rohan, lequel n'estoit entré en traitté que p^r^ gaigner temps, et voyant qu'on luy accordoit tout ce qu'il demandoit, il demanda enfin le Cardinal pour ses seuretés.

Mardy dernier le Parlement s'estant assemblé, m^r^ le duc d'Orleans present, pour deliberer sur les lettres de cachet du Roy, m^r^ Talon, Advocat General, parla vigoureusement contre le Cardinal, et il y eust des grandes contestations entre m^rs^ de la Grand Chambre et m^rs^ des Enquestes jusques à en venir aux huées et mocqueries, de sorte que ne s'estant fait au(cune) chose l'assemblée fut remise à ce jourdhuy.

On escrit de Bourdeaux du 12 du passé que m^r^ le Prince a deffaict le Marquis de St. Luc en la haute Guienne, et que ledit Marquis s'estant voulu sauver à Montauban, on luy avoit refusé les portes.

Les lettres du Clermont en Beauvais du 17 du passé disent que le duc de Nemours devoit passer la Rivière de Ferain au dessus ou au dessous de Beauvais pour delà gaigner Mante afin d'y passer la Seine.

Le Resident de Florence, qui est icy, a receu hier un

courier du Grand Duc, son maistre, apres quoy il alla incontinent chercher m^r^ le Coadjuteur, auquel il presenta les lettres du grand duc de Florence, par lesquelles il donnoit audit s^r^ Coadjuteur la premiere nouvelle de sa promotion au Cardinalat. Ce matin m^r^ le duc d'Orleans a fait partir d'icy tous les gentilhommes ordinaires de sa maison pour aller à Mante et le Marquis de la Boulaye est allé aussy avecq force volontaires, pour renforcer le duc de Suylly, qui y est, et les habitans pour tascher d'empescher que le mylord Digby, mar^al^ de Camp, ne s'y jette avec 800 hommes, qu'il a pour rompre le pont et empescher par là le passage aux trouppes du duc de Nemours.

Paris le 9 Mars 1652.

Monsr le duc d'Orleans ayant eu advis que le milord Digby avecq 200 chevaux et autant de musquetaires tiroit du cotté de Pontoise, il fit entrer un paysan dedans portant une lettre au Lt General de laditte ville, luy donnant ordre de n'ouvrir pas les portes audit Digby, ce qui fut observé, et les portes luy estant refusées, il menaça les bourgeois de l'approche du duc d'Elbeuff avec 600 chevaux, auquel on fit responce qu'il n'y entreroit non plus que luy, ce milord apres ce refus s'en alla à Poissy dont il se saisit et aussy d'un pont qui est sur la Seine.

Samedy dernier le Comte de Fiesque arriva icy sur le soir de Rouen, où il avoit esté envoyé par S. A. R. pour conferer avec le duc de Longueville; il rapporta que ce duc avoit promis de faire sa declaration en plein Parlement le lundy suivant. Le Mar^al^ d'Aumont doit joindre le Lieutenant General du Mareschal de la Ferté, qui a deux mille hommes, tant cavallerie qu'infanterie, pour s'opposer au passage des trouppes du duc de Nemours.

Dimanche dernier on eust la confirmation de la deffaitte du Marquis de St. Lucq dans la haute Guienne par mess^rs^

les Princes de Condé et de Conty, ausquels ils ont tué, pris prisonniers et mis en desroute 4000 hommes, que ledit Marquis commandoit, de sorte qu'il n'y a plus rien, qui leur puisse faire teste en ce pays là.

On a eu advis que le Comte de Roule, qui estoit party d'icy il y a quelque temps avecq m^r^ de Choisy, Chancelier de S. A. R., estant arrivé à Toulon, il y avoit sy bien negotié, que cette ville là s'estoit declarée pour le party de m^rs^ les Princes, comme aussy l'armée navale, qui y est au port, et qu'on s'y estoit saisy d'une grande somme d'argent, qui appartenoit au Cardinal, qu'il y avoit fait venir d'Italie.

On a icy nouvelles que le duc de Rohan, ayant envoyé un gentilhome au duc de Beaufort pour luy faire entendre les raisons qui l'avoyent obligé à rendre la ville d'Angers, le duc de Beaufort ne voulut point recevoir ses lettres, et luy dit que sy son maistre eust tenu encore trois jours, comme il le pouvoit faire, voire plus de huict, qu'il l'auroit secouru malgré tout le monde; lad^e^ reddition s'est faitte le 29 du passé, on n'a pas encore sceu au vray la capitulation et on tient pour certain, que le Roy n'y ira point.

Les trouppes du duc de Nemours passerent Dimanche a Mante et sont à present de [1]) Dammartin où elles se rafrechissent.

On a nouvelles que touttes les trouppes venues pour empescher le passage de la Seine aux trouppes du duc de Nemours, sont à present logées dans la valée de Montmorancy, et avanthier elles prindrent plus de 200 chevaux aux paysans et boulangers, qui revenoient de Paris. Mardy dernier sur les trois heures apres midy les ducs de Nemours, Suilly, et le Baron de Clinchamp arriverent de l'armée en cette ville, et furent parfaitement bien receux de S. A. R. et principalement le dernier.

---

1) lees *à*.

Le s^r^ Voisin, Conseiller et deputé du Parlement de Bourdeaux, est arrivé icy depuis deux jours pour demander l'union du Parlement de Paris avecq celuy là.

Hier madamoiselle donna un balet et le bal ches elle, où tous nos gouverneurs se trouverent et plus de 200 dames: ce fut en consideration du Baron de Clinchamp.

On a nouvelles que le Comte de Paluau a levé le blocus de devant Mouron, et il vient avecq ses trouppes du costé de Blois; on luy a refusé les portes à Amboise.

Monsr le garde des sceaux n'a point de part aux deliberations qui se font ches le Cardinal, où ne se trouvent que m^rs^ de Servient et le Tellier, et lorsqu'on y parle de la guerre m^r^ le Mar^al^ de Turenne y est appellé; il a depuis peu obtenu la qualité de Prince pour ceux de sa maison.

Les habitans de la ville d'Angers sont obligés de payer presentement 250/m ℔. La ville de St. Malo en Bretagne demande permission de se pouvoir fortifier, à cause des advis qu'ils ont du grand armement que font les Anglois. Les villes de Montpellier, du Pont St. Esprit, de Tournon, et de Viviers en Languedocq se sont declarés pour S. A. R.

La ville de Marsac en Lorraine en a fait de mesme.

Le Comte d'Augnon est fort malade à Brouage, d'où il a fait des ordonnances touchant la Rochelle, qui parlent en Roy, promettant aux habitans de cette ville là et de son gouvernement du Pays d'Aunix de les recevoir en grace, pourveu qu'ils ayent recours à sa clemence, se reservant pourtant le pouvoir de chasser les principaux autheurs de cette revolte, qui ont pris les armes pour le Cardinal.

Parys le 16 de Mars 1652.

Dimanche dernier le Baron de Clinchamp espoussa mademoiselle de Brienne, fille du comte du mesme nom

Lorrain, du consentement de leurs A. R., lesquels luy firent des presents, le lendemain S. A. R. luy donna un diamant de 10/m ℔, madame une escharpe de grand prix et une bague de 12/m ℔, madamoiselle un diamant de 6000 ℔.

Le mesme jour on apprit que le duc d'Elbeuff et le mal d'Aumont s'estoient retirés avec leur trouppes de la valée de Montmorancy, où elles ont exercé des voleries et violences, et s'en retournent en leurs gouvernement. Lundy dernier le duc de Rohan et madame sa femme arriverent en ceste ville, lesquels furent bien receus de S. A. R., à laquelle ce Duc raconta tout ce qui s'estoit passé à la redition d'Angiers dont on n'avoit pas sceu les particularités ny la certitude jusques alors; il dit qu'ayant envoyé le chevalier de Jerzé avec 800 hommes à la pointe du courant des 4 rivieres qui entrent dans la Loire au dessous d'Angiers, affin d'y arrester le courant [1]) que le Mar[al] de la Meilleraye envoyoit de Nantes pour battre la ville d'Angiers, 70 hommes du party de la Cour avoient forcé led[t] chevallier et ses trouppes sans estre defendus, et avoit sceu que le Marquis de la Barre, qui estoit dans lad[te] ville avec son regiment, s'estoit accommodé avec la Cour cincq jours avant la reddition, moyennant 50/m ℔ qu'il devoit toucher et un brevet de Mar[al] de camp, outre que la plus part de bourgeois estoient las du siege et ne pouvant fier en eux, il avoit entendu à une capitulation, par laquelle il avoit rendu le chasteau, où deux compagnies du regiment des gardes estoient entrés, et qu'on avoit promis aux bourgeoyx une amnistie generale et tout ce qui s'estoit passé pendant le siège comme n'estant jamais arrivé, et que le Cardinal n'y entreroit pas, les bourgeois cryant hautement qu'ils periroient plustost, comme aussi leurs femmes et enfans, que de luy permettre l'entrée.

---

1) Hier zal *secours* gelezen moeten worden.

Par lettres de Bourdeaux du 6 du courant on aprend que m^r^ le Prince avoit fait faire breche raisonable à Miradous qu'il avoit assiegé et que le lendemain du depart de ce courrier on y devoit donner l'assaut, dans laquelle place il y avoit 600 fantassins et 300 chevaux qui s'y estoient sauvés du debris des trouppes du Marquis de St. Luc. Elles disoient encorre que le Comte de Harcourt estoit en marche pour secourir ladite place, et que le s^r^ Marcin devoit s'opposer aud^t^ Comte. On a nouvelles que la Cour partit de Saumur le 7 du courant et quelle estoit allé à Richelieu, et de là à Tours ou leurs Ma^és^ n'avoient couché qu'une nuit, non plus dans la ville, mais en un faubourcq nommé le Plessis les Tours; que la populace avoit crié d'abord: „point de Mazarin", mais qu'enfin elle s'estoit appaisée et qu'ensuitte elles prenoient le chemin d'Amboise pour se rendre à Blois. Le Mar^al^ de Turenne doit commander l'armée qui est avec le Roy et qui doit s'opposer aux trouppes de S. A. R. commandées par les ducs de Beaufort et de Nemours.

Mardy dernier le Parlement s'estant assemblé, il y eut grand dispute entre le President Coigneux et le s^r^ Chartron, President aux enquestes, le premier opinant qu'il faloit recognoistre le Card^al^ et l'autre au contraire soustenant quil se faloit opposer à son entrée dans Paris et que les arrests et declarations du Roy devoient estre maintenus. Mais il ne fust rien conclu. Tous les Officiers qui estoient icy, tant du duc de Beaufort que du duc de Nemours, sont partis pour aller à leurs trouppes, et se debvoient joindre vers Chartres, et il est certain que les Generaux auront plein pouvoir d'agir et faire tout ce qu'ils jugeroient estre necessaire sans qu'il soit besoin d'envoyer icy pour avoir les ordres de S. A. R. Hier le Parlement s'estant assemblé en presence de S. A. R., elle y declara qu'elle promettoit que ses trouppes n'approcheroient de Paris à 10 lieues.

Le Mar^al de l'Hospital fait la mesme promesse pour celle de la Cour, ce qui fust inseré dans les registres dudit Parlement.

Leurs Majestés devoient hier aller coucher à Blois.

Paris le 23 de Mars 1652.

Le 7 de ce mois le Roy sortit de Saumur et alla jusques à Richelieu, le 9 il en partit et alla vers Aizay, le 11 il partit de là et arriva à Tours, où leurs Ma^tez furent complimentées au nom de la ville par le Lt General, lequel vit aussy m^r le Card^al par ordre du Roy, et ne luy dit autre chose, sinon que sa Ma^té luy avoit commandé de luy faire la reverence.

Le 12 les Evesques deputés pour faire des remonstrances au Roy sur l'arrest donné contre m^r le Card^al du 29 Decembre eurent audience, ou m^r l'Archevesque de Rouan porta la parole; surquoy le Garde des Sçeaux respondant au nom du Roy, dit qu'ils devoient convertir leurs plaintes en action de graces puisque sa Ma^té les avoit prevenus en faisant casser ledit arrest par un autre du Conseil. Pendant le sejour de sa Ma^té à Tours m^r le Card^al et m^r de Chasteauneuff se sont veus, et les deputés d'Orleans et de Blois, s'y rendirent pour asseurer le Roy de leur obeissance et fidelité.

Le 13 le Roy partit de Tours et arriva le mesme jour à Amboise, ou le filz de m^r de Sourdiz, Gouverneur General de tout l'appanage de m^r le duc d'Orleans, s'estoit rendu le jour precedent pour recevoir sa Ma^té. Il y arriva encore d'autres deputez d'Orleans, qui firent voir des lettres de S. A. R. portant ordre de recevoir le Roy et la Reyne avec tous les honneurs imaginables, mais aussy defence expresse de laisser entrer le Card^al en leur ville. Le Roy leur fit dire, qu'il vouloit estre receu sans condition. Sa Ma^té partit le 15 d'Amboise et arriva le mesme

jour à Blois ou la Cour est tousiours. Pendant le sejour que la Cour y fait, elle a facilité le passage aux trouppes du Comte de Palvau, qui estoit avancé jusques à Beaugency pour joindre les troupes du Mar^al^ d'Hocquincourt, qui avoient leurs rendezvous en ces quartiers là, mais puis que le pont avoit esté rompu, et la ville d'Orleans ayant refusé le passage, la conjonction ne se pouvoit pas faire que par l'arrivée du Roy à Blois.

L'armée du Roy est en Beausse, forte de 5 à 6000 hommes, mais qui sera bien de 15000, quand les trouppes de m^r^ Vaubecourt et m^r^ d'Espernon y seront joincts.

Monsr le duc d'Orleans presse fort les ducs de Nemours et de Beaufort de s'avancer et de combattre devant laditte conjonction, ce qui pourroit facilement arriver puisque les deux armées ne sont esloignées que 7 ou 8 lieues l'une de l'autre. L'on parle à la Cour comme si elle devoit retourner à Tours à cause des incommoditez qu'elle souffre à Blois, pource qu'ayant voulu aller à Orleans et y ayant envoyé les fouriers du Roy pour y marquer les logis, ils marquèrent aussy les logemens pour m^r^ le Card^al^, ce que voyant les habitans, effacèrent le nom dudit Cardinal et contraignirent lesdits fouriers à sortir de la ville, ce qu'ils firent en grand haste pour éviter la furie du peuple qui commençoit à s'animer, et on manda audit Cardinal, qu'il ne seroit pas bon dans cette ville là pour luy, ce qui obligera la Cour de prendre une autre routte.

L'on a nouvelles certaines que m^r^ le Prince ayant sceu que m^r^ le Comte d'Harcourt avoit passé la Garonne avec des batteaux, avoit quitté le siege de Miradous pour aller audevant dudit Comte, lequel en estant adverti se retira, n'ayant autre dessein que de faire quitter la ditte place à ce Prince.

L'on attend icy m^r^ de Chasteauneuff, et croit on qu'il apportera quelque proposition d'accommodement, en quoy m^r^ le Card^al^ de Rets le pourra seconder.

Monsr Duplessis Bellièvre, Lt Genl de m^r le Comte d'Harcourt, ayant attacqué la ville de Xaintes et poussé jusques au bord du fossé de la citadelle, a contrainct la garnison à capituler; en suitte de cela il assiege Taillebourch, ou le Prince de Tarente s'est enfermé avec une garnison capable de faire longue resistance, si la place estoit meilleure, qu'elle n'est.

Le 20 et 21 on leut les remonstrances par escrit qui doivent estre envoyés au Roy p^r l'esloignement de m^r le Card^al; on leut aussy celle du Parlement de Toulouse sur le mesme sujet. Le duc de Longueville a fait une declaration au Parlement de Rouan, qu'il ne souffrira point que le service du Roy reçoive aucune alteration en sa province; la Reyne luy a escrit une lettre de sa main, pour l'exhorter de continuer en cette resolution.

Il court un bruit que le Marquis de Fauge entre en Champagne avec 4000 Lorrains, qu'il a eu en Anvers.

Il y aura changement dans les finances et l'on en a offert la surintendence à m^r d'Aligre, et à son refus on a nommé six Conseillers d'Estat pour en avoir l'administration.

Paris le 6 d'Avril 1652.

Samedy sur les xi heures du matin arriva icy un valet de pied de madamoiselle en poste, lequel rapporta que le jour precedent le sieur de Champlastreux et le filz du superintendant des finances avoient esté sur le pont d'Orleans, ou ils avoient harangué les habitans pour les persuader a recevoir la Cour; mais on ne leur donna pas le loisir d'achever leur harangue, et on ne leur respondit qu'avec d'injures, menaçans de tirer sur eux, s'ils ne se retiroient promptement, ce qu'ilz furent contraints de faire sans marchander long temps. Ce valet de pied adjousta que les trouppes de S. A. R., ayans attacque le fauxbourch

de Gergeau au deça de la riviere, ou il y avoit 40 ou 50 hommes des trouppes du comte de Palvau, ceux cy furent contraints de se retirer dans la ville, qui est audela, et le Baron de Cirot y fut blessé d'une mousquettade a la maschoire, ce qui le met hors de service pour quelque temps. On a rompu deux arches du Pont de Gergeau.

Le mesme jour sur le soir un courrier arriva icy, qui rapporta à S. A. R. qu'il y avoit de la brouillerye entre les ducs de Beaufort et de Nemours, celuy cy voulant mener les troupes, qui sont venues de Flandres avec luy à mons^r le Prince. Ce qui n'estant jugé à propos par le Conseil de guerre, qui se tint ce jour la en une maison d'un fauxbourch d'Orleans en presence de Madamoiselle, le dernier luy en fit des plaintes dans la chambre, et comme il passoit par l'antichambre, rencontrant m^r de Beaufort, il luy dit, qu'il trahissoit m^r le Prince, à quoy le dernier ayant respondu par un dementy, ils mirent la main à l'espée, ce qui fit sortir Mademoisselle et mad^me de Fontenay, qui les separèrent, et ensuitte la première les mit d'accord, et les fit embrasser.

Dimanche dernier le duc de Suilly receut advis à xi heures du soir par un courrier exprès, que leurs Ma^tes estoient arrivées à Suilly le soir du jour precedent, dont il fit part aussy tost à S. A. R.

Lundy dernier le s^r de Gomuille arriva au palais d'Orleans sur les xi heures du matin, lequel rapporta, que m^r le Prince avoit couché la naict precedente à Chastillon sur Loing, qu'il devoit disner ce jour la à Fontainebleau pour se rendre icy le mesme jour au soir. Anssy tost S. A. R. commanda qu'on se tînt prest pour luy aller audevant; de fait il partit d'icy sur les 3 heures, et alla jusques à 2 lieues d'icy pour le rencontrer. Mais ce Prince ne venant pas il revint en son palais sur les 7 heures du soir et l'attendit jusques à minuict à souper, et sur les 3 heures du matin arriva un courrier de m^r le Prince avec une

lettre, par laquelle il mandoit à S. A. R. qu'ayant apris que 1800 chevaux des trouppes de la Cour avoient passé à Gien en deça de la Loire, il avoit jugé necessaire de se rendre dans l'armée de saditte A. R. pour les repousser ou les combattre, et qu'aussy tost, qu'il auroit donné ordre à tout, il viendroit le trouver pour recevoir ses ordres.

Le mesme jour le Mar^{al} de l'Hospital et le Prevost des Marchands se rendirent au palais d'Orleans, ou le Prevost des Marchands dit à S. A. R. qu'il venoit de recevoir des lettres de cachet du Roy, qui luy commandoit d'assembler le corps de ville sur le sujet de l'arrivée de m^{r} le Prince. S. A. R. tascha d'empescher laditte assemblée, et le Prevost des Marchands tesmoignant de le vouloir contenter et satisfaire aussy au desir de la Cour, il dit qu'il feroit l'assemblée le lendemain, mais qu'on n'opineroit pas.

Hier au matin on vit plusieurs placcardts affichés en divers endroicts de cette ville, portans que les bourgeois de Paris ne se fiassent pas au Mar^{al} de l'Hospital, leur Gouvern^{r}, pource qu'il estoit mazarin, et autres choses contre ce dernier.

Le mesme jour l'assemblée de la ville s'estant tenue, le Prevost des Marchands y ayant asseuré, que S. A. R. s'estoit rendu caution que m^{r} le Prince ne seroit en cette ville que 24 heures, il ny eust aucune deliberation, sinon qu'il fut arresté, que cette declaration de m^{r} le duc d'Orleans seroit enregistré, ce qui se fit, et l'apresdinée on deputa vers saditte Altesse Royale pour scavoir son intention sur cela, lequel dit tout franchement, qu'il n'avoit jamais dit, qu'il se rendoit caution, que m^{r} le Prince ne seroit que 24 heures icy, et qu'il vouloit qu'on biffast ce qu'on avoit enregistré, que si on ne vouloit (le) faire de gré, il le feroit faire de force.

Hier apres midy quantité de canaille et gens de neant, s'estans attrouppés sur le Pont Neuff, ils obligèrent tous

ceux et celles qui passoient en carosse à crier „Vive le Roy et les Princes, et point de masarin", voulans qu'on leur donnast d'argent, exerçans plusieurs insolences, et comme le carosse de la Comtesse de Rieux vint à passer, dans lequel estoit madame d'Ornano, le peuple croyant que c'estoit madame d'Elbeuff, la douariere, se jettèrent sur le carosse, en tirèrent laditte dame, disans que c'estoit la mere de m^s^ d'Elbeuff mazarin, et la vouloient jetter en l'eau, si elle ne se fust sauvée comme par miracle. Son escuyer courut le mesme risque. Le Comte de Brancas, qui vint apres, eut tous ses habits et sa chemise deschirés, et s'il ne se fût jetté dans le carosse de madame de Chastillon, qui passoit heureusement pour luy, on l'eust jetté dans la riviere, ayant esté recogneu par quelques uns, qui crièrent qu'il avoit fait appeller en duel le duc de Beaufort.

Monsr le duc d'Orleans, passant sur ledit pont quelque temps apres, ces canailles luy demandèrent permission d'aller à la maison du Mar^al^ de l'Hospital, mais S. A. R. leur deffendit d'y aller. Sur le soir ils furent à l'hostel de Nevers, ou madame du Plessis Genegaut estoit accouchée, il n'y avoit pas une heure. Ces canailles y cassèrent les vitres, rompirent les portes et alloient rompre celle qui est sur l'escalier, si un enseigne et quelques gardes et Suisse de S. A. R. ne furent accourus par son commandement, qui empeschèrent cette violence.

La Cour est à present à Gien; m^r^ le Prince a joint l'armée de S. A. R.; les bourgeois ont pris les armes et se rendent maistres de tout ce qui regarde Paris; m^r^ le Prince a quitté la Guienne, n'y pouvant plus subsister, m^r^ le Comte d'Harcourt l'ayant poussé à bout.

L'on dit que le duc de Lorraine vint et mesme qu'il est desia en Champagne; l'on attend icy m^r^ de Chasteauneuff dans 4 jours. On dit que m^r^ le Prince a pris Montargis qui a fait peu de resistance.

Paris le 13 de Avril 1652.

Dimanche dernier les deputés du Parlement revindrent icy de la Cour peu satisfaict, la royne n'ayant voulu permettre, qu'on ouvrit le pacquet, que m^r^ le President Nemond presenta au Roy; les lettres de Bourdeaux disent que le Comte de Harcourt est maistre de toute la Guienne à la reserve de Bourdeaux et de 5 ou 6 autres villes.

Mr de Chasteauneuff est arrivé en ceste ville et a rendu ses devoirs à S. A. R., avec laquelle il y a eu une longue conference. Lundy dernier le s^r^ de Saugeon, Cap^ne^ des gardes de son altesse Royalle, partit d'icy pour aller trouver Mademoiselle, à laquelle il porta la provision de gouvernante absolute de tout l'appanage de m^r^ son pere, à l'exclusion de m^r^ Sourdis. Le mesme jour on apprit la premiere nouvelle de l'enlevement fait par m^r^ le Prince de 4 quartiers de l'avant garde des trouppes de la Cour, commandées par le Mar^al^ de Hocquincourt, et ce par un valet de chambre du duc de Nemours, envoyé icy pour avoir un chirurgien qui allast à Chastillon sur Loing pour y panser son maistre qui estoit blessé d'un coup de pistolet, au deffaut des reins; mad^e^ de Nemours y est allée trouver son mary, et a mené le s^r^ le Large tres fameux chirurgien.

Mardy dernier sur les neuff heures du matin un ayde de camp de mons^r^ le Mar^al^ de Camp de l'armée de S. A. R. arriva icy, qui confirma la premiere nouvelle, mais n'apporta pas les particulairités de lad^te^ defaite, seulement que cela s'estoit faict la nuict du samedy au dimanche, 7 de ce mois, et qu'il ne s'estoit sauvé qu'environ 80 hommes de cette avant-garde, qui consistoit en plus de 4000 hommes, tant cavallerie qu'infanterie, tous ayants esté tués ou faits prisonniers et le bagage pris. Ceste nouvelle fust incontinent espandu par Paris, qui causa de la joye aux uns et de la tristesse aux autres, mais le

nombre des premiers sans comparaison plus grande que celuy des derniers.

Le mesme jour son A. R. eut nouvelles que le duc de Lorraine estoit party de Bruxelles pour venir en deça. Que le Comte de Ligneville estoit arrivé avec les trouppes au deça de la Chapelle. Que le Marquis de Fauge venoit avec les siennes pour se joindre à luy, et que ce Duc venoit sans condition, simplement pour assister le duc d'Orleans et sa soeur; mais comme on cognoit l'humeur et l'esprit dud^{t} duc de Lorraine, on aura de la peine à croire ceste nouvelle, qu'on ne le voye à Paris.

Le mesme jour on a eu icy de lettres de Lyons du 5 de ce mois, qui portent que la Cour y avoit envoyé pour scavoir si on l'y recevroit; les bourgeois firent responce que le Roy y seroit le bien venu, mais point le Card^{l} Mazarini.

Mecredy le s^{r} de Haucourt arriva en ceste ville, depesché de m^{r} le Prince à S. A. R. à laquelle il presenta une lettre de creance dud^{t} Prince, la suppliant d'adjouster foy à tout ce que ledit s^{r} de Haucourt luy racconteroit de ce qui s'estoit passé à la deffaite du Mar^{al} d'Hocquincourt.

Hier sur les 4 heures apres midy m^{rs} les Princes et duc de Beaufort arrivèrent en ceste ville fort peu accompagnés, et furent descendre au palais d'Orleans, ou ils furent receus de leur A. R. avec une joye et des tendresses incroyables. Un grand nombre de bourgeois se trouvèrent la, pour les voir qui tesmoignèrent un contentement indicible de leur venue en ceste ville. Ce matin S. A. R. et m^{r} le Prince ont esté au Parlement, ou ils ont protesté qu'ils mettront armes bas aussi tost que le Card^{al} Masarin sera hors de France.

Paris le 20 d'Avril 1652.

On tient le Roy party dès jeudy pour venir icy autour,

car l'on mande du 16 de Gien, que la Cour partoit le lendemain; on croit, qu'elle viendra à Melun, ou à St. Germain, si les passages sont libres.

Touttes les armées du Roy sont joinctes et peuvent faire 12/m hommes pour s'opposer à celle des Princes.

Monsr le Comte d'Harcourt est bien tost maistre pour le Roy de toutte la hautte et basse Guienne, le Roy luy en a donné le Gouvernement; les progrès qu'il a fait en ces quartiers la sont miraculeus, et on croit que Bourdeaux se mettra à la raison.

Monsr le Prince est tousiours icy, qui tasche à faire joindre touttes les compagnies souveraines et la ville à eux, et ce jourdhuy se fait sur le soir une assemblée generale à l'hostel de ville sur cela. Le tout n'aboutit, que faire sortir le Cardinal, qui ne quittera pas volontiers.

Monsr de Longueville fait des puissantes levées en Normandie sous les commissions du Roy. La Cour luy a donné pouvoir de se servir pour cet effect des receptes generales de laditte province, et on ne doubte point, qu'il ne soyt pour le party du Roy.

On croit que le duc de Lorraine se rangera du costé des plus foibles pour faire continuer nos guerres intestines.

Le Baron de Ciro, Lieu^{t} Genl du duc de Beaufort, est mort de sa blessure, aussy bien que le Comte de Mere, Mar^{al} de camp dans l'armée du duc d'Orleans.

Son Altesse Royale et m^{r} le Prince ont fait ensemble de nouveaux voeux d'une estroicte union.

La disette de vivres est grande dans les deux armées.

On dit que le Roy d'Espagne est mort, mais que cela est tenu couvert jusques à l'accouchement de la Reyne.

On parle de plusieurs revoltes dans les dominations de ce Roy, comme à Naples et autres lieux.

On tient pour asseuré que Barcelone est dessiegée, la peste et la faim ont fait quitter ce siege aux Espagnols, qui n'avoient pas pensé qu'il deust durer si long temps.

Paris le 27 d'Avril 1652.

Samedy dernier après disner, l'assemblée generale de l'Hostel de ville ayant continué en consequence de l'arrest du Parlement rendu le matin, il n'y fut rien resolu, ceste assemblée s'estant passée en contestations, et fut remise au lundy suivant.

Lundy à xi heures du soir le Marquis de Vilaines et le s^r^ Pingaut partirent en diligence d'icy par le commandement de son altesse Royale, le premier pour aller faire rompre les ponts de Poissy et de Trier et l'autre celuy de Laigny sur la Marnes.

L'armée de S. A. R. arriva à Estampes mecredy au matin,et celle de la Cour à Milly le mesme jour pour s'advancer à Paris.

Mercredy dernier madame la duchesse d'Orleans receut des lettres du duc de Lorraine, dattés d'Avenes, par lesquelles il luy mandoit qu'il marchoit en deça avec ses troupes commandées par le Comte de Ligneville, ausquelles s'estoient joints 5 regiments, que l'Archiduc luy avoit donnez.

Hier au matin quelques Cavaliers de m^r^ le Prince prindrent sur le chemin de Corbeil l'Abbé Fouquet, frere du Procureur General, qui s'en alloit en Cour et l'emmenèrent en l'hostel de Condé, et fut trouvé dans sa valise plusieurs lettres entre lesquelles l'un portoit advis que si le Roy vouloit venir à Parys, il ne faloit pas que ce fût un jour de feste, et que leurs Ma^tés^ entrassent par la porte de la conference, et le Card^al^ par celle de Richelieu.

S. A. R. a fait porter force armes en son palais, et on fait garde touttes les nuicts dans son jardin, pour eviter d'estre surpris.

S. A. R. a eu nouvelles que Mazarin avoit envoyé quelques troupes pour se saisir de Charenton, mais ayant trouvé la place occupée par celles des Princes, elles s'en estoient retournés sans rien faire.

On apprit hier sur le soir, que le duc de Lorraine estoit avec environ 6000 hommes à Rosay, et que ceux de Langres avoient envoyé vers luy scavoir pour qui il venoit, que si c'estoit pour le Roy, ils feroient cuire de pain pour ses trouppes. Ce duc leur fit dire, qu'il leur apprendroit son intention par la bouche de son canon.

La Cour alla hier coucher a Chilly et aujourdhuy leurs Ma^tés seront à St. Germain en Laye.

Hier le Milord Germain alla en Cour pour avoir des passeports pour mess^rs de Rohan, Chavigny, et Goulas, que S. A. R. a nommez pour traitter d'accommodement, lesquelles partent aujourdhuy, affin de se rendre à St. Germain. Les plus subtils croyent l'accommodement desia fait, et que cette deputation n'est que pour la grimace.

Paris le 4me de May 1652.

Samedy dernier le Prevost des marchands fit afficher des placards en divers lieus de cette ville, portans inionction au maistre des pons et chausées de faire restablir les pods de St. Cloud, de Neuilly Chastau, et du Pée soubs St. Germain, lesquels avoyent esté rompus par ordre de S. A. R., de quoy saditte A. a esté fort irritée, et le lendemain envoya querir les Eschevins en son Palais, et leur dit hautement, qu'il s'en ressentiroit, qui c'estoit un artifice de la Duchesse de Chevreuse, et de ceux de sa cabale, voulant parler, à ce qu'on croit, de m^r le Coadjuteur.

L'on a nouvelles de Bourdeaux, que le Comte d'Harcourt a voulu faire une bravade à laditte ville, estant allé à la portée du canon d'icelle avec 2000 chevaux; mais il y a laissé 5 ou 6 des siens tués, et 10 ou 12 prisonniers, et s'il ne se fust retiré promptement, il en eust bien laissé d'avantage, parce que plus de 7 ou 8000 bourgeois avoient pris les armes et sortoient pour le combatre. Un jour ou

deux apres, il leur envoya un trompette avec une lettre aux jurats, les advertissant de la deffaictte entière de l'armée des Princes, et que le Prince de Condé y avait esté tué, que c'estoit à eux de songer à leur salut, et qu'il leur offroit son entremise pour faire leur paix avecq la Cour, de quoy les jurats le remercièrent et dirent qu'ils attendroient la confirmation de cette nouvelle par autre voye que par la sienne.

Le mesme jour le Prevost des marchands fut attaqué sur le soir, comme il se retiroit, par la populace crians apres luy: au mazarin, luy reprochant qu'il avoit envoyé par eau le soir precedent 50 muids de bled à St. Germain, son carosse fut mis en pieces, ses chevaux emmenés par des cavaliers, et luy, apres avoir receu plusieurs coups de pierre, se sauva chés un chirurgyn, proche l'hotel de Condé, ou il eust esté assomé, si quelques uns des gardes de S. A. R. n'y fussent survenus.

Le Mareschal de l'Hospital demande son congé alleguant qu'il se voit dans la haine du peuple pour avoir servy la Cour, et partant qu'il desire quitter cette ville, et aller vivre paisiblement en sa maison.

Les deputés du Parlement et de la ville de Rouan sont arrivés à St. Germain, ou ils ont dit au Roy qu'il seroit le bien venu par toutte la Normandie, mais sans Mazarin et sans trouppes.

Les dernieres nouvelles qu'on a eues du duc de Lorraine depuis deux jours, sont que son armée, composé de 4000 chevaux et 6000 fantassins, devoit passer Dimanche prochain sur le pont de Charenton. La personne de ce duc est attendue mardy prochain en cette ville.

L'armée de la Cour est encore à Chartres, et à Linas, et celle des Princes à Estampes et aux environs.

Paris le 11 de May 1652.

La bataille d'Estampes a ruiné touttes les trouppes que le duc de Nemours avoit menées de Flandres, y estant tués sur la place plus de mille hommes et 1800 faits prisonniers; 8 colonels des Princes y ont esté tuez, entre autres les Colonnels Brock, Kinsky etc.

Il se dit aussy que du costé de m^{r} de Turenne tout le regiment de Navare y a esté taillé en pièces par les regimens de Valois et de Languedocq, qui se sont vaillamment battus l'espée à la main.

La Reyne a donné une rose de diamans au Mar^{al} de Turenne à la valeur de 100/m ℔ pour recompence de cette victoire. Ledit Mar^{al} est venu en suitte se camper au dessus de Longerneau, et hier il envoya une partye de sa cavaillerye à Willejuiff et à Palescau, ce qui donna une grande alarme dans le Fauxbourg St. Germain. M^{r} le Prince monta à cheval la nuict de lundy au mardy avec sa cavalerie, et fut au delà de fauxbourg.

Les deputez du Parlement furent lundy à St. Germain, ou ils eurent audience du Roy qui leur fit response, qu'il vouloit estre obey et qu'il leur envoyeroit une declaration contenant sa volonté.

Le Roy veut en personne aller assieger l'Isle Ardam, qui est sur la riviere d'Oise, appartenant à m^{r} le Prince, et devoit partir hier pour cet effect.

Le duc d'Orleans, m^{r} le Prince, et m^{r} de Beaufort furent le 4 du courant enfermez seuls dans une chambre, ou ils firent de nouveaux voeus d'une estroicte union, et s'embrassèrent par 3 fois.

Enfin m^{r} le duc de Lorraine a obtenu de m^{r} le Prince Clermont et Jametz, et au regard de Stenay il a consenty qu'il seroit mis en sequestre entre les mains de S. A. R. jusques à la paix generale, et apres icelle faitte elle luy sera rendue, ce qui fait croire qu'il sera du costé des Princes.

Le duc d'Ampuille arriva en cette ville le 8me du courant de la part de la Cour, envoyé vers S. A. R. et mr le Prince pour voir les moyens qu'on pourra trouver pour les mettre bien avec leurs Mtés.

Hier le Parlement s'estant assemblé en presence de mrs les Princes, il y fut resolu d'envoyer les gens du Roy avec quelques autres de la part desdits Princes, qui en effect partirent hier apres midy vers le Roy, pour demander une finale et prompte resolution sur les remonstrances faittes par les deputés des cours souveraines, et de supplier sa Mté de vouloir faire esloigner ses trouppes d'autour de Paris. Ledit Parlement s'assemblera encore aujourdhuy et lundy en resolution, que si cependant la Cour ne donne remède pour la tranquillité de l'Estat, que le Parlement et la ville de Paris se joindront avec les Princes pour mettre fin à l'affaire.

Le courrier de Lion nous asseure que le Marsl de la Mothe Haudencourt est entré dans Barcelone avec 600 chevaux et 3 regiments d'infanterie, après avoir forcé le quartier des Espagnols, et qu'il y est entré dans la place par mer plusieurs petits vaissaux, chargés de vivres, qu'on y a envoyes du costé de Narbonne.

Paris le 18 de May 1652.

Samedy dernier S. A. R. eust advis que le Marsl de Turenne avoit attacqué le Pont St. Cloud, et en mesme temps il fit sçavoir cette nouvelle à mr le Prince pour l'obliger à secourir les assiegés, surquoy mr le Prince monta à cheval accompagné de toutte sa cavaillerie, et de mr de Beaufort, et furent suivis de 9000 bourgeois avec les quels ils allèrent attacquer St. Denis, et le prirent, ou il y avoit deux compagnies des gardes suisses, qui se rendirent tous prisonniers de guerre, et furent emmenés en cette ville Dimanche au matin, auquel jour le Marquis de St.

Maigrin reprint laditte ville et avec des troupes de la Cour la garnison de 300 hommes, que m^r^ le Prince y avoit laissée; apres avoir tenu long temps dans l'abbaye, se rendirent aussy tous prisonniers.

Le mesme jour on avoit mené une comp^e^ de bourgeois pour garder m^rs^ du Parlement, laquelle defila et se retirèrent tous chez eux, disans ne vouloir garder des mazarins, et la populace se mit à crier apres eux, qu'il falloit travailler aux affaires publicques, et non aux procés, tellement qu'un chacun quitta le Palais.

Le mercredy le Parlement s'assembla, S. A. R. presente, et m^r^ le Prince, lequel ayant parlé des desordres de cette ville par la desunion qui estoit au dedans, et les remèdes qu'on y devoit apporter, la compagnie supplia S. A. R. d'y vouloir employer son authorité, et qu'elle seule donnast les ordres tant dans Paris, qu'au dehors.

Un nommé s^r^ Penis a offert de la part des bourgeois à S. A. R. de lever, payer et entretenir 6000 hommes de pied et 3000 chevaux; elle luy a demandé quelques jours pour resoudre à les accepter.

On asseure la mort du Roy d'Espagne et confirme la revolte generale des Indes occidentales contre ledit Roy, et mesme qu'ils ont tué leur viceroy.

M^r^ le duc d'Orleans a protesté au peuple, que si quelqu'un dans le Parlement opinoit en faveur du retour du Card^al^, qu'il ne veut jamais voir ledit Card^al^ et qu'après son depart il signera tout ce que sa Ma^té^ desirera de luy.

Paris le 25 de May 1652.

Samedy dernier à 10 heures du soir le traicté d'entre mess^rs^ les Princes et le duc de Lorraine fust signé au Palais d'Orleans, par lequel m^r^ le Prince a mis sa demission de Clermont ez mains de S. A. R., qui sera garand du traicté.

Le duc d'Ampuille ayant esté present à la signature dudit traicté, supplia son A. R. de permettre, qu'il fit encore un voyage en Cour avant qu'elle envoyast ce traicté au duc de Lorraine, affin de le faire scavoir à la Reyne, et avoir d'elle sa derniere resolution, pourveu qu'il fût de retour le lundy suivant, et il partit d'icy dimanche dernier.

Lundy dernier le duc d'Ampuille revint de St. Germain en cette ville, et rapporta à S. A. R. qu'on ne vouloit aucunement entendre à la Cour l'esloignement du Cardinal, et que le Roy avoit dit qu'il ne croyoyt pas qu'il y eust quelqu'un de ses sujects, qui le peust empescher de le conserver. Surquoy son A. R. repartit à luy, que puisque c'estoit la resolution de la Cour, il s'en pouvoit retourner à St. Germain, et ne revenir plus endeça, d'autant qu'il n'y avoit plus d'accommodement à esperer. De fait ce duc s'en retourna le lendemain à la Cour.

Mercredy dernier à 4 heures du matin leurs Ma^{tés} et toutte la Cour partirent de St. Germain pour aller à Melun.

Le mesme jour le s^{r} Le Grand, premier valet de chambre de S. A. R. partit d'icy pour aller trouver le duc de Lorraine auquel on croit qu'il porte le traicté en original et les ordres necessaires pour la marche de l'armée de ce duc qu'on attend icy dans trois ou quatre jours au plus tard.

Mardy dernier madame de Chastillon revint icy de St. Germain. On asseure que cette dame a esté enfermée près de 3 heures avec leurs Ma^{tés} seules, et qu'elles avoient parlé de m^{r} le Prince, sur l'esprit duquel on scait qu'elle a un grand pouvoir; le temps nous donnera esclaircissement de tout.

L'armée du duc de Lorraine est à present vers la Ferté Milon.

Aujourdhuy à 10 heures du matin le Roy a envoyé des lettres de cachet au Parlement par lesqnelles sa maiesté remet leur deputation à mardy prochain à Melun.

Le Parlement de Rouen s'est joinct à celuy de Paris,

ne voulant en aucune façon justifier le Cardinal, ce qui obligera la Cour d'aller en Bourgoigne pour le faire justifier au Parlement de Dijon.

L'armée du Mar^al^ de Turenne est tousiours à Palaiseau.

Paris le 1me de Juyn 1652.

Le duc de Lorraine ayant eu advis, que le Ma^al^ d'Estrée et le s^r^ de Manicamp avoient assiegé la Villiette et chasteau de Goussy, appartenans à la duchesse de Montbazon, il y envoya le Comte de Ligneville, qui les fit desloger sans trompette et y laissèrent 3 pieces de canon.

Le duc a eu un de ses secretaires en Cour, qui a bien donné de l'ombrage à S. A. R., mais il a esté asseuré de ses desseins, qui n'estoient que pour remercier le Roy des estappes, qu'il avoit fait fournir à son armée; neantmons ce secretaire a eu quelques conferences avec le Card^al^, et a suivi leurs Ma^tés^ à leur depart de St. Germain.

Dimanche dernier on eust nouvelles, que le Mar^al^ de Turenne estoit allé pour assieger la ville d'Estampes.

Le mardy on sceut que l'armée dudit Mar^al^ avoit planté le picquet devant laditte ville, où son canon estoit arrivé, qui est de 14 pieces, dont il y en a de 24 livres de balle et autres de tout calibre; il a aussy des mortiers, des bombes et des granades; ceux de dedans se defendent vaillamment, et en quatre sorties, qu'ils ont faites, ils ont tué plus de 2000 hommes, et parmy cela plusieurs personnes de condition, et ont encloué deus pieces de canon et ruiné tous leurs travaux.

Le Roy et le Card^al^ ont esté à ce siège, mais n'y ont pas esté longtemps, et s'en sont retournés à Corbeil; on croit que le Card^al^ menera le Roy en Bourgogne.

Le mercredy arriva icy un trompette du Baron de Clinchamp, qui apporta la confirmation de la deffaite de cincq comp^es^ d'ordonnances du jour precedent pres d'Estampes

par la cavalerie de m^rs^ les Princes, où le comte de Grandpré y avoit esté blessé à mort.

Don Gabriel de Toledo est icy de retour de son voyage d'Espagne, et a logé à l'hostel de Condé 2 jours et alla lundy trouver le duc de Lorraine, auquel il porta ordre du Roy son maistre de le faire haster à se joindre à m^rs^ les Princes sans aucunne condition, et à faute de ce faire, qu'on arrestera sa femme et ses enfans à Bruxelles, et 5 millions, qu'il a en banque, ce qui a obligé ce duc à se haster.

Paris le 8 de Juin 1652.

Samedy dernier du matin les troupes de m^r^ le Prince se saisirent [1]), affin d'y reparer le pont sur la Marne, et le garder pour le passage de l'armée Lorraine; mille chevaux detaschés de l'armée du Mar^al^ de Turenne, s'advancèrent aussy, mais ils vindrent trop tard de 2 heures, et trouvans la place desia prinse.

Dimanche dernier apres disner S. A. R., m^rs^ les Princes, duc de Beaufort avec force Noblesse partirent d'icy pour aller au devant du duc de Lorraine pour le rencontrer. Un gentilhomme de ce duc arriva, qui asseura S. A. R. que son maistre le suivoit, qu'il n'estoit besoing qu'elle passât outre. Sur le soir le duc y vint, où apres les salutations faittes de part et d'autre ils montèrent tous à cheval, et entrèrent en cette ville. Hier au matin l'on afficha en plusieurs coins des rues de Paris des placards imprimés contre m^r^ le Card^al^ de Rets sous le nom de Coadjuteur: le tiltre en estoit: „Advis aux Parisiens", et le suject estoit que ce prelast estoit cause de la longueur de nos maux par les intrigues, qu'il faisoit jouer tant à la Cour qu'au Palais d'Orleans. Mecredy dernier on apprit que 1500 chevaux

1) Hier is een naam uitgevallen.

de l'armée Lorraine [1]) la nuict du jour precedent [2]) avoit fermé l'oeil, un chacun estant alerte; qu'on y avoit rompu le pont. Les comp^es de gens d'armes de chevaux legers du Roy [3]), ceux cy ayans refusé aud^t Card^al d'aller à l'armée du Ma^al de Turenne.

Le mesme jour encore sur le soir les deputés du Parlement revindrent icy de Melun, qui dirent que le jour precedent ils avoient eu audience de leurs Ma^tés sans que le Car_al y fust, lesquels avoient estés traitté fort civilement et après avoir fait leur harangue, le Roy leur avoit fait donner des responces par escrit dont ils doivent faire rapport aud^t Parlement, apres quoy on scaura ce quelle contient. Le s^r de Hauteuille, Enseigne des gardes de S. A. R. quelle avoit depesché de Dimanche à minuict au Roy pour luy faire excuse de ce que on avoit tiré pendant que sa Ma^té estoit dedans son armée devant Estampes, et l'advertir de l'armée du duc de Lorraine, et de ses troupes, dont le subject estoit pour chasser de la France l'ennemy commun. Il revint avant hier en cette ville, qui rapporta que le Roy avoit dit, qu'il scavoit bien, que son bon oncle n'estoit pas cause de cette insolence et qu'il n'en accusoit que quelques insolens dedans Estampes.

Aujourdhuy du matin le duc de Lorraine est party d'icy pour faire passer ses troupes; hier au soir on apprit que les assiegés dans Estampes avoient fait encore une furieuse sortie le soir du jour precedent, dont on ne scavait pas les particularités. Aujourdhuy du matin le s^r de la Caste, Cap^ne de cavallerie, est arrivé icy d'Estampes qui rapporta que le Mar^al de Turenne avoit hier apres disnée levé le siège devant cette villa là, et s'estoit retiré avec ses troupes et son canon à Estrechi 3 lieues de là.

---

1) Hier zijn eenige woorden uitgevallen.

2) Hier vermist men blijkbaar *personne n'*

3) Ook hier ontbreekt wat.

Le mesme jour du matin m^rs des Enquestes vindrent en la grand chambre où ils demandèrent assés brusquement l'assemblée du Parlement, disans que dans la presente conjuncture des affaires du royaume il ne falloit pas s'amuser à juger de procès, mais songer soigneusement à remedier aux maux, et il fut dit qu'on s'assembleroit le lundy suivant.

De Paris le 15e de Juin 1652.

La Cour s'est servie de l'entremise du Roy d'Angeterre pour persuader le Duc de Lorraine d'escrire au Roy et le prier de faire lever le siege de devant Estampes, afin de conserver par ce moyen la reputation des armes de sa Ma^té, ce que ce Duc fit, et le Roy y consentit; le Duc de Lorraine a donné un tel ordre dans son camp que tous les artisans de Paris y portent des marchandises, qu'ils y vendent sans aucun danger.

Lundy dernier le Parlement s'estant assemblé en presence de mess^rs les Princes, on y leut la response du Roy, qui contenoit en substance, que sa Ma^té desiroit, pour parvenir à une bonne paix et calmer les troubles de la France, qu'on fît une conference, et qu'elle y envoyeroit des deputez conjoinctement avec son Oncle, mess^rs du Parlement et autres interessez. Il y fut arresté que les mesmes deputez retourneroient vers le Roy afin de demander encore une seule et derniere fois la sortie du Cardinal Mazarin hors de France, sans esperance de retour, sans quoy on n'entendroit à aucune conference. Sur les 10 heures comme ces mess^rs estoient à deliberer, les prisonniers de la conciergerie firent grand bruit, voulans se sauver; mons^r le Prince et mons^r le Duc de Beaufort y furent, suivis des gardes de S. A. R. et contraignirent ces mutins de rentrer dans leur taniere, où ils furent enfermez par les guichetiers. On croit que ce tumulte se fit

à l'instigation de quelques partisans de la Cour pour faire rompre l'assemblée, et empescher qu'on ny prist aucune resolution; mais leur dessein ne reussit pas, et (on) ne se separa point que cet arresté n'eust esté conclu.

Le mesme jour on a sceu que le Mar^al de Turenne estoit decampé d'Estrechy et qu'il prenoit sa route vers Melun.

Mercredi dernier sur les 7 heures du matin mess^rs les deputez du Parlement partirent de cette ville pour se rendre à Melun le mesme jour, comme ils firent.

S. A. R. ayant mardy dernier envoyé le s^r de Vousi vers le Duc de Lorraine pour luy demander 200 chevaux afin de l'escorter le lendemain au camp, et ce Duc luy ayant fait dire que le lendemain il avoit envie de decamper et s'en retourner en Flandres avec ses troupes, S. A. R. partit d'icy le lendemain avec mons^r le Prince et le duc de Beaufort, accompagnez de quantité de Noblesse, et se rendirent tous au camp de ce Duc, où apres plusieurs conferences, il s'y fit un traité signé de part et d'autre, dans lequel ce Duc ayant trouvé ses asseurances, s'engagea de faire aller son armée par tout ou les Princes voudroient, apres quoy il leur donna à disner à la soldate; puis ils s'en retournèrent en cette ville sur les 8 heures du soir, laissant ce Duc en son camp, lequel fit partir la nuict suivante 3000 chevaux pour aller du costé d'Estampes, afin de se joindre aux troupes qui y sont et toutes ensemble revenir de deça.

On a sceu que mardy dernier il y avoit 7 ou 8 personnes de la part du Cardinal pres de ce Duc pour le gaigner et attirer du costé de la Cour; mais le dernier coup de mardy leur a rompu leurs mesures.

Les 3 armées sont composées de plus de 100/m bouches, qui ne vivent que de pillage.

Le Card^al a faict declaration en Cour, de ne vouloir pas sortir.

Les Bourdelois ne sont pas bien d'accord et chassent mess^rs^ du Parlement.

Paris le 29 de Juin 1652.

Le 21 du courant il y en eust assemblée de plus de 4000 bons bourgeois, lesquels animés par le duc de Beaufort estoient tous resolus de se joindre à m^rs^ les Princes.

Le mesme jour plusieurs Conseillers du Parlement furent sur les xi heures au Palais d'Orleans, où, apres avoir conferé avec S. A. R., et m^r^ le Prince, ce dernier monta en carosse avecq quelques uns de ces Conseilliers, et alla chez tous les presidents au mortier, lesquels il sceut si bien persuader qu'il les obligea à venir apres midy au Palais d'Orleans, ou estans arrivés ils promirent tous à S. A. R., que sans remise ils s'assembleroient le mardy suivant.

Le mesme jour le bruict couroit que la paix estoit faicte avec les Princes; mais cela s'est trouvé faux, tout ayant esté rompu. Neantmoins les Princes, ayans tenu conseil au Palais d'Orleans, le s^r^ de Gaucourt s'en retourna sur ce pas à Melun, ce qui donna encore quelque esperance de paix, outre que l'on aprit alors que dès le jour precedent les presidents au mortier avoient escrit à la Reyne, chacun en son particulier, suppliant sa Ma^té^ de se vouloir accorder avec m^rs^ les Princes, veu que si cela ne se faisoit dans tout le jour de lundy, ils ne pourroient empescher, que le lendemain, mardy, le Parlement ne s'assemblast, et qu'on ne prît des resolutions qui pourroient estre tres prejudiciables à la Cour, et pourtant ces lettres n'ont rien operé sur l'esprit de la Reyne et du Card^al^, lequel tesmoigne, quoy qu'il arrive, de ne se vouloir esloigner, que par force et par la guerre.

Mardy dernier le Parlement s'assembla, où il fut arresté que les mesmes deputés retourneroient promptement devers le Roy pour luy donner advis de la declaration faite

par les s^rs^ duc d'Orleans et Prince de Condé, qu'ils mettroient les armes et signeroient les articles donnés de la part de sa Ma^té^ aux deputés, aussy tost que le Cardinal seroit hors du Royaume, conformement à la declaration du sixiesme de Septembre dernier, qu'aussy tost que ledit Card^al^ Mazarin seroit hors de la Cour, lesdits s^rs^ duc d'Orleans et Prince de Condé envoyeroient des deputez vers le Roy pour pourvoir à ce qui resteroit à faire.

Le mesme jour les deputés du Parlement partirent d'icy pour aller à St. Denis, où est le Roy et la Cour, avec ordre de faire diligence et ne se point laisser amuser. Hier on apprit que le Mar^al^ de la Ferté estoit arrivé à la Cour, et que ses troupes, qu'on disoit estre de 2500 hommes, estoient deça la riviere, et celles des Princes au dela, qui ruinent et pillent tout et empeschent que rien ne vienne à Paris ny par eau ny par terre; messieurs les Parisiens sont bien fachés de ne pouvoir avoir du pain de Gonesse.

Les lettres de Bourdeaux du 20 du courant portent que le Collonel Balthasar avoit deffait avec 100 chevaux et 300 mousquetaires les trouppes conduittes par mess^rs^ de Montausier et de Tolleville, au nombre de 2500 homes, ayant esté tué, ou pris, le Marquis de Montausier ayant esté blessé à la teste de 3 coups d'espée, et une mousquetade dans le bras.

Le Parlement de Rouan a donné arrest de deffences à la Noblesse de s'assembler, sur peine de la vie.

On a nouvelles que les peuples de Malaga, Cordoue et autres villes d'Espagne se sont revoltées, et ont pris les armes à cause que le Roy a haussé le billon de six sur huict.

Paris le 6e de Juillet 1652.

Lundy dernier S. A. R. receut un courrier de l'Archiducq Leopold, qui rapporta, que le Comte de Fuensal-

dagne devoit passer la riviere de Somme le lendemain avec ses troupes, qui consistoient en plus de 12000 hommes, pour venir au secours de mess^rs^ les Princes.

Mardy dernier du matin les trouppes de messieurs les Princes ayant defilé jusques au fauxbourg St. Anthoine et combatu en retraicte depuis ceux de St. Denis, de St. Martin et du costé de St. Louys, le Mar^al^ de Turenne s'estant campé avec les siennes et son canon sur une eminence proche de Charonne, où il s'y rendit un combat aussy chaud et furieux qu'on aye veu de long temps, ayant duré depuis le 7 heures du matin, jusques à 5 heures du soir, ou plusieurs braves hommes furent tuez et blessez; m^r^ le Prince y fit des merveilles, ayant sans cesse combattu, mené tous les escadrons et bataillons à la charge, tué plus de 35 ou 40 hommes de sa main, eu 3 chevaux tuez sous luy sans estre blessé, bien que tous ceux qui estoient autour de luy, eussent esté tués ou blessés; enfin il ne se peut rien adiouster à la valeur de ce Prince, qui avec 4000 hommes en a combattu 12000 et emporté l'advantage sur eux, plus de 1200 du costé de la Cour y ayans esté tuez, et pas 400 des siens; aussy cette action luy a gagné tellement le coeur des bourgeois de Paris, qu'il en est adoré.

Sur les 10 heures du matin Mademoiselle s'estant rendue à l'hostel de ville par ordre de m^r^ son pere, elle y harangua si bien en presence du prevost des marchands et des eschevins, qu'ils luy promirent de faire tout ce qu'il plairoit à S. A. R. et de contremander les ordres qu'ils avoient donnez de ne laisser entrer ny sortir ceux, qui estoient du party des Princes, et qu'ils revoqueroient aussy les deffences qu'ils avoient faittes de battre le tambour dans Paris, et la deffence aux bourgeois de prendre les armes pour lesdits Princes. Il fut remarqué le jour du combat que les Cap^es^ qui estoient aux portes St. Denis, St. Martin et St. Anthoine estoient mazarins, un cap^ne^

de l'armée des Princes tua un cap^e^ des bourgeois de la porte St. Martin, qui ne vouloit pas laisser entrer monsieur de Beaufort, qui venoit demander secours aux Parisiens, en quoy il ne réussit pas, personne ne l'ayant voulu suivre.

Sur l'apresdisnée le conseil de ville fut assemblé, et il y fut resolu, que soubs le bon plaisir de S. A. R. on envoyeroit un tambour au Mar^al^ de Turenne pour le prier de faire une suspension d'armes pour 2 jours, et que les trouppes se retirassent à une lieue les unes des autres, pendant lesquels les deputez du Parlement pourroient revenir et apporter quelque accommodement. A quoy S. A. R. consentit, et aussitost on fit sortir un tambour, lequel estant aupres dudit Mar^al^, et ayant executé sa commission celuy cy tout en colere luy dit qu'il s'en allast se faire etc. et la ville de Parys aussy, et que dans 2 heures il vouloit estre maistre de la Bastille et de l'arsenal, apres quoy il feroit bien danser les Parisieus. Le tambour ayant fait le rapport audit hostel de ville, les prevost et eschevins envoyerent sur le champ prier S. A. R. de venir à l'hostel de ville, pour y donner tels ordres qu'il luy plairoit. Il s'y en alla incontinent, et obligea ces [1]) de permettre que toutte l'armée des Princes, leur bagage et canon passassent au travers de cette ville. Aussitost les ordres en furent expediés, et on le fit scavoir à m^r^ le Prince sur les 4 heures, qui combattoit encore, dont il fut fort aise, et encore plus lorsqu'il vit sortir 2 à 3000 hommes des bourgeois par la porte St. Antoine pour le secourir. Sur les 8 heures du soir l'armée commença à defiler par cette ville avec le bagage et canon et vint se camper vers le Pré aux Clercs et vers la Marché aux Chevaux, audela du fauxbourg St. Victor, le long de la Seine. Apres cette retraicte on tira quelques volées de canon de la terrasse de la Bastille

1) Hier zal 't woord *messieurs* uitgevallen zijn.

sur les trouppes de la Cour, lesquelles defilerent vers S[illegible] Denis, ou leur Ma[tez] et le Card[al] Mazarin retournèrent [illegible] aussy de Charonne, où ils s'estoient rendus ce jour là pour voir le combat. Par la sortie des bourgeois au secours de m[r] le Prince, et le canon qu'on fit jouer de la Bastille, et le passage donné aux trouppes des Princes, Paris se declara ce jour la, ce qui a fort outré la Reyne.

Paris le 13me Juillet 1652.

Le 6 du courant l'apresdinée le corps de ville s'estant assemblé en son hostel, on y confirma la nomination que S. A. R. avoit faitte de m[r] de Broussel à la charge de prevost des marchands, lequel au sortir dela alla au Palais d'Orleans en prester le serment entres les mains de S. A. R.

Le 7 on travailla tout le jour au Palais d'Orleans à la police et reglement du pain tant pour en procurer l'abondance, que pour le mettre à un pris raisonnable.

Monsr Servient ayant demandé à la Reyne la recompence de la charge du defunct Marquis de St. Maigrin pour sa vefue, laquelle charge il avoit achetée 450/m ℔ du Mareschal de Schomberch, la Reyne l'envoya au Card[al], lequel l'avoit desia faite donner à son neveu Manchini, qui est à present favory du Roy, et sa Ma[té] ayant commandé à laditte Comp[e] de monter à cheval, affin de le recevoir à laditte charge.

Le 9 à 11 heures du soir un courrier arriva à l'hostel de Condé de la part du Comte de Fuensaldagne à m[r] le Prince, qui rapporta que l'avant garde de l'armée de ce Comte, composée de 5000 hommes, devoit arriver le jour apres à Beauvais.

Mardy dernier apres disner il se fit une assemblée au palais d'Orleans, de mes[rs] de ville, des Collonnels et la plus part des Cap[es] de Paris, où il fut resolu qu'il y au-

roit égalité des Compes et d'hommes, et que chacque jour on tireroit au sort pour les portes que les Capes devroient garder pour empescher les intelligences.

Le mesme jour le Marquis d'Yon, frere du Comte de St. Amour, depesché de l'Archiducq Leopold à S. A. R., arriva au soir au palais d'Orleans, qui rapporta qu'il y avoit 5 jours qu'il avoit laissé l'armée dudit Archiduc au dela de la Somme, et qu'il croyoit qu'à present elle seroit vers Beauvais, et que l'Archiduc la commanderoit en personne.

Les dernieres lettres de Bourdeaux du 3 et 7 du courant disent que ceux de l'ormée [1]) estoient demeurez maistres, et triumphans de leurs ennemis, et s'estoient neantmoins contentés de l'expulsion de 14 Conseillers qu'on avoit rappellés, et avoient remis touttes leurs pretentions à la discretion et aux ordres du Prince de Conty.

Le Maral de l'Hospital ayant quitté le Gouvernement de Parys, S. A. R. l'a retenu pour soy, et a nommé mr de Beaufort pour son Lieutenant General, et le Marquis de la Boulaye General Major dans laditte ville de Paris.

Paris le 20e de Juyllet 1652.

Il est certain que le Roy a consenty à l'esloignement du Cardal sur les pressantes instances, qu'il luy en a faittes, et le Parlement a ordonné à leurs deputez de remercier le Roy de la parole par luy donnée pour l'esloignement dudit Cardal.

Le 16 du courant l'escuyer du duc de Guise arriva à l'hostel de Condé, portant à mr le Prince des lettres du Roy d'Espagne, et du duc Louys de Haro, son favory, par lesquelles le premier luy mandoit, qu'à sa recommandation il avoit donné la liberté au duc de Guise, lequel avoit

1) Eene der staatkuudige partijen te Bordeaux.

commandement de se rendre à Bourg entre les mains du Baron de Batteville pour y attendre les ordres dudit Prince et se conformer à iceux.

Le 17 mess^rs^ les Princes s'estans rendus au Parlement, on y leut une declaration du Roy en forme de manifeste contre la personne de mons^r^ le Prince, et 2 billiets envoyez par les susdits deputez, par lesquels le Roy leur commandoit de le suivre à Pontoise, affin qu'ilz peuvent faire tenir et recevoir les intentions des uns et des autres. Il y fust arresté, que l'assemblée seroit remise au 18 et qu'on deputeroit vers m^r^ le Chancelier de France pour le prier d'y venir prendre seance, à quoy seroient aussy conviez tous les Ducs et Pairs, tant ecclesiasticques que laics, et les Conseillers honoraires, affin qu'on ne peust imputer à cette assemblée, de n'estre legitime par le defaut de ceux, qui y devroient estre à fonction de leur charge, et ne pas se retirer, comme ont fait quelques uns, et que pour la seureté de mess^rs^ les deputez il leur seroit envoyé escorte pour les conduire de St. Denis en cette ville.

Le mesme jour la Cour partit de St. Denis à 6 heures du matin, pour se rendre à Pontoise, ou Manchini, neveu du Card^al^, se fit porter tout blessé et mourant, qu'il estoit, et mourut à une heure de la.

Le mesme jour mons^r^ le Chancelier fut au palais d'Orleans pour supplier S. A. R. de l'excuser, s'il ne se rendoit au Parlement à l'assemblée, disant qu'estant comme interdict en la fonction de sa charge, on luy avoit fermé la bouche.

Le 18 le Parlement s'estant assemblé on y leut une lettre du President de Besmont, qui mandoit, que m^rs^ les deputez avoient ordre de suivre le Roy à Pontoise, surquoy il fut deliberé de les aller querir dans St. Denis à main armée, S. A. R., et m^r^ le Prince estans partis d'icy avec une partie de leurs troupes pour cet effect, et furent tous ramenez icy sur les 6 heures du soir.

Le meisme jour on apprit par un courrier arrivé à l'hostel de Condé, que le Comte de Fuensaldagne avoit pris la ville de Chauny sur Oise et que le duc d'Elbeuff et le s^r de Manicamp voulans aller secourir la place avec la Noblesse du pays et quelques troupes commandées, avoient esté battus par celles de ce Comte; le duc, Manicamp et plusieurs gentilshommes faits prisonniers; que le 17e l'armée du duc de Lorraine s'estoit jointe à celle dudit Comte, qui estoit à present de 24/m hommes, et que ce Duc estoit retourné avecq l'Archiducq à Bruxelles.

Le 19e le Parlement s'estant assemblé en presence de mess^rs les Princes, trois advis y ont esté ouverts: le premier qu'on escriroit une lettre au Roy, dans laquelle on feroit entendre à sa Ma^té, que mess^rs les Princes, le Parlement, ny la ville, n'envoyeroient plus de deputez, ny n'entendroient à aucune conference, que le Card^al Mazarin ne fust hors de ce royaume.

Le 2: de faire m^r le duc d'Orleans Lieu^t General de l'Estat.

Le 3: de declarer le Roy captiff entres les mains de l'ennemy commun de la France, et ledit duc Regent. Sur lesquels advis on a commencé à opiner, et demain on continuera.

Aujourdhuy le Parlement s'estant assemblé, mess^rs les Princes presens, et touttes les voix estant colligées, il y a esté arresté, que m^r le duc d'Orleans estoit declaré General de la Couronne, pendan tla detention de la personne de sa Ma^té par le Card^al Mazarin, et ses adherens, avec plein pouvoir de faire et disposer de touttes choses, ainsy que pourroit faire le Roy, s'il estoit en liberté, et m^r le Prince General des armées sous l'authorité de S. A. R.

Le Mareschal de Turenne est allé au devant du Comte de Fuensaldagne pour le combattre.

Paris le 27e Juillet 1652.

Le 21 du courant messrs les Princes tindrent conseil de guerre chez le Baron de Clinchamp, qui n'est pas encore guery de ses blessures, apres quoy ils furent disner chés mr Tuboeuff, et apres disner ils allerent chez mr le Chancelier, ou ils tindrent conseil de finances.

Le mesme jour on apprit par lettres de Rouen que l'on y faisoit exacte guarde, et que le duc de Longueville avoit tasché de l'empescher, ou au moins, qu'il n'y eust que 15 ou 16 hommes à chasque porte, mais il n'a rien peu obtenir, et il y a 5 ou 600 hommes à chacune.

Le mesme jour sur le soir le Milord Montagu arriva de la Cour icy, lequel demanda à conferer avec madame de Chastillon, sous le bon plaisir de mr le Prince, ce qui luy fut refusé, et S. A. R. ayant apris sa venue, luy envoya en mesme temps un passeport par un exempt avecq commandement de sortir de Paris dans une heure.

Le lendemain le Milord Jermin vint aussy icy, et parla à S. A. R. sous pretexte des pensions de leurs Majestés Britaniques, mais en effect pour toucher un mot de quelque accommodement, et il fut renvoyé sans le vouloir entendre sur ce dernier point.

Le grand Conseil a voulu aller à Chartres, mais on ne l'a voulu recevoir et ont esté obligez d'aller au Mans, qui les ont receus.

La Cour ayant fait demander à la ville de Tours l'entrée, il luy a esté respondu, que le Roy y seroit le bien venu, mais sans le Cardal Mazarin, protestants tous qu'ils periroient plustost, que d'y recevoir ce dernier.

Le 22 on commença à rechercher tous les comptables et ceux qui manient les deniers du Roy, pour les obliger de les mettre entre les mains de celuy à qui S. A. R. ordonneroit de les recevoir, et quelques uns ont desia fourny l'argent qu'il devoient. On fit aussy ce jour là per-

quisition par tout Paris d'un homme qui avoit 200/m escus des deniers royaux, pour le contraindre à s'en dessaisir; mais on ne le trouva pas.

Le Conseil privé a cassé et annullé l'arrest du Parlement du 20 de ce mois, par un autre qu'il a rendu, portant deffenses de recognoistre m^r^ le duc d'Orleans pour Lt General du Roy etc.

On a sceu que la Cour ayant escrit au Mareschal de la Meilleraye pour luy demander que le Roy fust receu à Nantes sans conditions; il fist une response dans laquelle il apporta tant de difficultez à disposer les habitans à la reception de Mazarin, qu'il est aise de coniecturer que ce Mar^al^ ne desire pas que la Cour l'aille visiter.

Le 23 on a eu nouvelles, que les habitans de Melun avoient refusé les portes à m^r^ de Montbas, leur Gouverneur, au retour de la Cour, où il estoit allé, luy disans qu'ils ne vouloient ny garnison ny Gouverneur et qu'ils se garderoient bien eus mesmes.

Le 29 le Parlement s'estant assemblé mess^rs^ les Princes presens, il y fust arresté que les 50/m escus, destinés pour la teste du Card^al^ Mazarin, seroient pris sur le fond des boues, et mis en depost entre les mains des banquiers, pour estre donnez à ceeluy ou eux qui feroient le coup.

Paris le 3e d'Aoust 1652.

M^r^ de St. Ybart, qui estoit envoyé de la part des Princes vers le Comte de Fuensaldagne, a esté arresté prisonnier à personne par le Mar^al^ d'Hocquincourt.

Monsr le duc d'Orleans a establi un Conseil où il a mis plusieurs membres des Cours souveraines.

Monsr le Chancelier ayant receu lettre du Card^al^ Mazarin pour revenir en Cour y faire sa charge, et reprendre les sceaux, m^r^ le Chancelier luy a mandé qu'il estoit en Cour, qu'il faisoit sa charge et avoit les sceaux.

On fait un fond de 800/m ℔ pour la subsistance et augmentation des troupes pour delivrer le Roy, et chasser l'usurpation de son authorité.

Les trouppes Lorraines, Liegeoises, et Allemandes sont jointes à Fuensaldagne le 28 du passé à Neufchastel, et à Consereuse vers Tinus(?), et le lendemain l'armée commença à marcher en deça.

On a trouvé un fond de 50/m escus pour la teste de Mazarin, sans le prendre sur les boues.

Monsr de Nemours ayant fait appeller en duel m^{r} de Beaufort, ils se sont battus à pied à coups de pistolet, où m^{r} de Nemours a esté tué, et est mort sur le champ.

Il y a eu un grand different entre le Prince de Tarente et le Comte de Rieux pour la preseance, où m^{r} de Rieux estant mené chés m^{r} le Prince, et le Prince de Tarente detenu au palais d'Orleans, ce Comte dit quelques paroles qui offensoient m^{r} le Prince, luy disant qu'il voyoit bien qu'il estoit plus pour le Prince de Tarante, que pour luy, et enfin luy dit qu'il n'estoit point son serviteur et qu'il ne le seroit jamais, ce qui obligea m^{r} le Prince de luy donner un soufflet; le Comte luy repartit par un coup de poing, et en mesme temps se recula 2 pas, et mit l'espée à la main; m^{r} le Prince, rien ayant, courut sur luy, et fut un peu blessé à la main, mais estant arresté, on se saisit dud^{t} Comte, qui fut mené à la Bastille; neantmeins m^{r} le Prince sollicite pour sa liberté.

Le Parlement de Rouen a deliberé d'envoyer vers le Roy, pour luy demander la paix et la réunion de la maison royale. Que monsieur de Longueville seroit prié de se joindre audit Parlement pour cet effect, et deffences sur peine de la vie de recevoir aucun ordre, que du Roy.

Le Comte de Brienne est fort malade à Pontoise, ou est la Cour, et le duc de Bouillon y est aussy à l'extremité d'une fievre pourpreuse.

Hier le Parlement s'estant assemblé en presence de

m^rs les Princes, il y eust arrest rendu, qui cassa et annulla celuy du Conseil, et continua le resultat de l'hostel de ville.

Ce jourdhuy on a sceu que le Mar^al de Turenne, estant decampé dès hier de son poste pres de Dammartin, estoit à present avec son armée aux environs de cette ville, et que ce matin il avoit fait sommer celuy qui commande dans Charenton, de le luy rendre.

Le Comte de Fuensaldagne doit estre aujourdhuy à Nanteril [1]), et aux environs avecq son armée.

Paris le 10e d'Aoust 1652.

Depuis la mort du duc de Nemours madame la Duchesse, sa femme, s'est retirée dans le couvent des filles de Ste Marie, proche de la Bastille, où elle est inconsolable, ayant eu un amour si fervent pour son mary qu'il ny a point de paroles capables d'exprimer la douleur qu'elle ressent en la privation de ce cher obiet.

Le 3e le Mareschal de Turenne fit avancer des trouppes jusques vers St. Denys, ce qui empescha qu'on n'apportast du pain de Gonnesse à Paris.

Le 4e on apprit que l'armée du Comte de Fuensaldagne n'avoit pas encore passé Fimes [2]), mais que ce jour elle devroit decamper pour venir en deça et elle avancera, ou reculera au gré de mess^rs les Princes, aux ordres desquels ce Comte a commandement du Roy d'Espagne, son maistre, d'obeir entierement.

Le 6e on apprit de la Cour que, le Mar^al de Chomberch y ayant esté arrivé depuis quelques jours, le Card^al Mazarin l'avoit voulu obliger de traitter avec luy pour son

1) lees: Nanteuil.

2) Hier is voorzeker dezelfde plaats bedoeld, die bl. 208, regel 6 v. bov. verkeerd geschreven is.

Gouvernement de Metz, à quoy ce Mar^al^ n'ayant voulu entendre, se retira à sa maison de Nanteuil pour de là retourner en son Gouvernement et s'y maintenir.

On sceut aussy que le Card^al^ avoit fait venir l'Evesque de Metz en Cour pour traitter de son Evesché, mais ledit Evesque voyant qu'on se mocquoit de luy, partit à Pontoise et se retira à son abbaye de Fecain sans avoir pris congé de personne, où S. A. R. luy a envoyé un gentilhomme pour luy dire que s'il continuoit de traicter avecq ledit Card^al^, il feroit arrester ses revenus de l'abbaye de St. Germain, et le tiendroit pour son plus grand ennemy.

Le 7e on a eu advis que mess^rs^ le duc de Bouillon et Comte de Brienne se portoient mieux et estoient hors de danger.

Le Mareschal de Turenne a esté en Cour où il a esté fort bien receu, ayant esté visité de la Reyne, et du Cardinal Mazarin.

Le mesme jour on fit l'ouverture du nouveau Parlement à Pontoise; ceux qui le composent, sont le premier President, le s^r^ de Novion, et le Congeux President au mortier, et de 8 Conseillers.

Le 9 le Parlement s'estant assemblé en presence de m^rs^ les Princes, il y a esté arresté qu'on prendroit chacque semaine 40/m ℔ pour payer les rentes sur les deniers accoustumés, ordonné de plus que touttes les procedures, qui se sont faites et se feront à Pontoise seroient cassées et annullées, et que lundy prochain on s'assemblera pour deliberer sur le reste.

Les allées et venues de Bertet vers l'Archiducq et le Comte de Fuensaldagne, une trefue de 5 jours finie le 7 de ce mois, font dire à un chacun qu'on traitte de la paix generale, et ce qui en augmente la croyance, est qu'on dit que le Card^al^ Mazarin s'en va; ie scay bien qu'il y a quelque chose sur le tapis, mais cela estant arrivé si souvent sans rien produire, il m'est impossible d'en dire

quelque chose de certain, outre qu'il y a peu de personnes, qui puissent penetrer dans le conseil des Princes, le temps seul nous en faisant paroistre les effects.

Paris le 17e d'Aoust 1652.

Depuis la mort du duc de Valois, on attend avecq impatience l'accouchement de Madame, qui est grosse de 7 mois.

Les Presidents Bailleil et de Mesme ont refusé d'aller à Pontoise pour estre au Parlement, qui y est establi, quelques promesses et menaces qu'on leur aye peu faire, mesme de brusler leurs maisons, où ils sont retirez.

Le 10e on a appris par lettres de Pontoise que le jour precedent sur les 4e heures du soir le duc de Bouillon y estoit mort.

On a remarqué que depuis six semaines la plus part de ceux que le Cardal Mazarin avoit mis auprès du Roy pour l'obseder, sont décédez, comme son nepveu Mauchini, le Fouilloux et Mademoiselle Noiron, une des filles de la Reyne.

Le Roy a envoyé un trompette au duc d'Orleans pour faire deffendre de la part du Roy la vente des statues qui sont dans le logis du Cardal Mazarin; mais S. A. Royale a fait responce, qu'il ne pouvoit empescher cela, à moins que de passer pour mazarin dans l'esprit du peuple, renvoyant le tout au Parlement.

Le mesme jour entre une et deux heures apres midy le Cardal de Retz, suivy de 5 carosses, où il avoit près de 30 hommes de main pour se deffendre, fut au palais d'Orleans pour s'y condouloir avec leurs A. R. de la mort du duc de Valois.

Le xi on a eu advis que les deputez du Parlement de Pontoise avoient eu audience de sa Mte à huislos [1]); le

1) lees: huis clos.

President de Novion portant la parole, avoit fort parlé ledit Card^{al} et on croit que tout cela avoit esté concerté avec ledit Card^{al} pour quelques raisons qui ne se descouvrent pas encore.

Le mesme jour mons^{r} le duc d'Ampuille arriva icy de Pontoise de la part de leurs Ma^{tés} vers leurs A. R. pour leur faire les complimens de condoleances sur la mort de m^{r} de Valois. Le duc de Joyeuses y vint aussy de son cheff pour rendre ses devoirs à leurs A. R.

Le mesme jour le s^{r} de la Boulay, Cap^{ne} des gardes du duc de Lorraine, arriva en cette ville de l'armée du Comte de Fuensaldagne, qui rapporta que son maistre estoit prest à escorter 8000 hommes, qui doivent venir pour mess^{rs} les Princes, pourveu qu'on luy accordast quelques conditions, ausquelles on ne croit pas que m^{r} le Prince veuille donner les mains, luy estants trop preiudiciables; que le susdit Comte estoit fort malade et en danger de mourir; qu'aussy l'armée estoit encore ez environs de Fimes, et de pont à Vere.

Par lettre de Rouen du 12 de ce mois on a appris que la Noblesse de basse Normandie ne vouloit pas monter à cheval pour servir le Roy dans ses armées, sur l'ordre que le s^{r} de Matignon disoit en avoir de la Cour, et disant qu'ils ne marcheront pas sans lettres de cachet du Roy et l'attache de mons^{r} de Longueville, et on croit que la Noblesse de la haute Normandie suivra le mesme bransle.

Les 12 et 13 le Parlement s'estant assemblé, mons^{r} le Prince, present S. A. Royale, ny ayant peu assister, à cause de ses goutes dont elle se trouve indisposé des le xie, après qu'on y eust deliberé pendant deux matinées sur l'affaire des Presidens et Conseillers qui composent le Parlement de Pontoise, il y fust arresté, que si dans huitaines ces mess^{rs} ne revenoient en cette ville pour reprendre leur seance audit Parlement, ils seroient rayés de la matricule, et qu'on pourvoirroit à leurs charges.

Les s^rs^ Baron de Langres, Clerembaut et Chavagnac, mar^aux^ de camp, ont quitté le service de mons^r^ le Prince et se sont retirés malcontens, sur ce qu'au prejudice de leurs longs services, mons^r^ le Prince avoit fait mons^r^ de Taraute Lieu^t^ General de ses trouppes, lesquelles se débandent fort.

Le 13 de ce mois mess^rs^ de l'hostel de ville receurent des lettres de cachet du Roy, par lesquelles sa Ma^té^ leur faisoit deffences sur peine de la vie de proceder à une nouvelle election de Provost des Marchands et Eschevins de Paris, et qu'ils eussent à partir promtement de cette ville pour se rendre près de sa Ma^té^, affin d'entendre ses intentions, lesquelles lettres ayant esté portées le lendemain au Parlement, il y fut ordonné, que nonobstant icelles on procederoit à l'eslection, selon la coustume, le jour de St. Roch, qui est aujourdhuy.

Le bureau des Tresoriers de France estably en cette ville receut aussy le mesme jour 13 des lettres de cachet du Roy portans que lesdits Tresoriers eussent à se rendre incontinent à la suitte de la Cour; elles furent portées à la chambre des Comptes, qui leur fit deffenses de sortir de Paris.

Le 13 on apprit que le Roy par la responce, qu'il avoit fait donner le jour precedent aux treshumbles remonstrances du Parlement à Pontoise, consentoit à l'esloignement du Card^al^ Mazarin, bien que sa Ma^té^ a eu devoir rendre tesmoignage à un chacun de l'entiere satisfaction, qu'elle a des services dudit Card^al^, de sa bonne conduitte et de la protection, qu'elle est resolue de luy departir envers tous et contre tous.

Aujourduy apres disné le corps de ville s'estant assemblé en son hostel pour proceder à l'eslection susditte m^r^ de Brousel a esté confirmé Prevost des Marchands, et l'on a crée pour eschevins les s^rs^ Gervais, conseiller de ville, et Horry, bourgeois de Parys.

Paris le 24 d'Aoust 1652.

Le 17 il y a eu grande conference chez Mad^e^ d'Eguillon, entre elle, m^r^ de Chasteauneuff et le Comte de Chavigny, celuy cy faisant les allées et venues de là au palais d'Orleans, où estoient m^rs^ les Princes. On n'a rien peu penetrer dans cette conference.

Le mesme jour m^r^ le Chevalier et m^r^ de Chasteauneuff receurent lettres de cachet du Roy par lesquelles sa Ma^té^ leur commandoit d'aller en Cour.

La ville de Montrond est fort pressée par le Comte de Palvau; le 19 on a appris icy que le mesme jour le Roy estoit party de Pontoise et que le Card^al^ l'avoit traitté avant son depart. Ledit Card^al^ partoit le mesme jour pour aller à Meaux, escorté de 1000 chevaux, choisis dans l'armée du Roy, conduits par le Mar^al^ de la Ferté et que sa Ma^té^ prenoit la route de Compiegne, et que le Card^al^ prendroit la mesme route pour sortir de ce Royaume, que celle qu'il tint lorsqu'il y rentra, et qu'il se devoit retirer à Dinan au pays de Liége.

Le 20 le Marquis de Jersé partit de St. Cloud avec 800 chevaux pour aller au secours de Montrond, et se joindre à quelques autres troupes levées vers les frontiers de Berry.

Les lettres de Bourdeaux, receues le 21, confirment la levée du siege de Villeneufue d'Agenois, que le Comte d'Harcourt assiegea par deux fois.

Le 21 on sceut que le Card^al^ avoit couché la nuict precedente à Fresne et qu'il prennoit le chemin de Chasteau Thiery où il se doibt abboucher avec le duc de Lorraine.

Le mesme jour on a nouvelles que le Comte de Fuensaldagne se portoit mieux, et que le duc de Lorraine ne s'estoit point accommodé avec la Cour, comme on avoit dit.

Ce jourdhuy on a nouvelles que 4000 chevaux de l'armée du Comte de Fuensaldagne estoient partis pour le

secours de Montrond, et que le Mar^{al} de Turenne les suivoit; le duc de Lorraine suivra aussy ce Mar^{al}, et ainsy la guerre sera du costé de Berry; le bruit est grand que le Card^{al} Mazarin retourne à Compiegne où leurs Ma^{tés} arrivèrent le 20 de ce mois.

Paris le 7 Septembre 1652.

Le 31 d'Aougst à sis heures du soir il y eut grand bruit aux fauxbourgs St. Marcel et St. Victor, par quelques trouppes de mess^{rs} les Princes, qui voulurent forcer des barricades, que les Bourgeois gardoient, ou il y eust près de 40 soldatz, tant tuez que blessez, et 2 ou 3 bourgeois tuez et blessez; mais mons^{r} le Prince appaisa ce tumulte, et contenta lesdits bourgeois, faisant prendre 2 soldats qui avoient esté autheurs dudit desordre.

Les lettres de Bourdeaux, arrivées icy le j^{er} du courant, disent qu'ils ont nouvelles de St. Sebastiaen, que m^{r} de Guise s'y estoit embarqué pour venir à Bourg, et qu'il emmenoit force argent d'Espagne à m^{r} le Prince; disent aussy que madame la Princesse estoit fort malade audit Bourdeaux.

Le 3 le Parlement s'estant assemblé, mess^{rs} les Princes presents, il y eust arrest rendu, portant que sa Ma^{té} sera treshumblement remerciée par deputez dudit Parlement, de ce qu'il luy a pleu accorder l'esloignement du Card^{al} Mazarin, et la supplier de vouloir donner la pais à son Royaume, et revenir à Paris; que m^{r} le duc d'Orleans seroit prié d'escrire au Roy, que luy et m^{r} le Prince declarent, qu'ils posent les armes presentement, en envoyant par sa Ma^{té} les ordres necessaires pour les trouppes françoises, qui sont soubs leur commandements, et passeports pour les estrangers, et accordant une declaration d'amnestie generale en bonne forme, et que les compagnies souveraines assemblé en l'hostel de ville seroient conviés de faire pareille deputation vers sa Ma^{té}.

Le 4 S. A. R. et m^r^ le Prince se rendirent aux chambres des Comptes et Cour des aydes, ou il fut arresté, que les Procureurs Generaux des deux compagnies iroient a Compiegne pour y demander des passeports, affin de deputer vers sa Ma^té^; le mesme jour entre midy et une heure les deputés des six corps des marchands eurent audience de S. A. R. à laquelle ils demandèrent la paix, et qu'il leur fut permis d'aller vers sa Ma^té^ pour le supplier de revenir dans Paris; à quoy S. A. R. respondit qu'il faisoit tout son possible pour l'obtenir à tout le royaume; qu'ils sçavoient ce qui s'estoit passé pour cet effect au Parlement, à la chambre des Comptes et Cour des aydes; qu'elle se rendroit aussy à l'hostel de ville, affin que tous ensemble ils pussent deputer vers le Roy pour le supplier de venir dans Paris, et y porter d'autant plus sa Ma^té^, qu'elle verra qu'ils sont tous bien unis, laquelle response satisfit lesdits deputés.

Le mesme jour m^r^ le Prince eut nouvelles que sa fortresse de Montrond avoit esté mise entre les mains du Comte de Paluau le premier de ce mois par le Marquis de Persan, suivant la capitulation faitte entre eux, n'ayant peu estre secourue ledit jour.

On a nouvelles le mesme jour de Bezançon, que le Comte d'Harcourt estoit passé par là, il y a quelques jours, pour aller à Brisac, et on a sceu depuis son depart de Guienne, que les s^rs^ de Tracy et de Bougy avoient eu ordre de la Cour de l'arrester dans Agen; mais en ayant eu le vent, il les a prevenus.

Paris 14me Septembre 1652.

L'arrivée du duc de Lorraine à Paris n'a esté que pour porter mess^rs^ les Princes à la paix domesticque, et à la generale, s'offrant d'en estre entremetteur, pourveu que la Cour y voulut entendre avec sincereté et franchise; m^r^ de

Chasteauneuff, qui estoit present, se chargea d'envoyer une lettre, que ledit duc escrivoit à sa Ma^té^, et d'en procurer la responce.

Le 7 de ce mois le s^r^ de Monterau que son A. R. avoit depesché au duc de Longueville, il y avoit plus de sis semaines, pour conferer avec luy, revint de Rouen en cette ville, et rapporta que ce duc estoit inesbranlable, et qu'il demeuroit neutre, quoyqu'il eût levé un regiment d'infanterie et un de cavallerie sous la commission du Roy.

Le 8 mons^r^ de Turenne ayant envoyé 500 chevaux à Charenton pour enlever le bagage de l'armée des Princes, S. A. R., en ayant eu advis, y envoya 200 chevaux pour garentir ledit bagage, lequel arriva au fauxbourg St. Victor avec peu de perte; ces 500 chevaux poursuivirent led. bagage jusques à la teste dudit fauxbourg, mais craignant, que tout Paris fondît sur eux, ils se retirèrent apres avoir perdu 7 ou 8 des leurs tuez, et environ 20 prisonniers, qu'on emmena en cette ville. Le mesme jour m^r^ de Chasteauneuff vint au Palais d'Orleans, où il donna A. S. A. R. la responce, que la Reyne faisoit à la susditte lettre au duc de Lorraine, qui portoit en substance, que sa Ma^té^ aggreoit la mediation de ce duc pour la paix, mais qu'il faloit, qu'au prealable il separast ses troupes de celles de mess^rs^ les Princes, ausquels, disoit elle, en faisant justice, elle feroit bien rendre l'obeissance, qu'ils doivent au Roy.

Monsr le Prince s'est posté avec ses trouppes à Grosbois, Brie Comte Robert, et aux environs.

On a eu nouvelles de Bourdeaux que le duc de Guise estoit arrivé au Bourg, où m^r^ le Prince de Conty, l'ayant sceu s'y rendit à l'instant où le Baron de Bateville remit ce duc entre les mains de ce Prince. Il a emmené 200/m escus à mons^r^ le Prince d'Espagne.

Le 9 mons^r^ le Card^al^ de Retz partit d'icy pour aller en Cour, suivy de plus de 20 carosses et escorté par un exempt

et 4 gardes de S. A. R. de laquelle il avoit pris congé le jour precedent, et ont ordre de le ramener endeça, et estant là, il doit parler hautement et librement dans la harangue, qu'il fera à sa Mate.

Le 10 on a eu advis que les deputez, que le duc de Lorraine avoit envoyez en Cour, avoient estés parfaitement traittés et renvoyés dans les carosses du Roy, ce qui faisoit croire à Compiegne, que ce duc n'estoit pas contre la Cour.

Le xi monsr le duc de Lorraine vint de l'armée en cette ville, et fut au palais d'Orleans sur les 7 heures du soir, et en sortit 2 heures après, et alla souper avec monsr de Chevreuse.

Le lendemain S. A. R. et le duc de Lorraine furent proche de Charenton, où monsr le Prince s'y rendit de l'armée; on y proposa une ligue offensive et defensive entre messrs les Princes et le Duc, qu'on croit devoir estre signée bien tost. Saditte A. R. revint icy sur les 10 heures du soir, comme aussy mr de Lorraine. Le mesme jour les deux semestres de la Chambre des Comptes s'estants assemblés, il y fut arresté que conformement à la volonté du Roy translation de laditte Chambre seroit faitte de Paris à Pontoise.

Le mesme jour S. A. R. est allé voir le duc de Lorraine, lequel est indisposé, et on luy prepare un logement au palais d'Orleans.

Le 13 du matin le courier que S. A. R. avoit envoyé en Cour dès samedy dernier, en revint sans apporter des passeports, lesquels ont aussy estés refusés à l'hostel de ville et aux compagnies souveraines. Le courrier rendit à sadte A. R. la responce du Roy à la lettre, qu'elle luy avoit escritte, qui est comme un manifeste, laquelle luy reproche tout ce qu'elle a fait, luy disant par un excès d'aigreur, que la mort de son filz, le duc de Valois, est une punition visible de Dieu pour s'estre ligué avec les

plus mechants de tous les hommes, entendant parler de m^r^ le Prince.

Ce jourdhuy matin S. A. R. est allée à la maison de la Folie de Jeay, où m^r^ le Prince se doibt rendre pour conferer ensemble sur les pretensions du duc de Lorraine, et tascher à luy donner contentement.

Paris le 21e Septembre 1652.

Le 14 sur les 5 heures du soir m^r^ le Cardinal de Rets revint de Compiegne en cette ville avec les deputez du Clergé de Paris. Ce Card^al^ receut le xi de ce mois le bonnet de Card^al^ de la main du Roy; le lendemain il fit sa harangue, au nom dudit Clergé, à sa Ma^té^, et eut une conference particuliere avec la Reyne, laquelle, dit on, fut fort touchée, jusques à tirer des larmes de ses yeux, de la harangue que luy fit le doyen de Nostre-Dame, luy representant les profanations et sacrileges commis par les gens de guerre. Après touttes les harangues faittes, la Reyne fit dire ausdits deputez, que le Roy leur feroit donner sa responce par escrit.

Le 15 sur le midy le susdit Card^al^ de Retz vint au Palais d'Orleans pour y remercier leurs A. R. de sa promotion au Cardinalat, desquelles il fut tresbien receu.

Le mesme jour le s^r^ de Joyeuse, Baron de St. Lambert, partit d'icy pour se rendre à Compiegne, le mesme jour depesché du duc de Lorraine à la Reyne, à laquelle ce duc demande, qu'il plaise au Roy de donner une amnestie generale en bonne forme pour mess^rs^ les Princes, et ceux qui ont suivy leur party, et qui ont deputé des hommes de probité pour travailler avec luy à la paix generale, ledit s^r^ de Joyeuse estant chargé des articles du traitté fait entre mess^rs^ les Princes et ledit duc, pour les faire voir a la Reyne.

Le 16 Mad^le^ et m^r^ de Lorraine furent au camp où m^r^

le Prince leur donna à disner, il y eut trèues de 5 heures, obtenue par cette Princesse du Mar^{al} de Turenne, pendant lequel temps il ne fut tiré d'aucune part, et elle alla à cheval avec mad^{e} la Comtesse de Fiesque, et mad^{e} de Bonnelle visiter tout le camp; elle en revint sur le soir en cette ville, comme aussy le susdit duc qui commence gouster la douceur et plaisirs de Paris.

Le duc de Witenberch est arrivé à l'hostel de Condé indisposé d'une fievre tierce. La nuict du 17e ou 18e l'armée de mess^{rs} les Princes fut sous les armes, à cause que les troupes du Mar^{al} de Turenne faisoient mine de vouloir defiler, il y eut quelques escarmouches de part et d'autre, dans lesquelles le Marquis de Loresse, de la maison de Montmorency, fut tué à costé de m^{r} le Prince, et le s^{r} de Tuband blessé; il y en eust 4 ou 5 tués de la part dudit Mar^{al} et environ 20 prisonniers, le reste fut recogné dans les retranchements.

Le mesme jour il est arrivé à Paris 5 à 6000 moutons et 4 à 500 beuffs.

Cette semaine le procureur Genl de la Chambre des Comtes est revenu de Compiegne en cette ville, avec ordre du Roy à la compagnie de ne bouger de Paris, sa Ma^{té} se contentant de l'obeissance, que ceux qui la composent ont fait paroistre de vouloir transferer à Pontoise conformement à la volonté du Roy.

Le 18e sur les 4e heures du soir le susdit s^{r} de Joyeuse revint de la Cour en cette ville, qui confirma le bruit, qui avoit couru le jour precedent, que la ville de Dunquercque estoit rendue à l'Archiducq le 16e de ce mois.

Le 19e le duc de Beaufort revint de l'armée pour parler à S. A. R., le quel duc retourna au Camp vers la minuit, et m^{r} de Chavigny y fut trouver m^{r} le Prince le 18e, d'où il revint le mesme jour, et y retourna encore le 19, comme aussy m^{r} de Gaucourt. On conjecture par toutes ses allées et venues, qu'il y a quelque traitté de paix sous le tapis.

Le 20e de grand matin le sr Chanut, qui vint icy de Compiegne avec le susdit sr de Joyeuse pour certificier la Cour de ce que diroit le duc de Lorraine s'il a des pouvoirs pour faire la pais generale, est party de cette ville pour se rendre audit Compiegne d'où il doit estre de retour icy le 21; on croit, qu'il apportera des passeports pour ceux que S. A. R. voudra deputer au Roy.

On a fait plus garde aux portes de cette ville depuis hier et l'on garde seulement les extremités des fauxbourgs; hier apres disner mr le Prince vint icy pour conferer avec S. A. R. et mr de Lorraine sur le suiect des affaires presentes, et apres que ce Prince eust assisté au Conseil, qui se tient au Palais d'Orleans et ordonné d'autres, il retourna d'icy au camp sur les 9 heures du soir.

Ce matin à 6 heures le susdit sr de Joyeuse est party d'icy pour aller en Cour, ayant ordre du Duc de Lorraine de presser ses expeditions et se rendre prestement en cette ville.

L'on tient pour certain que la Cour part aujourdhuy de Compiegne pour venir à Mante, sur ce, dit on, que le Prince de Ligne est en marche, il y a trois jours, avec 5000 chevaux pour venir en deça.

Paris le 28e Septembre 1652.

Le 22 de ce mois apres midy mr de Chavigny et quelques autres confidens de mr le Prince se rendirent aux jesuites de la Rue St. Antoine, où se trouva aussy le Duc de Lorraine, où ils eurent une longue conference.

Le 23 le Procureur du Roy se plaignit de ce que messrs les Princes, pendant qu'ils traictoient de paix, faisoient advancer des troupes ennemies dans le Royaume, commandées par le Prince de Ligne; on sema en suitte des billets par Paris de mesme substance, qui donnèrent lieu à l'assemblée du Palais Royal, qui s'y tint le lendemain.

Le mesme jour apres midy le Card^al de Rets, le Duc de Lorraine, et m^r de Chasteauneuff se rendirent aux jesuites du fauxbourg St. Germain, où ils eurent une longue conference ensemble.

Le 24e à 8 heures du matin il s'assembla dans la sale des gardes du Palais Royal environ 200 personnes, tant marchands qu'artisans, dont le s^r Prevost, Conseiller Clercq en la Grande Chambre et intendant de la Duchesse d'Eguillon, estoit le cheff, lequel s'estant mis dans une chaire à precher ceux qui se trouvèrent là, il y leut un mandement du Roy, qui contenoit que sa Ma^té estant bien informée de la bonne intention de la plus part des bourgeois de sa bonne ville de Paris, elle permettoit, mesme commandoit à ses fidellea suiects de s'assembler, armer et saisir des postes advantagieus de la ville, pour sortir de l'oppression où ils sont, et se remettre en liberté, faire main basse sur ceux, qui les voudroient empescher et mesme se saisir des cheffs des factions. Il harangua enfin trois quarts d'heure, apres quoy plusieurs signèrent une forme d'union par laquelle ils demandoient que le Roy fût receu dans Paris sans condition, et pour leur signal ils mirent du papier blanc aux cordons de leurs chappeaux pour contrecarrer la paille. S. A. R. en ayant esté advertie y envoya le Mareschal d'Estampes, lequel ils receurent fort bien. Il entendit le subiect de leur assemblée, et en revint faire rapport à S. A. R., donna aussy tost les ordres pour empescher, que ce mal n'allast plus avant. Ces gens là sortirent sur le midy dudit Palais Royal, donnant du papier dans les bouticques de St. Honnoré, et à ceux qui passoient pour en mettre sur le chappeau; mais peu s'en servirent, plusieurs allèrent en troupe à la porte St. Antoine pour s'en saisir, affin d'empescher qu'on ne portast des vivres au camp de mess^rs les Princes, à quoy ils ne reussirent pas; enfin ce tumulte ne dura que peu d'heures et le papier disparut avant la nuict tant

par la presence de S. A. R., qui alla par les rues, que par celle de Madamoiselle, qui fut audit Palais Royal, et dans tout ce quartier là pour rasseurer le peuple sur l'esprit duquel elle a un merveilleux pouvoir. On a remarqué que les principaux de cette faction estoient marchands interessez dans les prêts et plusieurs commis de partisans.

Le mesme jour le corps de ville s'estant assemblé dans son hostel pour remedier au susdit disordre, il y fut arresté qu'on envoyeroit vers les principaux chacun en particulier, pour leur dire qu'on oublioit ce qui s'estoit passé, mais s'ils continuoient le lendemain leur assemblée, on feroit main basse sur tous ceux, qui s'y trouveroient; de plus on y ordonna, qu'on ne laisseroit entrer aucun homme dans la ville sans passeport.

Le mesme jour mons^{r} de Broussel et les 2 nouveaux eschevins se rendirent au Palaix d'Orleans où ils (se) demirent de leurs charges entre les mains de S. A. R.

Le 25 les deputés des six corps des marchands obtindrent des passeports de S. A. R. affin d'aller trouver le Roy pour luy demander la paix et son retour dans Paris.

Le 26 mons^{r} le Prince jetta 500 hommes dans Brie Comte Robert, et la Cour en ietta 600 dans Lagny.

Le mesme jour mons^{r} le Prince revint icy de l'armée malade, et m^{r} de Lorraine est allé au camp pour y commander en absence de mons^{r} le Prince.

Hier S. A. R. ayant appris par des lettres interceptées, qu'on vouloit faire entrer dans Paris de nuict des troupes par la porte de la Conference, affin de se saisir de Louvre et l'Arsenal et autres postes dans Paris, elle envoya ses ordres pour faire doubler les gardes partout.

Monsr le Prince a aujourdhuy eu nouvelles par un courier expres, que mad^{e} la Princesse, sa femme, estoit accouchée à Bourdeaux d'un filz, et qu'elle et l'enfant se portoient bieu, ce qui l'a fort resiouy et s'en porte mieux.

Le s^{r} Prevost, cheff de l'assemblée du Palais Royal a

quitté la partie et s'en est allé à Pontoise depuis deux jours, où est la Cour etc.

Paris le 5e d'Octobre 1652.

Le 28e du passé le sr Coulon, Conseiller au Parlement fust au Palais d'Orleans, où il dit tout haut à S. A. R. que madame d'Eguillon, les srs de Rohan Chabot, Chavigny et Goulas avoient trainé l'assemblée, qui se fit au Palais Royal le 24 Septembre, et qu'il en avoit des preuves et tesmoins en main, ce qui estonna fort ceux qui l'entendirent; neantmoins on a sceu depuis, que c'estoit une pure calomnie inventée par les ennemis de mr le Prince.

Le mesme jour 800 chevaux de messrs les Princes furent voltiger aux environs de St. Denis sur le bruit qui avoit couru que la Cour y venoit.

Le 29e sur le soir les srs le vieux premier echevin et Procureur du Roy de la ville revindrent icy de la Cour, rapportèrent à S. A. R. que la Reyne les avoit parfaittement bien receux, leur tesmoignant qu'elle desiroit passionnement ramener le Roy dans Paris, où la Cour estoit mieux, qu'en tout autre lieu, et on leur donna le jour precedent 28e la responce du Roy par escrit. Le mesme jour il y eust des lettres interceptées, que quelqu'un escrivoit de Paris au Cardal Mazarin, lesquelles furent portées à mr le Prince, par lesquelles on mandoit à ce Cardinal qu'il tînt bon, et que monsr le duc d'Orleans vouloit la paix. Le Parlement a donné arrest de justification en faveur du duc de Beaufort pour la mort du duc de Nemours.

Le premier de ce mois le duc de Guise est arrivé en cette ville, et alla descendre chez mademoiselle de Pons, sa maistresse. La premiere visite qu'il rendit, fut à mr le Prince, comme à son liberateur, de là il alla rendre ses debvoirs à leurs A. R. Le lendemain ce duc estant sur

le perron de la cour du palais d'Orleans, il harangua le peuple, qui estoit là en grand nombre pour le voir, auquel ce duc fit recit de toutes ses advantures avec une eloquence admirable.

Le mesme jour le marquis de Joyeuse revint de la Cour en cette ville, comme aussy les deputés de six corps des marchands. Ce Marquis apporta à S. A. R. quelques propositions de paix particulière entre la Cour et mess^rs^ les Princes, sans parler aucunement de la generale, et lesdits deputez n'eurent pour responce, que celle qu'on avoit donnée aux susdits s^rs^ le Vieux et Procureur du Roy; seulement on y adiousta, que pour recevoir le Roy avecq le respect, qui luy est deu, il ne faloit pas souffrir dans la ville les cheffs de la rebellion.

On a nouvelles qu'on a mandé à la Cour la Comtesse de Bossu femme du duc de Guise, le Roy commandant à tous les Gouverneurs des lieux, où elle passera, de bien recevoir „sa chere et bien aymée cousine, la duchesse de Guise."

Le duc de Lorraine parle fort de s'en aller avecq ses troupes pour les mettre en quartier d'hyver; il offre à S. A. R. de luy prester 200/m escus pour faire des recreues moyennant qu'elle luy donne bonne caution bourgeoise.

Le 2e de ce mois le duc de Joieuse vint icy de la Cour, tant pour voir m^r^ le duc de Guise, son frere, que pour rendre une lettre de la Cour à S. A. R. par laquelle on luy mande qu'elle declare ce qu'elle desire pour parvenir à un accommodement.

Le mesme jour le Comte Varsowits, Bohemien, arriva icy de Clermont travesty, affin de recevoir les ordres de m^r^ le Prince pour la route de 2000 chevaux, que ce Comte a levez en Allemagne pour ce Prince. Le 3me le Parlement s'estant assemblé, S. A. R. y fit le rapport de la proposition, qu'on luy avoit envoyée de la Cour, surquoy ayant esté deliberé il fut dit, que S. A. R. seroit supplié d'en-

voyer sa declaration au Roy, et que les deux anciens eschevins avec le procureur du Roy de la ville de Paris retourneroient le lendemain à la Cour, où ils ne demeureroient que deux fois 24 heures, pour sçavoir la derniere resolution de sa Ma^té^, apres quoy on adviseroit à ce qui seroit necessaire.

Pendant laditte assemblée il y eust du bruit dans la grande sale du Palais, causé par des gens neant, paiez pour crier: „vive le Roy et Mazarin, et point des Princes", lesquels furent bien frottez par les marchands sortans de leurs bouticques avec des ausnes et bastons; on en prit le cheff et deux autres qui furent menés dans le 4me membre des enquestes, où ils furent interrogés, et confessèrent, qu'une certaine damoiselle Guerin, veuve d'un advocat, leur avoit distribué de l'argent pour ce suiect, laquelle on fut chercher chez elle; mais on ne l'y trouva pas, s'estant esvadée; on croit qu'elle s'est sauvée au Palais Royal. On a fait le procès à ces hommes, qui sont dans la Conciergerie, qui doivent estre pendus.

Ce jourd'uy à 6 heures du matin un courier estant arrivé à S. A. R. luy a apporté la nouvelle du decampement de l'armée du Mar^al^ de Turenne. Soudain elle et le duc de Lorraine allerent à l'hostel de Condé pour en donner advis à mons^r^ le Prince; ce Mar^al^ est du costé de Corbeil, on ne scait pas encore bien le detail de sa sortie.

Aujourdhuy encore sur les 9 heures du matin les s^rs^ de la Serre et de Joyeuse sont partis d'icy pour aller en Cour, le premier de la part de S. A. R. et l'autre du duc de Lorraine. Ils y portent les articles sur lesquels S. A. R. consent à la paix, qui sont 3; le premier qu'on donne une amnistie generale en bonne forme, le 2 qu'elle soit verifié au Parlement séant en Paris, et le 3e que le Roy donne une declaration pour la reunion des Parlements de Paris et de Pontoise. Tant il y a que nous n'avons jamais approché de la paix, comme on fait aujourdhuy, et on ne

croit pas que la semaine prochaine se passera sans sçavoir ouy ou non.

Paris le 26 d'Octobre 1652.

Le 21e du courant le Roy entra dans Paris les 9 heures du soir parmy une foule incroyable de peuple, qui faisoient retentir l'air des cris de: „Vive le Roy." Sa Mté estoit à cheval, pour estre veue d'un chacun, elle passa par la porte de la conference au jeu et carillon de toutes les cloches de Paris depuis 2 heures apres midy jusqu'à son arrivée qui fut suivie d'un salve de 20 pieces de canon qu'on tira de Grève.

Le mesme jour le Cardal de Rets vint au Palais d'Orleans et persuada S. A. R. et le fit trouver bon à made. Sur la minuict le Duc d'Ampuille revint aussi trouver sadte A. R. et à la quelle il apporta un ordre afin qu'il s'en allast le lendemain; mais ce Duc asseura made de la part du Roy et de la Reyne qu'elle pouvoit demeurer icy avec sa famille et ses domestiques en toute seurté et y faire ses couches en repos.

Le 22e à 6 heures du matin S. A. R. partit d'icy avec ses gardes et alla à Montrond où mr de Chasteauneuff luy donna à disner apres quoy elle alla coucher à Limours.

Le mesme jour les 2 Parlements de Paris et de Pontoise se rendirent par deux differentes montées en la galleric des peintures du Louvre où le lict de justice estoit preparé. Le Roy n'y demeura guere et parla encore moins. On y verifia l'amnistie en la forme qu'on la demandoit, une declaration qui excluoit quelques uns de ladte amnistie, une autre faisant commandement à 8 ou 9 membres du Parlement de se retirer à 10 lieues d'icy, comme aussy aux Ducs de Beaufort, de Rohan, de la Rochefaucaut, aux srs president Perrot, intendant de mr le Prince, et Peins Tresorier de France. Le mesme jour on envoya des

billets à mesdames de Montbazon et de Castillon, de Fresgne, de Bonnel et de Frontenac, portant commandement de se retirer, et on cherche madlle [1]) par tout Paris pour luy envoyer l'ordre de se retirer en son maison de Bois-le-Vicomte à 6 lieues d'icy, où tout son train est desia allé; mais pour sa personne elle est invisible depuis le soir du 21 de ce mois. Le 23 sur les 11 heures du matin le duc d'Ampuille partit d'icy escorté d'un exempt et de 12 gardes du corps pour aller trouver S. A. R. à Limours, où sadte A. R. se fait garder par le Regt de Valois, qui estoit à Charenton. Le 24e un courrier depesché de Limours par le Duc d'Ampuille à la Reyne arriva sur le 9 heures du matin au Louvre, où ayant donnée ses lettres il y demeura jusques à deux heures apres midy, qu'on luy donna la responce et s'en retourna audt Limours.

L'on remarque de l'estonnement parmy les bourgeois et le peuple de Paris à cause de la retraite de S. A. R. et du Duc de Beaufort. Le 25 sur les 2 heures apres midy un exempt et 4 gardes du corps se rendirent par ordre du Roy à l'hostel de Condé, en firent sortir tous ceux qui y estoient, mesmes les femmes, à la reserve du concierge et de sa famille, et sont à present les maistres dudt hostel. Le 26 on a sceu que le sr Goulas, Secre des Commandemens de S. A. R., estant arrivé le 24 du courant à Limours sans commandement de son maistre, en avoit esté fort mal receu et en suitte poussé à bout par le Duc de Beaufort, qui luy reprocha, comme on dit, et luy marqua toutes ses perfidies et trahisons dont il s'estoit servy pour tromper S. A. R. On ne scaura le detail de ce demeslé que quand le Duc d'Ampuille reviendra icy, où il est attendu ce jourd'huy, et sy S. A. R. partira dudt Li-

---

1) *Mademoiselle* is de titel van de eerste kleindochter van Frankrijk, dus de dochter van den hertog van Orléans, broeder van Lod. XIII.

mours mardy prochain, comme le bruict en est, pour s'en aller à Bloys et de là en son Gouvernement de Languedoc.

Bourdeaux le 31 Octobre 1652.

Les 30 messrs du Parlement estans assemblez, pour faire la reunion que leurs Altesses avoient desirée de la grande et petite Fronde, environ 150 de l'armée, tous armez, allèrent au Palais leur dire qu'ils scavoient bien, qu'il leur avoit envoyé l'amnistie; mais que s'ils entreprenoient de la verifier sans le consentement de monsr le Prince, qu'il n'y alloit pas de moins que de leur vie, de sorte qu'ils se separèrent sans prendre aucune resolution. Ensuitte ils allerent chés mr le Procureur General, auquel ils dirent, que s'il apportoit aucune amnistie au Palais, que sa vie n'estoit pas en seureté, et firent deffense à tous imprimeurs d'en imprimer aucune, à peine de la vie.

L'apresdinée ils rencontrèrent mr Andraut, Conseiller au Parlement, et luy dirent qu'ils scavoiont qu'il estoit deputé vers le Roy, mais que s'il faisoit quelque chose contre la bourgeoisie, on s'en prendroit à sa vie et à ses biens. Ce Conseiller leur ayant respondu avec mespris, ils se jetterent sur luy l'espée à la main, et avec des pistolets, dont il fut blessé au costé, dequoy s'estant allé plaindre à mr le Prince de Conty, il n'en eust aucune satisfaction que des tesmoignages de displaisir de ce qui s'estoit passé.

On asseure de plus qu'il y a traicté entre les Ormistes [1]) et les Anglois, dont les gens de bien apprehendent la descente dans la Guienne.

Madame la Princesse et monsr le Duc d'Albret, son dernier né, se portent mieux.

---

1) Zie pag. 203, Noot.

Paris le 2 Novemb. 1652.

Le 27 Octobre on a sceu par lettres de Soissons qu'outre le Prince de Ligne don Antonio de la Quera s'estoit joint avec ses troupes à celles de m^r^ le Prince et que par ces joinctions son armée estoit renforcée de 12/m hões.

Le 28 le Duc d'Amville [1]) et m^r^ le Tellier revindrent de Limours en cette ville, qui rapporterent le traitté signé de S. A. R., dont les conditions sont, qu'elle ira demeurer où il luy plaira, et reviendra à la Cour, si elle veut, sans qu'il soit besoing qu'elle en aye la permission du Roy, qu'elle jouira de son appanage, que touttes ses pensions luy seront payées, et que les assignations pour les pensions de Mad^e^ luy seroient remises sur le mesme fonds qu'on avoit distrait pendant nos mouvemens moyennant quoy S. A. R. retire ses troupes de celles de m^r^ le Prince, qui iront prendre leur quartier d'hyver en Languedoc ou marcheront en Catalogne, s'il en estoit besoing, sans qu'on les puisse obliger à combattre contre m^r^ le Prince. On ne croit pas que le duc de Beaufort aye accepté l'amnistie, mais on scait bien qu'il a refusé 100/m qu'on luy offroit de la Cour, pour aller commander l'armée navalle. Il prit conjé de S. A. R. à Limours le 28 du passé sur les 4 heures du soir, et s'en alla sans qu'on aye encore sceu quel costé il tournera. On a eu nouvelles depuis que led^t^ duc de Beaufort est retourné vers S. A. R. Le 30 sur le soir on eut advis que le mesme jour m^r^ le duc d'Orleans estoit party de Limours pour aller tenir sa Cour à Blois. Enfin voila en peu de temps une cheute bien estrange, d'un fils, frere et oncle de Roy et maistre de la ville de Paris, lequel a esté contraint en sortant de Paris de prendre un passeport comme une personne particuliere, pour s'en aller à Limours de peur d'estre enlevé en chemin.

1) Boven steeds *Ampuille* (*Ampville*) gesteld.

On tient pour certain que Barcelone est rendu aux Espagnols dès le 15e Octob.; que la guarnison qui y estoit a esté conduite par les montagnes pour retourner en France, ayant eu une marche de 15 jours a faire. D'autre costé on a nouvelles que la ville et le chasteau de Casal sont entre les mains du duc de Mantoue, n'y ayant plus que la citadelle, qui tient encore pour le Roy, laquelle est battue par 9 endroits de 6 pieces de canon à chacun.

Le traité que le duc d'Orleans a signé est conditionel. Il ne demande rien pour luy, mais il desire que l'on donne satisfaction à ses amis, comme on luy a promis; ses troupes doivent estre 15 jours dans les villes sur la riviere d'Oise, pour s'y refraichir, apres quoy elles iront au premier ordre en Italie, ainsy qu'on est convenu avec luy.

Le 30 un gentilhomme de S. A. R. arriva icy de la Champagne, qui rapporta que mr le Prince avoit fait passer son armée à Pont à Vere pour s'avancer vers Cambray afin de joindre toutes les forces que le Roy d'Espagne luy donne, et que ledt Prince s'estoit abouché avec le Comte de Fuensaldagne et celuy là faisoit garder le susdit Pont à Vere, ce qui faisoit croire, que son dessein estoit de revenir sur ses pas. S. A. R. a protesté, que si le cardinal Mazarin revenoit aupres du Roy, comme le bruict en est grand, qu'elle n'auroit aucun commerce avec la Cour non plus que de Turc à More.

Hier, dernier Octob., un courier arriva en Cour sur les 3 heures du soir, qui rapporta que la citadelle de Casal estoit rendue aux Espagnols.

Le 31e madc de la Vieuville eut le tabouret chez la Reyne en qualité de Duchesse.

Le 1e Novembre on a eu nouvelles que Malle alloit à St. Forieau, qui luy appartient.

Le mesme jour (on) apprit que mr le Prince avoit pris Chasteau Pourcien et qu'il assiegeoit Rethel pour prendre ses quartiers d'hyver en ce pays là.

Les dernieres lettres de Bourdeaux du 24e du passé disoient que made la Princesse y estoit malade à l'extremité, comme aussy le duc d'Albret son filz dernier né.

Paris le 9 Novemb. 1652.

On ne voit pas grande apparence d'accommodement avec mr le Prince, quoyque quelques uns croyent que le president Viole qui vint hier au soir d'aupres de luy, porte quelque esperance de paix; neantmoins on parle de le declarer criminel de lèse Majesté et de confisquer tous ses biens; sa maison de Monron est presque rasée, il y a 3000 paisans qui y travaillent tous les jours.

Le Roy devoit aller jeudy au Parlement pour y faire verifier la declaration contre mr le Prince, et plusieurs edicts; mais cela a esté remis apres la St. Martin, y ayant plusieurs du Parlement absens à cause des vacations.

Le Roy et la Reyne ont esté visiter [1]) cette semaine, où le Roy ne tint pas long discours; la Reyne luy dit qu'elle en avoit bien du suiet, et ensuite tindrent plusieurs autres discours.

Madamoiselle de Chevreuse est morte mardy dernier, n'ayant esté malade que quatre jours de la petite verole avec une fievre pourpreuse; elle avoit 140/m ℔ de rente.

Mr le cardal Mazarin ne peut revenir parceque monsr le Prince tient tous les passages fermés, et monsr le Marl de Turenne n'est pas assez fort pour les ouvrir.

Le Roy veut qu'on tire des registres du Parlement toutes les procedures et declarations qui y ont esté faites contre ledt Cardal.

Madame [2]) est accouchée ce matin d'une fille.

---

1) Hier is de naam van den persoon, dien de Koning en de Koningin bezocht hebben, uitgevallen.

2) De hertogin van Orléans.

Paris le 16e Novembre 1652

Le 9r du courant sur le soir le Comte de Tavanes, le Chevelier de Roquelaure, et quelques Officiers revindrent icy de l'armée de mr le Prince, laquelle ils ont quittée par sa permission, ce Prince leur ayant dit à tous en general, que quiconque avoit du bien, pour empescher qu'il ne fût confisqué, pouvoit se retirer d'aupres de luy.

Le duc d'Angoulesme a fait son accommodement avec la Cour par sa demission du Gouvernement de Provence, moyennant laquelle on luy donne celuy d'Auvergne avec la survivance de sa charge de collonnel de la cavalerie legère de France, et celle du duché d'Angoulesme, qu'il tient par engagement pour le duc de Joyeuse, son gendre.

Mr le Chancelier de France est receu Duc et Pair, et made sa femme a eu le tabouret chez la Reyne.

On a nouvelles certaines, que le sr de St. Aunais, Gouverneur de Laucate, estant malcontent de la Cour, s'estoit declaré pour mr le Prince, et que le Roy d'Espagne luy donnoit 50/m escus pour pourvoir et munir la place des choses necessaires.

On dit aussy que le Gouverneur de Colioure dans le Roussillon s'est accommodé avec le Marquis de Mortare, General de l'armée Espagnole.

On a aussy apris que le sr de Bougy, Marel de bataille en l'armée du Roy en Guienne, commandée à present par le duc de Candale, a esté pris par le sr Balthasar, Marel de camp en celle du Prince de Conty, et que ledit sr de Bougy a esté mené prisonnier de guerre à Bourdeaux.

Le 11e apres souper monsr le duc d'Anjou donna ballet et bal dans le Louvre au Roy et aux dames de la Cour, où on passa la nuict à danser et à se resiouir.

Le mesme jour on eust nouvelles que mr le Prince avoit pris Ste Menehould par composition.

Le mesme jour madame la duchesse d'Orleans se trouva

fort mal la nuict d'une defluxion, qui luy estoit tombée sur la poitrine; elle fut saignée le pied en l'eau: elle se porte à present mieux.

La Reyne ayant fait envoyer des billets à tous les ducs et pairs, qui sont icy, affin de se trouver au Parlement lorsque le Roy y iroit pour tenir son lict de justice; le duc de Guise a prié sa Mat[é] de l'en dispenser, disant qu'estant si fort obligé à mons[r] le Prince, il ne pouvoit assister où l'on vouloit verifier une declaration du Roy contre luy. La reyne luy respondit qu'il fist ce qu'il voudroit. Le 12e sur le soir on apprit que le bruyt qui avoit couru par Paris 4 ou 5 jours durant de la deffaitte du Mareschal de Seneterre, de sa blessure, et mesmes de sa mort, estoit faux, par lettres venues de Bar-le-duc du 6e de ce mois, qui disoient, que ce Mar[al] y avoit passé ce jour là et qu'il alloit vers Nancy.

Le 13e mons[r] de Chasteauneuff receut une lettre de cachet du Roy, par laquelle sa Mat[é] luy commandoit de sortir de la Cour et se retirer à Bourges; il partit d'icy le lendemain, et s'en alla coucher en sa maison de Montrouge pour de là passer plus outre.

Le mesme jour le Roy fut au Parlement, où il tint son lict de justice pour y faire verifier la declaration par laquelle les Princes de Condé et de Conty, duchesse de Longueville, le Prince de Tarante, duc de la Rochefoucaut, leurs fauteurs et adherens, sont declarez, pour les causes y contenues, criminels de Lèze Mat[é], que leur procès leur sera fait et parfait, et que tous leurs biens, meubles et immeubles seront confisqués au Roy.

Les dernieres lettres de Bourdeaux du 7e de ce mois portoient, que la fortresse de Blaye estoit investie par le s[r] Marcin, et par le Baron de Batteville, General Espagnol, lequel avoit fait descendre à terre pour cet effect 4000 hommes de ses trouppes; mais qu'on ne croyoit pas qu'ilz s'attachassent à cette place là, ayant quelque autre dessein.

Le mesme jour sur les 2 heures apres midy les enfans du s^r de St. Aunais, qui estudioient au college d'Harcourt, en furent enlevez par ordre du Roy et menez prisonniers à la Bastille.

Le Commandeurs de Jars et de Souvre ont aussy receu des lettres de cachet du Roy par lesquelles il leur estoit enioinct de sortir de la Cour; on croit que beaucoup d'autres le suivront bien tost.

Paris le 11e Janvier 1653.

Le 5e de ce mois le bruict estoit grand à la Cour, que la ville de Rhetel estoit assiegé par les trouppes du Roy; mais cela ne se trouve pas veritable.

Le Cardinal de Rets est tousiours au Bois de Vincennes, où un exempt boit et mange d'ordinaire avecq luy, et ledit Cardinal ne boit ny ne mange rien, que l'exempt n'en ayt premierement gousté.

Plusieurs personnes vont audevant de Mazarin, surtout ceux qui veulent estre employés dans les affaires.

Il y a icy des deputés de Bretagne, qui se plaignent de ce que le duc de Vendosme leur empesche le commerce avecq le Bourdeaux pour le trafficq des vins.

Les lettres de Bourdeaux du 30e Decembre disent, qu'il y estoit arrivé une flotte d'Hollande de 150 navires marchands, pour acheter les vins Bourdelois, et qu'on y attendoit encore une seconde.

On croit que l'accommodement du Comte d'Augnon [1]) est fait et conclu.

Leurs Ma^tés ont donné main levée à la Princesse de Tarante de tous les biens que jouissoit son mary, qui estoient confisqués au Roy.

---

1) Weder eene andere spelling van den naam vroeger d'Oignon of anders geschreven (zie bl. 113, Noot).

Le Parlement fut hier assemblé où il fut arresté qu'on feroit derecheff des remonstrances verbales au Roy, tant pour le retour des membres exilés d'iceluy, que pour le payement des rentiers.

On eust hier nouvelles de Rheims du 8e du courant qu'on alloit assieger Rhetel, et que le canon et munition de guerre en estoient partis le jour precedent, et que ce jour là il partoit encore du pain de munition pour l'armée du Marl de Turenne.

On offre au Cardinal de Rets la liberté s'il veut aller à Rome en ambassade avec les pensions ordinaires; on attend tous les jours le Cardinal Mazarin.

On dit que Mazarin a esté entierement défait en Guienne par le duc de Candale, et mesme qu'il est blessé de cincq coups, tant d'espée que de pistolet.

Paris le 18 Janvier 1653.

Sur la nouvelle, arrivée à Paris, que le Pape avoit fait maittre en arrest tous les parens du Cardal Mazarin, le Roy fit commandement à l'Archevesque de Paris de se retirer à Rets en Bretaigne; mais luy s'en estant excusé à cause de son indispositon, il a eu permission de s'en aller en une mesme sienne maison, nomée Noysy à 5 ou 6 lieues de Paris.

Les lettres de Bordeaux du 8e du courant disent, que la ville de Sarlat s'est rendu au sr Marchin, ayant composé avecq luy, pour s'exempter du pillage, de luy donner 45/m ℔ et qu'ensuite il avoit sommé Bruie la Gaillarde; elles disent aussy que monsr le Prince de Conty a couru risque d'estre poignardé dans l'hostel de ville de Bourdeaux et les jeunes Princes et Princesses de Condé et Longueville d'estre enlevez par 500 chevaux, qui attendoient pres laditte ville, et qu'à present lesdits Princes et Princesses se faisoient garder soigneusement.

On mande aussy que le Collonnel Balthasar estoit allé faire une course jusques aux portes de Bayonne, et qu'à son retour il avoit fait rencontre d'un convoy, qui portoit des ammunitions dans la ditte ville et qu'il l'avoit deffait et pris.

Le duc d'Esdiguieres, Gouverneur du Dauphiné, a escrit à la Cour qu'il estoit adverty que tous les Princes d'Italie estoient solicités de faire la guerre à la France, et qu'il fondroient sur cette province, c'est pourquoy il demandoit des trouppes et ammunitions pour se defendre.

Le Roy d'Espagne a envoyez par Ste Sebastien 150/m piates [1]) pour les pensions de mons^r^ le Prince, les ducs de Vendosme et St. Simon, pretendant faire payer aux Hollandois les droits des vins à Blaye, lesquels les marchants n'ont encore chargez.

Le Prince de Condé a dit aux François, qui sont pres de luy, que s'ils ont quelque sentiment pour la France, ils se peuvent retirer pour n'estre plus Espagnols.

Ledit Prince a fait bruler aux environs de Guise quelques villages apartenans audit ducq, le taxant d'ingratitude, et aussy quelques villages apartenans au comte de Grandpré, lequel il dit estre traitre.

Le Mareschal de Turenne ne va voir son Eminence, que bien accompagné, de crainte qu'on ne le face arrester; il est certain, qu'il a eu quelques differents avecq le Mar^al^ de Seneterre et que le Card^al^ les a accommodé.

L'Ambassadeur de Savoye dit que le Roy d'Espagne promet l'infante d'Espaigne en mariage à son maistre.

Le Prince Thomas offre d'aller commander l'armée en Piedmond. On traitte le mariage de sa fille avecq le Marquis de Bade.

Monsr le President de Maison et m^r^ de Bourdeaux mar-

---

1) piastres (?).

chandent et font offre l'un sur l'autre par la surintendence de France.

Le Chevalier de Chaune, qui est dans la citadelle d'Amiens fait mine de se vouloir declarer pour m^r^ le Prince, comme aussi fait le s^r^ de Manicaut, Gouverneur de la Feré.

Le Marquis de Noirmoutier, Gouverneur du mont Olimpe et le Comte de Bussy Lamet tesmoignent aussy estre mescontens et se vouloir declarer contre la Cour.

Le Prince d'Harcourt, qui est dans Montreuil fait le mauvais, et veut qu'on donne les provisions du gouvernement de Brisacq à son oncle.

Le Marquis de Carrassena, Gouverneur de Milan, traitte avec les Grisons.

Le Pape aprehende une ligue qu'on veut faire en Italie pour remettre Casal au pouvoir de la France, il a envoyé un exprès en Espagne pour demander la demolition de la citadelle.

Les Venetiens et le duc de Florence s'interessent pour cest effet.

On attend lundy prochain le Cardinal Mazarin et on dit que le Roy doit aller en Guienne pour remettre cette province en obeissance.

Paris le 28 Fevrier 1653.

Le 23e du courant le grand ballet du Roy, intitulé les Heures de la nuict, fut dansé en la salle du petit Bourbon, où la Royne, le duc d'Anjou, le Card^al^ Mazarin, tous les Ambassadeurs et quantité de Seigneurs et Dames assistèrent; mais le Prince Thomas, les Princesses de Carignan et Louyse, femme et fille de ce Prince ne s'y trouverent pas, pour ne point avoir le deplaisir d'estre precedez au bal par les nieces du Card^al^. Apres que le ballet fut finy, le bal commença, duquel l'ouverture (se) fit par le

Marquis de Roquelaure, qui mena la duchesse de Mercœur [1]), qui fut trouvé estrange, d'autant que d'ordinaire c'estoit le Roy qui le faisoit; le duc d'Anjou suivit ce Marquis, menant la damoisselle Manciny, niece dudit Card^{al}, et le Roy fut le troisjesme, qui menoit la dam^{lle} Martnozzy [2]), aussy niece. Apres les rangs ne furent pas observez, et vers les cincq heures du matin, tout estant asschevé, chacun se retira chez soy pour prendre du repos, laissant la Cour fort partagée de qui c'estoit passé en ce bal.

Les lettres de Bourdeaux du 17e du courant portoient que 2500 Irlandois, venus de St. Sebastian, estoient debarquez à Bourg avec 60/m escus qu'ils avoient portez au Prince de Conty; que la flotte Espaignolle, qui estoit audit St. Sebastian, n'attendoit que le vent pour entrer dans la riviere de Bourdeaux.

Le 24e on sceut que mons^{r} le Prince avoit pris quelques chasteaux, qui l'empeschoient deslarger ses quartiers en Champaigne, et que le Comte de Fiesque, luy avoit apportez de Bruxelles 200/m escus, pour faire ses recreues d'infanterie, à quoy il ne s'endort point.

Les nomez Vinouel et Joly, dont a esté parlé à l'ordinaire precedent [3]), ayans esté trouvez saisis d'un manifeste de m^{r} le Prince, lequel ils apportoient à Paris pour le faire imprimer secrettement et semer les copies par val^{r} (?) et aussy de plusieurs lettres à des particuliers de diverses conditions de cette ville; que de plus ledit Jolly avoit contrefait un passeport, signé Le Tellier avec lequel il avoit desia fait plusieurs voyages à Paris, et la Reyne voulant qu'il fussent pendus, quelques officiers des gardes et des autres corps, on dit à sa Maj^{té} que si on les faisoit executer, ils n'avoient que porter leurs testes audit Prince, qui sans

---

1) Laura Mancini.

2) Martinozzi.

3) Hier wordt gedoeld op een niet gevonden bericht.

doutte traitteroit de mesme tous les officiers de l'armée du Roy qui tomberoient entre ses mains.

Tout le carnaval passé on a fait plusieurs vols de nuict, et ce par hommes bien faits et armez, qui prennoient aux dames dans leurs carrosses leur pièreries et aux hommes leur manteaux, chapeaux et bourses au retour de ces assemblées. Le chevalier du guet a eu ordre d'y prendre garde et se doit donner un arrest par lequel sera defendu de porter espée, poignard, ny pistolet nuittament à pène d'estre pendu le lendemain sans autre forme de procès.

L'abbé de la Riviere estant entré en carrosse dans la cour du Palais d'Orleans pour l'inprudence de deux Suisses qui avoient la garde à la porte, et estant descendu de carosse avec le Marquis de Seneterre allèrent se promener dans le jardin, de quoy son A. R. ayant eu avis, envoya ordre à un officier de ses gardes de Suisses d'oster les armes et les couleurs à ces deux Suisses là, ce qui a esté executé.

Le 25e on a eu nouvelles que le Comte de Briolle, allant assieger le chasteau de Termes en Champagne avec des trouppes de mons^{r} le Prince et une piece de canon de 24 ℔ de balle, a esté surpris et defait par le Comte de Grandpré et le s^{r} de Beaujeu; plusieurs de m^{r} le Prince ont esté tuez, 200 faits prisonniers et la piece de canon mené à Sillery, le comte de Briolle s'estant sauvé.

Le Marquis de Figuieres, Gouverneur de Verdun, a envoyé icy pour demander au Roy 40/m escus pour faire reparer les fortifications et 700 hommes pour mettre dans la citadelle, ou à faute de ce, qu'il ne pouroit pas respondre de tenir la place trois mois, estant desia investy par les lieux que le Prince de Condé tient autour de laditte place.

On a eu nouvelles que le Prince de Tarante est parti d'aupres m^{r} le Prince, et qu'il estoit arrivé à la Haye, d'où on croit qu'il ira en Allemaigne pour en remener des trouppes.

Paris le 7e de Mars 1653.

Le 28 du passé mr de Lionne fut remis en sa charge de Secretaire des Commandements de la Reyne; il receut de la main du Roy le Cordon Bleu, à cause de la charge de Commandeur et Prevost et maistre des ceremonies de l'Ordre, dont il a donné à mr de Vrilière, qui s'en est deffait volontairement, la somme de 84/m escus.

Depuis peu de jours mr Le Tellier a esté aussy honoré du Cordon Bleu par le Roy, ayant presté serment entre les mains de sa Mté de la charge de grand Tbresorier de l'Ordre, vacante par la mort du Comte de Chavigny, moyennant 200/m ℔ qu'il a donné.

Les lettres de Bourdeaux du 24e du passé portoient que la solemnité du baptesme du second filz de mr le Prince s'estoit faitte le 18 fort magnificquement, où le premier Jurat le tint sur les fonts comme parrain au nom de la ville et me de Longueville comme marraine, et fut nommé Louys de Bourdeaux. On fit des grandes resiouissances et force feux d'artifices, dans l'un desquels on brula l'effigie du Cardal Mazarin; — qu'on avoit envoyé 2500 Yrlandois au sr Balthasar, Mareschal de camp, et qu'on y avoit nouvelles de St. Sebastiaen, que la flotte Espagnolle, commandée par le Marquis de Ste Crois, en partiroit au plustost pour estre au 15e de ce mois dans la reviere de Bourdeaux avec 5000 Yrlandois et 3000 Liegeois qui ont esté embarquez à Duynkercke.

Dimanche dernier le sr de Monterau, gentilhomme ordinaire de S. A. R., fut arresté icy, et mené prisonnier à la Bastille: on n'en scait pas encore le suiect.

Le sr de Bourdeaux, Intendant des Finances, et qui avoit le fond de l'espargne, a eu ordre de se deffaire de sa commission et la mettre entre les mains du sr Herward, auquel le Roy l'a donné.

Le Roy ayant donné le Gouvernement de Limousin au

Mareschal de Turenne, et s'y rencontrant un obstacle, qui le peut empescher d'en jouyr ....

Touttes les lettres de Normandie, Bretaigne et Picardie arrivées icy portoient, qu'il y avoit eu un furieux et sanglant combat entre la flotte Angloise et la Hollandoise et que les Hollandois avoient eu du pire, y ayans perdu plus de 60 vaissaux (il est abusé en son calcul).

Hier le Roy dansa son grand ballet pour la 6e fois, voulant que la pluspart des bourgeois de Paris participassent à cet aggreable divertissement.

Paris le 14e Mars 1653.

Le Cardinal Mazarin s'estant souvenu, qu'autrefois le Marquis de Jerzé luy avoit presté 20/m ℔, quoyque celuycy soit engagé dans le party de monsr le Prince, il n'a pas laissé de commander au sieur Colbert, qui manie son argent, de payer cette somme là à celuy qui avoit le billiet dudit Marquis, ce qui a esté executé depuis peu de jours.

Il est certain que la Cour a envoyé ordre au duc de Longueville de venir icy, lequel s'en est excusé sur ce que sa presence estoit necessaire dans la presente coniuncture, où il est à craindre que les Anglois ne fassent descente. On dit mesme, que les petits Estats de Normandie devoient deputer à sa Mté pour la supplier de laisser ce duc danz la province.

Depuis que le sr Burin est de retour en cette ville, il a esté voir le Cardinal Mazarin, où il luy a fait rapport de ce qui s'estoit passé en sa prison, et des paroles que monsr le Prince l'avoit chargé de dire, qui estoient que si la Cour vouloit entendre à une paix generale, il en avoit plein pouvoir du Roy d'Espagne. A quoy le Cardinal a respondu, que ce Prince feroit mieux de songer à la sienne que d'offrir à s'entremettre de celle de son maistre.

Samedy dernier sur le soir le Roy s'estant trouvé un peu indisposé et ayant passé la nuict assez inquietement, on le saigna le Dimance matin. 'A present sa Ma^té^ se porte bien, Dieu mercy, et on croit que cette incommodité luy estoit venue pour s'estre trop fatigué en dansant si souvant son grand ballet, lequel selon toutte apparence est finy.

Les lettres de Bourdeaux du 3e de ce mois portoient qu'on y avoit eu nouvelles, que les deux regiments du s^r^ de Montpouillan, l'un de cavallerie et l'autre d'infanterie, avec tous leurs officiers avoient quitté le party du Prince de Condé, et s'estoient jettés dans les trouppes du Roy, dont ledit s^r^ de Montpouillan, qui estoit audit Bourdeaux, en tesmoignoit un extreme desplaisir, et que le Prince de Conty avoit fait commandement au Baron de Chambret de sortir de Bourdeaux où il cabaloit les esprits des habitans pour les attirer au party de la Cour.

Lundy dernier le Mareschal de Turenne partit d'icy pour aller voir le duc et la duchesse de la Force, qui sont en leur maison de la Boulay en Normandie; on croit que ce Mareschal ira jusques à Rouen pour y visiter mons^r^ le duc de Longueville.

On me mande de Ste Menehould du 6e du courant, que l'Intendant de mons^r^ le Prince avoit esté par son ordre avecq le Comte de Meilleraye dans les chasteaux de Chalerange, Grand Pré, Aultry et Cernay, pour y faire inventaire des graines et des munitions; qu'on avoit fait deffenses aux Capuchins, qui sont à Ste Menehould de ne plus confesser; que plusieurs soldats de cette guarnison là la desertoient, y en ayant eu plus de 200 depuis deux mois qui s'en estoient fuis; que ledit Prince se preparoit à se mettre bien tost en campagne; qu'il attendoit 6000 hommes d'Allemagne, et qu'il estoit seul à Stenay, toutte sa maison estant en d'autres quartiers ez environs.

Les lettres de Dole en la Franche Comté, datées du

3e de ce mois, portoient que le Comte d'Harcourt ayant assiegé Beffort avecq 500 hommes de pied et 300 chevaux, tirez de la garnison de Brisac, il avoit esté contraint d'en lever le siège et de se retirer.

On a nouvelles de Bourgogne, que le Comte de Bouteville, Gouverneur de la Bellegarde pour le Prince de Condé, avoit enlevé tous les grains et les vins de l'abbaye de Cisteaux, lesquels il avoit fait conduire dans sa place, et qu'il avoit pris un convoy, qui venoit de Beaune auec 50 bons bourgeois dudit lieu, qui avoient esté commandés par le duc d'Espernon d'escorter ledit convoy, desquels ce Comte pretendt tirer bonne rançon.

Lundy dernier se fit enfin l'ouverture du bureau estably à l'hostel de cette ville pour le payement des rentes desquelles on recevra deux quartiers et demy sur les gabelles, les aides et le clergé, celuy qui se doit faire sur les tailles n'estant pas encore reglé.

Le xie le grand maistre de l'artillerie partit d'icy pour aller trouver le Marsl de la Meilleraye son pere, qui est à Nantes, ayant le jour avant son depart esté presque toutte la matinée enfermé avecq le Cardinal Mazarin.

Les lettres de Bourdeaux du 6e disoient qu'il y avoit grand bruit dans la ville que ceux du quartier St. Michel, la plus part tonneliers, s'estoient souslevez contre les ormistes, les premiers demandans la pais et l'amnistie, s'estans mis sous les armes pour cet effect, et que les autres battoient le tambour par touttes les rues, et avoient fait revenir les 2500 Irlandois, qui estoient auparavant à Bourdeaux, lesquels on avoit mis aux Chartreux et à l'Ormont pour reprimer lesdits tonneliers.

Par lettres de Ste Menehould du 10e du courant on me mande, que quelques Officiers dudit lieu estoient allés en Flandres y recevoir des recreues, qui estoient grosses; que le Prince de Condé pretendoit commander cette campagne 14/m chevaux et 10/m hommes de pied; que ce Prince

estoit tousiours à Stenay avec mesme barbe qu'il avoit lors qu'il partit de Paris, qui estoit tellement creue qu'il en estoit meconnoissable; qu'il avoit receu 300/m patacons de Bruxelles; qu'il donnoit 15 Pistoles à ses Capitaines pour chaque chevalier lesquels ils devroient monter, armer et botter, et que le Marquis de Feuqueries faisoit sans discontinuation travailler aux fortifications de Verdun, quoyqu'il n'aye point d'argent de la Cour.

Paris le 21e Mays 1653.

Le 14e du courant le sr de Croissil, confident de monsr le Prince et l'un des Conseillers du Parlement exilez à l'arrivée du Roy dans Paris, fut arresté sur les 6 heures du matin en cette ville, et mené prisonnier dans la Bastille; il eut le temps de brusler ses papiers et chiffres avant que l'exempt Papillon eût enfonsé la porte, qu'il avoit barricadé.

Le mesme jour sur le soir à la levée du Conseil d'en hault le Comte de Brienne, Secretaire d'Estat, fust trouver le duc d'Ampuille, favory du Roy, qui estoit au Louvre, auquel il fit commandement de la part de sa Mté de se retirer de la Cour, et en mesme temps fust envoyé ordre à l'archevesque de Bourges, son frere, de se retirer en son Evesché; on pretexte cette disgrace du refus qu'ils ont fait de la demission du Gouvernement de Limousin en faveur du Mareschal de Turenne, lequel ils maintiennent pour leur nouvau pupil.

Le duc d'Angoulesme, n'ayant pas voulu donner sa demission du Gouvernement de Provence pour touttes les recompenses, qu'on luy a offert, on n'a pas laissé d'en expedier les provisions pour le duc de Mercoeur, auquel elles ont esté envoyées despuis peu de jours.

Le 15e le contract de mariage du Prince Ferdinand, Marquis de Bade, avecq la Princesse Louyse fut signé par

leurs Mat^és, le duc d'Aniou, les Prince et Princesse de Carignan, pere et mere de l'espouse, comme aussy par elle, et par le s^r Craps, Ambassadeur et Plenipotentiare de leurs Altesses pour ce suiect, et par tous les plus grands seigneurs et dames de la Cour. La duchesse d'Angoulesme porta la queue de la robe de la fiancée, qui estoit tres richement vestue et avoit pour plus de 600/m ℔ de pierreries sur elle, touttes appartenantes à la Princesse sa mere.

On me mande de Ste Menehould du 13e que le s^r de Becherelle, cy devant Gouverneur de Dampuillers, avoit esté pris à vingt lieues de Paris vers Provins par un party de mons^r le Prince, et mené audit Ste Menehould.

Les lettres de Bourdeaux du 10e disent que les Ormistes, ayans esté par touttes les rues au nombre de 900 hommes armés, pour faire publier, que ceux qui parleroient d'amnestie ou de paix sans les Princes seroient chassés de la ville. Ce desordre fut appaisé, le Prince de Conty ayant exilé de laditte ville 10 ou 12 bourgeois, entre lesquels estoient trois tresoriers de France, accusés d'avoir distribué de l'argent à plusieurs pour fomenter le dernier soulevement.

Le 17e le Chancelier s'estant rendu en la grand chambre, on y fit aussitost assembler le Parlement, auquel ayant presenté les lettres de cachet du Roy, portants ordre au Parlement de faire le proces audit s^r de Croissil, il y eut arrest rendu sur le champ, par lequel il fut jugé, que son proces luy seroit fait et parfait, et à cette fin ledit Chancelier, le President Bellievre et les s^rs Servin et Douget, Conseillers en la grande chambre, estoient nommez ses Commissaires.

Sur la nouvelle qu'on eust icy, que les Espagnols approchoient de Calais, le Comte de Charrault, qui en est gouverneur, y est allé en diligence.

Le 18e le Roy partit d'icy pour aller à Fontainebleau

voir pescher les estangs viviers dudit lieu, et n'y devoit sejourner que 4 ou 5 jours.

Le mesme jour la grand chambre de l'edict et des tournelles s'estans assemblées, on y leut une declaration du Roy, portant l'amnistie generale de tout ce que pourroit avoir fait le Comte d'Augnon et ceux qui l'ont suivy contre le service du Roy pendant ces mouvemens, laquelle declaration fut verifiée en laditte grand chambre. Ce Comte ayant fait son traitté avecq la Cour par l'entremise de l'evesque de Xaintes, le Roy luy donne le gouvernement du chasteau de Saumur, 500/m ℔ pour le dedommager, le baston de Mareschal de France; pour la prestation des serments de laquelle charge il ne sera pas obligé de venir en Cour, mais on deputera quelqu'un pour le recevoir de luy, auquel sa Ma^té^ permet aussy d'achetter la duché de Mayenne, dont sa Ma^té^ le fera Duc et Pair, ce Comte n'estant pas tenu de rendre Brouage à celuy que le Roy y envoyera, qui doit estre le s^r^ de l'Estrade, qu'au prealable les dittes conditions ne soient executées en bonne foy.

Les lettres de Bourdeaux du 13e portoient que tout y estoit en grande tranquillité et union, m^r^ le Prince de Conty les ayant persuadé de prester unanimement dereschef serment de n'entendre jamais à aucune paix, que conioinctement avec les Princes.

Le 20e le Roy revint en cette ville.

On fait icy une exacte recherche des officiers de guerre du Prince de Condé et on en prend quasi tous les jours, qu'on mene à la Bastille.

On me mande de Ste Menehould du 17e qu'un party de 20 maistres estoit revenu de Tougny, village par de la la Marne, d'où ils avoient emmené tout le bestail et que le s^r^ de Planchette, Capitaine au regiment de Condé, en estoit party despuis quatre jours avecq 8 ou 10 cavalliers et estoit allé vers Paris, pour tascher d'y prendre quelque prisonier.

De Londres.

Les lettres de Londres disent que les Anglois ont perdu 5 a 6 mille hommes de leur flotte, au dernier combat et qu'ils ont 50 navires en mer, et y en doivent avoir 50 autres à la fin d'Avril prochain.

Paris le 28 Mars 1653.

On tient pour certain que les s^rs^ de Miossan et de Palluau ont esté faits Mareschaux de France.

Les lettres de Bourdeaux du 17e du courant portoient que tout y estoit calme, que plusieurs vaisesaux chargez de bled estoient arrivez au cap de Busch et qu'on y avoit nouvelles que l'armée navalle d'Espaigne estoit partie de St. Sebastien pour entrer dans la Riviere de Bourdeaux.

Le 24e un courrier rapporta en Cour la mort du Card^l^ de Lion, archevesque dudit lieu, Primat des Gaules et grand Aumonier de France.

On a envoyé de la Court depuis quelques jours un passeport au duc de la Rochefaucault, qui, ayant accepté l'amnistie, a eu permission de venir en ceste ville, pour s'y faire traitter de la blesseure qu'il a en l'oeil: cest un seig^r^ d'intrigues et grand negotiateur.

Le bruit est grand icy que les s^rs^ de Marchin et Balthazar traittoient leur accommodement avec le Roy. On adjouste que le Prince de Conty recherche l'amnestie et qu'on luy promette de se retirer en une sienne abbaye, qui est en Languedoc; que la duchesse de Longueville demande à se retirer en un couvent à Bourdeaux, et que m^e^ la Princesse offre de quitter Bourdeaux pourveu que on luy donne retraitte en quelque ville, pour elle, ses enfans et tous ses domestiques; que la ville de Bourdeaux doit aussy envoyer des deputez en Cour pour s'accommoder.

Le Marquis de Jersé, le s^r^ de Romainville et quelques

autres confidens du Prince de Condé sont icy despuis quelques jours incognus.

Au commancement de cette semaine les Colons et Capus suisses, qui sont au service du Roy, ont depesché un expres à Mrs des Cantons auquels ils devoient une copie des offres qu'on leur a fait des revenus de Dauphiné et du Limouzin pour les satisfaire.

Le premier President, garde des seaux, ayant demande pour son fils les benefices vaquans par la mort du sr de Montblin, son parent, le Cardnl Mazarin l'a refusé, disant quon scavoit bien que son fils estoit secrettement marié avec mle de Congy.

Le 26 on meubla au bois de Vincennes l'appartement du feu Comte de Chavigni, qui en estoit Gouverneur, pour mrs les Commissaires deputez pour faire les proces au sr de Croissil, d'où ils ne sortiront qu'ils ne l'ayent instruit.

Le 27 le seigr Voisin, Conseiller au Parlement de Bourdeaux et un de ses deputez en Cour, fut mis dans la Bastille.

Par lettres de Bourdeaux du 20e on escrit que ceux de Bourg ont coulé à fonds un vaisseau du duc de Vendosme.

Les srs Milet et Domilier sont envoyé de la Cour vers le General Rosa, auquel ils portent ordre de lever des trouppes et de lettres de change pour 400/m ℔ pour payer les levées.

On mande de Ste Monehould du 24e que mr le Prince a fait mettre le sr de Becherelle prisonnier dans la citadelle de Stenay et jure qu'il luy fera pendre si on ne relasche le seigneur Croissil; que ce Prince se prepare pour se mettre en campagne et qu'il veut prevenir le Roy.

Les Éuesques proposent de fournir au Roy le tiers de leur revenu de trois premieres années de la jouyssance de leurs benefices à condition qu'ils pourront nomer chacun un coadiuteur.

La charge de grand maistre de la maison du Roy doit estre donné à m^r le duc Guise.

Le s^r de l'Estrade porte le Cordon Bleu au Comte d'Oignon avec 540/m ℔ pour son dedommagement tant de Brouage que des vaisseaux qui sont mis entre les mains de m^r de Vendosme et prendre possession de tout pour m^r le Card^al; ledit Comte doit aller demeurer à Venise.

Sa Ma^té a donné à l'Evesque de Xaintes 30/m ℔ pour avoir fait ce traitté.

On propose à m^r le Comte d'Harcourt le gouvernement de Bourgoigne et celuy de Bellegarde et Auxonne, et de remettre m^r d'Espernon en Guienne.

On a envoyé vers m^r le duc d'Anville luy demander la demission du gouvernement de Limozin pour le Mar^al de de Turenne, pour l'obliger à reprendre la conduitte de l'armée contre m^r le Prince.

Le Card^al Mazarin veut encor faire venir 6 nieces ou cousines pour les marier.

Ledit Card^al a traitté de la charge de General des Galeres pour m^r de Mercoeur, avec le duc de Richelieu; il offre 300/m ℔ le restablissement du gouvernement du Havre, et le tabouret à sa femme.

Messrs de la ville de Paris donnent aujourdhuy à diner au Card^ll Mazarin.

Londre le 28.

Les Flamans ont pris quelques vaisseaux Anglois dans les Indes Occidentales, et mesme une petite isle aupres d'Antigo.

Le Mylord Muskery, venant d'Espaigne vers Irlande, s'est rendu aux Parlementaires, disant que le clergé Espaignol l'avoit menacé de le massacrer et que les Portugais ne l'ont pas voulu recevoir, si est ce que lesdits Parlementaires l'ont mis en arrest à Dublin ne se fians pas à ses paroles.

KORTE NOTITIE

VAN 'T GEENE GEBEURT IS BIJ OCCASIE VAN 'T AFSTERVEN VAN DE HEER

BOUDAEN,

RAAD IN DE VROEDSCHAP DER STAD UTRECHT, EN

MIJNE BEVORDERING IN DESSELFS PLAATS, MET HET GEENE VAN TIJD TOT TIJD DAEROP GEVOLGT IS. [1])

30 Septemb. 1744. Kennisse bekomen hebbende dat de heer Boudaan 's morgens vroeg was overleden, heb ik op donderdag den 1^en^ October mij vervoegt ten huyse van mijn oom, de heer Verwey, en aen denselve mijn persoon gerecommandeert; waer op sijn WelEd. mij tot antwoord gaf, dat sijn WelEd. mij aen de heeren van de Correspondentie soude voorstellen, soo sij hem de dispositie van de Vroedschaps plaats wilden gunnen, gelijk die hem belooft was, en volgens hun reglement toequam.

Op saturdag den 3^en^ communicatie ontfangen, dat de heer van Cleef aen oom om de Vroedschapsplaats hadde gevraagt omme daer over te disponeren, sonder egter te

1) Deze eigenhandige aanteekeningen van een ooggetuige, Mr. Dirk Woertman, zijn niet onbelangrijk, ook voor de histoire intime van de Contracten van Correspondentie, waaromtrent wij vroeger officieele stukken mededeelden.

seggen voor wien hij geintentioneert was, maer na 't scheen voor de heer Zael, die met een van sijn dogters soude trouwen, doch het welk oom hem absolutelijk hadde geweygert.

Maandag en dinsdag, den 5 en 6, nader tijding gekregen, dat hij versz. heeren gesproken hadde, en dat hij deselve had wijs gemaakt, dat oom hem belooft had, toen hij hem in de Vroedschap bragt, al wat hij op sijn tour kreeg, aen hem te sullen geven.

Vrijdag den 9^{en} verstaen, dat de heeren van de Correspondentie 's morgens om half twaelf uren bij den anderen sijnde omme de heer Busero in de tweede divisje, en den heer van Wijk in de derde te brengen, alsdoen seer hevige woorden over het vergeven van de Vroedschaps plaats tusschen oom en tusschen van Cleef waren ontstaen, doch waer inne oom hem sijn ongefundeertheid en leugenen hadde aengetoont, en gesegt de Vroedschaps plaats voor sijn selve te behouden.

Maandag morgen, den 12^{en}, verstaen dat de heer Breijer van Cleef hadde gaen sien, en hem getragt te overreden van sijn sustenue af te sien.

Maandag avond om negen uren quam oom Verwey aen mijn huys en seyde, dat de heeren van de Correspondentie ten huyse van de heer van Dam bij den anderen waren geweest, dat aldaer het disput tusschen hem en van Cleef was geventileert, en ten faveure van oom met eenparigheyd van stemmen door de heeren getermineert, mitsgaders dat de heeren van de Correspondentie des anderendaags avond, sijnde dinsdag den 13^{en}, wederom bij den anderen souden komen ten huyse van oom Verwey, en mij alsdan aldaer laten ontbieden, en dat ik inmiddels bij alle de heeren van de Classis van oom, soo wel non-Correspondenten als Correspondenten moeste rond gaen, en om haer gunst en stem versoeken. Het gunt ik op dinsdag alsoo hebbe gedaen, eerst bij de regeerende Bur-

gemeester van de Classis, vervolgens bij de andere heeren, soo als die in mijn weg waren. En die ik niet t'huys vond en egter in de stad waren, gaf ik niet alleen een kaartje, maer quam bij deselve voor de twede maal.

Des namiddags heb ik, omme gerust te kunnen antwoorden dat ik geen geestelijke goederen besat, mijne derde portie in de Vicarije, staende ten lijve van Jacob van Helsdingen, overgegeven aen mijn zwager Vianen, die het selve derde part ook heeft geaccepteert, volgens de onderhandsche acte daervan tusschen ons beyde gepasseert.

Dinsdag avond ruym half seven uren ben ik vervolgens ontboden en gehaelt door de meyd van oom Verwey ten sijnen huyse, en aldaer gebragt in de voorkamer, alwaer bij mij gekomen sijn de heer van Zurk als Commissaris en de heer van Haeften als Secretaris van de Correspondentie of Vriendschap van de 12 oudste heeren, van welke twee heren den heer Secretaris mij heeft voorgehouden, hoe dat de 12 oudste heeren van de Classis van de heer Borgemeester Breijer mij hadden gedespicieert tot Raad in de Vroedschap in plaats van de heer Boudaan, mits dat ik mijn hand tekende onder de reglementen van de gemelde Classis en voorts bij handtastinge beloofde mij in alle delen altoos na deselve te sullen gedragen, waer op ik die heren hebbe bedankt voor die aengename communicatie, en vervolgens de reglementen, soo veel de kortheyd des tijds toeliet, doorsien en mijn hand daer onder getekent, waer van de gemelde heren aen de andere heren rapport hebbende gedaen, soo sijn dieselve heeren mij komen halen, en hebben mij uyt de voorkamer in de agterkamer bij de verdere heren van de Vriendschap gebragt, en hebbe aldaer aen de heer Burgem^{r} Breijer, de Ruever, Verwey, van Dam, van Haeften, van Zurk, Verschoor en van Wijk (sijnde de heer van Cleef, Berck, Polanen en Busero absent) bij handtastinge belooft na alle de re-

glementen (mij) te sullen gedragen, als wanneer mij daer op door die heren wierd geluk gewenscht en mijne vriendschap versogt, het gunt met een pocaal wierd herhaalt. Vervolgens een uertje daer geseten hebbende, liet ik de vrijheyd aan de heren om verder te besoigneren, en ging na huys, gevende tot een vereering aen de meyden een ducaat.

Woensdag den 14^{en} quam de Classis bij den anderen en wierd alsdan den dag van donderdag beraemt omme in de Classis over de Vroedschaps plaats te disponeren. NB. Hier was de heer van Cleef present.

Donderdag den 15^{en}, 's morgens ten half tien uren, de Classis vergadert sijnde, wierd ik, Mr. Dirk Woertman, tot Raad in de Vroedschap gedespicieert, sijnde de heer van Cleef absent.

Ter selver tijd wierd een Commissie gemaakt van de twee jongste heren van de Classis, welke in de stad waren, te weten: de heeren van Asch van Wijck en van Buren, die te gelijk Secretaris van de Classis is, omme aen de praesid^{t} Burgem^{r} van de andere Classis, de heer Ubing, te gaen communiceren mijne despectie, en voorts sijne en sijns Classis concurrentie te versoeken.

Dieselve heeren quamen mede aen mijn huys, gaven mij insgelijks kennis van mijne despectie en communiceerden mij seker reglement, waer na ik beloven moest mij te sullen reguleren, behelsende het selve reglement, dat de vier jongste heeren van de Classis van de Borgem^{r} Breijer moesten beloven om geen Commissie te sullen spreken, voor en al eer de sestien overige heren yder van een Commissie voorsien waren, welk reglement mij door den heer Secretaris van Buren wierd voorgelesen.

De heren vertrokken sijnde, ging ik vervolgens bij de heer Ubing en voorts bij de andere heren van deselve Classis omme haerlieder gunst, stem en concurrentie te versoeken op de despectie voornoemd.

Welke Classis op vrijdag den 16 's morgens bij den anderen vergaderde om tot die despectie te concurreren.

Voorts wierd op die vrijdag geresolveert tusschen oom Woertman, Verwey en mij, dat vermits het wapen van ons, soo als het voor desen in de huyse van grootvader Woertman geschilderd hadde gehangen, niet was te vinden, en egter de oude nigt Woertman, oom Woertman en de jonge nigt Woertman verklaarden, seer wel te weten dat het selve hadde bestaen in drie silvere halve maanen en een groen klaverblad op een goud veld, het gunt den schilder van de wapenen, Cannema, seyde te strijden tegen de gronden van de Hiraldie, alsoo men nooyt gewoon is silver op goud, of metaal op metaal te schilderen, men voortaan ons wapen souden voeren, drie swarte halve manen op een goud veld, en een groen klaverblad, op welke wijse ik alsdan mijn wapen hebbe laten schilderen, en daar voor betaalt ses sesthalven.

Saturdag morgen, den 17e, heb ik een conferentie gehad met den makelaer Vlaar, over de twee obligatien van een duysend gulden yder, door de heer Boudaan wegens het amptgeld gefurneert, en welke obligatien ik moeste, in plaatse van amptgeld, stellen in handen van den 1en borgemeester omme te royeren, mitsgrs daar voor aen de wed. van den heer Boudaen de waerde voldoen; doch alsoe die obligatien niet waren te vinden, derhalven des namiddags vacatie gehad met den Secretaris Baarlé over het provisioneel consigneren van mijne twee duysend gl. amptgeld onder sijn Ed. met de renten op de voorsz. obligatien verschenen t' sedert den 26. May tot den 30. Sept. 1744 tot 23—10—8.

Voorts genegotieert van oom Verwey tot betalinge van het selve in sijn qte als voogd over mijn broeder J. G. Woertman duysend gulden, en van oom Woertman in sijn privé de andere duysend gulden.

Maandag den 19en, kennisse bekomen, dat bij de Vroed-

schap in hare ord^{s} vergadering van maandag was gefixeert den dag van dinsdag, omme over de Vroedschapsplaats te disponeren en dat ik derhalven moeste maken dien dinsdag morgen bij de hand te sijn.

Dinsdag morgen den 20^{en}, gegaen ten huyse van neef Richard en aldaer tijding afgewagt, wanneer den Deurwaerder van Vloten mij quam versoeken uyt naam van de heren Borgemeesteren en Vroedschap aen 't stadhuys te willen komen.

Aldaer gekomen sijnde, wierd ik door den Deurwaerder gebragt in de grote Secretarye, alwaer bij mij quam den Secretaris Baerlé, en seyde dat de heren Borgem^{ren} en Vroedschap eenparig mij hadden verkoren tot haer Mede-Raad, en derhalven hem hadden gelast, alvorens mij binnen te laten komen, af te vragen, of ik ook besat eenige geestelijke goedereu, of ik ook was in dienst en eed van eenig ander Heer of Vrouw, of ik de reglementen van de Vroedschap had gelesen, en of ik mijn amptgeld hadde betaelt, op welke twee eerste poincten ik resolutelijk *neen*, en op de twee laatste *ja* geantwoord hebbende (egter onder die limitatie als van 't amptgeld hier voren is gesegt), soo ging gemelde Secretaris daer van aen de Vroedschap rapport doen, en vervolgens na dat gedane rapport wierd ik door den bovengem^{en} Deurwaerder gebragt in de Raadkamer, alwaer, ik de heren sijnde gepasseert tot voor de Burgem^{en}, seyde de heer Burgem^{r} Breijer (vermits absentie van de heer Ubing) dat de heren mij hadden gekoren tot Raad, en dat mij den eed soo van getrouwigheid als van corruptele door den Secretaris soude werden voorgelesen, het gunt geschied sijnde, soo deed ik daer op den eed, en nam vervolgens op de benedenste stoel sessie; doch ik sat naauwlijks of alle de heeren stonden op, presenteerden mij de hand en feliciteerden mij, waer mede de vergadering scheyde.

Na dat ik sonder degen binnen quam en die liet staen

in de secretarye, en dat ik den Deurwaerder van Vloten bij het ingaan van de raadkamer een vereering gaf van vijf drie guldens.

Vervolgens wagte ik tot half twaelf, wanneer de Collegien gescheyden waren, en toen ging ik eerst de heer Borgem^{r} Breijer en voorts de andere heren, nadat sij in mijn weg voorquamen, bedanken. Dien ik niet t'huys vond, gaf ik een kaartje, waer op stond: „Woertman om te bedanken", en die egter, ofschoon niet t'huys, in de stad waren, besogt ik des anderendaags nochmaals.

De heeren, die uyt de stad waren en vervolgens in de stad quamen, ging ik, in de stad gekomen sijnde, besoeken en mij in hare vriendschap insinueren.

Op maandag den 26^{en} nam ik op de ordinaire dag mijne eerste degelijke sessie, en wierd alsdoen door de respective heren van de Vroedschap verwelkomt; doch dien avond ging ik niet in het geselschap, alsoo dien avond bij verschicking grote correspondentie was.

Vrijdag quam mij de heer Vlaer communiceren, dat de obligatien van de heer Boudaen te regt waren gekomen.

Saturdag bragt sijn Ed. mij deselve, gequiteert door mevrouw Boudaen, als wanneer ik deselve bragt bij den heer Secretaris Baarlé, mitsgaders van denselve ligte de geconsigneerde 2023—10—8, en voorts die penningen bragt voor mevrouw Boudaen, ten huyse van de makelaer Vlaer, uytgenomen de 23—10—8 aen renten, welke ik er af hield, alsoo niet ik, maer mevrouw Boudaen deselve bij ord^{tie} op den Thesaurier moeste vorderen.

Maandag daer aen volgende, den 2^{en}, bragt den Secretaris Baerlé de voorsz. obligatien in de Vroedschap en gaf die over aen den president Borgemeester, omme deselve in de vergadering van de heren Gedeputeerden over te brengen, en deselve aldaer te laten roijeeren.

Denselve versogt voorts ook voor mevrouw Boudaen

ordonnantie op den Thesaurier, wegens de verschene renten, welke verleent wierd.

Des avonds quam ik voor de eerste reys in het ordinaire geselschap aen het huys van de heer Verschoor, daer ik, na het drinken van de ordinaire gesondheyd, met een pocaal wierd verwelkomt, waer in ruym 1½ pintje wijn ging, en welke ik vol moeste uytdrinken.

Dien avond wierd mij door den heer van Maarssenbroek mede ter hand gesteld sekere notitie van de boetens, geincurreert door de heren, welke in het vorige jaer in de wintermaanden, na vijf uren 's maandags in het geselschap waren gekomen, ofte geheel absent gebleven: sijnde de boete van ymand die na vijven komt een sestehalf en die in het geheel absent blijft twee sestehalven, en van welke boetens den jongsten heer gehouden is aentekening te houden.

Maandag den 30^{en} November wierd ik benevens de heer Quint, Verschoor en Zurk, als vier extraordinaris Gecommitteerdens, gecommitteert op de beschrijving van (de) Staten, om aldaer voor een half jaer, ofte tot de volgende beschrijving, telkens t'assisteren de gemelde vergadering, sijnde de tour juyst aen de heer Quint om gecommitteert te werden, wanneer ik in de Regeering quam.

Vervolgens op woensdag, den dag van de beschrijving, vervoegden de heer Quint en ik ons tegen half elf op de Statenkamer en wel in de vertrekkamer, vermits wij eerst eed moesten doen, eer wij binnen konden komen.

Daer op onse personen in de vergadering door den praesident Burgemr voorgedragen sijnde, wierden wij binnen versogt, en deden in handen van den heer van Nellesteyn, als praesident van Staten, den provincialen eed, en namen vervolgens sessie. N^{a} Den jongsten heer wegens de stad schrijft de namen van de praesente leden van de stad op voor den Secretaris Baarlé, om het presentiegeld te weten.

Donderdag den 3^{en} Decemb. heb ik geweest bij den heer

van Cleef en hebbe aen denselve betaelt een recognitie van 50 gulden, als boekhouder van het Kinderhuys, ter sake van mijn avancement tot Raad in de Vroedschap.

Item uyt dieselven hoofde betaelde ik op dienselven dag aen den Thesaurier Godin een somme van twee hondert gulden, mede voor recognitie als boven.

Maandag den 14^{en}, het weekelijks geselschap aen het huys van den heer van Maarssenbroek bij den anderen sijnde, versogt ik, vermits mijn beurt was 14 dagen daer aen, of ik het toeseggen mogt hebben van de heeren, dat sij dan alle souden komen, vermits ik alsdan mijn bienvenu meende te geven en haer een schotel eeten voorsetten; doch den heer Burgemr van Berk op die tijd moetende absent sijn, ruylde ik mijn beurt met de heer Ram en versogt de heren over agt dagen, sijnde den 21, het welke sij aennamen.

Op saturdag den 19. liet ik de Heren nader versoeken.

Maandag den 21. gaf ik mijn maaltijd 's avonds, brengende mijn geselschap eerst op mijn boven-voorkamer en daer na beneden aen tafel (De heer van Cleef was mede present).

Over tafel, waer aen yder ging sitten op de plaats welke hem geliefde, wierden de gesondheden gedronken met onse grote ordin. glasen, waer van ik een dosijn van de heer Ram hadde overgenomen, en wel in de orde en rang van de heren, soo als sij saten, de Burgemr eerst. Vervolgens stelde ik eenige pocaalen in; doch meenden sommige heren, dat ik wel hadde kunnen volstaen met uyt de ordinaire die conditien te drinken.

Eyndelijk vroeg de Burgemr Breijer een pocaal en feliciteerde mij met deselve, het welk alle de heren volgden en ik insgelijks met dankseggínge en recommandatie in haer vriendschap beantwoorde. Jegens tien uren en half elf scheyde het geselschap.

Maandag den 28. bij de heer Ram bij den anderen sijnde,

versogt ik het geselschap wederom tegens de volgende reys; doch seyden mij, dat mijn beurt nu voor bij was en dat een bienvenu altoos voor een beurt aengerekent wierd.

1745. Met het nieuwe jaer geeft men als Vroedschap geen vereeringen, en vermits ik noch geen Capitein was aengesteld, soo gaf de heer van Buren als fungeerende Capitein de nieuwjaren aen de Compagnie.

Eenige dagen na het nieuwe jaer committeerde de heer Burgemr Breijer mij in plaats van de heer van Maarssenbroek, die Rentmeester St. Catharijne was geworden, in alle de Commissien, waer inne sijnEd. volgens het Commissieboekje was gecommitteert geweest, als in den almanak van het jaer 1746 te sien is.

Maandag den 25^{en} wierd ik door de heren Borgemeesteren voorgestelt tot Capiteyn van de Oranjestam, en vervolgens met behoorlijke commissie van de Vroedschap daer toe aengesteld.

De Commissie ontfangen hebbende, gaf ik daer van kennisse aen den Luytenant Noordwijk, en pleegde met hem raad, vermits d'indispositie van den Capiteyn.

De Capiteyn aen mij t'huys gesonden hebbende alle de papieren van de Compagnie, met versoek, dat ik de trommen wilde laten halen, ontbood ik den bode en liet hem met de tamboers de trommen halen, aen welke laatste ik yder een gulden gaf tot een vereering voor hare felicitatie.

Dinsdag den 9. Februarij liet ik door den bode alle mijne officiers versoeken jegens vrijdag daer aen volgende op een oestertje, en vervolgens op een collation, omme aen haer bij die gelegentheyd mijne acte als Capiteyn te vertonen. Ik versogt mede buyten deselve officiers noch eenige andere goede vrienden bij deselve.

De heer Cock door een ongemak aen sijn voeten indispoost sijnde, liet mij bedanken. Ik ging hem noch eens sien, doch vond hem buyten staat. De heren van Capelle en van der Meulen, volontairen, bedankten mede.

Den Capteyn was noch indispoost, en den oud-Capteyn Busero na den Haag; doch den Sergant Cuylenburg mede bedankende, ging ik des anderendaags spreken, tragte hem te persuaderen in ons geselschap te komen, doch te vergeefs.

Den 12^{en} quam het voorñde geselschap aen mijn huys. Ik sette haer Ed. om seven uren een oestertje voor, vervolgens wierd wederom een pijp gerookt en jegen ¼ negen sette ik een collation op, bestaende in een koude kalkoene pastij in de midden en op de hoeken een hammetje aen de eene kant en een kalfbil in gelij aen de andere kant, voorts gebrade oesters, ansjovis, 4 schoteltjes met gebak, een taart, podding, pannek. en dunne wafelen en vervolgens kleyne snoesterijen. Over tafel sittende vroeg ik aen de h^{r} Wachendorff, of hij niet gewoon was als scriba de acten van de Capiteyns te resigneren; doch sijn Ed. antwoorde dat hij sigh met het gesigt contenteerde, waer op ik deselve aen hem overgaf en overluyd gelesen wierd, waer op hij een pocaal versogt, die ik sijn Ed. liet geven en waer in ruym een halve vlesch ging, die door sijn Ed. en alle de verdere Officiers vol ingeschonken en onder mij te feliciteren uytgedronken wierd, 't welk ik met deselve pocaal beantwoorde en mij in haer vriendschap insinueerde.

Vervolgens bleef het geselschap vrolijk bij den anderen tot ruym een uer 's nagts, wanneer de laatste scheyden; ik gaf Herreberg voor sijn oppassen als anders drie gulden.

De heer Cuylenborg had 's morgens de schaal [1]) mede geassisteert, sulx dat daer van niets gesproken wierd.

Mijn advis door de Vroedschap omtrent dese tijd gevraagt sijnde op de requeste van de geburen van de lange Nieuwstraet tusschen het Catharijne steegje en de Zuylestraat, omme uyt eenige opgegeve personen een Schout

1) d. i. bij den omgang met de schaal, zie beneden bl. 270.

te kiesen, stelde ik daertoe aen den brievebestelder de Bruyn.

Item op de requeste van de geburen van de Nieuwegraft tusschen de Heerestraet en de Brigittestraet, stelde ik tot schout aen Brand van Pothoven.

De kleppers mij als Capiteyn komende feliciteren gaf ik geen vereering.

Donderdag den 5. Maart, mijn compagnie de wagt hebbende, gaf ik aen mijn bode Herreberg 36 gls, omme daer van alle avond ses gulden aen de twee optreckende rotten voor tabaksgeld uyt te delen, en seyde hem, dat de wijn tot 8 kannen yder avond, benevens 2 bouteljes voor de proef bij Pijserman gereed sou staen. Ik gaf hem voor sijn vereering drie gulden. Hij deed mij vervolgens rapport dat alles wel afgelopen was.

De tamboers versogten mij eenige dagen daer aen yder om een paar nieuwe trommelstokken en eenige geringe reparatien aen haer trommen, welke ik liet maken, en op de rekeningetjes daer van, te weten van de vier trommelstokken tot ses gl. en het andere tot twee gl. en eenige stŕs, versogt ik den Cameraer deselve te willen voldoen, als ten dienste van de compagnie gelevert. Het gunt vervolgens geschiede.

Eenige reysen geassisteert hebbende met en benevens een gecomde uyt de andere Classis bij de promotien van verscheyde candidaten, wierd ik op den 8. Meert gecommt met de heer Roël, omme den nieuwen Rector Magnificus den heer Prof. Elsnerus benevens de Assessoren te installeren en den afgaende Rector, sijn oratie sullende doen, op stoel te brengen.

Sulx geschiede den 22en, wanneer den heer Roëll sigh met mij begaf na de Senaat, en aldaer voorstelde, dat hem van herten aengenaam was sigh wederom in de vergadering van haer Ed. (seer vermaarde en Hooggeleerde heren) te sisteren, met en benevens mij en den Secret.

Joh. Baerlé, en aldaer te communiceren, dat haer Ed. Groot Achtb. de heren Burgemren en Vroedschap tot Rector Magnificus en Assessores hadden verkoren de heren .....[1]), te gelijk voor sigh hebbende de Resolutie van de Vroedschap, waer bij die heren stonden genoemt, waer mede sijn Ed. de eer hadde haer Ed. te feliciteren. Te gelijk uyt de naam van haer Ed. Groot Achtbare bedankende den afgaande R. M. en A. voor hare genome moeyte en ijver, waardoor sij de luyster van de Academie en desselfs rust en vrede hadden bevordert, en niet twijffelende, of den nieuwen R. M. en A. souden van gelijken doen; waer op den aengestelden R. M. een harangue deed en ons mitsgaders haer Ed. Groot Achtb. bedankte voor de eer hem aengedaen.

Daer op ging de heer Roël de Senaat uyt na het Auditorie, den afgaande Rector Horthemels volgde, doen ik en voorts de Professoren na haer rang.

Horthemels deede sijn oratie, bedankte de heeren en feliciteerde den nieuwen Rector, die alsdoen op de Rectorplaats ging sitten.

De Oratie ten eynde sijnde, stond den heer Roël wederom op om na de Senaat te gaen, den nieuwen Rector volgde, doen ik en voorts de Professoren na haer rang; in de Senaat komende feliciteerden wij den nieuwen Rector, die ons alsdoen 's avonds op de maeltijd versogt.

Daer gekomen sijnde omtrent de klokke seven uren, stelde de heer Roël, als wij aen tafel saten, met den Rector tusschen ons beyde, en met een glaasje verwelkomt waren, aenstonds drie conditien in, nam.: om den Rector te feliciteren, den afgeganen Rector te bedanken, en het welwesen van de Academie te drinken, waer op den Rector vervolgens de Curatoren instelde en bleven wij dus tot 11 uren bij den anderen.

---

1) Oningevuld.

Vrijdag den 26^{en} 's morgens ten vijf uren overleed den Hoofdoffic. Leusden.

In desselfs plaets wierd dinsdag den 13. April tot Raad in de Vroedschap verkoren de heer Egbert Anthony de Leeuw.

Maandag den 12^{en} wierd in de Vroedschap op mijn advis tot Schout van de Kreupelstraat aengesteld Hendrik van Pietershagen.

Hevige debatten in dese tijd sijnde ontstaen over de haringe van vier jonkers bij de heren Edele op den 9. Febr. 1745 gedaen [1]), en waer op de stad hare approbatie weygerde te geven, als waer toe geen tijd bij eenige wet of ordonnantie bepaalt was, voor en al eer dat de heren Edele schriftelijke versekering gaven, van te gelijk, of korten tijd daer na, uyt de nominatie van de graven van Rechteren tot het eerste lit een te sullen kiesen, — is op dat poinct de Vroedschap extraordinair beschreven, en de gemelde besz. eenige weken aen den andere gecontinueert, mitsgaders van tijd tot tijd bij den anderen geweest, tot dat eyndelijk op den 30. April 1745 de voorsz. versekering, omme binnen vijf maanden uyt de nominatie van de grave van Rechteren en den heer van Ginkel, die in de pl. van den jongsten graaf op de nominatie soude werden gezet, wijl dien graaf bij miss. de heren van de Vroedschap voor de gegeve nominatie bedankte, te sullen kiesen den voorñde oudste grave van Rechteren — door de heren Ed. wierd gegeven, en onder den praesident van haer Ed. Mog. gedeponeert.

Waer op vervolgens de Resol. van de heren van de

---

1) Zie *Deductie van de Regeer. der Stad Utr. ter handhaving harer nominatie tot lid der Geëlig.* in *Bijdr. en Meded.* van ons Genootsch. D. I. p. 346 en ald. betreffende het woord *haring* de aanteek. op bl. 358.

Vroedschap tot approbatie van de haring genomen in de vergadering van haer Ed. Mog. is binnen gebragt en sijn de gehaarde heeren na neerlegging van haer militaire en politique ampten in den eed genomen.

Deselve waren de heren van Ter Aa, van Schalkwijk, van Ter Meer en van Amerongen.

Is verders bij die occasie mede schriftelijke versekeringe gegeven door de Vroedschap en onder den President mede gedeponeert, omme binnen de voorsz. vijf maanden mede bij de Vroedschap te sullen effectueren, dat de Gecomdens in de Generaliteyt mede Generaliteyts ampten souden mogen aennemen, mits dat deselve onder de Gecomdens ter Generaliteyt souden rouleren bij touren of bij lotinge.

Gelijk ook aengenomen is te effectueren, dat de heeren die eenige buytencommissien hebben, voortaan mede ter vergaderinge vanStaten souden mogen verschijnen.

N^a^ het 1^e^ point is noch op dieselve vergaderinge van den 30^en^ April afgedaen en geresolveert.

May ..... deed ik met mijne Officieren de omschrijving, waer op wij in het Maliehuys voor rekening van de Compagnie 's avonds vrolijk waren; ik had deselve versogt aen mijn huys en gaf haer alvorens een glas wijn en pijpje, tot dat wij te drie uren uytgongen.

Maandag den 3. May is in de Vroedschap gelesen een brief van de jongste Grave van Rechteren, waer bij sijn Ed. bedankt voor de nominatie op hem uytgebragt, versoekende dat een ander in sijn plaats mag werden gesteld (deselve brief was gedateert den 30. Maart 1745). De Vroedschap derhalven, nadat sulx eerst Classicael was afgedaen, daer over extraordinair vergadert sijnde, is in plaetse van den jongsten heer Graue van Rechteren de nominatie gesuppleert met den heer Baron van Reede, Heer van Ginkel, en die nominatie dus verandert aen de heren Edele en Steden toegesonden.

De heer van Polanen uyt de Stat. Gen. met May t'huys

komende, wierd aengesteld tot Postmr, de heer de Reuver, die Postmr was, tot praesident van de Fin., de heer van Wijck, die in de Fin. sat, tot Schepen, en dus moest de heer van Buren met mij stil sitten.

In de maand May wierd ik gecommitteert met de heer Quint op het sluyten van de rekening van Abraham van der Schilden in qualité als Kerkmr over de Nicolaikerk, waer van de heer Quint de volgende maandag rapport deed en wij alsdoen voor onse genome moeyte bedankt, mitsgaders ordontie op den Thesaurier geslagen voor den heer van der Schilden, omtrent het geen hij meer hadde uytgegeven als ontfangen; wij kregen voor leges van de gem rekening yder 14 strs.

Den 1en Junij vierden wij middag en avond ten huyse van den heer van Dam het jarige feest van de verandering van de Correspondentie in den jare 1729.

Den 22. Junij gaf ik mijn Capteyns maeltijd, liet de heeren van de Compe 8 dagen te voren vragen sigh op dien dag niet te willen engageren, en drie dagen te voren finaal versoeken.

Alle de Officieren quamen, uytgenomen Cuylenburg en Beresteyn, den laatste vermits het afsterven van sijn dogtertje daags te voren; Schalkwijk en Bleyenburg quamen mede niet, en ik verstond naderhand dat deselve formeel voor 't kransje bedankt hadden, dus resolveerde ik deselve niet weder te versoeken. Herrenberg gaf ik voor sijn oppassen drie gulden en Willem, die ik er bij had, twee sesthalven.

Door het overlijden van den Capteyn de Leeuw een Compe ter dispositie van onse Classis sijnde komen te vaceren, deselve dispositie staende aen oom Verwey en de heer Busero, sijn die heren in het vriendelijke overeengekomen, dat oom Verwey over deselve Compe soude mogen disponeren ten faveure van sijn neef Cloek, en dat oom daerentegens aen de heer Busero soude overgeven

het eerste politicque ampt in de twede divisie aan oom te beurt vallende, 't sij dat oom hetselve bij overgifte van de heer Busero op sijn tour nemende, daer van disponeerde ten behoeve van die geene, welke de heer Busero soude komen te noemen, 't sij dat oom de dispositie liet aen de heer Busero op sijn eygen tour, belovende oom noch het 1e kleyne ampt aen hem te vervallen aen den voorñde heer.

Vervolgens wierd de heer Lt Cloecq aengesteld tot Capteyn in plaats van den overleden heer Theodorus de Leeuw, Capiteyn in het regiment van den Generael van Dort.

Op den 30. Julij, vermits bekome aenschrijvinge van visitatie van het hooy, deed ik de visitatie des namiddags met mijne Officieren, presenterende haar Ed., aen mijn huys komende, eerst een glas wijn en een pijpje, en vervolgens uytgaende; doch kreeg ik ongelukkig onder wegen de koorts, waer op sij het voor mij volvoerden, en 's avonds voor rekening van de Compe in het Capittel van den Dom vrolijk waren.

In de maand Aug. aen oom vervallen sijnde de dispositie over het Commise ampt van de schuyten buyten de Tollesteeg, heeft oom het selve volgens accoord gegeven aen de heer Busero, die daer mede sijn knecht heeft begunstigt.

Wanneer men tot dese tijd toe niet hoorde, dat de heren Edele uyt de overgegeve nominatie van de heren Edele een electie deden, is bij de Vroedschap geresolveert van haer seyde alles bij brengen 't geen tot facilitering van de gemelde electie soude kunnen dienen, en derhalven een resolutie genomen, waer bij geconsenteert wierd in het sessienemen ter vergaderinge van haer Ed. Mog. van de heren in de respective Collegien van den Raad van Staten, Generaliteyts Rekenkamer en Admiraliteyten gecommitteert, mits dat deselve niet te gelijk soude mo-

gen besitten een van die ampten, en boven dien hebben een Comm. in de Gedeṗde Finantie, of te Hoof.

Doch wanneer die Resol. onder de hand aen de heren Edele vertoont sijnde, geen genoegen gaf, heeft de Vroedschap bij nader Resol. eenvoudig in de gemelde sessie geconsenteert, misgaders die Resol. ter vergadering van haer Ed. Mog. ingebragt, waer op vervolgens het selve staatsgewijse is gearresteert.

De heren Edele hebben alsdoen haer Lid benevens de kleyne steden doen convoceren jegens maandag den 27. en alsdoen eenparig uyt de voorsz. veranderde nominatie geëligeert den Grave van Rechteren, mitsgaders die gedane electie in de vergadering van Staten binnen gebragt op den 30. September, waer op vervolgens den voorn̄ heer binnen versogt en in den eed genomen is, hebbende sijn Ed. dien middag en daags daer aen visite van felicitatie gewagt, alwaer ik mede op geweest ben.

Op den 12. Octob. vervolgens de Regeering verandert werdende sijn verkoren tot:

Hoofd-Officier de heer de Reuver.
Burgemren „ „ van Papendorp en van Cleef.
Schepenen „ „ J. P. van Mansveld, van Voorst, Burman, Kien, Berger, van Haeften, van Zurk, van Asch van Wijck, Harscamp, Soestdijk, Quint, de Leeuw.

Sijnde de heer Burman en van Zurk op nieuw ingekomen.

Postmeesters: Ubing, Breijer, van Berck, de Gruyter.
Thesaurier: de heer Westrenen.
Cameraer: „ „ van Cockengen.
Raad van State met 1° May 1746 voor 3 jaren:
Isaacq Ferdinand Godin.

Sijnde vervolgens door de heren Borgemeesteren gecommitteert:

In de Momboircamer, Burman, Godin, Verwey en Strick van Linschoten.

In de Finantiecamer, J. J. van Mansveld, Godin, Berger en Verschoor.

De volgende heren blijven in hunne Commissien gecontinueert.

In de Staten Generael tot May 1748, Martens.

In de Gen^teyts Rekenkamer . . . . 1746, Busero.

In de Admir^teyt van Amsterdam . 1746, Velthuysen.

Extraord^e Raad te Hoof tot 12 Oct. 1747, Roëll.

In de Staten Finantie „ „ „ 1746, Roelands.

Ontfanger van 't eene deel der gen^e middelen tot May 1746, de heer Verborg.

Ontfanger van 't andere deel tot May 1746, de heer van Dam.

Ontfanger van lijf- en losrenten tot May 1746, de heer van Stoetwegen.

Ontfanger van den xx en xl^en penn. tot May 1746, de heer van Ochten.

Wegens het 1^e Lith.

Drossaerd van de Vaert tot 12 Octob. 1746, de heer Ram.

Rentm^r van St. Catharijne tot 1 Jan. 1748, de heer van Maarssenbroek.

Rentm^r van gebeneficeerde goederen tot 1 Jan. 1746, de heer van Royen.

En vermits twee Commissien aen de Classis van de heer Breijer te kort waren, moest de heer van Buren en Woertman blijven stil sitten.

13 Octob. is bij de Vroedschap geprocedeert tot de nominatie van 2 heren tot vervulling van de plaats van de heer Daniel de Leeuw in het Lidt der heren Geëligeerde vacerende, en sijn daer toe genomineert.

De heren mr. Wouter Hendrik van Nellesteyn, Cano-

nicq in den Capittule van Oudmunster, en Theodorus Cornelis Zaal, Canonicq in den Capittule van St. Marie.

Deselve nominãe was in de Classis van de Burgemr Breijer, aen welke de dispositie was te beurt gevallen, in den jare 1638 reeds gemaakt, en aen de Classis van de de heer Ubing gecommuniceert; doch bij de Vroedschap op een extraordinaire beschrijving gesolvt sijnde deselve niet in te brengen, voor dat nominãe van de heren Graven van Rechteren was afgedaen, — soo wierd, vermits sulx alsnu was geschied, de voorsz. nominãe mede afgedaen en de heren Edele en kleyne steden toegesonden.

Nov. 12, wanneer het schaeldag was, deed ik te gelijk onder het omgaan met de schaal omschrijvinge met mijne Officieren.

In de maand November, den 28., sijnde Utrechtsen dankdag, gaf ik mijn Capiteyns winter maaltijd aen mijn Officieren; vrijdag te voren, wanneer de heer van Buren een maeltijd, die hij noch schuldig was, gaf, versogt ik de heren. De heer van Oudwulve liet mij bedanken, Beresteyn was uyt de stad en Cuylenbug absent, soo als ook de Capteyn van Buren.

Maandag den .. November communiceerde de heer van Haeften in ons ordinair geselschap, dat sijn Ed. de Commissie van de Admiraliteyt van Zeeland, welke hem, bij de verdeelinge van de Commissien, met May 1746 ter dispositie van onse Classis komende, was te beurt gevallen, hadde verruylt met de heeren Geëligeerde, jegens de drie eerste jaren van den ontfang van het ander deel der generale middelen, waer toe sijn Ed. door de heren Geëligeerde soude werden aengesteld, en van gelijke versogte, dat de heer Maerschalk van Nellesteyn alsnu bij de Classis mogte werden gecommitteert. Ook bij de Vroedschap vervolgens aengesteld tot Raad ter Admiraliteyt van Zeeland, met welke ruylinge de heer van Haeften wierd gefeliciteert.

Waer op in die week op den . . . . . [1]) de Classis wierd geconvoceert tot het stellen van een dag ter vergevinge van de gemelde charge van Raad ter Admiraliteyt voor drie jaren, met het regt van changement, mitsgaders op den gestelden dag tot Raad ter Admiraliteyt met het regt van changement aengesteld de heer van Haeften.

Het gunt geschied sijnde, wierd de volgende maandag, den 29. Novemb. 1745, den dag van dinsdag, in de Vroedschap vastgesteld, ter begevinge van de voorsz. Admiraliteyts plaets. Als wanneer de Vroedschap vergadert sijnde sommige heren al aenstonds de heer Maerschalk van Nellesteyn tot gemelde Commissie wilden benoemen; andere daer tegens sustineerden, dat de heer van Haeften daer toe moest werden benoemd met het regt van changement, en dat denselven heer gechangeert hebbende en van sijn changement kennis gevende, eerst aen de Classis, nader hand in de Vroedschap de heer van Nellesteyn eerst moest werden genoemd.

Welk sentiment bij de meerderheyd overgehaelt wierd, om dat de heer van Haeften in de Classis niet duidelijk genoeg had gesegt met wie hij geruylt had en wie in sijn plaets soude werden aengesteld, en vervolgens de heren seyden het selve te ignoreren.

(Ofschoon egter in het geval van oom Verwey en den heer van Ter Meer, ruylende voor de Admiraliteyt van Amsterdam de Finantie Camer, sulx simul et semel was geschied).

Dus wierd de heer van Haeften op dien dag, even als in de Classis, aengesteld tot Raad ter Admiraliteyt van Zeeland, met het regt van changement, en daags daer aen de Classis geconvoceert sijnde, communiceerde sijn Ed. aldaer sijn changement met de heer van Nellesteyn, waer op de Vroedschap volgens afspraak van dinsdag op

1) Oningevuld.

vrijdag geladen sijnde, wierd de heer Maerschalk van Nellesteyn voor de tijd van drie jaren, ingaende met den 1. May 1746, genomineert tot Raad ter Admiraliteyt van Zeeland, even als de heer van Haeften bij de heren Geëligeerde was genomineert voor den tijd van 3 jaren, mede ingaende met den 1. Jan. 1746, tot Ontfanger van het ander deel der Gen. Midd., blijvende egter bij versterf of vacature de dispositie van de geruylde commissien ter begevinge van yder lith.

Om desen tijd wierd de heer Rector Reitz gesondeert tot Rector van de latijnsche scholen tot Amsterdam, waer op denselve bij de Vroedschap met een meerderheyd van stemmen wierd aengesteld tot Professor Oratoriae et Poëseos, mits blijvende sijn Rectoraat waernemende en niet meer dan een collegie daags houdende, protesterende de heer Burman tegens die gedane aenstellinge, en de heer Burgemr van Cleeff sijn contraprotest reserverende.

Maandag den 13. December 1745 aen het huys van den heer van Polanen bij den anderen sijnde, sprak de heer Borgemr van Cleeff over het vergeven van de commissie van den ontfang der gebeneficeerde goederen, ter dispositie van onse Classis komende met 1° January aenstaende, en rondgevraagt hebbende, of ook ymand van de heren ('t geen men ook aen de non-Correspondenten in de Classis soude afvragen) sin had in den gemelde ontfang, en alle de heren, daer onder mede den heer van Buren, ofschoon denselve sonder commissie was, daar voor bedankt hebbende, presenteerde ik mij daer toe voor den tijd van drie jaren, en wierd daer mede vervolgens ook gefeliciteert.

Waer op in die week de Classis bij den anderen geconvoceert, mitsgaders een dag gesteld sijnde tot begeving van de vorenstaende commissie, nadat de heren non-Correspondenten gedeclareert hadden, daer inne geen sin te hebben, wierd ik op dien gestelden dag genomineert tot Ontfanger van de gebenificeerde goederen voor den tijd

van drie jaren, ingaende met den 1. Jan. 1746. Waer van kennisse gegeven sijnde aen de Classis van den heer Burgemr van Papendorp, wierd op maandag den 20. December 1745, den dag van dinsdag, bij de Vroedschap gesteld tot begevinge van den voorsz. ontfang, en ik alsdoen voor den tijd van drie jaren aengesteld als voorsz., afleggende te gelijk den eed van corruptele, waer na ik in de vergadering van Staten op den 29. December nader aengesteld wierd en eed deede op mijne instructie, soo als ook jegens de corruptelen.

1746. Door de vorenstaende commissie verloor ik voor den tijd van drie jaren mijne sessie in de Vroedschap.

De heer van Royen, in wiens plaats ik succedeerde, wierd in plaats van de heer Berger, welke een dubbelde commissie had, in de Finantie Camer gecommitteert.

Februarij. In den beginne van dese maand deed de heer Professor Reitz sijne inangurele Oratie de Veterum Graecorum et Latinorum Oratorum libertate, werdende op stoel gebragt door de heeren van Buren en de Leeuw. Soo als ook de heer predicant Gijsweit te Schoonhoven, in plaats van Do^{r} Boskoop, na Amsterdam beroepen, alhier wierd beroepen met eenparige stemmen, en geapprobeert.

Februarij communiceerde ons de heer van Dam, dat hij de commissie van de Generaliteyts Rekenkamer, welke bij verdeelinge van de commissien in de maand October aen hem was toegedeelt voor den tijd van 3 jaren, ingaende met den 1. May aenstaende, hadde gechang^{t} met de heer geëligeerde Leusden, die hem daar voor soude geven voor den tijd van 6 jaren den ontfang van 't eene deel der gen^{e} middelen, en dat de heer Roelands, welke met de Generaliteyts Rekenkamer soude werden begunstigt, bij sijne Classis soude uytwerken, dat aen de heer van Dam soude werden gegeven de commissie, welke de heer Roelands andersints van die Classis soude hebben, alsoo de heer van Dam sijn soon Jacob van Dam met de gemelde

commissie van den ontfang soude begunstigen, en dat de gemelde commissie van de heer Roelands soude blijven ter dispositie van onse Classis, ofschoon de heer Roelands mogte komen te overlijden. Het welk geapprobeert sijnde en vervolgens classicael gemaekt, is bij de Classis commissie gedecerneert op de heren de Reuver, van Dam en Busero, omme met de heren van de andere Classis dienaengaende te spreken, en een behoorlijke acte in forma van de gemelde overeenkomste te passeren, als gedaen is, en na gedaen rapport door den Secretaris van de Classis deselve acte geregistreert, mitsgaders vervolgens de heer Roelands bij de Vroedschap voor den tijd van 3 jaren in de Generaliteyts Rekenkamer, en de heer Jacob van Dam voor den tijd van 6 jaren bij de heeren Geëligeerde tot den ontfang van 't eene deel der generale middelen gecommitteert en daer na bij de heren Staten in den eed genomen.

In de Correspondentie wierd bij occasie van het changement van de heer van Dam geresolveert, dat men voortaen niet meer soude mogen changeren, maer de commissie, die men op sijn tour kreeg en aennam, selve moeten waernemen.

In den beginne van dese maand, ofte in het laatst van de vorige, wierd uyt de nominatie, in de maand October vermeld, in de plaats van de heer Antony de Leeuw, door de heren van de Ridderschap en Steden geëligeert de heer Wouter Hendrik van Nellesteyn.

In dese maand wierd de heer Estor, Professor in jure te Marpurg, alhier beroepen tot Professor juris civilis et publici Romano-Germanici, op een tractement van 2400 gulden jaerlijks.

In plaats van den afgaenden Rector Magnificus Elsnerus wierd de heer Burman tot Rector voor het volgende jaer aengesteld; de heer Elsnerus, die door de heren van Asch van Wijck en Roëll op stoel gebragt wierd, deed een oratie.

Verscheyde brieven wierden van tijd tot tijd gesc. aen Estor, die op de 1e brief niet antwoorde, tot 4 incluys, meldende de laatste, dat ingevalle men binnen 14 dagen geen bescheyd bequam, men alsdan tot een andere beroepinge soude overgaan, en vermits er geen bescheyd quam, is sulx ook geschied en tot Professor beroepen de heer Heuman, staende te Altorf, die in een beleefde rescriptie van den 27. May voor die beroepinge bedankte.

Waer op vervolgens tot Professor juris civilis beroepen is de heer Houck, Professor tot Deventer, op een tractement van 1000 gulden, welke die beroepinge aennam en den 20. Junij 1746 een inaugurele oratie deede: De proprio obligationum jure ex variis causarum figuris.

En vermits het niet apparent was, dat men de heer Kale of eenig ander Professor uyt Duytsland soude krijgen, wierd de heer Wesseling den titel van Professor juris publici Romano-Germanici en juris naturae geoffereert met een augmentatie van 500 gl. tractement, die het selve dankelijk aennam.

Met 1° May of even te voren stond de heer Quint als schepen op en wierd de heer van Royen schepen in sijn plaats, soo als de heer Quint weder in sijn plaats in de Finantie sessie nam.

Voorts wierden met 1° May Ontfanger van 't anderdeel der gen. middelen, ingevolge de ruylinge hier voren gemeld, de heer van Haeften, en de heer Roelands in de Generaliteyts Rekenkamer, voor 3 jaren.

Schepenen: Busero in plaats van Haeften, Velthuysen in plaats van Burman.

Momborcamer: van Ochten in plaats van Godin.

Finantien: van Dam in plaats van Godin, ingevolge van de ruylinge, die voor 3 jaren in de Raad van Staten ging.

21 Junij gaf ik mijn Capiteins somer maeltijd.

De Burgemr van Cleef vergaf omtrent dese tijd het poortierampt van de Catharijne poort aen de knegt van

de Raadsheer van Cleeff, en de Burgemr van Papendorp het bidderampt van van der Muelen aen sijn knegt.

De clepper de Haan in mijn quartier gestorven sijnde, vergaf ik het selve aen Antony van den Tempel, onder een jaerl. uytkeringe van 50 gulden aen Anna en Petronella van Schalkwijk.

Om dese tijd versogt den heer van Oudwulven sijne demissie als Sergeant, welke ik hem accordeerde, vermits sijn Ed. buyten ging wonen en geen optrek meer in de stad soude houden.

August. 15. Wierd in onse Compe aen St. Servaes heck de perspomp geprobeert; wij hadden een tent op de wal opgeslagen en presenteerden allerhande ververschingen.

Otterloo was dronken, waar over ik hem berispte, en bij mij vuyl bejegende; doch 's avonds in het voorbijgaan van den Officr Cuylenburg met sijn huysvrouw, seggende dat de Capiteyn een schelm was. Waer over ik mijne klachte heb ingebragt bij den Collonel, die seyde daer over Collonel en Hoplieden bij den anderen te sullen roepen.

25. Stierf de heer Burgemr van Papendorp en wierd den 6. September in de plaats verkoren den heer van Stoetwegen, na dat deselve in de Corresp. hadde geloot met de heeren Burman en Verburg; dus wierd de heer van Cleef 1e Borgemr en de heer van Stoetwegen 2e.

2 September stierf den Secretaris van Bleijenburg.

13 September wierd de heer Capiteyn Ormea in sijn vaders plaats in de Vroedschap verkoren, na dat alvorens saturdag den 10en was geweest een open besr. van de Vroedschap en aldaer geventileert, of den heer Ubing soude kunnen sitten met sijn swager Godin en met dese nieuwe swager, en verstaen was met 18 stemmen tegen 17, dat sulx niet wesen mogt, sijnde eene stem om hem sulx bij dispensatie te accorderen; waer over gedelibereert, is eenparig deselve van de Resol. van den jare 1651 de

heer Ormea gedispenseert sonder conseq. in 't vervolg en dus geadmitteert.

15 September wierd in de Corresp. tusschen de heeren Ubing, Verborcht, Burman en Stoetwegen geloot om het Burgemrampt en viel sulx te beurt aen de heer Verborch.

De Pro^{r} Bohell dienst genomen hebbende, en sijn Pro^{r} ampt komende te vaceren, wierd in de Correspond. geproponeert aen wat Classis het selve stond, en bevonden sijnde dat het vors. Pro^{r} ampt bij de heer Berch was begeven, is het selve gedefereert aen de Classis van de heer van Stoetwegen, ofschoon hetselve pro forma noch bij het Gerecht vergeven wierd.

24. Was convocãe van Collonel en Hoplieden. Ik narreerde het gepasseerde met Otterloo en versogt, dat de heren, denselve gehoord hebbende, hem sodanig souden corrigeren als sij met het gepleegde affront souden oordelen te behoren, waer op Otterloo binnen ontboden sijnde, versogt op het nederigt excus, sigh excuserende met sijn dronkenschap, waer op denselve bij gratie wierd gecondemneert in een boete van 12 gl., ten behoeve van de Aelmoesenierscamer, en voorts geordonneert bij mij excus te komen versoeken in presentie van de geburen Hendrik Schottel en Gerarda Rips, welk een en ander ook door hem in de volgende week is verrigt.

26. Deed de heer Wesseling sijn inaugurele Oratie: de vera Civitatis felicitate.

Bij de gemelde verandering wierd op den 3. October in de Corresp. ten huyse van de heer van Dam geproponeert door de heer Breijer, die de comm. van de Staten Fin. hadde aengeloot, deselve te ruylen met oom Verwey in plaats van het postmrampt; doch sprak de heer van Berck, die, in de 1^{e} divisie sijnde, met de heer Breijer had geloot, sulx tegen, alsoo hij gaerne in de Fin. was geweest en sustineerde dat men niet mogte ruylen met een heer van een andere divisie, het welk ook soo bij de meeste heren

begrepen wierd en voor een vaste wet in 't vervolg geresolveert.

October 8. De Secretarisplaats door de heer Verburg gegeven sijnde aen de heer van der Does, wierd denselve voorgesteld in de Classis en op den 21. bij de Vroedschap tot Secretaris geëligeert.

Denselve dag was onse Classis ook vergadert om de aenstaende verandoring van de Regeering te reguleren, en sijn vervolgens soo van onse Classis, als van de Classis van de heer van Stoetwegen verkoren en gecontinueert op den 12. October.

Hoofd-Officier de heer de Ruever.

Borgemren van Cleeff en van Stoetwegen.

Schepenen: Presidt J. J. van Mansveld, Velthuysen, Verschoor, van Zurk, van Asch van Wijck, collatiaar, de Gruyter heer van Groenewoude, Westrenen, van Buren, pandverkoper, Harscamp, pandverkoper, Ram, geldhouder, Quint, collatiaar, van Royen. Sijnde de heren van Mansveld, Verschoor, de Gruyter, Westrenen, van Buren, Ram en Quint op nieuw ingekomen.

In de Momboircamer: Verborcht, Kien, van Ochten en Polanen.

In de Finantiecamer: J. P. van Mansveld, van Voorst, van Dam en Berger.

Tot Postmeesters Ubing, van Berck, Burman en Verwey.

Tot de Staten Fin. de heer Breijer.

Tot Thesaurier Busero.

Tot Drossaerd aen de Vaert de heer Soestdijk.

De volgende heren blijven in hunne commen gecontinueert: Als Cameraer de heer van Cockengen.

Extraordins Raad in 't Hof Roëll.

In de Staten Generael Martens.

In de Raad van Staten Godin.

In de Generaliteytsrekenkamer Roelands.

Ontfanger van 't anderdeel der gen. midd. van Haeften.

Rentmr van St. Catharijne Maarssenbroek.

Van de Gebeneficeerde goederen Woertman.

Sonder commissie de heren de Leeuw en Ormea.

Op den 10 October is vervolgens tot Pro^{r} aengesteld den Not^{s} Luyt van der Pauw.

Eod. die quam den heer van Renesse wegens de geëligeerde, sessie hebbende in de Admiraliteyt en Oost-Ind. Comp. te Amsterdam, in de vergadering van Staten, sustinerende dat, vermits op den 30. Septemb. 1745 bij haer Ed. Mog. was verstaen, dat de Regenten sessie hebbende in de Raad van Staten, Generaliteyts Rekenkamer ofte een van de Admiraliteyten, des niettegenstaende in de vergadering van haer Ed. Mog. souden mogen compareren, sulx mede moeste plaats hebben omtrent de Oost-Ind. en West-Ind. Comp., als sijnde in de gemelde Resol. casu geomitteert, en dat sijn Ed. vervolgens sijne voorsz. sessie in de Admiraliteyt en Oost-Ind. Comp., van de sessie in de vergadering van haer Ed. Mog. niet excludeerde, waer op sulx mede in dier voegen verstaen wierd met de meerderheyd bij de heren Geëligeerde en met eenparigheyd bij de Ridderschap, doch door de Stad daer jegens geprotest., seggende de vergadering met al het geene daer in wierd gedaen, voor nul, soo lang den gem. heer sigh niet absenteerde en sij daer over haer vrije deliberatien had, reitererende het selve telkens wanneer des Stads stem wierd gevraagd op de saken welke verhandeld wierden. Waeromme eyndelijk de vergadering na hevige debatten vrugteloos scheydde, en in de notulen van de voorgaende vergadering geschreven wierd, dat deselve was gescheyden op reces niet jegens den 13. Octob., soo als er stond, maer jegens den 19. October.

Hier op wierd de Vroedschap op het voorsz. quaeritur extraordinair beschreven jegens maandag den 17. October om 8 uren, en nadat aldaer was geproponeert, dat den voorñde heer van Renesse sigh op de aenstaende verga-

dering van Staten soude absenteren, en dus de deliberatie aen de vergadering over het point in questie vrijlaten, is geresolveert in den gemelde gevalle voor Stads sentiment aen haer Ed. Mog. te adviseren, conform het rapport van de heeren Gecomm., dat men gereed was om het sentiment van de Vroedschap te seggen en conform het selve de sessie aen de Bewindhebbers van de Oost- en West-Ind. Comp., leden van de Regeering sijnde, te accorderen, doch dat simul et semel moeste werden vastgesteld, dat de heren Ontfangers en Rentmeesters in haer Ed. Mog. Comm. en leden van de Regeering sijnde, ook souden mogen sessie nemen in de vergadering van haer Ed. Mog., soo dra de jaren van hare Commissie sijn geeyndigt, ofschoon sij hare conclusive rekening niet hebben gedaen, gelijk sedert 30 jaren herwaerts is gepractiseert geweest, en ingevalle de heren van de voorstemmende leden mogten voorgeven het selve eerst in haer lidt te moeten brengen, dat men alsdan ook soude suppersederen met het sentiment van de Vroedschap te seggen, tot dat de voorstemmende leden op het poinct van de Ontfangers in een volgende vergadering gereed waren.

(Het bovenstaende is niet geresolveert op maandag den 14^{en}, sijnde alsdoen alleenlijk comm. gemaakt om het quaeritur te examineren en daer van dinsdag rapport te doen, sijnde daer toe gecomm̄tteert de heren Verborch, de Reuver, Mansveld en Burman, die ook op den 15. rapport hebben gedaen, en is alsdoen de Burgem̄ren versogt het gedane rapport in de Gedep̄de, dien morgen sittende, aen de heren van de voorstemmende leden smakelijk voor te stellen en haer gedagten daer over te horen, waer op de gemelde heren sulx ook hebben gedaen, mitsgaders des anderendaags in de Vroedschap gerapporteert, dat die heren voor haer particulier wel genegen waren de saak conform het gedane rapport te reguleren, maer dat sij het selve in haer lidt souden moeten brengen, waeromme de Vroed-

schap haer met het uytgebragte rapport heeft geconformeert en geresolveert, als hier boven staat aengeteekent.

Sijnde in de besoignes van de gemelde drie dagen in de Vroedschap gehouden, vele heren mede van gedagten geweest, dat men de sessie in questie behoorde te verleenen, mits niet alleen het point van de Ontfangers wierd gereguleert, maer te gelijk vastgesteld, dat de heren, die een Generaliteyts ampt besitten, in de Vroedschap en in de vergadering souden mogen sessie nemen, soo wel als vastgesteld was, dat de geene, die reeds sessie hadden en in de comm. van de Generaliteyt sijnde, sodanig een ampt te beurt viel, het selve soude mogen aennemen, en mits dat aen den heer Hoofd-Offic^{r} van gelijke sessie in de vergadering van haer Ed. Mog. wierd verleent, doch welke laatste poincten om verscheyde redenen bij provisie buyten resolutie sijn gebleven).

En ingevalle den heer van Renesse eygener auctoriteyt wederom in de vergadering mogte komen, soude men daer jegens wederom protesteren en geen vergadering houden, werdende het selve aen de directie van de heren Gecomm̄ overgelaten.

De heer van Renesse wierd verwittigt van het geresolveerde, quam in de vergadering van Staten en nam dienselven morgen noch sessie.

De voorsz. conclusie genomen sijnde bij de meerderheyd, alsoo de heer Velthuysen bij de oude Resol. wilde blijven, en na omvrage bij de meerderheyd verstaen wierd, dat men in dese saak bij meerderheyd konde concluderen, als sijnde maer een extensie en interpretatie van een Resol., bij welke men reeds van een fundamenteele wet eenparig was afgegaen.

16^{e}., De Corresp. aen het huys van de heer van Polanen bij den anderen sijnde, is er geloot over het Kerkm̄rampt van de Buerkerk, tusschen de heren Verwey, van Dam en Polanen, kunnende de heer Busero niet mede loten,

also sijn Ed. was gekomen in de plaets van de heer Ewijk, die het selve getrocken en bedient had. Het selve te beurt gevallen sijnde aen de heer van Polanen, is verstaen dat sijn Ed. het selfs moeste bedienen en niet vermogte over te geven aen ymand buyten sijne divisie.

Sodanig een Kerkmr krijgt een acte van aenstellinge door Burgemren en niet door de Vroedschap, en moet ook drie sondagen voorgesteld werden in de Buerkerk, even als een Kerkmeester uyt de borgerije; word voor agt jaren aengesteld, sijnde de vier laatste jaren regeerend Kerkmeester.

19e. Vervoegden sigh de heren Burgemren en Gecomm in de vergadering van Staten, deden aldaer opening van het geresolveerde bij de Vroedschap en lieten sigh induceren om eenvoudig te consenteren in de sessie van de heer van Renesse, en die geene van de leden, die t'eeniger tijd Bewindhebbers van de Oost- en West-Ind. Comp. mogten werden, declarerende haer Ed. Mog. en dus de drie leden gesamentlijk voor aengenaam te houden de Ontfangers, die jegenwoordig sessie hebben genomen.

Sonder dat van het overige iets genotuleert of ook bij de Vroedschap, wanneer de Burgemren daer van rapport deden, iets daer jegens is ingebragt geworden.

In de bataille den 11en deser bij Raucoux voorgevallen sneuvelde de Majoor van Capelle, wiens Comp. stond ter begevinge van de 1e divisie in onse Classis.

De Fabricq van den Tempel om dese tijd mede gesturven sijnde, en sijn ampt niet bekend sijnde op de lijst van de ampten, sijn de Burgemren en Oud-Burgemren gecommitteert omme te examineren, wie hetselve behoorde te geven, en of niet een andere instructie voor den nieuwen Fabricq behoorde te werden gemaakt.

November 7. De postjuffrouw Bohell overleden sijnde en haer moey Buyn pensioen verkregen hebbende, is juffr Switsert tot posthoudster aengesteld op het ord. tractemt

van 300 gl., en aen haer noch 100 gl. toegelegd, mits sij juffen Buyn en Engers, waer van de eene door de Burgemr van Cleeff en de andere door Stoetwegen waren aengesteld op een tractement van yder 3 strs daags, soude onderwijzen tot dat deselve mede bequaam waren om het comptoir waer te nemen, en dat sij daeromme het geheele jaer door dagelijks op het postcomptoir moeste komen.

8. Stierf de Majoor van de burgerwagt Jacobus Bosch.

27. Stierf Antony van den Tempel, bij mij in de maend Augustus aengesteld tot clepper in plaats van de Haan, over welke plaats ik bij provisie niet disponeerde, maer deselve door den noodwaker ten behoeve van de weduwe liet bedienen.

28. Alsoo van tijd tot tijd eenige disputen waren geweest tusschen de heren Burgemren, voornamentlijk mede over het begeven van het Fabricq- en Majoorampt, quamen dien avond in onse maendagse bijeenkomst de heren Verburg en Roell als gecomde van de andere Classis, om daer over, mitsgaders over de restauratie van de Vriendschap te handelen, waer op uyt onse Classis wierden gecommitteert de heren van Cleeff en de Ruever, welke de propos. van de gem. heren hoorden, sigh daer toe genegen toonden; vervolgens noch een 3e heer, de heer van Berck, daer bij committeerden omme daer over te handelen, sullende de gem. heren noch een 3e heer uyt hare Classis daer bij versoeken.

Welke heren bij den anderen geweest sijnde, wierd bevonden dat de Majoorsplaats stond ter begevinge van de Classis van den heer van Stoetwegen, welken heer die plaats confereerde aen zijn knegt, genaamt .....[1]), en nopende de Fabricqplaats wierd goedgevonden, dat deselve door de gansche Vroedschap soude werden vergeven; mitsgaders omtrent de vergeving van de andere amp-

1) Ongevuld.

ten tusschen de resp. Classen een legger gemaakt, die ter Secretarye soude werden bewaert, en waer na men sigh in 't vervolg soude moeten reguleren.

29. Gaf ik mijn Capiteyns winter maaltijd, wanneer de heer scriba van Wachendorff sijne demissie versogt en sulx op sijn aenstaende maeltijd nader soude doen.

December 7. De Comp. door het overlijden van de heer Majoor van Capelle, op den 11. Octob., in de bataille van Rauconx bij Luyk vacerende en ter dispos. van de heer Breijer in onse Classis staende, is op de nominatie van de Vroedschap bij de heren Staten geconfereert aen den heer Lieutenant Albertus Jodocus Lich.

12. Bij occasie dat den heer Borgemeester van Cleef, op sijn tijd in ons maandags geselschap gekomen sijnde, sigh vóór de klocke ses uren absenteerde, in omvraag gebragt sijnde, of deselve daar door eenige boete quam te incurreren, is geresolveert, dat het geene dienaengaende reeds eenigen tijd bij usantie en gewoonte was gepractis., in 't vervolg als een vaste wet soude werden geobserveert, te weten: dat een ygelijk van de leden, die na ses uren in 't geselschap komt, sal verbeuren de volle boete van twee sestehalven, en dat de geene, die sig vóór seven uren uyt het geselschap absenteert, mede de volle boete van twee sestehalven sal incurreren, blijvende voorts de boetens in de andere gevallen, als van ouds; actum ten huyse van de heer van Zurk, presentibus alle de leden, uitgenomen de heer Borgemeester van Cleeff, die sig egter de volgende maandag daer mede heeft geconformeert.

29. 's Nagts om half twee uren stierf de heer Vroedschap van Ochten.

1747, Januarij 17. Wierd de heer Jan Frederik van Beek in desselfs plaats tot Raad in de Vroedschap verkoren, en dewijl door de dood van de heer van Ochten de Momboircamer quam te vaceren, wierd de heer Berger uyt de Finantiecamer in de Momboircamer gecommitteert,

en de heer de Leeuw, die sonder Commissie was, in de Finantiecamer.

Het Secretarisampt van de Aelmoeseniers- en Ambagtscamer door het avancement van de heer van Beek ter dispositie van de 3e divisie van onse Classis, bestaende uyt de heren van Haeften, Verschoor, van Zurk en van Asch van Wijck, gekomen sijnde, is op den 6. Febr. 1747 verloot en te beurt gevallen aen de heer van Zurk, die op den 16. Febr. de heren van de Corresp. aen sijn huys daer toe voorstelde den jongen heer Advocaat Zaal; wij die noch niet in de Corresp. waren, quamen daer mede en wierden met de andere heren vriendelijk ter maeltijd onthaeld, alwaer de heer Zaal mede present was.

Op denselve 6. Febr. noemde de heer van Dam, in plaats van den overledene schout van de jagers, welke ampt ter sijner dispositie stond, tot schout van de jagers de heer Sebastiaan van Hengst, die op den 13. door Vroedschap daer toe mede wierd aengesteld.

Gelijk ook denselven 13. Febr. in plaats van den overleden Fabricq van den Tempel, op een tractement van 800 gulden en vrij huyshuer.

Alsmede op den tour van den Borgemeester van Stoetwegen, tot Secretaris van buyten de Catharijne, Luyt van der Pauw.

Februarij 17. De heer Decan van Wachendorf over sijne voorsz. qualiteyt, sijne demissie gevraagt hebbende als Scriba van mijne Compagnie, gaf desen dag zijn afscheydsmaeltijd, alhoewel sijn Ed. aen de heer Noordwijk declareerde wel in 't kransje te willen blijven.

In desselfs plaats wierd tot Scriba verkoren de heer Advocaat Vos, die het selve gratieuselijk aennam.

En in plaats van de heer Beresteyn, die bij missive van den 16. May, uyt Aken geschreven, sijne demissie vroeg, tot Sergeant in desselfs plaats verkoren den heer van de Wijngaerde, die het selve mede seer gratieuselijk aennam.

May. Omtrent dese tijd wierd den heer Verbeek wegens de Ridderschap voor den tijd van ses jaren, ingegaen 1ste May 1746, gecommitteert in de vergadering van de West-Ind. Comp., en dus voorgesteld sijnde daer toe bij de Staten voor aengenaam verklaert.

Den heer van Vliet, sessie hebbende in de Ridderschap, overleed omtrent dese tijd.

Alsmede den heer van Ginkel, sittende (in) de Classis van den heer van Sinetwegen, op den tour van de gem. Comp., gelijk ook de Maarschalk Bouman eenige weken te voren, staende desselfs ampt aen de Ridderschap en particulier aen den heer van Bottestein.

De Franschen in de maand April in Staats Vlaanderen gevallen sijnde, wierd eerst door het gemeen en vervolgens door de Regenten sijn Hoogheid den heere Prince van Orange tot Stadhouder Capitein en Admiraal Generael van de provincie van Zeeland geproclameert. Welk loflijk voorbeelt bij eenige steden in Holland gevolgt sijnde, wierd op den 1. May van de lopende jaer de propositie door den heer Verburg in de ordinaris vergadering van de Vroedschap mede gedaen, om voor soo verre Stads stem aenneemende, in de aenstaende vergadering van Staten te adviseren, dat sijn Hoogheid mede tot Stadhouder Capitein etc. over dese Provincie behoorde werden aengestaldt, welke propos. in deliberatie gelegt sijnde, hebben de presente heren eenparig haer bereidwilligheid daer toe getoont, dan egter te gelijk gedeclareert, dat op dat poinct de Vroedschap extraordinair diende te werden beschreven op dinsdag en woensdag den 2en en 3en deser, het welk gresolveert sijnde, is op dinsdag goedgevonden de heren Burgemeren te authoriseren omme met de heeren van de voorstemmende leden omtrent dit gewigtig poinct te conferreren, en van haer gebesoigneerde op woensdag rapport te doen, om alsdan dien aengaende finalijk te resolveren. Welk rapport gehoort sijnde op den gem. woensdag den

3. May, is conform het gunt door de heeren Borgemren was gehandelt, eenparig goedgevonden, voor soo veel Stads stem aengaet, den voornoemde heere Prince van Orange te committeren en aen te stellen tot Stadhouder Capitein en Admiraal Generaal van dese Provincie, en sijn voorts meergem. heren Borgemren geauthoriseert omme met de meergem. heren van de voorstemmende leden te concipieeren eene instructie voor sijn voorn̄de Hoogheid, mitsgaders daer inne soo veel mogelijk is te conserveren het recht en privilegien van de stad, na mate dat die van de voorstemmende leden omtrent het hare souden handelen, hebbende voorts, alvorens tot die aenstellinge te komen, de leden van de Vroedschap elkander over en weder ontslagen van den eed, voor soo verre deselve mogte contrarieeren aen de voorsz. aenstellinge.

Met welke Resol. de heeren Borgemren en verdere Gecomm. tot de beschrijv. van Staten vertrokken sijnde na de vergadering van haer Ed. Mog., is bij de drie leden eenparig den heere Prince van Orange etc. aengesteld tot Stadhouder als voorsz., op sodanige commissie en instructie, als nader soude werden gearresteert, en tot het maken van welke eenige heeren wierden gecommitteert, sijnde voorts den heer van Capelle, Heer van Papecop, gecomde in de Admiral. van Friesland, aen sijn Hoogheid afgesonden, omme van de voorsz. Resol. kennisse te geven, mitsgaders te informeren waer sijn Hoogheid gelieven soude de heeren Gecomdens deser Provinsie af te wagten omme sijn Hoogheid nader daer van kennisse te geven, mitsgaders de gearresteerde instructie te communiceren; tot het afleggen van welke comm. te gelijk wierden gecommitteert uyt de Geëligeerde de heren Leusden, van Mijdrecht en van Rechteren; uyt de Ridderschap de heren van Zuylen, van Ter Aa en Schalkwijk; uyt de Stad en Steden de heeren Borgemren van Cleef en Stoetwegen, benevens de

heer Temmink, Burgemr van Amersfoort, geassisteert door den Secretaris van Staten.

Den heer van Papecop sijn Hoogheid tot Leeuwaerden gevonden hebbende en sijn comm. afgelegd hebbende, declareerde sijn Hoogheid eerstdaags na den Haag te sullen vertrekken, en van daar aen de heeren van de Comm. te sullen laten weten, wanneer het sijn Hoogheid gelegen soude komen deselve op te wagten, beschenkende sijn Hoogheid bij het geven van dat bescheid den heer van Papecop met sijn goude snuyfdoos, die sijn Hoogheid in sijn sak had, waer op den heer van Papecop het vorenstaende rapport aen de heeren Gecomm. bragt.

Sijn Hoogheid vervolgens in den Haag gearriveert sijnde liet maandag den .....[1]) de heeren Gecomm. weten, dat sijn Hoogheid gaerne deselve woensdag morgen souden opwagten, waer op die heeren des dindags na den Haag vertrokken, en tijdig arriverende, door hunnen Secretaris aen sijn Hoogh. van haer arrivement kennis geven, en te gelijk ter hand stellen de instructie door de heeren Gecomm. geconcipieert, om op deselve des anderendaags 's morgens sijn Hoogh. het Stadhouderschap te offereren, op dat sijn Hoogheid deselve inmiddels soude kunnen resumeren.

Des anderendaags ter audientie geleyd en het compliment ter materie dienende afgelegd sijnde, declareerde sijn Hoogheid genegen te sijn het Stadhouderschap aen te nemen, dan dat sijn Hoogheid sulx liever soude hebben op d'instructie van Willem de Derde, als op de overgegevene instructie, waeromme de heeren Gecomm., daer toe niet geinstrueert sijnde, versogten sig voor een moment in een andere kamer te mogen retireren en met den anderen aldaer hebbende gebesoigneert, en weder binnen verschenen sijnde, hebben sij verklaart sijn Hoogheid de

1) Oningevuld.

comm. op dien voet als sijn Hoogheid seide te prefereren, te offereren op het behagen van hare principalen, nemende sijn Hoogheid daer mede genoegen.

Van welk wedervaren de heeren Gecomm. aan hunne principalen de heeren Staten rapport gedaen hebbende, is hetselve bij hun geapprobeerd, en van die approbatie aan sijn Hoogheid, te dier tijd reeds in Zeeland sijnde, bij missive kennis gekregen.

Soo dra sijn Hoogheid uyt Zeeland in den Haag geretourneert was, wierd den Secretaris van Staten na den Haag afgesonden om sijn Hoogheid af te vragen, wanneer de Provincie de eer soude hebben dat sijn Hoogheid deselve met sijne praes^e^ vereerde, en vervolgens het ceremonieel, 't welk bij die gelegendheid soude geobserveert werden, aen sijn Hoogheid gecommuniceert, 't welk bij sijn Hoogheid wierd geapprobeert, en vervolgens ten antwoord gegeven, dat sijn Hoogheid den dag van sijn overkomst bij missive nader soude schrijven, indien er iets in de weg mogte komen; dan dat die overkomst andersints den 18. Julij voortgang soude hebben. Met welk antwoord den Secretaris geretourneert sijnde, wierd tot de receptie van sijn Hoogheid alle praeparatien gemaakt, wanneer op saturdag den 15. Julij een miss^e^ van sijn Hoohheid quam met tijding dat sijn Hoogheids vertrek agt dagen was uytgesteld, het geen aen de bereide pastijen voor de maaltijd en het gekogte vlees en gevogelte veel nadeel deed.

Sijn Hoogheid vertrok daer op 's maandags uyt den Haag, arriveerden met haar Koninglijke Hoogheid en de jonge Princes een weinig voor of na deselve op het huys te Voorn, wierd aldaer door drie heren Gecomm. uyt de Staten en den Secretaris aen de koets verwelkomt in de Provincie, vervolgens haer Koninglijke Hoogheid door den heer van Zuylen ingeleid, waer op sijn Hoogheid mevrouw van Ter Meer, welke mede aen de koets gekomen was, mede inleide. 's Avonds soupeerden haer Hoogheden daar,

en nadat sij 's middags aldaer, dinsdag, mede gegeten hadden, wierden sij door drie heren Gecomm. en den Secretaris afgehaalt, na de stad geleid en buyten de poort door Schout en Schepenen gerecipieert, vervolgens door de studenten als een avantgarde tusschen twee rijen gewapende borgers, staende van de Catharijne poort tot aen de huysinge van den heer van Mijdrecht, uytgenomen in de Vissteeg en de Pottestraat, des avonds om ses uren geleid in de huysinge van den heer van Mijdrecht, breder in 't gedrukte ceremonieel voor de illuminaën, bij Lobedanius gedrukt, te sien. Aan het logement van den heer van Mijdrecht wierd sijn Hoogheid door de ses overige Gecomm. van de Staten, mitsgaders door den Hoofdofficier en Schepenen, welke in koetsen agter den train van sijn Hoogheid gereden hadden, gecomplimenteert. De borgerij mede agter den train aengesloten hebbende, defileerde vervolgens voorbij het huys van den heer van Mijdrecht, en hadden de eer de Officieren voor sijn Hoogheid aldaer te saluceren, marcheerden na haer vergaderplaats en scheiden aldaer.

Een borgerwagt van de Comp., dien avond de wagt hebbende, aen sijn Hoogheid gepresenteert sijnde, wierd bij sijn Hoogheid bedankt, hebbende sijn Hoogheid 24 man van sijn garde medegebragt, en arriveerden 's anderen daags 's morgens uyt den Haag noch tagentig switsers, die daags na het vertrek van sijn Hoogheid weder vertrocken.

Dien avond omtrent half negen uren wierden den heer Gouverneur, met de agt Hoplieden en den Secretaris, die sulx was gaen versoeken, noch ter audientie geadmitteert en gingen met de stads Majoor met de sleutels in een sak en een schenkbord onder sijn kleeren, in de midden tusschen de Capiteins, vier aen vier gaende, met de Collonel in het 1e gelit en den Secret. in het twede, en gevolgt werdende door alle de poortiers en de bode van

Collonel en Hoplieden en noch twee andere stads bodens, na het huys van de heer van Mijdrecht, alwaer in het voorhuys de poortiers staen bleven, en den Majoor de sak met sleutels en het schenkbord aen den Secretaris overgaf, die in de camer van audientie de sleutels uyt de sak haalde, op een schenkbord lag, en wanneer sijn Hoogheid bij haer binnen trad aen de Gouverneur over reykte, die deselve aen sijn Hoogheid presenteerde ter bewaringe en het woord versogt, nadat hij de borgerij en Officieren in de gunst en protectie van sijn Hoogheid hadde gerecommdeert. Waer op sijn Hoogheid seer gratieuselijk hebbende geantwoord, verders betuygde, nadat hij sijn hand aen het schenkbord, daer de sleutels oplagen, geslagen had, te geloven dat deselve bij den Gouverneur seer wel bewaart waren, versoekende daer mede te willen continueeren, gevende egter op het versoek van die heeren desen avond het woord van *Utrechts vrijheid*, waer op de heeren Gouverneur en Hoplieden afscheid namen. 's Anderendaags gaf sijn Hoogheid het woord *eendragt* en den derden avond den *Haag*.

Des daags daer aen, den 26. Julij, sijnde den dag van de installatie, wierd sijn Hoogheid om half elf uren 's morgens van het huys van den heer van Mijdrecht door Gecomm. van haer Ed. Mogende wederom afgehaelt en gebragt in de camere van haer Ed. Mogende, rijdende sijn Hoogheid in de koets van den heer Milan, met ses paarden bespannen, en volgende sijn paradekoets met agt paarden, en versz. koetsen met heeren van sijn gevolg. Aen de trappen wierd sijn Hoogheid gerecipieert door andere Gecomm. van de Staten en vervolgens in de camer van haer Ed. Mog. geintroduceert en in den eed genomen, mitsgaders sijne comm. in een goude doos van 1800 guldens, waer in het wapen van de Provincie met het wapen van de Stad daer boven op als een surtout gegraveert stond, en voorts alsdoen of naderhand door de Gecomm. aen

deselve een present gedaen van drie duysend ducaten, praesiderende den heere van Welland in de vergadering van Staten, de heeren van Nellesteyn en Nijveld door siekte absent sijnde. Sijn Hoogheid recommandeerde de expeditie in allerley saken, alsmede te consenteren in een nieuwe negotiãe van *f* 30000 etc.

Verscheide saken de regeering van de Prov. concernerende, wierden voorgebragt en daer over bij sijn Hoogheid aen de drie Leden omvrage gedaen, en vervolgens conclusie genomen. Onder anderen wierd voorgebragt door een requeste, bij die van de proostdije gepresenteert, de saak nopende het opheffen van den impost op den uytvoer van den Stichtsen turf, in welken ophef de Stad niet hadde geconsenteert, en waer over de voorstemmende Leden sijn Hoogheid seer sterk hadden gesoliciteert, dat S. H. de Stad daer toe wilde induceren, alsoo sij geen wettige redenen konde geven van haer weygering Doch wanneer sijn Hoogheid hier inne de voorstemmende Leden genoegen tragte te geven, wierden sijn H. de redenen van Stads weigering soo klaer en gewigtig voorgehouden, dat S. H. de saak in advis hield.

De besoignes voor die dag in der Staten vergadering gedaen sijnde, vertrok sijn Hoogheid in dieselve koets met ses paarden na het Hof, werdende gevolgt door sijn parade koets met 8 paerden, noch een koets met ses paerden en wel 30 andere koetsen met 2 paarden bespannen. Sijn Hoogheid wierd in het Hof geintroduceert, hoorde op de Rol de pleidoy, en reed van daar na het Duytse huys, spijsde des namiddags in 't Duytsen huys aen een maeltijd door de Staten ter inhuldiging van sijn Hoogheid doen bereiden; retourneerde om 8 uren na sijn logement, waer op des 's nagts de gansche stad ongelooflijk kostelijk was geillumineert, alle het welke breder is beschreven in het boek der vreugdebedrijven en illuminatien hier van in 't ligt gekomen.

De maaltijd in 't Duytsen huys was met leverantie van al het porseleyn, silver etc. aengenomen bij s^r^ de Wit, wonende in 't Heeren logement te Amstordam, welke met de wijn, die van Dort en Amsterdam ontboden was, omtrent 20000 gl. heeft gekost, en nogtans seer gemeen was. Grote disputen waren er tusschen de 2 Leden en de Stad over de personen, die op de maaltijd versogt souden werden, welke eindelijk dus gereguleert wierden, dat vermits den Secret. van Staten absolutelijk weigerde den rang te geven aen de heren van de Vroedschap, die actueel geen sessie in de vergadering van Staten hadden, wegens de Stad op de maeltijd souden compareren alle de Gecomm. in de vergadering van Staten, tot 26 toe, waer agter, soo als ook agter de 2 leden en de Burgemren van de kleine steden den Secret. van Staten volgde, en alsdoen de heeren van den Hove en de Advocaten die gepleit hadden, in 't geheel omtrent 100 personen.

Nota. Wegens de Stad wierd sijn Hoogheid in een fluweele beurs mede een present gedaen van 1500 ducaten.

Men had sijn Hoogheid door Gecomm. in den Haag van Stads wege mede een maeltijd gepresenteert, maer welke sijn Hoogh. noch niet hadde geaccepteert. Ondertusschen ontdekte men dat, vermits men het Duytsen huys niet konde gebruyken tot die maaltyd, als sijnde voor der Staten maelijd gedestineert, en met al het goed van s^r^ de Wit, die men tot de stads maaltijd niet wilde gebruyken, opgepropt, men geen bequame plaats tot die maaltijd had, waer bij noch andere omstandigheden bij quamen, als onder andere de bedroefde tijding van het verlies van de bataille van Lafeld, waar door onse armée genoodsaakt wierd bij Maastricht over de Maas te retireren, waeromme geresolveert wierd door deselve Gecomm., vermits S. H. de maeltijd noch niet had geaccepteert, te doen declareren en afvragen of het S. H. ook onaengenaam soude sijn, dat de gepresenteerde stads maaltijd tot een andere favo-

rabeler tijd wierd uytgesteld, waer mede sijn Hoogheid genoegen nam.

Donderdags gaf sijn Hoogheid publicque audientie, alles mede indiervoegen als in het gem. boek vermeld staat. De Vroedschap vergaderde ten dien eynde om een uren, nadat sij met sijn Hoogheid eerst bijgewoont had de oratie van den Prof. Drakenborch, in den Dom: in laudem principis gehouden, — in het stadhuys, en reed met 22 koetsen en corps met hare Secretarissen na sijn Hoogheids hotel, wierden aldaar door sijn Hoogheid en haer Hoogheid, staende in de gehoorzaal, opgewagt en na het afleggen van het compliment van den Burgemr van Cleef uyt naam van de Vroedschap, door sijn Hoogheid seer vriendelijk beantwoord, waer op sij wederom ter camere uytgingen en aen de deur van deselve van S. H. en H. H. afscheid namen.

Des namiddags wierden behalven versz. andere Collegien mede ter audientie geadmitteert omtrent half vijf uren, Collonel, Hoplieden en alle de Officieren van de Burgerije, die S. H. alle admitteerde tot 65 toe, ofschoon de Vroedschap, vresende dat sulk een groot getal sijn Hoogheid onaengenaam soude sijn, gaerne gesien had, dat wel de Collonel en 8 Capiteins, maer uyt de andere Officieren alleen eenige gecomm. met deselve sijn Hoogheid gingen opwagten; doch die Officieren quamen apart bij den anderen en souden buyten hunne Capiteins belet hebben laten vragen, waeromme geresolveert wierd door den Secretaris van Collonel en Hoplieden voor hen niet alleen, maer voor alle Officieren sijn H. belet te laten vragen, die se ook alle accepteerde, en op het Compliment van den Collonel ook alle aensprak en bedankte.

Versoekende verders de Capiteins en Officieren uyt sijn Hoogheids naam de Borgerije mede te bedanken voor de betoonde ijver en genegentheid in het inhalen van sijn Hoogheid.

Dien avond wierd door de heeren studenten een magnificq vuurwerk ter eere van sijn Hoogheid afgestoken, het welk sijn Hoogheid met sijne presentie vereerde.

Mijne illuminãe op den dag van de installatie gehouden is mede beschreven in het nevenstaende boekje van de illuminãen.

Vrijdags 's morgens om tien uren vertrok sijn Hoogheid wederom door de paraderende Burgerij, even als op desselfs aenkomst, soo als breder te sien is in het vorenaengehaelde boekje van de vreugdebryven en illuminatien, waer inne mede te sien is het geen bij het verblijf van sijn Hoogheid door de studenten ter sijner eere is gedaen, waer op men ook kan nasien de aparte beschrijving van alle het selve door Schagen uytgegeven.

In Julij gaf ik mijn Capiteins maeltijd.

De kleding van de Officieren van d'Orangestam, van welke Comp. ik Capitein was, was dus ingerigt: een blauwe rok met korte opslagen en goude knopen, een orange zijde mooré vest met goude knopen, waer aen de Capitein een goude en orange zijde gewerkte franje had, fluwele of andere swarte broeken, witte sijde kousen en camoese schoenen, een penning met een orange roos op de borst, staende op de penning het borstbeeld van sijn Hoogheid, een hoed met een breede goude krul en magnificque cocardes op deselve, soo als ook dragons aen de degens, voorts witte cabarette handschoenen.

Sijn Hoogheid koos, in plaats van de heer van Nijveld Geëligeerde, de heer d'Ablaing, Vrijheer van Giessenburg etc., en vereerde hem de proostdij van St. Marie, door de dood van de heer van Nellestein opengevallen, en in plaats van den heer van Nellestein stelde sijn Hoogheid aen tot Geëligeerde de heer en Mr. Francois Doublet, heer van Groeneveld.

De heer de Bach schreef om dese tijd uyt naam van sijn Hoogheid een recommandatie brief voor den uytmaan-

der van de Mast tot stads Fabricq; doch alsoo 8 dagen te voren s^r^ Voskuyl daer toe reeds was aengesteld, wierd daer van aen sijn Hoogheid bij missive kennisse gegeven door de Vroedschap, declarerende haer leet sijn om voorsz. reden aan de recommandatie van sijn Hoogheid niet te kunnen defereren, het welk door de heer van Stoetwegen eenige dagen daer aen in den Haag sijnde, mondeling werd gerepeteert, en de onbequaamheid van die van de Mast aen sijn Hoogheid gedemonstreert, waer op S. H. declareerde sulx niet te hebben geweten, alsoo hij andersints denselve niet soude hebben gerecommandeert.

Beter succes had de recommandãe van de heer d'Ablaing, uyt naam van sijn Hoogheid aen den heer van Stoetwegen gedaen, om den jongen Wijdom in plaats van den ouden tot koster in den Dom aen te stellen, het geen de heer van Stoetwegen, als 1^e^ Borgemr Kerkmr sijnde, deed, werdende op dieselve tijd door een klerk van sijn Hoogheid wederom van de Mast gerecommandeert, doch waer op geen reflectie wierd genomen.

In de maand Augustus stierf den heer van Nijveld, Geëligeerde, en in de maand September den heer van Nellestein, praesid. van Staten, van welke een en ander aen sijn Hoogheid kennisse gegeven wierd door de Staten.

De Raadsheersplaats door het overlijden van den heer van Sevenhoven nu grote twee jaren vacant geweest sijnde, wierden conform het reglement van den jare 1624 tot vervulling van die vacante plaats, omme aen sijn Hoogheid toegesonden en vervolgens daer uyt een Raadsheer geeligeert te werden, wegens de heeren Geëligeerden genomineert den heer substitut Griffier van Wachendorf, wegens de Ridderschap op een recommandatie brief van sijn Hoogheid, de heer Advocaat van Goens, welken heer wegens de stad mede genomineert soude sijn geweest, en dewijl sulx nu niet geschieden konde, seiden de Gecomm. van de Stad agt dagen daer aen hunne nominatie te sul-

len inbrengen, bestaende die in de persoon van den Advocaat van der Dussen, Raadsheer in de Camer van Vianen etc.; doch wanneer de Steden over die nominatie niet wierden gevraagt, bragten sij van haer kant een andere nominatie uyt op den Advocaat Storm, welke bij den praesident van Stads tafel heftig wierd ingesproken en selfs van den Secretaris tafel afgenomen en in des praesidents sak gestoken wierd, waer op de heeren van de Ridderschap declareerden, dat de nominatie aen sijn Hoogheid niet konde werden afgesonden, soo lang als het disput tusschen Stad en Steden niet was getermineert, jegens welk retardement in het afsenden van de nominatie aen sijn Hoogheid de stad ten sterksten protesteerde.

Sulx in de Vroedschap gebragt sijnde heeft de Vroedschap daer over een ampele missive aen sijn Hoogheid geschreven, en daer bij getoont, hoe onschuldig sij waren aen het voorsz. retardement, en voorts versogt, dat sijn Hoogheid haer bij haer oude rechten en privilegien geliefde te bewaren.

De Steden committeerden eenige uyt haer na den Haag en deden veel moeite om sijn Hoogheid te doen begrijpen, dat sij in het maken van die nominatie mede wat behoorden te seggen te hebben.

Sijn Hoogheid schreef aen de Staten, dat sij de retroacta souden nasien, en soo als bevonden wierd voor desen ten tijde van Willem de III geschied, aen hem de nominãe oversenden, of anders soo daer niets van bleek, alleenlijk de nominãe van de Stad met die van de 2 andere Leden. Het welk in comm. gelegt sijnde, wierd aen sijn Hoogheid op rapport van de Gecommitteerdens geschreven, dat vermits nu en dan de nominãe van het 3e Lit was geconcipieert geweest op de naam van de Stad en Steden, het niet seker consteerde, of de Steden ook niet in het maken van de nominãe hun stem moesten geven, en dat de Staten daeromme aen sijn Hoogheid de nomi-

nāe oversonden soo als die door heeren Geëligeerde, de Ridderschap, de Stad en ook door de Steden was gemaakt, waer jegen de Stad wel protesteerde, maer 't geen egter door de meerderheid tot de conclusie wierd gebragt, waer op die brief aen sijn Hoogheid afging en door denselven beantwoord wierd, dat sijn Hoogheid het different het welk S. H. wegens sijne drukke occupatien na behoren niet had kunnen examineren bij provisie daar latende, uyt de overgeleverde nominatie tot Raadsheer had verkosen de heer en Mr. Daniel Francois van Goens, die op die tijd als die brief in der Staten vergadering quam in de maand November niet bij de hand sijnde, naderhand door de heeren Gedeputeerde in den eed genomen wierd.

Sijn Hoogheid door het overlijden van de heer Milan Visconti geworden sijnde Opperhoutvester deser provincie, stelde tot sijn Luytenant-Houtvester aan den Graaf van Athlone, Heer van Amerongen.

De comp. peerden door overlijden van den heer van Ginkel op den 16. April, voor het aenstellen van sijn Hoogheid ter dispos. van de heren Staten gekomen sijnde, is door sijn Hoogheid gegeven aen de heer Godin, die deselve ook soude hebben gekregen van de Classis van de heer van Stoetwegen, aen welke deselve volgens de oude schickinge soude sijn gekomen.

In de maand September vertrok na Engeland, sijn vrouw en kinderen verlatende, de heer Philippus Jacobus Soestdijk van Cloon, Raad in de Vroedschap, met één a 2 nymphjes bij sig; de vrouw, horende dat hij alle sijne goederen te geld maakte, versogt dat hij mogt werden verclaart prodigus, en om sijne slegte conduiten, indien hij te bekomen was, geconsigneert. Het gem. versoek geaccordeert sijnde, viel er speculatie of hij in de Vroedschap konde blijven; men gaf bij missive daer van kennisse aen sijn Hoogheid; doch hij selfs schreef een brief aen de

Vroedschap en desisteerde van sijn Vroedschaps plaats, welke missive aen sijn Hoogheid wierd toegesonden.

De tijd naderende dat de Regeering soude moeten werden verandert, hadden de heeren Burgemren reeds te voren uyt naam van de Vroedschap aen sijn Hoogheid in den Haag overhandigt het Reglement van de twee Classen in den jare 1713 gemaakt, en versogt, dat sijn Hoogheid hetselve geexamineert hebbende, beliefde te declareren, of hetselve met de jegenwoordige Regeeringe bestaanbaar was dan niet.

En nadien op den 12. October daer van noch geene gedagten van sijn Hoogheid bekend waren, wierd bij de Vroedschap geresolveert, onder protest egter van de heeren Mansveld en andere onderleggende heeren, dat men de nominãe aen sijn Hoogheid ter electie van Borgemren en Schepenen, conform het Reglement van den jare 1679 toe te senden, soude maken voor de eene helfte uyt Raden van de heeren van de Classis van den heer van Stoetwegen, en voor de andere helfte uyt de Classis van den heer van Cleeff, alsse tot Burgemren de heeren van Stoetwegen, van Berck, Burman, Verwey; Schepenen de heeren J. P. van Mansveld, Verborcht, van Voorst, van Cleeff, van Berck, J. J. van Mansveld, Burman, Kien, Veldhuysen, Verwey, van Dam, Polanen, Berger, de Gruyter, Verschoor, Roëll, Cockengen, van Buren, Westrenen, van Royen, Ram, Quint, de Leeuw, van Beek.

Welke nominãe soo van Burgemren als van Schepenen in twee colommen geschreven wierd, en yder Burgemr en Schepen onder sijn Classis gesorteert.

De heer Verwey was volgens het oude Reglement van de Corresp. noch niet eligibel tot Burgemr, vermits hij onder de twede vier hoorde, doch alsoo de heer de Ruever Hoofd-Officier was, den heer van Cleeff als Burgemr afging, den heer Breijer, die eerst op de nominãe met de heer Berck geschikt was, de onvoorsigtigheid had gehad

aen sijn Hoogh. te schrijven, dat sulx tegen sijn wil was, en dat hij versogt had van de electie geexcuseert te mogen sijn, wierd in sijn plaats met de heer Berck de heer Verwey op de nominatie gesteld.

De nominãe wierd wegens Burgemren en Vroedschap door een stads bode aen sijn Hoogheid overgebragt ter Secretarye van sijn Hoogheid, en bragt een recepisse van deselve te rugge.

Alle de heren vertrocken van tijd tot tijd na den Haag en besolliciteerden de electie.

Op welke overgesonde nominatie sijn Hoogheid tot antwoord sond op den 10. Octob. eerst een missive, waer bij sijn Hoogheid de Classissen te niet deed, en sonder aensien van deselve seide uyt de vorenstaende nominãe te hebben geëligeert. Ten tweden, een missive, waer bij sijn Hoogheid tot Raad in de Vroedschap in plaats van de heer Soestdijk verkoor de heer Albinus, die des middags om vier uren, alsoo de brief aen den Hoofd-Officier was geaddresseert, de Vroedschap door denselve geladen sijnde, aldaer in den eed genomen wierd en sessie nam.

Vervolgens op den 12. October 's morgens de Vroedschap op nieuw vergadert sijnde, wierden de Geëligeerde Burgemren en Schepenen beëdigt door den Hoofd-Officier en bevonden te sijn: Burgemren: de heren van Stoetwegen en Verwey. Schepenen: de heren van Mansveld, Verborcht, van Voorst, J. J. van Mansveld, Kien, Cockengen, Verschoor, Westrenen, Roëll, Quint, de Leeuw en van Beek.

En wierd tot het vergeven van de andere comm^{en} dag gesteld jegens maandag den 16.

De Correspondentien dien 12 Octob. 's avonds bij den anderen sijnde, quamen de heer Verborcht en Roëll uyt de Corresp. van de heer van Stoetwegen aen mijn huys, daer onse heeren vergadert waren, en reguleerden daerop de comm. op dese wijse:

Tot Postmrs de heren Ubing, Berck, Burman en van Cleef.

In de Mombercamer de heren van Polanen, Berger, van Zurk en Ram.

In de Finantiecamer de heeren van Dam, van Harscamp, van Royen en Albinus.

Tot Cameraer de heer van Buren.

Als Thesaurier soude continueeren de heer Busero. In de Staten Fin. bleef de heer Breijer.

Met voorbijgaan van de heer van Velthuysen en Groenewoude wierd de heer Albinus een comm. gegeven, omdat men niet wilde tonen dat dien heer, van sijn Hoogheid gepromoveert, aan de Vroedschap onaengenaam was.

Met 1° May 1748 soude in de Staten Generael wegens de Stad aen sijn Hoogheid werden gepresenteert den heer van Polanen.

Welke schicking vervolgens op maandag den 16. in de Vroedschap ook soo wierd afgedaen, uytgenomen ten opsigte van den heer van Polanen, 't geen een tijd daer na geschiede, en die door sijn Hoogheid tot die comm. voor aengenaam wierd verklaart.

Sijn Hoogheid had in het doen van de electie van de Schepenen eenige heeren, welke noch maar een jaer Schepen waren geweest, gepasseert; doch liet door de heer Albinus declareren, dat sijn Hoogheid, doordien bij de nominãe sulx niet was uytgedrukt geweest, het selve hadde gedaen, sonder dat hij iets hadde jegens de gem. heeren, waeromme hij deselve andersints, indien hij het geweten had, voor het expireren van de twee jaren niet soude hebben laten afvallen.

De heer Albinus proponeerde op den voorsz. 16. October, of men niet in de mannelijke en vrouwelijke linie het Erfstadhouderschap soude erfelijk verklaren, als in Holland op tapijt was, en sulx met den eersten in deliberatie leggen, welke propositie men resolveerde secreet te houden,

en voorts in handen van Burgemren en oud-Borgemren gesteld wierd; doch op maandag daer aen volgende, den 23., geresolveert deselve in de notulen te insereren.

Omtrent deselve tijd werd de vorenstaende propositie mede gedaen door de heer Dr. Ablaing in het Lit van de heren Geëligeerde.

In de maand November verhaalde den heer van Polanen, dat bij, vermits het Rentmrampt van St. Catharijne met den 1. Januarij 1748 door expirãe van de comm. van de heer van Maarssenbroek vacant stond te werden en de voorsz. comm. in den jare 1674 door Willem de III. was vergeven aen een particulier buyten de Vroedschap, hij, om door een ander niet geprevenieert te worden, die commissie ad vitam aen sijn Hoogh. had versogt voor sijn swager Bernards, die hem deselve ook gratieuselijk had geaccordeert. Doch wierd het selve bij de meeste leden van de Vroedschap seer qualijk genomen, en hij daer over ten uytersten geinjureert, mitsgãrs geresolveert de heeren J. P. van Mansveld en Burman te versoeken en te committeeren, omme sigh ilico na den Haag te begeven en sijn Hoogh., ware het mogelijk, te persuaderen, omme die comm. benevens het Rentmrampt van de gebeneficeerde goederen als van ouds te laten ter dispositie van de Vroedschap; welke heeren gereverteert sijnde, hebben gerapporteert de vriendelijke bejegening van sijn Hoogheid omtrent haer, en dat sijn Hoogh. het bij haer mondeling gededuceerde en schriftelijk overgegeven soude overwegen, en sijne Resolutie haer Ed. Gr. Achtb. doen toekomen. (De Resolũe, hier nevens gemeld, is niet gekomen, maer wel in de Staten vergadering op den 21. Februarij 1748 gelesen een acte van sijn Hoogheid, waer bij de heer Bernard tot Rentmr van St. Catharijne werd aengesteld voor den tijd van drie jaren, ingegaen 1 Jan. 1748, op vertoon van welke acte aen deselve comm. in forma is gegeven.)

In de plaats van de heer Albinus, die, na dat sijn Hoog-

heid op sijn versoek hadde gedeclareert het professoraat niet te convenieeren met sijne charge als Vroedschap, het selve hadde nedergelegt, tot Professor anatomiae et chirurgeos beroepen de heer Professor Haller te Gottingen, op een tractement van *f* 1500, doch welke voor die beroeping bedankte.

De Capiteins en Officieren van de Burgerije wierd omtrent dese tijd van de Vroedschap voor yder Comp. toegelegd, omme aen de burgers te distribueeren, vijftig guldens; doch de verdere onkosten voor de extraordinaris diensten van de bodens, het aennemen van de tamboers &c. moesten de Officieren uyt haer Comp^en^ beurs, of uyt hare sak betalen. De Capitein en Officieren van de Orangestam bij den anderen gekomen sijnde, resolveerden die 50 gl. niet te distribueeren, maer een penning te doen slaen omme aen yder van de burgers, die geparadeert hadden, één uyttedeelen, en vervolgens het surplus van de voorsz. 50 gl. uyt haar sak daer bij te leggen. Sij spraken dan met den stempelsnijder van Swinderen.

Ter dispositie van de Stad gekomen sijnde een Bisschops Heemraadsplaats op de Lekkendijk bovendams, door doode van de heer van Nellestein, alsmede een Heemraadsplaats voor ses jaren door expiratie van de comm. van de heer de Ruever, wierd de 1^e^ toegewesen volgens de oude schicking aen de Classis van de heer Verwey, staende aan de Burgemr Breijer, die deselve overgaf ter dispositie van de heer de Ruever, die daer toe onder de goede vrienden nomineerde sijn broeder Mr. Jan de Ruever, doch 't welk geen voortgang had, om dat deselve geen lid van de Vroedschap was, en ten anderen wierd ook swarigheid gemaakt of niet de heeren van de Ridderschap de presentãe van de Stad tot een Bisschoqs Heemraad souden inspreken, soo lange niet seker consteerde, of sijn Hoogheid niet moeste disponeren over het Dijckgraafschap van de Leckendijk bovendams door doode van de heer Milan ter

dispositie van de Ridderschap vervallen, want soo sijn Hoogheid in qualité als Stadhouder de dispositie over het Dijkgraafampt had, sat niet de Stad, maer de Ridderschap op den tour van de Bisschops Heemraad, om welke redenen dan de vergevinge van die Heemraadsplaats bleef aenstaen; doch de andere Heemraadsplaats wierd tusschen de 12 oudste heeren van onse vriendschap verloot en viel te beurt aen de heer van Haeften, die toen bij alle de leden van de Vroedschap rond ging, hun stem versogt en ook door de Vroedschap wierd aengesteld, niettegenstaende de mede solliciãe en protestãe van de heer Veldhuysen, die sonder comm. sijnde, mede om de Heemraadsplaats had gesolliciteert.

1748. Op den .. Januarij overleed de heer Professor Drakenborch.

De poortier van de Tollesteegpoort overleden sijnde, stelde de heer van Stoetwegen tot poortier aan de knegt van de heer van Mijdrecht, mits uytkerende aen de wed. *f* 80. soo als ook in plaats van van Straten, knegt op de Amsterdamse schuyt, sijn eige knegt.

De Chirurgijn Diden wierd aengesteld tot stads vroedmeester, op een tractement van *f* 200 jaerlijks.

In dese maand wierden, vermits het overlijden van juffr van Sompeke, juffen Engers en Buyn toegelegd desselfs tractement van *f* 300, sijnde voor yder *f* 150 guldens.

In den beginne van het nieuwe jaer wierd de Vroedschap, soo op de propositie van de heer Albinus, hier voren vermeld, als om dat de heeren voorstemmende leden en de kleine Steden reeds in gereedheid waren, en ten deele hunne sentimenten hadden geuyt, beschreven omme te delibereren, of, in hoe verre op wat voet het Stadhouderschap in de familie van sijn Doorlugtige Hoogheid behoorde te werden hereditair gemaakt, waerop op den .. Januarij, nadat de heer van Stoetwegen, die benevens eenige andere heeren in contrarie sentiment was, een seer

ampele en laesive oratie jegens het Erfstadhouderschap hadde gedaen, bij de meerderheid geconcludeert wierd, omme het Erfstadhouderschap erffelijk te maken op den voet als in Holland was vastgesteld, soo in de mannelijke als vrouwelijke descendenten van sijn Hoogheid, mits dat de Regeering in alle de Provincien op een egale voet wierd vastgesteld, doch 't geen naderhand in de vergadering van Staten wederom verandert wierd, en geresolveert, dat men sijn Hoogheid door de Gecomde ter Generalit. alleenlijk soude communiceren, dat de Staten het Erfstadhouderschap soo in de mannelijke als vrouwelijke linie op den voet van Holland aen sijn Hoogheid hadden gedefereert, en dat bij een comm. aen sijn Hoogheid te senden, daer van nader openinge soude doen. Het welk gedaen sijnde proponeerde de Mr. Albinus om, ingevalle sijn Hoogh. sonder kinderen mogt komen te overlijden, haer Hoogh. Erfstadhouderes te maken, soo lange sij ongetrouwt bleef, en wanneer hem te gemoet wierd gevoert, dat de Vroedschap daer op niet was beschreven, dat die propositie iets nieuws was, dat hij sulx op een ordinaris maandag moest proponeren en sulx op sijn versoek omgevraagt sijnde, bij alle de heeren eenparig ook soo wierd geoordeelt, seide hij, dat hij hoopte dat, als hij die saak nader dan op een ordinaris vergadering proponeerde, dat deselve in comm. gelegt sijnde, wat spoediger mogte werden geexamineert als sijne eerste propositie; doch nadat hij 's maandags daer aen die propositie schriftelijk hadde gedaen en daer in had gesegt, dat hij die reeds op den 16. October hadde gedaen, wierd deselve in comm. gelegt en door de Burgemren met den eersten geexamineert en op de 1e daeraenvolgende maandag gerapporteert, en ook op haer rapport bij de Vroedschap eenparig geconcludeert die propositie voor als noch te houden in advis, declareerende alle de presente heren op gedane omvrage niet te geheugen, dat de heer Albinus

op den 16. October sulx reeds geproponeert had, en distribueerde het selve aen verscheide van sijne goede vrienden, soo dat het publicq wierd nagedrukt en verkoft bij den boekverkoper Bosch voor ses stuyvers. Evenwel wierd de saak geassopieert op die wijse, dat al wat sedert de maand Januarij dienaengaende door de heer Albinus was aengetekent en door de heer van Stoetwegen beantwoord, ten overstaende van de voorgemelde comm. uyt de notulen wierd geligt en geroyeert.

STUKKEN

RAKENDE

DE LICHTING DER WAARDGELDERS

TE UTRECHT.

(Uit het voormalig Archief van Hilten, thans in het Archief der Prov. Utr.)

Mauritz, Prince van Oraengien, Graue van Nassau, Moers etc., Marquis vander Vere etc.

Edele, mogende, erentfeste, wijse, voorsienige ende discrete, besundere goede vrunden. Wij senden V E. Mo. hier beneffens de requeste aen ons gepresenteert van wegen de dolerende ledematen vande ware gereformeerde christel. kercke tot Vtrecht, waer vuyt V E. Mo. int lange sullen gelieuen te verstaen 'tgene sij ons wegen haren jegenwoordigen bedroeffden standt ouer het gehoor van Godes waere ende suyvere heylige woordt clachtel. geremonstreert hebben. Welcke requeste wij V E. Mo. hebben willen ouersenden, versouckende deselue daer op sulx gelieuen te disponeren, dat de voors. supplianten oorsaecke mogen hebben van eenich redelijck contentement, ende dat sij niet en werden beswaert met eenige harde proceduren, vuyt saecke dat se begeren te blijuen bij de gereformeerde religie, soe die tot noch toe is geweest. Ende hier mede

Edele, mogende, erentfeste, wijse, voorsienige ende discrete, besundere goede vrunden, blijft Godt bevolen. In 's Gravenhage den x^en^ May 1617. Onderstondt V E. Mo. goetwillige vrundt. Ende was ondert. Maurice de Nassau. Die superscriptie was: den Edelen, Mogenden, Erentfesten, wijsen, voorsienigen ende discreten, onsen besunderen goeden vrunden, Staten der Stad ende Lande van Vtrecht ofte hare Gecommitteerde Raden.

Accordeert met sijne principale missiue,
In kennisse van mij.

Resolutie vande Vroetschap, waerbij het lichten van waertgelders wort toegestaen, den 28 Augusti 1617.

Den Raedt deser stadt op huyden des morgens jegens acht uren bij den eedt geladen ende vergadert wesende, soe droegen die E. heeren Borgemrn voor, dat naedien men (Godt betert) bij experientie bevynt, dat de saecken op veele plaetsen in Hollandt onder dexell van Religie hoe langer soe meer tot twist ende oneenigheyt sich stellen ende verder ontsteecken, daer vuyt bij gevolch noch all meerder swaericheyden staen te verwachten, off men niet (in) tijdt alhier behoort te dencken op sulcke prompte middelen ende remedien, daer mede gelijcke swaricheden souden mogen worden geweert ende buyten dese Prouincie gehouden, ende alsulx tot dien eynde niet alleen, maer oock tot maintenue ende hanthoudinge vande souueraine ende publycque aucthoriteyt ende respect der E. M. heeren Staten deser Prouincie ende vande Magistraten deser Stadt ende andere Steden respectiue, mitsgaders tot conservatie van alle rust, vrede ende eenicheyt onder de goede gemeente, indien die heeren vande andere twee Leden haerer E. M. voorūt hiertoe mede inclineren, te doen opnemen vijff ofte ses hondert soldaten, onder vier ofte

meer Compnien, ende dat metten eersten, omme, off eenich crijchsvolck deses garnisoens ende op andere repartitien staende, schielijcken mochten worden gelicht, evenwell neffens die van deser repartitie een goet aentall van soldaten in voorraet ende bij de hant mach sijn. Versouckende alvorens hier op mede te verstaen de goede meyninge ende intentie vanden Rade voors. Waer op naer eenige deliberatie de Raedt eendrachtelijcken goetgevonden, met gemeene stemmen verclaert ende geresolueert heeft, den voors. voorslach in alle manieren goet ende hoochnodich te bevynden, euenverre die E. heeren vande voors. twee Leden daer toe mede belieft te verstaen. Ende aucthoriseert voorts mijn E. heeren Burgemren voorñt, omme hier op absolutelicken te helpen besoigneren ende resolueren, 't welck de voors. E. heeren Borgemrn mede lauderende, den Raedt ten hoochsten hebben gerecommandeert, jae op den eedt, secreet te houden, als belooft is te sullen geschieden. Aldus gedaen op den Stadthuyse den xxvijcu Augusty 1617.

Ordre waer nae de Waertgelders haer sullen hebben te reguleren.

j. Sullen de E. M. heeren Staten slandts van Vtrecht gehouw ende getrouw weesen, haere E. M., derseluer ordinaris Gedeputeerden, Officieren, amptluyden ende dienaeren voorstaen, helpen beschermen ende defenderen naer haer vuyterste vermogen, tegens alle haere vijanden, muytmaeckers in kerkelijcke ofte politycque saecken, moetwilligen ende andere verstoorders vande gemeyne ruste van buyten ofte van binnen, egeen vuytgesundert.

ij. Sullen de E. M. heeren Staten ende derseluer ordinaris Gedeputeerden gehoorsamen ende alles doen wat haer bij deselue geordonneert ende bevolen sal worden.

[illegible] wesen haere E. M. te dienen bij [illegible] steden, forten, ten platten lande, [illegible] de stadt, steden ende landen van [illegible] waer het soude mogen weesen, [illegible] E. M. [illegible] derseluer ordinaris Gedep^den [illegible] sullen hemi. te seynden ende [illegible] tot haerer E. M. dienste selffs [illegible] haere goede naebuyren, vrunden ende [illegible] sonder speciaeil ende schriftelijck con- [illegible] E. M. heeren Staten ende haere [illegible] Gedeputeerden voorñt en sullen sij nieu- [illegible] mogen doen.

[illegible] sullen geene Officiers mogen aen- [illegible] heeren Staten 't geuen vañ Cappiteyn- [illegible] ampten, teicken als die sullen co- [illegible] haere E. M. selffs ofte aen haere [illegible] Gedeputeerden reserueren ende behouden.

[illegible] haere soldaten sullen gehouden [illegible] der stadt Vtrecht te prefereren voor [illegible] voor vremdelingen.

[illegible] geene muytmaeckers mo- [illegible] of sij bij inaduertentie ofte onwe- [illegible] aengenomen hadden, sullen gehouden [illegible] soe haest sulcx tot hare kennisse [illegible] sijn.

[illegible] geen [illegible] ofte servitie genieten, soe [illegible] de stadt Vtrecht garnisoen sullen hou- [illegible] als sij daer buyten gebruyckt worden, sullen [illegible] als anderen.

[illegible] geene andere commandementen ofte [illegible] gehoorsamen, als dien alleen- [illegible] E. M. heeren Staten voorñt [illegible] Gedeputeerden gedaen ofte gege- [illegible]

[illegible] wanneer yets tot haere kennisse compt,

streckende tot naedeell vañ voorñ heeren Staten ofte Magistraten ofte van de gemeyne ruste, sullen gehouden wesen 't selue terstont aen de E. M. heeren Staten te kennen te geuen, ten eynde daer jegens tijdelijck bequamelijck ende behoorlijck mach werden voorsien.

x. Int stuck vande crijchsdiscipline, wachten ende dagelijcxe exercitie van wapenen, sullen sij volgen d'ordre die jegenwoordich binnen de stadt Vtrecht is ende sulcke vordre ofte andere als heml. bij de E. M. heeren Staten ofte haere E. M. ordinaris Gedeputeerden voorñ gegeuen sall mogen worden, onder sulcken Commanduer als heml. bij haere E. M. van tijdt tot tijdt genoempt sall worden.

xj. Sullen haer t'allen tijden ende plaetsen gewillichlijck laten monsteren ende tevreden wesen met de soldije die hemluyden ten xlij dagen als andere soldaten betaelt sall worden, sonder eenige reserue ofte pretensien van offreeckeninge ofte anderssints aen den Lande te houden ofte te mogen pretenderen.

xij. Reseruerende de voorñ heeren Staten aen haer desen t'allen tijden te mogen vermeerderen, verminderen ende te veranderen nae haere E. M. gelieffte.

xiij. Ende omme alle 't geene voors. is well getrouwelijck ende oprechtelijck nae te comen ende te achtervolgen, sullen' gehouden weesen te doen den naevolgenden eedt:

Dat sweeren wij, dat wij de E. M. heeren Staten slandts van Vtrecht, onse heeren, gehouw ende getrouw sullen weesen in alles, ende dat wij ons getrouwelijck, oprechtelijck ende vlijtelijck sullen dragen ende reguleren nae de bouenges. ordonnancie, soe waerlijck moet ons Godt helpen ende sijn heylich woordt.

Aldus gedaen ende gearresteert t'Vtrecht op den ijen Septembris int jaer ons lieffs Heeren ende eenigen Salichmaeckers Jhesu Christi 1617. Onderstont: Ter ordonnañ van mijne heeren die Staten slandts van Vtrecht. Ende was ondt G. de Ledenberch.

Brief van de Stad en Staten van Utrecht (mutatis mutandis) gezonden aen de Generaliteit, zijn Ex^cie en den Raed van State, waer in zij bekend maecken het lichten van waertgelders, d. d. 15 September 1617.

Hoge Mogende etc.

Wij sijn in gewisse ervaringe gecomen, dat in ende omtrent het Sticht Coln seer groote lichtinge van ruyter ende knechten gedaen wordt, soo wel op den naem vanden Keyser als van Eertshartogen, die nochtans alle met spaens gelt betaelt werden. De leste aduertentien, die wij daer van becomen hebben, seggen dat sij van meyninge souden zijn het landt vanden Berge in te trecken, soe dat wij beducht zijn, dat sij nyet alleen dat, maer noch yet vorders tot nadeel van dese landen ende derseluer goede nagebuyren ende bondtgenoten souden moghen voornemen ende attenteren, sunderlinge siende de landen in soo veel scheuringh ende factien, als (Godt betert) nu inde selue gestroyt ende gevoet worden, verdeylt. Daer mede den vijandt altijt vordel gesocht ende oock gehadt heeft, d'welck wij na onsen vermogen neffens d'andere geunieerde Provintien onse bondtgenoten geerne souden helpen keeren ende weeren. Ende alsoo wij wel connen verstaen, dat daer toe oock souden moeten gebruyckt worden, is 't nyet 't geheele, emmers een groot deel van het garnisoen dat tegenwoordich in dese Prouincie is, — Soo hebben wij volgende den goeden raedt ende d'wtspeaecke vande E. M. heeren Rayden van State, op de commotien inden jare 1610 alhier verweckt, daer van den slach ons noch is in verscher memorie ende nyet lichtelijck vergeten en sal worden, goetgevonden met ernst te letten op de verseeckertheyt vande Stadt, Steden ende Landen van Vtrecht, ten eynde deselue nyet weder in sulcke swaricheyden ende ellende alse doen waren, ge-

bracht, maer deselue bequaem gehouden ende bewaert worden omme haer seluen ende haer bondtgenoten nut ende dienstich te mogen wesen, ende hebben tot dien eynde last gegeven aen ses gequalificeerde Edelluyden wt desen lande, goede patriotten, der welckers ouders om de gemeyne saecke geleden ende gestreden, gelijck sijluyden selffs tot desen dagh toe oock de wapenen voor den Vaderlandt gedragen hebben, last gegeuen, omme yder op te richten eene Compaignie van hondert hooffden, goede soldaten, daer inne prefererende de borgers eñ ingesetenen van Vtrecht voor anderen. Waer toe wij te meer gemoveert sijn geweest, siende ende hoorende de ouergroote moetwillen, dreygementen ende gewelden, die tegens alle recht ende redenen in verscheyden onser nagebuyren steden, dorpen ende op straten ende wegen tegens de goede Magistraten, verscheyden goede vrome personen van meerder ende minder qualiteyt, feytelijcken ende met verscheyden fameuse ende injurieuse libellen, pasquillen ende andere ongeoorloffde geschriften aengedaen sijn, d'welck oock noch nyet op en hout, sonder dat wij vernemen dat daer tegens eenige straffe werdt gedaen, soo dat te vresen is, ten sij door Godts genade bij de Ouericheyden, dien sulx toecompt, daer inne met eernst ende naer behooren werdt versien, 'tselue quaet dagelijx meer toenemen ende de landen in vterlijcke confusie gebracht sullen worden, d'welck wij in dese Prouincie (die door Goodts genade in goede stilte, ruste ende eenicheyt is) nyet geerne en souden sien gebeuren. Daer van wij nyet en hebben willen laten uwe H. M. bij desen te aduerteren, ten eynde off uwe H. M. vande voors. onse lichtinge yet mochte voorcomen, vañ geheele gelegentheyt der saecken ende onse goede intentie onderrecht mogen wesen. Ende hiermede

Hoge Mogende etc.

Den v^en^ Septembris (o. s.) 1617.

Antwoord van de Generaliteit op den voorgaanden brief, 15 Septemb. (n. s.) 1617.

Edele, erentfeste, hoochgeleerde, vrome, seer voorsienige heeren ende goede vrienden, ons is te meer vreempt voorgecomen, dat bij dese gelegentheyt uwer E. souden lichten zes Compagnien soldaten, omme dat wij altijts sonderlinge sorge gedragen hebben voor den welstant ende verseeckertheyt vande Stadt ende Staet vañ Provincie van Vtrecht, ende es derhaluen ons vrientlick versoeck ende begeren, dat uwer E. gelieue mette voors. lichtinge op te houden, tot dat deselue metten jegenwoordigen post ons onderricht sullen hebben vande redenen, die hun totte voors. lichtinge bewogen mogen hebben. Hier op sullen wij ons verlaten ende uwer E. Edele, erentfeste etc. in de heylige protectie vanden Almogenden bevelen. Uyt den Hage den xv^en^ Septemb. 1617. Was geparapheert Ch. Wirtes vt. Onderstont uwer E. goede vrunden die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden. Ter ordonnañ van deselue, ondert. C. Aerssen. De superscriptie was: Edele, erentfeste etc., die Staten van Vtrecht ofte derseluer Gecommitteerde Raiden, onse besundere goede vrienden.

R^a^ vj^a^ Septemb. (o. s.) 1617.

Copie.

Bericht omtrent de benoeming eener Commissie uit den Raad van State om met de Staten van Utrecht over deze zaak te handelen.

Edele, erentfeste, vrome, hoochgeleerde, seer voorsienige heeren ende goede vrienden. Alsoo wij, zijn Ex^tie^ ende de heeren Rayden van State gecommitteert hebben, die Edele, erentfeste en hoochgeleerde jo^r^ Arnolt van Rantwijck tho Bemmel, Cornelis Claesz. van Driel, oudt-Bor-

gemr der stadt Rotterdam, Marcum van Lijcklema tho Nyeholt, doctor in beyden rechten, Grietman van Stellingwerf Oostende, ende George de Bie, Ridder, Heer van Albrantsweert, respectiue Raiden van State ende Tresorier Generael der Vereenichde Nederlanden, oñe uwer E. van onsen twegen eenige saecken voor te draghen, daer aene voor den dienst vande Generaliteyt ende den welstandt vande Prouincie ende Stadt Vtrecht grootelijx is gelegen, soo versoucken ende begeren wij ernstelijck, dat uwer E. gelieue de voors. heeren onse Gecommitteerden ten voors. eynde te vergunnen gunstige audientie eñ credentie als ons selffs, ende op der seluer wervinge sulx te resolueren als uwer E. sullen bevynden ten dienste vande gemeene saecke ende weeringe van misverstanden onder de Vereenichde Provintien te behooren. Hier op sullen wij ons verlaten ende uwer E. Edele etc. in de heylige protectie vanden Almogenden bevelen. Wt den Hage den xix^en^ Septembris 1617. Was geparapheert J. Magnus vt. Onderstondt, uwer E. goede vrunden, die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden. Ter ordonnañ vañ selue, ondert. C. Aerssen. Die superscriptie was Edelen etc., die Staten slants van Vtrecht ofte der seluer Gecommitteerde Rayden, onse besundere goede vrunden.

Propositie der Gecommitteerden van de Staten Generaal aan de Staten van Utrecht.

Edele Mogende Heeren.

De Heeren Staten Generael, sijn Ex^cie^ ende Raiden van State hebben ons onderschreuenen, achtervolgent haere brieuen van credentie, gecommitteert ende belast ons alhier te vervoegen ende van der seluer wegen V E. Mog. vruntl. te begroeten ende aen te bieden alle goede genegentheyt ende naebuyrlijcke correspondentie, met wunschung van

geluckige ende voorspoedige regieringe, ende gelijck die selue in alle occurrentien als getrouwe bontgenoten voor desen hebben beneersticht die conservatie van die Stadt, Steden eñ Landen van Vtrecht, ende sonderlingh inden jaere 1610 besorght hebben, dat V E. Mog. wt die schadelickste confusie ende beroerte in desen tegenwoordigen stant lofflick sijn herstelt.

Soe ist, dat die selue haere Ho. Mo. sijn Ex^cie^ ende Raidt van State, geensints affgeweecken sijnde vande voorñ goede genegentheyt, met groote befremdung ende ongeern verstaen hebben, dat V E. Mo. vnaengesien dese heure gewoontlicke sorchvoldicheyt, niet alleen voorgenomen, maer effectuel. gedaen hebben, buyten 't gewoonlicke gebruyck, nieuwe lichtinge van ses Compaignien soldaten, sonder daer van de minste voorweete aende Generaliteyt te doen, ofte daer toe der seluer ordre te versoucken ende te verwachten, gelijck dat hadde bevought tot voorcominge van confusie inden staet vant Landt, ende dat daerom haere Ho. Mo., sijn Ex^cie^ ende Raidt van State daer nae wetenschap vande voors. lichtinge gecregen hebbende, gemoveert sijn geworden terstont aen V E. Mog. bij poste te schrijuen ende deselue te versoucken mit de de voors. lichtinge te willen ophouden tot dat de selue haere Ho. Mo. souden hebben geaduerteert d'oorsaecke en redenen vandien.

Nu ist alsoo dat heure Ho. Mo. sijn Ex^cie^ ende Raiden van State voorden middagh den xix^en^ deses schrijven van V E. Mo. hebben ontfangen, datiert den vijffden Septembris oude stijle, inhoudeñ eenige redenen, die de selue daer toe gemoveert hadden, maer dat sij die gemelte redenen rijpelijck examineert ende met alle omstanden bewogen hebbende, de selue niet bevinden sufficient ende bestendich, datmen daerom met sulcken haest, sonder voorgaende behoorlijcke kennisse, wetenschap ende correspondentie den gewoontlicken voet ende ordre van lichtinge

heeft behouven voor bij te gaen ende nae te laten, tot eene seer prejudiciable consequentie, besonder bij dese gelegentheyt van tijdt ende saecken, dat men meer behoort bij alle manieren te trachten tot eenicheyt, vruntschap ende weringe van misverstanden ende jalousien onder de Provincien, die alrede (Godt betert) te verre ingecroopen ende overhant genomen hebben.

Gelijck dan de reden bij V E. Mo. gestelt, eerstelijck over de Spaensche ende der Eertshertogen kriegswerfung ende perijckelen, des fals op dese landen besorght, niet can bestaen, aengesien in soodanige gelegentheyt altijdt bij Hoochg. sijn Ex^cie^ als Stadthouder is betracht geen garnisoen wt dese stadt tot dienste vande gemeene saecke te lichten als nae eysch van saecken ende met V E. Mo. voorgaende aduys ende goet achten; is oock nu tegen den winter ende buyten saisoen geensints dergelijcke nodige wtlichtinge te verwachten, ende wanneer schoon sulcx, bouen vermoeden, moght vereyscht worden, sullen Hooch. Heeren Staten Generael ende sijn Ex^cie^ in voorn̄ qualiteyt altijdt ende voor eerst besorgen de conservatie ende verseeckertheyt van V E. Mo. Ten tweeden schrijuen die selue te beduchten eenich schadelick gevolgh vande naebuerlicke gebreecken ende onruste van deser stadts inwoonderen, dewelcke wij nochtans verstaen in goede ruste te sijn, ende in all gevall mit dat tegenwoordiche garnisoen van heure Ho. Mo. in debuoir ende behoorlicke plicht gehouden connen worden. Soe oock daer bouen eenige versterkinge des seluen garnisoens off meerder verseeckeringh nodich worde bevonden, sullen haere Ho. Mo., sijn Ex^cie^ ende Raiden van State met V E. Mog. goetachten daer in tijdelijck versien. Ten derden, dat V E. Mo. hier toe allegeren de verclaringe vande Raiden van State van den jaere 1610 (daer in tot bewarung van dese stadt sijn toegestaen te lichten op seecker bespreck 500 wachters onder vier Compaignien), kan op dese tijdt ende gelegent-

heyt niet gepast werden, aengesien dat sulcx doenmaels ende in seuen volgende jaeren niet is gepractiseert, ende in plaetse vandien de stadt bisher mit kriegsvolck van haere Ho. Mo. bewaert sijnde, nu onbequamelijck gedaen solde werden, niet connende bestaen, dat buyten eedt aen de heeren Staten Generael en aen sijn Ex^cie^ de voorn ses Compaignien in dienst ende wacht genomen, ende alsoo tweederhant krieghsvolck tot besettungh van eene plaetse gebruyckt sall worden, welcket tot ongelijcke discipline, tot verscheydene plicht ende tot tweedracht sall moeten strecken, en alsoe in plaetse van stilte ende eenicheyt veroorsaecken diffidentie, misneugen ende anritsinge van een iegel. Sonderlingh oock is hier wt onstaende een seer sorgelicke aenleydungh ende gevolch in toecommende tijden, soe iegel. nae sijn lantschaps off stadts goetduncken, sonder directie vande Generaliteyt, geoorloft sall sijn Compaignien te lichten en daer van apart te disponeren; ende alsoo tusschen bontgenoten, sijnde van gelijcke recht ende conditie, geene saecke van meerder apprehensie ende jalousie is, als affsonderlicke kriegswerfung ende preparatie, had die selue in dese sorgelicke gelegentheyt niet behooren te geschieden, als dreygende eene scheuringh vanden bant der eenicheyt van dese Provincien, ende niet minder swaricheyt mit brengende int civil, als die kerckelicke oneenicheyt heeft gedaen int geestelicke. Staet mede te besorgen dat V E. Mo. hier door commende in mistrouwen vande heeren Staten Generael ende der seluer garnisoen, dat selue door quade inbeeldinge ten beyden sijden vermeerderende ende alsoe tot groter lichtinge procedirende, sich hoe langer hoe meerder lasten en swaricheyt sullen onderwerpen, waer door V E. Mo. sich eyndel. onbequaem maeckende om te dragen heur contingent tot onderstant vande gemeene saecke, die nodige betalung verachteren ende confusie vanden staet van oorloge veroorsaecken sullen, tot aenwassung van allerhant factien ende tot onder-

ganck van heuren Ho. Mo wettelicke macht ende authoriteyt.

In aenmerckung van dese ende meer andere gewichtige redenen waren wij gelast V E. Mo. van wegen de heeren Staten Generael, sijn Ex^cie^ ende Raiden van State, naebuyrl. ende ernstel. te versoucken, om die aengevangene lichtinge te willen ophalden; dan alsoe gedachte ses Compaignien niettegenstaende dat schrijven ende versoeck van heure Ho. Mo. (mit des te meerder acceleratie) algereets aengenomen, gemonstert, beedight ende datelick in dienst gestelt sijn, versoucken wij alnoch in qualiteyt voors. dat V E. Mo. die selue Compaignien willen verlaten der verseeckeringh eñ toeseggen, dat haere Ho. Mo. bij voorvallende swaricheyt, als getrouwe bontgenoten niet sullen naelaten wat tot hulpe ende assistentie vande Stad, Steden ende Landen van Vtrecht soude mogen vereyscht worden. Tot welcken eynde dat volck van oorloge, alhier garnisoen houdende, inde bequaemste ordre gestelt ende in goede discipline tot vollen contentement gehouden, ende voort alle nodige toeversicht gedragen can werden. Hier mit eyndigende sullen V E. Mog. gunstige antwoort verwachten. Ondert. A. van Rantwijck, C. C. van Driel, M. V. Lijclama, J. de Bye.

Copie.

Overgelevert op Saterdach den
xiij^en^ Septembris 1617.

Aen den Colonnel Ogle, commanderende binnen Vtrecht, den 19^en^ Septemb. 1617.

Die Staten Generael etc.

Edele Gestrenge, lieue besundere. Alsoo wij uwe presentie ende residentie binnen Vtrecht, bijde jegenwoordige gelegentheyt ende constitutie van saecken, geheel nodich

achten voor den dienst, welstant ende verseeckertheyt vande Provincie ende deselue Stadt Vtrecht, daervoren wij altijts besundere sorge hebben gedragen ende alnoch doen, — Soo begeren ende ordonneren wij, dat ghij terstonts nade receptie deses naer Vtrecht sult keren ende v derwaerts transporteren ende aldaer met goede correspondentie vañ heeren Staten, derseluer Gecommitteerde Raden ende den Eerbaren Magistraet der voors. stede Vtrecht op alles letten ende hulpen bevorderen, dat de voors. Prouincie ende Stadt Vtrecht in goede verseeckertheyt, stilte, ruste, vrede ende eenicheyt bij alle goede ende vrientlicke wegen ende middelen mach' blijuen gemainteneert ende geconserueert, gelijck dat behoort ende wij v toevertrouwen. Hierop ons dan verlatende beuelen v inde heylige protectie vanden Almogenden. Vuyten Hage den xix^en^ September 1617.

Brief van Pr. Maurits aan Johan Ogle, Gouverneur van Utrecht, om het aannemen van de waardgelders te helpen tegengaan.

Mauritz, Prince van Oraengien, Graue van Nassau, Moeurs etc., Marquis vander Vere etc.

Edele Gestrenge, besundere goede vrundt. Wij hebben bij brenger deses uwen brief ontfangen ende van den seluen particulierlijck verstaen, 'tgeene aldaer was passerende inde lichtinge van soldaten, die bij den heeren Staten van Vtrecht is gedaen. Wij waeren oock daer van voor desen wel onderricht ende sijn daer op noch naerder bescheyt met de wedercompste vañ Gedeputeerden vande heeren Staten Gñael verwachtende. Ende alsoe wij met leetwesen mercken, datmen aldaer met de voors. lichtinge van soldaten ende anders dagelijx hoe langer hoe meer ons pooget te krencken inde authoriteyt die ons als Gouuerneur ende Capp^n^ Generael vande Prouincie van Vtrecht is compete-

rende, soe hebben wij v hier mede willen verwittigen, bij hoe verre men aldaer soude willen den soldaten eenen anderen eedt ofte belofte doen presteren als tot noch toe gebruyckelijck is geweest, dat ghij 'tselue nyet toe en staet, maer dat de soldaten blijuen bij den eedt ende belofte die tot nochtoe gebruyckelijck is, waer inne alles is begrepen. Nochte dat ghij niet en gedoget, dat aldaer yet nieuws werde voorgenomen, daer mede wij in onse voors. authoritheyt als Gouuerneur eñ Capp^{n} Gñael vande Prouincie van Vtrecht souden mogen gekrenckt worden, sonder voorweten vande Hoochgedachte heeren Staten Generael, Raedt van State ofte ons. Want onse meyninge noyt anders en is geweest, ende oock noch en is, dan dat de Stadt van Vtrecht continuere inde ruste, daer inne deselue is geweest soe lange ghij aldaer gecommandeert hebt, begerende dat ghij alnoch de goede handt daer aen wilt houden eñ sulx betrachten. Hiermede, Edele Gestrenge, besundere goede vrundt, blijft Godt beuolen. In 's Grauenhage den xxvij^{en} Septembris 1617. Onderstondt: V goedtwillige vrundt. Ondert. Maurice de Nassau. De superscriptie was: Den Edelen Gestrengen onsen besunderen goeden vrundt Johan Ogle, Ridder, Coronnel, Gouuerneur tot Vtrecht.

Brief vande Staten Gñael vanden 4^{en} Octob. 1617, dat de Staten van Vtrecht geen waertgelders souden aennemen.

Edele, erentfeste, hoochgeleerde, vrome seer voorsienige heeren ende goede vrunden. De heeren onse Gecommitteerde onlancx van daer hier weder gekeert sijnde, hebben in dese onse vergaderinge ten bijwesen van sijn Ex^{cie} ende den Raide van State volcomen rapport gedaen van 'tgeene sij uwer E., soe mondelijck als schriftelijck, volgens heure credentie ende instructie van onsentwegen

hebben voorgedragen, ende 'tgeene hun daer op bij uwer E. oock soe mondelijck als schriftelijck ter goeder antwoordt is gegeuen. Op alle 'twelcke bij ons tsamentlijck met sijn Ex^cie^ ende den Raedt van State ernstelijck (als in eene soe gewichtige saecke) gedelibereert, ende alle redenen ten beyden sijden well ende rijpelijck ouerwogen sijnde, is tsamentlijck geresolueert uwer E. bij desen alnoch wederom te begroeten ende de selue int goede vrundtlijck voor te dragen, dat wij bedroeft sijn, dat onse redenen ende remonstrantien uwer E. nyet en hebben connen bewegen om met dese extraordinarie lichtinge van compaignien op te houden, ende de aengenomene wederom te verlaeten, terwijlen wij alle de deductie van uwer E. voorschreuen antwoordt nyet suffisanter ofte bestediger en connen vinden als de redenen in uwer E. schrijuens vanden vijffden Septembris, ouden stijls, verhaelt, die uwer E. oock well hebben connen verstaen dat punctuelijck ende ten vollen bij onse voorschreuen Gecommitteerde sijn wederlecht. Want nu ten exempell te allegeren de inconvenienten gevallen bij tijde van den Graeff van Leycester, uwer E. gelieue te considereren, dat sedert des Landts saecken in sulcken goeden staet gebracht sijn (Godt loff, die de selue daer in voorts oock will houden), dat de macht der Generaliteyt altijdt promptelijck tot dienste, voorstandt ende defensie van alle ende een yegelijcke Prouincien can gebruyckt worden, soe uwer E. selffs oock moeten bekennen, dat oock int jaer 1610 voor uwer E. ende derseluer Stat ende Prouintie geschiet is ende allen onheyll gestuyt ende wechgenomen, offschoon de geintrudeerde Magistraet soe terstondt nyet en conde affgestelt ende de wettige gerestitueert worden. Uwer E. urgeren voornamentlijck het recht der souueraineteyt, d'welck haer in heure Provincie alleen toecompt, disputerende daerom int lang opte macht ende auctoriteyt der Generaliteyt, van sijne Ex^cie^ ende vanden Raedt van State,

— uwer E. willen doch considereren, dat daer van hier geen questie en is, soe oock onse voorschreuen Gecommitteerde geen last gehadt en hebben deselue eenichsints in dispute te brengen, ende ontwijffelijck oock niet gedaen en hebben, dan alleenelijck in effect off 'tgeene men vermach te doen, oock alsoe altijdt behoorlijck ende gevoeghelijck can ende mach gedaen worden; dat is dat uwer E., buyten tgewoonlijck gebruyck, dese nieuwe lichtinge op eenen besunderen eedt ende commissie voornemen ende effectuelijck volbrengen, sonder daer van de minste weete aende Generaliteyt te doen, off der seluer ordre daer toe te verwachten, dwelck ons voorwaer nyet en dunckt, insonderheyt in dese jegenwoordige gelegentheyt der Landts saecken, daer 'tselue streckt tot eene te seer prejudiciable consequentie voor alle de andere Prouincien, ende totte vuyterste confusie als eenyegelijck, nae sijn goetduncken sonder aensien der Generaliteyt, lichtinge van Compaignien soude doen, ende daer van int besonder op besonderen eedt ende aucthoriteyt disponeren, waer vuyt dan anders nyet als eene scheuringe ende generale dissolutie vanden loffelijcken ẽ krachtigen bandt der Generaliteyt en can gevolgen. Daer toe wij emmers niet en hõpen dat uwer E. het beginssell souden begeren te geuen, die toch in allen gevalle nyet van node hebben heur ende heure gemeente int particulier met dese lichtinge bouen heure ordinarise contributie te belasten, ter wijlen uwer E. soe goet getall goede soldaten, die in uwer E. ende der Stadt Vtrechts eedt soe well sijn als vande Generaliteyt, ende van dewelcke uwer E. sich noyt misdankt en hebben, binnen heuren poorten aldaer sijn hebbende, ende soe deselue nyet genoech en sijn, daer toe altijdt noch andere connen ende sullen promptelijck geschickt worden, ende dit all volgens de naerder Unie, dewelcke uwer E. daer op oock selff reclameren. Godt gaue dat alle sulcke seditieuse propoosten ende libellen, daer van uwer E. in heur

voors. antwoordt vermelden, eens mochten ophouden, die doch selffs in alle grote Rijcken ende Republijcquen niet ongewoon en sijn; maer off daer tegen sulcke extraordinair lichtinge ende tot sulcken groten ende particulieren cost dient gedaen te worden, sullen uwer E. selffs nae hunne gewoonlijcke discretie weeten te considereren, die oock well mogen gelouen, dat geene Compaignien van andere Prouincien, die tot laste der Generaliteyt betaelt worden (daer mede wij meenen uwer E. te innueren de Prouincie van Vrieslandt) op verscheyden off besunderen eedt dienen, maer dat deselue (soe wij well onderrecht sijn) den seluen eedt doen als alle andere Compaignien deur alle andere Prouincien, hoewell de commissien bij de heeren Staten van Vrieslandt na heur ierste ende oudt gebruyck aldaer geexpedieert worden. Soe willen wij dan uwer E. als goede bontgenoten wederom noch seer vrundtlijck gebeden ende versocht hebben, hier op, ende op all 'tgeene uwer E. bij de voors. heeren onse Gecommitteerde int breedt ende int particulier is gededuceert, alnoch te willen letten ende nae heure eygen discretie ouerleggende, hoe ontijdelijck ende onnodelijck ende voor uwer E. beswaerlijck dese voors. lichtinge in dese beswaerlijcke gelegentheyt is gedaen, deselue alnoch te willen laeten varen ende licentieren, om alsoe terwijlen het noch tijdt is, alle jalousien, misverstanden, onheyll ende inconvenienten, die daer vuyt tusschen de Prouincien ende inde Regieringe staen te besorgen, alnoch voor te commen, behoudens nochtans uwer E. recht ende gerechticheyt, ende sonder eenige verminderinge ofte prejuditie van deselue. Wij sullen dan ons deses alles tot uwer E. gewoonelijcke wijsheyt ende discretie verlaten ende metten eersten hier op antwoordt verwachten, ende Godt bidden Edele etc., dat hij uwer E. will houden in sijne heylige bescherminghe. Vuyten Hage den iiij^en^ Octobris 1617. Was gereparapheert, Taco van Burmania vt. Onderstondt, uwer E. goede vrun-

den, die Staten Generaell der Vereenichde Nederlanden. Ter ordonnantie vañ selue. Ende was onderteyckent C. Aerssen. Die superscriptie was: Edele etc., die Staten slandts van Vtrecht ofte haere E. Gedep^den^ onse besundere goede vrunden.

Copie.

Aenden Colonnel Ogle, commanderende tot Vtrecht, den 4^en^ Octob. 1617.

Die Staten Generael etc.

Edele Gestrenge, vrome, lieve besundere. Al ist dat wij ons wel verseeckert houden op uwe gewoonelicke ernsticheyt ende goede sorchvuldicheyt in uwen bevolen last ende commandement aldaer, soo en hebben wij nochtans in dese jegenwoordige tijtsgelegentheyt niet connen nalaten, v hiermede wel ernstelick te vermanen, voorts altijts noch alle goede sorge te dragen ende te beneerstigen dat het garnisoen aldaer in alle goede discipline, tucht ende zedicheyt gehouden worde, daertoe houdende alle goede correspondentie mette heeren Staten slants ende Magistraet der Stadt Vtrecht, soo ghij tot nochtoe hebt gedaen, ende dat alles aldaer in goede ruste ende eenicheyt sonder eenige nieuwicheyt mach blijuen, daerop lettende, dat bij niemanden met woorden off wercken niet voorgenomen en werde tot turbatie vande selue ruste ende eenicheyt, noch oock tegen het respect ende autoriteyt van ons, sijne Ex^tie^, den Rade van State, der heeren Staten slants ende Magistraet der Stadt Vtrecht. Des wij ons alsoo tot v verlatende, bevelen wij v inde heylige protectie vanden Almogenden. Vuyt den Hage den iiij^en^ Octobris 1617.

Acte waarbij de Staten van Vtrecht alles ratificeeren, wat sijn Pr. Ex^tie^ aangaande het veranderen van de leden heeft gedaen, 1618 den 30 Decemb.

Die Staten vanden lande van Vtrecht Staetsgewijse vergadert sijnde, geleth hebbende opt gheene naest eenige jaren herwaerts in dese Geunieerde Provintien is gepasseert, ende die bedrouffde swaricheden daer wt, soe in den politycken als ecclesiastycquen Staten ontstaen, doordien eenige factieuse ende ongeruste menschen, die de publycke authoriteyt van handt tot handt geusurpeert ende aen sich getrocken hebben met eenige hare fauteurs ende coöperateurs die saecken van dese landen sulx gedirigeert ende gesocht hebben te beleyden, dat nyet alleen de ware christelijcke gereformeerde religie (ter oorsaecke van dewelcke Godt den Heere almachtich belieft heeft dese landen soo wonderbaerlijcken te segenen) schade geleden, jae eyntelijck teenemael onderdrukt, maer oock den bandt der eenicheyt, waer mede de Geunieerde Prouintien aen malcanderen verknocht zijn, verbroocken ende te nyette gemaeckt soude hebben geworden, waer uyt nyet anders geschapen en was voort te comen, als dat den staet deser landen in confusie ende verwerringe gebracht, ende die respectiue Provincien door onderlinge dissessien ende inlantsche oorlogen van malcanderen geruckt sijnde, eyntel. onsen algemeynen vijandt tot een rooff voorgestelt souden hebben geworden, omme van alle hare vrij- ende gerechticheyden, daer voor tot noch toe veel bloets vergoten is, onblootet ende berooft te worden, tensij daer inne tijtelijck ware voorsien, — Waeromme sijne Furstel. Doorlucht. den Prince van Oraengien, Stadthouder etc., met goetvynden vande Ho. Mo. heeren Staten Gn̄ael, nyet alleen dienstich, maer oock nodich gevonden heeft eerst in verscheyden steden van Hollandt eenige personen vande Vroetschap te veranderen, ende alsnu oock in dese Pro-

vintie eenige, soo uyt den Geëligeerden als uyt den Ridderschappe van haren gedaenen eedt ende Regieringe des landts te ontslaen. — Hebben naer eenige communicatien daer op gehouden, naer rijpe deliberatie van rade, eendrachtelijcken geapprobeert, geaduoyeert ende geratificeert, approberen, aduoyeren ende ratificeren bij desen al tgundt dyenaengaende bij Hoochgemelte sijne Furstel. Doorlucht. in dese Prouincie gedaen ende gehandelt is. Bedanckeñ sijne Furstel. Doorlucht. voorde getrouwe vaderlijcke voorsorge, die deselue voorde welstandt, soo vande Geunieerde Provintien int generael, als van dese Prouincie int particulier, tot noch toe gedragen heeft. Versouckende deselue mede daer inne te willen continueren ende die vordere ruste eñ welstandt van dese Prouincie te houden in goede recommendatie, ende daer toe te contribueren al tgeene wat van sijne Furstel. D^ts^ authoriteyt ende hoge ampten is dependerende, presenterende die voorñ heeren Staten aen hare sijde ende soo veel in hun is sijne Furstel. D^t^ daer inne te secunderen ende die goede handt te bieden. Mit alle twelcke men nyet en verstaet, volgens die verclaringe bij sijne Hoochgemelte Furstel. Doorlucht. gedaen, te prejudicieren ofte krencken die previlegien, rechten, vrij- ende gerechticheyden vande Prouintie van Vtrecht, Staten ofte leden van dien, maer dat alles sonder prejuditie van dien sal standtgrijpen ende werden geachtervolcht, alsoo men voor den dienst ende welstandt der landen sulx bevyndt te behooren, welverstaende oock dat hier mede nyet geabsorbeert ende geextingueert sullen zijn alsulcke actien als tegens d'een off d'anderen bevonden sullen mogen worden nopende eenige malversatien in de Regieringe des landts gepleeght te zijn. Aldus gedaen t'Vtrecht onder onse gewoonlijcke paraphure eñ wthangenden segel, mitsgaders signature van onsen Secretaris. Op den xxx^en^ Decembris xvj^c^ ende achtien.

FRAGMENT EENER KRONIEK

VAN HET VOORGEVALLENE TE UTRECHT IN 1524—1548

DOOR

Jhr. HERBAREN VAN AEMSTEL VAN MIJNDEN,
heer van Ruwiel.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. S. Muller Fz.

De mémoires van Jhr. Herbaren van Mijnden zijn, hoewel onuitgegeven, niet onbekend: herhaaldelijk werden ze vermeld en ook gebruikt.

Het eerst noemt Matthaeus ze in zijne *Analecta* (4° ed. I. p. 108 Noot) als de „adversaria viri nobilis Herberni van Amstel van Mijnden". Hij bezat echter het volledige werk niet, maar gebruikte papieren van Gijsbert Lapp van Waveren, die uit de kroniek een en ander had afgeschreven. Matthaeus deelt alleen mede de passage over de afbraak van het klooster en de poort van St. Catharijne bij de stichting van Vredenburg, die ook in het hier afgedrukte fragment (p. 346—348) voorkomt. Denkelijk heeft Lapp zijne aanteekeningen dan ook uit ons handschrift gemaakt; immers dat handschrift, geschreven door A. van Buchell en met eene kantteekening van Dr. C. Booth voorzien, kan aan Lapp bijna niet onbekend gebleven

zijn, daar Booth nagenoeg de geheele schriftelijke nalatenschap van Buchell en Lapp verkreeg.

In 1838 noemde Van Bolhuis Van Mijndens geschrift weder in zijne *Geschiedenis van het kasteel Vredenburg* (Voorberigt p. IV); doch hij neemt alleen de bij Matthaeus afgedrukte zinsneden van hem over.

In hetzelfde jaar maakte A. M. C. Van Asch van Wijck van de kroniek een belangrijker gebruik in zijn *Intrede van Karel V te Utrecht.* Viermaal noemt hij haar: p. 43, 57, 81, 82. Op p. 43 deelt hij de ook in het hier medegedeelde fragment (p. 336) voorkomende zinsnede over de kovels der stadsoversten mede, op p. 82 een veel grooter citaat over de ketterijen van Mr. Dirck van Abcou, Heer Herman van Remunt e. a. [hierna p. 348, 349.] Op p. 81 drukt hij echter een hier niet voorkomend fragment af, bevattende een gesprek van den ketter Willem Dircss. met een „tuych", en op p. 57 verhaalt hij eene bizonderheid over Karel V's intocht te Utrecht in 1540, door hem mede aan Jhr. Herbaren Van Mijnden ontleend.

Eindelijk vermeldde de hoogleeraar De Hoop Scheffer Herbaren's aanteekeningen in 1870 in zijne *Geschiedenis der hervorming in Nederland voor* 1531. [*Stud. en bijdr. v. hist. theol.* I. p. 512 Noot 2, 513 Noot 1.] Hij gebruikte echter alleen het door Van Asch van Wijck over den dood van Willem Dircss. medegedeelde, zonder de kroniek zelve te kennen.

Alleen Van Asch van Wijck deelt dus iets uit Herbaren van Mijnden's aanteekeningen mede, dat in het hier uitgegevene gedeelte ontbreekt: hij alleen schijnt dus een ander handschrift dan het hier gevolgde gekend te hebben. Ik zeg *schijnt*, want zeker dunkt mij dit volstrekt niet. Vooreerst *kan* A. v. W., die de Utrechtsche archieven op groote schaal doorzocht heeft, ons afschrift gekend hebben; en dit wordt waarschijnlijker, nu het geheele door hem medegedeelde groote fragment en een der beide

kleine daarin voorkomen. Alleen blijven over het citaat over Willem Dircss. en de mededeeling over Karel V's intrede. Het eerste stuk maakt echter geenszins den indruk, dat het aan eene kroniek ontleend is, doch herinnert zéer sterk aan een getuigenverhoor. De schrijver verwijst daarenboven hier naar eene plaats in Matthaeus' *Analecta* [I. p. 140: A. v. W. gebruikte blijkens zijne andere verwijzingen de 4° editie], waar niets dergelijks te lezen staat, en die toch zonderling genoeg ook bij het citaat over de kovels wordt aangehaald. Nog meer: in de *Berichten van het Historisch Genootschap*. IV. 2. p. 111 [1851] verklaart Van Asch van Wijck zelf, dat hij het gesprek van Willem Dircss. in Matthaeus' *Analecta* gevonden heeft; terwijl de uitvoerige mededeelingen over de Utrechtsche ketters ook van Matthaeus overgenomen zouden zijn, die ze evenwel ontleend zou hebben aan Herbaren van Mijnden. Het blijkt dus, dat de schrijver het citaat over Willem Dircss. aan Matthaeus ontleend heeft; zijne aanteekeningen waren hier, blijkens de onjuiste verwijzing, bovendien in de war en de waarschijnlijkheid bestaat dus, dat wij hier geen verhaal van Jhr. Herbaren voor ons hebben.

Ik zou dan ook vrij stellig durven verzekeren, dat V. A. v. W. de compleete kroniek in handschrift *niet* gekend heeft, wanneer niet over de intrede van Karel V, waarbij V. A. v. W. zich op Herbaren's autoriteit beroept, geen enkel woord in het hier medegedeelde fragment voorkwam. Hier geldt het echter niet eens een citaat uit, maar eene mededeeling over den inhoud der kroniek. En het is opvallend, dat V. A. v. W., die in zijn Voorbericht zijne hoofdbronnen noemt, van de voor hem zoo belangrijke aanteekeningen van Herbaren Van Mijnden geen gewag maakt, terwijl hij de gelijksoortige, doch minder belangrijke kroniek van Henrica Van Erp zeer op den voorgrond plaatst. Ook de eerste maal, dat hij in zijn boek iets van Herbaren over-

neemt, verwijst hij eenvoudig naar Matthaeus' *Analecta* voor nadere berichten over de kroniek. In latere jaren gevraagd om inlichtingen over deze zaken, waaromtrent hij zoo geheimzinnig geweest was, wist de heer V. A. v. W. zich niets daarvan te herinneren, wat toch bezwaarlijk mogelijk geweest zou zijn, had hij de geheele kroniek in handschrift bezeten.

Resumeerende meen ik, dat het zéer onzeker mag genoemd worden, dat V. A. v. W. de kroniek van Herbaren van Mijnden in haar geheel gekend heeft, al durf ik het tegendeel niet stellig beweren. In dezen stand van zaken achtte ik het eene vrij twijfelachtige kans, dat ik zelf eenmaal het geluk zou hebben de geheele kroniek te ontdekken, en de vondst van het vrij omvangrijke, zeer belangrijke fragment scheen mij derhalve eene bonne fortune, die ik niet voor het wetenschappelijk publiek mocht verbergen.

Het handschrift, waarvan ik gebruik gemaakt heb, berust in de rijke collectie handschriften, afkomstig van Dr. C. Booth (B. 104) en thans in het oud-provinciaal archief van Utrecht opgenomen. Het beslaat twaalf dichtbeschrevene folio bladzijden en is geheel gecopiëerd door den bekenden Arn. Buchelius „vuyt het eygen scrift van Jo^{r}. Herbern van Aemstel van Mijnen van Ruweel."

Zooals men zien zal, wordt aan het einde een nieuw hoofdstuk, van een afzonderlijk opschrift voorzien, gevonden, handelende over het beleg van Amersfoort door Maarten van Rossum enz. Dit gedeelte is door Buchelius zelf, doch met grootere letter en blijkbaar later bijgeschreven. Men zal bemerken, dat het daarin behandelde onderwerp in het onmiddellijk voorafgaande gedeelte reeds beschreven was, doch iets minder uitvoerig. Deze omstandigheid zou pleiten voor de gissing, dat Buchelius slechts eene bloemlezing uit de kroniek heeft gemaakt, die hier en daar zelfs het karakter van een excerpt draagt.

Ook het eerste gedeelte schijnt mij toch geen doorloopend verhaal, maar eene aaneenschakeling van stukken uit een grooter geheel. Na de beschrijving van de overdracht van de temporaliteit en de daarop gevolgde stichting van Vredenburg volgt zonder overgang plotseling het verhaal van de Utrechtsche ketterijen; en het is bezwaarlijk aan te nemen, dat de schrijver, die over de jaren 1525—28 zoo uitvoerig was, over de jaren 1528—41 *niets* wist mede te deelen. Zijn de bij Van Asch van Wijck opgenomene mededeelingen over Willem Dircss. en Karel V's intocht werkelijk aan de kroniek ontleend, dan behooren die dan ook zeker hiertusschen.

Het hier afgedrukte fragment bevat in hoofdzaak twee geheel op zich zelf staande deelen: 1° het verhaal van het voorgevallene te Utrecht onder het bestuur van bisschop Hendrik van Beyeren. 2° de berichten over de ketterijen van Mr. Dirck van Abcoude en Heer Herman van Remunt. Het tweede deel, reeds bij Van Asch van Wijck afgedrukt, is interessant, doch voldoende bekend; het eerste schijnt mij echter nog zeer belangrijk. Wij bezitten over deze jaren reeds drie verhalen: 1° het bekende werk van Lambertus Hortensius, 2° het verhaal van Henricus Bommelius, 3° de aanteekeningen van Henrica Van Erp. Het eerste, zeer uitvoerige werk is zoo rhetorisch gekleurd, dat een nuchterder verhaal alleszins gewenscht blijft; het derde daarentegen, uiterst kort, levert zeer weinig, daar de abdis van Vrouwenklooster de overdracht der temporaliteit vooral belangrijk rekent, omdat haar gesticht bij die gelegenheid eene zware belasting moest opbrengen en last had van inkwartiering. Bommelius is zeer goed, eenvoudig en vertrouwbaar. Maar ook naast hem hebben de mededeelingen van Herbaren Van Mijnden waarde, daar de schrijver, hoewel naar het schijnt (wellicht wegens zijne jeugd) behoord hebbende tot de „goede borgeren, die hem nergens meede becommerden",

toch blijkbaar de partij van den adel, waartoe o. a. zijn bloedverwant Melis van Aemstel van Cronenborch behoorde, met een niet onvriendelijk oog beschouwde en derhalve van de houding der Gelderschgezinden een veel gunstiger voorstelling geeft dan Bommelius en de anderen, die o. a. de hoofdleiders der Gelderschen, Heer Jan Van Huchtenbroeck e. a., „ad quodvis facinus paratissimi" noemden.

Over den schrijver der kroniek kan ik weinig mededeelen. Van Spaen (*Hist. der heeren van Amstel.* p. 195) meldt, dat Herbaren, uit een jongeren tak der familie Van Aemstel van Mijnden gesproten, geboren was uit het huwelijk van Wouter Van Mijnden, heer van Ruwiel, met eene jonkvrouwe van Merenborg, en in 1537 en 1549 in de Ridderschap van Utrecht beschreven was. Hij woonde te Utrecht en was gehuwd met eene jonkvrouwe van Schroyenstein; twee bizonderheden, die door ons fragment (p. 339) bevestigd worden. Hij liet na twee zoons en twee dochters, waarvan de eene non was in de abdij van Koningsveld. Geboorte- en sterfjaar van Jhr. Herbaren zijn onbekend; voor de kritiek zijner mededeelingen is het echter van belang te weten, dat de eenige zoon van zijn ouderen broeder, Cornelis, in 1541 afgebeeld op eene nog hier bewaarde schilderij, voorstellende vijf Utrechtsche Jeruzalems-vaarders, destijds, hoewel zeer jeugdig, toch volwassen was: oom Herbaren had dus naar alle waarschijnlijkheid in 1525 den mannelijken leeftijd reeds bereikt. De mémoires dagteekenen echter blijkbaar van veel lateren tijd. Blijkt reeds uit den toon van het verhaal, dat wij hier herinneringen van eenen ooggetuige, niet een dagboek bezitten; de mededeelingen over de kovels der vier oversten en de macht der Utrechtsche burgemeesters bewijzen afdoende, dat Herbaren Van Mijnden schreef voor een geslacht, dat de zilveren kovels niet meer gezien had en dat alleen den schout als rechter te Utrecht kende, een geslacht

dus, dat opgegroeid was nadat de gebeurtenissen van 1528 reeds achter den rug waren. Maar deze overweging moge hier en daar wellicht de juistheid der details in verdenking kunnen brengen, aan de geloofwaardigheid van den auteur over het algemeen kan geen twijfel bestaan, daar hij blijkbaar alleen zijn geheugen, dat zeer getrouw schijnt geweest te zijn, volgt, en zelfs hier en daar het getuigenis zijner oogen oproept, om aan zijne mededeelingen nog meer klem bij te zetten.

S. M.

Vuijt het eygen scrift van Jo^r. Herbern van Aemstel van Mijnen van Ruweel.

Naderhant dat bischop Philips van Bourgoignen afflijvich geworden was, soo wert eendrachtich gecoren Heer Hendrick van Beyeren, Domheer tot Cuelen, des Palsgreven opten Rhijn broeder. Ende all bij bischop Philips tyden was daer een oorloge opgestaen tusschen Campen ende Swolle om een tolle. Ende doe bischop Hendrick binnen Utrecht quam werden hem belooft vyftich dusent goutguldens, dat hij hem soude daertoe voegen omme deese twee steeden te verenighen, als hij deede; maer deese voorseyde somme van penninghen en conden niet gevonden werden om op te brengen, daer groot verdriet vuyt quam. Want de gemeenten begonden te rasen, daer het Bylhouders-gilt het hooft ende de voorgangers aff waren. Deese wouden vande oversten ende camelaers rekenschap hebben van het laeste belegge van Iselstein aff in anno 1511 tot deesen tyde toe. Ende want ick binnen Utrecht op deese tyt was, soo hebbe ick een deel borgers vergadert gesien, die op haren oversten gemurmureert hebben, sonderlinge op Evert van Zoudenbalch, want hij wel 30 jaren de principael in Utrecht was, ende op Goyert van Voerd Hendricz. ende Goyert van Roijenburch, want sij goede

luyden ballingen maeckten, daer eene aff was Melis van Aemstel heer van Cronenborch, die ontrent 10 jaeren vuyt der stadt hadde geweest; syn moeders broeder Gerrit van Zuylen van Nievelt V ofte ses jaeren, Steven van Zuylen vander Haer, Cristoffel van Wees X jaer, Dirck Bor van Amelongen, die vyftich jaren tot Wyck wonachtich was als ballinck. Ende als deese ballingen vernomen, dat de borgeren opstonden tegens die oversten borgemeester, soo hebben hun laeten weeten, dat sij op een morgenstondt de poorten wilden openen: sij souden met 2 ofte 3 hondert man hemluyden te hulpe comen, als sy deeden; maer de borgeren en behoefden geen hulpe, want doe Evert van Zoudenbalch ende Guert van Voerd vernamen, dat de borgers op hem sochten, spraecken sij tot Rodenburch, om raet met hem drien te vijnden. Doen seyde Zoudenbalch tot hemluyden: „ick en wil den borger als morgen niet verwachten ende wil van deesen dach vertrecken"; als hij deede, ende Goyert van Voerd met hem. Dan Goyert van Rodenborch wilde het avonturen ende blyven byde borgeren. Doen nu Zoudenbalch ende van Voerd vuyt de stadt waren, syn een paert vande Bylhouders tsamen geruckt op St. Geertenbrug, ende soo Rodenburch daer ontrent woonde ende deese vergaderinge sach, is hij byden borgeren getreden, seggende: „die andere twee sijn vuyter stadt gereyst ende hadden mij geerne meede gehadt; dan gaff haer t'antwoerde, ick wilde byde borgeren leven ende sterven ende myn daer voor setten etc.", ende sprack altyt deuchdelicken.

Des anderen daechs smorgens met den dach soo is opten huyse geladen de oudt raet ende nieuwen raet sonder de raetsclocke te luyden, overmidts dat alle man niet weeten en soude wat soo vroech opden huyse te doen ware; want nae oude gewoonte plachmen de clocke te luyden als den raet soude vergaderen, ende altyt was den ouden raet meede opten huyse; elcke gilde hadde twee oversten, als noch

syn, die plagen oudermans te hieten ende plagen meede te rade comen, die nu deeckens hieten ende niet meer te rade comen, ende de 2 audste [1]) van deese gilden-oversten plachmen te hieten heer overste ouwerman; ende dat waren vande [2]) vier overste met de borgemeesters van Utrecht. Deese droegen in alle statien ende processien covels aen haer hals, met silvere loveren cierlick gemaeckt ende beslagen, ende de schout vander stadt was niet gesien als nu. Die borgemeesters waren de heeren, ende sonderlinge schepen-borgemeester inder tyt. Als nu oudt ende nieu raet vergadert waren op het stadthuys, hebben daer gesloten [3]), dat alle de voorseyde ballingen weder binnen Utrecht souden comen, die op deselve tijt met een deel Benschoppers ende ander geselschap binnen gecomen syn. Doch alsoo geringe den raet vanden huyse quam, soo waren het meeste part vande borgeren int harnasch outrint de Plaetze. Deese slyttinge vande ballingen was door vreese; want sij wisten wel dat de borgern op de been waren, ende duern ende venstern gingen toe; sommighe vande raden versagen sich nae de Minrebroeders, ende sij gaven de gemeente de sluetels vander stadt, die de ballinghen in lieten, de welcke met hare vrinden ende veel Domheeren int harnasch op de Plaets comende, vonden daer Goyert van Rodenburch, die sij souden hebben geslagen, [en] hadden de burgeren gedaen, die hem in het Minderbroers-clooster druckten tot dat de hette vande oorloge gecesseert was; ende doe wert Rodenburch in syn huijs versekert ende meer met hem, die groote sommen op mosten brengen van rekenschap, die de gemeente wouden hebben, ende dat ter somme van die vyftich duijsent golde guldens. Ende doe deesen eersten afloop was, de geestelickheyt, ridderschappe met de borgeren waren een hant metten anderen, nae dat de 2 verdreven waren. De

1) Lees: „overste." 2) Lees: „dan de." 3) Lees: „sleten."

Domheeren gingen int harnasch metten raedt [die sij doe setten] op het raethuys metter clocken geluyt, ende deeden affroepen, dat sij de excysen wilden verlichten, dat den gemeenen borgeren wel inneginck; maer de selffde affroepers en hadden niet veel verstants vande excijsen, also en mochtet niet staende blyven. Daeromme niet lange daernae stonden de gemeente op tegens de ridderschap ende geestelickheyt, ende dat om deese penningen (50,000 goltgulden) op te brengen, ende tot verscheyden reysen quamen de gemeente op St. Jans kerckhoff, beradende hoe sij het met de geestelickheyt wilden maken, ende wouden veel dingen vanden bischop hebben bezegelt ende haeren excysen verlicht. Het gebuerden dan op een goeden dach, dat de gemeente op St. Jans kerckhoff vergadert was, wanneer bischop Hendrick inde stadt was, die synen hooffmeester Jacob van Aemstel van Mijnden gesonden heeft aen deese borgeren, omme alle twist ende tweedracht ter needer te leggen ende hare begeerte te verhooren; daer sij voorworpen, dat sij de excysen vermindert wilden hebbn ende dat de geestelickheyt meede excysen souden geven ende de contribuytie vande 50,000 goutguldens meede helpen betalen, hetwelcke sij opden borger nochte den lantman niet en wilden gedruckt hebben; ende als nu Jacob van Aemstel hunluyden niet en coste bemorwen ende sijluyden de geestelickheyt wilden dootslaen, soo is hij gegaen byden bischop, hem sulex aenseggende ende vermanende, dat Zijne Genade byden borgeren moste comen ende stellen henluyden te vreden, „ofte anders", seyde hij, „comen sij metter gantsche macht ende slaen U Genade mette geestelickheyt doot." Ende zoo hij processie hielt inden Dom, heeft terstont het choorcleet vuytgetogen ende is alsoo byden borgeren gegaen op het kerckhoff ende heeft die van alles te vreeden gestelt, bezeegelende haere begeerten, daerin oeck de vijff collegien om vredes wille hebben geconsenteert, te

weeten dat sij souden opbrengen xxv duysent gulden, de cloosters binnen ende buyten Utrecht souden opbrengen xv^{m} gulden, ende andere tien duysent souden byden ryckdomme, die beveel hadden gehadt, betaelt werden.

Item daernae quam weder een oploop, want soo de geestelickheyt met de ridderschap int harnasch waren ende dat de borgers vernamen, hebben sij hemluyden, daer de Bylhouders de princepaelst aff waren, meede int geweer gemaeckt ende sijn boven inde stadt vergadert; daer toe is Jacob van Mijnden met de geestelickheyt ende ridderschap stoutelick aengecomen ontrent de Regulieren, ende want de borgeren soo sterck niet en waren, overmidts veel met de ridderschap hielden, werden genootsaeck de vlucht te nemen; sommighe liepen in St. Geertkercke, andere vielen over de stadtsmueren. Ende daer bleeff vander ridderschap Sweer van Zuylen, een vande vroomste. Ende vande borgeren werden gevangen Lauwerens Goyerss., een haudtcooper, die seer gepijnich wert, hoewel hij vande princepaelste niet en was, ende veel beclagers hadde, dewijl hij voor een goet oprecht man vermaert was; ende met hem was gevangen Willem de Swart, een cleermaker. Deese gevangen werden geseth op Bischopshoff, daer sij langen tyt saten ende veel pijnen leeden. Ende soo op eenre tyt, als bischop Hendrick tUtrecht was, de banckclock luyden ende het sant op de Plaetse lach om deese twee borgers te onthoofden, die van het Bischophoff quamen tot op de Plaetse voor Hasenberch, nae oude gewoonte, om aldaer verweesen te werden; ende als nu des bischops raet quame opten huyse bijde borgemeesters ende schepens, ende wouden hebben dat sij deese borgers souden wysen van lyff ter doot, die tselve weygerden als geen oorsaecke hebbende, waer bischops raet seer toornich was. De gemeente was daer en tusschen op de Plaets ende riepen: soo ymant vande borgers daer storve, dat geen vande heeren levendich van Hasenberch souden co-

men; ende de schepenen wilde anders de saecke doorgronden, ofte sij de doot verdient hadden. Doen werden de gevangenen op Bischopshoff geleyt, ende de ridderschap hielden een wyltyts knechten 2 ofte drie hondert, dat niet lange duerde; oock mocht niemant een wyltyts lange messen dragen. Soo nu den bischop op een tyt cranck weesende nae Wyck gereyst was ende de spraecke ginck dat hij doot was, dat niemant sonderlincx daer bij en quam als Jacob van Mijnden synen nausten raet [die niet zeer bemint was ende werden geheeten bisschop Jacob], namen sij de gevangenen meede te Wyck op een wagen gecluystert, twelck siende de wyffs boven inde stadt namen Lauwerens ende brachten hem [op] St. Geert-kerckhoff; dan des bischops volck haelden hem daer aff, ende sat noch langen tyt te Wyck, daer sij hem veel pijnen aendeden om van leven ter doot te brengen; doch daernae werden beyde de gevangenen op haer vrye voeten gestelt.

Ende niet lange daernae een paert vande borgeren viellen met sommighe ridderschappe toe, ende veel goede borgeren becommerden hem nergens meede, een ander deel vande borgeren ende ridderschappe hieldent metten bischop; sulcx dat de stadt in drien gedeylt was, waer groote discordie door onstondt, waromme den raet driemael op een jaer verseth werden. Ende Joost van Scroyestein, mijnder huysfrouwen vader, wert driemael in tselve jaer scepen gecoren van verscheyden lantsheeren: de eerstemael byden Hertoge van Gelre, de 2e reyse byden Bischop int incomen, de derde reyse byden Keyser. De borgeren, die nu heel in raserye waren geraect, veranderde nu deen dan dander, die hun niet aen en stonden. Ende alsoo den bischop dit regiment binnen Utrecht niet aen en stondt, maecten reetschap met sijne ruyteren nae Utrecht te trecken om het rebellige volck tot vrede te brengen, waromme sommighe sich opde been makende de poort hem hebben voor thooft geslooten ende hebben

de Gelresche innegehaelt, daer den grave van Moeurs hooft aff was. Ende dit geschieden anno 1527.

Een halff jaer daernae syn sij gereyst met macht vuyt Utrecht met heer Jan van Uchtenbroec, ridder borgemeester, daer veel licht geselschap sich bij mengde, naeden Hage buyten omme Woerden; den casteleyn van Woerden dede die van Leyden ende Haghe waerschouwen, maer sij en haddent gelooff niet; ende soo op de Goutse sluyse lach een vaendel knechten op een blockhuys, verlieten sij dat ende gingen duer. Daeromme togen de Utrechtse voort buyten Leyden om naden Hage, ende daer bij comende deylden sij hem in twee hoopen; de een begaff hem nae de Delftsche wech, ende dandere ginck recht doort bosch opden Hage. Daer stont een huysmans huys, dat staken sij aen brant tot een teycken om gelycklick aen te vallen, hetwelck soo geschiede, met een roepende „Gelre! Gelre!" Dit geschiede opde rechte middach den eersten dach inde vasten anno 1529, ende lagen daer twee nachten. De goede luyden wisten van geen quaet ende saten over tafel, daer sy inden eersten aenslach werden overvallen; maer die sich begaven naer Scheveringen ende inde duijnen, die en hadden geen noyt. Daer vercregen de Gelresche groote schat ende gelt, dat het niet te estimeeren en was, ende veel goede gevangen. Sij naemen in het huys van Wassenaer myn vrouwen cleeden ende silverwerck, dat costelick was, hetwelck duer hulp van vrenden weder wert gecoft voor 1400 goutguldens, ende was beeter dan noch soo goet. Sij namen het beste meede, ende de sydelakencoopers leden de meeste schaede; lakencoopers verlooren weynich, soo sij alleen het beste daer vuyt namen. Sij voerden het goet met cleyne schuytgens wech, ende mosten somtyts over dycken ende dammen op spiessen de schuytgens dragen. De raetsheeren, advocaten, procureurs hadden de meeste scade, sommighe coften haer goet ende vryden

haer huysen om een cleynen penninck. Ende ick hebbe geweeten die sijn huys om geen xii^{c} gulden soude hebben geruymt, die sich vryde voor 1^{c} goutgulden. Heer Jan van Uchtenbroeck was gelogeert ten huyse van heer Willem Oom, ritter, waer hij van daen scheyde sonder een hoens eij hem te bescadigen. Sij hebben daernae den Haghe ende het hoff gebrantschatt voor xxv^{m} goude gulden, daer sij viii^{m} reede op buerden, ende voor het ander namen sij giselaers. Ende zoo sij nu weder naer Utrecht reysden, soo hebben sommighe borgeren van Leyden hem voor de poorte vertoont; dan soo een paert vanden hoop hun tegen gingen, sijn die borgeren binnen geweecken; ende sij hebben daer brant gesticht tot voor de poorte, ende sijn soo voort ongeschent met grote triumphe binnen Utrecht gecomen, ende gingen daer dagelicx dragende de advocaets ende raetsheeren-tabberden.

Als nu de Gelresche inden Haghe hadden geweest, soo ontstont hier en tusschen het oorloch tusschen de Gelderschen ende Hollanders. Ende Jorien Schenck, baron van Tautenburch, stadthouder van Vrieslant, heeft veel ruyteren ende knechten vergadert; hij beleyde Hattem ende wan dat met het starcke casteel, ende daer bleeff voor sijn broeder; ende van daen trock hij voor Harderwyck.

Op dit selve jaer 1528 heeftmen de papegaij geschoten te Wyck te Duersteden ontrent St. Jansmisse opden ommeganck nae ouder gewoonte; ende daer is gecomen graeff Floris van Buren, om met bischop Hendrick ende sijn schutten de papegaij te schieten. Ende daer wert sonderling nae de stadt ende bisdom Utrecht geschoten, want den bischop, siende dat de Gelresche Rhenen, het huys ter Horst, te Amelongen, te Doorn, ter Eem inhadden, ende hij daer overvallen werd, heeft den grave van Bueren het Sticht Utrecht voorden keyser sijnen heere overgegeven, beholdelicken dat hij vyff duysent

gulden jaerlicx tot een pensie daer vuyt soude behouden. Ende als de Hollanders nu lagen voor Harderwyck, soo hebben sommige borgers inde stadt van Utrecht ende de Weerdenaers met malcanderen gesproken, hoemen best een middel mochte vynden den bischop weder te crygen, ende de Gelderse daer vuyt te verdrijven, soo het haer begost te verdrieten, dat sij zoo benaut waren; want den bischop hadde op de Vaert een sterck blockhuys, wel omgraven, wel met geschut ende soldaten voorsien; desgelycx binnen Amersfoort ende opt huys te Abcoude. Als sij nu haren aenslach hadden gemaeckt a° 1528 op Onse Lieve Vrouwen Visitatie-avont, soo sijn een deel borgeren vergadert inder nacht in een kelder opden hoeck vande Weertpoort aende westzyde vander graft, ende hebben een aliance gemaeckt met den bischop ende de ballingen, als sy de clocke van St. Jacob hoorden ende sommighe des bischops volck, dat sij dan aen souden vallen. Ende het buerde opten selven Visitationis avont, dat de ruyteren ende knechten opte Vaert ende Amersroort sich op de beene gaven inder nacht, ende sijn ontrent den dageraet met alle de ballinghen gecomen buyten Lauwenrecht achter S. Anthonis capelle; ende daer was een scamele vrouwe, vuytgemaeckt met een cabas aen haren arm. Ende als de Weertpoorte een weynich op hadde geweest ende dat die van binnen dochten, datter niet inde wege en was, soo hebben sy deese vrouwe gesonden aen bischops volck ende de ballingen, dat sij vrijlick aenquamen, de stadt waer haer; ende terstont quamen bischops volck ende de ballingen, daer Goyert van Voerd de opperste aff was, stoutelicken an. Ende doe Goyert met sijn achte binnen de poorte was, doe schoet de drost vande Weertpoorte de schutdeure toe; ende Goyert van Voerd met de andere waren in grote last, want de Gelderse hadden poorten doen maken, diemen van binnen sloot tegens de borgeren om de ander poorte

te bewaren, datmen die niet lichtelicken op mocht slaen; ende deese poorte deede Goyert van Voerd goet, doe de scotduere toe was gevallen; want als hij stont met de synen tusschen de twee poorten, soo sloot Goyert deese poorte toe; ende als Goyert dus inder stat stont, soo sijn die van binnen ende van buyten aengecomen met bylen ende hebben de schotduere om stucken gehouden, ende die van buyten hebben scherp geschut gehouden met busschen ende bogen opter poorten, opdat die vande princepael poorte niet comen en souden op de voorste poorte, sulcx dat de eerste die opde voorste poorte wilde loopen, die creech een pyl in sijn ribben. Ende doen de drost sach, dat de schotduere omstucken gehouden wert ende dat hij verwonnen was, soo heeft hij hem de poorte opgegeven in bischops handen, beheldelicken lyff ende goet, ende heeft de schotdeure heel opgedaen. Doe quamen alle de ballingen met bischops volck binnen. Middelretyt hadden de Weerdenaers seven ofte acht schouwen vande Weert inde stadt streckende, hielden het heck open ende liepen soo binnen der stadt; ende doe ginck de clocke van St. Jacob overeynde, ende alle het heer quam stoutelicken an, roepende „Beyeren! Beyeren!", niet weetende van de overgifte van het bisdom, dat binnen Wyck was geschiet, ende traden nade Plaetse; ende alle die bischops waren, bonden stroywissen aen hare dueren. De Gelderse, hoorende dat de stadt van des bischops volck in was genomen, werden verbaest, ende de greeff van Moeurs gaff hem te peert buyten S. Caterinen poorte om hem te sauveren; door dien hij de wech niet en kende, soo wert hij bekent vande huysluyden ende wert gevangen; dan wat soldaten ende borgeren met den eersten sich begaven nae de poorte, die ontquamen, ende die nade Plaetse liepen, werden gevangen ofte verslagen, waren doch opde Plaetse vergadert soo borgers als soldaten ontrent vyff ofte ses hondert,

Deese schermutzeerde lange met des bischops volck, die sij temet terugge dreven; andere borgern hielden doern ende venstern toe, niet weetende wat parthye sij souden kiesen; want hadden de Geldersche byden anderen geweest, sy souden bischops volck hebben weder verdreven. Dus bleven daer van binnen, soo Geldersche als borgers, ontrent 45 man verslegen, ende onder andere den principael hooftman vande Geldersche, Willem van Gent, die de Hollanders dickwils veel leets gedaen hadde; ende daer wert gevangen doctor Lang, een van hertogen oppersten raet; noch werden gevangen vande geestelicke, ridderschap ende borgeren Solmis, deecken van St. Peeter, heer Marten van Leuwenberch, canonic S. Jan ende nae inden Doem, Coenretorff, geboren van Deventer canonic S. Jan, heer Gerrit Venroy canonic S. Marien, heer Jan van Uchtenbroeck ridder, Goyert de Coninck, Johan van Wyck Willemss., Eerst van Wyck Dircz., twee neven, den ouden Gysbert vander Aa, die tot Maersen plach te woonen, Cornelis van Meerthen, Gerrit Foeyt, Vrederick de Voocht van Rijnevelt ende meer andere. Ende als de Gelderse sagen, dat sij geen ontset cregen ende dat sij omcingelt werden van bischops volck, sijn sij getogen met vliegende vendelen tot de Tollestege ende sijn daer door gepasseert; ende soo sij vervolcht werden vande bischops volck tot aende poorte, liet den drost de poorten te stadtwart inne sluyten ende schoot soo vresselick vander poorten, dat het bischops volck moste wycken; doe ginck den drost met sijn volck ende de poortier vuyt der stadt, sloten de poorte vast toe ende namen de sluetelen meede, opdat men hen niet en soude vervolgen, togen soo met den Gelderschen hoop wech.

Als nu de Gelrese vuyt der stadt waren, werden de huyse vande geweecken geplondert; daer waren tusschen de 40 ende vyftich gevangen, soo geestelick als weerlick. Ende heer Melis van Nyevelt, doe ter tyt Domdeken,

twelk hij namaels resigneren moste, lach wel ses weecken tot eender schamele vrouwe opde solder ende leet groten honger; want hadde de vrou anders als gewoonlick te marckt gegaen, men soude vermoeden hebben gehadt. Steven van Buytendyck, die te wyve hadde heer Jan van Nievelts dochter, die lach oock lange verborgen ende is ten lesten by nachte in een torffschip gegaen ende daermeede ontcomen. Ende heer Meelis reet op een middach nae Montfoort, daer meer andere vande Gelresche parthye gevlucht waren, als Jan van Wyck Dircz., Ersten broeder, Lubbert de Wael, Jan Aertss. van Beusecom ende meer andere. Oock wert daer gevangen Gerrit van Eck, die te wijve hadde Willem van Wycks dochter, ende wert sijn ogen ende verstant vuyt sijn hooft gepijnicht; Hendrick de Clockegieter ende Michiel de Backer, meede vande princepale, waren oock vuytte stadt gegaen. Het hooft van bischops weegen was enen Affensteyn, die als governeur daer bleeff; ende nae drie ofte vier dagen werden vyff goede mannen met den sweerde opde Noe gerecht sonder vonnisse. Ende ontrent vier weken nae dat Utrecht ingenomen was, soo quam daer bischop Hendrick, ende de gevangene saten op St. Caterijnen poort ende op het gevangen vleeshuys; waervan soo acht personen gehaelt werden omme te richten was daeronder een geheeten Peter Coppensen stoeldrayer, die begeerden syn gevoech te doen, twelck hem gegont synde is gevallen door het privaet ende soo voort door de graft gegaen ende gecomen tot Vianen, daer hij bleeff woonen; ende dander seven werden metten zweerde sonder vonnisse gerecht, sulcx dat daer twaelff gerecht sijn, waervan waren Gijsbert vande Ae den ouden, Jan van Wyck Willemss, Cornelis van Meerten, Goyert de Coninck, Gerrit Foeyt. De heere van Hoochstraten, horende dat deese goede mannen gerecht waren, is van stonden aen tot Utrecht gecomen om vorder bloet-

storten te beletten. Ende bischop Hendrick heeft de stadt in handen vanden heere van Hoochstraten, als stadthouder van Hollant van keysers wegen, geset, ende vier gevangens, daer hij sijn wille mede wilden doen, nae Wyck gebracht, te weeten Cuyretorff, Venroy, Solmis ende Uchtenbrouck. Ende Cuyretorff met Venroy werden levendich in een sack gesteecken sonder enige vonnisse, ende werden bij Onser Vrouwen capelle buyten Wyck bij het hooft inde Leck bij nacht geworpen ende also verdroncken. Coenretorff hebbe ick tot Vianen sien vischen ende leyt daer inde kercke begraven, Venroy werden tot Jaersvelt gevist ende aldaer begraven; Solmis ende Uchtenbrouck werden door scrijvens van sommige heeren verlost.

Als nu bischop Hendrick de stadt Utrecht hadde verlaten, soo is den heere van Hoochstraten, zoon van Lalein, stadthouder van Hollant, langen tyt binnen Utrecht blyven leggen met 2000 soldaten, die opde borgeren gelogeert waren. Ende middelretyt is Harderwijck in handen vande Bourgoinschen gecomen, die voort het huys ter Eem, Rhenen ende meer andere plaetsen vande Gelreschen hebben vercregen, waer nae de Bourgoinsche haer leger voor Tiel hebben gemaect, die hem vromelick weerden, sulcx dat daer veel volck voor bleeff ende den tyt verliep dat den herfst nat werde. Ende daer wert een bestant gemaeckt tusschen den vorst van Gelre ende de Bourgoigsche, daervan den dach tot Gorichem wert gehouden; ende de gevangenen werden van wedersyden lossgelaten, ock de borgeren ende ondersaten van Utrecht. Op Elfduysent-meechden dach 1528 heeft den heere van Hoochstraten doen vergaderen de borgeren van Utrecht, ende heeft van henluyden wegen den keyser begeert huldinghe als grave van Hollant ende hartoge van Brabant, twelck op de Nuede geschiet is; ende het Sticht Utrecht werdt voortaen genoempt het Lant van Utrecht, ende St. Meerten wert vuyt het stadtwapen gedaen.

Item als nu de stadt Utrecht aldus aen de Bourgoigsche was gecomen, soo stont een poort alsmen te wagen nae Hollant reysden, genaempt S. Caterijnen poorte, sterck als een burch met graften omgreven, want weleer deesse poorte byde Hollanders ingenomen ende lange tegen die van Utrecht behouden is totdat de Hollanders daer vuyt gedreven sijn; welcke poorte dit selve jaere, als Utrecht aenden keyser quam, affgebroken wert. Ende stont doe aende stadtmueren neffens deese poorte een schoon gasthuys met een utermaten scoone kercke ende een toorn gelyck St. Jans ofte S. Peeters toorn; ende daeraen lach een schoon clooster, behoorende tot de kerck. Dit clooster moste het gasthuys, het welcke tEllendighe gasthuys werden genoempt, onderhouden. Ende de heeren waren van St. Jans oordre van Rhodes, ende hadde sijn name St. Caterinen, daer de poorte ende het velt, dat aende oostsyde lach, haren naem aff hadden; hier plachmen de peerden te vercoopen ende de bottermerckt te houden. Het meestendeel van dit velt ende clooster is nu geoccupeert met het casteel ende graften, daer oeck veel huysen om aff sijn gebroken; maer het heel getimmer van het convent staet noch binnen het casteel. Ende als nu de Balier sach, dat hij syn clooster ruijmen moste, is hij gereyst te hove aen Vrouwe Margarite, ende vertoonde onbehoorlicken te sijn, dat hij soo sijn clooster soude verlaten sonder enighe verstooringhe. Soo stont dan een schoon clooster vande Vrouwenbroederen inde Nijestrate, binnen corten jaeren bij mijnen tijden van nieus opgetimmert, dan de kercke en was noch niet volmaeckt [1]); dit selve werde de Vrouwenbroeders bevolen te verlaten, die dat

1) Zeer juist: het dak van het schip der Karmelietenkerk was volgens eene inscriptie eerst in 1524 gereed, terwijl het koor volgens eene andere inscriptie eerst na de overgave aan de Johanniters werd voltooid.

met groote moyten ende costen van aelmissen hadden soo verre gebracht, ende mosten op St. Claes kerckhoff sich versien; dit selve werde den Balyer gegeven, die oock heeft verworven, dat de huysinge, die op de Nieuwe grafte stonden tegens de Brigitten over, hem mosten vercoft werden omme daer het clooster voort te timmeren. Ende op het hoecxken van tVrouwenbroeders-steechken, daer een schoue woninge stont, heeft hij getimmert het Ellendighe gasthuys, dat aen St. Caterinen poort plach te staen; ende hem werde noch toegeleyt tot sijn timmeren vanden huyse van Bourgoignen 8000 Caroli gulden. Als nu de Vrouwenbroeders haer clooster mosten ruijmen, soo is hem gegunt een ander te begrijpen met een somme van penningen, die hem vanden Keyser werden behandicht, die niemant en begeerde vuyt het haer te stoten, hoewel de sprake ginck, datmen het Brigitten-clooster haer soude geven ende die Bagynen setten by die van Zoest [1]), als weesende één ordre. Maer sij hebben vercooren St. Nicolaes-kerckhoff om daer een nieu convent voor haer te fondeeren.

Een goutsmit ende borger tot Utrecht verliet wijff ende kynderen ende wert tot Amsterdam bischop der Wederdoopers; deese wert eenen yseren gloyenden hoet op sijn hooft geset ende alsoo gedoot, ende metten hoet de poorte vuytgesteken. Een priester werde tUtrecht op de Noede omgebracht om sijn religie, ende eerst het misgewayt vuytgetrocken ende een sotscleet aengedaen ende soo gedoot. De ketters werden sonderlinge binnen Utrecht scherpelick vervolcht; veel werden omgebracht, de vrouwen bij nachte in wijnpypen int raethuys verdroncken. St. Geert was een pastor, die was genoempt Mr. Dirck van Abcou, die een liefftallich man was; deese hadde veele dwalingen ende verscheyden opinien vande heylige kercke.

---

1) Het Brigittijnen-klooster Marienburch bij Soest.

Deese creech groot geloop in sijn predicatien van die geene de nieuwe leere toestonden. Ter selver tyt quam noch een borgers soon van Utrecht van Remunt, ende wert St. Jacob vicecureyt; die liet de geck heel vuyt de mouwe kijcken ende predicten heel ketters, dat hij alt beloop creech vande secten, oock geleerde mannen. (1541.) Dan de pastoor van S. Geerten dorste soo stoutelicken niet spreecken als heer Harman vicecureyt; daromme creech die geheel den aenhanck; de pastoor wert doen wat stouter. Ende cortelinck hiernae soo sijn de collegien met de kettermeesters vergadert ende hebben heer Harman voorseyt ontboden om hem te straffen; daer wert geordonneert ofte hij wilde in gevanckenisse gaen opt vier ende stellen hem te rechte, ofte dat hij kiesen soude sijn leven lanck in K. M. landen niet weder te comen op sijn lyff; ende hij streeck te landewert vuijt. Daernae wert Mr. Dirck van Abcoude oeck int capittelhuys ontbooden, ende woude hem verantwoorden, dat hij niet en conde, daer genoch om te doen was, alsoe hem veele goetgunstich waren; daromme wert hij op Vreburch gevanckelick geleyt wel een jaer lanck ende wert te recht gestelt. Somma dat hij verwonnen wert int vier ende de sententie wert geweesen ten hove bij twee vande geleerste vuyt Loven ende twee vuyt Brussel; doch door beede van goede luyden wert hij verbeden, datmen hem sijn cuer gaff, ofte hij wilde sterven ofte leven, op deese conditie dat hij betalen soude sijn costen ende gaen als een weerlick man opde preckstoel van St. Geert voor alle menschen ende wederroepen alle articulen, als hij deede ende bad de gemeente, datment hem wilde vergeven, dat hij haer qualicken hadde geleert ende onderweesen; ende voorts dat hij alle Vrijdage een halff jaer geduijrende te water ende te brode soude vasten, een halff jaer geen misse en soude doen, ende sijn leeffdage geen biechte horen, sijn leefdach int crysdom van Utrecht niet en soude

comen ofte aen niemant brieven te scryven; dit alles op syn lyff.

Als Meerten van Rossum een wyle nae het eerste oorloch ofte den eersten tocht opde Bourgoignsche still hadde geweest, soo heeft hij door beveel des hertogen van Gulick haestelicken met Hendrick van Bylant, heere van Wel, xxiiii vendelen knechten ende xii^{c} swarte ruyteren byeen versamelt, ende is sWoendach den 4 Julij anno 1543 voor Amersfort gecomen, daerop sy Sonnendach daer bestormpt hebben tot vyff reysen, hoewel sij geen groot geschut en hadden ende sManendaech smergens inden dageraet opten vyfden storm soo sijn sij in handen gegaen, alsoo daer geen knechten binnen waren; want Johan van Woerden, die daer met een vaentgen binnen hadde gelegen, was corts te vooren den 29 Junij op de Veluwe getogen om Nijkercken vuyt te slaen; dan soo die op haer hoede waren, werde hij met alle sijn soldaten verslagen. Ende Marten van Rossum, Amersfort dus hebbende overweldicht, heeft een groot deel van het Sticht ende Hollant in verding gebracht, ende heeft die van Amersfoort grotelicx geschat tot lxxx^{m}. ryders, het stuck 24 stuvers. Ende heeft de stadt beset met soldaten, daer overste aff was Meynart Utenham; ende met de reste is hij 'nae Brabant getogen, rovende ende brandende veel schone dorpen, ende nam stormderhant Eyndhoven, daer nochtans sonderling geen moort en geschiden, dan namen al gevangen. Hiernae quam de Keyser selff off ende won daer, ende maeckten peys met den hertoge, die sijn schult bekende ende den Keyser Gelrelant vrij liet.

Hoe Amersfort bijde Gelrese overvallen wert, bescreven bij Jo^{r}. Herpert van Amstel van Mijnden.

Het is gebuert, dat Merten van Rossum met den

heere van Wel heimelicken wederomme inden lande van Gelre, de een voor dander nae, gecomen synde, hun langen tyt, Rossum tot Arnhem ende de heer van Wel op sijn huys, hun stil gehouden hebben. Waernae Marten van Rossum gereist is byden vorste van Cleef in Junio, ende mit hem genomen hebbende 24 vendelen knechten ende xii^{c} peerden, meest swarte ruyteren, die veel quaets deden, soo is hy met desen hoop na Arnhem getrocken ende voort op de Veluwe te Woudenberch ende is sWoensdaechs den 4 Julij a° 1543 voor Amersfoort gecomen, ende des Sonnendaechs den 8 Julij hebben sij begonnen te stormen naden noen tot vijf reysen, sonderling geen geschut daervoor hebbende, ende sManendaechs smorgens inden dageraet opten vyfden storm, soe syn die van Amersfoort in handen gegaen, alsoe daer geen knechten binnen waren; want Johan van Woerden hopman, aldaer garnisoen houdende met een vendel knechten, was daermede getrocken opde Veluwe den 19 Junij om Nykerken vuyt te slaen; maer die van Nykercken weerden hem so vromelicken, dat Johan van Woerden met allen sijn knechten aldaer verslegen worden vande huysluden. Ende als Marten van Rossum binnen Amersfort lach, soe heeft het Sticht ende een deel van Hollant in verding gebracht, dewyle den prince van Oraignien ende heer Reynout van Bredenrode mit hun leger noch ontrent den lande van Gulick ende Gelre lagen, die vernemende, dat Rossum inden Stichte van Utrecht was ende Amersfort ingenomen hadde, syn sy met veel heeren ende volck binnen Utrecht gecomen. Ende de Cleefsche hebben die van Amersfoort grotelicx gescat, niemant verschonende geestelick noch weerlick, sulcx dat sij kelcken, cleynodien ende crucen, jae de ringen van haer vingeren mosten opbrengen tot wel lxxx^{m}. ryders, stuck tot xxiiii stuvers gerekent. Ende dit gedaen synde, so heeft Marten van Rossum Amersfort beset met ruteren ende knechten onder

Cap^{n} Meynart Utenham, ende is met den anderen getrocken na Brabant na 't Hertogenbosch, rovende ende brandende veele schone dorpen. Ende nam in stormenderhant Endhoven, daer garnisoen inne was; doch geschieden sonderling geen moort, maer namen de gevangen ende spolicerdent. Maer als den prince vernam, dat Rossum het hooft na Brabant hadde, volchden hem, latende eenige ruteren ende knechten metten heer van Bredenrode binnen Utrecht. Syne Majesteit door storm ende quaet weder opgehouden synde, liep het tot inden herft; doch quam ten lesten met groot volck, soo Italianen ende Spaeniolen als Duytse, met veel geschut van boven af doer Duytslant. Ende de Cleefse ende Gelderse besetten alle haer steden ende sloten met soudenieren; dan de Keyserlycke Majesteit nam sijn eerste beleg voor Dueren, dat niet lange tegenhielt, maer wert stormderhant gewonnen; ende wert alles verworcht, dat daer opter heeter daet vant innemen wort bevonden. Soedat Dueren driemael binnen jaers wert ingenomen, eerst byden prince van Oraignien, weder vande Gelderse ende Cleefsche, de derdemael vanden Keyser. Ende doe is Syne Majesteit met het gantse leger getrocken voor Remunt, die, het garnisoen met subtylheit vuytgeschict hebbende, de sluetelen den Keyser tegemoet senden, ende soe voort de stercke stadt Venloe met alle andere steden ende sloten, groot ende cleyn, sonder wederstoot. Dit siende den vorst van Gulich ontrent 48, heeft versocht in genade ontfangen te werden, syn hant treckende van Gelderlant.

ORIGINEELE BRIEVEN

BETREFFENDE

DE ONDERHANDELINGEN VAN GELDERSCHE HEEREN OVER SAUVEGARDE TE BRUSSEL.

BERICHTEN

OMTRENT DEN INVAL VAN GRAAF

HENDRIK VAN DEN BERG

in Gelderland.

Medegedeeld door

F. BARON VAN LIJNDEN VAN HEMMEN [1]).

Edele, crentfeste, wijse ende zeer discreete, insonders veelgunstige broeder.

Ick heb V E. missiue vanden vij^en^ deser, belangende om ymande wt desen Ampte te committeren, die neffens de Gecommitteerden van V E. Ampt sich tot Brussel vervoechden, om sauuegarde van haer Hoocheden aengaeñ de contributie voor de respectiue Ampten te vervorderen, mits-

1) In deze Brieven hebben wij een staaltje van de onderhandelingen, min of meer particulier, om sauvegarde van het Hof van Brussel te bekomen. Over zulke onderhandelingen en haar bedenkelijk karakter zie men *Vervolg op* Arend, *Algem. Gesch. des Vaderl.* III. D. III. St. bl. 765, 793 en 794. III. D. IV. St. bl. 244.

Voorts vindt men hier een en ander bericht betreffende de komst van de troepen van H. v. d. Berg in Gelderland in 1624 (zie Arend, III. D. IV. St. bl. 7—9).

gaders d'instructie daerbij gevoecht etc., die heymraden op de schouwe gecommuniceert, eñ sal V E. desen daerop ter vrundtl. antwoort niet verhalden, dat men voor alsnoch bedenckel. ymande wt desen Ampte te committeren om derwarts te gaen, soo lange men niet en weet off de wedersaetschap [1]) voortganck sal hebben ofte niet. Dewijl dan ick eerstdaeghs na 's Grauenhage sal verreysen ende aldaer commende vernemen, off daertoe apparentie is, ende verstaen hebbende geen te wesen, sal mitten eersten 'tselue ouerschrijuen, in welcken geval men oock van meynonge iemande te dien eynde te committeren. Maer alsoo het poinct inde instructie vermelt, om de verhooginge van contributie als die van Tielreweert aentegaen, 'tselue soude voor desen Ampte geheel beswaerlick vallen, aengesien ,tselue veel hooger na aduenant andere zijn beswaert. Belangende de contributie, die voor date vañ trefues vervallen, connen niet anders verstaen dan dat men daertoe ongehouden, vermits 'tselue bij de prouisionele trefues was affgehandelt, waervan 't dispuyt bij de hooge Ouericheyt behoort gedecideert te werden. Ende wat belanght de contributie, na date vañ trefues vervallen, acht men dat daertoe oock met onvoegen soude gevordert werden, door dien d'Ampten als vijanden zijn getracteert eñ tot nochtoe geen effect van sauuegarde en hebben genooten, sulcx dat in aensienonge van dien de Gecommitteerden van desen Ampte mit andere instructie sol versien werden. Doch indien de wedersaetschap aff is, sal niet laten mijn debuoir te doen pasport, soo voor de Gecommitteerden van V E. Ampte als oock voor de geene die volgens van desen Ampte sal gecommitteert werden, te procureren van deser zijde. Waer mede desen eyndigende, zijt Godt in

---

1) Dit woord, beneden *wehrsaet* geschreven, schijnt *reciprociteit* te moeten beteekenen.

genade beuolen. Wt Doodweert desen viij^{en} Octobris āo 1623.

V E. veelgunstige broeder,
Caerl Vijgh.

Superscriptie: Edelen, erentvesten, wijsen ende zeer discreeten Diederick van Lyenden, Heer tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman in Ouerbetuwe, mijnen insonders veelgunstigen Broeder tot Hemmen.

Edele, ehrntfeste, discrete, veelgunstge, lyfe broeders, nefen ende vrunden.

Vt V Ed. missive vanden 27. October hebben wij mit leetwesen verstaen des viants exploiten op die ingesetenen van Ouer- en Nederbetowe, mit den vorderen inhout dar in vermelt. Hebben dien volgents mit v l. geordeilt, dat die vorgestelde wehrsaet tot Brussel veel lankwijligheit ende behindering heft, ende dat die vtkomste onseker is. Sijnde darum nyt buten reden, dat die versekerung onser inwohnderen op andere wege versocht werde; tot welcken einde wij ander Scholtes van Brouchem schrijfen ende hem herwerts to komen mit erste gelegenheit versoecken sullen. Doch bemerckende dat wij tot ghener hant lijdelicke conditien sullen komen, ten sye dat man des viants onderdanen eerst doet klagen, so hebben wij dese sake mit alle omstanden an sijn Ex. ende Raet van State tot den einde bij monde ende geschrifte vorgestelt ende dieselue bewegt dat hier nefens vt heur Ed. Mog. naem anden Ontfanger Ommeren geschrefen is, als vt bijgaende copie to vernemen is. Sullen oick vorders benerstigen, so fern die van 't Rurmontsche quartier binnen den gestelden tijt van 14 dagen nyt procuriren (gelijk sij vt kragt vande sauuegarde an heur verlehnt to doen schuldig sijn), dat die vant Nijmegsche quartier int geheel onder eene sauvegarde, op conditie ende taxe van contri-

butie als vor den treuse, angenomen werden. dat den vors. Ontfanger gelast mach werden datelik mit die executie vort to varen sonder enige naerder ordre to verwachten. vt orsake dat die vant vors. quartier vor desen dukmals tot voltreckunge desselfen gesomiert sijnde, tot noch toe in gebreck gebleſen ende onse inwohnders dar ouer beschadigt sijn geworden. Wij bevinden oick dat Hochg. sijn Ex. ende Raet van State nu van alles ten besten bericht sijnde, nyt sullen laten, so nodig, ons tot den einde vorder assistentie to doen. Darum sehr dynlik geacht wort dat die verlehnde executie nu einmael sonder vtstel voltogen ende die sake bequamelik vtgeroert werde, op dat wij ons seluen nyt vorders in spot ende schade brengen. Wij hebben oick den Outfanger Ommeren, hier tegenwordig gewest sijnde, geneugsam bericht ende willig bevonden. Wat vorders die sake belangt sullen wij achtervolgende v l. goede meinung Browert ende Cesar schrijfen mit erste gelegenheit ende van ons wedervaren verwittigen. Gott almachtig biddende V E. in goede gesontheit lang to willen bewaren. Datum Hage den 14/4 Nouembris āo 1623.

V E. bereytwillige broeders, neffen
ende goede vrunden,
Caerl Vijgh, A. vā Randwijk.

Superscriptie: An dio edele, ehrntfeste, wijse, vorsynige Amptman en Ridderschap van Ouer- ende Nederbetow, onse veelgunstige lyfo broeders ende vrunden.

---

[1]) Mijn her van Hemmen v l. Soo ick seker schrifens van den heren van Soelen hebbe geecregen desen avont

---

1) Dit schrijven wordt gevonden op een los stuk papier zonder adres. Er bevindt zich een afgescheurd stuk van een ander schrijven bij van dezen inhoud: Wilt aen ..... expres aen den Heer van

lat, als dat den vayant dese nacht sal ons commen beesoeken, dat mijn her geeliefen op sijn hoede tee wesen. Actvm snov [1]) den xxiiij Jannevary 1624.

Cornelis Jansen Vullder.

Edele, ehrntfeste, discrete, voorsynige, vruntlick lyfe neef.

V E. missiue vanden 3. Feb. is mij deur Stefen wel verhantreickt. Ick sal nyt laten, achtervolgent derselfe goede meinung, alle nerstigheit to doen tot beforderung der sauuegarden vor beide Ampten, verhopende dat ick in wenig dagen van Browerts naerder bericht vnd antwort sal bekommen, datwelcke ick alsdan nyt laten sal E. l. datelick to verstendigen, vm sich daer nae to richten. Mij is leet dat die inwohnderen dus lang in onseckerheit verblijfen, sonderling ten ansyen van desen harden vorst. Sijn Ex. heft sich op die ontfangen aduisen gants tot den optocht gereit gemaekt vm op die erste tijdunge van des viants bewegung to vertrecken. Hier mit eindigende bidde Gott V E. in lange gesontheit to willen bewaren. Datum Hage den 6. Febr. āo 1624.

V E. dienstwillige nef,
A. vā Randwijk.

D'wijl ick heb geacht dat desen brieff alleen soude melden vaⁿ contributie, so heb ick die vrijchᵗ gebruyckt en heb denseluen open gebroken. V E. huyssvr. en suster

---

Hemmen schrijven, dat sijn E. op sijn hoede mach wesen. Vale. Datum metter haest desen 24ᵉⁿ Januarij 1624.

Ul. goede vrundt,
Caerl Vijgh.

Desen aenslach vande vijant mocht oock wel op Ysendoorn sijnen aenvanck nemen, daer van deselve oock gewaerschouwt moeten sijn.

1) lees: *snav.* (verkort voor *'s navonds*).

is dese middach wt vrese .....[1]) moeder nae Tiel vertrocken, doch temelicke wel te vrede. Vale. datū Soele .....[1]) Feb. 1624.[1])

V E. bereytwillige broeder,
Caerl Vijgh.

Mon cousin, ick schrijue hierneffens een brieffken aen Doctor Biel, diewelcke wonachtich is in mijn Ampt tot Wurdt.[2]) Ick meene dewijle men haestich niet en can gebruiken dat hij, als een neutrael persoon sijn, den besten man sall sijn, so V E. tselvige goetdunckt, so wilt desen bijgaenden sluyten en den boode strax laten na Wurdt loopen. Hiermede V E. in schuts des Almachtigen empfelent, Nijmegen den 12en February.

V E. dienstwillige neeff,
Bernart van Welderen.

Dese persoon beualdt mij seer veel also hij hiertoe heel bequaem is. V E. ghelieue dese te sluiten ende datelick af te senden.

Diderick van Lijnden.

Superscriptie: Edelen, erntfesten en seer discreten Jr. Dirck van Lienden, Heer tot Hemmen, Amptman in Ouerbetuwe, mijnen vruntlicken neeff.

Edelen, erntfesten, manhaften, onsse heere Amptman inde Overbetuwe, Heer tot Hemmen ende Blittewijck.

Alsoo uwer Ed. aende Burmrs van Herwen, sampt gemeene naburen, geschreuen heeft, soo ist toe weten als dat wij van uwer Ed. een miss. ontfangen hebben, die gedateert is den 25. Januā, ende het inhout wel verstaen.

---

1) Hier zijn eenige woorden door afslijting weggevallen.
2) Weurt.

Soo ist toe weten als dat die Burmrs eñ sampt gemeene naburen daerop geantwoort hebben ende geuen tot antwoort, alsoo dat daer noch ettelijcken redute ledich staen, dat die eerst hooren beset toe wesen met soldaten. Ende belangende als dat die naburen inde kerck soude waken, daer en dorven sij haer niet in betrouwen, overmits dat die niet versien en sijn om groote wer [1]) uyt tedoen. Ende voorts soo ist versoeck vande Burmrs, soo wel van Herwen eñ van Aert, als dat uwer Ed. onssen Richter daer toe sol constrengeren, dat hij bij ons in sijn bevolen ampt sal comen ende helpen, raet ende daet daer toe geuen vermogens het atvys vanden Ed. heeren Amptman. Met bevelinge Godes, die will sijn Edelheyt in lange gesontheyt sparen. Datum Herwen desen 27 Januā 1624.

V E. onderdanige, Johan Roelants, uyt den naem vañ Burmrs tot Herwen ende Aert ende gemeene naburen.

Superscriptie: Edelen heere mijn heer van Hemmen ende Blitterwijck, heer Amptman, Richter ende Overdijckgreff inde Overbetuwe.

Monsieur mon Cousin.

Vwer E. schreiuens heb ick ontfanghen ende derseluer goede meinungh verstaen, ende dient deesen V E. ter andtwordt als dat des nachtz voer saterdag die Waell heft beestaen te krueien, ende hebe strack wacht op den dick doen cummen; het is van Bemmel tot Loenen open ende noch bynnen schars, ende soe het water auer die werden grot ruemten heft, meine ick dat onse dicken voer dit maell gheen sonderl. peericken toe verwachten en hebben, wyllen alsoe ten besten hoepen ende in myddels onse moegeelicke vliet niet sparen. Hier met eindende wyll ick V W. E. nae mijne goedtwyllighe erbeidongh in schutz

1) d. i. *weer*, afwering, verdediging.

[illegible] Datum Osternolt den 21 Februarij [illegible]

Twee W. Ed. vrundtwyllich neeff,
Henrick van Bronchorst.

Superscriptie: Den wel Edelen eerentfesten Diederick van Lynden, Heer tot Hemmen vndt Blitterswijck, Amptman [illegible] Rychter in Ouerbetuwe, mijnen gunstigen lieuen neeff.
Thiel.

Wel Edele, Erentfeste, veelgunstighe, lieue neeff.

Ick heb V Ed. [illegible] den 20en deses wel [illegible] mijn [illegible] te doen. Het ye begunt van tijt tot tijt een weenigh te gaen, maer ie [illegible] noch tegenwoordich gheen noot: meyn dick dat (sonder Gods grootte ongenaed) gans gheen noot doen sal. Soet eenighe grootte noot doen mocht, gelick ick verhope neen, sal ick soe doenlick opt spoedichste V Ed. verwittighen, eñ verhopeñ V Ed. sampt V Ed. huysfr. goede dispositie. Beuele V Ed. semptlick inde bescherminghe des Allerhooghsten, neffens mijn dynstvrundtlicke gebydenis. Bemmel den 21en Febr. ao 1624.

V Weledele dynstvrundtwilligbe lieue neeff,
J. vā Bronchorst.

Adres: Weledelen, erentfesten, wijsen, voorsiningben en zeer discreten Dederick van Lijnden, Heer tot Hemmen en Blitterswijck, Amptman, Richter eñ Dijckgraeff inde Ouerbetuwe, mijnen veelgunstighen lieuen neeff.
Tot Thiell.

Edele, erentveste, ... [1]) goede vrunden.

Wij hebben nae het ..... [1]) saecke van onse ..... [1]) int werck gestelt ende de bijgaende requeste terminis generalibus geconcipieert, door middel van Me-

1) Uitgesleten.

vrouwe de Gravinne van Isenburch aeñ Infante gepresenteert, daerop stracx d'appostille aenden audiencier Verreyken gevolght is. Middelerwijl hebben wij met den Tresorier Kinschot gesproken ende tot verscheyden reysen metten Cancellier Peckius. Het schijnt dat wij niet veel en sullen mogen marchanderen, ende om dienst te connen doen, dat men resolutelick moet spreken. Op het geven vande sauvegarde en wort gheene swaricheyt gemaect, maer de geheele saecke bestaet int geldt. Wij hebben geraedsaem gevonden daervan openinge te doen voort letste vande verhooging vant derdepart eñ behouden 't gheene de restanten aengaet om dat te disputeren. Tegen morgen sijn wij geaddresseert aenden Hertog van Croy, hooft vande financien, eñ en sullen niet nalaten alle goede eñ resolute informatien te geven. Het loopt hier, tot ons leetwesen, wat lange aen; maer wij verhoopen het beste eñ een goet succes, waervan wij V Ed. verstendigen sullen, belieft het Godt. De verscheydentheyden vande collegien, besoignen eñ jaloesien causeren veele retardementen.

Hier en is niet nieuws dan dat op gisteren, swoonsdaegs, omtrent vijff uyren een grooten brandt geweest is int palleys van Orange . . . . . Cardinael de la Cuëva . . . . . van Spaignen, zulcx dat het . . . . . vant selue afgebrant is, met . . . . . meublen, eñ dat de Cardinael hem . . . . . [1]) conde salveren, wordende daerin inden nachtabbart gedragen. Hiermede

Edele, erentveste heeren eñ bijsondere goede vrunden, bidden wij den Almogenden V Ed. in sijne heylige hoede te nemen. Uyt Brussel den 14 Martij 1624, nieuwen stijl.

V E. dienstwillige vrunden,

Godefroy van Ghent, Joh. Biel.

Adres: Den edele, erentueste, seer voorsienige heeren den Amptman ende Jonckeren des Ampts van Overbetuwe.

---

1) Een hoek is weggesleten.

Monsieur mon Cousin. Ick ben deesen morgen met gesontheyt weder t'huys gecoomē eñ heb de sauuegarde voort Ampt metgebrocht. V Ed. sal daerom gelieuen de Jonckeren te verschrijuen hoe eer hoe beter, op dat ick rapport mach doen van mijn moyelicke reyse ende besongnes. Mij dunct (onder correctie) dat het best tot Lent waer, op dat den Burchgraeff met daer waer, om van sijn Ed. te verstaen, in wat vuegen Jacob van Haefften de contributie van 't Rijck [1]) ouermaect, om op gelicke voet met hem te handelen. Men can Jacob van Haefften dan oock ontbieden; doctor Biel most oock verscreuen sijn. Hier mede eynden sal ick V Ed. Godtlicker almacht beueelen. Loenen desen 4. Aprilis 1624, alde stijle.

V Ed. dienst- vnde vruntwillige neeff,
Godefroy van Ghendt.

Adres: Den edelen vndt eerentfesten Jr. Diederick van Linden, Heer tot Hemmen ende Blitterswick, Amptman-Richter ende Dijckgraeff van Ouerbet. mijnen veelgunstigen lieuen neeff. Tot Hemmen.

Monsieur mon Cousin. Gisterē tot Aernhē voor mijn priué sijnde, ben ick ontbooden op de Cancelrij te coomē; ben ick derwaets gegaē, wordē mij doe bij dē Cancelier gesecht dat de heerē verstaē haddē dat ick om sauuegarde voor 't Ampt van Ouerbetuw wt war geweest, wilde gern weetē watter in gedaē war; heb daer op geantwoort, de sauuegarde verworuē eñ de contributie gemaect te sijn. Secht dat sij wel wildē mijn commissy, instructie eñ de sauuegarde siē. Seyde haer, die niet bij mij te hebben, dat ick sij wel wilde sickē. Antwoordē dat ick sij morgē wilde metbrengē, 't welck ick sechte te sullē doē. Vraechdē mij oock, oft de Nederbetw oock sauuegardē becoomē had,

1) Het rijk van Nijmegen.

seyde ick jae. Ende alsoo ick morgē tijtlick nae Aernhē ryde om 't geene voorsc. sal V Ed. gelieuen morgē tegens 8 vurē daer oock te sijn, op dat wij gelickelick op de cancelrij moegē gaē. Mijn broeder van Meynerswijck, die daer is, sal ick oock metnemē. Mij tot V Ed. comste aldaer verlaetē, sal ick V Ed. Godtlicker almacht beueelē. Loenē desē 13. Aprilis 1624, alden stijle.

V Ed. dienst vndt vruntwillige neeff,
Godefroy van Ghendt.

De saeck sal geē swaricheyt hebbē.

Adres: Den edelē vndt erentfestē Jr. Diderick van Linden, Heer toe Hemmen eñ Blitterswijck, Ampman, Richter eñ Dijckgraeff in Ouerbetw, mijnen veelgunstigē lieuen neef. Tot Hemmen. Tegenwoordich tot Vtrecht op de Ganschenmerckt int Poortgen, Vtrecht. Cito cito.
Den bode 4 st.

WelEdele, erentfeste, veelgunstige, gebiedende heere.

Ick ben met groote moeyten ende perijckelen tot hiertoe geraeckt, ende nochtans wel gerencontreert de persone van Jr. Jacob van Brienen, mij gerecommandeert, die welcke in 't gene waertoe ick gesonden ben alreede soo hadde gebesoigneert, dat mijn compste meene onnoodich soude sijn geweest, dan alleenlijck dat ick sijne vigelantie secundere, ende aenmane omme principalijcken te doen expediēren V W. E. sauuegarde, daertoe sijne weerde alreede hadde ouergegeuen requeste, diewelcke ouermits tot noch toe geen vergaderinge van den Raede van State is gehouden, men oock tot geene expeditie van dien en kan geraken, dan verwachten alle dage dieselue versamelinge, ende sullen V WelEd. wijders van alles met d'eerste gelegenheyt aduerteren. Dit is lopend ende met de haest

geschreuen, den 3^{en} May 1624, naden nyen stijl, uyt Brussel. Met den nasten sal alles wijders voerschrijuen.

V W.Ed. bereytwillige dienaer,
Peter de Race.

Adres: Den WelEdelen, erentfesten Diederick van Lijnden, Heer tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman, Richter ende Dijckgraue in Ouer-Betuwe.

Mijn Heer.

Ick ben verwondert van 't gene mijn dagelicx voorcompt, als dat sommige mijn dagelicx aencomen vragende off ick nyet en weet vande belofften die de Gedeputeerde vande Betuwe (notanter nyet nomende Ouer- ofte Neder-Betuwe) gedaen hebben aenden Hartoch van Croy, te weeten van zijne Ex^{e} vier carotspeerden vuyt Hollandt hier te leueren eñ te schencken ofte vereeren, eñ also ick hier op niet en weet te antwoorden, alleen segge ick dat nyet weet die Gedeputeerde van Ouer-Betuwe sulcke belofften gedaen te hebben, wat die Neder-Betuwe belangt dat ick daer veel weynicher van weet. Off nu die van Neder-Betuwe yet beloofft hebben, off V Ed., is mijn onbekent; dan ick sie dat alhier daer op geleth wordt: derhaluen soude wel nodich wesen eens te vernemen off die vande Neder-Betuwe sodanige belofften gedaen hebben off nyet, off indien sulcx bij V Ed. geschiet is eñ Doctor Byel mijn daer van eens metten eersten te aduiseren eñ ouerschrijuen. Die acte voor den Amptman is noch nyet gedaen; dan voor Bronchorst is geaccordeert, wacht alleen dat d'selue op het comtoir van Lafaille gedepescheert mach worden. Die acte vande heeren vañ finantie is noch nyet gedaen ouermits een seker consulte, gelijck voorgaende, eerst moet aeñ Infante gebrocht worden die geconcipeert, geschreuen eñ van sommige heeren vañ finantie geteykent is, eñ sal mergen gesonden worden naer Rijssel aen het

twee (sic) hoofft vañ finantie, genaempt Copenye, sulex dat het weder inden seluen laborint (sic) is, gelijck als het was doen V Ed. hier waert, eñ om dat dit twee mael moet geschieden eñ nieuwe depeschen zijn, die Clercken als oock den Secretaris zijn nyet wel te vreden; hebbe ouersulex genoch te doen om haer met woorden te contenteren. Dan, so ick hoor, sal d'selue acte verleent worden als ick versocht hebbe; dan ick hebbe een request aeñ heeren vañ finantien moeten maken, eñ wat soeter van woorden als die gene was die V Ed. mijn in handen gelaeten hadde om aen haere Hoocheyt te presenteren, want hoewel ick die aen zijn Ex^e^ Graeff Hendrick vañ Berghe gebrocht en gerecommandeert hadde, so is euenwel daer op nyet gedaen.

Mijn heer, de heeren vañ finantien zijn noch al wel gesint tot die Betuwe, hopende, gelijck ick voor seker weet, dat V Ed., zijnde te huys, haer zult yet doen vereeren; maer voorseker, crijcht den Hartoch van Croy zijn belooffde peerden nyet, so weet ick nyet wat hier naer daer van comen wil, gelijck ick hier hoor, daer om mach V Ed. hier op letten eñ met die vañ Neder-Betuwe eens spreken eñ mijn hier op, zo V Ed. belieft, antwoort schrijuen. Ick sal nyet laeten zo haest het mogelijck is V Ed. die acte voor Bronchorst eñ voor den Amptman eñ het hele Ampt, als die gedaen zijn, ouersenden. Ende mijn hier mede voorts recommanderende tot V Ed., sal desen eyndigen eñ bevelen V Ed. inde beschermenisse Godts eñ zal blijuen,

Edele, erentfeste heer,

V Ed. dienstwillige dienaer,
Jacob Vanbrienen.

Mijn heer, ick heb desen expres gesonden om te weten wat ick sal antwoorden, want ontwijffel. wordt daer op geleth, belangende belofften, eñ den tresorier, gelijck ick

vuyt Hagens can verstaen, verwacht oock noch al wat van V Ed.

Brussel den xxj Aprilis 1624.

Adres: Edelen, ernuesten Jr. Godefroy van Gendt, Heer tot Loenen, mijn goetgunstige heer, tot Loenen in de Ouer-Betuwe. Port met een expresse bode vanden Bosch.

Mijn Heere.

Ick ben naer veel moeytens ende perijckels uytgestaen te hebben, opten May-auont, naden nieuwen stijl, des auonts alhier tot Brussel gearriueert ende stracx mij vervoucht bij Jacob van Brienen, om na de gelegenheyt van alles te vernemen, ende beuonden dat d'acte, gemelt inde sauuegarde van Ouer-Betuwe, in handen vanden Graue van Warfusée was gestelt om die consulte, bij die vanden Raede van State alhier daerop gehouden, geteyckent te worden, diewelcke oock huyden eerst is bij denselnen geteyckent ende ouergeleuert, omme daeruyt de acte voor d'Ouer-Betuwe te maken ende te concipieren. Ick en laet niet alle dagen tweemael soo des voor- als namiddags de Secretaris ende Clercken t'importuneren om die aff te veerdigen; dan 't schijnt dat noch wel een acht dagen werck sal geuen. Aenlangende V E. heeft Brienen request ouergegeuen, daervan hij de copie met mij gecommuniceert heeft, ende vinde die wel gestelt te sijn, soo maer den Raedt van State de verclaringe volgens dien doen, d'welcken ick verhoope wel sal geschieden; dan den Raedt en is tot noch toe niet vergadert geworden, sulx datmen voor datse vergaderen daer niet kan toe gedoen. Wij en sullen niet laten alle neersticheyt aen te wenden om op 't spoedichste gedepescheert te worden. De clercken en dienaers moeten wij al wat schencken om beter expeditie te hebben. Ick dencke 't en sal op een rijcxdaler twee off

drye min of meer niet aenkomen, om die daer te employeren daer 't van nooden sijn sal. De acte van jr Gerard van Bronchorst is gedepescheert ende sijn versouck geaccordeert, daer van Brienen bouen 't gene hem gelaten was, oock de Clercken een besundere vereeringe heeft moeten doen. Vanden Major Bronchorst en hebben wij noch niet gesproken, vindende niet raedtsaem alles ouer hoop te halen, wandt de expeditien hier so moeylijck vallen te procureren ende men veel moet naloopen. Ick sal oock mogelijcken noch gelt van doen hebben om d'acten te lichten; dan weet noch niet hoe veel. Ick hoop tegens dat den bode de naeste reyse weer doet, V WelEd. wat naerder particulareteyt te laten weten. Met haest, uyt Brussel den 23 April/3 May 1624.

V WelEd. bereytwillige dienaer,
Peter de Race.

Adres: Den WelEdelen Diederick van Lijnden, Heer tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman, Richter eñ Dijckgraue in Ouer-Betuwe.

WelEdelen, Erentfesten.

Also den heer van Loenen mijn belast hadde voor V Ed. request te presenteren aen haere Hoocheyt, ten eynde het commandement dat V Ed. heeft ouer die soldaten, liggende int Ampt van Ouerbetuwe, nyet en soude prejudiceren V Ed. p̄soon, belangende het genieten van sauuegarde, onlancx aen het voorsch. Ampt verleent, dient daerom desen: naerdien dat den heer van Loenen mijn daer wederom van geschreuen heeft eñ dat V Ed. dienaer hier gecommen is, gestadich hier te voren als oock nu noch tegenwoordich, soo voor het geheele Ampt als principalick voor V Ed. p̄soon, dagelicx eñ continueerlijck hebbe aengehouden eñ alles versocht; maer om d'absentie nu vañ eenen als dan vañ anderen is, sedert het vertreck vañ heer

van Loenen eñ Doctor Biel, maer eens Raedt van Staedt geweest eñ alsdoen, om dat den Raedt nyet lange vergadert en was, en is op die request van V Ed. nyet geresolueert. Sal nyet laeten met V Ed. dienaer mijn debuoir te doen; maer van Jr. Johan van Bronchorst te versoecken, voor eñ aleer voor V Ed. gedaen eñ geresolueert is, vynde ick (onder correctie) nyet raetsaem, ouermits dat woordt (wachtmester) vijantschap continueerlijck in hem besluyt Ick hebbe oock aeñ heer van Loenen voor desen geschreuen als dat den Hartoch van Croy vier peerden vermeent te hebben, seggende dat die Gedeputeerde vañ Betuwe d'selue beloofft souden hebben, daer van ick gans nyet en weet, ist dat se bij den heer van Loenen beloofft zijn (gelijck ick gelooff neen), off bij die vañ Nederbetuwe, wilde dat V Ed. daer naer liet vernemen ende mijn ouerschrijuen, want voor seker ick sorge, die selue peerden ofte belofften nyet voldaen offt geleuert zijnde, sal mogelijck hier naer enich inconuenient causeren. Daer en bouen hebbe ick geschreuen aen mijn heer van Loenen, dat ordre moeten gegeuen worden vañ Secret. vañ Finantie ende die Clercken te contenteren, ouermits dese saken nu al op nieuws hebben moeten geschieden ende alles op nieuws schrijuen, teyckenen eñ anders, gelijck zijn Ed. wel zal verstaen, ouermits die acte, daer die sauuegarde haer toe refereert, volgens mijn versoeck aeñ heeren vañ finantien is verandert eñ op nieuws vañ Infante geteyckent eñ noch meer andere p̄ticulierteyten aen zijn Ed. geschreuen. V Ed. voorsekerende dat aen mijn debuoir, gelijck tot noch toe nyet en is, sal gemanckeert worden sonder in V Ed. regard eñ p̄soon. Eñ desen eyndigende, bevele V Ed. inde beschermenisse Godes, ende sal blijuen,

Edele, erentfeste,

V Ed. dienstwillige dienaer,
Jacob Vanbrienen.

Om d'absentie van veele heeren sal voor V Ed. nyet so haest geen expeditie van V Ed. sake connen comen; doch vermeyn dat die sake geen swaricheyt sal hebben, so ick tot noch toe hebbe connen verstaen; dan wij moeten met patientie die sake vervolgen eñ resolutie verwachten.

Brussel den 3^{en} May 1624, stilo nouo.

Adres: WelEdelen, erentfesten Jr. Dyrick van Linden, heer tot Hemmen eñ Blitterswijck, Amptman, Richter ende Dijckgraeff vande Ouer-Betuwe, mijn goetgunstige heer tot Hemmen.

Mijn Heere.

Ick hebbe tot noch toe niet gelaten dach op dach, des voor ende namiddachs, te importuneren ende te sollicite-ren bij den heeren de la Faille V W. E. sauuegarde, mitsgaders bij de Secretaris de Bye de acte gepasseert bij die vande finantie, welcke acte eyndelijcken op gisteren eerst is affgekomen ende bij d'Infante geteyckent, sonder dat die eenichsins verandert is, naer de meyninge vanden heere van Loenen, maer gebleuen op de inhout dat die sauuegarde maer is voer een jaer, sonder van eenige voor-dere conformiteyt van die van 't Rijck of Tielreweert mede te brengen. Derhaluen met Brienen gesproken hebbende, niet raedsaem gevonden de acte daervan bij den Secretaris de Bye te doen depescheren sonder V W. E. daervan voor eerst aduertentie gedaen te hebben. Wij sijn oock daerop geweest bij den Hertoch van Crouy, diewelcke verclaerde dat daer geen veranderinge in en konde geschieden, maer datmen voor 't uytgaen van 't jaer bij tijts nieuwe sauue-garde ofte verlenginge versouckende, 't licht soude te ver-crijgen sijn, daertoe sijn Excellentie al behulp presenteerde. Edoch hem gethoont sijnde de missiue aen Brienen lest geschreuen, ende dat volgens dien hem de handt gevult

worde, Hagens oock de sake gecommuniceert hebbende, seyde tot aduys, alsoo hier anders daer toe niet en was te doen, dat men soude sien te bearbeyden ofte die van 't quartier van Ruermunde doen verstaen dat tegens dien seluen tijdt oock hare sauuegarde soude afgeschreuen ende ontseyt worden, meynde ouersulx dat die van 't selue quartier wel voor onse continuatie souden aenhouden. Belangende de verclaringe van V W. E. vrijheyt en heeft alsnoch niet gedient, alsoo tot noch toe geen vergaderinge vanden Raedt van State en is geweest, ende dagelijcx verwachten dat die vergaderen sullen. Het is alhier te solliciteren het verdrietichste ter werelt, ouermits daer weynich vergaderinge ende veel heylig dagen werden gehouden, ende datmen dan van den eenen tot den anderen versonden wordt ende een yeder staet dan de handt open, sulx dat de gene die hier veel te doen hebben, wel qualijck daeraen sijn, gelijck ich selfs nu wel experimentere. Den Secretaris la Faille heeft ons geseyt dat op morgen den Raedt vergaderen soude, ende maeckt weynich swaricheyt of ons versouck sal wel geaccordeert worden. Wij hebben hem belooft eene vereeringe, ten eynde hij de sake ten beste ende op 't spoedichste derigere. Ick verwachte met groote verlangen dat ick die acte van V W. E. mochte bekomen, ende soude alsdan sonder naer die andere te wachten vertrecken, diewelcke Brienen in absentie wel sal vervorderen. Ende tegenwoordich niet anders hebbende te schrijuen, sal desen eyndigen met beuelinge Godes ende daerentussen blijuen

V W. E. dienst ende bereytwillige dienaer,

Peter de Race.

Inder haest uyt Bruessel den 30 April/10 May 1624.

Adres: WelEdelen, erentfesten Diederick van Lijnden, Heere tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman, Richter eñ Dijckgraue in Ouer-Betuwe, mijnen gebiedende heere. Cito cito.

Edele, erentfeste.

V E. schrijuens 17/7 Aprilis is mijn wel behandicht den eersten May, nyen stijl. Sal volgens den inhouden ick nyet laeten, gelijck ick tot noch toe gedaen hebbe, mijn debuoir te doen, gelijck ick V Ed. voor desen oock geschreuen hebbe; maer om die belooffde peerden, ick weedt nyet bij wien belooffi, hebbe ick groote moyten gehadt eñ weynich assistentie van Hagens, doch is nu so verre, dat volgens mijn gegeuen req^{t} aeñ heeren vañ finantien daer een nieuwe consulte gemaeckt, vañ heeren voorschr. eñ d'Infante op huyden geteyckent, daer vuyt gemaeckt moet worden d'acte waer naer V Ed. eñ de Ridderschap hun sullen hebben te reguleren volgens V Ed. accoordt eñ contract. Sal nyet laeten 't selue verveerdicht zijnde ouer te zenden, maer het can noch wel veerthien dagen aenlopen, ouermits hier tegenwoordich noch Cancellier, noch den Hartoch van Croy, noch Copiny eñ meer anderen hier nyet en zijn tegenwoordich. Die acte voor den Amptman hebbe ick met aller diligentie soeckeu vuyt te brengen; maer 't is maer eens sedert V Ed. vertreck Raedt van Staet geweest eñ daer en worden dat mael nyet gedaen dan alleen een req^{t} voor Jr. Gerrit van Bronchorst gelesen, die geappoincteert worden, eñ daer is geen apparentie dat daer haest Raedt van Staet sal zijn, ouermits alle die heeren absentie in verscheyden quartieren. D'acte voor Jr. Gerrit van Bronchorst sende ick hier mede, dan heb noch 30 st. aeñ clercken voor deselue meer moeten geuen als V Ed. mijn in handen gelaten hadde, 't is wel veerthien dagen geleden dat d'selue veraccordeert is geweest eñ nu eerst den 30^{en} Aprilis gedepescheert. Die Clercken vañ Bie, zijnde bij Hagens geseyt wat haer toeleyt was, zijn zeer onwillich geweest, ouermits dese nieuwe besoingiens; doch hebbe geseyt dat se nyet en sullen laeten haer debuoir te doen, dat ick maken zal dat

se bij V Ed. gerecompenseert zullen worden, want dit allemael op nieuws heeft moeten in den Raedt van financien gedaen worden.

Hagens heeft mijn tot verscheyden reysen gevraecht, off V Ed. nyet van meyninge waert ordre te geuen, t'huys zijnde, om aen Tresorier en den Cancelier yet van een aem wijns te vereeren, daer op ick geantwoordt hebbe dat ick sulcx nyet en weet, als mijn daer van nyet gesproken hebbende. Die instructie bij Edelen en Ridderschap aen Race gegeuen en als datmen daer op soude voor Jr. Johan van Bronchorst acte declaratoir versoecken, vynde sulcx nyet geraden ten zij dat voorden Amptman eerst affgedaen is, om reden die requeste oock te presenteren vuyt den naem van Edelen en Ridderschap; den Amptman belangende, vynde oock nyet goet voor alsnoch te presenteren, ten zij dat het op den Amptmans naem, gelijck ick mijn request ouergegeuen hebbe, wordt affgeslagen; dan ick gelooff dat die sake geen swaricheyt sal hebben, en ick meen vastelijck dat het met d'eerste vergaderinge zal gedaen worden, want d'selue request ymant vande heeren in handen gestelt is, om daer op te sluyten d'eerste bijcompste, gelijck meer andere requesten; doch coste wel gebeuren dat den Gouuerneur van 's Hartogenbosch, die nu tegenwoordich hier is, zijn Ed. aduis daer op gevraecht worden, 't welck ons nyet sal tegen gaen, want zijn Ed. mijn geseyt heeft dat ick vrijlick bij hem sal comen, so hij yet voor die Ouer-Betuwe doen can.

Dit is voor desen mael dat ick V Ed. weet te schrijuen, wilde wel dat V Ed. mijn hier op en op mijn voorgaende antwoorden, om mijn daer naer weten te reguleren; ijlens. Brussel den 3en May 1624, nijen stijl.

V Ed. dienstwillige dienaer,
Jacob Vanbrienen.

Adres: Edelen, erentfesten Jr. Godefroy van Gendt, Heer tot Loenen, mijn goetgunstige heer. Tot Loenen.

Mijn Heer.

Ick hebbe V WelE. voor desen geschreuen, hoe tragelijcke de saken hier gedepescheert worden ende dat de Secretaris de la Faille was belast in onse saken eenige debuoiren te doen, ende hebbe hem euentwel daerom niet ongemolesteert gelaten, om dat eens een eynde van die debuoiren worde, ende heeft mij noch huyden ter antwoorde gegeuen, dat ick noch een dach drie of vier moet patienteren, derhaluen ick alsnoch niet voorder en kan, en sal dien tijdt ende de Pincxter dagen moeten uytwachten ende vernemen wat van die debvoiren werden wil. Ick heb V WelEd. voor desen geschreuen, dat dieselue ter oirsake dat in twijffel is of derseluer persone oock soude in de sauuegarde begrepen sijn of niet, soude gelieuen wat voorsichtich te wesen, tot dat ick eens mach vernemen wat meyninge sij alhier met die debuoiren hebben. Ick soude somtijts iets nieuws ouerschrijuen, dan sorg bij interceptie van brieuen het qualijck mochte geinterpreteert worden. Niettemin om wat te schrijuen: den Vorst van Nieuburg is hier, soomen segt, verwachtende eenige committeerde vañ Staten, om te handelen ouer de deylinge der landen van Gulich, Cleue, Berg eñ Marcken met den Keurvorst van Brandenborch, mitsgaders ouer de neutraliteyt derseluer landen. Hier is oock een Ambassadeur van Dennemarcken eñ reyst van hier naer Spagnien; van sijn intentie hebbe ick niet konnen vernemen. D'Hollandse oorlochschepen hebben eenige Duynckerckersche schepen geslagen ende oock een deel vañ bagagie van don Diego de Mexia gecregen; hoe 't wijders daermet afgeloopen is, meen ick, salmen beters uyt Hollandt vernemen. Ende daermede voor dit mael eyndigende, sal niet ophouden te blijuen

V WelEd. dienst eñ bereytwillige dienaer,

Brussellen den 24/14 May 1624. Peter de Race.

Adres: Den WelEdelen, erentfesten Diederick van Linden, Heere tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman, Richter eñ Dijckgraue in der Ouer-Betuwe.

WelEdele, Erentfeste Heer.

Mijn heer, het schrijuens van V Ed. eñ wegen die Ridderschap eñ Edelen des Ampts van Ouerbetuwe, in date den xx^en^ Aprilis lestleden, is mijn wel behandicht, daerop V Ed. eñ WelEd. sal belieuen te verstaen als dat ick den ij^en^ deses hebbe geschreuen aen V Ed. eñ den heer van Loenen, hoe dat ick verstaen hadde dat die consulte van wegen die heeren vañ finantien 's Coninex, geteyckent zijnde p̄ñ geaccordeert, volgens die ouergegeuen supplicatie, eñ dat sulex ook bij de Doorluchtige Infante soude geaccordeert eñ geteyckent zijn. Maer also mijn affgevraecht worde off ick volgens die voorñ consulte acte wilde gedepescheert hebben, gaff daer op voor antwoort, als dat ick wel eerst die consulte wilde sien, ende also 't selue nyet verweygert conde worden, hebbe ick gesien in effect dese woorden geschreuen int Spaensche met d'eygen handt vañ Hartoginne: *ick en vinde niet goet langer als voor een jaer,* waer aff ick verwondert zijnde, om dat d'heeren vañ finantien voorñt, volgens die gegeuen request, accordeerde ons versoeck, ben gegaen met Mr. Peter de Race bij den Hartoch van Croy ende den heer Secretaris la Faille, die welcke alle beyde daer in geen swaricheyt en maeckten, seggende datmen den tijt van ses ofte seuen maenden soude verbeyden eñ dan weder prolongatie van sauuegarde versoecken; edoch voor ende aleer ick die voorñ acte voor 't geheel Ampt sal lichten, verwachte ick van V Ed. met d'eerste gelegentheyt antwoort, waer naer ick mijn wijders zal reguleren; doch sal nyet laeten met Mr. Peter voor V Ed. alle mijn debvoir eñ neersticheyt te doen; dan tot noch toe is daer geen Raedt van Staet

geweest; edoch vynde voor V Ed. p̄soon, so ick can verstaen, geen swaricheyt. Myne dat 't selue met d'eerste vergaderinge sal affgedaen worden, en̄ desen eyndigende bevele V Ed. inde protectie Godts, en̄ zal blijuen,

WelEdele, erentfesten,

V Ed. dienstwillige dienaer,
Jacob Vanbrienen.

Brussel den x^en^ May 1624, nyen stijl.

Adres: WelEdelen, erentfesten Dyderick van Linden, Heer tot Hemmen en̄ Blittersweyck, Amptman, Richter ende Dijckgraue van Ouerbetuwe, mijn goetgunstige heer.

Mijn Heere.

Ick heb eyndelijcken soo lange naer geloopen dat den heeren Secretaris de la Faille mij gelooft heeft op morgen te doen resolutie. Is die dan conform het versouck, sal ick haest gedaen hebben, want ick de Brusselsche locht al moede ben. Den bode van̄ Bosch heeft hier dese weecke de tijdinge gebracht, als dat opten gehalden Landtdach de contributien souden affgedaen sijn, niet alleen in Ouer- ende Neder-Betuwe, maer oock in Tielreweert, d'welcken ick niet en kan gelouen; soude in sulcken geval alle mijn soliciteren te vergeefs sijn, ende soude oock niet vermoeden, off V WelEd. souden mij daer van doen veraduerteren, omme mij daernaer te reguleren. Ick ben oock seer verwondert, dat op alle mijn schrijuens niet eens antwoorde is gekomen, d'welcke mij te meer doet twijffelen, of daer eenich misuerstant inde contributien soude sijn, ende soude wel behooren dat ick daervan geinformeert ware. Soo V WelEd. alsdan voor desselfs particulier ende familie paspoert begeerden, omme te mogen kommen alomme ten platten lande, daer de contributien ten wedersijden gaet, die soude wel, soo ick meyn, te crijgen sijn voor een jaer, maer soude wel een hondert gulden kosten. V WelEd. sullen gelieuen mij van alles te willen doen

verstendigen, edoch soo 't bescheyt, dat ick morgen hoope te crijgen, goet is ende conform ons versouck ende ick mijn depeeche kan gecrijgen, naer d'antwoorde op desen sal ick niet wachten, maer euenwel dien doen addresseren aen Doctor Jacob van Brienen, woonende ten huyse van Peter van Berck in 't Warmoesbrouck, diewelcke alle saken in mijn absentie wel sal verrichten. Ick hebbe hem inden beginne, eer ick kennisse hadde aen de gene daer ick mij aen hadde t'adresseren, oock moeten gebruycken, daervan hem oock al wat ter recompense voor sal behooren, d'welcke ick hem toegeseyt hebbe van d'Amptswegen hem sal gedaen worden, ende oock dat d'Ampt in comende meer alhier te verrichten mochte hebben, om kosten te schouwen van ymanden daeromme te senden, datmen hem daertoe sal mogen gebruycken. Ick heb ouer de Brusselsche straten al een paer schoenen versleten, als maer wat vordeels daermede gedaen is, soude het mij niet verdrieten; maer anders 't is wel een sware penitentie voor de gene die hier wat hebben te soliciteren. De vrouwe alwaer den Heeren van Loenen cum suis is gelogeert geweest, spreeckt noch van sestich guldens, die haer bewesen waren van Hagens te ontfangen, dat Hagens haer, nu de heeren wech sijn, met excusen betaelt, seggende dat hem de heeren eenich gelt te cort hebben bewesen: oft heeft ontfangen, ick en heb geen kennisse vander sake, derhaluen dient wel eens aduis daervan ouergeschreuen te worden, op dat den heeren reputatie nochte de weerdinne niet vercort en worde. Ende dese hier mede eyndende sal Godt bidden V WelEd. te willen nemen in sijne protectie. Vuyt Brussel den 20/30 May 1624.

V WelEd. dienst ende bereytwillige dienaer,

Peter de Race.

Adres: Den WelEdelen, erentfesten Diederick van Linden, Heere tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptman, Richter eñ Dijckgraue inde Ouer-Betuwe.

Huyden desen morgen eer de bode vertogen was, quam mijn heer de la Faille op 't Hoff tegen; ick vraegde sijn E. naer onse sake; seyde dat d'acte voor V WelEd. persoon met eenig restrinctie bij den Raedt van State van hare Hoocheden was geaccordeert, dan ick en weet niet wat restrinctie. Ick sal mij best doen dat ick de minute bij de clercken wat help dirigeren eñ op 't claerst stellen, ende soo haest d'acte verveerdicht ende bij haere Hoocheyt geteyckent sal wesen, sal ick sonder naer de andere acte te beyden, van hier vertrecken. Datum Brusselles den 21/31 May 1624.

V WelEd. dienst eñ bereytwillige dienaer,
Peter de Race.

Mijn Heere.

Ick en hebbe geene occasie laten passeren omme te soliciteren de saken, waertoe ick ben gecommitteert, de Raedtsheeren ende Secretarissen t'importuneren om expeditie te hebben; dan de saken hebben hier sulcken voortganck dat Godt de gene die hier wat te vervorderen hebben, wel dient met goede patientie te versien: anders ware 't onmogelijck te dragen alle moeyten ende fatiguen diemen moet aenwenden, eermen tot gehoor kan gekomen. 'T en ware ick oock met monsr Brienen geassisteert ware, ick soude d'espereren inde sake: immers ist soo veern gekomen, dat ons den Secretaris Laffaille heeft tot bescheyt gegeuen, dat hem belast is onser saken haluen eenige debuoiren te doen, ende gesegt wel een dach seuen of acht te sullen aen loopen, eermen daervan sal kunnen bescheyt hebben, sulx datmen dien tijdt noch met gedult sal moeten af wachten. Wij vermoedden dat onse requesten om aduis na 't Hoff van Ruermunde sijn versonden, ende dat daerom dien uytstel wert genomen. Grootfelt sal eerstdaegs schrijuen om de verschenen maendt contri-

butie, kondemen die voor een acht off thien dagen met beleefth^en affsetten, ouermits men die acte noch niet en heeft, op dat hij selfs alhier daeruu mocht anhouden, soude mij geraden duncken, oock dat sich V WelE. middelerwijl wel versie wat nadien de sake des vrijdoms uwes peroons wert gedisputeert en ruchtbaer worde, soude in dese gelegenheyt soo veel eer daerop mogen werden geattenteert. Wij sijn verwondert tot noch toe op onse menichvuldige schrijuens geen antwoort te hebben bekomen, daer wij nochtans seer naer verlangen, om te beter te mogen weten waer naer sich te reguleren: want ick naer mijn vermogen soude geerne bethoonen te wesen den genen die ick ben, te weten

V WelE. dienst ende bereytwillige,
Peter de Race.

Dat. Brussel den 10/20 May 1624.

Adres: WelEdelen, erentfesten Diederick van Linden, Heere tot Hemmen ende Blitterswijck, Amptmon, Richter ende Dijckgraue in Ouer-Betuwe.

Edele, erentfeste, vrundtlycke, lieue neeuen ende gunstige goede vrunden.

Ick hebbe volgens V E. E. begeeren geweest in 's Gravenhage, omme te bearbeyden, dat de contributien ende volgens dien V E. E. neffens d'andere deses Ampts inwoonderen sauuegarde ende vrijdom van d'ander sijde mochte in treyn blijuen; dan hebbe niet raedsaem gevonden dese sake in 't generael, ouermits de verscheyden humeuren, voor te dragen; maer hebbe met sommige van de heeren Staten ende sonderlinge met den Raedtsheer Randwijck in 't particulier daerouer gecommuniceert, diewelcke wel verstonden, dat die contributien deses Ampts stilswijgens ende bij oochluyckinge, maer nimmermeer met openbaer

ende gemeyn consent soude werden getolereert. Derhalven V E. E. hun genouchsaem konnen versekeren (niet tegenstaende eerlang bij de Generaliteyt sullen placcaten daertegens uytgegeuen worden) in 't heymelijck onder de vercregene sauuegarde te sullen mogen blijuen continueren, maer angaende mijn persoon, en kan in dieselue amptshaluen niet begrepen worden. Nochtans sijnde tot V E. E. ende deses Ampts inwoonderen gemeyne ruste ende welvaren, meer als tot mijn eygen particulier profijt genegen, hebbe lieuer mij in een versekerde plaetse te begeuen, dan dat sulex daer door verhindert soude worden. Niettemin op dat ick dit Ampt in alle voorvallende occasien soude mogen dienen, hebbe mij beraden binnen der stadt Nijmegen te vertrecken, van waer ick V E. E. end desen Ampte in alle gelegenheiden, soo wel als van mijnen huyse in Betuwe sal konnen bijplichten end assisteren, mitsgaders verrichten alle 't gene dienthaluen voorkomen mochte. Ende nadien de beurte nu voorhanden is dat van desen Ampt eenen in 't Collegie der heeren Gedeputeerden des Nijmeegschen quartiers, in plaetse vanden afgaenden heere Burchgraue, werde gecommitteert ende Jo^r. Johan van Bronchorst V E. E. gunsten ende nominatie daertoe is ansouckende, hebbe ick niet konnen nalaten V E. E. te kennen te geuen, dewijle ick uyt oorsaken als bouen mij in persone te Nijmegen gedurende dese gelegentheyt sal verhouden, het al wat ongerijmt soude sijn, dat aldaer in mijne tegenwoordicheyt ymanden anders in 't voornoemde Collegie van desen Ampte soude werden gedeputeert, derhaluen ick V E. E. daervan wel hebbe willen aduiseren ende met eenen versoucken (gelijck ick oock niet en twijffel ofte dieseluige sullen raedsaem vinden ende tot des Ampts beste te strecken) niemanden anders als mijne persoon tottet selue gedeputeerdschap te sullen willen nomineren ende volgens committeren. Waeraen ik V E. E. gunste ende genegenheyt tot mij sal speuren, d'welcken

ick wederomme tegens een ygelijcken van V E. E. in alle voorkomende gelegenheyden sal trachten te verschulden. Ick soude hierop V E. E. semptlijcken wel hebben verschreuen, dan om de costen des Ampts soo veel mogelijcken te vermijden, hebbe brenger deses mijnen schrijuer met desen opene missiue aen V E. E. afgeveerdicht, omme die met dieseluige in 't particulier te communiceren. Vertrouwende dat V E. E. daermede sich genouchsaem geinformeert ende gecontenteert sullen houden. Ende mij hierop gantschelijcken tot V E. E. verlatende, sal daerop bij brenger deses derseluige schriftelijcke antwoorde verwachten, met beuelinge Goddelijcke Almacht. Datum Hemmen den vij^en Junij xvj^t ende xxiiij.

V E. E. vrundtwillige neeff ende goede vrundt,

[1])

---

1) De handteekening is afgescheurd en het adres verloren gegaan.

BESLUIT VAN DEN RAAD VAN NIJMEGEN

BETREFFENDE

SUBSIDIE TEN BEHOEVE DER BELEGERING VAN 's HERTOGENBOSCH.

Medegeeld door

F. Baron van Lijnden van Hemmen.

Extract uyttet Raets-Signaet der stadt Nijmegen, vanden jaere 1629.

Dominica den xxvj Aprilis.

Compareerde Jr. Bernardt van Welderen, Raedt in Gelderlandt, Borchgraeff ende Richter deser stadt, ende heeft int brede gerefereert, hoe dat voor eenige maenden sijn E. ende den Burgermr Pontiaen Singendoncq neffens eenige Officieren deses Quartiers, int vertrouwen ende onder eedtlicke beloften vant selve niet te sullen openbaeren, door den heer Cantzeler deeses Fursteddoms ende den Raetsheer Essen gecommuniceert ende aengedient was, dat sijn Ex^cie^ met eenige Gecommitteerden vande respective Prouincien secretelick in deliberatie geleyt hadden, wat plaetse men met deeser landen crijchsvolck inden aenstaendeu somer soude mogen aentasten, — Ende dat bij die Provincien van Zeelandt, Vrieslant, Groeningen ende Overijssel, instantelick versocht geworden, dat sodane steden daerbij sich yder int particulier geinteresseert bevonde, geattacqueert soude mogen worden, presenterende elck daertoe eene merckelicke somme gelts boven haere ordinarise consenten te sullen fourneren, — Ende dat niettemin Hoochgeachte sijn Ex^cie^ sich ten dienste deeses

Q^rs geneycht betoont die stadt 's Hartogenbosch te belegeren, mits dat die Provincie van Gelderlant totte costen vandien extraordinarie soude opbrengen hondert vijftich duysent gulden, waerinne het Nijmmische Q^r, als die het meeste vordel daerbij te verwachten, hondert duysent ende d'andere twee Quartieren vijftich duysent gulden souden dragen, gelijck dan oock daertoe die Provincie van Hollant iiij^cm gulden ende Vtrecht j^cl^m gl. boven haere ordinarise contributien ingewillicht hadden. — Ende dat haer E. neffens d'andere Officieren, om dit goet werck niet te verachteren, off het dessein van sijn Ex^cie te diverteren, van wegen deeses Quartiers daerinne geconsenteert ende haer bij onderteyckende acte voor die voorsc. hondert duysent gulden sterck gemaeckt ende verbonden hadden, doch dienvolgens op haer privé credit omtrent xxv^m gl. alreede genegotieert. — Versoeckende die voors. heer Borchgraeff ende Burgermr Singendoncq van allet voorverhaelde mijner heeren approbatie, ende voorts geindemneert ende schadeloos gehouden te worden, soo vande verbintenisse der c^m gl. aen sijn Ex^cie gedaen, als meede vande penningen bij haer te dien eynde op interesse gelicht, — hetwelcke bij een eerbaer Raedt rijpelick geexamineert ende bewogen sijnde, heeft haer Eers. allet geene voors. doorgaens geapprobeert ende gelaudeert, — Oock daerbij verclaert bij den gemelten heeren Bochgraeff ende Burgermr Singendoncq voorsc. met d'andere Officieren, soo 't selve is vertrouwt geweest, hierin seer wel ende wijselick ten dienste deeses Q^rs gehandelt te sijn, — Gelovende van deser stadts wegen ende voor des selffs quote haer E. volcomelick te sullen bevrijden, cost ende schadeloos houden vande voorgenoemde hondert duysent gulden ende genegotieerde xxv^m gl., denselven voorde moeyten ende diensten in desen gehadt ende gedaen, hoochlick mede bedanckende. Was onderteyckent W. Klerck, Secr.

RELAES

VAN

'T GEPASSEERDE IN 'T EYLANDT ALSEN,

den 14. 15. 16. 17. ende 18en Dec. 1658.

Medegedeeld door den Heer

Mr. J. SOUTENDAM.

Onder de familiepapieren van Dr. A. W. T. Juynboll, afstammeling van een geslacht, dat zich omtrent de Republiek der V. N. in de zeedienst zeer verdienstelijk maakte, bevindt zich een HS., dat betrekking heeft op een feit van den Deensch-Zweedschen oorlog in 1658. In de *Saken van Staet en Oorlogh* van Lieuwe van Aitzema, Dl. IV, bl. 265, wordt daarvan in 't kort melding gemaakt als volgt: „Het Eylandt *Alzen* is bij de *Brandeburghsche* oock geluckelijck verovert. *Fredericx Odde* alleen opiniastreerde, sijn Keur-Vorstelijcke Doorluchtigheyt dede hier veel instantie, en door middel van transport-schepen sijne troupen op *Funen* te brengen." Het „relaes", dat Dr. J. mij vergunde meê te deelen, brengt, ofschoon niet volledig, eenige bijzonderheden aan den dag, die mij niet geheel van belang ontbloot voorkomen en wel verdienen in een geschiedkundig tijdschrift opgenomen te worden. Bij de Jonge, in zijne *Geschied. v. h. Nederl. Zeewezen*, wordt van die landing niet gesproken. In *Den dansknorske Sömagts His-*

torie van H. G. Garde, Dl. I, bl. 234, komt dienaangaande het volgende voor: „Daar de Vice-Admiraal *Peder Bredal* voor Landskroon kon gemist worden, werd hij op 't laatst van November 1658 met de fregatten Graa Ulv, St. Hans en de Hollandsche schepen *'t Wapen van Enkhuizen*, *de Hollandsche Prins* en *Monnikendam* naar de Kust van Sleeswijk en Jutland gezonden en daar ter beschikking gesteld van den *Keurvorst van Brandenburg* bij het overbrengen der Keizerlijke en Brandenburgsche hulptroepen, die tot den aanval op *Funen* bestemd waren."

Sijne Churfe Dht. meenden den 11en in 't Eylandt te gaen, maer wierden door stercken windt drie dagen beleth, sulcx dat den 14en s'morgens tusschen 8 ende 9 uyren het voetvolk eerst wierde overgescheept met chaloupen, die in 't leger mede gevoert waeren, ende ten deele mede met vlotten van boomen, sijnde geen cleyn vaartuygh van Coppenhaege gecomen. Het Deensch ende Hollants Bootsvolck genomen van de vier Oorlochschepen, die den Vice Admi Breda commandeerde, deden hierin seer goeden dienst, waerover sij oock vereert sijn yder met ses rijexde, ende de officieren met een meerder. Graeff Strozzi, commanderende 't Keyserlijcke voetvolck, scheepten 't eerste over, ende den majoor generael Golter volchde met dat van sijne Churv. Dht. ende de ruyterie volchde ende den marckgraeff van Baden, die haer paerden affgesaedelt lieten door swemmen. Den poolschen generael heer Charniski passeerde mede met 400 paerden ende waeren onder d'eerste die overquaemen. Sulcx alle dese trouppen met groote couragie ende goede ordre post vatteden. De Sweetsche regementen op 't Eylandt leggende, onder den generael major Asschenberch, wilden haer t'elckens chargeren, maer vonden geen advantagie, hoewel sich seer bedienden van haere opgeworpene batteryen, die alle te hooch schietende, niets en conden beletten, ende wierde met

4 a 5 man beschaedicht. Ter contrarie speelde de batteryen van sijne Churf^{e} Dht. over 't waeter soo sterck dat den vyandt te minder in 't velt staen conden, doende twee ofte drie wtvallen wt de stadt Sonderborch, sonder advantagie, ende daerop sich verdeelende voor d'eene helft, die gingh nae het casteel ende stadt Noorderbergh, gelegen aen den anderen hoeck van 't Eylandt.

Sijne Churf^{e} Dht. quam mede in persoon over ende commandeerde de 300 musquettiers in de stadt Sonderborch in te vallen ende sich meester te maecken van een kerckhoff, die een muyr om sich hadde. Volgende noch 1000 soo musquettiers als dragonders, ende 300 bleven staen ter plaetse daer 't volck overgecomen was. D'eerste soo sterck in de stadt indringende vonden geen sonderlinge resistentie, overmits de generael major Aschenberg sijnde gerepousseert, sich naer t'casteel retireerde, om sich daeruyt te defenderen, ende avanceerde doen het resterende gros, ende besetteden alle posten achter haer met stercke wachten. Den 15^{en} 's morgens ten 3 uyren ginck sijne Churv. Dht. de plaetse ende het casteel in persoon recognosceeren, dat soo stille toeginck ende met sulcken yver, dat binnen een uyr tijdts alle de straeten gaende nae het casteel waeren gebariquadeert. Ende ten 9 uyren wiert het casteel door een trompetter gesommeert, waerop den generael major Aschenberch versocht op parole den Prins van Anhalt te spreecken; die soo wijt quaemen in handelinge, dat denselven eyste tijdt van 30 uyren, de welcke hem van sijn Churv. Dht. wierden geweygert, ende te gelijck alles gereet gemaeckt tot attaque, ende gedelibereert op wat maniere men het casteel soude aentasten, ende wierden twee mortieren bijgebracht ende veel canon. Dit soo geschiedende sagh men van verre aencomen 12 a 13 Sweedtse schepen, waer onder waeren 10 oorloch schepen, brengende, soo gelooft werdt, meer voetvolck tot secours. Waerop den vyandt opiniatrerende,

wierden de mortiers ende het canon geplant, ende setten sich dese schepen voor aen de Haeven op een canonschoot bij 't casteel, spelende aen de andere sijde het canon ende de mortiers op 't casteel. Als wanneer de Sweedtsen met veele chaloupen aen 't casteel aenquaemen, ende beraetslaechden over haere retraitte, die sij oock soo promptelijck te werck leyden, dat alsmen des s'morgens meende bresche te schieten, ende soo den generaelen storm aen te brenghen, schoot den Sweetschen Admirael twee schooten met canon, ende lichtte ancker, hebbende bij de seer donckere nacht met veel cleyn vaertuych, dat sij bij haer hadden, meest alle de manschap ingescheept, achterlaetende haere carossen, wagens ende bagagie, met over de duysent paerden ende noch eenige soldaten, die door 't haestich vertreck niet conden gesalveert worden, hebbende den generael major ende sijn volck seer weynich eer in dese rencontre ingeleydt, ende noch minder bij de inwoonders van 't Eylandt, claegende de hertoginne van Holsteyn Sonderborch, dat sij haer t'eenemael gedepoulleert hadden. Oock is extr^{s} veel provisie van vouragie ende coorn, garst ende haver hier gevonden om een groot magasijn, soo 't schijnt, te maecken, ende over de 20 stucken canon, alle van metael, ende daeronder ses, die den laetsten affgestorven hertoch van Pomeren hadden toebehoort.

Sijne Churf^{e} Dht. sijn doen terstondt gemarcheert naer de andere Sweedtse trouppes, die sich geretireert hadden nae de stadt en het casteel Noorderberch, leggende aen de andere sijde vant Eylandt, edoch wat meer landwaerts; sulcx diergelijcke echappaden niet sullen connen doen, hebbende sijne Churf^{e} Dht. op dien selven dach van 't jaer de Sweeden uyt dit Eylandt gejaecht, als sij daer waeren ingecomen, nu sterck sijnde geweest 1200 peerden ende 600 dragonders. Geduyrende dit gevecht te lande dede den Heere Admirael Breda, die 4 schepen bij sich hadde, 2 deensche ende 2 hollandsse, met 4 chalouppen,

een attacque op een Sweetsch oorlochschip, dat door sijn cleynte sich dicht onder 't casteel Sonderburch hadde geset, met sich hebbende een Hollandts capn., ende quaemen oock opt selve schip, maer vonden het soo sterck gemandt, dat sij 't mosten verlaeten, ende ongeluckelijck sijn beyde dese cap^{nen} doot gebleven. Doch staecken de Sweeden het vuyr int kruyt ende lieten haer schip opspringen. De vier oorlochschepen retireerden sich onder Flensborch, hebbende haer boodtsvolck seer goede diensten gedaen.

Tot Apenrade was een generael rende-vous van de rijcx armeen aengestelt ende stonde alles tot de marche vaerdich nae Fredericxodde, soo haest sijn Churv. Dht. soude wederom gecomen sijn, leggende de Poolen alreede tot Coldingen, seer nae bij Fredericxodde ende hebbende eenige gevangenen gebracht, waeronder mede een pagie was van den jongen Coninexmarck, gouverneur van deselve plaetse, die seyde dat den Coninck ende den generael Wrangel in Funen waeren ende alles derwaerts bijeen hadden gebracht, tot bij de 10000 peerden, meenende in Jutlandt te comen. Men maeckt daertegens hier alles mede gereedt, bestaende de artillerye in 70 stucken canon met seer schoon toebehoor, worden de Keyserl^{e} getrocken van stercke schoone paerden, allen van eender haire, de Churf^{e} seer wel gemonteert met schoone affeuyten, de amonitiewaegens alle met leer overdeckt ende de Keyserl^{e} met linnen.

(Tot zoover het HS., dat van 't gepasseerde op 17 en 18 Dec. het relaas schuldig is gebleven).

WERK- EN TUCHTHUIS TE UTREC[illegible]T,

in 1615 opgericht

UIT DE GOEDEREN DER BROEDERSCHAPPEN,

EN

REMONSTRANTIE VAN DEN Hr. VAN MOERSBERG EN DAARTEGEN.

(Uit het voormalig Archief van Hilten, thans in het Archief der Prov. Utr.)

Den Raedt deser stadt Vtrecht, eensdeels uyt het [illegible]e-
soigne ende anderdeels uyt rapport vernomen en versta[illegible]en
hebbende den goeden yever, voornemen ende scopus v[illegible]nn
hare Ed. predecesseurs, int doen ondersoecken vande[illegible]len
innecomen ende uytkeeringe van alle de broederschapp[illegible]en
in alle kercken ende andere plaetsen, soo wel binnen n[illegible]als
buyten inde voorsteden, ende 't gene daer van onnutt[illegible]te-
licken worden geconsumeert ende gedilapideert, te co[illegible]on-
verteren tot een eerlicker, prijselicker ende Goddelijck[illegible]ker
werck, te weten tot subsidie vande oprechtinge ende o[illegible]on-
derhoudinghe eens werck- ende tuchthuys, omme ve[illegible]ele
schamele luyder kynderen vanden bedelzack ende leeg[illegible]gh-
gangerie te houden op eerlicke hantwerken, ende in n[illegible]alle
tucht ende vreese Godes op te trecken, ende deur mid[illegible]ldel
van dien deselve van alle ongeregeltheden, quaet e[illegible]nde
schandeleus leven aff te trecken, ende voorts alle and[illegible]lere

quaetdoenders ende van boos eñ ongoddel. leven te tuchtigen door goede onderrichtinge totte kennisse eñ berouw harer boosdaden, beteringh hares levens ende voortganck inde vreese des Hoeren te brengen, oock dienvolgende door de bermhertigheyt Godts vande eeuwige doot tot het leven te verlossen etc. Voorwaer een saecke bij alle de werelt, emmers bij eerlicke ende conscientieuse menschen meer dan prijsel. ende Goddelick. Ende de Raedt voors. niet min genegen sijnde tot voltreckinge van 't voors. begonnen eerlick ende Goddel. werck, als loffelick bij de hant genomen eñ geprepareert sijnde bij hare E. voorsaten, heeft eendrachtel. goetgevonden ende geresolveert, dat alle het innecomen vande respective broederschappen binnen eñ buyten der stadt inde Vrijheyt, dat dus lange is onnuttel. verteert ende omgebrocht ('t welck daeromme soo can geseyt worden) dat het den armen niet en is te goede gecomen, behalven datter niet dan onlust in dronckenschap bij cleyn verstandighen, voorts conventiculen bij quaetgunstigen ende achterclap jegens hooge ende leege wettige overheden uyt volgen, jae dat gereets al eenige broederschappen-goederen geheel omgebracht ende geextingueert zijn, voortsaen sal worden geconverteert eñ geemploijeert ten fine voors., met sulcken verstande nochtans ende expresse verclaringe, dat die arme luyden, niet alleen die voor desen uyt eenige broederschappen goederen ordinarise aelmoesen genoten hebben, maer oock alle andere ordinarise lasten van renthen eñ uytgangen haren cours hebben ende behouden sullen, oock op de ordinarise dagen gedistribueert eñ betaelt worden. Ende opdat sulckes met goede ordre ende authoriteyt jegens veele cleyn van verstande ende moetwilligen te beter mach worden in 't werck gestelt ende geexecuteert, heeft den Raedt voors. daer toe specialicken gecommitteert eñ geauthoriseert, committeert ende authoriseert bij desen den erentfesten ende eersamen Jacob Martenss. Meerlingh, subs Schout

deser stadt, onder verhaut van reeck^{e}, bewijs endo reliqua. Begerende dat die E. procuratoirs ende gemeene Broederschappen hierinne hun willen conformeren mette goede, eerlicke ende Goddel. wille ende intentie van hare wettighe Overicheyt, ende sulckes lauderende den voorn̄ subs^{t} Schout als administrateur off Rentm^{r} voornoempt, ter goeder trouwen te ministreren eēn ter hande te stellen alle 't gene eenichsints heure respective Broederschappen aengaet. Ordonnereñ voorts den onwilligen, evenverre eenige mochten zijn die soo loffel. ende Goddelick werck, jae de resolutie harer wettige Overheyt wilden vilipenderen, als niet vertrouwt en wort, dese resolutie nae te comen binnen den tijt van acht dagen naer insinuāe. Actum den xxij^{en} Octob. 1615. Was ond^{t} Cor. de Goyer.

Accordeert met zijn p̄nael,
In kennisse van mij,
Ant. van Hilten.

REMONSTRANTIE VAN DEN HEER VAN MOERSBERGEN.

Edele Mogende Heeren.

't Is geleden ontrent een jaer ofte wat meer, dat ick hebbe horen proponeren bij forme van discours, datmen behoorde alle broederschappen inde stadt Vtrecht sijnde aff te schaffen, als nergent anders dan tot gulsicheyt dienende ende tot voedinge van meuterije, hebbende onder dat dexel occasie om bij den anderen te comen ende hare factien te formeren. Dit dus generaliter gehoort, heb doen ter tijt oock in genere daer op gesecht, dat wel nodich is te beletten alle wegen van mueterye, maer off hetselue bij affchaffinge vande broederschappen solde geschieden, daer aen twijffelde ick seer.

Naderhandt, mijn heeren, heb ick verstaen, dat die Magistraet der stadt Vtrecht daer toe heeft beginnen te

procederen, ontbiedende alle fundatiebrieuen ende munimenten an elcke broederschap behorende. Ick hebbe die saecke met eenige heeren andermael ende ernstiger gediscoureert, sonderlinge metten heer van Rijsenburch, als Burgemr inder tijt, hem verhalende 't interest dat mij dochte voor dese onse Repub. int affschaffen van sodanige broederschappen gelegen te sijn. Zijn Ed., naer ouerlegginge van mijne reden, heeft dieselue gevonden considerabel, ende verclaert, dat, aengesien die saecke noch was genouchsaem in sijn geheel, hij daerinne nyet vorder procederen solde dan met volcommen kennisse ende communicatie van saecken.

Hier naer ist gebeurt dat de heer van Rijsenburch van sijnen staet ontslagen sijnde, die heere van Geresteyn in sijn plaetse gesurrogeert is, ende ouersulx van dese saecke nyet meer gehoort hebbende, meynde ick dat het daer bij gebleuen soude sijn; maer een tijt lanck absent geweest sijnde, heb ick nu, te huys comende, verstaen dat bij den tegenwoordigen Magistraet alle goederen, eenige broederschappen in dese stadt competerende, aengeslagen sijn omme tot het Tuchthuys ofte andere stadts saecken geappliceert te worden.

Ende gemerckt, Ed. Mo. Heeren, dat ick als een lithmaet vanden Ridderschappe slants van Vtrecht, volgens mijnen gedaenen eedt schuldich ben te helpen sorgen dat die Provintie van Vtrecht int generael, noch die ingesetenen van dien int particulier, in haere priuilegien, vrijheden ende usantien, ende welheergebrachte coustumen nyet en werden vercort, soe heb ick nyet cunnen laten uwe Ed. Mo. voor te dragen, 'tgheene mij dunckt op dit stuck in consideratie te comen. Ende om dienvolgende die saecke best te verstaen, dunckt mij dat die principale substantie van dien gelegen is in dese 3 poincten: Eerstelijck, off die voorverhaelde goederen competeren die stadt van Vtrecht ofte die respectiue broederschappen; item

off die selue broederschappen schadelijck ofte profijtelijck in onse Repub. zijn. Ten 3e, off die voorgeseyde broederschappen kunnen gecasseert worden sonder quetsinge vande fundamenten van onsen Staet.

Op 't eerste staet te letten dat, indien die voorgegenoemde goederen hadden gecompeteert die stadt Vtrecht, alle voorgaende Burgemren, wiens ampt specialijck is op de conseruatie vañ stadts goederen te letten, nyet soe negligent souden geweest zijn die selue soe lange ende meenige jaeren onder 't bewindt ende handen van anderen gelaten te hebben, sonder haer dies te bemoeijen ofte eenichsints an te trecken, sonderlinge geleth dat die stadt wel dickwils in groote necessiteyt van penningen ofte gelde is geweest; maer ick meyne dat ter contrarie vuytte fundatien, donatien, brieuen ende andere titulen vañ respectiue broederschappen kan blijcken, dat alle die selue goederen bij goede, frome ende vreedlieffhebbende personen gelegateert, gemaeckt, ofte gegeuen zijn aende voornoemde broederschappen tot een goet eynde ende intentie, naementlijck omme vrede ende eenicheyt onder die Eedelen, borgeren ende andere ingesetenen van dese Prouintie ende Stadt te onderhouden, vuyt het welcke genouchsaem blijcken kan, dat alle dieselue goederen competeren nyet die Stadt van Vtrecht, maer die respectiue broederschappen, ende gefundeert zijn tot een goet ende christelijck eynde. 't Is nu notoir, mijn heeren, dat geene Magistraten geoorloft is yemant het sijne te benemen, onder wat pretext ofte coleur het oock soude mogen wesen, maer ter contrarie gehouden zijn, een yegelijck in sijn goet ende gerechticheyt te maincteneren. Yemant sal lichtelijck hier tegen mogen seggen, die Magistraten mogen wel ordre stellen, dat dese goederen nyet in gulsicheyt ende onnuttelijck verteert worden. Mijn heeren, 't is een ander dinck ordre te stellen, ende een ander dinck yet dat gestelt is ende lange jaeren gestaen heeft te nyet te doen. Sijn-

der desordren in dese broederschappen, laetse ondersocht ende geremedieert worden; ick verclaer datse mij onbekent zijn, ten waere men gulsicheyt ofte desordre noemen wilde dat eerlijcke eedelluyden, borgers ende andere gequalificeerde personen des jaers eens ende somtijts ten 2. ofte 3. jueren bij den anderen comen, alle questien ende geschillen die onder hun ontresen sijn, ofte ontrijsen souden mogen, int vrientlijck accommoderen ende ter neder leggen; voorwaer mijn heeren salmen alle die gheene haere goederen aenslaen ende tot het tuchthuys appliceren, die altemet eens bijden anderen vrolijck sijn, het tuchthuys sal baest rijck sijn.

Noch wort er gesecht, omme dese saecke coleur te geuen, dat het voetselen van seditie ende meuyterye souden wesen. V Ed. Mo. hebben noch onder haer alle die confessien ende memorien vañ gepasseerde muytinatie [1]), examineert eens off daer onder gevonden worden eenige broederschappen, die als broederschappen die gedachte muytenatie gestijft ofte op 't stuck vande muytenatie extraordinarie vergadert zijn geweest. Sij comen jaerlicx maer eenmael, somtijts in 2 ofte 3 jaren maer eens, bij den anderen, ende praten dan meer van goet chier maecken als van saecken van importantie. 't Kan wel wesen dat eenige particulieren in d'een ofte d'ander broederschap synde gemuyt hebben (hoewel ick meyne dat die principaelste hooffden noyt in eenige broederschap geweest sijn), soude men dan om der particulieren faulte heele Collegien, daer veel frome, vreedsamige ende oprechte patriotten onder sijn, in haer eer ende goet vallen? Offer inde Caple ende Magistraten eenige muytmaeckers bevonden worden, ja off een heel Capl ofte broederschap meuytte, souden die heren daeromme verstaen datmen derseluer goeder aen-

1) Hier wordt de opstand in het jaar 1610 bedoeld. Zie Brill, *Voorlez. over de Gesch. der Nederl.* I, St. V. p. 71 en volgg.

slaen ende confisqueren solde, selffs voor posteriteyt; ick meyne dat mijn heeren dat niet goetvinden sullen, et nostris moribus poenae non excedunt personam delinquentis. Meer soude hier op gesecht kunnen worden, maer om cortheyts wille sal ick het voor dese reyse hier bij laten ende tot het 2e poinct gaen, namelijck off die broederschappen schadelijck ofte profijtelijck in onsen staet zijn.

Voor eerst moet men considereren dat, indien die selue schadelijck voor den gemeynen staet waeren geweest, dat onse voorouders die soe veel hondert jaeren (als men bevindt sommige van dien out te wesen) in suanck ende vogge [1]) niet gehouden solden hebben. Souden alle onse nabuerige Prouincien, alle andere Princen, Potentaten ende Respub. soe schadelijcken saecke in haer staet soe lange geduldet ende verdragen hebben? Jae dat meer is souden die Geunieerde Provincien int sluyten vande Vnie tot Vtrecht, soe sorchvuldich geweest sijn omme dit stuck vande broederschappen soe curieuselijck te bedingen als sij doen in (het) 25e artikel vande selue Vnie, ten waere sij verstaen hadden sulcx dienstich ende profitich voor dese Provincien te wesen? Ende voorwaer, mijn heeren, examineert eens wat voor personen gemeynlijck inde broederschappen zijn, ghij sult bevynden dat het ordinarie zijn die gequalificeerste, elck nae sijnen staet, jae selffs die gheene die in elcken tijt het Landt hebben helpen regeren. Wat kan nu dienstiger voor onsen Staet zijn als dat die gequalificeersten metten anderen in vrede ende eenicheyt leuen? Waer vuyt comen die factien ende partijschappen (die heele landen ruineren) anders als vuyt geschillen ende oneenicheyden tusschen personen van qualiteyt. Tyrannen sijn gewoon sodanige questien te voeden omme haere tyrannye te beter mogen plegen. Wijse Princen

1) d. i. *vogue*.

souckense te voorcomen omme haer landt in vrede te mogen regeren. Den goeden Coninck Numa heeft tot desen fine die Broederschappen te Rome eerst ingestelt. Den tyran Tarquinius Superbus heeft se te niet gedaen, maer, hij verdreuen zijnde, worden die selue weder gerestablisseert. Licurgus int constitueren vande loffelijcke repub. van Lacedemonien, Solon in die van Athenen, hebben dese broederschappen nodich ende dienstich geacht. Die Switsers worden bij de beste politiquen van onsen tijt seer gepresen, omdat sij dese broederschappen neerstiger onderhouden als anderen. Waer vindtmen minder factien als in dese Repub., niet jegenstaende sij geheel populair is. Veel meer exempelen vande frayste ende best geordineerde Respub., soo ouden als modernen, daer dese confreries in grooter estime geweest hebben ende noch sijn, soude ick kunnen verhaelen, maer sal hetselue om cortheyts wille passeren ende weder totte saecke comen. Mijn heeren, wat vervrempt die gemoeder der menschen meer van malcander als dat sij nemmer bij een comen. Daerentegens wat verbynt, versacht ende maeckt meer civil die gemoeder der menschen als een vrientlijcke ende amicabile collatie ofte bijeencompste, die inde Heylige Schrifture bijden wijsen man ende doorgaens soo hooch gepresen wordt, ja selffs die feesten ende hoochtijden der Jeuden heeft Godt ten dese fine mede geordineert, op dat die kinderen van Israël met vrolijcke eñ blijde maeltijden meerder kennisse eñ vruntschap onder den anderen houden souden. Cicero seyt, dat hij die sonne vuyt die werlt schijnt te nemen, die die vrientschap ewech souckt te nemen. Om dese ende andere reden, die uwe E. Mo. nae haere gewoonlijcke wijsheyt daer bij sullen connen vougen, meyne ick dat het profijtelijck is in onsen staet die broederschappen in haer geheel te laten, ende sal hier mede gaen tot het derde ende leste poinct, omme mijn Ed. heren nyet langer op te houden.

Naemelijck off die broederschappen kunnen geassocieert worden sonder te crencken het fondament van onsen Staet.

't Fundament van onsen Staet, mijn heeren, bestaet (naest Godt) op de Vnie ende goede eendrachticheyt onder ons selven. D'Vnie int 24. ende 25. art. verclaert, dat die heren Stadthouders, die nu sijn ofte naemaels comen sullen, alle Magistraten ende Hooft-Officieren van yegelijck provincie bij eede sullen moeten beloven te onderhouden alle schutterijen, broederschappen ende collegien, die in eenige steden ofte plecken van dese Vnie zijn.

't Is kennelijck hoe delicaet dese materie is, hoe beswaerlijck men het minste knoopken van dese bant kan ontbynden, ende datter nyet meer knopen nae en volgen. Onse vijanden hebben alle tijt gesocht dit register in stucken te trecken. Sullen wij, mijn heeren, dit selver eerst beginnen? 't is V Ed. Mo. kennelijck, hoe veel meer ons als andere provincien an dit artikel gelegen is, sullen wij niet hebben te verwachten dat yemant thans ofte morgen, onder gelijcke pretexten, die Collegien ende geestelijcke goederen invaderen sal, daer wij wel weeten hoe menniehmael omme gearbeyt is, die nochtans een groot steunsel van het welvaeren onser Repub. zijn.

Inde stadt van Vtrecht sijn ontrent 30 broederschappen na mijn onthout, behalven die inde kleyne steden ende ten platten lande mogen zijn. Uwe Ed. Mo. kunnen selver oordelen hoe veel personen daer onder sullen zijn, die haer selven sullen houden geinteresseert, als voor gulsige ofte muytmaeckers geestimeert. Het tuchthuys is in dese Prouincie dienstich; maer so men op die maniere die middelen, daertoe nodich, vinden sal, meyne ick dat het meer schaede als profijt in onsen Staet inbrengen sal.

Aengesien dan, Ed. Mo. Heeren, dat uwe Ed. Mo. vuyt dit voorverhaelde ende 't geene daer bij gevoucht kan worden, claerlijck kunnen sien dat het E. heeren Magistraet der stadt Vtrecht niet geoorloft is der voornoemder

broederschappen goeder (daer van die selue soe lange jaeren in rustelijcke eñ vredsamige possessie zijn geweest) sonder forme van justitie datelijck te aenveerden; dat het voorde Repub. t'eenemael ondienstich is, die meer gementioneerde broederschappen tegens den expressen text vande Vnie, tegens d'oude loffelijeke, lanckdurige ende welheergebrachte coustumen (daer voor wij ende onse ouders met lijff ende goet tegens den Coninck van Spaignen gestreden hebben) soo subytelijck t'eenemael te casseren ende te niet te doen, selffs met infamie van veele eerlijcke personen, — Soe is mijn eernstige versouck ende vermaeninge als een litmaet van dese vergaderinge ten dienste ende welvaeren van onse alle gemeyne Vaderlant, dat uwe Ed. Mo. belieue die saecke ende consequentie van dien rijpelijck ouerwegeñ, tijtelijck hier inne ordre te stellen, dat die heren Burgemrn ende Magistraet bewogen mogen worden van dit haere datelijcke voornemen te desisteren, ende voorts sorge dragen dat die saecke allomme bij prouisie worde gestelt in sijnen vorigen staet. Waer toe mij verlatende, bidde V Ed. Mo. dese mijne propoosten besloten te interpreteren, ende oft saecke waer dat V Ed. Mo. door dese mijne voorstellingen niet connen bewogen worden hier inne anders te versien, soe bidde ick V Ed. belieue ordre te stellen, dat bij den heer Secretarius hier van memorie gemaeckt ende dese mijne opinie op dit stuck bewaert mach worden, die ick bereyt ben schriftelijck ouer te leueren, omme in tijt ende wijlen te mogen dienen sulx soot behoort.

ANTWOORD OP VORENSTAANDE REMONSTRANTIE.

Edele, wijse, vermogende Heeren.

Die E. heeren Burgemeisters der stadt Vtrecht en twijffelen niet off uwe Ed. Mo. en sijn wel bekent de grote

abusen ende disordren, die niet sonder blame der Christelicke Gereformeerde religie, tot noch toe in swangh hebben gegaen in dese stadt, int onnuttelijck verteeren ende doorbrengen van een groote somme penningen jaerlijcx bij verscheyden Broederschappen, eertijts in die groote Pauselijcke duysterheyt bij onse voorouders tot gansch een ander eynde gefundeert danse tegenwoordich werden geemployeert ende misbruyckt. 't Welck bij de E. heeren Burgemeisters mitsgaders die vanden E. Gerechte der stadt Vtrecht, ten tijde vande Regieringe des E. heere van Rijsenburch (wiens christelijcken ijver ten vuyteynde toe van sijn Burgermeisterschap int redressement vande Broederschappen, sonder sich door eenige moeyten ofte swaericheyden, die sijne Ed. daer inne voorsach, te laten afscricken, ten vollen heeft gebleken) meermaels sijnde ouerwogen, hadden eyndelijck goetgevonden eenigen te committeren die haer op het incommen ẽ vuytkeeren vande respectiue broederschappen volcomelijck souden informeren, ende daer toe voor haer onbieden alle de procurateurs, om deselue af te vorderen de fundatien ende rekeningen, op datse alsoo mochten comen tot rechte kennisse vande nature van elcke broederschap, mitsgaders vande goederen ende 't employ vandien.

Al het welcke geschiedt ende daer van gedaen sijnde behoorlijck rapport, ende daer vuyt verstaende hoe schandelijck deselue goederen bij velen wierden geconsumeert ende verquist, hebben haere Ed. nae rijpe deliberatie goedt gevonden ouer alle de Broederschappen gelegen inde stadt ende der stadts Vrijheyt bij provisie te stellen eenen generalen Rentmeister. De vergaderingen vande Broederschappen streckende tot enckele debauchementen ende niet wesende dan periculeuse conventiculen, neffens dat het sijn groue ouerblijffselen ende groote voedingen van het Pausdom, — aff te schaffen ende de penningen die jaerlijcx met eten ende drincken tot groote argernisse van

vele eenvoudigen wierden gedilapideert, te converteren tot een beter ende prijselijcker gebruyck, ende specialijck te dirigeren tot subsidie van een werck- ende tucht-huys, daerin een goet getal armer luyden kinderen vande bedelrye ende ledichganck ende consequentelijck van een schandaleus leuen affgetrocken, op eerlijcke handtwercken gestelt ende inde vreese Gods in aller tucht onderwesen mochten worden; in 'twelck oock de quaadtdoenders van haar ongoddelijck leuen door goede discipline mochten worden gebracht, met expresse verclaringe dat al het gene voor desen aen den armen plach gedeylt te worden, item alle ordinarise lasten van renthen ende vuytgangen haeren ouden cours hebben ende behouden sullen, alles blijckende bij de resolutie ten tijde vanden E. heere van Rijsenburch, nae verscheyden communicatien met eenige heeren daer ouer gehouden, ontworpen ende geprepareert ende daer nae bij de E. heeren Burgemeisters inder tijdt ende den E. Gerechte geresolueert, ende eyndelijck op den 23. Octobris lestleden 1615 Raedtswijse hernomen ende eenparighlijck met goedtvindinge van alle de Raedtsverwanten gearresteert.

Dienvolgende wij wel hadden verhoopt dat alle goede ingesetenen ende patriotten, voornamelijck die vande Gereformeerde religie, de voorschreuen Resolutie souden hebben gelaudeert ende nae vermoegen, vuytwijsens den eysch van yeders beroepinge, hebben helpen mainteneren ende executeren. Gelijck wij mede niet anders en weten oft 't corpus vande borgerije en heeft oock een goedt geneugen daer in genomen, sonder dat selfs de Procuratoors ende gemeyne Broeders vande respectiue Societeyten (verstaende de goede ende christelijcke meyninge van die vande Magistraet) tegens de gemelde Resolutie haer hebben geopposeert ofte anders daer tegens gestelt dan na behooren. Veel min hadden wij gedocht dat yemandt van uwer Ed. Mog. Collegie sich daer tegens directelijck ofte indirecte-

lijck soude hebben gestelt, om alsulcken stichtelijcken voornemen te beletten ofte om te stooten.

Desen nochtans niet tegenstaende heeffet den Ed. heere van Moersbergen gelieft een seker schryft uwer Ed. Mo. ouer te leveren, in 'twelck sijne Ed. sich schijnt te willen stellen parthij formeel, om soo een prijselijcke Resolutie t'eennemael te infringeren ende te annulleren, ende dat met soo een maniere vandoen die (onses bedunckens ende onder correctie) al wat te vere buyten 't behoorlijcke spoor loopt. Niet alleene daeromme om dat sijne Ed. sonder de tegenwoordige Burgemeisters oyt aengesproocken te hebben (sulex nochtans als wesende mede een lith van dese vergaderinge wel hadde behooren te geschieden), sijne clachten ter eerster instantie heeft gebracht hier aende vergaderinge van uwe Ed. Mog. ende per obliquum den heere van Geresteyn ende des seluigen College Burgemeisters inder tijdt de schult opleggende (soo daerinne eenige schult plaets hadde, als neen) van 't gene aengaende de Broederschappen is geresolueert, daert nochtans al te notoir is dat de sake al bij de Regieringe vande heere van Rijsenburch soo vere was gebracht als boven is verhaelt, sonder dat wij van eenich sulcks bedencken, als de heere van Moersbergen verclaert dat de heere van Rijsenburch hier ouer soude hebben gecregen, oyt voor desen hebben gehoort; dan heeft sijne Ed. ter contrarie met goede redenen wel gesustineert, dat het affschaffen van soodanige vergaderinge niet alleen en soude strecken tot voordeel vanden armen, maer dat daer mede oock de Republycke merckelijcken dienst soude geschieden. Ende is seecker, dat het ooghmerck van sijne Ed., als oock sijns confrater, de heer Burgemeister de Goyer ende die vande Gerechte int redresseren van het spinhuys, 't invoeren van eenige andere ambachten, midsgaders het oprechten van een tuchthuys van aenbegin is geweest om de goederen vande respective Broederschappen daertoe te gebruycken, alsoo men

wel verstondt dat de heeren executeurs vant testament van zal. de heere Mr. Evert vande Poll alle de oncosten, tot betaelinge vande meisters der respectiue handtwercken noodich, niet en souden connen supporteren, ten ware men der seluer jaerlijcxe middelen ende het huys wilde ten achteren setten, 'twelck noyt en is geweest die meninge van haere Edelheyden, maer heeft de heere van Moersbergen sich oock daerinne niet weynich vergrepen, soo wanneer hij den E. Raedt der stadt Vtrecht ter oorsake vande genomene Resolutie vuytdruckelijck ende uwe Ed. Mog. per indirectum (als dewelcke alreede sommige Broederschappen ten platten lande hebben afgeschaft ende den incomen daervan ten dienste vande fabrike der kercken ende andersins geordonneert) insimuleert ende beschuldicht van onrechtvaerdicheyt ende tyrannie, ende die daer souden trachten anderer luyden goedt tot haer te nemen ende de Provintie van Vtrecht int generael ende d'ingesetenen vandien int particulier, in hare privilegien, vrijheyden, oude usantien ende welhergebrachte costumen te vercorten, het welck soo verre vandaer is, dat ter contrarie selffs dese Resolutie vande Broederschappen in voegen als vooren te employeren, tot welstandt vande ingesetenen ende borgeren der stadt Vtrecht is genomen, gelijck wij niet en twijffelen off den heere van Rijsenburch, als volle kennisse hebbende van alles, ende door wiens goedt beleyt ende wackere naerstigheydt neffens sijner E. medebroeder dese saecke principalijck dus vere is gebracht, en sal ons dit gaerne t'allen tijden gestandt doen.

De heere van Moersbergen dan, om sijn oppositie te funderen, seydt dat de substantie vande sake principael gelegen is in dese drie poincten:

Eerstelijck, off de voorverhaelde goederen competeren die stadt van Vtrecht ofte die respectiue Broederschappen.

ij. Off die Broederschappen schadelijck sijn of profijtelijck.

ij. Off die voorgeseyde Broederschappen connen gecasseert worden sonder quetsinge van de fundamenten van unsen Staet.

Welcke drie stucken verhandelt hebbende neemt sijne Ed. een conclusie, dat uwe Ed. Mo. hier in believen souden tijdelijck te voorsien ende ordre te stellen, dat de E. Magistraet van Vtrecht van haer voornemen mochten desisteren etc., waer door wij genoodtsaeckt sijn geweest de voorgeroerde propositie te debateren, daer in wij den voet sullen houden ons bij den heere van Moersbergen geweesen ende voorgegaen. Biddende uwe Ed. Mog. gelieuen ons een weynich te hooren ende op alles rijpelijck te letten, verhopende dat wij uwe Ed. Mog. levendigh sullen verthonen de ongefundeertheyd vande redenen bij den heere van Moersbergen geallegeert ende 't groot ongelijck dat sijne Ed^{t}. ons daer mede heeft gedaen.

j. Wat dan belangt het eerste stuck, poocht sijne Ed^{t}. met een groote ijver te bethoonen, dat die vande Magistraet geen recht en hebben om de gemelde Broederschappen, als wesende niet stadts maer anderer landen goederen, tot soodanigen eynde als boven is geseydt, te diverteren.

Daer eerstelijck dient gelet dat, alhoewel de voorscreuen goederen de Magistraet ofte stadt niet directelijck ofte eygentlijck als stadts goederen en competeren, dat nochtans deselue als superintendenten de directie, authoriteyt ende macht ouer alle gasthuysen ende broederschappen, ad pios usus gefundeert, onder hare jurisdictie ende opsicht resorterende toecomt, om daer ouer alsulcken ordre te stellen als sij ten meesten oorbaer ende nutte der Republycke geraden sullen vinden te behooren; insonderheyt soo wanneer alsulcke Societeyten ofte Broederschappen bij de Ouerigheydt, noch hooge, noch laege, noch geestelijcke noch wereldtlijcke, niet en sijn geauthoriseert, maer alleenlijck bij eenige particuliere luyden op eygener handt ende authoriteyt opgerecht ende ingevoert, gelijck

doen alle de Broederscappen in questie, die alt'samen sonder eenige approbatie sijn gefundeert (soo veele ymmer als noch den E. Magistraet heeft gebleecken), vuytgesondert twee, te weten: de Broederschap van S. Jacobs Gasthuys, gefundeert inden jaere 1493 ende geauthoriseert bij Bisschop David van Bourgoengien, die als wesende een mede-broeder vande selue Broederscap, ter bede vande gemeyne broeders, die heeft geconfirmeert ende besegelt, ende de Broederschap vañ H. Cruys in S. Jacobs kercke, geapprobeert bijden successeur van Bisschop Dauid, namentlijck bij Bisschop Frederic van Baden, sonder dat nochtans de voornoemde approbatie noodich wierdt vereyscht, 'twelck daer vuyt genoechsaem can afgenomen worden, dat alle de andere Broederscappen geen approbatie en hebben. Dat mede seluer de Broederschap vañ H. Cruys al opgerecht is geweest inden jaere 1383, welcke vervallen sijnde wederom herstelt is ende met nieuwe poincten versterckt int jaer ons liefs Heeren ende eenigen Zalighmakers 1488, alles sonder approbatie alleen bijde gemeene broeders, ende dat de approbatie eerst daer op is gevolght anno 1511. In welcke twee geapprobeerde Broederscappen oock dat te noteren is, dat die vant H. Cruys van hondert twaliff guldens 19 stuuers jaerlijcx incomen, nyet meer jaerlicx aenden armen en hebben vuytgekeert dan eene gulden elff stuuers 8 penningen, sijnde de reste met goedt chier maken doorgebracht. De andere van St. Jacobs gasthuys bedraecht haer incomen 's jaers vijff hondert vijfthien gulden, die niet met allen vuyt en keeren aenden armen, maer hebben aen lasten te dragen gehadt de summe van negen en vijftich guldens, blijvende suyvers noch alle jaren ouer vier hondert ses en vijftich guldens, die onnuttelijcken sijn verteert, een saecke die voorwaer schandaleus is ende tot den hemel roepen sal, bij aldien daer inne niet nae behooren in tijdts en werde voorsien; want wat is doch onse Reformatie, soo vere wij

'tgene den godtsdienst ende de superstitie betreft t'enenmael onder de voet smijten ende het slempen ende dempen in treyn houden, 't en is niet anders dan met die van het Pausdom de Bacchus ende vastelauondts dagen vieren, maer de vasten verwerpen.

Alle de Broederschappen sijn vast ingestelt binnen Vtrecht, tusschen den jaere 1326 ende 1535, inde grootste blindtheydt des Pausdoms, tot onderstuttinge vanden Pauselijcken Stoel, niet eygentlick tot dien eynde (gelijck den heere van Moersbergen in sijn schrift pretendeert) om vrede ende enigheydt onder de Edelen, borgeren ende ingesetenen van dese Provincie ende Stadt te onderhouden, maer vuyt insighte om Godt daermede te dienen ende een halue geestelijcke ordre op te rechten, hetwelck claerlijck blijckt soo wanneer men den grondt ende oorspronck van alle sulcke fundatien wel insiet, want (gelijck de autheuren die daer van geschreuen hebben [1]) getuygen) vele deuote leecken niet wel geresolueert wesende om de cleedinge ende den regel der munneken in alle deelen na te volgen, ende niet te min euenwel aen d'ander sijde seer genegen om societeyt ende gemeynschap te hebben met de gebeden ende verdiensten van eenige ordre, hebben onder malcanderen soodanige Broederschappen, ten deele bestaende vuyt munneken, priesters ofte andere geestelijcke personen, ende ten deele vuyt leecken opgerecht, in welcke Broederschappen sij onder eenige gehoorsaemheydt (hoewel niet soo straffen als de volcomen geestelijcken) haer seluen in christelijcke duechden oeffenende, Christo ende sijne leden beter (soo sij meynen) souden mogen dienen.

Dit selue can men oock noch naeckter sien inde fundatiebrieuen, die doorgaens vuytdruckelijck medebrengen,

---

1) In margine: Laurentius Surius Carthusianus, tomo tertio de vitis sanctorum. Hospinianus de origine Monachatus, folio 169 et 170.

dat eenige persoonen vuyt eygener vrijwilligheydt de broederscappen hebben gemaeckt ende ingevoert, ende dat vuyt consideratie vande onsekerheydt des leuens ende de sekerheydt des doots ter eeren van verscheyden santen ende santinnen, om die door dat middel tot hare voorspraken te beter te mogen maken ende vinden bij Godt den Heere, daer toe dan de broederschappen gehouden waren singende missen (ende anderen) van negen lessen, midsgaders collecten eñ andere superstitieuse diensten te laeten doen, zielgelt te geuen, toortsen te offeren, te bidden etc., soo voor sommige bekende vrunden ofte die de respectiue Broederscappen eenigh goedt hadden gedaen, alsmede voor alle ellendige, vergetene zielen, die int vagevier lagen en branden en kreten van datmen haerer vergeten hadde, ende beneffens dat de broeders ende susters seluer op sekere pene verbonden waren, in eygener persoon de voornoemde diensten te assisteren op sekere dagen ter weke ende des jaers (na yeder fundatie inhieldt) inde kercke daer de Broederscap was gefundeert te verschijnen, ende aldaer sommigen ter eeren vande vijff wonden onses Heeren J. Christi, anderen ter eeren van onse lieve Vrouwe van S. Anna, S. Hubert, de vier heylige Marschalcken etc., eenige paternosters ende Aue Maria te lesen. Item te drincken vanden gebenediden wijn tegens alle feninige ende andere quade toevallen. Van welcke grooue, stinckende afgoderijen ende superstitien selff de Broederscap vande Minder Calander niet vrij en is geweest, noch tot geen ander eynde ingestelt als eenige van d'andere, door dien elcke broeder vandien verplecht is geweest dagelijcx te lesen vijff pater nosters, ende vijff aue Marien; moesten jaerlijcx singen vier missen; waeren verobligeert alsser een broeder sturff door vijff priesters vijff zouteren te laten lesen ende dertich missen te doen lesen dertich dagen lanck; moesten oock telcken als een broeder storff voor den dooden vijff missen doen

lesen, die in haren fundatiebrieff worden gespecificeert ende geseydt van sulcken cracht te sijn, dat de ziele des gestoruenen daer door (terstondt) vuyt het vagevier sal werden verlost, al waret oock datse anders tot den jonghsten dach toe daer in soude hebben moeten leggen branden. Vuyt al hetwelcke uwe Ed. Mog. de rechte eenvoudige intentie vande fundateurs genoegsaem connen afnemen, hoe dat die eygentlijck geensins en is geweest om vrede te onderhouden, maer dat het principale ooghmerck is geweest niet politiek maer religieus, sulckx als nu voorschreuen staet, nadien niet als obiter ende int voorbij gaen (als een accessorium ende minus principale) gewagh en wordt gemaeckt, dat de questien die tusschen de broeders moghen ontstaen, bijde respectiue Broederscappen souden werden ter neder geleydt, dewelcke door den bandt door eygen authoriteyt sijnde opgerecht, oock die vrijheydt ende maght aen haer hebben gehouden, om de wetten ende ordonnantien bij haer ingestelt oock t'allen tijden bij haer seluen te mogen veranderen, verminderen ende vermeerderen.

»De heere van Moersbergen dit al t'samen considererende ende daer vuyt oock buyten twijffel wel voelende dat sijne geposeerde pretensie nopende de fundatien vande Broederscappen heel weynich fundaments hebben, dat mede de Broederschappen sonder merckelijcke confusie, vuytwijsens der fundatiebrieven, wetten ende ordonnantien inde selue niet in esse gelaten en connen werden, noch van die der Gereformeerde religie toegedaen sijn, met goeder conscientie niet en mogen werden gepleeght, soo compt sijne Ed^{t} ende seyt dat de Magistraet wel magh ordre stellen, dat dese goederen niet in gulsicheydt eñ onnuttelijck en werden verteert; maer ey lieve, hoe sal men dit beginnen ende waer sal men dit aenvangen bijaldien men niet volgen en wil den wegh bij de E. heeren Burgemrs, Schepenen ende Raden der Stadt Vtrecht inge-

gaen? Want soo yemant meynt, dat dan ordre genoegh sal sijn gestelt, als men maer maeckt dat men die met een beestelijcke gulsigheydt niet door en jaeght ende datmen ondertusschen soo vele honderden jaerlijcx onnuttelijcken verteert, die is seer bedrogen. Indien men dan ten vollen de substantiele poincten inde principaelste fundamenten latende, na behooren ordre daerin soude willen stellen ende die abusen reformeren, soe soude men alle de broeders vande respectiue Broederscappen moeten verbinden, in plaetse van ter misse te comen, op sekere boete haer op de gesette dagen in de fundatiebrieuen vermelt, in de predicatie te laten vinden. Item op sekere dagen in de kerck te verschijnen, om aldaer de psalmen ende stichtelijcke loffsangen te singen ende christelijcke gebeden te doen etc. 't Welck off (hoewel bij hem seluen niet quaet sijnde) op sulcken voet practicabel soude wesen, ende off de heere van Moersbergen, als een medebroeder vande Cleyne Calander, daertoe wel soude willen verstaen ende oock raedt weeten om d'andere broeders daertoe te bewegen, geven wij uwe Ed. Mog. te bedencken.

In sulcker voegen, dat de beste ordre daer in te stellen is de goederen die eertijdts bij onse voorouders na de kennisse die sij doe hadden Ad pios usus zijn geconsacreert (gelijck buyten allen dispute dese goederen daer toe sijn geheylight) ende nu soo lange jaren vere ten meerendeel soo onbehoorl. sijn verquist, tot een goede ende godtvruchtige sake, als is het oprechten ende onderhouden van een werck- ende tuchthuys, te employeren, latende niet te min, soo bouen is geseydt, al hetgene tot nochtoe tot profijt vanden armen is gegaen, deselulge oock volgen, sonder dat de intentie des E. Magistraets int minsten is (soo sijn Ed^{t} voorwendt) het tuchthuys rijck te maken met het aenslaen van alle de goederen der gener die altemet eens bij den anderen vrolijck sijn.

Datter wordt voorgegeuen, dat de Broederscappen ofte

de maeltijden der seluer dienen souden om alle questien eñ geschillen die onder hun ontresen sijn ofte ontrijsen souden mogen, int vrundelijck te accommoderen ende ter neder te leggen, is all te blauw, niet alleen om datse tot dien fine niet en sijn alder eerst ingestelt; dat mede alle vrome christenen schuldich sijn tot vrede te arbeyden, al ist datse juyst sulcke geestelijcke goederen soo niet en consumeren, daer voor sij gantsch niet en doen ende de welcke niet en strecken noch ten dienste vanden Lande, noch tot profijt vanden armen, noch tot onderhoudinge van eerlijcke vervallene familien ofte verarmde borgers. Maer omdat het oock niet dan al te kennelijck en is dat de broeders onder malcanderen op hare t'samencomsten ende maeltijden dickwils twistigh sijn geworden, dat oock selff in die Broederschap, die bouen alle d'andere int assopieren vande geschillen wil schijnen vuyt te munten, eenige jaren herwards verscheyden oneenigheyden ende periculeuse partijschappen, die noch niet en sijn vergeten, sijn ontstaen, soo datmen met goede redenen soude mogen twijffelen, off niet meer twisten en crackelen door soodanige bijeencomsten en sijn opgeresen ende verweckt, als wel ter neder geleyt. In allen gevalle ist seker dat na het getuygenisse van gelooffwaerdige autheuren in voorgaende tijden door dese Confreries ofte Broederschappen het gemeyne volck dickwils in verscheyde factien is gescheurt, daer vuyt dan sware twisten, ja dootslagen ende meuyterijen sijn geresen. Dit sijn de vruchten, die men gemeynlijck vuyt sulcke onchristelijcke t'samencomsten ende teringen heeft te verwachten.

Belangende datter wordt bijgebracht dat, indien de voornoemde goederen der stadt Vtrecht hadden gecompeteert, alle voorgaende Burgermeesters (wiens ampt specialijck is op de conservatie vande stadts goederen te letten) niet soo negligent en souden sijn geweest deselnige soo lange ende menige jaeren onder 't bewindt ende handen van

anderen gelaten te hebben, sonder haer dies te bemoeijen etc.; daer tegen sullen uwe Ed. Mog. gelieuen te verstaen, dat alle saken niet op één jaer en connen gericht ende op de beste forme gebracht worden, gelijck de dagelijcksche ervarentheydt in alle Collegien ende saken ouervloedelijcken leert. Daerenbouen soo hebben oock de E. heeren Burgermeesters al ouer lange jaren dit stuck eens beginnen bij der handt te nemen, gelijck ten tijde van zal. de heer Burgermr Baexen, in sijn leuen Heer tot Hermelen ende Coninexvrij is geschiedt; maer is buyten twijffel door de veelvoudige swarigheden des Landts voor dien tijdt nagebleuen ende vuytgestelt tot beter gelegentheydt.

't En is oock niet om de sake een coleur te geuen dat alsulcke vergaderingen voedtselen souden wesen van seditie ende meuyterije: want offschoon geene Broederscappen als Broederscappen de meuyterije anno 1610 en hadden gestijft, noch opt stuck vande meuytenatie extraordinarie en waren vergadert geweest, daeraen wij geen kleyne oorsaeck en hebben om grotelijcx te twijffelen, soo ist nochtans seker dat alsulcke conventiculen, die de sommigen vuyt 20, 30, ja eenigen vuyt 60 ende hondert persoonen bestaen, seer bequame ende (na het affschaffen vande burgerwacht) de alderbeste gelegentheydt geuen om, onder 't pretext van aengaende de Broederschappen te spreken, daer toe de procuratoors altijdt t'haren belieuen vergaderinge mogen leggen, euen gelijck hier vooren onder decsel vande burgerwacht conde geschieden, met den anderen yets tot nadeel vande gemeyne ruste te attenteren. Alhoewel wij daer van niet alle de confraterniteyten, noch alle de broeders der seluer verdacht en houden.

't Geeft ons voorwaer groot wonder dat men ons in soo goeden sake pooght te denigreren, als off wij met de voorgemelde resolutie int werck te stellen, in anderer luyden eer ende goedt vielen, daert doch niet hare ofte yemandts

particuliere goederen, maer veel meer der Republycke ofte der Kercke goederen sijn, die ten dienste vande Kercke, Republycke ofte armen behooren aengeleyt te werden, alsoo se doch bij onse voorouders tot den godtsdienst geconsacreert sijn geweest, so bouen is gethoont. Ende off de gemeyne broeders eenigh recht daer toe moghten hebben gehadt, soo sijnse daer van doch genoeghsaem vervallen, nademael sij de seruituyt, met de welcken haer de selue goederen waeren gemaeckt, in soo vele jaren niet en sijn nagecomen, noch eenigh redressement inde abusen en hebben versocht, in sulcker voegen dat onus et honos (dat is de eere ende den last) daer van verloren sijnde, anders haer niet is ouergebleuen dan t'slempen ende goedt chier maken. Daer in haer oock de sommigen soo manneliick hebben gequeten, datter verscheyden Broederscappen sijn, wel tot 8 ofte 10 toe in getale ofte meer, daer van gantsch niet en is te vinden en der welcker goederen, off ten deele, off t'eenenmale sijn verduystert ende doorgebracht, 'twelck lichteliick van anderen meer soude te beduchten staen, ten ware de E. Magistraet daer ouer tijdtliick hadde beginnen sorge te dragen ende met hare resolutie 'tseluige geprevenieert.

't Is mede heel buyten propoost datmen vraeght, ofter inde Capittelen ende Magistraten eenige meuytmakers bevonden wierden, ja off een heel Capittel ofte Broederscap meuyte, off de heeren daerom verstaen souden dat men der seluer goederen aenslaen ende confisqueren soude etc. Eerstelijck om datmen hier confundeert de eygen particuliere goederen van d'een en d'ander met de goederen van sulcker aerdt als bouen is verhaelt. Ten ij^de^, soo en maeckt men geen onderscheydt tusschen Magistraten ofte Broederschappen, die ten dienste vande Stadt ofte het Landt noodigh sijn (geliick vant weeshuys, dolhuys, fraterhuys, gasthuysen etc.) ende tusschen die societeyten daer van hier de questie is, ende daer van de Republycke

gantsch geen nuttigheydt ter wereldt, maer wel schade ende swarigheydt en heeft te verwachten.

ij. Wel is waer dat sijne Ed^t^, om te bethoonen dat de Broederscappen niet schadelijck en sijn voor den gemeynen Staet, bijbrenght, dat onse voorouders, die soo veel hondert jaren niet in swanck en souden gehouden hebben, noch de naburige Provincien, mitsgaders alle andere Princen, Potentaten ende Republycken soo schadelijcken sake in haren Staet soo lange geduldet ende verdragen hebben: ja dat meer is, soo en souden de Geunieerde Prouintien, int sluyten vande Vnie t'Vtrecht, soo sorghvuldigh niet sijn geweest omme dit stuck vande Broederschappen soo curieuselijck te bedingen, als sij doen inden 25. artyckel vande selue Vnie. Maer hiertegens dient geconsidereert, dat d'een tijdt (gelijck men gemeynlijck seydt) d'ander niet en leert, ende dat het geen op d'een tijdt niet schadelijck is maer vorderlijck, op een ander tijdt gantsch ondienstigh can wesen ende schadelijck. Alsoo hebben dese Broederscappen hier voortijdts seer dienstigh geweest om het Pausdom in esse te houden ende meer en meer op te bouwen, ende sijn tegenwoordigh de Republycke ende Reformatie hinderlijck, behaluen datse soo oudt oock niet en sijn, noch soo veel hondert jaeren in swangh gegaen hebben als sommigen wel meynen, nademael d'oudtste van allen in dese stad noch geen drie hondert jaeren en heeft gestaen. Wat de Vnie aengaet, sullen wij beantwoorden hier na.

Dat in de Broederscappen gequalificeerde personen sijn en onkennen wij niet, ook dit niet, datter niet dienstiger en is voor onse Staet als dat de gequalificeerste in vrede ende enigheydt leuen, mits dat het sij een goede vrede; alleenlijck dit met een woordt aenroerende, dat het alderbeste voor onsen Staet is, dat de authoriteyt vande hooge Ouerheydt wel bewaert werde, ende dat het notoir is dat gequalificeerde Edelluyden ende borgers wel al te seer aen

den anderen somwijlen verbonden sijn om de publycke authoriteyt tot ruyne van 't gemene landt te infringeren, waer van d'exempelen noch sijn in verscher memorie, sonder dat nochtans d'intentie vande E. heeren Burgemeisters ten tijde vanden E. heere van Rijsenburch oyt is geweest, ofte der E. heeren Burgermeisters inder tijdt als noch is, int alderminste eenige partijschappen na den aerdt der tyrannen om hare tyrannie te plegen, te voeden, maer in aller manieren genegen sijn om sulcks na 't exempel van wijse Princen te voorcomen, ende onse goede burgers ende ingesetenen in alle vrede te regeren. Dienvolgende den heere van Moersbergen ons daerinne grootelijcks injurieert ende den factionisten geen kleyne occasie ende voet en geeft om van hare wettelijcke Ouerigheydt qualiken te spreken, 'twelck van een lith deser vergaderinge in soo christelijcken sake niet en behoorde te geschieden.

Nopende 'tgene van Numa, Lycurgo, Solon ende Tarquinio wordt geseydt, achten wij onnoodigh int lange te beantwoorden, aengemerckt wij niet vande heydenen (daer van wij gaerne bekennen dat dese Broederscappen haren oorspronck hebben, gelijck de pauselijcke superstitien ten meesten deel halff vuyt het Jodendom ende halff vuyt het Heydendom sijn t'samen gesmeet) en behooren te leeren hoe wij met eten, drincken ende goet chier maken de vruntscap sullen onderhouden, maer veel meer schuldich sijn na de onderrichtinge onser aller Leermeister, d'een den anderen in alle soberheydt ende matigheydt voor te gaen, beneffens dat oock alle Regieringe niet en is van eenerley conditie ende nature.

Off de Switsers daerom bij de beste politycken seer gepresen worden, omdat sij dese Broederscappen naerstiger onderhouden als anderen, twijffelen wij seer. In allen gevall niet gelouende dat het selvige geschiedt met vaste redenen: want het is seker, dat de Magistraet van Zurick, selffs al ten tijde van 't Pausdom, soodanige Broederscap-

pen vuyt oorsaecke dat die menighmael occasie van grote twisten, desordren, factien eñ meuyterien waren geweest, hebben affgeschaft [1]). Gewisselick can men geen vrintscap onderhouden dan met het verteren vande goederen deser Broederscappen (daerop de heere van Moersbergen alleen dringht, als gansch geen difficulteyt makende int nalaten vande substantiele poincten, die de fundatiebrieuen mede brengen, maer alleenlijck in het consumeren van het jaerlijckx incomen), soo sijnder die steden qualijcken aen die van sulcke Broederscappen off gantsch niet, off ymmer seer weynigh en weten te spreken. Gelijckt mede te verwonderen is, dat de stadt van Vtrecht, daer soo veele Broederscappen sijn gefundeert, niet te min soo vele factien enda meuyterijen bouen alle andere omleggende steden (ten tijde dat dese Broederscappen haren cours hebben gehadt) is onderworpen geweest.

Van gelijcken is het seer vere gehaelt, datmen om de Broederscappen een oogh te geuen, de instellinge vande joodtsche feestdaegen ende hooghtijden voor den dagh haelt, niet anders dan off Godt die hadde geordonneert, opdat de kinderen van Israël met vrolijcke ende blijde maeltijden meerder kennisse ende vruntscap onder den anderen souden houden. Wij en sijn wel geen theologanten, maer euenwel en cunnen wij dat niet aennemen, dat Godt de Heere daerom de feestdagen ende hooghtijden soude hebben ingestelt, maer houdent daervoor dat Godt Almachtigh sulcx heeft gedaen soo, opdat het volck de groote weldaden die hun Godt bewesen hadde, in gedachtenisse soude houden ende die haren kinderen van handt ter handt mededeylen, als om te wesen voorbeelden ende schaduwen vanden belooffden Messia die comen soude. Het welck ons de drie solemnele hooghtijden des jaers

---

1) Hospinianus, de origine Monachorum fol. 171.

claerlijck te kennen geuen: want het is kennelijck dat het paeschenfeest is ingestelt ter gedachtenisse vande heerlijcke ende wonderbare verlossinge der kinderen Israëls vuyt de Egyptische slavernije en tot een teycken des onbevlecten Paeschlams onses liefs Heeren ende eenigen Zalighmakers J. Christi. Alsoo is het Pincksterfeest geordineert om daerbij te gedencken het geven vande wet op den bergh Sinai, dienende tot een voorbeeldt vande comste des H. Geests, daermede ons als met den vinger Godts des Heeren wet in der menschen herten soude geschreuen worden. Insgelijcks heeft het feest der Looverhutten gedient tot gedachtenisse vande weldaden die Godt den kinderen Israëls inde woestijne hadde bethoont etc., gelijck men van allen desen lesen can Exodi 12, Levitici 23 ende Deuteron. 16. In welcke plaetsen, alhoewel de Heere wel seydt dat de Joden op hare feestdagen sullen vrolijck sijn, soo en volght daer nochtans geensins vuyt, dat Godt int instellen vande feesten daerop soude hebben gesien omdat de Joden meerder kennisse ende vruntschap onder den anderen souden onderhouden, maer wil alleen daer mede aenwijsen, dat hij de feestdagen met een heylige vrolijckheydt, ter gedachtenisse van die treffelijcke weldaden Godts souden overbrengen. Vuyt alle het welcke uwe Ed. Mog. connen sien, met wat een lossen fundament dit bij den heere van Moersbergen is geallegeert: want moeten wij Christenen nu noch een deel joodsche zeden ende ceremonien gaen ontleenen om ons na behooren inde christelijcke vrundtscap ende eenigheydt te quyten, soo hebben wij noch weynigh inde Christelijcke Religie toegenomen, ende soo staet het voorwaer met ons wel deerlijck.

iij. Hier van tredende tot het derde poinct, bekennen wij met sijne Ed^{t} gaerne, dat het fundament van onsen Staet (naest Godt) bestaet op de Vnie ende goede eendraghtigheydt onder ons selven, maer dat daeronder oock

soodanige Sech-Broederscappen [1]) souden werden begrepen en connen wij ons niet inbeelden; oock niet dat het 25. artyckel vuyt de Vnie aengetrocken, van sulcke Broederschappen soude spreecken, maer dat daerdoor veeleer verstaen worden andere societeyten ofte confreries, namentlijck die daer dienen tot onderhoudinge van weeskinderen, arme luyden ofte krancksinnige menschen ende andere dergelijcke meer, tot dienste vande Republycke geordonneert. Daerenboven en geloven wij oock niet, dat met de woorden inden 25. artyckel vervat den respectiven Magistraten ende Ouerigheyden de vrijheydt benomen wordt, om nae gelegentheydt van tijdt ende eysch van saken eenige Broederscappen ofte Collegien (hoedanigh die oock souden mogen wesen) aff te schaffen, ofte der selver incommen tot een beter ende Goddelijcker eynde te gebruycken dan sij voor desen aengeleyt sijn geweest. Maer houden ons verseeckert, dat int stellen vanden voornoemden artyckel, eygentlijck is gesien op eenige steden ende plaetsen daer de Collegien ende Broederscappen principalijck in swangh waren, om die te versekeren dat sij met het aennemen vande Vnie inde selve Broederscappen ende Collegien niet en souden werden geprejudicieert, noch van d'andere Provincien ofte vande Stadthouders int minsten werden geprescribeert, behoudende nochtans buyten alle twijffel aen haer selven de maght om daer inne te mogen doen sulcks sij ter gelegener tijdt geraden souden vinden ten dienste van hare stadt te sullen strecken, soo datmen de woorden vande Vnie *sane* moet verstaen ende niet veerder trecken dan de intentie vande heeren die deselve gestelt hebben na alle apparentie en is geweest, die niet gelooffelijck en is dat haer selven sonder

---

1) *Sech-* dat is *Zech*-broed. Het Hoogd. *Zechbrüder*. Kiliaen heeft *Sech*. Ger. Sax. convivium, symposium. *sech-geselle*, convivator epularis: *vulgo* coepulonus.

noodt aen dien bandt souden hebben gebonden, hetwelck de practijcke vande naburige Provintien ende steden oock genoeghsaem vuytwijst.

Want bijaldien men de woorden vanden 25. artyckel soo verre wil trecken, dat oock selffs de Magistraten in hare steden, ende heeren Staten in hare respective Provincien, alle Schutterijen, Broederschappen ende Collegien souden moeten onderhouden, soo geven wij V Ed. Mog. te bedencken wat al vrome ende getrouwe Magistraten in onse naburige provincien wij dan van trouwloosigheydt ende meyneedigheydt sullen beschuldigen, die all over lange jaren verscheyden cloosters ende collegien hebben affgeschaft. In allen geval, al ware den voornoemden artyckel soo te verstaen (als neen), soo en soude 'tselve niet tot de Broederschappen alhier in controversie connen werden gepast, maer alleen op sulcke, die met authoriteyt vanden Prince vanden Lande ofte de Magistraten vande respective Steden sijn ingevoert: want wie sal geloven dat de Magistraten haer met eede souden gaen verplichten te onderhouden saken die niet alleen met haer authoriteyt niet en sijn gestelt, maer daerin sij oock niet en sijn gekent ende daer van sij noyt de minste kennisse en hebben genomen. In sulcker voegen dat het veel te frivool is dat de heere van Moersbergen dit tot een fundament van sijn oppositie wil leggen, aengemerckt hier mede niet het minste knoopgen van de Vnie en wordt aengetast, veel min ontbonden, om beducht te wesen datter meer knoppen souden mogen navolgen. In voegen dat het oock een ijdele vrese is, dat yemant thans ofte morgen onder gelijcke pretexten de Collegien ende geestelijcke goederen sal invaderen, nademael die (soo bouen is geseydt) heel van een ander nature ende aerdt sijn, als wesende niet alleenlijck geauthoriseert vanden Prince vanden Lande, maer oock hebbende noch haer gebruyck ten dienste van den Lande, tot subsidie van eerlijke familien ende onder-

houdt vanden armen, al na de conditie van yeders Collegie, Godtshuys ofte Broederscap.

Wij en verwachten oock niet, dat de goede inwoenders deser stadt haer sullen houden geinteresseert, als voor gulsige ofte meuytmakers geestimeert, aengemerckt onse meyninge noyt en is geweest daervan alle de broeders ofte Broederscappen te beschuldigen, maer verhopen ter contrarie dat alle lieffhebbers van goede ordre een goet geneugen inde Resolutie des Raedts sullen nemen eñ deselve voor stichtelijck eñ christelijck achten, daer van wij (de Heere sij gedanckt) alreede goede beginselen hebben gespeurt, nadien vele broeders een walginge ende weersin daerin hebbende, dat sulcken grooten summen van penningen soo onnuttelijcken alle jaren wierden verteert, vergeten ende verdroncken, haer daerin hebben verblijdt, dat deselue penningen nu eenmael tot een Godtvruchtige sake souden werden gediverteert. Hetwelck noch claerder daer vuyt blijckt, dat sommige vrome luyden eenige goederen, seker Broederschap toecomende (die sij onder haer langh hadden bewaert), na de genomene Resolutie in handen vande Gecommitteerden over het werckhuys hebben gebracht, haer verheugende dat de gemelde goederen tot soo een christelijcke sake souden werden gebruyckt.

Vuyt al het voorverhaelde betrouwen wij, dat uwe Ed. Mog. claerlijcken sullen verstaen, hoe impertinent het geposeerde vanden heere van Moersbergen is ende hoe krancken fundament 'tselue heeft, willende sustineren dat het die E. Magistraet der stadt Vtrecht niet geoorloft is de goederen der voornoemder Broederschappen in voegen voorscreuen te aenvaerden ende tot een werck- ende tuchthuys te appliceren. Item dat het voorde Republycke t'eenemael soude ondienstigh wesen, contrarie den rechten sin vande Vnie ende tegens de oude loffelijcke langhdurige ende wel hergebrachte coustumen, daer voor wij ende onse ouders met lyff ende goedt tegens den Coninck

van Spaengien gestreden hebben. Alsoo wij ons niet en connen inbeelden dat eenige Provintien ofte wijse Magistraten de bloedige ende sware oorlogen, tegens onsen algemeynen vijandt gevoert, op soo een beuselinge als sijn de gementioneerde Broederscappen int minsten souden willen funderen. Daer vuyt nadien dan blijckt de frivole conclusie bij sijne Ed^{t} genomen, soo is ons ernstigh versoeck dat uwe Ed. Mog. gelieuen (op alles rijpelijck gelet hebbende) de meermaels gemelde Resolutie des E. Raedts, niet alleenlijck te lauderen, maer oock met uwer Ed. Mog. authoriteyt, soo veele des noodt sij, volcomentlijcken te approberen ende tegens yeder een die deselue directelijck ofte indirectelijck soude soecken te annulleren, na vermogen te helpen handthauen ende executeren, te meer alsoo het nablijven vande selvige soude strecken tot een nieuwe voedinge ende ondersteunsel van het Pausdom, tot groote vilipendie des E. Magistraets voorschreuen, midsgaders tot merckelijcke quetsinge vande publycke Authoriteyt, ende daerenbouen om per indirectum illusoir te maken verscheyden seer goede ende nuttige Resolutien, selfs bij uwe Ed. Mog. in gelijcken materie ende op gelijcke fundament genomen.

Resolutie vande Vroetschap, dat inde gasthuysen geen broeders ofte huysmeesters mogen gekooren worden dan die van de ware Gereformeerde Religie sijn. Gearrest. 28 Augusti 1637.

Alsoo den Raet deser stadt bij resolutie vanden iij^{en} Decemb. 1615 geordonneert hadde, de huysm^{rs} ende gemeene broeders vande gast- ende andere huysen binnen dese stadt eñ vrijheyt vandien, van doen voortaen in plaetse vanden affgaende ofte affstervende broeders ofte andere officianten eñ meeders [1]) te nomineren persoonen vande ware

1) *meeden* of *meden*, bij Kil. en Plantijn: conducere, locare.

christel. gereformeerde religie den Rade aengenaem, ende d'selve te presenteren aende heeren Borgem^{rs} inder tijdt, omme bij haer E. als Superintendenten geapprobeert eñ gerefuseert te worden. Dat mede deselve resolutie eñ beveelen gerenoveert sijn bij de Vroetschap deser stadt, bij d'acte eñ insinuatie vanden xxix^{en} May 1620, ende dat niettegenstaende ende ongeacht alle 'tselve verscheyden Broederschappen der voors. gast- ende diergelijcke huysen, d'selve bevelen niet gepareert, ofte hun daer nae geregu-leert hebben, nemaer ter contrarie sonder eenige voorgaende communicatie ofte presentatie der nieuwe vercosene huysmeesters, broeders, meeders ofte andere officianten, aeñ heeren Burgemren in elcker tijt voor 't meerendeel daer toe aengenomen hebben persoonen vande roomsche gesintheyt, jae in sommige gasthuysen oock priesters, oock wel te gelijck twee huysmrs vande voors. gesintheyt, strec-kende alle 'tselve tot groote vilipendie ende cleynachtinge vande wettige Magistraet, — Soo ist dat de Vroetschap der stadt Vtrecht goetgevonden heeft te ordonneren ende ordonneren bij dese, dat tot broeders der voors. gast- ende diergelijcke huysen, voortaen geen andere en sullen mogen werden gestelt dan persoonen vande ware Christel. Gereformeerde religie, ende dat d'selve alvoorens d'heeren Burgemrs inder tijdt sullen moeten voorgestelt ende gepresenteert, omme bij haer E. als Superintendenten geapprobeert te worden. Dat mede geene huysmrs der voors. huysen voortaen gecosen sullen mogen worden, die niet en sijn vande Christel. Gereformeerde religie. Alles op peene van vijftich gul., ten behouve vande ambachtscamer alhier te verbeuren, bij yeder der nominanten ofte electeurs, die eenige huysmrs ofte broeders contrarie deser bevonden sullen worden nae desen genomineert ofte gestelt te hebben. Ende dat niettemin bij de Magistraet in plaetse van soodanen praetensen aengenomen huysmr ofte broeder, een ander gequalificeert persoon gesurrogeert sall

worden. Dat mede van nu voortaen egeene rentmrs ofte uytmaenders [1]) vander voors. gast- ende andere huysen goederen sullen mogen werden voorgestelt ofte aengenomen, dan alleen vande voors. Gereformeerde Religie, ende dat met approbatie der heeren Burgemren, op peene dat die geene die ter contrarie sullen worden aengenomen bij de Magistraet verlaten ende andere bequame personen inder selver plaets gestelt sullen worden. Ordonneren voorts de huysmrs ende regenten der gasthuysen ende diergelijcke, inde welcke paepsgesinde moeders sijn, nae den voors. jare 1615 aengenomen, d'selve te licentieren ende tegens d'aenstaende vervaertijt van Victoris met approbatie der heeren Burgemren andere gequalificeert als boven aen te nemen, op poene dat in cas van dilay ofte refuys, 'tselve bij de Magistr. gedaen sall worden. Gelijck oock geordonneert wort de priesters die onder de voors. broeders ofte regenten bevonden worden, hun vande selve broederschappen te abstineren ende te onthouden, eñ voorts de voors. regenten ofte broeders d'selve priesters niet te convoceren ofte te admitteren tot hare vergaderingen, nemaer d'heeren Borgemren binnen xiij dagen naer insinuatie deser, in elcke priesters plaetse te presenteren een ander persoon vande ware Christel. Gereformeerde religie, omme bij haer E. geapprobeert te werden, op de verbeurte van hondert gul. ten behouve vande ambachtscamer voors. Aldus gedaen bij de Vroetschap voors. met eenparige stemmen den xxviij^en^ Augusti 1637.

Get. J. van Nypoort.

---

1) *Maener*, Kil. regator sententiae, qui judicem monet ut jus dicat. *Uitmaander* zal hetzelfde beteekenen, zoo heeft *maenen* dezelfde kracht als *vtmaenen*, exorcisare.

MEMORIE

VAN TGEENE MIJ IS VOORGEKOOME IN HET BESOLLICITEREN VAN DE VROEDSCHAPS-PLAATS VAN DE STAD UTRECHT, GEVACEERT DOOR DE DOOT VAN DEN HEER ONTFANGER

MANSVELDT.

1703 den 21 December sijnde Vrijdagh. Hebbe ik bij alle de heeren raden aan huys geweest om mijn dienst te presenteren en haar gunst en stemmen te versoecken; van welcken ik de meeste op die dag hebbe thuys gevonden, en van haar alle een antwoord gekregen in generalen termen.

den 22 dito. Wederom gegaan bij de heeren, die daaghs te voren niet thuys hadde gevonden, en onder anderen ook ten na de middaghs aan het huys van de Oud-burgermeester Haak de Jong, daar mijn dit navolgende geval bejegende. Aan huys komende wiert ik opengedaan van sijn Ed. knecht, die mijn sijde dat sijn heer volk bij hem hadde; die ik antwoorde, dat hij sijn heer eens ging vraagen of ik hem geongelegentheyt soude doen van hem maar een woortje of twee te spreecken; die mijn de bootschap bracht, als het mijn beliefden, en mij alsoo liet gaan in de eerste kamer aan de rechterhand. Waarop metten eerste, ja bijna gelijk, de heer Jong ook inquam door een andere deur, die ook straks twee stoelen settede, waarop ik seyde, dat ik de Burgemeester (dewijle hij volk bij hem hadde) niet langh soude ophouden, en niet wilde gaan sitten. Daarop sijn Ed. mij repliceerde, dat hij mijn wat te seggen had, en mij vraagde of ik wel wist dat er parthijen waaren in de regeringh, en of ik geen meer vrienden die mijn haar stem hadden gegeven hadde als de heer Roelands, die hij seyde dat wist dat voor mijn was.. Waarop ik antwoorden, dat (gelijk als mijn

heer selver wel wist) niemandt soo schielijk sig selven wilden positif declareren, en dat ik het derhalven nog niet wist, maar dat ik hoopte op de heeren haar gunst en genegentheyt. Waarop hij mijn seyde, dat hij geloofde dat de Burgemeester Sypesteyn mitsgien voor een ander was, en dat hem met sijn parthye alles wat de Burgemeester van Royen deede niet aanstongh, maar alles in twerk soude stellen om die tegen te gaan. Waarop ik weder antwoorde, dat de heeren mij van die parthijschappen niets hadde gesegt en ook niet wist; en dat ik versocht de gunst van de heeren. Waarop hij mijn wederom seyde, dat soo de heer Roelands nog een heer twee a drie kost disponeren om positif haar stem aan mijn te geven en ik door mijn oom, de heer van Cockengen, kost maken, dat ik de stem ook kost krijgen van de heeren Hattingh ende Hamel, die door de aliantie aan de heer Hattingh aan hem geparenteert was, dat ik dan geholpen door sijn parthye al seer verre soudt comen, en dat ik mijn werk daarvan hoorde te maken; en wensten mijn dan daarvan nader te spreecken, wanneer hij mijn verders opening van saacken soude geven, en dat die saaken van hem alleen niet quamen, maar dat hij eenige heeren bij hem ten eeten hadde (daaronder hij noemde de heer van Lockhorst), die hij over mijn saak hadde gesproocken. Waarop ik seyde, dat ik hem bedankte voor sijn genegentheyt ende instructie; daarop hij seyde, dat het geen instructie was, maar een raad als een goed vriend en onder vier oogen in confidentie gesegt, en waarvan hij aan niemand soo openhertigh hadde gesproocken. Waarop ik hem weder bedankte, dat hij sooveel confidentie in mijn hadde, ende opstaande recommandeerde ik mij vorders in sijn gunst. Aan de deur mijn afscheydt nemende sij hij nogmaal, dat hij mij daarop nog wel eens nader wenste te spreeken, wanneer hij mij nog verder opening soude geven; en alsoo nam ik mijn afscheydt.

INHOUD.

Bladz.

Naamlijst der leden van het Historisch Genootschap . . . . 1.

Ten geschenke ontvangen boekwerken. . . . . 14.

Rekening van 't Historisch Genootschap. 1880 . . . . . 24.

Stukken uit het Archief van Hilten, p. 25.

Stukken rakende de HH. Edelen en Ridderschappen 's Lands van Utrecht, die beschreven plachten te worden van den jare 1375 tot 1630. . . . . 25.

Staatkundige berichten uit Frankrijk, over de jaren 1650 tot Maart 1653 . . . . . 67.

Stukken rakende de lichtlng der Waardgelders te Utrecht. . 307

Werk- en tuchthuis te Utrecht, in 1615 opgericht uit de goederen der Broederschappen, en Remonstrantie van den Heer van Moersbergen daartegen . . . . . 388.

Notitie van 't voorgevallene bij den doorbraek van den Leckendijck Bovendams in de Wijckerweert bij Wijck, op den 28 Febr. 1747 Genoteert in de stad Utrecht (Eigenhandige aanteekeningen van Mr. Dirk Woertman, lid van de Vroedschap). 40.

Korte notitie van 't geene gebeurt is bij occasie van 't afsterven van den Heer Boudaen, Raad in de Vroedschap der stad Utrecht, en mijne bevordering in desselfs plaats, met het geene van tijd tot tijd daerop gevolgt is . . . . . 251.

Fragment eener kroniek van het voorgevallene te Utrecht in 1524—1548 door Jhr. Herbaren van Aemstel van Mijnden, heer van Ruwiel. Medegedeeld door Mr. S. Muller Fz. . . 328.

Origineele brieven betreffende de onderhandelingen van Gelderscbe heeren over sauvegarde te Brussel. Berichten omtrent den inval van Graaf Hendrik van den Berg in Gelderland. Medegedeeld door F. Baron van Lijnden van Hemmen. . . 353

Bladz.

Besluit van den Raad van Nijmegen betreffende subsidie ten behoeve der belegering van 's Hertogenbosch. Medegedeeld door F. Baron van Lijnden van Hemmen . . . . . 381.

Relaes van 't gepasseerde in 't eylandt Alsen, den 14. 15. 16. 17. ende 18en Dec. 1658. Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam . . . . . 383.

Memorie van tgeene mij is voorgekoome in het resolliciteren van de Vroedschaps-plaats van de stad Utrecht, gevaceert door de doot van den heer ontvanger Mansveldt . . . . . 421.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) *f* 5.—.	4e jaargang. 1848. . *f* 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	
6e jaargang. 1850. . *f* 6.—.	19e jaargang. 1863. . *f* 7.40.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	5e *serie*
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
3e *serie*	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	25e jaargang. 1869. . -10.70.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	6e *serie*
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
4e *serie*	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	30e jaargang. 1874. . -10.30.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. *f* 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. *f* 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. *f* 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1e deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk, Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams . . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten . . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. . . . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Eerste Deel.* 1584—1618. . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. . . . . - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot. . . . . - 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. . . . . - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627 . . . . . - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . *f* 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629 . . . . . - 8.20.

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630. . . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644. . . . . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . - 10.80.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . *f* 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.
Idem. IIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IIIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IVe Deel . . . . . - 8.80.
Idem. Ve Deel . . . . . - 5.40.

DAGVERHAAL van JAN VAN RIEBEEK, Eerste Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop. . . . - 1.20.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

SUPPLEMENT-KATALOGUS der derde uitgave in 1872 van de Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 1882. . . . . - 1.10.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

ZESDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1883.

HONORAIRE LEDEN.

M. Amari, te Rome.
Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
E. de Borchgrave, te Brussel.
E. de Busscher, te Gent.
R. Chalon, te Brussel.
H. Conscience, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Fr. Cramer, te Straalsond.
J. L. A. Diegerick, te Iperen.
Dr. J. H. A. Ebrard, te Erlangen.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Luik.
L. P. Gachard, te Brussel.
L. Galesloot, te Brussel.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. de Geer, te Utrecht.
Dr. H. Grote, te Hannover.
Henry Havard, te Parijs.
Ferd. von Hellwald, te Rome.
A. Henne, te Brussel.
Dr. J. F. J. Heremans, te Gent.
Xavier Heuschling, te Brussel.
Th. Juste, te Brussel.
F. Kügler, te Berlijn.
L. von Ledebur, te Berlijn.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.
K. Nijs, te Antwerpen.
Ch. Paeille, te Rijsel.
Ridder Jules Pautet, te Beaune.

NAAMLIJST DER LEDEN [1]

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Tweede Secretaris.*
Mr. J. I. D. Nepveu, *Eerste Bibliothecaris.*
Dr. J. Hartog, *Tweede Bibliothecaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Mei 1882.

Jhr. W. Boreel van Hoogelanden, te Velzen.
Dr. Th. Borret, te Vogelenzang.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
J. Broekema, te Middelburg.
G. de Bruyne, te Utrecht.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. J. de Bull, te Amsterdam.
Mr. A. H. N. van der Burgh, te 's Gravenhage.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. H. H. van Capelle, te Arnhem.
Mr. C. A. Chais van Buren, te Amsterdam.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
Jhr. J. F. L. Coenen van 's Gravensloot, te Utrecht.
G. Craayvanger, te Utrecht.
J. Craandijk, te Rotterdam.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
Dr. C. E. Daniels, te Amsterdam.
J. Backer Dirks, te 's Gravenhage.
Mr. H. J. Dyckmeester, te 's Gravenhage.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
Mr. C. G. de Balbian van Doorn, te Utrecht.
Mr. J. J. van Doorninck, te Zwolle.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Mr. W. I. C. Rammelman Elsevier, te Leiden.
Mr. D. Engelberts, te Vorden.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Mr. D. Everwijn, te Brummen.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.
Mr. H. O. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.

Mr. J. Fockema Andreae, te Leiden.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
Mr. J. A. Fruin, te Utrecht.
Mr. R. Fruin, te Leiden.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr.. te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. G. de Geer, te Winschoten.
Jhr. Mr. E. L. de Geer, te Zeist.
Jhr. Mr. J. J. de Geer van Rijnhuizen, te Jutfaas.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. H. Gerlings, te Haarlem.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
Jhr. Mr. J. de Grez, te 's Hertogenbosch.
Dr. T. J. van Griethuysen, te 't Waal.
W. T. van Griethuyzen, te Rotterdam.
J. Baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
J. Habets, te Maastricht.
Dr. F. J. van den Ham, te Groningen.
Dr. H. G. Hamaker, te Katwijk a/d Rijn.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.
Mr. W. L. van Helten, te Rotterdam.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
Mr. A. C. van Heusde, te Utrecht.
Mr. S. J. Hingst, te Amsterdam.
W. J. Hofdijk, te Amsterdam.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Dr. A. E. J. Holwerda, te Leiden.
J. H. Hooyer, te Arnhem.
F. A. van Braam Houckgeest, te Haarlem.

Dr. G. A. Hulsebos, te Utrecht
Mr. E. Huydecoper van Nigtevecht, te Utrecht.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarseveen, te Maarseveen.
Jhr. Mr. J. W. H. M. van Idsinga, te Gravenhage.
A. Ising, te 's Gravenhage.
F. H. G. van Iterson, te Leiden.
H. de Jager, te Brielle.
Dr. P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. J. de Jonge van Zwijnsbergen, te Helvoirt.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Dr. Th. Jorissen, te Amsterdam.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
Dr. G. M. Kan, te Amsterdam.
D. van der Kellen, te 's Gravenhage.
J. Ph. van der Kellen, te Amsterdam.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluyt, te Amsterdam.
J. Kneppelhout, te Oosterbeek.
Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg, te Utrecht.
Dr. W. J. C. Knuttel, te Gravenhage.
W. J. Koop, te 's Gravenhage.
S. S. de Koe, te Utrecht.
Mr. J. S. G. Koning, te Wedde.
F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Mr. C. C. N. Krom, te 's Hertogenbosch.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
A. C. Kruseman, te Haarlem.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
E. H. Lasonder, te Utrecht.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. C. P. Lenshoek, te Wolfaartsdijk.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.

Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. A. Looijen, te Utrecht.
Mr. J. de Louter, te Utrecht.
Mr. C. Th. Baron van Lynden van Sandenburg, te 's Gravenhage.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem.
Mr. Ac. Baron Mackay, te Zutphen.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Mr. W. C. Mees, te Amsterdam.
Mr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
D. C. Meijer Jr., te Amsterdam.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. H. E. Moltzer, te Groningen.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. P. L. Muller, te Groningen.
Mr. C A. Nairac, te Barneveld.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Rotterdam.
Dr. J. J. van Oosterzee, te Utrecht.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Dr. G. Penon, te Groningen.
M. A. Perk, te Amsterdam.

Mr. J. E. van Persijn, te Nunspeet.
Mr. R. G. Philipson, te Zwolle.
Dr. R. A. S. Piccardt, te Goes.
Dr. A. Pierson, te Amsterdam.
Mr. N. G. Pierson, te Amsterdam.
H. G. van der Poel, te Veenendaal.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
A. Pompe, te Breda.
Dr. P. Jz. Proost, te Geervliet.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
Dr. E. D. Pijzel, te Deventer.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Bemmel.
Mr. F. A. L. Ridder van Rappard, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te Arnhem.
J. B. Rietstap, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. du Rieu, te Leiden.
Dr. G. J. Brutel de la Rivière, te Krabbendijke.
Mr. H. H. Baron Roëll, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
M. Roest Mz., te Amsterdam.
Mr. N. de Roever, te Amsterdam.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Mr. H. G. Römer, te Jutfaas.
Dr. R. C. H. Römer, te Deil.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
W. F. N. van Rootselaar, te Amersfoort.
Dr. M. A. N. Rovers, te Haarlem.
J. B. Scheffer, te Rotterdam.
J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam.
J. N. Scheltema, te Amsterdam.
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, te Arnhem.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.

U. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, te Utrecht.
Dr. Chr. Sepp, te Leiden.
Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Jhr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. van Slee, te Brielle.
Mr. A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. Baron Sloet, te Arnhem.
M. P. Smissaert, te Utrecht.
Mr. J. J. Smits, te Batavia.
O. A. Spitzen, Zwolle.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Mr. E. Ridder de Stuers, te Maastricht.
Dr. L. J. Suringar, te Maastricht.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak, te 's Gravenhage.
J. A. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
Dr. M. C. Tideman, te Rotterdam.
P. A. Tiele, te Utrecht.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. des Tombe, te 's Gravenhage.
A. van Toorenenbergen, te Groningen.
Dr. J. J. van Toorenenbergen, te Amsterdam.
Dr. H. Edema van der Tuuk, te Noordwolde.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Mr. M. Verbrugge, te Middelburg.
Dr. J. Verdam, te Amsterdam.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. H. Verloren van Themaat, te Utrecht.

Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. P. J. Veth, te Leiden.
N. P. Visvliet, te Middelburg.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhage.
J. J. van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Mr. A. D. de Vries Az., te Amsterdam.
R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. M. de Vries, te Leiden.
Dr. A. Vrolik, te 's Gravenhage.
W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. A. C. Waller, te Haarlem.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Wageningen.
Jhr. Dr. D. C. Waubert de Puiseau, te Leeuwarden.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
Mr. C. A. J. Willeumier, te Amsterdam.
A. Winkler Prins, te Veendam.
J. Wolbers, te Utrecht.
Dr. H. Wenzelburger, te Amsterdam.
E. Cats Wor, te Enkhuizen.
B. W. Wttewaall, te Utrecht.
A. W. Wijbrands, te Hoorn.
Dr. B. H. C. K. van der Wijck, te Groningen.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Utrecht.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
J. C. Zimmerman, te Amsterdam.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Watenschappen, te Batavia.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: *Onderzoek leidt tot waarheid*, te 's Gravenhage.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

Universiteits Bibliotheek, te Amsterdam.

Universiteits Bibliotheek, te Utrecht.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland. te Middelburg.

Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg. te Maastricht.

Académie royale des Sciences. des Lettres et des Beaux-arts de Belgique. te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie. te Brussel.

Académie d'Archéologie de Belgique. te Antwerpen.

Société archéologique de Namur. te Namen.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Société d'Histoire et d'Archéologie. te Genève.

Société d'Histoire de la Suisse romande. te Lausanne.

Institut archéologique liégeois. te Luik.

Institut luxembourgeois. te Luxemburg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas.

Comité central de publication des inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Orientale, te Gent.

Messager de Gand, te Gent.

Königlich bayerische Akademie der Wissenschaften. te München.

Verein für hamburgische Geschichte. te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monatschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Gratz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin i/M.

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvége, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

C. J. Gonnet, *Cornelius Schonaeus en eenige zijner vrienden* (Overdruk).

C. J. Gonnet, *De wallen en poorten van Haarlem, geschiedenis van de versterking eener oude stad.* Haarlem, 1881. 8°.

C. J. Gonnet, *Het archief van het Beggijnhof te Haarlem* (Overdruk).

J. B. Rietstap, *Heraldieke Bibliotheek*, Nieuwe Reeks, IV. 1, 2. 's Gravenhage. 1881. 8°.

M. Amari. *Su le iscrizioni arabiche del Palazzo regio di Messina.* Roma. 1881. 4°.

Mr. J. H. Hora Siccama, *De brieven en gedenkschriften der Koningin Maria van Engeland* (Overdruk).

L. A. Huguet Latour, *Annuaire de Ville-Marie.* Montréal. 1863—1880. 8°.

L. A. Huguet Latour. *Prospectus of the catholic commercial Academy of Montreal and of the scientific and industrial school.* Montreal. 1874. 8°.

L. A. Huguet Latour. *Twentyninth annual report of the natural history Society of Montreal.* Montreal, 1857. 8°.

L. A. Huguet Latour. *The canadian antiquarian and numismatic journal.* II. 2. IV. 4. VII. 1. Montreal, 1873, 1876, 1878. 8°.

L. A. Huguet Latour. *Proceedings at the annual meeting*

of the natural history society of Montreal 1880/81. Montreal, 1881. 8°.

Dr. Rembry-Barth, *Histoire de Menin.* Menin, 1881. 3 vol. 8°.

A. J. Nijland, *De belgische revolutie met de ridders van het Metalen Kruis herdacht te Amsterdam* 24 en 25 October 1881. Utrecht, 1881. 8°.

Karl Bartsch, *Bibliographische Uebersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie im Jahre* 1880. Heidelbarg, 1881. 8°.

O. A. Spitzen, *Nalezing op mijn Thomas a Kempis, als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd.* Utrecht, 1881. 8°.

Mr. A. J. Enschedé, *Des Villates en France et aux Pays-Bas; notes généalogiques recueillies par deux arrière-neveux.* Haarlem 1881. 8°.

Dr. S. Piccardt, *Levensbericht van H. Q. Janssen* (Overdruk).

Luigi Pigorini, *I terpen della Frisia* (Overdruk).

Mr. A. J. Andreae, *De Lauwerszee nagespoord in haren omvang en hare verschillende bedijkingen.* Leeuwarden, 1881. 8°.

Ch. Rahlenbeck, *Le Taciturne devant l'Académie* (extrait de la Revue de Belgique). Brux., 1881. 8°.

Abr. Bredius, *Mededeelingen uit het Haagsche gemeente-archief* (Overdruk).

Dr. M. A. N. Rovers, *Mannen van beteekenis.* Dean Stanley. Haarlem, 1882. 8°.

D. Bierens de Haan, *Levensschets van Isaac Paul Delprat* (Overdruk).

Nog een Oud Hoekje der Veluwe door een plattelands Burgemeester. Barneveld, 1882. 8°.

Dr. A. Ebrard, *Bonifacius der Zerstörer des columbanischen Kirchentums auf dem Festlande.* Gütersloh, 1882. 8°.

Dr. J. Hartog, *Santhorst* (Overdruk uit *de Gids*).

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Tweede vervolg van de beschrijving der schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam. 's Gravenhage, 1881. 8°.

Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven, III, 1880. 's Gravenhage, 1881. 8°.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst, III, 1880. 's Gravenhage, 1881. 8°.

Jhr. Mr. W. M. v. Weede, *Rapport over de kunst in België.* 's Gravenhage, 1881. 8°.

Recueil des traités et conventions conclus par le Royaume des Pays-Bas avec les Puissances étrangères depuis 1813 *jusqu'à nos jours par* E. G. Lagemans, VIII. La Haye, 1882. 8°.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg, XVIII. Ruremonde, 1881. 8°.

Van het Kon. Oudheidkundig Genootschap:

Jaarverslag, 1880/81. Amsterdam, 1881. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Catalogus van de Bibliotheek over Utrecht door Mr. S. Muller Fz^n. Utrecht, 1881. 8°.

Verslag van den toestand der gemeente Utrecht in 1881. Utrecht, 1882. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Kampen:

Register van Charters en Bescheiden in het oude Archief van Kampen, bewerkt door Mr. J. Nanninga Uitterdijk, V. Kampen, 1881. 8°.

Van Gedeputeerde Staten van Friesland:

Systematische catalogus der Provinciale Bibliotheek van Friesland, V. Leeuwarden, 1881. 8°.

Van de Maatschappij tot bevordering der Bouwk.:
Afbeeldingen van bestaande oude gebouwen, 23e aflev. Amsterdam 1881. folio.

Van de Commissie van Bestuur van het Museum van Oudheden in Drenthe:
Verslag aan Gedeput. Staten over 1880. Assen, 1881. 8°.

Van Dijkgraaf en Hoogheemraden van den Hondsbossche en Duinen tot Petten:
Vervolg op de Nalezing tot de verzameling van stukken van 1388 *tot* 1598, *betrekkelijk het Hoogheemraadschap van den Hondsbosche en Duinen tot Petten.* Alkmaar, 1881. fol. (Niet in den handel).

Van de Hoofdcommissie:
Drie en twintigste jaarl. verslag van het Leeskabinet te Rotterdam. Rotterdam, 1882. 8°.

Van de Commissie voor het sted. museum te Alkm.:
Verslagen over 1880/81. Alkmaar, 1881/82. 8°.

Van het Bestuur:
Algemeen verslag der Maatschappij Felix Meritis over 1881. Amsterdam, 1881. 8°.

Van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage:
Verslag van de aanwinsten over 1880. 's Gravenhage, 1881. 8°.

Van de Maskerade-commissie:
Incomst van den Aertshertoghe Matthias binnen Brussele 18 *Jan.* 1578. Utrecht, 1881. 8°.

Van den Heer A. Bn. Schimmelpenninck v. d. Oye:
Oorlog met Atjeh. Verslag van het verhandelde in de vergaderingen der Tweede Kamer in comité-generaal van 16, 17, 18 en 19 *April* 1874. 's Hage, 1880. fol.

Van het Verein für Geschichte der Stad Meissen:
Mitteilungen, I. Meissen, 1882. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. Nederland en N. Indië. *b.* Belgie. *c.* Duitschland. *d.* Zwitserland. *e.* Spanje. *f.* Amerika.

a. Nederland en N. Indië.

Van de Kon. Akadem. v. Wetensch. te Amsterd.:

Verslagen en Mededeelingen, afd. Natuurk., 2de Reeks, XVI, 2, 3. XVII, 1, 2, 3. Amsterdam, 1881/2. 8°.

Verslagen en Mededeelingen, afd. Letterk., 2de Reeks, X, 3. XI, 1, 2. Amsterdam, 1881/2. 8°.

Verhandelingen, XXI Amsterdam, 1881. 4°.

Tria Carmina latina. Amsterdam, 1881. 8°.

Naam- en Zaakregister op de Verslagen en Meded., afd. Letterkunde, deel I—XII. Amsterdam, 1882. 8°.

Jaarboek 1881. Amsterdam, 1881. 8°.

Van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden:

Handelingen en Mededeelingen 1881. Leiden, 1881. 8°.

Levensberichten der afgestorv. medeleden. Leid., 1881. 8°.

Alphabetische lijst der leden. Leiden, 1881. 8°.

Van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap:

Verslag van het verhandelde in de algemeene vergadering van 21 *Junij* 1881. Utrecht, 1881. 8°.

Aanteekeningen van het verhandelde in de Sectievergaderingen 1880/81. Utrecht, 1880/81. 8°.

J. van Leeuwen, *Commentatio de Aiacis Sophoclei authentia et integritate.* Utrecht, 1881. 8°.

J. F. Gebhard Jr., *Het leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen*, 2 Dl., met geslachtlijst. Utrecht, 1881. 8°.

Van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde:

De vrije Fries XV, derde reeks III, 1. Leeuw., 1881. 8°.

Frieslands Hoogeschool en het Rijks-Athenaeum te Franeker, door Mr. W. B. S. Boeles, II, 2, 1. Leeuwarden, 1882. 8°.

Van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis:

Handelingen, 47ste vergadering. Zwolle, 1881. 8°.

Verslagen en Mededeelingen, 12. Zwolle, 1881. 8°.

Quohier der bezittingen van 's Konings vijanden in Zalland, opgemaakt in 1583. Zwolle, 1881. 8°.

Verslag van de handelingen der 48ste *vergadering*, 25 October 1881. Zwolle, 1882. 8°.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia:

Tijdschrift, XXVI, 5, 6. XXVII, 1, 2, 3. Batavia/'s Hage, 1881. 8°.

Notulen, XVIII, 4. XIX, 1, 2. Batavia, 1881. 8°.

Verhandelingen, XLII, 1. Batavia/'s Hage, 1881, 8°.

— XLIII. Leiden, 1882. 8°.

Van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië:

Reis in Oost- en Zuid-Borneo, van Koetei naar Banjermassin, door Carl Bock, met atlas, I. 's Hage, 1881. 4°.

Bijdragen, 4e volgreeks, V, 1, 2, 3. 's Hage 1881. 8°.

Verslag van den staat der bibliotheken van het Kon. Instituut en van het Indisch Genootschap, 1880. 's Gravenhage, 1881. 8°.

Van het Indisch Genootschap:

Notulen van de algem. vergaderingen van 29 *Maart*, 25 *Junij*, 22 *Sept.*, 25 *Oct.*, 22 *Nov.*, 27 *Dec.* 1881, 28 *Febr.* 1882. 's Hage, 1881/82. 8°.

Naamlijst der leden.

b. België.

Van de Académie royale de Belgique:

Correspondance du Cardinal de Granvelle, 1565—1586, publiée par Edm. Poullet, II. Bruxelles, 1880. 4°.

Istore et croniques de Flandres, par Kervyn de Lettenhove, I, II. Bruxelles, 1879/80. 4°.

Chronique de Jean des Preis dit d'Outremeuse, publiée par S. Bormans, VI. Bruxelles, 1880. 4°.

Chroniques de Brabant et de Flandre, publiées par Ch. Piot. Bruxelles, 1879. 4°.

Cartulaire de l'abbaye d'Orval, par Hip. Goffinet. Brux., 1879. 4°.

Bulletin, 2e Série, 46, 47, 48, 49, 50. Bruxelles, 1878/9. 8°.

Annuaire, 1879, 1880, 1881. Brux., 8°.

Compte-rendu des Séances de la Commission royale d'histoire, 4me Série, VI, VII, VIII. Bruxelles, 1878, 1879, 1880. 8°.

Biographie nationale, VI, 2. VII, 1. Bruxell., 1879, 1880. 8°.

Van de Commission royale d'art et d'archéologie te Brussel:

Bulletin, XVIII, XIX, XX, 1—8. Bruxelles, 1879—1881. 8°.

Van de Académie d'Archéologie de Belgique:

Annales, XXXV, XXXVI. Anvers, 1879/80, 8°.

F. van der Taelen, *Notice sur Jeanne Marie van der Genst.* Anvers, 1879. 8°.

Bulletin, II, 3e Série des *Annales*, 4, 5. Anvers, 1877/78. 8°.

Bulletin seconde partie, 2—11. Anvers, 1879/80. 8°.

Van de Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg:

Publications, XVII, XVIII. Ruremonde, 1881/82. 8°.

Van den Oudheidskundigen Kring van het land van Waas:

Annalen, VIII, 3, 4. St. Nikolaas, 1881/2. 8°.

Van de Société archéologique de Namur:

Annales, XV, 2. Namur, 1881. 8°.

Van de Redactie:

Messager des Sciences historiques, 1881, 1, 2, 3, 4. Gand, 1881. 8°.

c. DUITSCHLAND.

Van de kön. baier. Akademie der Wissenschaften te München:

Sitzungsberichte der philos.-philol.-hist. Classe, 1881, II, 1, 2, 3, 4, 5. München, 1881. 8°.

Abhandlungen der hist. Classe, XVI, 1. München, 1881. 4°.

K. F. Heigel, *Die Wittelsbacher in Schweden.* München, 1881. 8°.

Van den Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde te Schwerin:

Meklenburgisches Urkundenbuch, XI. vol. Schwerin, 1863—1878. 4°.

Jahrbücher, 1r, 2r—46r Jahrgang. Schwerin, 1836—1881. 8°.

Van den Harz.-Verein für Geschichte und Alterthumskunde te Wernigerode:

Zeitschrift, XIII. Schlussheft XIV. Wernigerode, 1881, 1882. 8°.

Van de k. k. geographische Gesellschaft te Weenen:

Mittheilungen, 1880, 1881. Wien, 1880/81. 8°.

Van den hist. Verein für Steiermark:

Mittheilungen, XXIX. Graz, 1881. 8°.

Van de oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften te Görlitz:

Neues lausitzisches Magazin, LVII. Görlitz, 1881. 8°.

Van den Verein für hamburgische Geschichte:

Zeitschrift, neue Folge, IV, 2, 3. Hamburg, 1881. 8°.

Mittheilungen, 1881. Hamburg, 1881. 8°.

Van den Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde:

Zeitschrift. X. 3. 4. Jena. 1881 2. 8°.

Van de Redactie:

Alt-preussische Monatschrift. XVIII. 3. 4. 5. 6, 7, 8. Königsberg in Pr.. 1881. 8°.

Van den hist. Verein für Schwaben und Neuburg:

Zeitschrift. VIII. Augsburg. 1881. 8°.

Van den hist. Verein von Oberpfalz und Regensburg:

Verhandlungen. XXXV. Stadtamhof. 1880. 8°.

Van den hist. Verein für Niedersachsen:

Zeitschrift. 1881. Hannover. 1881. 8°.

43ste *Nachricht*.

Van den Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben:

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. IV. Stuttgart. 1881. 8°.

Van het Germanische Museum te Neurenberg:

Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1880. 1881. Nürnberg. 1880/81. 8°.

d. Zwitserland.

Van de Société d'histoire et d'archéol. de Genève:

Mémoires et Documents. XX. 2. Genève. 1881. 8°.

e. Spanje.

Van de Real Academia de la Historia te Madrid:

Boletin. II. 1. Madrid. 1882. 8°.

f. AMERIKA.

Van de Smithsonian Institution te Washington:

Contributions to knowledge, XXIII. Washingt., 1881. 4°.

Miscellaneous Collections, XVIII, XIX, XX, XXI. Washington, 1880/81. 8°.

A memorial of Joseph Henry published by order of the Congres. Washington, 1881. 8°.

Refunding of the national debt. Washington, 1881. 8°.

Report of the comptroller of the currency, 1880. Washington, 1880. 8°.

REKENING VAN 'T HISTORISCH GENOOTSCHAP.

1881.

ONTVANST.

Saldo der rekening 1880	*f* 1378.40[5]
Contributiën	- 2590.—
Verkochte Werken van 't Genootschap . .	- 120.20[5]
Rente van 't reserve-kapitaal en van belegd kasgeld	- 225.37
	f 4313.98

UITGAAF.

Kosten der Werken van 't Genootschap .	*f* 2354.37[5]
Bibliotheek en Leesgezelschap	- 400.18
Bezoldiging van den amanuensis en van den bode, drukwerk, porto's enz. . . .	- 271.53
Kosten van 't locaal voor de vergaderingen	- 101.—
Saldo op nieuwe rekening over te brengen	- 1186.89[5]
	f 4313.98

GEVANGENSCHAP VAN J. VAN LYNDEN.[1])

MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen.

Ik, Raeb van Bueren, doe kondt ind bekenne avermits desen quijtbrieff, also als Jasper van Lynden an mijnen handen gefenckelicke steit, dat ick denselven Jasper van der vurg. sijnre gefenckenschappen ind der hanttastinge ind gelaifften, hij mij deshalven gedaen heeft, woe sich die handell dair van allet begeven heefft, gensslick geheell ind all loss ledich ind quijt gescholden heb, ind avermyts desen quijt schelde ind en ken off en weet opte vurss. Jasper achter desen dach vorder geyne opspraicke off toe seggen der gefenckenschappen ind gelaiften halven enichsynts meer te behalen off te hebben. Sonder argelist oirk. der wairheyd, heb ick, Raeb van Bueren vurss., desen quijtbrieff myt mijnsselffs hant ind naeme onderteikent, ind omme gebreeck mijns segels gebeden Derick Poilmañ dess selvē brieff ter meerre kondt voir ind aver mij to besegelen.

Dat ick Derick vurss. om bede. Raebs vurss. gerne gedaen ind mijn zegell beneden op spatium des briefs gedruckt heb. Geg. inden jair onss H^{n} dusent vijff hondert ind vier, op donredach na unss lieve vrouwen dach assumptionis.

Raeb van Bueren.

(*Copie.*)

---

1) Jasper van Lynden, vijfde Baron van Hemmen, heer van Boedelham, Blitterswijk, Rozendaal enz. De omstandigheid zijner gevangenschap blijkt uit het volgende stuk.

[1])

.... ind gheve ick .... van Lynden, u. F. G. onderdanige arme dienre ind Leenman der heerlicheits Blitterswick, u. F. G. oetmodelick ind dienstlick te kennen, woe dat ick in den jare van vieren in dienst u. F. G. bynnen Ghelre wesende, ind dat belech ter tijt van wegen u F. G. vur Wachtendonck was, durch muntlick beveel u. F. G., rijdende mit anderen u. F. G. dieneren, nedergelegen ind hart gewont byn geweest, mijn perden ind harnisch verlaeren, ind daer benevens, tot mijnen onverwynlicken ind verderfflicken schaeden, mit verkoupynge ind beswerongh mijnre armueden, mij selve heb gequeten aen handen mijnss gen. hern van Cleve, ind soe mij Rabe van Buren, Ritmeister, ter tijt tot Cranenburch gevangen ind aen handen sijn F. G. gestalt had, welicke gevenkenisse mij aver die acht hondert golden gulden gecost hieft, — Soe dan dese mijne nederlaeghe u. F. G. Land-Rentmeister Henrick die Graiff, Erffaight tot Erkelens ind beveeler tot Hattem, die ter selver tijt mit in den velde was, mit meer gueder luyden kundich rijdende na Nijmegen omb gescoth ind kruyt toe haelen, twelick vur den huyse Wachtendonck van noeden was, ind ter tijt eyn deell hessensche ruyteren oeck in u. F. G. dienst laegen, ind mit mij nedergeworpen, die doch van u. F. G. gequyt sijn worden, doch u. F. G. deden mij toe seggen mit Johan van Bronckhorst, Waltgreve, zeliger gedachten., woe ick mij ten yersten vermits troest ind bijstant mijnre frunden solde helpen

---

1) Van het hoofd van het oorspronkelijk stuk tot Hertog Karel van Gelre en Gulich gericht, was alleen het volgende overgebleven .... lich ind Greve .... Gron..... Covarden ind van der Drenthe mijnen genad.....

uyt mijne lasten, ind dit geschiet wesende, korts daerna wulden u. F. G. mij als andern u. F. G. dienern ind gevangen helpen quyten ind redden, van welicke toesaege ind vertroestinghe ick u. F. G. ter tijt hoeghlick dede dancken, nyet twivelende dan verhopende des en wurde mij alsoe geschien, ind suld aver langh tijt sulx u. F. G. t'kennen gegeven ind oitmodelyck versocht hebn̄, dan durch menichvoldich verloip krieghs ind orlochs, dat u. F. G. in middelertijt aengecomen is, heb ick mij gedult ind gerne geleden; heb noghtantz des u. F. G. hoegen wijsen Reden, mit namen Doctor Wijnant van Arnhem, zeliger gedachten., ind Lant-Rentmeister vuirss. vermaent ind duck gebeden umb dyt u. F. G. voert opt gefueghlikste toe verboetscappen: want mij dan vast voele kynderkens aengevallen zijn, ind ick gerne gelick als andern mitter eren voert wil, is hyromb mijne oetmoedige ind dienstlicke bede ind begern, dat u. F. G. mijnen guetwilligen dienst ind geleden schaeden mit gnaden aendencken ind mij helpen willen, dat ick gelick andern, u. F. G. dieneren hyrvan gequijt ind gereddet mach worden: want dit weynich u. F. G. nyet hyndert ind mij tot vollent mijnre ind mijnre kyndern helpen mach. Sulx will ick onderstaen liefs, guets ind bloets ongespaert toe verschulden omb u. F. G., ind heb mij nyewerst contrary desen bewesen, ken Got almachtich, die u. F. G. in hoegen staet regim̄t vrolick ind gesont vur all onwill bewaern moet, ind bid hyr van eyn genedich antwoert van u. F. G.

(*Copie.*)

BRIEVEN

VAN

KAREL VAN GELDER EN WILLEM VAN GULIK

AAN

JASPER VAN LYNDEN.

MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen.

Kaerle, Hertoge van Gelre ind van Guylick ind Greve van Zutphen.

Lieve getrouwe, om sunderlinge saicken will wij mit u toe spreken hebn̄, ind sus aver wech nyet toe schrijven sijn, begēn [1]) wij guetlicken gij ansiensbrieffs opsitten ind alhier bij ons komen wilt, om weder onse guede meyninge toe verstain. Des versien wij ons genselick tot u. Gegeven t'Arnhem den vij^{en} dach May, nostro sub secreto, anno mvxvij.

Charles.

Wirssen.

De superscriptie was: Unsen lieven getrouwen Jaspar van Lienden. Hē to Hymen ind to Blitterwijk.

(*Copie.*)

---

1) d. i. begeeren

Karell, Hertouch van Gelre ind van Gulick ind Greve van Zutphen.

Lieve getrouwe. Wij sijn in eygener p̄soenen bij den Hocihgeboren Fursten, onsen lieven hern ind vader, hrn̄ Henrick, Hertoughen to Brunswijck gewest, ind hebben die Hoichgeboren Furstynne, onse fruntlicke lieve nichte ind gesellynne, sijnre lieffden dochter, frouwe Elisabeth, geboren van Bruynswijck ind van Lunenberch, Hertoughinne van Gelre ind van Guylick etc., tot eer ind wailfairt ons ind onser lantscaippen beslaipen, ind sijn verdraigen, dat men ons dieselve onse gesellynne bynnen onser stadt Zutphen vueren sall, soe begeren wij guetlick ghij ruytersche wijse mit uwen knechten in onser diensten gheel ind roet gecleydt, opt rustigste, den 29 dach der maendt Januarij neestkoemen̄, tavontijde ind niet lather bynnen ons vurs. stadt komen ind sijn wilt, gestalt des anderen dages myt onsen Banerheren, Reden ind Amptluyden ind anderen van onser Ritterschappen, der selver ons gesellynnen mit oeren frunden onder ougen to rijden, helpen ontfangen ind infuren. Wij sullen u mit uwen knechten ind perden onderhalden ind verplegen, so dat ghij des eyn guet benuegen heben sult. Des versien wij ons also tot u ind willent myt gnaden erkennen. Gegeven in ons stadt Arnhem den 20 dach Decemb., nostro sub secreto, anno decimo octavo. Item soe wij u hyrbevoerens van wilbrait doen schrijven hebben, begēn wij gij ons sulx soe voell gij up brengen kondt, tegen ons liever frouwen avondt off dach, then langsten lichtmiss, bynnen ons stadt Zutphen schikken wildt.

Charles.

(*Copie.*)

Kairll, Herttoich van Gelre ind van Guylick ind Greve van Zutphen.

Lieve, getrouwe. Soe twiste ind scelonge [1]) sijn tusschen Wolff van Ruytenborch ther eenre, ind Hans Schaffer ther ander zijden, hercom̄ende van eyne leenguet, genoempt den Ruymeler, gelegen in onsen kerspell van Mauryck, heeft sich begeven [2]) dat Adolff van Ruytenberch Hanss vurg. to Culenborch as vurden Leenhern doen citeeren heefft, Hanss aldair nyet willē komen, pretendeerende 't selve guet nyet to Culenborch, dan totten van Palanth gehoeren solde, wairdurch eyne sententie tegen denselven Hanss gegain ind gegeven is, 't wellick hij vur ons as averleenheer t'kennē gegevē ind aengeroipen heeft. Sijn wij dairom̄e in raide geslatē [3]) die parthien quarta May neestcom̄eñ vur onse mānen van leen to doen verhoēn [4]) ind off deselve sententie van weerden sij, ind wie des mit recht Richter sijn sall to erkennē. Bevelen u dairom̄e guetlick, gij techen May neestcomeñ bynnen onser stat alhyr komt ind savontz inder herbergen zijdt, umb sandē daeghz mit sampt andē onse mañ van Leen, die alsdan oick hyr verscrevē sijn, die saicke to verhoēn ind dair inne t'helpen erkennen as recht ind behoēn sall. Hyrinne en lait geen gebreck vallen: want wij ons gensselick dair toe verlaten. Gegeven in onser stat Arnhem den xvij dach Aprilis, anno mdxxj.

Charlis. H. van Amstell.

De superscriptie was: Unsen lieven, getrouwen Jaspar van Lienden, Hē tot Hymmen ind Blitterwijck.

(*Copie.*)

---

1) d. i. verschil. 2) d. i. is gebeurd. 3) d. i. besloten. 4) d. i. verhooren.

Kairle, Hertouch van Gelre ind van Guylick ind Greve van Zutphen.

Lieve getrouwe. Umb wege ind middell vur to nemen dienen̄ tot underhaldonge ons staitz, inloissinge onsser renthen, betalonge onsser schulden, ind umb onse daigelixsche lasten vur to komen, hebn̄ wij ther begeeren der stede onss averquartiers Baenerhēn [1]), Ritterschap ind Stede onss alinges lantschap doen verschrijven op ten xxvij^{en} dach van deser maent, nementlick op sint Johans avont decollation̄, bij ons in onss stat Arnhem to komen, ind to sijn 's avonts inder herbergen, umb sanderen daighss deshalven mit malckanderen to communicieren as tot eer ind wailfairt onss ind onsser alinger lantschap 't best dienen sall. Begeren dairum̄ guetlick, dat ghij u opten selven daige fuegen wilt ind op die vurss. saicke helpen sluyten. Hyr inne en laet geen gebreck noch vertoch vallen, want wij ons des genslick tot u versien. Gegeven opt Loe op deinsdach post assumption̄ Marie a. mdxxiij.

Charles. B. van der Elst.

De superscriptie was: Unsen lieven getrouwen Jaspar van Lienden, Hēn tot Hym̄en ind Blitterswijck.

(*Copie.*)

Veste und froeme, besonder guede frundt, durch schryftlick beveell ons gen̄ lieven hēn, ind umb sunderlynge saicken sus niet toe schrievē, sijn wij van wege sijner F. G. myt u t'spreek hebben, dair ghij die gestalt uyth sijner F. G. schryften in kortz gehantreickt wail vernaimē hebt, is van wege sijner F. G. onse guetlicke gesynnē, neestcoemende dynstach 's morgens toe acht uren, sych persoenlick tot Broickhuysē

1) d. i. baanderheeren.

ynt doerp erschienē wyllē, sijner F. G. meynonge ind beveell wyeder alsdan van ons muntlick toe vernemē. Vertrouwē ons des vā wege sijner F. G. alsoe genslick tot u l., die Got almechtich yn frouden bewairt. Gesᵉⁿ op frydach post cineres, anno xxx.

Loeff van Egheren.
Johan vā Wyttenhorst.

De superscriptie was: Dem vesten und froemē Jaspar vā Liendē, Hēn tot Heym̄ ind Blytterswijck, onss besondren gued frunt.
(*Copie.*)

Veste ind frome, besonder guede vrundt.

Soemen up der daichfairt kortzleden alhyer den Droesten dis quartyers geschreven, der pennongen halven, die sij van wegē unss g. l. heren understanden hadn̄ toe voirderen, en hebn̄ wyr vnss g. l. here antwoirt dairup untfangen ain Ritterscap ind stede dis vierdells haldende. Begerē dair umb guetlichen yr up mayndach naistkomende des avents alhyr inder herberge sijn wyllē umb sijne F. genade mijnonge te vernemē. Gode dem almechtigen befaelen. Gegevē up dynsdach alreheilige avont a° xxxvj.

Burgemeistē Scep̄n ind Raidt der stadt
van Ruremunde.

De superscriptie was: Dem erntfesten ind fromen Jaspar van Lynden, here tot Hymmē ind Blytterswijck, unsen besonderen gued vrunden.
(*Copie.*)

Wilhelm, Hertzoch zu Gulick, Gelre, Cleve und Berg, Grave zu der Marck, Zutphen und Ravenssberg, Her zu Ravestein etc.

Lieve Rait und getruwer, umb der setting [1]) und anderer ursachen willen, dairan unns ind unsen landenn myrcklick gelegenn, bescheidenn wij u up nestkomenden dinxtach, nementlick denn viij^en^ disses monats Junij tegen denn avont, inn unse stat Arnheim, dairmede inn denn vurss. saeckenn alssdan mag geraitsaigt innd gehandelt werdenn. Versehenn wij unns also tot u. Gegeven tot dinxtach up denn ij^en^ dach Junij anno mdxl. Wassenberg.

De superscriptie was: Unsen lieven Rait ind getruwe Jaspar vann Lynden, H. tot Blijterswijck.

(*Copie.*)

Wilhelm, Hertouch to Gulich, Gelre, Cleeff und Berg, Greve to der Marck, Zutphen ind Ravenssberg, Her tho Ravestein etc.

Lieve Raith ind getruwe. Umb sonderlinge oirsaecken will, daran uns ind unsen landen gelegenn, iss unse meynung ind gesynnen, dat ghij u up frijdach nae den sonnendach Judica, nementlick denn xix^en^ dach dieses maents Martii, den avent, alhier to Cleeff bij uns ind andere unsere Raede verfuegenn willet, ind u dairan niet behinderen laetenn. Versien wij uns also tot u. Gegeven to Cleeff am xij^e^ dags Marty, anno mdxlv.

De superscriptie was: Unseren lievenn Raith ind getruwen Jaspar vann Lynden, Hern tho Hymmen ind Blijterswick.

(*Copie.*)

1) d. i. belasting.

VERZOEK VAN FR. VAN LYNDEN IN 1655

AAN DEN KEIZER

OM BELEEND TE WORDEN MET DE HEERLIJKHEID HEMMEN.[1])

(MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen).

Augustissime ac invictissime imperator.

Quid nobilis vir, Franciscus a Lynden, Dominus in Hemmen, feudi imperii, siti in ducatu Gelriae, in Betuwe, a nobis petierit ac impetraverit, rogamus ut Sacrosancta Vestra Majestas ex humili ipsius supplicatione dignoscere dignetur, atq̄, ad ipsius instantiam, literas investiturae, ante a sacra Caesarea Vestra Majestate concessae, a Senatu Aulico expediri, jure tertii & cujuscunq̄ alterius semper salvo, quales nunquam in hoc ducatu denegantur, sed cuivis petenti extraduntur, praesertim, cum hic supplicans sit, post mortem ultimi defuncti vasalli ac patris sui Theodori a Lynden filius natu maximus, sive senior in platea, aut ut nos hic loquimur, *die altste op straet*, nec ulla repraesentatio hic apud nos, ex constitutione Caroli Quinti, sacratissimae memoriae, tanquam Ducis Gelriae, locum obtineat, sed natu maximo semper jus primogeniturae competat. Quapropter & nos requirimus, ne sacrosancta vestra Caesarea Majestas permittere velit, hanc petitam investituram praenominati feudi de Hemmen supplicanti diutius denegari, sed ex benignissima ante

1) Zijne schoonzuster, geb. Gravin van Limburg en Bronkhorst, betwistte hem die Heerlijkheid.

obtenta concessione expediri & extradi. Datum Arnhemii 18/8 Novembris 1655.

Augustissime, gloriosissime ac invictissime Imperator, Vestrae Caes. Majestatis humillimi Ordines ducatus Gelriae ac comitatus Zutphaniae.

Ad praepotentes Dominos Ordines ducatus Gelriae ac comitatus Zutphanie.

Demonstrat quam humillime nobilis Franciscus a Lynden, Dominus de Hemmen, quomodo supplicans ante aliquot annos a sacrosancta Caesarea Majestate & ejusdem Consilio Aulico requisiverit ac obtinuerit concessionem investiturae dominii ac bonorum in Hemmen, in hoc Ducatu superiori-Batavia sitorum, jure feudi a sacra Caesarea Majestate recogniti. Quoniam autem in hoc Ducatu nemini investitura denegatur, ad quam concedendam domino semper manus patent, ac cuivis jus suum reservatur, absq̄ ullo praejudicio conceditur; ac hactenus petita ac concessa investitura a S. Caes. Majestatis Senatu Aulico retinetur ac retardatur, — Ideoq̄ rogat supplicans quam instantissime favorabiles vestras literas commendatitias ad Augustissimam ac Gloriosissimam Caesaream Majestatem ac Senatum Aulicum, quibus Caesarea Majestas requiratur, ne diutius praedicta investitura retineatur aut remoretur, sed supplicantem tanquam proximum agnatum & filium natumaximum et seniorem in platea, ac sui patris ultimi defuncti vassalli legitimum successorem investire dignetur, ac concessionis instrumentum expediri, juxta tenorem ultimae investiturae, idq̄ eo magis, quia in Gelria nulla repraesentatio ex Constitutione Caesaris Caroli Quinti, tanquam Ducis Gelriae de anno 1544, in feudis nec Sīgjeurialibus bonis locum obtineat.

Quod faciendo etc.

CONVENTIE

BERAAMD BIJ EENIGE GELDERSCHE EDELEN, NAAR AANLEIDING VAN DEN DOOD DER PRINSES GOUVERNANTE (1759).

(MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen).

Den heer Burggraaf [1]) met de uiterste surprise vernomen hebbende, dat ter ocasie van de extraordinaris Landschaps-Vergaderinge, uitgeschreven om te reguleren 't gene na vereisch van de bittere tijdsomstandigheid, waarin door 't ontijdig afsterven van wijlen Hare Kon. Hoogh. gl. ged., sig den Staat in 't gemeen en dese Provintie in 't bijsonder bevind, niet tegenstaande met de uiterste harmonie en cordaatheid door alle de leden in 't gemeen sodane schikkingen worden gemaakt, waar door niet alleen de vastgestelde form van regeringe word gesterkt ende gestijft, maar ook de belangens van 't Vorstelijk Huis allesints behartigt, — 't een of ander lid sig niet ontsiet om, quasi onder pretext van maintineringe van de tegenwoordige form van regeringe, sommige leden door beloften als anders in haer belang over te halen en schriftelijk te engageren; en vresende dat hier onder somwijlen wel een heel ander oogmerk mogte verborgen zijn, — heeft

1) F. G. van Lynden van Hemmen, burggraaf van Nijmegen.

sig uit dien hoofde noodwendig verpligt geacht hier van aan dese en gene vertrouwde leden niet alleen kennisse te geven, maar ook te gelijk in bedenkinge, of niet behoorde te worden voorgestelt tot maintien van de tegenwoordige form van Regeringe en besorginge van de belangens van 't Vorstelijk Huis, dat niet anders dan tot welzijn van de Provintie in 't gemeen en 't Quartier in 't bijzonder kan strekken, ene onderlinge conventie aan te gaan op navolgende voorwaerden.

1. Dat tusschen de leden, die dese conventie sullen komen te ondertekenen, sal zijn een oprechte vrindschap en harmonie, en ieder 't sijne trachten toe te brengen tot maintien van de tegenswoordige form van Regeringe en bevorderinge der belangens van 't Vorstelijk Huis.

2. Dat, om dese harmonie te beter te doen subsisteren, van de Commissien, die door wijlen H. K. H. zijn vergeven, van 1 May 1759 tot 1 May 1762, en die in die tusschentijd mogten komen te vaceren, 't vaste tractement sal komen in eene busse, gelijk ook verder 't vaste tractement van de binnen- en buitenlandsche Commissien, ingaande 1 May 1762.

3. Dat voorschreve busse sal worden verdeelt tusschen de gesamentlijke leden, in dier voegen dat de ses oudste leden daar van een dubbelde en de verdere leden ene enkele portie sullen genieten.

4. Dat hier van nogtans sullen worden uitgesondert die gene, die gedurende dese Conventie met vaste ampten, ter dispositie des Quartiers staande, mogten worden gebeneficeert, die van 't profijt van commissien als anders gedurende deselve sullen moeten renuntieren, gelijk ook de gene die met commissie voorsien zijn, gedurende de vacature, die in de eerste drie jaren mogte komen te vervallen.

Als mede met opsigt tot de volgende drie jaren de gene aan welke 't een of ander met gemene bewilliging bij dese word toegesegt, nam.:

De heer Zeno Diderik Walraad van Tengnagel de commissie van Nederhijn en IJssel, ingaande met 1 May 1762.

De heer Diederick Louis van Brakel tot den Brakel de extraordinaris deputatie, ingaande als voren.

De heer Steven van Delen de extraordinaris deputatie, ingaande als voren.

De heer Jan Gijsbert Ludolph Adriaan van Nieuwkerken, gīt. Neuwenheim, de extraordinaris deputatie, ingaande als voren.

De heer Arnold Hendrik Dirk van Nieuwkerken, gīt. Nijvenheim, een Auditors-plaatse, ingaande als voren.

5. Dat de voors. Commissien voorts sullen worden begeven door de gesamentlijke corresponderende leden, sodanig dat bij onverhopentlijke discrepantie de minderheid gehouden sal sijn sig te voegen bij de meerderheid.

6. Dat dese Conventie sal blijven subsisteren tot de meerderjarigheid van den heere Prince Erfstadhouder, en onder den Burggraaf in bewaringe blijven, sonder daar van copien te mogen uitgeven.

Alle welke bovenstaande articulen wij ondergeschrevene als mannen van eer op ons adelijk woord en trouwe bij ondertekeninge deser, in plaatse van eede, aannemen en beloven stiptelijk te sullen achtervolgen.

Aldus gedaan binnen Zutphen den 28 Januarij 1759.

F. G. v. Lynden v. Hemmen. Grave v. Welderen.
H. O. Graff van Bijland. D. L. van Brakell tot den Brakell.
B. v. Haeften.
Grave v. Randwijck. Z. D. W. van Tengnagel.
J. Vijgh. Carel Graef van Bijlandt.

N. H. W. van Delen.
J. W. de Cock v. Haeften.
J. W. v. Welderen.
W. van Randwijck.
W. J. F. van Quadt tot Wijckradt.
J. v. Delen.
J. G. L. A. B^n. van Nijvenheim.
S. C. R. Grave van Bijland.
R. van Haeften.
W. v. Lynden.
A. D. v. Nyvenheim.
G. A. van Randwijck.
J. C. van Lynden.
W. C. H. van Lynden.
J. D. van Brakell.
George van Randwijck.
D. W. van Lynden.
J. E. van Lynden.
J. C. van Lynden.
R. van Randwijck.

(*Origineel*).

MEMORIE BETREFFENDE DE GEVOLGEN VAN BOVENSTAANDE CONVENTIE.

Dat bij en na het overlijden van wijlen H. K. H. gl. ged., sig alomme enige cabaleringen hebben beginnen op te doen.

Dat sulx mede plaatse gevonden heeft in de Provintie van Gelderland, insonderheid mede onder de Regenten des Nijmeegschen Quartiers.

Dat dit veroorsaakt heeft, dat op den 28 Jan. 1759 tusschen verscheide leden van de Ridderschap desselven Quartiers is ingegaan ene conventie, en wel als uit desselfs hoofd komt te blijken, om sig daar tegens te versetten, uti sub A. [1])

Dat daar bij niemand nominatim uitgesloten zijnde een ieder, die sig bij vervolg van tijd aanbood, daer in is worden geadmitteerd.

Dat ondertusschen die wederzijdsche conventien van dat gevolg zijn geweest, dat daer uit grote en verre-

1) De door deze en de volgende letters aangeduide stukken zijn niet aanwezig.

gaande discrepantien zijn ontstaan, niet alleen in 't corps van de Ridderschap, maer ook vervolgens in het Quartier en in de Landschap, sodanig dat deselve selfs tot verregaande extremiteiten hebben komen uit te barsten, en Quartier en Landschap voor een tijd in inactiviteit gebragt.

Dat immediaat daar op in Octob. 1759 wel getracht is om voors. onenigheden uit den weg te ruimen, en daar toe selfs de Landdrosten van Zutphen en Veluwen wederzijdsch versogt hunne goede officien te willen aanwenden.

Dog alles te vergeefsch.

Dat vervolgens is goedgevonden des heeren Hertogs van Brunswijk mediatie en des noods decisie te versoeken.

Dat hoogstgem heer Hertog bij missive van den 24 April 1760 sig daer mede gratieuselijk wel heeft gelieven te chargeren.

Dat na verscheide briefwisselingen over en weder tusschen hooggem heer Hertog en de heeren van de Ridderschap en Steden de poincten differentiaal eindelijk zijn worden bepaald.

Dat hooggem heer Hertog bij desselfs rescriptie van den 12 Decemb., op de missive van de Ridderschap van den 13 Nov. te voren versogt hebbende enige gecommitteerdens, op dit werk geinstrueert, tegens 't einde van Januarij daar aan volgende na der Hage te senden.

De Burggraaf daar van niet alleen aan de praesente leden van 't meerder-getal datelijk heeft kennisse gegeven, maar ook de absente verschreven tegens den 13 Jan 1761, om de auctorisatie op de gecommitteerdens, den 6 May 1760 reeds ampel verleend, so veel nodig te interpreteren en verder te extenderen.

Dat op gem 13 Jan wel verscheide leden opineerden

voor *ene vastbepaalde en gelimiteerde instructie, waarna sig de gecomm. in het bijwonen der conferentien onder de mediatie van S. D. H. stiptelijk soude dienen te reguleren, ook in alles communiativ te handelen met de leden der associatie, in 's Hage sig praesent bevindende.* Edog 't grootste en meerder gedeelte der leden van gedagten en advys waren, dat *alleen geexcipieert de Ridderschaps Resolutie van* 1709, de gecommⁿ moesten hebben *ene ongelimiteerde magt, om na bevind en occurrentie van saken met vrucht de conferentien te kunnen bijwonen, en so te handelen als sij gecomm. 't beste souden oordeelen tot wegneminge von de thans swevende onaangename verschillen en tot praevenieringe, so veel mogelijk, van nieuwe*, uti sub B.

Dat hier op gecommⁿ, so van Ridderschap als Steden sig na 's Hage hebben begeven op den .. Janⁿ 1761.

Dat na menigvuldige gehoudene conferentien onder de hoge mediatie van S. D. H. eindelijk is getroffen een convenant tusschen Ridderschap en Steden op den 16 Febr. 1761, en beteeckend door alle de ses gecommⁿ van de Ridderschap, so van het meerder- als mindergetal aan de ene zijde, en door vier gecommⁿ der steden Nijmegen, Thiel en Bommel aan de andere zijde, uti sub C.

Dat even voor 't arresteren van voors. convenant door de minderheid van de Ridderschap, tot voorkominge van nieuwe onenigheden, die bij de begevinge der openvallende commissien ligtelijk souden kunnen ontstaan, voorgedragen zijnde *met opheffing der gemaakte conventien* de benoemingen der leden tot de commissien aan den heere Hertog te defereren en die benoeminge te volgen, uti sub D.

De gecommⁿ van de meerderheid, gelijk ook de verdere leden, in 's Hage praesent zijnde, sig daar mede niet alleen hebben *geconformeert*, maar sulx ook geëx-

tendeert tot alle sodane ampten, als gedurende de minderjarigheid mogten komen open te vallen, ut sub E.

Dat de heer Hertog, dit een en ander gecommuniceert zijnde, sig daar van heeft geëxcuseert en daar voor beleefdelijk bedankt.

Versoekende en recommanderende hooggem̃ heer Hertog niet te min alle de leden op 't serieuste, om 't gene nog mogte resteren en *verder wederom nieuwe onenigheden soude kunnen veroorsaken, onderling weg te nemen*, en de aanvanglijk herstelde harmonie meer en meer te cultiveren.

Dat ter voldoeninge aan hoogst desselfs intentie de Burggraaf ter gelegenheid van de daar op gevolgde Quartiers-vergaderinge in Junij 1761 aan de leden van de meerderheid heeft gedaan een ampel raport van al 't verhandelde in 's Hage, met communicatie der stukken in de conferentien hinc inde gewisseld.

Gelijk ook van 't convenant onder de hoge mediatie van S. D. H. tusschen Ridderschap en Steden getroffen,

Als mede in 't bijsonder van de ernstige recommandatie van S. D. H., om al 't gene verder tot nieuwe onenigheden aanleidinge soude kunnen geven, onderling uit den weg te ruimen.

Proponerende dienthalven ten dien einde met de leden van de minderheid te confereren, en te onderstaan of sig daar toe mede genegen souden komen te tonen.

Dat daar op wel door eenige leden bij 't geraporteerde 't een en ander, so in particuliere conferentien soude zijn voorgevallen, wierd bijgedaan, en verklaard tot verdere accommodatie niet ongenegen te zijn, mits blijvende de conventie van 1759 onveranderlijk subsisteren; vermenende niet te min door de minderheid daar toe eerder te moeten worden aangesogt, dan de-

selve daar toe te gaan aansoeken. Terwijl nogtans de verdere leden het door den Burggraaf geraporteerde niet alleen volkomentlijk kwamen te approberen, maar sig ook volkomen te conformeren met desselfs gedane propositie.

Dat daar op de Burggraaf, als de eere hebbende van aan 't hoofd van de gantsche Ridderschap te zijn, sig uit dien hoofde ook allesints verpligt agtende om de subsisterende differente best mogelijk te sien uit den weg te ruimen;

Te meer also dus doende oók meest kwam te beantwoorden aan de salutaire intentien van S. D. H.;

't Gantsche corps van de Ridderschap heeft geconvoceert op den 5 Junij 1761 en de leden alle getracht op 't sterkste aan te manen, om tot so een heilsaam oogmerk te willen coöpereren.

Dat de leden van de minderheid sig daar toe mede niet ongenegen getoont hebbende, hij, heer Burggraaf, voor desselfs particulier enige voorslagen gedaan heeft, die vermeende tot accommodatie te sullen kunnen strekken, of ten minsten daar toe aanleidinge te geven.

Dat de leden van de minderheid sig door 't vertrek van enige hunner medeleden niet aanstonds kunnende uiten, voors. propositie overnamen, om daar op binnen korten te antwoorden.

Dat ook niet lang daar na een antwoord in scriptis hebben overgegeven, waar bij de gedane propositie gedeeltelijk kwamen te accepteren en gedeeltelijk te declineren, ut sub F.

Dat bij gelegenheid van de Landschaps-vergaderinge, in October daar aan volgende, de Burggraaf dat voors. antwoord aan de andere leden heeft gecommuniceert en voorgestelt, om die geëntameerde besogne verder te vervolgen.

Dat daar op al wederom enige leden, 't voors. ant-

woord niet voldoende vindende, opineerden om die besogne te staken. Dog de andere leden vermenende niets te moeten worden nagelaten, dat tot herstellinge der harmonie soude kunnen strekken, de Burggraf daar op Ridderschaps-vergaderinge heeft belegt op den 16 Octob. 1761.

Dat 't resultât daar van is geweest, dat verre de meeste leden dier vergaderinge opineerden, dat geen beter nog prompter expedient tot accommodatie konde worden uitgevonden en betragt, als de wegneminge en annulleringe van sodane conventien, als de source en oorsake waren geweest van so verregaande discrepantien.

Dat selfs die van 't minder-getal daar op hare betekende conventie opentlijk kwamen te produceren, overluid aan de vergaderinge voor te lesen, en vervolgens ten blijke harer bereidwilligheid en genegenheid tot ene generale accommodatie te verscheuren en te verbranden, ut sub G.

Dat daar bij onder andere gecommitteerdens benoemd ende versogt zijnde om ene schikkinge omtrent de met 1 May 1762 openvallende commissien te projecteren, de conferentien daar toe den 17 Octob. en vervolgens zijn gehouden.

Dat van 't resultât van dien raport gedaan zijnde aan 't alinge corps van de Ridderschap op den 22 Octob. daar aan volgende;

Waar bij onder andere gevoegd was een plan tot generale accommodatie, door de meerderheid dier gecomm̄ geaccepteerd, sodanig nogtans dat, terwijl twee andere bleven persisteren bij de conventie sub A, oordeelden deselve vooraf mede te moeten worden gehouden voor geannulleerd;

De grote meerderheid dier vergadering voors. raport volkomentlijk heeft geapprobeerd en gecomm̄ benoemd

en versogt, om de besogne op dien voet, als daar bij vermeld, verder voort te setten, ut sub H.

Dat daar toe vervolgens al wederom is gevaceert den den 23 Octob. ut sub I.

Gelijk ook verder nog op den 29 Nov., edog met geen meerder vrucht als te voren, blijvende twee van de ses gecomm̄ onversettelijk persisteren bij haar vorig geadviseerde.

Dat dus de Burggraaf geen middel siende om voors. twee gecomm̄ tot minnelijke schikkinge te kunnen disponeren, sig genoodsaakt heeft gevonden de Ridderschap te verschrijven tegens den 16 Decemb. 1761 binnen Nijmegen binnen te komen, ten einde als bij de brieven van verschrijvinge vermeld, K.

Dat dit alles quoad factum also zijnde gepasseert, word gevraagt:

1. Of de gelibelleerde conventie sub A. alnu nog eracht moet worden te subsisteren of niet?

2. Of, so daar van al de affirmative kon staande gehouden worden, deselve alnog soude moeten praevaleren boven de gemene rust en welzijn?

Quoad 1.

Dat uit 't hoofd van de gelibelleerde conventie sub A. komt te manifesteren, dat deselve voornamentlijk en alleen is ingegaan om sig te versetten tegens sodane kuiperijen als men doenmaals vernam in swang te gaan.

Dat de facheuse gevolgen van die wedersijdsche conventien al ras hebben doen uitsien na middelen om daar van een einde te maken.

Dat de heer Hertog sig daar toe hebbende gelieven te lenen, de leden van voors. conventie geen swarigheid gemaakt hebben om hunne gecomm̄ te geven een ongelimiteerde macht, *niet alleen* tot wegneminge van de doenmalige subsisterende differenten, *maar ook*

NB. tot praevenieringe, so veel mogelijk van nieuwe, sub B.

Dat door de gecomm̄ van 't minder-getal daar toe aanleidinge gegeven zijnde door hunne remarque op den 4 art. van 't convenant, waar bij NB. met opheffinge der gemaakte conventien de benoeminge tot de commissien aan den heere Hertog defereerden, als sub D.

De meerderheid sig daar mede heeft geconformeert en selfs geëxtendeert, als sub E.

Dat de 1 art. van 't convenant onder de hoge mediatie van den heer Hertog getroffen en door de gecommitteerdens NB., so van 't meerder- als mindergetal, aan de zijde van de Ridderschap ondertekend, uitdrukkelijk mede brengt:

Dat de leden van de Ridderschap en Steden NB. met vergetinge van het gepasseerde, voortaan te samen in goede harmonie en enigheid sullen leven &c.

Dat door dit een en ander wederzijdsche conventien, ofschoon niet nominatim en uitdrukkelijk vernietigt, nogtans genoegsaam eracht moesten worden buiten effect gestelt te zijn, alsoo deselve in hare volle kragt ende vigueur hebbende blijven subsisteren, aan voorgem̄ 1 art. van 't convenant onmogelijk konde worden voldaan.

Dat 't hier bij nog niet is verbleven, maar ingevolge de serieuse recommandatie van S. D. H. getracht al 't gene verder tot nieuwe onenigheden aanleidinge soude kunnen geven radicaal uit te roeijen.

Dat sulx ook van dat succes is geweest, dat in de Ridderschap-vergaderinge, daar toe op den 16 Octob. aangelegd, de meeste leden dier vergaderinge sig verklaarden geen beter nog prompter middel tot accommodatie te weten, als de annulleringe van alle sodane anterieure conventien, als de source en oorsaak waren

geweest van so verregaande discrepantien, voor so verre deselve nog eracht mogten worden te subsisteren.

Ja selfs dat de ene partij hare betekende conventie in 't openbaar datelijk vernietigde.

Gelijk ook nog verder in de volgende vergaderinge, gehouden den 22 October, sodane wederzijdsche vernietiging op gedane raport nader is worden geresolveert en geconfirmeert, als sub G. en H. gebleken.

Uit welk gededuceerde dan ten klaarsten manifesteert, dat de 1ste voorgestelde vrage negative moet worden beantwoord, en dienvolgens de conventie sub A. so weinig eracht kan worden te subsisteren als die van de minderheid, in 't openbaar datelijk geannulleerd.

Sonder dat hier tegens soude kunnen obsteren:

Dat de vernietiging van voors. conventie niet anders soude kunnen geschieden als met eenparige bewilliging van alle de leden dier associatie.

Also, behalven men soude kunnen argumenteren uit 't hoofd van A. selfs, dat nam. 't gene daar toe aanleidinge gegeven had en deselve veroorsaakt, vervallen zijnde, onmogelijk 't gene daar op gebouwd was, kon staande blijven.

Cum cessante causa cessat effectus.

Uit 't vorige genarreerde gebleken is, dat aan de gecommñ na 's Hage *niet* eenparig, *maar* met meerderheid gegeven is ene onbepaalde macht, als sub B. Gelijk ook deselve, selfs met concurrentie van de andere leden, sig doenmaals mede aldaar praesent bevindende, daar van hebben gebruik gemaakt, en geen swarigheid gevonden om sig in de door de minderheid voorgeslagene opheffinge der conventien in te laten, als sub D. en E.

Dus na 't gemaakte convenant sub C. 't alinge corps van de Ridderschap, niet onbevoegd geoordeelt kan

worden om over de subsistentie of annullatie van sodane conventien, als 't voors. convenant souden kunnen illusoir maken, sodanig te resolveren als nodig en dienstig souden oordelen.

Waar mede dan overgaande tot de 2e voorgestelde vrage:

Ofschoon deselve door de negative beantwoordinge van de 1e ter decisie in desen niets geven nog nemen kan, — so vertrouwd men nogtans dat niemand, vooral geen cordaat Regent, ligtelijk soude kunnen toestaan, dat iemand gepraesumeert soude kunnen worden sig so verre te willen vergeten, dat sig soude willen inlaten in sodane handelingen, waar door 't gemeen soude komen te pericliteren of nadeel te lijden.

Dat immers hier door sodane handeling van selfs soude komen te vervallen, dat onnodig verder te adstrueren.

BRIEVEN

VAN

v. KINSBERGEN.[1])

(MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen).

Monsieur.

Le bien de m'a patrie me fait prendre la liberter de m'adresser à vous comme chef du departemen distines en partie pour arranger et former un autre constitution de ce soutien de notre état (le commerce), qui certainnement ne peut ce conserver sans une bonne *marine*, adaptée à notre local constitution politique, interieure et exterieure, et d'ont la force seras annalogue au besoins de ce commerce et collonies de l'état, si bien que fondée sur nos finances. Ces le tout, monsier, que jose prendre la liberter de vous recommander, si bien a ces messieus qui sont dans cette commission si interressante pour le bien public.

Sans un pied stable et assures, monsieur, que peut-on avec justise attendre, ou ce promettere d'un corps millitaire? est ce que l'idée d'un état chancellant et incertain ne doit naturellement pas étoufer tout zele et ambition du service? et qu'est ce une millitaire, sans cela?

La mémoire millitaire et politique, que m[r] le fiscal van der Hoop et moi ont-eu l'honneur de remettere

1) Het blijkt niet, aan wien deze brief bepaaldelijk geschreven is. Wij laten de spelling, zoo als zij is.

a S. A. S. et d'ont la lecture a estes faite et corrigée en votre presense, ce trouvant dans vos main, je n'en dirai plus rien la dessus, si non, monsr, que le tems presse, vu la situation politique de l'Europe, pour le mettere ou un autre mieu vue tendant a ce grand but en place. Croye un Mattelot, monsr: qui ne parle que pour le bien general, qu'and il vous dit, que nos voisins ont fait depuis bien du temps, de si grand progrès dans leur formes de constitution et marine militaire, tandis que le notre est restés tellement en arriere, que cet avec crainte qu'il pense ce que ce sera qu'and la République ce trouvera engagée dans une guerre un peu vive; on ne forme pas si vite un officier de marine, comme un de terre: non, monsr, outre des grande connoissance mathematique et phisique, que n'a-t-il pas besoins encorre. Le champ est trop vaste pour une lettere. Qu'elle n'est pas meme le simple detail de differense entre un Mattelot et soldat. Dans un temps ou l'art de la guerre par mer ne fut pas si perfectionnée, la Republique avoit des ressources en elle, en prenant des bons Capitaines et Officiers du commerce pour commander leurs vaiseaux de guerre. Ces tems ne sont plus, monsr. notre metier demande actuellement des autres hommes. L'art de la guerre est devenue une grande sciense, et non plus un simple metier, comme autre fois, ou ils suffiseit d'être marin et brave. Quelques trentaines d'années de service soit dans ma patrie que chez l'etranger, ou j'ai vu le feu en subordonner et en chef, m'ont fait connoitre les raisons, que j'ai l'honneur de vous avancer.

Si on s'arrette un moment, monr. et qu'on voit qu'il ne ce trouve dans l'Europe un état telle petit que peut-etre sa marine, ou son corps d'officies et payes et entretenues par l'état, exceptes dans une Republique fondée sur le commerce, le croiroit on, sans la voir?

Ma situation, mons^r^. et les propositions qu'on m'a fait ailleurs, me doivent mettere à l'abri de toute idée d'interet personnel; permettes donc, messieurs, comme citoyen que je vous recommande l'interet de ma patrie, et le bien etre d'un corps qui a-eu l'honneur de ce distinguer, ou l'occassion ces presentés. Cet-avec bien du respect et de considerations que j'ai l'honneur d'être,

Ratisbonne ce 26 Novb. 1787.

Monsieur, Votre tres humb. et tres obeis. serviteur J. H. van Kinsbergen.

(*Origineel.*)

A son Exellence le Général en Chef, comte de Walmoden.

Sans avoir l'honneur de connoitre votre Exellence, je ne la viendrois assurement point importuner de mes lettres, mais cet honneur et la situation de nos affaires m'inspirent asses de confiance pour exposer mes sentiments à votre Exellence en franc et loyal marin qui, en aimant sa patrie, s'interesse sincèrement a ces alliés.

Ayant eue l'occasion, mon Général, de voir votre memoire sur la position que l'armée sous vos ordres devoit prendre dans ces moments, je suis parfaitement d'accord sur ce principe que plus une armée doit s'etendre plus elle s'affoiblit; mais pardonnés, votre Exellence, à un matelot qui desire nullement s'ingerer dans la direction militaire de terre, si, d'apres la connoissances du local, ce principe ne lui paroit point applicable a l'objet en question, par ce qu'il croit la ligne le long du Whael moins etendue que celle du Lek, bien entendu si celle ci doit être prise pour soutenir le tout.

Qu'il me soit aussi permis de representer à votre Exellence, si en abandonnant le Whael on n'augmentera pas la hardiesse de l'ennemi et decouragera nos trouppes; si d'apres ceci avec le terrein qu'on aban-

donne aux francois, on n'augmentera pas leurs moyens tant pour subsister que pour inquieter nos trouppes, et diminuera par consequent le repos pour ces derniers; si enfin par cette retraite on ne donnera pas à l'ennemi toute la facilité de tourner nos postes, de les prendre en revers et de marcher droit à Dort, endroit qui lui permet de faire reposer ses trouppes, d'attendre même le degel et le rend sans contredit le maitre de la Hollande, puisque c'est dans cet Isle qu'il trouvera toute sorte de vaisseaux et de Batiments avec tout le necessaire pour les armer.

Votre Exellence joignant aux qualités d'un Général encore celle d'un ministre, voit trop clair pour que j'aurois besoin de lui developper tous les avantages que l'ennemi à pour faire la guerre à l'Angleterre et à l'Europe s'il est maitre de la Republique par les armes. Je n'ai pas besoin de vous representer que si cette conquête n'interdit pas entièrement à l'Angleterre le commerce du Nord, elle le rendra du moins tres incertain et fera par consequent manquer de tout le necessaire pour une flotte. Je n'ai pas besoin non plus de vous representer qu'elles en sceront les suites pour l'Europe, si l'ennemi peut l'attaquer avec de nouvelles ressources non seulement, mais encore d'un centre qui par les Rivières lui donne la facilité d'agir sur toute la circonference. Il n'en est point de même, votre Exellence, si nous pouvons nous soutenir et faire une paix la quelle, desavantageuses pour nous, ne le scera jamais autant pour l'Europe que si les francois auront fait la conquête de notre Republique —. J'aime sincèrement ma patrie, je l'avoue; mais jamais cela ne m'a aveuglé à un point pour ne pas considerer qu'en cas que les alliés ne pouvoient pas se soutenir près de Breda, leur interêt etoit de nous engager à faire la paix. Mais ce qui est fait, n'est plus à remedier, et

dans les circonstances actuelles que l'ennemi a une tres longue ligne de defence, il me paroit, comme marin, que la meilleure et peut être unique ressource est de tomber brusquement et vivement sur lui. C'est l'offensive dont je me promets tout le succes possible, car je ne scaurois douter que de cette manière on ne surprenne l'ennemi — l'embarasse beaucoup et le force a retrograder. Ce ne sceront pas la les seules avantages: on le forcera encore à se mettre sur la defensive par ce qu'en faisant depuis longtems tous ces plans d'operations et d'attacque ou bon lui semble, etant presque certain de notre facon d'agir et de notre principe en effet de la quelle nous restons toujours sur la defensive, il jouït naturellement de tous les avantages analogue a cette position.

Si cet idée d'un Marin pour agir offensivement peut s'executer, considerés, je vous prie, votre Exellence quelle honneur doit en revenir aux trouppes — quelle gloire au Général?

Combien ne prierai-je pas ce Général de me prendre avec lui comme son galopin, afin que temoin de tout, je puisse admirer l'honneur et l'avantage qu'il procurera par la à la situation de l'Europe. Voila, votre Exellence, les sentiments d'un homme qui s'il a mal vu les choses, peut avoir etés entrainé par l'amour de sa patrie et par ces voeux pour le bonheur généralde l'Europe, mais qui toujours n'en restera pas moins avec les sentiments d'une haute consideration de votre Exellence etc.

A la Haye (Signé) J. H. de Kinsbergen.
ce 4 Janvier 1795.

In dorso: Lettre du Lieutenant Amiral J. H. de Kinsbergen à son Ex. le Comte de Walmoden, commandeur en chef a l'armée de sa Majesté Britannique.
(*Copie*).

BRIEF VAN DEN HERTOG VAN BRUNSWIJK

AAN

DEN BARON VAN LYNDEN VAN HEMMEN,

NAAR AANLEIDING VAN HET ONTSLAG UIT AL ZIJNE BEDIENINGEN DOOR DE STATEN VAN HOLLAND

(1784).

(MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen).

Hoog WelGeboore Heer!

Nooit heb ik mij kunnen voorstellen, dat Hun Edele Groot Moogende, de Heere Staate van Holland en West-Vriesland, of de meerderheid derzelver, eene zodanige Resolutie ten mijnen lasten zouden neemen, als ik op den 21^{en} Augustus door een State bode heb moeten ontfangen, eene Resolutie van zo een zeldzame inhoud als ik niet geloov dat er een weedergaa, zo lang deeze Republick gestaan heeft, genomen is! Eene Resolutie, nog eens, waar bij ik als hoogst misdadig, met de allerhatelijkste en voor mijn persoon en caracter laesive beschuldigingen word belaeden, en op eene geheel ongehoorde wijze van mijne charges ontzet, voor zo veel Holland aangaat, met een bepaalt opzet en voorneemen om dit ter Generaliteit te doen gelden en de andere Provincien daar inne te laten concurreeren en coöpereren.

Ik protesteer dat ik mij geheel vrij ken van alle die accusatien en illatien, welke bij die Resolutie mij ter zake van het aangaan der Acte van den 3^{en} Mey 1766

met zijne Hoogheid den heere Erfstadhouder te lasten gelegt worden.

Nooit heb ik getragt te misbruiken den invloed, welke ik op zijne Hoogheid den heere Erfstadhouder moge hebben gehad; nooit heb ik mij opgeworpen om als Raadsman van Hooggemelde heer Erfstadhouder te ageeren, maar ben daar toe door Hooggemelde heer Erfstadhouder en verscheide andere voornaeme Staatspersonen aangezogt geworden, na dat hun Hoog Mogende te voren gedeclareert hadden, dat Hoogst dezelve met aangenaamheid waren ontwaar geworden, dat zijne Hoogheid de heer Prince Erfstadhouder gaarne nog eenigen tijd van mijnen raad en adsistentie gedient zoude worden; zoo als ik dit naa waarheid breeder heb opgegeeven bij het kort voorstel weegens het geen aanleiding gegeeven heeft tot het passeeren dier Acte aan het publick meede gedeelt en van welke ik de vrijheid genoomen heb eenige exemplaaren aan U Hoog WelGeboore te presenteeren.

Nooit heb ik reede gegeeven om mijne conduiten zodanig te denigreeren en mijne oogmerken in zo hatelijk dagligt te stellen als bij die Resolutie gedaan word; met geen schijn van billijkheid kan uit eene instructie, die temporeel was en aanstonds bij de meerderjarigheid van den heer Erfstadhouder cesseerde, de intentie der Hooge Bondgenooten afgeleid worden van het geen mij daar na te doen stond, en ik kon mij niet anders van de intentie van de Hoge Bondgenoten voorstellen, als het hier vooren gemanifesteerde declaratoir van hun Hoog Moogende

Maar dat alle geloov te boven gaat is, dat hun Edele Groot Moogende bij de Resolutie mij te lasten leggen, dat ik mij op eene clandestine wijze in de directie van zaken heb ingedrongen, met uitsluiting van de Hoge Bondgenoten — en dat, na alle klagten over de onge-

lukkige directie van zaken, niet langer kan worden getwijfelt aan den schadelijken invloed van zodanig een raadsman als ik daar bij worde beschreeven! Hoe is het te begrijpen, dat de Hoge Bondgenoten zich de directie van 's Lands zaken door den invloed van één persoon zouden hebben laten ontneemen? Hebben dan de Hoge Bondgenoten in alle die agtien jaren geene directie in 's Lands zaken gehad? en heeft men dan in al die tijd niet geweeten, dat ik den heere Prince Erfstadhouder van mijnen raad bediende, wanneer ik daarom gevraagd wierd?

Eyndelijk weet ik niet dat het met de gronden van billijkheid en regt overeen te brengen is, dat ik onverhoort van alle mijne charges zoude moeten worden ontzet, en dat ter zaake om dat ik mij aan mijne geweeze Hoge Pupil heb verbonden gehad om hoogst dezelve met mijnen raad na mijne beste conscientie bij te staan, — en om dat deeze niet geneegen is zijne affectie en hoge gunste te mij waarts te abandonneren, en wijgert, uit de aller eerlijkste en braafste principen, mij van een vriend en voorstander in een vijand te verkeeren en tot mijn verderf meede te werken!

Ik heb alle deeze gravamina thans maar aangestipt om U Hoog WelGeboore door langwijligheid niet te verveelen.

Maar als ik, Hoog WelGeboore Heer, dit alles eens voor een ogenblik ter zijde stelde en toegaeve, dat door het aangaan en passeeren van die Acte iets onvoorzigtigs en berispelijks gepleegt ware, dan noch vermeene ik waarlijk nimmer een zoo harde, beledigende en ongehoorde behandeling te hebben mogen verwagten, zo ter zake van mijne geboorte, van mijne lange en getrouwe diensten, en voorheen door de hooge Bondgenooten betuygde goedkeuring aller mijner handelingen, als ter zake van het deel dat Hoog-

gemelde heer Erfstadhouder in het aangaan en passeeren van die onschuldige en nu zoo veel aanstoot geevende Acte gehad heeft.

Weshalven ik zeer instantelijk verzoeke, dat U Hoog WelGeboore door derzelver veel vermogende intercessie gelieve mede te werken en te effectueeren, dat de heeren Staaten van U Hoog WelGebooren Provincie niet coöpereeren in het neemen van zodanige allergrievenste en fletrissantste Resolutien tegens mij, maar integendeel, dat ik bij mijne eer, reputatie en charges bewaard en gemaintineert worde, en dat, kan het zijn, de Heeren Staten van Holland en Vriesland gepersuadeert worden hoogst derzelver Resolutien in te trekken, immers en ten minste dat ter Generaliteit geene nadeelige Resolutie ten mijnen reguarde genomen worde.

Ik hebbe voorts de eere met alle hoogagting te blijven,

Hoog WelGebooren Heer,

Uwer Hoog WelGeboore

's Hertogenbosch ootmoedige dienaar,

den 23 Augustus 1784. L. H. v. Brunswijk.

Ik verzoeke U Hoog WelGeboore mij niet qualijk te willen neemen, dat ik deeze missive niet eygenhandig heb geschreeven, en dat U H. W.Geb. deselve wil gelieven aantemerken als een particuliere briev, gesprooten uit het vertrouwen in U H. W.Geb. mij zo dierbaare vriendschap en geneegenheid, waar van ik zeedert lange jaaren de aangenaamste ondervinding heb gehad, welkers continuatie op het instantelijkste imploreere. L. H. v. B.

De woorden ootmoedige dienaar, de onderteekening en verder het geheele postscriptum zijn van de hand van den Hertog.

MAATREGELEN BERAAMD IN GELDERLAND

TEGEN DEN VERWACHTEN INVAL DER FRANSCHEN (1794).

(MEDEGEDEELD DOOR

Fr. Baron van Lynden van Hemmen).

Extract uyt 't Reces des Landdags binnen de stad Nijmegen, extraordinarie gehouden in Juli, Aug. en Sept. 1794.

Martis den 23 Sept. 1794.

Hun Ed. Mog. in overweginge hebbende genoomen de zorgelijke toestand van deeze Provincie, uyt hoofde van de nabijheid der vijandlijke fransche legermagt, hebben nae gehoudene deliberatie goedgevonden, die Raeden midsgaders die van de Reekeninge dezes Furstendoms en Graevschaps te auctoriseren, gelijk geauctoriseerd worden mids dezen, om wanneer hun Ed. Mog. ter oorzaake van een meer aannaderend gevaer mogten goedvinden hunne Landschapsvergadering van Nijmegen nae eene andere plaats, buyten de gewoone residentie van Hoff en Rekenkamer, te transporteren, zig alsdan insgelijks nae die zelve plaets te begeeven, om aldaar hunne vergadering meede provisioneel, zoo

lang de omstandigheden het mogten toelaaten, te houden en te continueren. Voords om, zoo in 't geval, dat hun Ed. Mog. alsdan het continueren der Landschaps vergadering ter gemelde plaetse niet langer oirbaer mogten oordeelen, als in 't cas dat hun Ed. Mog. zonder hunne vergadering naer elders te transporteren, om daer toe moverende redenen mogten goedvinden, dezelve te scheiden en uyt elkanderen te gaan, en zij Raeden midsgaders die van de Reekeninge weegens eene werkelijke vijandlijken inval in deeze Provincie, het houden hunner vergadering niet langer vijlig mogten oordeelen, hunne functien alsdan bij provisie en tot zoo lange de verlossing van deeze Provincie van de vijandlijke overheersching onder Gods zegen hun wederom in staet mogt stellen dezelve te hervatten, — te staaken en zig te begeeven werwaards zij zullen goedvinden, zonder deswegens ooit of immermeer verandwoordelijk of aenspreekelijk te zijn; neemende hun Ed. Mog. de voors. Raeden midsgaders die van de Reekeninge met derzelver ministers zampt en ieder in 't bijzonder in hunne speciale protectie. En inhaererende voords hun Ed. Mog. derzelver resolutie van den 23 Febr. des afgelopene jaers 1793, met betrekking tot het neemen van de nodige praecautien omtrent de effecten, chartres, papieren en penningen tot deeze Provincie, deszelfs Domainen en de Collegien van Hoff en Rekenkamer respective specterende of gehoorende, in zoo verre zulks niet reeds door Hoff en Rekenkamer ter voldoening van voorscr. Resolutie mogt zijn werkstellig gemaakt, met verdere volkomene approbatie en ratificatie van alle zoodaane maetregelen en voorzieningen als door welgem Hoft en Rekenkamer tot 't in vijligheid stellen van al 't gunt voorscr. daar en zoo zij zulks nodig mogten oordeelen, of reeds mogten zijn genoomen en gedaen, of alnog

verder zouden mogen worden gedaen en in 't werk gesteld.

In fidem extracti,
C. G. Hultman.

Wij, Ervstadholder ende Raaden des Furstendoms Gelre ende Graavschaps Zutphen, allen den geenen die deeze voorkomen zal, doen te weeten:

Alzoo de tegenswoordige zorgelijke tijds omstandigheden en de regtmatige vreeze voor eene vijandelijke overheersching 't zomtijds noodzakelijk zoude kunnen maaken, dat de leeden van dezen Hove, midsgaders die van de Rekeninge in Gelderland en derzelver respective Ministers, zig buiten 's lands kwamen te begeven en het voor dezelve van de hoogste aangelegendheid is, dat derzelver staat en qualiteit worde gecertioreerd, ten einde zig daar door, 't zij binnen deeze Republicq, 't zij buiten 's lands te kunnen legitimeren, — Zoo is 't dat wij bij dezen certificeren en verklaaren dat de heer Frans Godard van Lynden tot Hemmen, beschreeven in de Ridderschap des Quartiers van Nijmegen, is Raad en Rekenmeester deezes Furstendoms en Graafschaps, verzoekende hier meede alle hoge en mindere politicque en militaire Officieren en standspersoonen, van wat rang of staat die zouden mogen weezen, Gouverneurs, Commandeurs en Magistraaten, aan wien deeze onze certificatie zal worden vertoond, om den voorñ heer Frans Godard van Lynden tot Hemmen voor zodanig te erkennen en te houden, denzelven met deszelvs famille en goederen vrij en onverhinderd te laten passeren en repasseren, zonder dat hem eenigen overlast, molestatie of hindernisse worde toegebragt, maar ter contrarie aen denzelven in cas van nood te willen verleenen alle hulpe en bij-

stand, zoo door 't toestaan aan denzelven en de zijnen, van eene verblijfplaats en opwoningen binnen derzelver landen, steden of jurisdictien als anders, 't geen ons aangenaam zal zijn en wij, des verzogt, ten allen tijden zullen reciproceren.

Dies ten oirconden hebben wij des opgem̄ Furstendoms en Graafschaps secreet zegul op 't spatium deezes doen drukken. Gegeven te Arnhem den 27 Septemb. 1794. [1])

(*L.S.*) C. Hultman.

Extract uit 't Memorie- en Resolutieboek 's Hoves van Gelderland.

Saturni den 27 Septm̄b. 1794.

Ontfangen ende geleesen 's Landschaps secrete Resolutie van den 23 dezer, relatif 't geen door Hof en Rekenkamer in val van een werkelijke invasie van den vijand zoude moeten en mogen worden gedaan, zoo met relatie tot 't verleggen van derselver vergadering, als eventueel 't staaken en scheiden van dezelve, mitsgaders approbatie van en wijdere auctorisatie tot het verder in veiligheid brengen van de effecten, chartres, papieren en penningen tot deze Provintie, desselvs Domainen en de Collegien van Hof en Rekenkamer specterende of gehoorende.

Waar op bij Hof en Rekenkamer gedelibereert zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat voors. 's Landschaps-Resolutie in 's Hoves Memorie- en Resolutieboek zal

---

1) Bij het afschrift van dit besluit bevindt zich hetzelfde besluit als concept geschreven met de hand van den baron Fr. God. v. L. v. H. en daaraan toegevoegd wat hier na het eerstvolgend Extract te lezen staat.

worden geregistreert, en daar van voorts deeze aanteekening gemaakt, om te strekken daar en zoo als bevonden zal worden te gehooren.

En is dien onverminderd verstaen, dat een authenticq afschrift van voors. Resolutie zal worden uitgereikt aan de heeren ordinaris en extraordinaris Raeden en Rekenmeesters, voorts den Griffier en eerste Secretaris van de Cantzellerie in Gelderland, Auditeur van de Rekenkamer, subst Griffier, Secretaris en adjunct-Secretaris van de Rekenkamer, om respectivelijk te strekken tot derselver narigtinge, en zig daar nae te reguleeren.

En zal voors ten zelven einde gelijk extract gesteld worden in handen van den Landrentmeester-Generaal, Momboir deezer Landschap, Lheen-Griffier en subst Momboir dezer Landschap.

En is wijders goetgevonden dat, op naam van Ervstadholder en Raeden deezes Furstendombs en Graavschaps, aan elk der Leeden van Hof en Kamer en derzelver gezamentlijke Ministers zal worden uitgereikt een certificaat van derselver staat en qualiteit in de voorn. Collegien, ten einde daarvan casu quo 't nodige gebruyk te konnen maaken.

Accordeert met 't voors. Memorie- en Resolutieboek.

C. G. Hultman.

En hebben hun Edele Mogende wijders almeede goedgevonden de respective 's Landschaps Officieren en Magistraten van de steden dezer Provincie met derzelver Ministers, voorts alle leden van Staat, insgelijks te auctoriseeren, gelijk geauctoriseerd worden mits desen, om, wanneer wegens de omstandigheden van eene onverhoopte vijandlijke aanval, het voor hun

niet langer veilig mogten achten om hunne ampten en functien binnen de Provincie waar te neemen, zich alsdan bij provisie en tot zo lange de Provincie van vijandlijke overheersching door Gods zegen zal zijn verlost, buiten dezelve te begeeven werwaards zij zullen goedvinden, en inmiddels al 't geene de bestieringe van hun aanbevolen ampten en functien, 't zij van charters en papieren als andersins, mogt specteren, in veiligheid te stellen, zo en daar zij zullen te rade worden, zonder deswegens ooit of immermeer verandwoordlijk of aanspreeklijk te zijn. Neemende hun Edele Mogende de gemelde Officieren en Magistraten met derzelver Ministers, voorts alle leden van Staat, sampt en ieder in het bijzonder, meede in hunne speciale protectie.

En hebben hun Edele Mogende al verder goedgevonden, dat alle transporten, welke door dezelve gedurende hun verblijf buiten de Provincie wegens de vijandlijke overheersching gemaakt mogten zijn, na de rechten en costumen van de plaats daar gepasseerd zijn, zo valid en bondig sullen wezen, als of gemaakt waren ter plaatse en voor het gerichte hunner voorige wooning en waar onder de goederen gelegen zijn.

En dat voorts ten aanzien van dispositien over lheengoederen, het deficit van consent en approbatie van Lheenheer niet zal obsteren, wanneer, zodra deeze Provincie van de vijandlijke overheersching onder Gods zegen zal zijn verlost, de approbatie zal verzogt worden.

Eindelijk, dat de geene, welke door eene nieuwe aanstelling bij de overheersching, zich eenigerhande bestier van zaaken intusschen zouden mogen hebben aangematigd, in alles deswegens responsabel zullen gehouden worden.

En zal extract dees aan Hof en Rekenkamer worden meedegedeeld, om te strekken tot derzelver na-

richt en zich daar na te reguleren, met auctorisatie op den Hove, om daar van meede op zodane tijd als welgemelte Hof zulks zal raadzaam oordeelen en bevinden te behooren, de noodige aanschrijving te doen aan de respective Officieren en Magistraten deezer Provincie, om insgelijks te strekken tot hun naricht en zich daarna te reguleren, en wijders om alsdan ten aanzien van de dispositien bij uiterste willen hier boven gemeld, en de responsabiliteit van de geene, die zich door nieuwe aanstelling bij de overheersching eenigerhande bestier van zaaken zouden mogen hebben aangematigd, de vereischte publicatie te doen.

SOURATTE,

RADICALE BESCHRIJVING.

A°. 1758.

DOOR DEN BEAMBTE DER O. IND. COMPAGNIE,

D. van Rheeden. [1])

Eerbiedig berigt aan zijn Excellentie den Hoog Edele Groot Agtb. Gestrenge heer Jacob Mossel, Generaal over d'Infantery ten dienste van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en Gouverneur Generaal, benevens de WelEdele Heeren Raden van Nederlands Indien, wegens den intrinsicquen staat van 's Comp. aangelegendheeden te Souratte.

Hoog Edele Groot Agtbare Gestrenge Heere en WelEdele Heeren.

Na dat ik d'eere hadde genooten uw Hoog Edelhedens reverentelijk aan te bieden de radicale beschrijving van 's Compagnies Etablissementen in 't Persiaansche

1) Men vindt hier, naar eene copie uitgegeven, het verhaal van de geschiedenis en den toestand van eene onzer bezittingen van de Compagnie op het vaste land van Indie, naar het beste weten van den auteur samengesteld.

Rijk geleegen, heb ik mij insgelijks verpligt gevonden, om de Souratsche directie, als zijnde het tweede Lid van de door uw Hoog Edelens op den ondergetekende gedecerneerde commissie, meede eens in een behoorlijk verband te brengen en daar benevens te suppediteeren mijne geringe consideratien over den staad der zaake om dien oord, voor zoo verre dezelve eenige betrekking hebben tot Compagnies handelen, en de middelen, dienende tot een formeel redres, na de presente constitutie van tijd en zaaken, omdat het Indoestaanse off Gousouratsche Rijk, geduurende wij ons aldaar ter neder gezet hebben, of zedert 140 jaaren, zodanig van constitutie schijnt verandert, dat er genoegzaam geen schaduwe meer overig blijft van de vorige florisante tijden, veroccagioneert door 's Lands beroertens, oorlog en onder de Gouverneurs geweldadige behandelingen, extorsien en concussien aan de onze, waarbij men nog wel gerustelijk voegen mag de continueele intrigues onser competiteuren, gelijk zulx maar al te veel staat te werden geverifieert bij deeze verhandelinge, die de ondergetekende heeft afgedeelt in de navolgende hoofdstucken, als: 1°. den eersten aanleg; 2°. de stad Souratte en Compagnies eygendomme etc., in en buyten dezelve; 3°. de binne-comptoiren van de Comp.; 4°. beschrijving van de Indiën; 5°. de presente Mogolsen Monarch; 6°. aard, zeeden etc. van 't Land en dies inwoonderen; 7°. Compagnies regten en praerogativen; 8°. Compagnies makelaars; 9°. de vertholling; 10°. den verthier; 11°. den inkoop; 12°. de winsten en lasten; 13°. 't radicael van 't support en bestaan, dat deeze Directie aan de belangens der Maatschappye komt toe te brengen; 14°. de competiteuren; 15°. de pirate; 16°. Europeese dienaaren van de Comp.; 17°. Inlandsche d°.; 18°. respective Collegien; 19°. scheepen; en 20°. de mindere vaartuy-

gen van de Compagnie in deeze Directie bescheiden. Schoon dezelve juyst niet alle tot dit werk meer hooren, maar zommige dienen moeten ter aanwijzinge van de varieerende staat van de Comp. en opgem. rijcken en van de bijzondere begrippen, die sommige Ministers daar van hebben opgevat en gedreven op zoo een verschillende aard en wijze, dat het in deeze dagen genoegzaam onmogelijk schijnt, uyt alle die zoo volumineuse papieren eene waare regul van directie voor den aanstaande te konnen formeeren, waar toe al egter den ondergetekenden, zoo veel immers doenlijk, het zijne zal tragten te contribueeren en met dit oogmerk eerstelijk spreeken van onze

I. Eerste vaart en handel op dit Rijk, die geweest is in den jaare 1615, wanneer de heer Generaal Gerard Reynst (h. l. m.) met het schip Nassouw als Commis na het Roode Meir depecheerde den Opperkoopman Pieter van den Broeke, den welke in Januarij a°. 1616 voor Chirio in 't Roode Meir arriveerde, mitsgaders aldaar een Onderkoopman etc. met een klein cargasoentje gelaten hebbende, vervolgens naar Mocha vertrok, en, zoo als onder de verhandeling van dat comptoir zal aangeweezen worden, hier meede het nodige verrigt heeft, terwijl hij intusschen den 16 July daar aan, in Chihirie [1]) geretourneert is, alwaar zijn E. tot droefheid van den Koning en alle inwoonders het comptoir weeder opbrak en zoo vervolgens den 2 Augustus na dato, voor de rivier van Souratte ten anker quam, mitsgaders den 5^{en} dito zig na land transporteerende en van de gezamentlijke inwoonders, neevens den stads Gouverneur met veel beleeftheid gerecipieert, als meede ten handel gepermitteerd wierd.

---

1) Voorzeker dezelfde plaats, wier naam zoo even Chirio geschreven was.

Dog dewijl hem zulks niet voldoende toescheen, zoo verzogt hij daar nevens een comptoir, in dier voegen als de Engelschen, aldaar te mogen stabileeren, 't geen den stads Gouverneur zonder consent van den Mogol niet durfde op zig neemen, en terwijl van den Broeke, door het verloop der mousson, na de gerequireerde liçentie van dien monach niet konde wagten en de Engelsche intusschen met alle menschelijke pogingen ons etablissement tragtede te verhinderen, zoo besloot zijn E. zig weeder te embarqueeren en Sourate voor ditmaal te quiteeren. Maar de cooplieden zulks tot hunne verwondering verstaan hebbende, bewerkten bij den Gouverneur meermelt de terugroeping van de onze, beneevens een volkome permissie (na het voorbeeld der Engelsche) tot opregting van een comptoir aldaar.

Hier op dan een wooning gehuurt en aan de wal, tot volbrenging van het bedoelde oogmerk, hebbende laten verblijven den Coopman Pieter Jillensz. en drie andere bediendens, neevens 't restant coopmanschappen, is zijn Ed. den 3 October daaraanvolgende na Calicout vertrocken en vervolgens den 18 Novb. tot Batavia geretourneert; alwaar hij van zijne verrigtinge het nodige verslag gedaan hebbende, den 7 January a°. 1617 door uw Hoog Edelheeden de novo is g'eligeert geworden tot Commandeur op 't schip Middelburg, om daar meede in gezelschap van 't jagt de Duyve over het eyland Mauritius, Madagascar en het Roode Meir tot in Souratte te navigeeren, en onderweeg den Portugeesch (onze vijanden te dier tijd) alle mogelijke afbreuk te doen, blijkens opene commissie, door den president Jan Pietersz. Coen (h. l. m.), in dato 5 Maart daar aanvolgende, aan hem verleend.

Ingevolge van welke ordre denzelven den 8 d. van hier vertrocken en op Mauritius ook aangeweest is,

dog omtrent Madagascar en het Roode Meir, zoo door contrarie winden en stroomen, als slegte gesteldheid van het schip Middelburg, na wensch niet konnende reusseeren, besloot zijn E., schoon buyten tijds, direct naa Souratte te loopen, dat egter al meede mislukte en ged^e^ kiel op de uyterste grensen van 't Mogolsche rijk, digte bij de Portugeesche stad Dama, den 19 Junij gestrand is, zoo als daags bevoorens een uur hoger op, dit ongelukkig lot het jagt de Duyve meede ten deel was gevallen.

Hoedanig zig de affaires alhier toegedragen hebben en wat door gem̃ van den Broeke in cas subject al is verrigt geworden, in deeze te noteeren zoude mij te verre van mijn stuk afleiden, weshalven dienaangaande maar eenelijk zal melden, dat zijn E. niet verre van strand een baricade opwierp, tot defensie en berging der gesalveerde goederen, en vervolgens met de nodige manschappen naa Souratte, 25 à 30 mijl van daar gelegen, marcheerden, ter volbrenging zijner commissie en complete opregting van dat comptoir, mitsgad. naa verrigting van het zelve in Octob. resolveerden, ter vermijding van swaarder onkosten voor de Comp., door de Koningrijke van Parto-Bassia, Deccan en Golconda, na Mazulipattan te vertrecken, gelijk zulks den 30^en^ dier maand effect sorteerde en zijn E. met alle de schipbreukelingen, ongerekend die in Souratta ten dienste van den handel geplaatst waaren, den 24^en^ Decemb. aldaar gearriveert, mitsgaders van daar op Batavia spoedig aangeland is.

Vervolgens door uw Hoog Edelheedens a°. 1620, ter bevordering van den handel in Mocha en Soeratta, nader gecommitteerd zijnde, om met het schip het Wapen van Hoorn met een rijk carguazoen, in qualiteyt van Directeur van Arabien, Persien en Indien, na luyd der opene commissie van den heer Generaal Coen

meermelt, sub dato 15 Junij a°. 1620, een nadere preuve van dien handel te neemen, heeft zijn E. daags daar aan, of op den 16 d°., deeze rheede verlaaten en is den 22 Augustus in Aden gearriveert, alwaar hij den Oppercoopman Herman van Gil, neevens een tamelijk cargazoen aan land zette, met ordre sig daar meede bij eerste gelegentheid met een der Arabische scheepen naar Mocha te begeeven, terwijl zijn E. desselfs reis vervorderde en primo October de rheede van Souratte bereikte, mitsgaders den 4^{en} daar aan de directie g'aanvaard en tot het hoofdcomptoir gekooren heeft de meermelte stad.

II. Souratte, omtrent welkers situatie etc. maar eenelijk diend genoteerd, dat dezelve is geleegen circa vijf a ses mijl van den oever der zee, aan een rivier die in de oude tijden is beschreeven geworden met de naam van Tapte, ook wel Tynde, doch thans bekend met die van Tapil, op de hoogte van 21 graden en 10 minuten noorder breete. Zij werd gezegt de capitaalste frontierplaats van Gousouratta te weezen; is van buyten aan te zien meest lankwerpig vierkant, voorzien met een oud irregulier casteel aan de kant van de rivier, zonder eenig voorland, en twee ringmuuren, waar van de binnenste totaal vervallen, dog de buytenste, als a°. 1715 eerst gebouwd, nog hegt en sterk is. In de stad, welkers straten al meede geheel ongeschikt en morsig zijn, vind men wenig fraaye gebouwen, maar veele, en in de voorstad genoegzaam meest alle, woningen van bamboesen, dat ook de reden uytlevert waar door hier zoo menig maal brand ontstaat.

De rivier zoo even gemeld, heeft weinig afwatering en verre boven de stad vind men eb en vloed, alhoewel egter in de reegentijd het water weder zoo snel afvlied dat z' daardoor considerabel komt te swellen en veel schade veroorzaakt. Dezelve is alomme en

principaal vooraan met veel banken bezet en gansch ondiep, ten deele herkomstig, zoo men zegt, van de ballast die de Moorsche schepelingen, van Mocha komende, ter uytwinning van verderen arbeid, bij hun aankomst in dezelve over boord werpen, waardoor se dan ook ten eenemaal onvaarbaar word, en gevolgelijk Compagnies scheepen, schoon maar half gelaaden, niet wel mogelijk binnen dezelve gebragt konnen worden, zonder haar de novo te exponeeren aan een en 't selve lot, de bodem Bloemendaal a°. 1755 bij die occagie te beurt gevallen, tot welkers preventie het dan ook geraaden blijft bij d'oude methode maar te continueeren, namentlijk om zoo, wanneer een of meer scheepen genoodzaakt zijn aldaar te overwinteren, dezelve ten dien eynde na Bombay te zenden en ingeval de vertimmering van een derzelver wierd gerequireert, alsdan almeede te agtervolgen zodanige en met nog minder gevaar verzelde gebruykelijkheeden, als men doorgaans in cas sujet altoos heeft gepractiseert.

Wat nu wijders betreft de rheede, die men aan de mond van deeze rivier vind, dezelve is volkomen bequaam tot berging der schepen, die aldaar op 8 a 9 vadem dunne blaauwe kleygrond konnen ten anker koomen, mitsgaders zonder merkwaardige ontmoetinge van September tot April gerustelijk vertrouwen en geduurende al dien tijd zonder hindernis bevaren worden, ten minsten moet ik zulks volkomen vaststellen, nademaal in geene der Souratse papieren het contrarie van dien beweert off eenig exempel gevonden werd, waar uyt men zulks zoude mogen sustineeren, konnende een enkeld geval van dien aard, aan inlandsche scheepen of vaartuygen overgekoomen, dezen aangaande niets probeeren, nademaal zulks veeleer moet werden g'imputeerd aan de negligentie in 't gebruyk van de vereyschte zeemanschap, om niet te zeggen algemeene onkunde van dee-

zen landaart of dies inwoonderen, dewelke in de stad Souratte ten principaalen bestaan in Mooren, Heydenen, Armeenders, Turken, Arabieren etc., waar over het bewind, gelijk meede dat van 't casteel, is gedemandeert aan twee perzoonen, die (independent van den anderen) bekend zijn met den titel van Gouverneur. En alhoewel het gebied van den eenen is bepaalt in den omtrek van 't casteel, zoo is dog daarentegen de jurisdictie van den stads Gouverneur van zoo een ongemeen groot vermoogen en uytgestrektheid, dat hij genoegzaam afzonderlijk in deezen tegenwoordige tijd na welgevallen ageert, gelijk, om niet alles onder den anderen te mengen, in 't vervolg deezes zal worden aangeweezen.

Dus in Souratte, zoo als bereids staat genoteert, een woning gehuurt hebbende, heeft men, om dat er geen licentie tot een ander konde g'obtineerd worden, zig daarin zoo veel mogelijk beholpen tot a°. 1653 den 16 January, wanneer dezelve ten eenemaale instorte en de bediendens na den stads Gouverneur consent tot het huuren der presente logie obtineerden, terwijl men de grond van de eerste aangehouden en altoos tot een paardestal g'employeert heeft.

Om nu alhier te noteeren de situatie en gesteldheid van deeze logie, mitsgaders hoe dezelve successive zedert den jaare 1670 is te boek gestelt, zoude dit werk te zeer doen extendeeren en mijn doelwit te buyten gaan, alwaaromme mij in alle eerbied refereere aan het daar van bekend gestelde bij de aankomende Souratse papieren, principaal bij het stukswijs rapport van den Commissaris Pieter Ketting in dato 28 April 1698 op pag. 89; item de nagelaate memorie van den geweezen Sourats Directeur de heer Jan Schreuder, onder dato 30 Septemb. 1750, bij welke documenten dezelve heel distinct beschreeven en aldus bekend gesteld word.

Van ingang een moordkuyl gelijkende, wanschapen en irregulier, door de menigvuldige concepten van verbetering, genoegzaam telkens bij aankomst van een nieuwe directeur daar aan geappliceert en werkstellig gemaakt, oud en vergaan, onbequaam tot berging van Comp. koopmanschappen en dienaaren, enfin dat er niets aan is dat deugd. En dat 't voor 't grootste gedeelte ook wel zodanig daar meede gelegen is, behoeft men in geen twijffel te trecken, als men maar eens agt slaat op den ouderdom van dezelve en de continueele klagten dienaangaande, nu al ruym 80 jaaren aan den anderen bij de brieven bekend gesteld. Maar of den opbouw van een nieuwe logie ter plaatze van Jengie Bander, waaraan men reeds zoo veel jaren g'arbeyd en zulke capitaale somme gespendeert heeft, om redenen dat men aldaar den omslag van de Compagnie bij den anderen hebbende, zoo wel omtrent den ontfangst als afscheep der goederen zig konde gerusten en zonder veel moeijelijkheeden den handel drijven, wel van zodanige noodzakelijkheid thans is, als men daarvan komt op te geeven, twijffele ik billijk, nademaalen de gouverneurs van Souratte, na mijn gering gevoelen, nimmer sullen toestaan, dat daaraan gemaakt werden punten of bolwerken, gevolgelijk wij ook altoos, hetzij op wat plaats het ook mag weezen, de dwingelandij deezer regenten subject zullen blijven, als zijnde die van 't casteel alleenig capabel bij de eerste vijandelijke ontmoeting ons met zijn canon te delogeeren en naa een goed heenkomen te doen omzien, buyten en behalven dat, wanneer men eens na wensch daaromtrent reusseeren en dezelve dan gevolgelijk met 3 a 400 Europeezen bezetten moeste, de vraag nog zoude zijn, wat oogmerk men hiermeede bedoelen wilde, of wat voordeel zulks aan de Comp. zoude toebrengen, dewijl men hierdoor immers in

plaatze van een beeter succes in den handel te erlangen, een swaarder lastpost van soldij en mondkosten en reparatien zoude dragen moeten, dewelke niet alleen bij een yder ervare en kundig negociant als een kanker voor de commercie moeten aangemerkt worden, maar ook alle figuuren van buyten, dog niets wezentlijks aan de zaak bijbrengen.

Ik meene 't dierhalven voor 't tegenswoordige 't meest met de interest en de belangens van de Compagnie te quadreeren, met wijnig ommeslag tot zijn oogmerk zien te komen, en zonder een verder tentamen ofte onderhandeling met de regenten, ter erlanging van de benodigde permissie, tot verdere exstructie en voltooijing onzer nieuwe logie te entameeren, tot een vredigen handel te geraaken; te meer door dien al voor lang de kans is verkeeken en wij ons niet hebben bediend van het verleende praerogatief bij exstrulholkums (koninglijke gunstbrieven) van den 28 Junij en 30 Septemb. a°. 1711, waarbij aan ons het huys van den overleden stads Gouverneur Atobaar Chan, onder restrictie van daar aan niet te mogen maken punten nog bolwerken, nog daar op te brengen groot of kleen geschut, tot een gestadig verblijf geschonken is, en omdat wij daarenboven bij onze jongste secrecte rescriptie aan den directeur de dato 15 Novemb. laastl. op zijne communicatie wegens d'ontstaane onlusten met de regenten over het accidenteel omkomen van een heydensche barbier en de verregaande brutraliteyten van den Lieuten^t^ Gouverneur in zijne optogt voorbij onze logie, ons gedeclareert hebben niet alleen met hem van een concept te zijn, bijaldien deeze geweldenarijen continueerden, Souratte voor een jaar lang te verlaaten en door de winstderving van een jaar deeze gelddorstige gouverneurs te doen ondervinden, wat nadeel onze retraite aan haar hoofd-

stad geeven zoude, maar dat wij zelfs niet vreemt waaren, zoo de nood zulks vereischte, Souratte voor altoos te quiteeren en naderhand door middelen van constraincte te zien aan ons guarant te komen, als zijnde het gereedste en zekerste middel om de Comp. om dien ooirt, alwaar het dog met de negotie voor ons gedaan schijnt, te secureeren en een honorabele satisfactie te bezorgen voor alle aan onze natie betoonde hoon, smaad en geweld, met nevensgaande qualificatie, om handen uyt den mouw te steeken, mitsgaders onze makelaars, die dog zoo goed als de rest zijn, met goede en duydelijke woorden te verstaan te geeven deeze onze ernstige meening. Terwijl het inmiddels in onze oude logie, welkers huur dan eens met 83, dan met 66 en dan ook wel met 48 ropias ter maand is voldaan geworden, dog waaromtrent de heer Schreuder in a°. 1741 een nieuw huurcontract tegens 62 ropias ter maand heeft aangegaan, nog wel zoo lange zal te houden zijn, totdat wij van de vooraf vermelde declaratie aan onze directeur gebruyk te maken zullen genoodzaakt zijn.

Wijders heeft de Comp., zoo bij inkoop als op verzoek, in en buyten de stad Souratte successive nog verkreegen den eygendom en het gebruyk van de volgende landerijen, opstallen etc. te weezen.

7 stucken land, leggende aan de Oostkant van de logie, met eenige bamboese huysjes beboud geweest, die ter preventie van brand zijn afgebroken, ten tijde men dezelve inkogt in anno 1748 voor rop. 704 $^{3}/_{16}$

1 tholpakhuys aan de Z.-West zijde van de Meydaan gelegen, is a°. 1670 ingekogt voor . . . . . „ 1128

1 stuk land omtrent $^{3}/_{4}$ uur van de logie, aan de Zuyd-Oost kant van de

Transporteeren rop. 1832 $^{3}/_{16}$

Transport rop. 1532 $^{1}/_{16}$

stad gelegen, [illegible] tot een begraafplaats voor de [illegible] van de Comp., aan wien hetzelve met onze komst aldaar gratis is afgestaan . . . . . „

1 stuk thuynland tot 't bergen der vaartuygen a°. 1754 ingekogt voor . . . . „ 10000

1 werf en thuyn in de buytenstad aan de rivier kant, omtrent een half uur gaans van de logie geleegen, bestaande in de volgende landerijen, woninge etc., als:

3 stucken land a°. 1695 ingekogt voor „ 400

1 stuk „ „ 1704 „ „ „ 500

1 „ „ „ 1707 „ „ „ 50

1 stuk land a°. 1707 ingekogt voor „ 1100

1 „ „ waar van tegenwoordig 't grootste gedeelte is weggespoeld, a°. 1710 ingekogt voor . . . . . „ 943

1 stuk land rondsom met een muur omgeeven en eenige huisjes, afdacken etc. voorzien, is a°. 1747 ingekogt voor „ 3310

3 stucken de a°. 1747 ingekogt voor „ 480

1 stuk land bebouwt met een huys en aarde muur, a°. 1748 voor . . . . . „ 861 $^{1}/_{8}$

1 stuk land bebouwt met een steene d°. put, tang of waterbak, is a°. 1748 ingekogt voor . . . . . „ 8038 $^{11}/_{16}$

1 stuk land bebouwt met twee huyzen en een waterbak, mitsg^{s} met een steene muur omgeeven, is a°. 1748 ingekogt voor „ 1487 $^{13}/_{16}$

2 d°. d°. voorzien met een waterput, a°. 1748 ingekogt voor . . . . . „ 628 $^{1}/_{2}$

8 d°. d°. huys, bomen etc. . . . . „ 3020 $^{1}/_{2}$

Transporteeren rop. 32651 $^{13}/_{16}$

	Transport. rop.	$32651^{13}/_{16}$
1 d°. d°. met een huys beboud a°. 1748 d°. d°.	„	$657\ ^{5}/_{8}$
1 d°. d°.	„	$570\ ^{1}/_{2}$
3 d°. d°. met een huys beboud a°. 1749 d°. d°.	„	7140
3 d°. d°. 1749 ingekogt voor	„	441
1 stuk land zijnde voor konings weg geweest, waar door de werff en thuyn van elkanderen gescheiden wierd, is a°. 1746 door den stads Gouverneur Safferderchan aan de Comp. geschonken . .		
1 stuk land dat de malresrien en ritting is toebehoorende geweest, bevorens 't selve a°. 1745 almeede bij 's konings boeken is afgeschreeven geworden . .		
De gezamentlijke landerijen, gebouwen die de Compagnie in eygendom heeft kosten te zamen	rop.	$41460^{15}/_{16}$

Ongerekend nu nog de wooningen die men op gedagte landerijen heeft laten aanmaken, als: 1 wooning naast den thuyn tot logies voor den directeur, wanneer buyten woond; 1 d°. a°. 1734 gemaakt voor den Secretaris; 1 kerk a°. 1727 van planken opgeregt; 1 slavehuisje a°. 1740 van planken opgeregt; 1 planke wooning voor de Fiscaal a°. 1707 van Soualys stranden overgebragt; 1 dito voor den equipagieopziender; 1 dito equipagiepakhuys is a°. 1700 geboud; 1 wooning waar de ondermeester is nevens het daar bij staande speelhuysje, dispens en laboratorium, a°. 1700 van planken aangemaakt; 1 timmerloos; 1 loos of afdak, bevattende in zig: 1 smitswinkel, 1 kleen kamertje, 1 combuys voor den equipagieopziender, 1 dito voor de militairen, 1 schaftkagie voor de militairen, 1 backerij en 1 houte hokje, alle successive van sparren opgeregt; 1 dito

[illegible] waar onder van balken en planken zijn aangemaakt [illegible] 1 trompetterskamer en 1 militaire wagt [illegible] 1 kamers 1 kleen kamertje 1 hoogpakhuys 1 [illegible] of buyten [illegible] met een [illegible] dak en heyning van [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] met een [illegible] dak voorsien.

Boven dit alles en de gehuurde logies voorzien heeft men in de stad nog in huur de volgende woningen te weten 1 huys voor den secunde, alwaar [illegible] den Directeur in schijnt te logeeren. Men heeft [illegible] het daar aanstaande schenkagie pakhuys [illegible] voor den jaare [illegible] tegens differente prijzen in huur gehad [illegible] a° 1741 is door den heer Schreeder [illegible] [illegible] [illegible] van 't daar naast staande [illegible] met de eygenaars gecontracteert voor de twee eerste rg. [illegible] en 't laatste rg. [illegible] per maand.

Deeze gebouwen leggen op zij van de logie en zijn met een brug a° 1745 gemaakt daar aan gehegt, mitsgaders voor [illegible] op een gelijke lenie met de eerste logie of presente paarde stal.

1 woning aan de noord-west kant [illegible] vlak tegenover de logie gelegen [illegible] sedert a° 1738 tot 1744 in huur gehad [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] per maand verminderd geworden.

1 huys gelegen op zij van de stal [illegible] van a° 1741 tot 1745 in huur gehad voor rg. [illegible] [illegible] gedurende dien tijd maar betaald [illegible] per maand.

1 hospitaal gelegen [illegible] treden van de logie in een naauw straatje, digt met huyzen van inlanders bebouwd, heeft men a° 1749 voor rg. [illegible] per maand in huur genoomen in steede van de sedert a° 1739 tot 1747 daar toe gemployeerde en om desselfs incom-

moditeyd afgebroken houte loos, dog met aanbelang.

De plaats binnen de Chiappoort, omtrent 300 treden van de tent en 350 dito van het tholpakhuys, mitsgaders $^1/_4$ uur gaans van de logie gelegen, heeft men a°. 1740 in steede van de buyten de Alphandiga gestaan hebbende en door het water genoegzaam weg gespoelde oude d°., bij vergunning van den overleeden stads Gouverneur Theegbeey Chan verkreegen en a°. 1746 op bekomene licentie in een compleet pakhuys met een pannedak geconverteert, en eyndelijk nog 1 plaats op de Meydaan, circa $^1/_4$ uur van de logie, waarop geduurende de goede mousson een tent werd opgeslagen tot berging der rethouren; dezelve is a°. 1749 met een suffisante heyning van sparren en bamboesen afgepaggert, dog op wat manier of wanneer de Comp. deeze permissie verkreegen heeft, heb ik niet konnen nagaan, alhoewel ik moet veronderstellen sij het gebruyk daar van zedert den beginne onser komste heeft geobtineert, gemerkt a°. 1630 al van deeze tent werd gewag gemaakt.

De verdere plaatse waarop de Ministers volgens de ordre successive post gevat hebben, bestaan in de volgende, te weeten:

III. *Brootchia* off Brootch, eygentlijk Baroets genaamd, zijnde een stad, gelegen 12, dog zoo zommige willen, 8 mijlen benoorden Souratte, op de noorder breete van 21 graden en 56 minuten, digt aan een schoone rivier, dewelke 8 mijlen van daar zig in zee loost. Of den Directeur van den Broeke met zijn aanweezen a°. 1617, dan wel 1620, alhier een comptoir heeft geëstablieert kan ik, bij manquement van de nodige bewijzen, niet positieff melden, maar wel dat, schoon men 't a°. 1634 en 1654 verlaten heeft, egter met de opregting en retablissement van dien altoos ten principaale bedoeld heeft den inzaam van de indigo jamboeser,

mynamassen, groove en fijne, coroots, bherms, baftas in zoort, cattoene garens, catoen, cangas, parcallen, salempouris, swarte kleeden en allerhande slag van lijwaden, welke de daar omstreeks leggende dorpen en districten Dubay, Senor, Ocolissen en meer andere in groote menigte alhier te mark brengen, mitsgaders om die redenen post gevat hebben in een gehuurde logie voor 300 rop. in 't jaar, waarin men continueerden tot a°. 1695, wanneer de Compagnie aldaar een fraaije logie na d'Europeesche manier op de naam en voor reeckening van Compagnies aldaar resideerende makelaar heeft laten timmeren, mitsgaders daaromtrent in verschot geweest, ter somma van 6 à 7000 ropias, welk montant volgens het te dier tijd gemaakte en a°. 1741 gerenoveerde huurcontract uyt de evengem. huurpenningen werd ingepalmt; boven des heeft men alhier meede een begraafplaats, waar van den eygendom de Comp. door een langduurig gebruyk schijnt toegebragt te weezen.

Met den inzaam ten deezen comptoire kan men het gantsche jaar en met dies afbreng van het laatste van October tot Mey continueeren, waar door men dezelve ter verzending altoos vroegtijdig kan aan handen hebben, te meer men zig steeds kan bedienen van het wel eer en al voor anno 1690 met succes ondernoome expedient, om namelijk de rethouren met smal schepen te laten afhalen, en alhoewel bij de regenten de nodige qualificatie te besolliciteeren, van dezelve bij rethour maar zoo direct naa scheepsboord te transporteeren en den thol tot $2^1/_2$ pb^s. in Souratte, volgens opgave der Brootchiase regenten te mogen voldoen, hetwelk, om redenen dien regent subaltern is van den Gouverneur van Souratte, ongetwijffeld wel zal weezen te obtineeren en daar door jaarlijks nog al eenige ongelden zullen werden gemenageert.

Te *Brodera*, een landstad, 42 cos off 21 mijlen van Amedabaath en 30 cos bewesten Brootchia, circa 48 à 50 cos van Souratte gelegen, op een vlacke en sandige plaatze, digt bij een klein riviertje, heeft den directeur van den Broeke meerm. a°. 1622 wel een factory opgeregt ter bevordering van den inzaam van tarwe, rijst, catoen, nevens verscheyde sorterings van lijwaaden, dog welke plaats men na een twaalfjarige possessie, om der Mooren geweldenarijen voor altoos verlaaten en geen verder gebruyk van dezelve gemaakt heeft, dan in zoo verre men in Brootchia etc. niet na wensch konde klaar raken.

Amed-Abaath off Ama-Dabath, 30 à 40 mijl in 't Noord-Oosten van Souratte, op de noorder breete van 23 gr. 30 minuten, aan den oever van een klein riviertje geleegen, is de hoofdstad van het koningrijk en de provintie Gousouratta, alwaar derzelver koningen voor deezen haar residentie hielden, en alhoewel tegenwoordig aldaar nog een tamelijken handel gedreven werd, zoo is dezelve, beneevens de praal en luyster van die stad, niet meer te vergelijcken bij voorgaande jaaren of doen de meermelde van den Broeke a°. 1617 aldaar een comptoir opregte ten verthier van diversche coopmanschappen en ten inzaam van alle kleeden, die van zijde, catoen en schilderwerk aldaar in groote menigte aangemaakt wierden, te weten: kannekyns, wit en swart; chitsen, breede en smalle, die alle gedrukt en niet geschildert werden; tapekanhenias; chiaddes boraals; golgas of patholen; leermassen; bastas, wit en blaauw, smal en breet; guinees, karikams, roode; palanpoesen of gecatoeneerde dekens; tape saras en d°. sindos; cattoene patholen; botidaars; atlassen en meer anderen.

Men heeft wel van den beginne onzer komste in een gehuurde woning, midden in de stad geleegen, logies gehouden, dog a°. 1637 wierd dezelve de Comp.

bij incoop voor ropias 4500 eigen, alhoewel de overdragt op de naam van een ander gesteld is, om redenen den Mogol niet begeerden dat de Europeesen eenige eyge grond of gebouw in Indoestan of Gousouratte bezaten, alwaaromme ik teffens moet geloven, dat de begraafplaats die men alhier heeft, de Comp. op denzelven voet als die in Brootchia is eygen geworden.

De menigvuldige vexatien der Regenten en de continueele revoltes der Marrhetties, zijn oorzaak geweest dat men dit comptoir zedert a°. 1727 tot 1735 verlaaten, mitsgaders naa een seevenjarige possessie de novo op ordre van uw Hoog Edelhedens opgebroken en de logie onder opzigt van onze inlandsche bediendens gelaten heeft, en al schoon 't zelve a°. 1753 ten tijde de Marrhetties deeze plaats conquestreerden, door die van Souratte, om redenen van de favorabele gelegentheid, die zig daar toe quam aan te bieden, ten tweede maalen geretablisseerd en door uw Hoog Edelheedens als een gedaane zake geapprobeert is geworden, zo schijnen dog egter de apparentien tot een gewenscht succes in deeze presente tijden gantsch niet favorabel, ten waare den Gouverneur van Cambait, dewelke deeze stad in Septemb. a°. P. de Marrhettys ontweldigd en zig van dezelve volkome meester gemaakt heeft, een middel zal weeten te excogiteeren, om zig in dit bewind staande te houden en de Marrhetties, die de stad van verre nog ingeslooten houden, al weder te noodzaken van hunne pretensie op dezelve voor altoos af te zien.

Intusschen is den handel van de Comp. door deeze beroertens alhier niet alleen grotelijks veragtert, maar zijn de bediendens ook genoodzaakt geworden door het in dienst neemen van een hoofd en 35 gemeene pions, zig te moeten wapenen tegens de ongemanierde

en geweldadige behandelingen der baldadige krijgsluyden, en hetgeen uw Ho. Edelheedens gebragt heeft tot die noodzakelijkheid, om de Ministers bij de jongste secreete rescriptie te gelasten, dat de conditien van guastos, ongelden en reiskosten voor de factoors moeten gesuppleert worden, of anders de snaaren daar na te stellen, om schielijk en op onze eerste ordre van daar te konnen opbreeken.

Cambait off *Cambaya*, alwaar men zedert a°. 1617 1634 een factory heeft opgeregt, dog te deezer tijd dies opbraake van Batavia g'ordonneert weezende, heeft men 't zelve zedert niet weder bezogt, dan in a°. 1675, wanneer om redenen van de menigvuldige ondragelijke en terrible vexatien der Moorsche Regenten den Opperkoopman Oosterwijk derwaarts is gecommitteerd geworden, ten einde te inquireeren of men aldaar met meerder gerustheid en progressen in den handel een hoofdcomptoir zoude kunnen stabileeren. Maar dewijl dien commissiant met zijn rethour 't contrarie bij zijn overgegeeve rapport op vrij solide gronden aantoonden, en Souratte in cas sujet wel verre prefereerden, zoo is 't ook van gevolg geweest, dat men daar van heeft afgezien, en schoon genoome bij de Souratse missivens sub dato 25 Septemb. a°. 1696, 26 May 1726, 21 April 1735, med. April 1742 en 17 April 1743 telkens onder de nodige consideratien instantie is gedaan tot opregting van een comptoir aldaar, mitsgaders zulks op bekomene qualificatie bij miss. van uw Hoog Edelhedens in dato 16 Septemb. 1743, in a°. 1744 ook ondernoomen heeft, is 't zelve dog egter alzoowel vrugteloos afgeloopen als de gedaane bezending in a°. 1726 met een à twee smalscheepen en een gesorteerd cargazoen, om welk een en ander, ongeagt de nog jongst volgens missive van den 14 May laastl. gedaane nodiging van den

Cambaits Gouverneur, het uw Hoog Edelheedens behaagt heeft daar van af te zien, te meer men den inkoop van de kresdaars of groove kleeden, dewelke aldaar wel het goedkoopste en deugdzaamste plagten aangemaakt te worden, door een adsistent of makelaar effect sorteeren en te lande of over Brootchia na Souratte kan transporteeren laten, alzoo dies afhaal met smalscheepen door d'onvijligheyd van de rheede aldaar meede niet practicabel schijnt. Deeze plaats nu legt circa 16 mijl in het N.-Oosten van Brootchia en 15 mijl van Amedabaath aan de zee in een groten inham; is bevorens door de sterke vaart der Portugeesche de principaalste zeehaven geweest, die die koning onder zijn gebied hadde, dog door onmagt deezer natie en zedert dat den Brit en wij ons in Souratte hebben ter neder gestelt, is haare negotie zodanig afgenoomen, dat genoegzaam niets meer van derzelver vorige luyster afstraalt.

In zelver voegen is 't al meede gelegen met de factory Sirchees of Sirkesa, $1^1/_2$ mijl van Amedabaath, die men a°. 1621 heeft opgeregt tot den inzaam van de indigo sirchees.

Agra, geleegen in het hartje van Indostan, omtrent 60 cos off 30 nederlandsche mijlen in 't Zuyden ten Oosten van Dhilly off Sja Sjahan Abaath, en 200 mijlen in 't Noord-Oosten van Souratte aan de zoom der rivier Sjiumme off Sjeinna door de Mogol Sja Achbet van een gering dorp tot een koninglijke hoofdstad gebouwt, waar door 't ook de naam van Sja Achber Abaath heeft verkreegen en zedert voor de koninglijke residentiestad is gehouden tot a°. 1720 off daaromtrent, wanneer 't Hoff weder van daar na Dhilly verplaatst en tot heeden aldaar ook verbleeven is, waar door dan deeze stad allengskens weder in aanzien en Agra meermeld in het presente totaal verval gebragt is.

En schoon genoomen den Directeur van den Broeke vermeld ten inzaam van leywaden, indigo, salpeeter etc., mitsgaders ten verthier van verscheide coopmanschappen in 't laatst van November a°. 1620 derwaarts committeerden den Opperkoopman Wouter Heute, ten fine aldaar een comptoir te stabileeren, mitsgaders dat dit dessein ook naa wensch volbragt is, zoo is egter de verre afwezendheid en d'ondragelijke moeijelijkheeden der Regenten, mitsgaders de menigvuldige oncosten bij den op- en afbreng der coffilas oorzaak geweest, dat wij niet lang daar naa den eisch van daar vermindert, de voldoening der kleeden in Gousouratte en de salpeeter, om den profijtelijken afbreng in de Ganges van Behaar of Patna gerequireert, mitsgaders op de propositien van a°. 1696 en 1703 den handel gestaakt en eyndelijk a°. 1716 dit comptoir finaal opgebroken hebben, latende 2 à 3 inlanders, onder de naam van makelaars aldaar resideerende, zoo tot waarneming als overbrieving van de zakelijkheeden van 't Hoff, mitsgaders teffens tot bewaking der logie, die midden in de stad geleegen is en bij ged. van Heute met zijn arrive van den koning wel als eigen geobtineert, dog niet voor anno 1626 en na voldoening van 3800 rop. van 't regt van eygendom gejouisseert heeft. En schoon 't gebouw of den opstal door de interdictie van uw Hoog Edelhedens, bij missive van den 23 Aug. a°. 1732, om daaraan geen de minste reparatie te doen, zedert in een algemeene puynhoop is geconverteert, zoo heeft men egter de grond met een heyning omgeeven, ten eynde te behouden 't regt van possessie, dat voor de Comp., door het hopeloos en ten eenemaale disperaate succes tot retablissement, tegenwoordig al zoo min van eenig belang en noodzakelijkheid is g'oordeeld, als de langere aanhouding van een makelaar met twee pions. Te meer omdat men thans bij

dit verwarde Hoff dog niets meer verrigten en 't nieuws van daar overkomende door andere wegen in Souratte vernemen konde, mitsgaders daarom deeze jaarlijkse lastpost van ruym *f* 238 door uw Hoog Edelheedens, bij de jongste rescriptie na derwaarts, ook finaal ingetrocken en de Ministers geinterdiceert, verder aldaar eenige bediendens aan te houden, 't geen ook zekerlijk voor 't interest van de Comp. 't oirbaarste is, ten waare de constitutie van Europa en de door den oorlog gecauseerde schaarsheid aan salpeeter, mitsgaders de presente verwarde toestand van 't Bengaalsche Rijk, uw Hoog Edelhedens mogte persuadeeren, de executie van dit besluyt nog eenige tijd te surcheeren.

Wat wijders aangaat d'onder Agra gesorteerd hebbende factorij *Leknouw*, 90 à 100 cossen of 50 mijlen beoosten dezelve, aan gins zijde van de vermaarde stroom Ginga of Ganges, bij een klein riviertje, de Koemtje gen^t, gelegen, is kleyn, dog een volkrijk dorp geweest, ten tijde men van Agra jaarlijks een adsistent in Julij of Aug. derwaars zond tot den inkoop van sjantaars en derriabaads, een zoort van grof linnen, hetwelk een geruymen tijd in Holland bij manquement van guinees met passable winsten tot 30 à 36000 p. is verthiert geworden, en omtrent welke plaats de heer Generaal Hendrik Zwaardekroon (h. l. m.), in qualiteyt als Directeur van Souratte a°. 1701 den 15 Julij, soo ten aansien van deeze leywaaden, als met betrecking tot de indigo biana, eenige consideratien nopens dies verzending te water na Patna in steede van te lande na Souratta ingediend heeft. Dog vermits ik niet hebbe konnen vinden, dat daarop eenige nadere reflexien gevallen, en omdat deezen inzaam aldaar ten eenemaal afgeschaft is, zal ik mij aan dat papier gedraagen, met verdere annotatie dat de Comp. in deeze plaats nooyt eenige eygendom aan grond of

woning gehad heeft, en gevolgelijk met 't verlaten van dezelve alzoomin eenige naamwaardige schade toegebragt is, als met de quiteering van de meede factory.

Biana, werwaards die van Agra, als maar 10 à 12 mijl van den anderen gelegen, jaarlijks al meede een commissiant depecheeren, tot insaam van de indigo biana, die in grooter menigte en beeter deugd dan elders aangemaakt wierd, en om welke redene men aldaar te dier tijd een woning heeft ingekogt, die presumptive door lankheyd van tijd in 't vergeetboek gebragt of wel gaauw in een puynhoop geconverteerd zal weezen.

Sindee, bij den inlander Lhary Bander genaamt, weleer de stapel van den handel der Portugeesen, waaromtrent ik bij de Souratse archiven van a°. 1633 aangetekend vinde, dat de Gouverneur van die plaats ons verzogt heeft een comptoir aldaar te stabileeren, onder aanbieding van de gerequireerde firma in perzoon bij den Mogol te besolliciteeren, mitsgaders dat uw Hoog Edelhedens in dat zelve jaar bij missive van den 29 decemb. remarqueeren, dat nademaal dit een welgeleegen en voor onze vijanden, den Portugeesch, een profijt geevende plaatsje was, het overzulks niet ondienstig zoude weezen, de bereits sonder succes ondernomene expeditie de novo met een oorlogschip te entameeren, mitsgaders die possessie aan ons te trecken. En ofschoon dit expedient het kragtdadigste scheen om haar te frustreeren van den handel op Bassoura, Bander Congo, Mascatta, noordelijk Bossyn, Chaul, Dabul, Goa, Coetchien en de Mallabaarsche Zuyder cust, mitsgaders hetzelve a°. 1635, 1639 en 1651, om welker tijd den Engelsman sterken handel alhier dreef, ook nog al met gering advans ondernoomen en eyndelijk om die tijd aldaar ook een factory opgeregt is, heeft de Comp. egter daarbij weinig geprofiteerd, na-

demaale kort daarna, of wel a°. 1657 g'ordonneert wierd die plaats te verlaaten.

In a°. 1735 proponeerden de Ministers aan uw Hoog Edelhedens de factory aldaar te restabliseeren, ten welken einde zij de gerequireerde firma reeds geobtineerd, mitsg. hetzelve bij brieven van den 14 May dezes jaars gerenoveert hebben, onder aanhaling teffens, dat jaarlijks aldaar nog zoude weezen te vertieren *f* 60 à 70000 aan gesorteerde coopmanschappen; dog uw Hoog Edelheedens hebben 't zelve meede gelieven van de hand te wijzen, om het geadvanceerde door de Ministers, namentlijk dat 't negotieeren op crediet gevaarlijk en dus den handel in trocque diende te geschieden, mitsgaders deeze plaats voor 't tegenswoordige niets in rethour komt uyt te leeveren, als poetjoek en alle overige articulen, met Souratte weinig of genoegzaam niets in prijs differeeren.

Mocha, een stad in 't Roode Meir, op de kust van Arabia Felix, op de hoogte van 13 graden en 18 minuten geleegen, heeft een tamelijke rheede van 4, 5 à 7 vadem sandgrond; de stad is groot in begrip en met verscheide fraaije huysen voorzien, dog niet bemuurt, dezelve was voor 200 jaaren of daaromtrent maar een vissers dorp en zedert tot zodanig een considerable handelplaats geaccresseert, dat men a°. 1645 aldaar ten handel heeft gevonden 23 zoo scheepen als jagten, beneevens nog verscheide freguatten van Souratte, Diu, Atchien, Cambaya, Brodera, Chaul, Dabul, Sindee, Harma Jany, Maldivos, Wingurla, Hersseli etc., met ruym 28 à 30 tonne schats inkoopsprijs aan kleeden etc., bestaande ten principaalen in de volgende sorteering, als: kannekyns, masaffys, moerabaddys, dotie dolqua, phota of congys, assumanias of mavi, cossa de narriaat, commissfiute boraal, beide barwissie en jolwissie, roode chelas, sjaautaars, derri-

abadys, berams, swart en wit, baftas sourats, catoen etc., voor welk procedido uyt den verkoop geproflueert, men ten principaalen terug brag goude ducaaten, cauwa, storax liquida, valsche paarlen, gommen, amphioen, drogerijen en meer andere gerieffelijkheeden.

In het begin van de noorder mousson, wanneer de scheepen ordinair aanquamen, ging der verkoop gretig voort door Benjanen, die jaarlijks aldaar continueerende haar factoors in de boven landen hadden, wien zij aanstonds het gekogte met cameelen toesonden, en dewelke het weder bij kleene quantiteyten aldaar van de hand setteden, het geproflueerde van dien voor het depart der scheepen remitteerden en alzoo den verkooper betaalden met zijn eigen geld, alwaar zij de winsten van genooten.

Den grootsten toevoer geschieden ten principaale door de menigte bedevaartgangers na het zoo genaamde graf van haaren gewaande propheet Mahomed, van med. Julij tot half Aug., als wanneer den inkoop aan de gang raakte en de kleeden en andere coopmanschappen uyt de alphoordigo gelargeert wierden. Om deeze tijd konden men ook eerst regt weeten, wat coopmanschappen en hoe veel er aangebragt waaren, waarna de kopers haar reguleerden en met den anderen monopolieerden tot het vertrek der scheepen, als wanneer men de goederen wel van de hand setten moest, hetgunt ook waarschijnelijk de voornaamste redenen zal uytgemaakt hebben, dat de Comp. die den handel, zoo als hier voor is gezegt, t' zedert a°. 1614 in 't Roode Meir niet zonder groote circumspectie ondernoomen, a°. 1620 Mocha tot een factory aangelegt en jaarlijks met een a twee scheepen bevaaren heeft, zelden of nooit tot haar voorneemen geraakt is, schoon men zig egter altoos nog flatteerden met de hope van betere tijden en ten dien eynde deeze factory, die anno

1629 om de geringe advance verlaten was, a°. 1639 retablisseerden, mitsgaders a°. 1646 tot opregting van een comptoir derwaarts zonden: 2 cooplieden, 2 ondercooplieden, 5 adsistenten en 1 barbier, met een instructie ged. 3 Maart des evengem. jaars, ter hunner narigt, dicteerende onder meer andere, om in de contrijen Chena, IJs, Gibbele en Tys factoors te plaatsen en zoo als van de Benjanen reeds genoteerd staat, den handel met magt voort te setten. Dog den uytslag van dit alles beantwoord geensints aan het bedoelde oogmerk; waarbij nog accedeerde, dat men in a°. 1647 en 1648 haar den oorlog moesten declareeren over het aanhouden van een tot haar overgelope adsistent, waar door wij vervolgens in verwijdering geraakt zijnde, den handel dan eens gestaakt, dan eens weder ondernoomen hebben, tot dat wij eyndelijk anno 1696 door het leenen van convooyscheepen aan de Mooren tot deeze vaart genoodzaakt zijn geworden, gelijk de heer Generaal Zwaardekroon meermelt bij zijn Hoog Edelens Directeur van Souratte nagelaten memorie zulks heel distinct heeft aangetoont, en waar aan mij in alle eerbied zoo wel refereeren als aan twee marquabele verklaringen van den gantschen Mochasen handel sub datis 17 Octob. 1645 en 29 Septemb. 1646, door de cooplieden Willem Aleman en Anthony Oudermeulen gepasseert en onder de archiven van dien tijd te vinden. Terwijl al verder noteeren, dat men a°. 1712 van deeze verbintenis ontslagen weezende, den handel direct van Batavia en a°. 1748 weder van Souratte heeft laten voortgaan, continueerende daar meede tot den jaare 1755, wanneer de heeren Majores, bij derzelver g'eerde missive van den 10 October 's jaars bevorens, deeze vaart, zoo wel van Batavia als eenig ander comptoir, finaal hebben gelieven te interdiceeren, ter zake de winsten van dien naauwelijks de waare lasten

excedeerende. En alhoewel ik dit g'allegueerde wel eenigermaate kan avoueeren, zoo agte het dog egter, onder gunstig welduyden, van mijn pligt deezen aangaande te advanceeren, dat de behaalde advance in a°. 1755 tot *f* 88859 en het presente tijdsgewrigt nog al eenigermaten aanleiding geeven om op deeze voyage steeds met ernst het oog gevestigt te houden, te meer de verwagting niet desperaat schijnt, maar hope permitteert, tot een vrij aangenaamer succes, afzonderlijk zoo wanneer men na het sentiment van de grondlegger dezes handels, den meermelden van den Broeke, in dato 25 Novb. a°. 1621, de verzending van Batavia derwaarts in Februarij, als de beste zijnde om buyten om te lopen en tegen den 20 April of daaromtrent de reyze volbragt te zien, mitsgaders in Septemb. van daar na Souratte, vervolgens een togt na Persien op vragt als anders, daar maar twee maanden toe nodig zijn, konde laten onderneemen, en waardoor een schip de Mochase, Souratse en Persische reize zonder merkwaardige ontmoetingen in minder dan een jaar zoude konnen volbrengen, ongerekend de noodzakelijkheid om de inlanders, die altoos liever met de onse als met de Engelsche scheepen goederen op vragt vervoeren, te gerieven.

Ketsmandiu, een stad geleegen aan de zee, circa 45 à 50 mijlen van Souratte, dewelke men a°. 1750 met een commissiant en gesorteerd cargasoen ten handel bezogten, en van dien uytslag bevond, dat men na Batavia instantie deed tot opregting van een comptoir, op fundament dat deeze plaats en d'omherleggende, als: Basjent Bander, Mondra, Logpad Bander, Ansjaar en Jekkoe Bander, buyten de rijs, booter, oly en eenige verdere gerieffelijkheeden, zig zoo favorabel hadde vertoont, dat er in der tijd alle sorteerings van lijwaden voor den Patriasen en Indiaschen eysch zoude

[illegible]

Gegen den guten Ruf, der mir von Cambrai, aus

deeze kand gelegen, is bevorens de rheede en rendevouplaats geweest waar de Portugeesche fregatten, en te meermaalen bequaam geoordeelt tot overwintering der scheepen, dog de heer Schreuder heeft zulks finaal gedisapprobeert en in tegendeel de modderbay bij de stad,

Bouwnager, 4 à 5 mijl benoorden dezelve gelegen, geprefereert, en of wel het Radja van deeze plaats aan de Comp. a°. 1732 de gerequireerde possessie en het exerceeren van den handel onder betaling van $2^1/_2$ pct Holl. aangeboden heeft, zoo hebben uw Hoog Edelhed. egter tot nog toe daar geen gebruyk van gelieven te maken, zekerlijk en wel te regt, terwijl de ondervinding al van overlange maar te wel heeft aangetoont, dat het voor de Comp. het oirbaarste is derzelver handel met geen meerder lastposten te bezwaaren.

Bassyn, gelegen op de hoogte van 19 graden en 18 minuten, zedert langen tijd bij den Portugees in vollen eygendom beseten tot den jaare 1739, wanneer de twee berugte broeders en Zewase Generaals Semineraum en Badseraum na een driejarigen oorlog hetzelve veroverden en neevens haare daaromstreeks leggende sterktens Aalda, Bandera en Patty, onder de gehoorzaamheid van den Vorst Nanna Ballagie Zamay gebragt hebben.

Den grooten handel, die alhier of in het Deccanse rijk gedreeven werd, heeft de bediendens tot Souratte g'encourageert tot het neemen van een proeff a°. 1753 na derwaarts met een bestaanbaar cargasoen, hetwelk van dien uytslag is bevonden, dat de generaale winsten na aftrek der lasten, groot *f* 11185,15,8, hebben gerendeert een capitaal van *f* 212520,12, en alschoon onze bediendens deezen handel hebben getragt voort te zetten, mitsgaders dienaangaande alles werkstellig gemaakt wat maar eenigzints mogelijk was, zoo zijn

dezelve door de interdictie van het land en van den handel, dog in hunne desseinen gefrustreert. Egter niet zodanig dat zij het daar bij hadden moeten laten berusten, want kort na d'arrive van den commissiant op den 15 Januarij 1756, namen de Ministers een besluyt, om in weerwil van den Brit, op wiens expresse begeerte de meermelte interdictie geschied was, al evenwel den Deccanse coopman te gerieven met de benodigde coopmanschappen en zulks door den weg van *Dendarajapour*, werwaards men al aanstonds den commissiant meermelt met twee scheepsladingen aan gesorteerde coopmanschappen expedieerden, en alhoewel denzelve bij zijne missivens aan die van Souratte sub datis 24 en 27 April daar aan omstandig bedeelde, zijn wederom aldaar [1]), ten principaalen bestaan in een breedvoerig relaas van het ongemeen en allesints nobel onthaal en tractement van den Vorst Jacoet Chan, zoo heeft men dog egter uyt de gevolgen al vroegtijdig kunnen afmeeten, wat staat er op die beleefde receptie te maken en hoe raadzaam het geweest is, dien ommeslag van de Comp., waar aan men al sterk begon te arbeiden, om dezelve verder uyt te breiden, zoo veel mogelijk in te trecken en de opregting van een comptoir ten eenemaal te interdiceeren, als ten volle verzekert zijnde, dat in gevalle er eenige handelplaatse op de Indische kust geleegen ontdekt wierden, het doen van voyages derwaards vrij voordeliger uytvallen zoude, dan dat men zig telkens door geveinsde vriendschappen, minnelijke nodigingen, favorable promesses der Vorsten, gegrondvest op principes van geweldenarijen, vexatien, bedrog etc., zodanig

1) In plaats der onverstaanbare woorden *bedeelde zijn wederom aldaar ten principalen bestaan*, zal men moeten lezen: *meddeelde zijn wedervaren aldaar, ten principaalen bestaande* enz.

laat verleyden, dat men daar op de facto tot het opregten van comptoiren etc. wilde overgaan, zoo als wij dit te meermaalen en nog jongst omtrent Bassyn en Ketsmandiu, waar van daan wij zoo schandelijk verdreven zijn, ondervonden hebben, en het heeft den ondergetekende geen geringe satisfactie gesuppediteert, dat uw Hoog Edelhedens op het schrijven der Ministers bij hunne aparte en gemeene letteren van den 31 Decb. a°. 1756, item 5 Febr., 14 en 15 May jongstleeden hebben gearresteerd de Souratse bediendens te gelasten, zoo dra mogelijk van daar op te breken, ten fine daar mede te doen cesseeren de verdere verlegentheeden, die uyt een onvoorziene repetitie van 's Vorsten geldhonger zoude konnen gebooren werden.

Wat aanbelangt de voyagie tusschen Souratte en China, dezelve is zedert a°. 1748 tot 1756, jaarlijks wel met een schip ondernoomen, dog om deeze tijd zoo op ordre van uw Hoog Edelhedens als op 't geëerd bevel der heeren Majores, bij missive sub dato 10 October 1754 finaal afgeschaft, ter zake d'uytkomst geenzints quam te beantwoorden aan de intentie, die men met deeze vaart vice versa heeft bedoeld gehad.

Soualys Com, omtrent $1^1/_2$ mijl benoorden de mond van de rivier en 4 à 5 mijl van de stad Souratte, op de noorder breete van 21 graden en 50 minuten gelegen, is wel eigendlijk de rheede voor de aankomende scheepen; dog de Compagnie heeft langen tijd aldaar aan strand ook een woning gehad, voornamentlijk dienende tot den inzaam van tarwe en tot een hospitaal voor de zieken van de aankomende scheepen, mitsgaders tot een refugium als 't haar in Souratte wat naauw wierd etc.

Het is om de zwaare ongelden door het aanhouden aldaar van een Resident en eenige inlandsche bediendens veroorzaakt, a°. 1697, afgeschaft, dog a°. 1700 als

noodzakelijk weder opgeregt, vervolgens zeeven jaaren na dato ten tweede maalen opgebroken en dies planke woning in Souratta overgebragt.

Wat nu nog aangaat de verdere weleer onder Souratte gestaan hebbende comptoiren, daar omtrent zal ik maar eenelijk advanceeren dat *Persien*, na dat 't zelve anno 1622 was opgeregt, in anno 1630 al door uw Hoog Edelheedens in een aparte directie geconverteerd (is), mitsgaders *Bassoura*, dat men zedert a°. 1671 aan Persien contabel gemaakt (heeft), in zelvervoegen meede a°. 1677 aan 't commandement Mallabaar de residentie Wingurla, die men voor anno 1648 insgelijks met eenig succes hadde g'etablisseert.

IV. Hier meede dan betoogt en kortelijk ter nedergestelt weezende, den eersten aanleg en uytbreiding van den handel in het Indoestanse en Gousouratsche rijk etc. zal het alvorens nodig zijn een kort detail van deeze rijcken te doen en dus zal ik eerstelijk spreeken van Indien, bij de Perzianen Indoestan genaamt, en Gousouratte off wel Gusaratta, welke 't magtig rijk uyt maken van den grooten Mogol, belendende ten oosten met het koningrijk Mani, ten westen met Persien en gedeeltelijk de Zuydzee, ten noorden met den berg Caucasus en Tartarien, en ten zuyde met Deccan en de bogt van Bengalen; groot van omtrek, in lengte oost en west 500 en zuyd en noorden 300, mitsgaders in de breete Z. en N. 1500 mijlen en in 37 provintien verdeelt, die alle koningrijke op zig zelven zijn geweest, gelijk Gousouratta pas 40 of 42 jaare voor onze komste onder de gehoorzaamheid van den Mogol eerst gebragt is, zijnde hetzelve de vrugtbaarste provintie van geheel Indien, magtig, rijk, vol steden, dorpen en vlecken geweest, ja men heeft in hetzelve wel 20000 bewoonde plaatsen gehad, waar onder Souratta, Brootchia, Gangeer, Goya, Cambaya, Dui, Patepatane, Man-

gelaar, Gandene, Nausary, Gandive en Basara of Belsaca voor de voornaamste zeesteden werden gehouden.

Het is door diverse historien genoegzaam bekend, hoedanig deeze landen bevorens onder verscheyde heydensche Vorsten gesorteerd, mitsgaders door langheid van tijd successive door Mogolse Monarchen, die de inlanders Indoestanse kijzers noemen, verovert zijnde geworden, zoo meede van wat afkomst of uyt wat geslagt de Mogollen haar oorspronk hebben genoomen, om welke redene ik daar van geen ander gewag zal maken, dan dat deeze Indoestanse Vorsten tot den jaare 1707 altoos een volkomen souverainiteyt hebben g'excerceert, zoo wel over leeven als dood, eere, staat en rijkdomme van groote en kleene, considereerende alle onderdanen als lijfeigenen en dependeerende alles van haar vrije wil. Dog om deezen tijd is dit gezag en vermogen allengskens afgenoomen, principaal daar den aanwas en het vermogen der Marrhettiers off Zewase volkeren, alzoo genoemd na den stigter of grondlegger van hunne prezente mogendheid, zijnde geweest eene Sewagie of Souagie, rebel van den Visrapoërsen koning. Hij verliet over ruym 100 jaaren het Hoff van zijn vader en voerden alomme, tot selfs in Soeratta, swaare oorlogen tegens den Mogol, van wien hij a°. 1666 wel door list van eenen Ragia Jessing onder contributie gesteld wierd, dog nog dat zelve jaar zig daar van heeft ontslagen met zijn vlugt na Deccan, mitsgaders door de daar op behaalde overwinningen van verscheide daaromstreeks leggende landen en stede, de novo zodanig in magt aangegroeid is, dat den Mogol Orang Selph, a°. 1675 off daaromtrend, genoodzaakt wierd met hem in alliantie te treeden, dat namentlijk alle hostiliteyten vice versa cesseeren en den Mogol aan hem afstaan zoude een vierde gedeelte der inkomsten van de lande, langs die kuste gelegen, en

tot welkers invordering hij alomme de nodige manschappen konde senden; — een verbond waarlijk zoo nadelig voor de Mogolse Vorsten, dat men voor het grootste gedeelte daaraan wel mag toeschrijven het generaale en praesente verval van hunne majesteit en luyster: want de Marrhetties hebben het hier door nu al zoo verre gebragt dat Amedabaath weder ingeslooten is en zij ten platten landen en in Brodera ten eenemaal meester zijn, houdende niet alleen hunne besetting in de steeden Brootchia en elders, maar exerceeren ook alomme zodanig een magt en authoriteyt, dat zelfs den Souratsche Gouvern. naauwelijks een half mijl buyten de stad durft komen. Waarbij nog accedeert, dat haare navale magt zedert a°. 1739 al mede zodanig geaccresseert is, dat er geen schip genoegzaam de rivier kan uyt of inkomen, welk een en ander dan niet minder evident demonstreert, in wat voor een chaos van elende en beklagenswaardigen toestand dit land en inwoonderen teffens verseeren: want zoo min koop- als landman durft iets naamswaardigs onderneemen uyt vreese voor rooff en plundering van deeze, bij de Mooren te regt gen^{t} gemems of rovers, wiens Vorst zijn zetel houd in de stad en vesting Satara, circa 70 à 75 mijl van Souratte, alwaar hij, zoo wel als zijne zoo genaamde Rijksvorsten, in de onder haar verdeelden steeden en landen een pragtig hoff houd en ten eenemaal souvereyn regeert, gevende en sendende alomme zijne beveelen en volk, ter vermeerdering van zijne mogendheid. Ja hij pretendeert zelfs uyt hoofde van eygendom de volkomene heerschappije, en alhoewel hier toe de apparentie voor als nog niet zeer favorabel schijnt, zoo heeft hij het dog egter zoo verre gebragt, dat den presente Mogolsche Monarch, wiens predecesseurs men weleer als een volmaakt voorbeeld der onbepaalde heerschappij heeft

aangemerkt, tegenwoordig al te boek werd gesteld voor een creatuur van gede Marrhettiers, zonder wiens toedoen of begeerten der zelven niet staande blijven of iets verrigten kan, waarlijk een wonderbaarlijke omkeeringe van staad, te meer door dien sedert dat de schatten van deeze monarchie door den berugte Persische usurpateur Thomas Coeli Chan (alias Nader Sjah) a°. 1739 verovert zijn, des Vorsten inkomen thans naauwelijks bestaanbaar werd geoordeelt, tot de orde guastos, staadhouderij etc. Niet om dat het land en de inwoonderen d'orde schatting niet opbrengen kunnen, maar om dat de regenten zijn magt onder haar verdeelt en zig zijne gehoorzaamheid ontrocken hebben, in zoo verre dat zijne beveelen kragteloos en d'inkomsten van de verafgelegene plaatzen onder haar en de Marrhetties gepartageert werden, in dier voegen dat aan de Vorst niet meer werd geoffereert dan hetgeene zij willen quijt weezen, behoudende dus maar in schijn den naam van

V. Aleingier (omringer des waerelds), off eygentlijk Aureng-zeeb, zijnde een perzoon van een geposeerd verstand en afstammende van den Mogol Moeoddien. Hij heeft a°. 1754 door behulp der Marrhetties den throon beklommen en zijn neefi en antecesseur Echmet Cha, soon van zijn Majesteit Machmet Cha, benevens desselfs moeder gevangen genoomen en vervolgens om het leeven laten brengen, hebbende tans vier zoonen, die haar mondige jaaren hebben bereykt en alle rijksvergaderingen bijwoonen. Haar ouderdom, naturellen etc. vind ik niet beschreeven; dog het is zeker dat zij met impatientie haar vaders overlijden te gemoed zien en alle met even veel regt de kroon komen te pretendeeren, zo dat er bij 's Vorsten overlijden weder een generaale broederkrijg staat te volgen, naa het exempel van a°. 1712, wanneer alle vier

de zoone van den Mogol Sjah Aalen Bhadat martelaars van staat zijn geworden, het Hoff geduurende al dien tijd een toneel van verwardheeden uytgeleverd en eyndelijk te wegen gebragt heeft, het presente verval en de ruine van dit heerlijk rijk en dies ingezetenen omtrent welkers

VI. Aard, zeeden, godsdienst, gewoontens en regeeringswijze ik niet anders zal aanhaalen, dan dat door de vuyle en beestagtige levenswijze van den landaard, al heel veel stank in de lugt exhaleert, 't geen wel het meeste contribueert tot de inflameerende ziektens, die alhier principaal onder de Benjanen zoo sterk in zwang gaan. Anderzints is de lugt alomme gezond en aangenaam, 't water soet en visrijk en het aardrijk vet en voedzaam, met schoone velden door ploegt, dog requireert naarstiger handen tot dies bebouwing. Het jaar werd door den Moor in drie, dog door ons te regt in vier saysoenen verdeelt, te weeten: de regentijd van Junij tot Aug. incluys, wanneer men aldaar uyt het Westen en Zuydwesten hevige stormwinden met zwaare en gestadige reegen aantreft, waar door de vaart geslooten en de weegen onbruykbaar werden, den landman intusschen zijn land beploegt en tot bebouwing klaar maakt. In September, October en November is de lugt getempert, en 't welk aan de Zuydwesten winden, die alsdan nog waayen, de beste tijd is om de rheede te bezeylen, terwijl de vaart dan weder open gaat, de wegen bruykbaar werden, den weever zijn geweef aan den drukker overgeeft, den coopman weid en zeid komt afzacken en den landman volbrengt hetgeene hij in den regentijd heeft staken moeten.

Decemb., Jan. en Feb. maken de koude tijd door de gestadige sterke noorde winden, dewelke de scheepen al heel veel in hunne reize doet vertragen, dog

aan den tuynman een spoedige en opulente oegst produceert en de beste tijd en gelegentheid uytlevert tot den inzaam en in gereedheid brenging der landsproducten. En in Maart, April en Mey, wanneer de noorde en z.weste winden, die in 't laatst van April al heel stijff beginnen door te staan en 't aldaar extra ordᵉ heet is, gaat den afscheep en verzending greetig voort, door allerhande slag van natien, dewelke alhier gezeten zijn en zig tot den handel begeeven hebben, alhoewel onder den origineelen landaart van Indoestan en Gousouratte eigendlijk maar gerekend worden de Mooren en Heydenen, dewelke, schoon al te zamen Muhammeedaanen geheeten zijn̄, egter bijzondere naturellen hebben.

De Mooren werden in drie capitaale sectens als Pattane, Mogollen en Indoestanders, buyten nog eenige kleene castas, als sayeds, leet en seegh onderscheiden, zijnde in 't generaal hoegmoedig in voorspoed, neerslagtig in tegenspoed, arm en egter hovaardig, blode tegens hunne vijanden, stout tegen den geene die zij overwonnen hebben, onagtzaam in 't verteeren en traag tot den arbeid, valsch, arglistig, wantrouwig en ondankbaar, niets doende dan met een vooruytzigt van dubbelde vergelding. En wat aanbelangd de heydenen, dewelke principaal werden verdeelt in Persies, Benjanen en Jentiven, schoon dezelve de meeste hoedanigheeden der Mooren ingesogen hebben, zoo is de eerste zoort, of de Persies, dog een werkzaam volk, die een goede ordre onderhouden en zig meest erneeren met den landbouw en het aanmaken van kleeden, waar in zij bijzonder afgeregt zijn, zig zodanig beijveren̄, dat men absolut aan haar wel mag toeschrijven, dat de negotie en fabrique tot nog toe in geen verder verval sijn geraakt, en alhoewel men aan de Jentiven al meede in cas sujet veel verschuldigt is, zoo zijn

daar en tegen de Benjanen nergens anders op afgeregt dan op den handel, waar in zij van haar kindsche jaaren als opgevoed en zoo allenskens bequaam gemaakt werden tot den grootsten handel, die ooyt door cooplieden kan gedreeven worden.

Haar religie, dewelke principaal op staatzugt en hoogmoed gebouwt en door overheering, partijschap en onderducking bevordert en bevestigt werd, is afgodisch en bijzonder superstitieux, na de wijze van Pythagoras, hetwelk nevens de menigvuldige feestdagen de wezentlijke reeden uytlevert, dat zij de helft van 't jaar ledig doorbrengen en ons al veelmaalen verleegen maken, wanneer men haar dienst benodigt is. Hier bij kompt nu nog dat de costume, bij haar destoer genaamt, de basis van alle hunne handelingen uytmaakt, buyten 't welke zij niets onderneemen zullen nog daar van af te brengen weezen dan door middel van geschenken, want 't geld is hun grootste afgod en in zodanig een estiem, dat men aan de eene kant niets zonder 't zelve kan uytregten, en aan de andere kant in tegendeel wederom alles door dit middel kan onderneemen en ter uytvoer brengen, tot selfs bij de regeering en zoo genaamde geestelijke regter, alwaar de geldzugt op den zetel geplaatst 't hoogste gezag voerd, en door corrumpeering alles verkreegen en afgemaakt kan worden wat er maar komt voor te vallen, tot doodslag, bloedschande, valsche eedsweering en meer andere gruweldaden incluys, werdende den geaccuseerden door den casy of geestelijken regter meermelt daarvan gereleveert en vrij gesprooken.

VII. Wat nu wijders aangaat de regten en prerogativen, die de Comp. in dit rijk boven alle andere natien, bij firmans, hasbulhokkums etc. successive in den jaare 1618, 1627, 1632, 1633, 1634, 1635, 1638, 1643, 1645, 1650, 1654, 1657, 1662, 1664, 1690, 1712

en 1729 tot voortzetting van haren handel verkreegen heeft, dezelve behelsen in substantie:

Art. 1. Het excerceeren van eenen gerusten en vredigen handel alomme in zijn Majesteits landen, zonder hindernis van iemand, zoo wel bij den aanbreng als vervoer in alle zodanige handelwhaaren tegen al zulke prijzen en met diergelijke perzoonen als wij te raaden zullen worden en zulks onder betaling van $2^1/_2$ pct. thol eens, of zonder dat ons iemand van de goederen, bij aanbreng vertholt wezende, bij een verderen vervoer hetzelve zal mogen afvorderen.

Art. 2. De goederen in Agra ingekogt mogen niet hoger dan met 20 en die van Amedabaath met 5 pct. gecargeert worden; dog daar en tegen zijn die van Brootchia, Souratte en daar omstreeks vallende en door ons ingezameld werdende, geen de minste cargeering subject, maar moeten berekend worden na den reëelen inkoop.

Art. 3. Alle goederen tot gebruyk en schenkagie dienende, item provisien en meer andere van dien aard, zijn van den thol gelibereert.

Art. 4. De thol behoeven wij nergens dan in de stad Souratte te betaalen.

Art. 5. Wij en onze coopmanschappen moeten over al beschermt en begeleid worden, zonder eenige schattingen, rhederijen, hoofdgeld etc. subject te weezen.

Art. 6. Zijn Majesteits landen traverseerende, mogen wij gaan, item zoo veel weegs daags afleggen en halte houden op al zulke plaatsen als wij begeeren, zonder ons eenig onregt aan te doen.

Art. 7. Op den aanbreng van coopmanschappen mogen wij dezelve in onze pakhuyzen naa welgevallen opleggen, zonder dat ons iemand zal mogen dwingen dezelve in 't tholhuys te brengen.

Art. 8. Makelaars en andere bediendens konnen wij

in dienst neemen en weder verstoten na ons welgevallen, en de regenten mogen dezelve niet in arrest neemen.

Art. 9. Tot het helpen inne onzer uytstaande gelden moeten de regenten aan ons alle mogelijke middelen attribueeren, en mogen aan onse debiteuren geen de minste protectie bewijsen.

Art. 10. De regenten moeten alle hulpe en vriendschap bewijsen, zonder haar nogtans te mogen bemoeijen met de geschillen, die onder ons mogte komen te ontstaan.

Art. 11. Karren, cameelen, ossen etc. mogen wij huuren naa onze begeerten.

Art. 12. De cooplieden, die met onze scheepen in perzoon gaan, dan wel haare goederen op vragt daar mede verzenden, zullen door niemant eenige hindernis mogen aangedaan werden.

Art. 13. In de buyten stad van Souratte mogen wij eigen grond kopen en daar op bouwen woninge en pakhuyzen tot gebruyk.

Art. 14. Ons volk weglopende of zig verstekende, moeten de regenten dezelve laten opvatten en aan ons overgeeven, zonder dat iemand zullen mogen dwingen tot het muhammedisdom.

Art. 15. Onze dienaaren overleeden weezende, mogen de regenten zig met derzelver nalatenschap niet bemoeijen off die voor den koning aanslaan.

Art. 16 of laatstelijk. Het huys in de stad Souratte van den overleden Gouverneur Atabaar Chan is aan ons tot een gestadig verblijff geschonken, onder restrictie van daar aan niet te mogen maken punten of bolwerken, nog daar op te brengen groot of kleen geschut.

Boven dit alles heeft de Comp. zoo bij geschriften als op mondeling verzoek en door de gewoonte van de regenten nog verkreegen, als:

Bij geschriften:

De afschaffing der huurpenningen van zeker stuk land a°. 1745.

Het reguleeren van de tholl der goederen door particulieren onder ons sorteerende op den zelven voet als die van de Comp.

Het verleenen van protectie aan inlandsche kooplieden en onderdanen van den Mogol.

Den thollvrijen vervoer van 't geene dat eens vertholt is.

De opregting van een steene beschoeing aan de rivierkant langs de werff.

D'extructie van twee steene wonings op de twee hoekbeeren van ged^{e} beschoeing.

D'opregting van een steene muur 2 à 3 mans lengte hoog, rondsom het land dat de Comp. in eygendom heeft.

Den afscheep en ontlossing der goederen, zo wel op Compagnies werff als op de gewoone tholplaatsen te mogen verrigten.

Onze bediendens, hetzij makelaars off cooplieden etc. mogen door de regenten niet opgevat, in arrest gezet, dan wel eenig geweld aangedaan werden, maar moeten, zoo wanneer iets tegen dezelve in te brengen hebben, sulks aan den Directeur aangeeven, die als dan gehouden blijft goed regt te doen.

Alles wat door de Mogolsche Koninge bij firmans en door de successive Gouverneurs bij geschriften boven dien is toegestaan, zal volkomen blijven stand grijpen.

In zelver voegen meede hetgeene de Comp. op mondeling verzoek en door gewoonte verkreegen heeft en het welk bestaande is in:

Den opbouw van een latthy binnen de stad a°. 1740 en dies converteering in een compleet pakhuys a°. 1746.

De donatie tacite van de gemeene weg, waardoor Compagnies thuyn en de werff van elkanderen gescheiden wierd a°. 1748.

D'extructie op Comp. werff van een tweede latthy a°. 1748, zoo meede van derde a°. 1735..

Het passeeren en verleenen van de nodige coopbrieven van Comp. grond, als een direct op de naam van de Comp. en de andere op die van de heer Schreuder a°. 1749.

De bereeckening netto van $2^1/_2$ pct. thol van hetgeene de pakhuysmeester wezentlijk in de latthy ontfangen heeft a°. 1749.

De bepaling van ged^e thol na de opgave van Compagnies makelaars a°. 1750.

De vermunting van het Japans koper tot peisen a°. 1750. en

Het apprehendeeren der schuldenaaren, zoo wel van de Comp. als van haar onderhorige.

Van het 2, 3, 4, 6, 7, 11, 13 en 15 articul en het toegestaane door de regenten jouisseert de Comp. genoegzaam volkomen, dog van het 1, 8 en 12 maar ten deele, en het overige nevens 5, 9, 10, 14 en 16 art. werd opentlijk geinfringeert door eene generaale disobedientie der regenten: want in steede van een vredige handel te exerceeren, soekt men ons alomme te dwarsboomen door aanhouding der afkoomende carravanen off caffilas, arresteering onzer inlandsche dienaaren en afpersing van een menigte rhederijen etc., dat teffens dan ook ten klaarsten aantoond wat voor hulp en vriendschap de Comp. van de regenten komt te genieten en wat staat er op deeze firmans en gunstbrieven te maken is. Ja indien het nut en nodig ware alhier voort te gaan met een beschrijving van de successive nadelige gebeurtenisse daaromtrend, zoo zoude ik uw Hoog Edelhedens door een dechifratie van on-

telbare cruelle en geweldadige behandelingen, zedert den beginne tot heden door de moorsche regenten etc. de onse aangedaan, evident komen te demonstreeren, dat de Comp. al voor lange weinig meerder als een vasal off onderdaan is gerespecteerd geworden. Dog nadien zulks alleen zoude uytleeveren een werk van volume, hetwelk geenzints met de natuur van een recueil zoude overeenkomen, en het boven dien uw Hoog Edelhedens niet onbekend is, dat men door het slegte tractement der moorsche regenten a°. 1649, 1675, 1705 en 1748 genoodzaakt geweest is Souratte te ruymen en wij Companies billijke pretensien met de wapenen hebben moeten regtvaardigen, zoo zal ik mij daaromtrent ook niet ophouden, maar in alle eerbied refereren tot de archieven van dien tijd, principaal tot het g'occureerde zedert a°. 1696 tot 1705, off ten tijde dat de Comp. zig heeft verbonden om der Mooren scheepen, na Mocha navigeerende, voor piraterijen te beschermen en te bevrijden, alzoo dezelve geduurende al dien tijd zeer slaafagtig heeft moeten gebukt gaan onder de gevaarlijke consequentien van die zoo genaamde moetsilca of dwangschrift, waar door se niet alleen merkelijk in haar reputatie is gekrenkt, onze bediendens in boeijen en banden gezet, d'Europeen zonder onderscheid gebragt tot de uyterste veragting, maar ook nog daar en boven door de hier uyt ontstane rooff der specerijen etc., is te beurt gevallen een importante schade van *f* 1225899,7,8 ligt off *f* 980719,10 swaar geld.

En nadien ik hier meede gevoordert ben tot 't articul van den handel die de maatschappij in deeze landen exerceert, zoo zal ik, om in alles na ordre te procedeeren, eer en alvorens daar toe overgaande, uw Hoog Edelhedens zoo na mogelijk onder het oog te brengen de wezentlijke en principaale werktuygen,

waar door dezelve aan de gang gebragt en voortgez
diend te werden; ik meene de

VIII. makelaars van de Comp., van welke bedi
dens er 2 te Souratte, 1 te Brootchia, 1 te Hetem
diu en 1 te Amedabaath alsnog te vinden zijn. D
genieten van den reëelen ver- en inkoop te pla
voormelt 1 pct.; dog van de ordinaire aanbestedin
trekken zij Comp. wegen niets, maar moeten d
loning van haare moeyte soeken bij den leveran
zoo veel en zoo weinig als zij lieden daaromtren
den anderen konnen accordeeren; en alhoewe
voor het uyterlijke geen nadeel aan de Com
brengt, zoo spreekt het dog van zelfs, dat
rancier niet alleen dit, maar zelfs nog meer d
weder ten lasten brengt, door eene duurdere
kening der te levere leiwaden, alwaaromm
dat het billijk en regtmatig is, dat een arb
loon geniete, ik het voor de belang der
pije ten alleruyterste noodzakelijk oordeel
deeze methode ten eersten afschaffen en
kelaars toeleggen één ten honderd van all
dingen, die door haar behulp werden vo
in tegendeel niets van die goederen, waar
cooplieden off leveranciers hebben weeten
en sulks om de andere makelaars, die me
ten haar nog heeft, te ruineeren en 's Com
aan te zetten voor den dienst, dewelke
komt te requireeren, meer en meer te v
geen ten opzigte van de Souratse mak
consideratie is: want niet alleen dat zij
de koop sluyten, bij de aanbesteding
ciers contracteeren, voor de voldoenin
verstrekte penningen caveeren, en b
present zijn moeten, maar ook nog d
zakelijkheeden bij de regeering dien

en de ontstaane geschillen te accommodeeren, geschiedende genoegzaam niets, tot zelfs het doen van geschenken incluys waaromtrent haar presentie of advis niet werd gerequireert en waar door zij volkome in staat gestelt worden, de negotie na haar zin te dirigeeren, den koopman ten eenemaal te degouteeren binnen Comgagnies logie te verschijnen en de Comp. van de kant van de regeering aan een hoope moeijelijkheeden te helpen, zoo als zulks alles wel eer en te meermaalen tot geen gering nadeel van de Comp. door haar is geeffectueert, mitsgaders omstandig kan worden beoogt bij de successive van Souratte zedert a°. 1670 tot 1700 ontfangen papieren, waaraan mij voor tegenwoordig zal refereeren, en deezen aangaande nog maar noteeren, dat d'openhartige verklaring der Souratse Ministers bij haar missive van den 14 May jonstl., dat den handel thans zodanig van de makelaars dependeerden, dat er selfs geen enkeld coopman gevonden wierd, die zonder haar consent één stuk goed van de Comp. durfden aanslaan, en waar door zij het spel zodanig meester zijn, dat de Comp. van de goed- en quaadwilligheid van haare bediendens dependeert en dus te vreeden zijn moet met te accepteeren wat zij willen quijt weezen, mij billijk en met reeden doet dugten, dat de maatschappij daar door, alschoon de ministers daar bij beloven door alle practicabele middelen van deeze al vrij verregaande dependentie zig te zullen tragten te ontslaan, bereeds al een groot nadeel geleeden en nog te wagten heeft, bij aldien de ministers eenigzints mogten worden belet in de prompte executie van de dieswegens bij onze jongste gemeene en secreete rescriptien van den 15 Novemb. laatstl. gestelde hoog nodige ordres, waar aan ik mij, om alle prolixiteyt en refitur zoo veel mogelijk te vermeide, gedraagen en al verder noteeren, dat

IX. de vertholling van Comp. handelwhaaren ten genoegen van den duwan van den stads Gouverneur volbragt werd en als wanneer men onder een menigte geschenkjes aan deeze en geene, tot zelfs den ruyter die de goederen begeleid, dezelve gelargeerd krijgt.

Den thol nu, zoo wel van den in- als van den uytvoer, gelijk bekend is, bedraagt twee en een half ten honderd, sonder meer, hetwelk na den waaren inkoop off opgaave van den makelaar berekent zijnde, te Souratte in contant voldaan werd, te weeten: van de rethouren, terwijl men van den invoer altoos betaalt met dezelve goederen, die men ter vertholling aanbrengt, als bij voorbeeld van 100 canassers zuyker $2^1/_2$, en dus met al het andere na advenant, dat ter zake van de hoge taxatie der tholbediendens vrij voordeliger uytkomt. Wenschelijk waare het maar, dat de Compagnie in 't generaal en voornamentlijk omtrent den in- en afscheep wat meerder vrijheid konde genieten off ten minsten, als in Bengalen, jouisseerden van dat prerogatieff dat den directeur van de Comp. het bewind genoegzaam over den thol heeft, de paspoorten voor de coopmanschappen in perzoon onderteekent, verzegeld en aan de cooplieden verleend, mitsgaders boven dien nog van verscheide andere voorregten gaudeert, dewelke tegens de bezwaarnissen, precisiteyten en extraordinaire ordres, die men in Souratte omtrent 's Konings thollen subject is, geconsidereert zijnde, een groot verschil komt uyt te leveren.

En alschoon men daaromtrent geen volkome verandering ten goede heeft konnen obtineeren, zoo schijnt het dog egter, dat men op merkelijk verzoek en door een stilzwijgende ingevoerde gewoonte in veele opzigten nog al redelijk wel en vrij meerder dan bevorens gereusseert heeft, zoo als hier voor onder het chapiter der regten en prerogativen aangeweezen en nevens het

verdere hier toe betreckelijk bij de consideratien over den particulieren vaart en handel van den heer Schreuder, sub dato 2 Maart 1746, heel distinct beschreeven werd, waar aan mij in alle eerbied gerefereert hebbende overstappen tot den

X. verthier van coopmanschappen, als dewelke het fonds moet produceeren, waar uyt de lasten betaalt, den inkoop gedaan en de winsten gebooren moeten werden.

En nademaal ik hier voor beschreeven hebbe de plaatse werwaarts al meede eenige goederen ten verkoop gezonden worden, zoo zal daar van hier geen verder gewag maken, maar met relatie tot d'aloude maniere van verkopinge, die men in Souratte observeert, aanhalen:

Dat den verkoop dog volgens d'ordre bij resolutie beraamd zijnde, bij billetten alomme bekend gestelt, op den gestipuleerden tijd vergadering beleyt, alle kooplieden of hunne gemagtigdens binnen de logie en op de voorzaale der vergadering verzogt, en teffens rondgekeken moet werden, offer somwijlen eenige cooplieden buyten stonden, die scrupuleus waaren om binnen te komen; zoo ja, dezelve als dan al meede binne te nodigen en door een vriendelijk onthaal haar en alle andere doen zien, dat bij de Comp. geen afzondering of preferentie plaats vind, maar alle en een ygelijk, in zoo verre capabel zijn tot de koop, werden geadmitteert.

Geen kooplieden meer opdagende, moeten de prijzen opgenoomen en geresumeert en zoo wel den hoogsten als laagsten bieder tot een hoger bod aangemaand.

Hetwelk verrigt en de prijsen bestaanbaar zijnde, de goederen aan den meestbiedende moeten toegezegt worden, onder zodanige conditie als zij bevorens bedingen, het zij op 3 à 4 maanden tijd met 3 pct. ra-

bath, als een methode zijnde die van oudsher gepractiseert en dwelke niet zal kunnen worden afgeschaft, zonder daar over in moeijelijkheeden te geraaken met de kooplieden, aan dewelke, onder wat voorwendsel het ook zoude weezen, geene der door haar gekogte koopmanschappen mogen afgegeeven werden, zonder dat alvorens de betaling voor zulke goederen als zij requireeren, in cassa geschied is, ten eynde de Comp. voor banquerouten te bevrijden, dewelke men bij het contrarie ontegenzeggelijk te wagten heeft, terwijl men omtrent ged. cooplieden nog wel mag observeeren, dat men d'oude, in zoo verre haar bod etc. met anderen eguaal is, eenigermaate prefereert, ten eynde haar hierdoor meer en meer te animeeren en altoos een genoegzaam getal kooplieden tot den inkoop van Comp. handelwhaaren aan handen te hebben, dewelke geduurende de boekjaaren van 1750 tot 1755 aan winst hebben afgeworpen, als:

In 't boekjaar 175$^{0}/_{1}$	*f* 888770, 1	of 124$^{3}/_{5}$	pCt.
„ „ 175$^{1}/_{2}$	- 559660, 8	„ 108$^{3}/_{4}$	„
„ „ 175$^{2}/_{3}$	- 867471,17	„ 246$^{1}/_{2}$	„
„ „ 175$^{3}/_{4}$	- 538281,88	„ 150	„
„ „ 175$^{4}/_{5}$	- 595286,15	„ 137$^{1}/_{4}$	„

dan wel te zamen *f* 3449470, 9, 8 of 145$^{1}/_{4}$ pCt. schaars, of door den anderen geslagen *f* 689894,11$^{2}/_{5}$ of 145$^{1}/_{4}$ pCt. schaars. Vertoonende 't rendement van 't jongst afgelegde boekjaar d' a°. 1755/6, blijkens Souratse miss. van dato 14 May deezes jaars, maar een verkoop van

			pCt.
50327	℔ garrioffelnagulen	met een advans van	1125$^{1}/_{2}$
36248$^{1}/_{2}$	„ notenmuscaten	„	1272$^{1}/_{2}$
3523$^{1}/_{4}$	„ fouly	„	945$^{3}/_{4}$
259286$^{1}/_{8}$	„ koper Japans in staven	„	188$^{1}/_{4}$
25654$^{3}/_{4}$	„ „ „ „ platen	„	53$^{1}/_{8}$
60028$^{7}/_{8}$	„ „ Hungaards	„ „	33$^{1}/_{4}$

		pCt.
72803¼	℔ koper Noordgaards in platen met een advans van	29¾
5642⅜	„ „ Sweedsche muntpl. „	35
48810⅞	„ thin Malaks „	30⅝
81569¼	„ „ Bancas „	20⅝
12890⅜	„ loot „	24¾
163195⅛	„ ijzer plat in staven „	44⅝
288955⅛	„ spiaulter „	13⅝
15740	„ mony roode „	81¾
2261663	„ poeder zuyker „	61⅜
35776½	„ elephantstanden in zoort „	33⅛
1023¾	„ schilpadshoorn „	24⅛
35440	„ arreek cheribons „	19⅝
6811	„ benjuin ord. witte „	6⅛
15639	„ „ Souratte „	1⅛
6239¼	„ alluin witte Chineese „	23⅞
11458	„ coralen glaazen „	30⅜
2799⅛	„ hartroekkie of hedde „	29⅞
1843	„ lode „	128½
	porcelaine chineese in zoort „	36
556	kan fransche wijn „	76⅝
33	„ azijn hollands „	441⅞
212	„ secq fransche „	44⅛
48	℔ oly coeli lawang „	57⅝
73	kann̄ oly van olijven „	36¼
25600	kann̄ arak met een advans van	4⅜
61109	℔ alluyn van Ketsmandiu, met een verlies van	39⅝
3190¼	„ aguilhout inzoort, met een verlies van	76
200¾	„ salamangi off thierkaly, met een verlies van	9¼
789⅝	„ charata off sjarata, met een verlies van	9¼

		pCt.
7294¼	℔ lange peeper, met een verlies van	6⅞
2293260	p^{l} valsche paarlen, „	26⅞
571	kann̄ rode caabsche wijn „	37
4970¼	dito witte „ „ „	49⅜
1606½	℔ quickzilver chinees „	15⅝

Dan wel door den anderen met een advans van 109⅝ pCt. off 684912,8.

Op alle de voors. goederen een vaste prijs te beramen, is om redenen dezelve, buyten de specerijen en 't Japans staafkoper, door Europeese en andere natien werden aangebragt, niet wel doenelijk, dog op de specerijen, waar van de maatschappij volkomen meester is, heeft het de heeren Majores en uw Hoog Edelhedens successive behaagt, zodanig een prijs te stellen, dat dezelve zedert a°. 1640 tot heeden, te weeten: de nagulen van 17⅜ tot 105, de nooten 6⅖ tot 60, de fouly 25 tot 130, de canneel 6⅖ tot 84 zwaare stuyvers het ℔ vermeerdert zijn, alhoewel aan d'andere kant den verthier weder merkelijk vermindert is: want a°. 1640, en om die tijd, heeft men door den anderen geslagen jaarlijks 70000 ℔ nagelen en zed^{t} a°. 1745/6 tot 1754/5 maar 39821 ℔; 119006 ℔ nooten en zed^{t} a°. 1745/6 tot 1754/5 maar 22018 ℔; 15476 ℔ fouly en zed^{t} a°. 1745/6 tot 1754/5 maar 1646 ℔; 15815 ℔ canneel en zed^{t} 1745/6 tot 1754/5 maar 1972 ℔, mitsgad^{s} anno 1692 selfs over de 20000 ℔ nagulen in de tijd van 9 maanden tegens 81 zwaare stuyvers van de hand gezet.

En niet alleen dat het met deeze goudader van de Comp. dusdanig gelegen is, maar bij aldien men dn gantschen verthier, schoon zedert een jaar of vijf weder eenigermate opgeloken, in zijn binnenste beschouwt, zal men bevinden, dat 't tot nog toe in 't generaal heel veel verschild met de voorgaande tijden. Om

zulks nu te beweeren heeft men maar eens zijn oog te slaan op den handel. Item, verzending van contanten, die de Comp. a°. 1630 en lange jaaren daarna in Souratte exerceerden, als wanneer men zal ontwaaren, dat dezelve altoen met den anderen ruym 26 en thans naauwlijks 16 thonnen schats heeft gemonteert en waardoor ten evidenste consteerd, dat den handel van de Compagnie in Souratte ruym een derde van haar vorige glans en luyster verlooren heeft.

En alhoewel ik gepersuadeert ben, dat uw Hoog Edelhedens de oorzake van dien volkome bewust zijn, zoo kan ik egter uyt hoofde van de vrijheid, die uw Hoog Edelhedens aan mij bij opdraging van dit schriftuur hebben gelieven te vergunnen, niet stilzwijgende voorbijgaan, dat my de wezenlijke en principaale grondoorzake daar van eenigermate schijnt voortkomstig te weezen uyt een verkeerde timiditeyt van 's Compagnies dienaaren, met zig altoos bij verkoop zoo naauw te binden aan den uytersten penning of juyste basaars prijzen, dat indien zij maar voor den koper 2 à 3 pCt. advans daar op konde bereeckenen, dezelve liever niet van de hand zetten, maar tot een nader en beeter gelegentheid aanhouden willen, zonder eens te reflecteeren op de ongemeene wisselvallig- en ongestadigheid van de markt, die bij een onverwagte vervulling aanstonds 10 en meer pCt. komt te dalen.

Dat, zegge ik, mag men al meede wel eenigsints voor de redenen aanmerken van dien slegten verthier, alzoo daar uyt voortvloeid, dat de Comp. met zijne goederen moet blijven sitten, den coopman met zijn geld bij onse competiteuren te markt gaat en den handel der Engelschen, die van de Comp. zoo merkelijk, tot zelfs een milloen, excedeert, hetgeen onwedersprekelijk met er tijd en wanneer de regenten aldaar wat redelijker worden, wel eenigzints door een verbeterde

wijze van doen en handelen ten voordeele veranderen zoude, principaal wanneer men buyten de bereeds ten dien eynde seer loflelijk geintroduceerde methode, nog observeerde eene jaarlijkse vroegtijdige verzending van alle zodanige goederen als de bediendens aldaar requireeren, en die zij sustineeren binnen een jaar te zullen kunnen verthieren, al was het schoon met een gering advans, ja zelfs voor een enkelde reis met wat verlies op eenige derzelve, die door eene ruymen aanbreng van andere natien tusschen den eysch en dies voldoening ongewild zijn geworden, ten eynde den handel daar door weder te vergrooten, onze competiteuren voor te koomen en alzoo te bewaarheeden, dat een verlies te regter tijd zelfs profijt en voordeel geeft, mitsgaders bij aldien dit alles, gelijk wij voor 't vervolg willen hoopen en thans vast vertrouwen, nog verzelt gaat van een waare en trouwe directie omtrent de behartiging van Comp. interest, waar toe een naauwe toezigt van uw Hoog Edelhedens veel contribueeren kan en de Ministers met betrecking tot den:

XI. inkoop van lijnwaden, altoos ingesteld zullen worden tot het doen van vroegtijdige aanbestedingen en de al van den beginne g'introduceerde, mitsgaders tans ten eenemale onvermijdelijk gewordene vooruytverstreckingen van contanten op dezelve, dat ord. in April of Mey geschieden moet. En alzoo ik hier meede gevordert ben tot de fabriecquen en producten, die het Indoestance en Gouseratse rijk komt uyt te leveren, mitsgaders hiervan onder de etablissementen aangeweezen hebbende verscheide sorteerings van catoene kleeden etc., die alhier voor de Comp. werden genegotieert, zoo zal mij dienaangaande niet verder expliceeren, maar nog alleen aanmerken, dat bij den ontfang der Vaderlandsche en Indische eysschen, hetwelk ord. met het eerste schip geschied, de verdeling op het hoofd-

comptoir gemaakt en aan de residenten der binnen-comptoiren moet overgezonden worden; dewelke al aanstonds bij den ontfangst dezer repartitie handen aan 't werk slaan en zorge dragen moeten, dat het aanbestedene deugdzaam en vroegtijdig voldaan werd, ten welken eynde zij gehouden zijn den inzaam zoo veel mogelijk in perzoon te verrigten en dezelve niet ter betragting van hun gemak, door hunne benjanen of makelaars te laaten effect sorteeren. Terwijl om zulks zoo veel mogelijk te prevenieeren, de residenten verpligt zijn van al hetgeene door haar ingekogt word, dubbelde monsters aan te houden en dus dezelve altoos met haare superscriptien na 't hoofdcomptoir te zenden, op dat de tijd zulks permitteerende, de nog jongst gevenereerde ordre der heeren Majores, sub dato 10 October 1754, d'afkomende rethouren daar tegen konnen werden geconfronteerd, mitsgaders zoo wanneer niet met dezelve accordeeren of contrarie de ordre gehandeld was, voor hun reeckening weder terug gezonden konnen werden.

De questie of het voor de Comp. niet voordeeliger zoude weezen, dat de binnen-comptoiren afgeschaft en den gantschen inzaam op het hoofdcomptoir volbragt wierd, is zoo menigmaal in de vorige en deeze eeuw het object van deliberatie tusschen de heeren Majores, uw Hoog Edelhedens en de respective Min^{s} van Souratte geweest, en dierhalve uw Hoog Ed^{s} al te bekent, om die materien alhier nog eens te verhandelen, moetende maar eenelijk ten aanzien van alle die varieerende concepten betuygen, dat ik mij alsnog conformeere met uw Hoog Edelhedens bereeds gestelde ordres, en het daar en bove noodzakelijk oordeele, dat deeze regeering tot bestierder deezer directie zoo veel mogelijk bij vacature eligeere een man, van wiens trouwe ondervinding en vigilantie in den dienst, hem

opgedraagen, zij ten volle verzekert is, alzoo mij d'ondervinding geduurende mijn verblijf in deeze gewesten al voor lange geleert heeft, dat dit dog het spil is en blijven moet waar op alles draayt, mitsgaders dat men zoo een Minister gevonden hebbende, ook een volkomen vertrouwen op hem steld en aan zijn propositien en ondervindingen des doenelijk het oor leend, nademaal niemand van den toestand van een rijk land, handel, of van wat zaken het ook weezen mag, beeter en bequaamer oordeelen kan als die het zelfs dirigeert en bestiert, terwijl het in de zaken van de wereld en onder alle natien, die geduurig en zonder ophouden veranderen, na de tijden die gebooren werden, volstrekt noodzakelijk is, meede de moode te volgen, schoon ik met den Hoog Edelen heere Adriaan van Rheede, Groot Commissaris over Indien (h. l. m.), van mening ben en blijve, dat een hoofd van een comptoir in deeze gewesten absolut gehouden is, aldien de subalterne bediendens niet betaalen konnen, voor al 't te kort komende bij de Comp. in te staan, omdat het in zijn magt is zoo veel toezienders en opzigters daaromtrent te stellen, als hij tot zijn verzekering nodig oordeelt, terwijl men egter tot onderrigting soo veel generaale grondreguls aan dezelve kan suppediteeren, als men tot het meeste voordeel van de Comp. zal dienstig houden, als namentlijk: een volkome vrijheid van alle en een ygelijk die inclinatie mogt hebben tot leverantie van 't aanbesteedene; het doen van tamelijke vooruytverstreckingen aan de hoofdweevers, of de geene, waar meede men gecontracteert heeft, ja tot zelfs 50 pCt., nademaal zulks zoo als hier voor genoteerd niet wel anders weezen kan; sorgvuldig te maken, dat het aanbestedene reëeel en deugdzaam waar, off volgen de monsters voldaan werde, alzoo den ambagtsman niet vies valt van het geene waar op hij

bereeds eenige gelden in afkorting genoten heeft, aan een andere, die hem maar iets meerder bied, of te geeven zonder eens bedugt te zijn voor zijne crediteuren, off zonder dat de Comp. daaromtrent eenig verhaal kan zoeken: want haar te willen constringeeren door middelen van regten, is hooy gedorst, mitsgaders justitie een non jus of meenigstens schoon papier, op hetwelk die het meeste bied veeltijds het proces wind, buyten en behalven dat de Comp. het pleiten gantsch niet convenieerd. En eyndelijk bij de leverantie de goederen stuk voor stuk prijseeren en accepteeren, mitsgaders de zulke die met het monster niet accordeeren, zonder eenige reflexie te slaan op de bijgebragte exceptien, aan de leveranciers weder terug gegeeven. Mitsgaders teffens altoos te agtervolgen de verdere salutaire ordres, door de heeren Majores en uw Hoog Edelhedens op dit sujet verleend, waar toe ik om redene van de menigvuldige stoffe die van alle kanten komt toevloeijen en dit schriftuur tegens mijne intentie merkelijc doet uytdeyen, thans wel genoodzaakt ben mij te moeten refereeren en ten vervolge van dit chapiter nog maar kortelijk te noteeren, dat men de verduuring van het leinwaad tot zelfs 109 pCt. in vergelijk van voorgaande tijden wel principaal steld oorspronkelijk te zijn uyt den slegte oegst van het cattoengewas en het gretig woelen onser competiteuren en waar meede ik mij voor een gedeelte gaarne wil confirmeeren, dog aan de andere kant daaromtrend ook moet remarqueeren, dat ik met betrekking tot het laatste, reflecteerende den inkoop der Engelschen, niet kan permitteeren hoe het mogelijk is dat zulks teffens altoos de principaalste oorzaak zoude geweest zijn van de gebreckige voldoening der successive gedaane eysschen, alzoo men immers op geen solide gronden zal konnen tegenspreeken dat den handel niet 't alder-

meest in Souratte heeft gebloeyt en tot in zijn hoogste toppunt is geweest, ten tijden wanneer de Compagnie zig nag omringt van een vrij magtiger getal competiteuren als thans, alwaaromme men niet alleen zulx aan deselve, maar voornamentlijk aan de niet genoegzaame verleende qualificatie omtrent den inkoop, vergeld van het gebrek aan geld en de continueele oorlogen, vexatien etc., mitsgaders de daar uyt afgevloeide verslimmerende tijden attribueeren moet, egter niet zonder hoope of men zal in der tijd daarin nog wel eens beterschap ontmoeten, principaal wanneer men de middelen daartoe vereysschende ten favorabelste employeert en qualificatie aan de Ministers verleend, om alle zoorten van leiwaden etc. in Nederland, op Batavia en andere quartieren van Indien getrocken en die de bediendens sustineeren met tamelijke winsten te konnen werden van de hand gezet tegens marktprijs, na het voorbeeld der Engelschen, te mogen aanslaan, zonder dat deselve zig zoo precies zullen hoeven te binden aan de juyste prijzen, waarvoor de heeren Majores en uw Hoog Edelhedens deselve gaarne zagen ingekogt, gelijk uw Hoog Edelhedens zulks a°. 1643 op der Ministers gedaane instantie, bij missive van den 3 Maart bevorens, volkomen hebben goedgekeurt, op fundament dat dit te meermalen het kragtdadigste expedient is geweest, de kooplieden en weevers tot ons te locken en altoos den eysch compleet in deugdzaame goederen voldaan te krijgen; daar in tegendeel zoo zulks niet geschied, de Compagnie den inlander immers nooit constringeeren zal op een plaats, daar wij niets te zeggen hebben, maar met permissie van de Gouverneurs ons in een gehuurde woning moeten behelpen, zijne wharen goedkooper aan ons te geeven als hij van andere krijgen kan, en gevolgelijk daaruyt absolut moet voortvloeijen, dat wij dus althoos

agter het net visschen en de winstgevende negotiatien van de Engelsche en andere met gekruyste armen sullen aanzien moeten, en inzonderheid als wij handelen op crediet en onse competiteuren met contant te markt komen, nademaal zulks doorgaans een gretiger en facielder middel is tot beeter koop, ongerekend dat de veelvuldige verschansingen van dienaaren in die directie en het daar door ontstaane gebrek aan bequaame subjecten tot het exerceeren en dirigeeren van den handel, mitsgaders tot het accepteeren van allerhande soorten van leywaden, al mede schadelijk word gehouden. En schoon dit laatste wel als een verouderde quaal kan werden aangemerkt, in zoo verre dat den directeur van den Broeke bij zijne missive, sub dato 25 Septemb. a°. 1623, dienaangaande al heeft komen te noteeren, dat de menigvuldige veranderingen van dienaaren voor de Comp. ten uyterste nadeelig was, en 't immers nog zoo wel hier als in Europa, bij alle natien dagelijks consteerd, dat een yder vermogend man zijne goede vrienden zoo veel dienst bewijst als hem de tijd en gelegentheid aan de hand geeft, in die verwagting, al zijn zulke subjecten niet ten eersten bequaam tot het employ, waartoe dezelve aangesteld worden, dat zulks egter in der tijd wel komen zal, gevolgelijk daaromtrent een absolute verandering te willen maken, de wereld omkeeren en onmogelijke zaken mogelijk te maken schijnen zoude, — Zoo neemt het evenwel niet weg, dat zulks zoo veel doenelijk moet werden geprevenieert, en de dienaaren in Souratte, insonderheid de directeurs bij onze continuatie aldaar, op deezen voet zoo weinig afgelost en verwisselt als maar immers doenelijk is, ten minsten niet eer en alvorens men omtrent de vereyschte bequaam- en ervarendheid van derzelver vervangers in cas sujet verzekert kan weezen, waar bij ik, persevereerende bij

mijn advis den 13 Octob. a°. 1755, aan uw Hoog Edelheedens gepresenteert, en waar in ik van tijd tot tijd meer bevestigt werde, nog met veel regt voege, dat een eerlijk middel van bestaan voor de dienaaren dier directie absolunt noodzakelijk en onvermijdelijk is, wil men buyten de reeds door mij bij voorn^t schriftuur gededuceerde reeden de dienaaren aldaar, wien niet onbekend zijn de motiven door wijlen den heere Generaal van Imhoff (h. l. m.), tot dies opregting g'allegueert, en toenmaals zoo wel bij de heeren Majores als bij uw Hoog Edelhedens voor voeldoende aangenoomen, dat dezelve namentlijk van geen gagie en kostgeld leeven konnen, en dat men alle mesuses alsdan met meerder billijkheid zoude mogen straffen, tot hun pligt houden, daar dezelve provoceerende op deeze alomme bij de Comp. geamplecteerde beweeggronden, anders zoude vermeenen konnen daartoe eenigzints gequalificeert te zijn.

Een en vijftig en drie quart tonnen gouds, op hun zelfs beschouwd, maken een important capitaal uyt, dog wanneer men rekend dat dezelve in den tijd van agt jaaren uyt 3, 4 en hoogstens 5 pCt. provisie zijn afgevloeid, wil zulks naa proportie van den zoo zeer g'extendeerde ommeslag van de Compagnie waarlijk niet veel, houdende mij daar en tegen ten allervolkomenste verzekert, dat wanneer men de prijzen, zoo wel bij den verkoop als aanbesteding der lijwaaden agt jaaren bevoorens en agt jaaren na dies afschaffing, zo 't zelve dus lange mogte duuren (hetgeen ik egter mij nog verbeelde nog voor 't interest van de Comp. wensch), wilde confronteeren de differentie ten nadeele van het weezen en bestaan van de Compagnie zeer groot zijn zal.

Omtrent de overige articulen van inkoop zal ik al meede zoo kort doenelijk iets aanhaalen, om redenen

daar onder nog wel gevonden worden zodanige, die schoon thans in een generaal verval gebragt zijn, egter eenige reflexie meriteeren, als: *'t catoen* dat in deeze gewesten wel allerweegen in overvloed wast, dog het beste omtrent Brootchia en Cambait, dies aanbesteeding gemeenelijk onder eene tamelijke vooruytverstrecking in October en Novemb., mitsgaders dies inzaam in Februarij en Maart (geschiedt), en alschoon den geringen oegst in deeze quartieren een absoluut gevolg produceert van dies verduuring etc., zoo mogen wij dog met eenig fundament vertrouwen, dat de introductie van de zoo even geciteerde poincten van redres omtrent den inkoop, de verwagting dienaangaande beter beantwoorden, of de Ministers ten minsten eerder in staat stellen zal op den voet van alle andere natien de zaken zodanig te dirigeeren, dat zij van deeze boomwol jaarlijks twee scheepsladingen voor Bengalen komen te bemagtigen.

De *zijde stoffen*, te weeten: atlassen, alegiassen, pathollen etc. plagt men weleer in abundantie tot Amedabaath aan te maken, dog zedert dat deeze stad door de Zewase volkeren geruineert is geworden, zijn de meeste weevers van daar naa Souratte geweeken, alwaar die fabriqueurs haar functie wel vervolgen, maar geenzints met het vorig succes, nademaal het water in Souratte oorzaak is dat derzelver glans op verre naa in geen vergelijk komt met de Amedabaatsche sorteering.

De zijde die zoo hiertoe als anders gebruykt werd, komt uyt China, Bengalen en Persien, en alschoon de j^e^ onderneeming van Bengalen in a°. 1747/8 zoo nadeelig is uytgevallen, zoo dunkt mij dog egter dat den verkoop van dezelve in a°. 1646 en meer andere jaaren met een zuyver advans van 13 pCt. en van de andere Chineese zijde a°. 1654 tot 266 zware stuyvers

het ℔, de moeyte nog wel loond de attentie daaromtrent steeds gevestigt te houden; de

Poetjoek valt wel voornamentlijk in Sindee, waar van daan dezelve met groote baalen te Souratta ter markt gebragt werd, en die den coopman dan niet alleen zonder opnemen ontfangt, maar bij verkoop storten en zuyveren moest, hetwelk een merkelijk verschil in de prijsen te weeg bragt; dog zedert eenige jaaren is daar van weinig afgekomen, maar de meeste op Sindie selfs door een factoor, die de Engelsche expres daar toe aanhouden, aldaar ingekogt.

Indigo, vallende in de districten van Agra, Amedabaat, Jamboeser en Biana, mitsgaders de

Cauwa of coffijboonen in Mocha, zijnde twee voornaame articulen van negotie, waar in de Comp. bevoorens jaarlijks 3 à 4 tonne schats kwam te besteeden, dog waar van al geduurende een reeks van jaaren, en zedert de Comp. met den inzaam van desselfs producten na wensch en beeter koop op Java en elders heeft mogen jouisseeren, afgezien is, zelfs zodanig dat men den verthier van dien heeft getragt op Souratte te introduceeren; en hoewel de drie sorteerings Jaccattrase indigo a°. 1751 126¾ pCt. heeft afgeworpen, zoo heeft men al egter om den geringen en genoegzaam niet noemenswaardig debiet van een verdere bezending al zoo wel moeten afzien, als van de Javase coffijboonen, die in a°. 1729 reeds ten eenemaal invendibel geweest zijn, en waar aan, zo lang de Comp. gelijk tot nog toe een andere uytweg met deeze producten weet, ook niet veel gelegen legt; het zal dierhalven mijns eragtens onnodig weezen daar van in Souratte een nader proef te neemen.

Hoewel in deeze presente tijden van oorlog, daar de heeren meesters den eysch van

Sulpeter onbepaald laten en zoo veel daar van petiti-

oneeren als mogelijk is, mitsgaders men ook niet weeten kan hoedanig den inzaam van amphioen altemet in Bengalen door d'onophoudelijke troubelen aldaar slagen zal, men wel weeder eene reys een geringen eysch doen konde van *salpeter en amphioen*, welkers inzaam tot den jaare 1636 en daaromtrent steeds met veel empressement gecontinueert, mitsgaders van het eerste zelfs tot 2 à 300,000 ℔ tegens 53 swaare stuyvers de 50 ℔ genegotieert geworden is.

In zelver voegen is het geleegen met de *muscus*, die men in a°. 1636 en eenige jaaren daar na voor Europa heeft genegotieert, en sulks om de nog al passable winsten, die dezelve om die tijd afgeworpen heeft.

De overige articulen, als: *tarwe*, *rijst*, *zegullak*, *mirrhe*, *aloë*, *succatrina*, *olie banums*, *sal amoniac*, diverse *thuynzaden*, *agulhout*, *catchiou*, *zeep*, *wierook*, *borax*, *mirabolaan*, *medicinalen*, *gommen*, *droogerijen* en wesmeer, die in Indoestan en Gousouratta ingezameld en verthiert werden, staan omstandig beschreeven en bekend gestelt agter meerm. consideratien van de heer Schreuder, waar toe mij in alle eerbied gerefereert hebbende, daaromtrent eenelijk nog zal advanceeren, dat den eysch daarvan zig reguleert na mate men die goederen, dewelke meestendeels haar consumptie vinden in het huyshouden van de Compagnie, benodigt heeft, mitsgaders dat de Ministers dienaangaande soo wel als met betrekking tot alle de vorenstaande articulen volgens eed en pligt gehouden zijn het waare interest van de Comp. te behartigen en niets onbezogt te laten wat tot eenig nut en voordeel voor de belangens der maatschappij strecken kan.

XII. De *winsten en lasten* gedurende den loop van een honderd jaaren off van a°. 1652 tot 1752 belopen conform de volgende specifique aanwijzing, namentlijk

de winsten van den jaare	1652 tot	1661 .	*f*	267887	
„ „ „	1662 „	1671 .	-	425610½	
„ „ „	1672 „	1681 .	-	542775	
„ „ „	1682 „	1691 .	-	598355	
„ „ „	1692 „	1701 .	-	601753½	
van den jaare	1702 tot	1712 [1]	-	445324	
„ „ „	1713 „	1722 .	-	410660½	
„ „ „	1723 „	1732 .	-	213335	
„ „ „	1733 „	1742 .	-	173104	
„ „ „	1743 „	1752 .	-	530403½	
dan wel in 100 jaaren			*f*	4209059	
of door den andere geslagen jaarlijks			*f*	42090	

Mitsgaders de laaten daar en tegen

van den jaare	1652 tot	1661 .	*f*	89979
„ „ „	1662 „	1671 .	-	61017
„ „ „	1672 „	1681 .	-	95315
„ „ „	1682 „	1691 .	-	117738½
„ „ „	1692 „	1701 .	-	192956½
„ „ „	1702 „	1712 .	-	165314½
„ „ „	1713 „	1722 .	-	150361½
„ „ „	1723 „	1732 .	-	120108½
„ „ „	1733 „	1742 .	-	122371½
„ „ „	1743 „	1752 .	-	184315½
dan wel in 100 jaaren			*f*	12909949

off door den anderen jaarlijks *f* 129099 pCt.

hetwelke dan gestabstraheert van den anderen, zoo consteert dat deeze directie geduurende een gantsche eeuw bevordert is . . *f* 280911

of door den anderen geslagen jaarlijks . . . - 2809

En alschoon deeze reekening teffens bewijst, dat de Souratse directie, geduurende de laatste 50 jaaren, in vergelijking van de eerste jaarlijks ten agteren is ge-

1) 't compt. 1765 6 opgebroken.

gaan *f* 169800 of ruym 15 pCt., zoo zoude men zulks uyt aanmerking dat 't zelve principaal is afgevloeid van den geringen debiet geduurende den jaare 1723 tot 1742, en omdat de winsten na die tijd weder merkelijk tot selfs *f* 610428 's jaars door den anderen zijn toegenoomen, zig nog eenigermaate konnen getroosten, was het niet dat de lasten deezer directie van tijd tot tijd meer en meer accresseerden, en ik tot mijn uyterste verwondering had moeten ontwaaren, dat de laatste vier boekjaaren door elkanderen geslagen meer dan 185 pCt. excedeeren het bedragen der lasten van een gantsche eeuw bevorens, waar van men de oorzake naspeurende, dezelve bevind te bestaan in een generaale vermeerdering van Comp. ommeslag en verduuring van alle benodigtheden, mitsgaders het ophalen van de zoo kostbaare steene beschoeing en meer andere articulen van een gelijken aard, al waaromme ik, behoudens uw Hoog Edelhedens wijser oordeel, van gevoelen ben, de Ministers in deeze directie, en wel in 't bijzonder den directeur, op 't aldernadrukkelijkste te adhorteeren, om in allen deelen en door alle menschmogelijke middelen de zoo zeer gerecommandeerde menage te betragten, mitsgad. alle dienaaren, onder zijn gebied gehoorende, daaromtrent te houden tot hun verschuldigde pligt, als meede zoo veel immers te besnoeien de volgende lastposten, dewelke in vergelijk van a°. 1700 tot 1720 geduurende de boekjaren van a°. 1736 tot 1755, te weeten:

de ordinaire ongelden van	*f*	6056	tot *f*	8386
extraordin. „ „	-	4710	„ -	9762
timmeragie en reparatie „	-	3301	„ -	27060
pak- en woonhuyshuur[n] „	-	2017	„ -	2733
of te zamen van . . .	*f*	16084	tot *f*	47981

	en in 't boekj. 1755/6	tot	f	[illegible]
	"	"	"	[illegible]
	"	"	"	[illegible]
	"	"	"	—
of te zamen	"	"	f	[illegible]

dan wel [illegible] pCt. of volgens 't laatste boekjaar ruym [illegible] pCt. jaarlijks vermeerdert zijn.

Tot welkers redres al mede wel wat zal contribueeren, dat alle te kort komingen, de ordre bepaalde pCt. excedeerende navolgens den teneur van uw Hoog Edelhedens resol. sub dato 6 Septemb. 1684, binnen 2 maanden uytkoopsprijs in contant voldaan werd, met zodanige correctie als na exigentie van zaken zal behooren, gemerkt de laatste 20 boekjaaren op deeze post alleen in vergelijk van a°. 1700 tot 1720 jaarlijks een verschil ten nadeele aanwijzen van 75 pCt. off van f [illegible] tot f [illegible] en in 't boekjaar 1754/5 is deeze laatpost g'accresseert f [illegible], dat een al te excessive somma tegens de vorige jaaren verschild.

Gelijk het ook in deeze dagen niet minder noodzakelijk is geworden, de Ministers te gelasten alle invendibele negotiegoederen en de overtollige en nodeloose effecten, oorlogsammunitie, scheepsequipagie etc., die men in Souratte thans meer dan ooyt bevorens aanhoud, met den eersten zoo door verkoop als herwaarts sending van de hand te setten.

Geen andere dan deugdzame en gave goederen, 't zij tot negotie, consumptie etc. van hier te verzenden, conform de ordre van de Heeren Majores sub dato 15 Aug. 1729.

Alle particuliere negotie de dienaaren en onderhorige van de Comp. weder finaal te interdiceeren, mitsgaders de respective fiscaal en de geene dewelke de toezigt dienaangaande al weeder aanbevoolen is, ernstig te gelasten omtrent de betragting van haar pligt

voor 't vervolg wat accurater te zijn, na den teneur der heeren en meesters schrijvens, van den 14 Maart 1630, 5 May a°. 1671 en op meer andere tijden verleend.

Oorlogen en oneenigheeden met de regenten, na volgens de ordre der heeren Majores sub dato 14 April 1622 als de pest te schuuwen, op conditie dat de agtbaarheid en het respect van de Comp. na vermogen gemainctineert blijve, en den geene die onse scheepen of vaartuigen attacqueert, gevoele 't effect van een manmoedige defensie.

XIII. Hier meede dan 't articul van den handel en hetgeene daar toe eenige relatie heeft afgehandeld hebbende, zal ik nu zoo na doenelijk uw Hoog Edelhedens vertonen het radicaal van het wezentlijk support en bestaan, dat deeze directie aan de belangens der maatschappij komt toe te brengen en zulks door 't formeeren van de volgende reeckening der calculative winsten en lasten, geduurende den loop van 15 jaaren, of van anno 1742 tot anno 1756, in welke tijd de winsten en incomsten in Souratte behaald hebben gerendeert *f* 8783880, of door den anderen jaarlijks *f* 585592

de winsten op 7 thonnen schats aan Vaderlandsche en Indische rethouren, gerekend tot 50 pCt.	- 450000
zoo komt jaarlijks voor generaal advans etc.	*f* 935592

De lasten, verliesen etc. geduurende voors. tijd daar en tegen rendeeren in Souratte	*f* 3450398
off door den anderen jaarlijks . .	- 230027
De scheepsonkosten, berekent op 3 scheepen, zoo tot overbrenging der coopmans. als weder afhaal en verderen vervoer der Patriasche en Indiasche rethouren, en zulks door den anderen gerekent op *f* 3500 's maands yder, komt jaarlijks . . .	*f* 126000

waar van egter substraheere
aan betaalde scheepssoldijen
f 7880
item scheepsonkos-
ten tot . . . . - 24900
al te zamen . . . . . - 32780
hetwelk onder de lasten hier boven
f 935592

al reede is gebragt, en als wanneer de generaale scheepsonkosten nog maar bedragen . . . . . - 93220

5 pCt. provisiegelden van vorenstaande 7 thonne schats aan rethouren, zoo aan factoors, makelaars etc. is - 35000

½ pCt. interestpenn. 's maands van 7 thonne schats aan coopmansprovisien etc. en dan nog van 3 thon jaarlijkse restanten van dode effecten, als huysen benodigtheden etc., is jaarlijks . . . . . - 60000

soldijen die in voors. tijd goed behouden en in Holland voldaan zijn, dewelke door den anderen jaarlijks hebben gerendeert . . . . . - 11375

de generaale lasten bedraagen . . . . . *f* 429622

dewelke gesubstraheert van de generale winsten zoo zouden den Souratschen handel in deezer voegen tot de belangens der maatschappij jaarlijks nog hebben gecontribueert *f* 505970

hetwelk op den gantschen ommeslag van 13 thonn schats berekend zijnde, ruym 38$^{9}/_{16}$ pCt. zal rendeeren.

XIV. Ik zal deeze reeckening van verdere aanmerkingen excuseeren en om de onzekerheid van de Vaderlandsche effecten, lasten, minderheeden etc. hetzelve volkomen gediffereert laten aan het prudente oordeel der

heeren Majores, mitsgaders intusschen ter volbrenging van het verdere oogmerk, zoo kort doenelijk al meede iets aanhaalen van de magtige mededingers, die de maatschappij boven de reeds geciteerde impedimenten in deeze directie nog dulden moet en waar onder wel voor de voornaamste en schadelijkste altoos zijn geconsidereert geworden de *Engelschen*, dewelke bij firma van den Mogol Selim, of anders genaamt Moeraddien Moehamed Djihaangier, 1609 ten handel geadmitteerd wierden, vervolgens hun hoofdcomptoir ten eylande Bhombay begrepen en in de stad Souratte, omtrend 2 à 3 minuten boven onse logie, een comptoir opgeregt hebben, alwaar nog resideeren 1 opperhooft als president, 1 secunde als negotieboekhouder, 1 pakhuysmeester, 1 latthymeester en 1 secretaris, welke perzoonen den politiquen raad uytmaken, terwijl men aldaar nog vind 1 equipagiemeester, 1 dispencier en 3 à 4 pennisten, beneevens eenige wijnige militairen, en met welke bezetting zij het mackelijk konnen stellen, nademaal haren handel ten principale op Bhombay verrigt en maar eenige wijnige goederen op Souratte verthiert worden.

En schoon dezelve van den beginne niet minder als wij subject geweest zijn aan een menigte extorsien en knevelarijen, mitsgaders a°. 1622, 1687 en 1700 over beschuldiging van piraterij in detensie gezet en genoodzaakt zijn geworden tot contributie van merkelijke somma's ter vergoeding van het geroofde, zoo excerceeren zij dog egter tegenwoordig nog zodanig een aanzienlijken handel, dat wanneer men de portie van die van hunne particulieren tot 14 à 15 tonne schats daar bij addeert, dezelve meer dan twee en een halt milloen zal komen te monteeeren.

Thollen zijn dezelve niet subject, dog moeten jaarlijks daar voor *f* 15000 contribueeren in contant, als

nedergezet en tot nu toe aldaar gecontinueert met 1 opperhooft, 1 secunde en 2 à 3 pennisten, hoewel dezelve vooralnog de Fransche vlag op haare logie niet arboreeren mogen.

Wat haare portie in den handel nevens die van haare particulieren betreft, dezelve werd niet boven de 3 tonne schats gerekent, dat waarlijk weinig is en geenzints bestaanbaar schijnt tot berijking van het oogmerk dat zij met dit hun etablissement onbetwistbaar zullen bedoeld hebben. Dog wanneer men nagaat van het begin hunner komste in Souratte tot heden, zal men bevinden dat dezelve niet alleen altoos heel gering zijn geconsidereert geweest, maar dat zelfs in 1685 haare agting en crediet zodanig in 't voetzand heeft geleegen, dat hunne bediendens a°. 1687 eenige maanden lang met ijzere ketens aan hals en voeten geboeyt in arrest doorgebragt, en in al dien tijd naauwelijks 7 scheepen uyt Europa bekomen hebben, welkers ladingen nog niet eens sufficieerende waaren, om hunne schulden te betaalen, die men a°. 1716 aanschreeff circa 30 toñ schats te monteeren, dog dewelke zedert vermind^{t} tot 6 toñ, bij een apparent succes van den handel tusschen Mauritius en Souratte in zuyker, ijzer, coffij etc.; waar van soo wel als van den verderen ver- en inkoop aldaar de thol $2^{1}/_{2}$ pCt. in contant betaalt word, volgens hun voorgeeven binne korte al meede staan voldaan te werden.

De *Portugeesen*, dewelke a°. 1497 al in Mosambique en Calicoet ten handel geweest zijn, a°. 1510 Goa verovert, a°. 1522 een vesting in Chaul gestigt en in a°. 1531 den Koning van Cambaya eijnsbaar gemaakt, vervolgens alomme in 't Indoestanse en Gousouratse rijk, item het Roode Meir en meer andere oorden doorgedrongen, comptoiren g'etablisseert en een magtigen handel gedreeven hebben, zijn in den jaare 1630

31 Decemb. a°. p^e., ten opzigte van onze handel in het Deccanse rijk hervat, teffens eclatante bewijsen suppediteeren van de noodzakelijkheid om zig te bedienen van de middelen die uw Hoog Edelheedens de ministers aldaar bij secreete rescriptie van den 20 Augustus 1754, hebben aan handen gegeeven, onder aanhaling hoe het uw Hoog Edelhedens gantsch niet vreemd te voore quam dat de Britten het vuur van tweedragt tusschen den stads Gouverneur en onse bediendens van tijd tot tijd meer en meer zogten aan te blasen, alzoo hunne interest zulks vereyschte en een wijs negotiant alles wat zijnen handel voordeelig maken kan, laat effect sorteeren, om tot zijn voorgesteld oogmerk te geraken, met recommandatie dat ongeagt zulk een gedrag in de gemeene samenleving, dan wel in een gereguleerde staatkunde, den toets van regtsinnigheid niet houden nog den prijs van een trouwe behandeling weg dragen konde, al diergelijke slinkse menées door een voorzigtige en politieque maniance te zoeken af te weiren en zig van de middelen te bedienen, die de tijd en gelegentheid haar zoude aan de hand geeven.

Overigens zal ik mij ten opzigte van het verdere tot deeze natie betreckelijk, zoo ten aanzien van hunne verdere behandelingen als administratie in het stuk van negotie etc., in alle eerbied refereeren aan het specificq daarvan te needer gestelde bij de meermelte consideratien van den heer Schreuder over den particulieren vaart en handel.

De *Fransschen* a°. 1668 een afgezant naa het Mogolsche Hoff gezonden hebbende, ter obtenue van een firma tot den vrijen handel, hebben te dier tijd wel vrugteloos moeten reverteeren, dog nog dat selfde jaar bij een tweede onderneeming daar in geslaagt weezen, hebben zij zig in een gehuurde woning te Souratte

nedergezet en tot nu toe aldaar gecontinueert met 1 opperhooft, 1 secunde en 2 à 3 pennisten, hoewel dezelve vooralnog de Fransche vlag op haare logie niet arboreeren mogen.

Wat haare portie in den handel nevens die van haare particulieren betreft, dezelve werd niet boven de 3 tonne schats gerekent, dat waarlijk weinig is en geenzints bestaanbaar schijnt tot berijking van het oogmerk dat zij met dit hun etablissement onbetwistbaar zullen bedoeld hebben. Dog wanneer men nagaat van het begin hunner komste in Souratte tot heden, zal men bevinden dat dezelve niet alleen altoos heel gering zijn geconsidereert geweest, maar dat zelfs in 1685 haare agting en crediet zodanig in 't voetzand heeft geleegen, dat hunne bediendens a°. 1687 eenige maanden lang met ijzere ketens aan hals en voeten geboeyt in arrest doorgebragt, en in al dien tijd naauwelijks 7 scheepen uyt Europa bekomen hebben, welkers ladingen nog niet eens sufficieerende waaren, om hunne schulden te betaalen, die men a°. 1716 aanschreeff circa 30 toñ schats te monteeren, dog dewelke zedert vermindt tot 6 toñ, bij een apparent succes van den handel tusschen Mauritius en Souratte in zuyker, ijzer, coffij etc., waar van soo wel als van den verderen ver- en inkoop aldaar de thol $2^1/_2$ pCt. in contant betaalt word, volgens hun voorgeeven binne korte al meede staan voldaan te werden.

De *Portugeesen*, dewelke a°. 1497 al in Mosambique en Calicoet ten handel geweest zijn, a°. 1510 Goa verovert, a°. 1522 een vesting in Chaul gestigt en in a°. 1531 den Koning van Cambaya cijnsbaar gemaakt, vervolgens alomme in 't Indoestanse en Gousouratse rijk, item het Roode Meir en meer andere oorden doorgedrongen, comptoiren g'etablisseert en een magtigen handel gedreeven hebben, zijn in den jaare 1630

wegens derzelver buytenspoorige levenswijze en cruelle manier van behandeling in haare possessien en etablissementen reeds zodanig bij de landaart gehaat geraakt, dat daar aan 't generaal verval van haren handel in deeze gewesten, waar van in Souratte niets anders resteert als de continuatie van een factoor, billijk toe te schrijven is.

Deeze factoor heeft een gehuurde woning, waar van hun koningsvlag wel waayd, dog waar in Comp. wegen geen handel gedreeven werd, alwaar omme denzelven ook geen gagie off emolumenten geniet, maar zijn bestaan moet vinden, uyt de 4 pCt. die de particulieren, onder haare vlagge sorteerende, aan hem betaalen moeten, te weeten: $2^1/_2$ pCt. voor den thol, op denzelven voet als de Franschen, $^1/_2$ pCt. voor dherbaars ongelden en de overige 1 pCt. voor hem. Bestaande deezen particulieren handel met twee freguatten van Goa, Mosambique etc. in 4 à 5 tonnen schats.

De *Oostendenaren* hebben a°. 1715 en de *Zweeden* a°. 1730 alhier den handel wel ondernoomen, dog d'apparentien van derzelver geluckig succes zijn voor als nog alzoo wel hopeloos, als den in a°. 1687 door eenige *joodsche cooplieden* ondernomen handel in diamanten, wordende egter nog hier en daar een enkeld perzoon gevonden van die natie, en onder alle den Portugeeschen factoor meermelt.

De *Armeenders* hebben nog een sterken handel op Bengalen en Persien, principaal in zijde en kleeden; dog de commercie van de *Turken* is heel gering en bestaat in 3 à 4 scheepen, dewelke jaarlijks naa Mocha Jedda en Persien navigeeren, dog alzoo min reflexie meriteeren als die van de *Arabieren*, *Chindies* etc.: ten minsten kan dezelve op verre na in geen comparatie gebragt werden met de voorgaande tijden.

De *Piraten*, die men in 't Souratse vaarwater komt te rencontreeren, houden merendeels hun verblijff langs de stranden van Gousouratte, onder dewelke voor de principaalste en magtigste thans gehouden werd de zeearmade van den rijxcancelier der Marhetties, den welken zij hoff te Poena Tjakkela houd, en onder meer andere plaatsen in bezitting heeft, waar van daan de naam van Bassijnsche rover oorspronkelijk is. Hij kan den Moorschen koopman considerabel veel schaade toebrengen en niet minder de Europeese, 't welk de Fransche a°. 1755 door het neemen van twee van hunne particuliere scheepen met een lading op vragt als anders van circa 10 tonne schats nog tot merkelijk nadeel ondervonden hebben.

Terwijl de geschillen tusschen hem contra de Engelschen over het regt van eigendom, tot de door haar behulp van de Angria veroverde sterktens finaal zijn bijgelegt door de overgave aan ged^e^ Bassijnder, van des Angriaas hooftplaats, Geria genoemt, blijkens missive van den 31 Decemb. anno passato, van Souratte ontfangen.

En alhoewel hij aan de Nederlandsche maatschappij beloften gedaan heeft van haar of haare scheepen en vaarthuygen, bij verthoning van het beraamde sein, zedert eenige tijd ook agtervolgt is geworden, zoo heeft hij dog egter zig van deeze verbintenis alsnu ontslagen, zijn parool trouwelooslijk verbroken en alle zijne actien en verdere gedoentens gantsch en gaar ingerigt, om in steede van den Angria, als de voornaamste autheur op het rooverstooneel te willen ageeren, gelijk d'aanranding met 15 galbets op de Souratse rheede van Comp. galbet en hoeker, daarvan reëele bewijsen komen te suppediteeren, als hebbende dien fielt daar meede van 's morgens ten half neegen tot 's namiddags ten 4 uuren slaags geweest, zoo als zulks bij de

zoo even gem. missive ingelijks omstandig kan werden beoogt, zoo meede dat de Ministers over dit stout bestaan wel hevig bij den Bassijnschen Gouverneur hadden gedoleert, doch zonder succes, en weshalven zij geen nader instantie daar toe willende doen, d'overheden der scheepen en vaartuygen geinterdiceert hadden de verthoning van 't beraamde sein voor 't vervolg, onder adhortatie van steeds waakzaam en op hoede te weezen tegen de verdere aanslagen van deezen roover.

En schoon de Ministers blijkens missive van den 14 May j.leeden, door het expedieeren van een oorlogs vlootje, dien roover over zijn stout bestaan op het hevigste hadden geattacqueert en zig zodanig gerevengeert, dat uytgezondert de fatale gebeurtenis van twee in de lugt gesprongen vaartuygen, den uytslag van die onderneeming in allen deelen de verwagting en het bedoelde oogmerk zoude beantwoord hebben, — Zoo heeft het uw Hoog Edelheedens des niet te min goedgedagt en behaagt onder de jongst besoigne over deeze directie, diergelijke verregaande stappen van op haar eygen houtje offensief tegens deeze rovers te ageeren en expeditien ten oorloge tegens haar uyt te rusten, als boven het bereik van een subaltern Minister zijnde, voor 't vervolg te interdiceeren en dezelve te gelasten, dat deeze en alle andere zeeschuymers bij aanranding op de rheede van Souratte, Brootchia en Cambait, door hun sullen werden afgeweert, met verdere qualificatie om zig tegens alle geweldadige en vijandelijke onderneemingen te mogen beveiligen.

De Angrianen zijn hun opkomst verschuldigt aan eenen Cannogie Angria, den welke om zijn goede en getrouwe diensten van fackeldrager van den Suagie Ragia tot Hobbeldaar of Luytenant en vervolgens gezaghebber en Admiraal van het eiland Chollabe, zoo meede van de sterkte Swenadroeg aangesteld wierd.

XV. A°. 1700, off om die tijd, rebelleerde hij tegens zijn meester, conquestreerde deeze gem. plaatsen en equipeerde zig tot den rooff der zee, waar in hij zoo merkelijk gereusseert is en zodanige progressen gemaakt heeft, dat het gevoel van zijn vermogen nog verscheide perzoonen geheugen, principaal d'overgebleevene schepelingen van de scheepen Wimmenum en de Vreede, nevens de bark Jaccatra, die niet alleen 17 maanden lang bij hem gevangen gezeeten, maar ook geduirende al dien tijd seer deerlijk en barbaars zijn getracteert geworden. Deeze onderneeming is intusschen de laatste proeff van zijn vermogen geweest, nademaal den oorlog, die hem den Bassijnder, gecombineert met de Engelsche, kort na dato declareerden, van zodanig een gewenschte uytslag voor hem was, dat zijlieden niet alleen a°. 1736 zijn hooftplaats nevens meer andere voornaamste sterktens veroverd, hem nevens zijn wijff en twee zoons gevangen kreegen, maar ook alomme zodanig benard en in het naauw gebragt hebben, dat er thans niets meer van denzelven vernoomen werd. Wenschelijk waar het, dat men sulks van den Bellimoerischen piraat meede mogten zeggen konnen, alzoo dien rover en oversten van den Veldmaarschalk der Marrhetties thans weder een notabele rol op het Souratse toneel komt te speelen, niet zoo zeer met betrecking tot Comp. scheepen, als wel ten opzigte van de vragtvaartuygen en scheepen der cooplieden, waarvan hij er nu en dan nog al een vermeestert en in zijn roofnest te Bellimoerie opbrengt, terwijl intusschen den Sultanpoersen Koeli, wiens magt en vermogen ten naasten bij die van Bellimoerie equaliseert, de zee met zijne 30 vaartuygen voor den koopman al meede grootelijks onveilig maakt.

XVI. Wat wijders aanbelangt de *Europeesche dienaren* van de Comp. in deeze directie, dezelve zijn zedert

den beginne tot heeden considerabel aangegroeid en vermeerdert, want in den jaare 1637 bestond het getal in 24, 1679 in 60, 1700 in 75, 1738 in 99, 1750 in 105, dog op den 14 May j.leeden heeft men dezelve bevonden in een tantum van 172 coppen, dat al vrij wat veel en geenzints overeenkomstig is met het bekend gestelde bij de memorie van menagie, alwaaromme het ook bij aldien de zake in die directie zig ten goede mogten schicken, en wij niet genoodzaakt worden van daar op te breeken, na mijn gering oordeel ten uyterste nodig weezen zoude, het getal der manschappen te verminderen en hetzelve voor altoos te bepaalen conform ged. memorie, dan wel op den voet van a°. 1738 off aldus:

In Souratte 101 coppen, te weeten:

1 Directeur	winñ	's m^{ds}	*f*	180
1 Oppercoopman en secunde . .	„	„	-	80
1 Coopman en fiscaal	„	„	-	50
3 Ondercooplieden als:				
1 Pakhuysmeester	„	„	-	40
1 Secretaris van politie . . .	„	„	-	40
en 1 buyten employ	„	„	-	40
4 Boekhouders, namentlijk:				
1 Eerste gesw. clercq en secretaris van justitie	„	„	-	30
1 Tweede pakh^{s}meester en negotie overdrager	„	„	-	30
1 Soldijboekh., cassier en dispensier	„	„	-	30
1 op het secretary	„	„	-	30
5 Absolute adsistenten à *f* 24 yder, is maandelijks	„	„	-	120
4 Jong. adsistenten à *f* 16 yder, .	„	„	-	64
1 Opperchirurgijn	„	„	-	48
Transporteeren			*f*	782

			Transport *f*	782
1 Onderchirurgijn	winn	's m^{de}	-	48
1 titulair Lieuten^{t} en Equipagie-opziender	„	„	-	40
3 Bootsmans als smalschippers .	„	„	-	60
2 Quartiermeesters	„	„	-	32
4 Boosschieters.	„	„	-	56
6 Matroosen	„	„	-	72
1 Trompetter	„	„	-	20
3 Ambagtsgezellen	„	„	-	60
1 Krankbezoeker	„	„	-	24
1 Geweldige	„	„	-	24
1 Vaandrig.	„	„	-	40
2 Sergeants	„	„	-	48
4 Corporaals	„	„	-	64
50 Soldaten en tamboers. . . .	„	„	-	596
Te Amed-Abaath 3 coppen als:				
1 Ondercoopman en resident . .	„	„	-	40
1 Boekhouder als secunde . . .	„	„	-	30
1 Adsistent.	„	„	-	24
Te Brootchia 3 coppen in voegen en op den voet als te Amadebaath	„	„	-	94
Te Ketsmandiu 3 coppen, al meede in dier voegen en op den voet als Amedabaath	„	„	-	94
2 coppen in den Deccasen handel, als 1 Ondercoopman en 1 Boekhouder	„	„	-	70
112 coppen, te zamen winnende maandelijks			*f*	2318

Eensdeels ter vermindering der soldijen, dewelke van anno 1700 tot 1720 of in 20 jaaren, zijnde het comptoir a°. 1705 6 opgebrooken, door den anderen geslagen, jaarlijks meer hebben gerendeert . *f* 11047
Van a°. 1736 tot 1755 jaarl. *f* 14666

En geduurende het boekjaar van
1755/6 nog . . . . . - 25163
off wel . . . . . *f* 14116
meer dan de eerste caveling.

En anderendeels ter faciliteering der reeckening van mondcosten, die gedurende voorschreeven jaaren al meede is geaccresseert van . . *f* 10139
tot . . . . . *f* 14293
off Conform 't laatste boekjaar . . - 29447
of wel . . . . . *f* 19308 meerder.

XVII. De *inlandsche dienaren*, dewelke anno 1700 zijn bepaald op 131 coppen met *f* 8950 's jaars, heeft men a°. 1726 door de vermeerdering der Europeesche militairen wel vermindert gezien tot op 104 coppen, dog is thans, of volgens de boeken van a°. 1753/6, dit getal weeder geacresseert tot 190 coppen met *f* 17190 's jaars.

Wanneer men nu hieromtrent considereert dat de vermeerdering van 50 Europeesche militairen diende te strecken tot vermindering van de anderzints benodigde pions, zoo zal men ook heel gemakkelijk konnen en mogen concludeeren, dat het aldaar bij provisie met 100 coppen wel zal te stellen zijn.

XVIII. De politieke administratie werd gedirigeert bij den Directeur, Oppercoopman en secunde, Coopman en pakhuysmeester, Coopman en fiscaal, Equipagieopziender, 3 Ondercooplieden en 1 Ondercoopman als secretaris.

Het justitieele bij den Oppercoopman en secunde als president, Coopman en pakhuysmeester, Coopman en fiscaal, Equipagieopziender, 4 Ondercooplieden, den eersten geswoore clercq van politie als secretaris.

En alschoon ten opzigte van het eerste Collegie weinig off genoegzaam geen zakelijkheeden van eenige reflexie te voore koomen, zoo heeft men egter met

relatie tot de justitie al veelmaalen, en principaal a°. 1740, de ministers in ernstige termen moeten repreecheeren het absurd irregulier en gantsch oneigen gedrag, in sommige procedures gehouden, zonder dat men nogtans het bedoelde oogmerk daar meede heeft konnen bereiken, soo als tot mijn leedweezen bij de jongste brieven der Ministers van den 14 May daar van nog eclatante bewijsstucken te vinden zijn, dewijl men meest altoos genoodzaakt werd te accepteeren der Ministers ingebragte verschoning van een algemeene onkunde omtrent de maniance in het stuk van justitie. En nadien men zulks ook wezentlijk moet veronderstellen en de noodzakelijkheid egter requireert, dat men eenige middelen van redres daaromtrent komt uyt te denken, zoo zal er dienthalven dan ook geen ander nog beeter weg ter bereiking van dat oogmerk overblijven, dan dat men den advocaat fiscaal van Indien ordonneere een schriftuur bij forme van instructie te concipieeren, 't geen in zig bevat een kort en significant detail van de successive ten deezen opzigte verleende ordres, met aanwijzing hoedanig zijlieden volgens de wetten en costumen van den lande in de administratie van de justitie zig zullen hebben te gedraagen, gevoegd bij eenige copias van civiele en crimineele rollen, alhier bij den Raad van Justitie gehouden, als wanneer men zig zal mogen en konnen flatteeren daaromtrent, zoo niet in een juyste perfectie, ten minsten vrij meerder dan bevoorens de verwagting te zullen beantwoord zien.

Weezen en onder curateuren gestelde perzoonen werden beheert en g'administreert door twee lieden uyt den Politiequen raad, en den *Godsdienst* door een krankbezoeker met gebeden, het singen van psalmen en leesen van stigtelijke predicatien gecelebereert [1]) wor-

1) lees *gesalarieerd.*

dende van het geringe dat de *diaconyarmen* tot Batavia door collecte als anders van de Souratse gemeenten genieten, de helft aangehouden tot reparatie van de begraafplaats aldaar, en zulks op bekomene qualificatie van uw Hoog Edelhedens in anno 1742, terwijl de andere helft jaarlijks per wissel werd geremitteert.

En nademaal de Souratse Ministers bij missive van dato ultimo Decemb. des jongst verstrekene jaars instantie doen, tot aanhouding van het geheele bedraagen der boetens, dewelke eertijds ten voordeele der academie de marines streckten, dog die, door het abrogeere van ged. accademie, aan de diaconyarmen waren toegelegt, en zulks tot reparatie en onderhoud van de graven en de daarom staande muur, zo hebben uw Hoog Edelhedens dit verzoek, om de daar van gegeeve redenen gelieven te accordeeren.

XIX. De *scheepen*, dewelke er gerequireert werden tot overbreng en afhaal der coopmanschappen etc., na en van derwaarts, moeten van hier uyterlijk, te weten: de eerste medio Julij, de tweede medio of ult° Augustus en de derde tegens het laatst van September of midden van October en van daar den 15 of laatsten April in een goede gesteldheid verzonden worden, blijkens de aloude en te meermaalen gerenoveerde ordres, dewelke dicteeren dat een langere aanhouding of eigentlijk latere verzending, om wat oorzake zulks ook geschied mogte weesen, finaal ter verantwoording der Ministers loopt, om het gevaar dat de scheepen, na die tijd vertreckende, door de zwaare travaten en hevige winden, dewelke men alsdan alomme onderweeg komt te ontmoeten, subject zijn.

De ankerplaats op de Souratse rheede, nevens de rivier aldaar, hier voor omstandig beschreeven, mitsgaders mijne consideratien over het binne brengen der kielen in ged^e^ rivier, teffens ter neder gesteld heb-

bende, zoo zal dienthalven, ter vermijding van dubbelde en onnodige arbeid, mij daar aan refereren en met betrekking tot dit chapiter nog maar aanhaalen:

Dat volgens de te meermaalen en al in a°. 1625 verleende ordres der heeren Majores de schippers en verdere officieren, zonder pregnante redenen niet van haare scheepen dienen geligt te werden, mitsgaders dat de scheepen na luyd der generaale letteren van den 14 May 1667 altoos vroegtijdig in een goed employ en behoorlijke staat van defensie verzonden en zorge gedragen moet werden, dat met Compagnies en geene particuliere goederen beladen werden.

Voorts dat dezelve, bij hun depart van deeze hooftplaats, van alle benodigtheeden, provisien etc. ten minsten dubbeld werden voorzien, ten eynde daar door uyt den weg te ruymen alle exceptien, die de overheeden bij 't aangieren somwijlen van eenige andere comptoiren soude konnen allegueeren tot demonstratie van de absolute noodzakelijkheid van dien, mitsgaders om teffens voor te komen al sulke buytengemeene excessive onkostreeckeningen als men zedert eenige jaaren alomme van buytencomptoiren ontfangen heeft, en dewelke met relatie tot de directie van Souratte, t' zedert a°. 1700 tot 1720 door den anderen geslagen jaarlijks hebben gerendeert *f* 29131, van anno 1736 tot 1755 *f* 20531, en van anno 1755/6 of het laatste boekjaar *f* 50137, dan wel *f* 21006 meerder, ongerekent nu nog dat het getal der scheepen in vorige tijden jaarlijks aldaar aangeweest, bestaan heeft in 8, 9 tot 14 stux en zulks in latere tijden tot op de helft en meerder vermindert is.

XX. De mindere in deeze directie aangemaakt en aldaar thuys gehoorende *vaartuygen*, hebben volgens missive van den 28 April des vergangen jaars nog bestaan in 3 smalscheepen, 1 hoeker, 4 horrys, 2 oorlogs

galbets, 1 batila en 1 schuyt. En dus in vergelijk van vorige jaaren al vrij wat vermeerdert: want a°. 1700 en daaromtrent heeft men maar 3 smalscheepen en 1 chialoup aan handen, en daar meede al zoo wel als nu het nodige verrigt gehad. Men zal zig dienthalven niet behoeven te verwonderen, dat de ongelden deezer vaartuygen 't zedert a°. 1700 tot 1720 door den anderen geslagen jaarlijks maar hebben gerendeert *f* 6666, van a°. 1736 tot 1755 *f* 13266, van a°. 1755/6 wel *f* 55208 oft *f* 48542 meerder.

En ofschoon de Ministers bij hunne missive van den 2 Maart 1756 niet alleen de absolute noodzakelijkheid in cas sujet tragten te beweeren, maar ook nog daar en boven instantie komen te doen tot aanmaking van een derde overdekte horry, zoo is egter dit haar g'advanceerde, zoo wel als dat verzoek, vrij wat ongegrond bevonden en de Souratse Ministers dierhalven gelast het met 2 smalscheepen, 1 oorlogs galbet, 1 hoeker en 4 à 5 overdekte horry's te stellen. Mitsgaders aan hun gerecommandeert dit gepermitteerde getal met een spaarzaame hand te onderhouden, ten einde men, zonder merkwaardige intervallen, daar van volgens der Ministers schrijvens een 50 of 60 jarig gebruyk moge genieten.

Hoedanig een emplooy deeze kieltjes erlangen, mitsgaders in wat voegen dezelve van de maand Mey tot September op strand gehaalt, in Augustus bevoorens van het nodige voorzien en gerepareert werden, zal genoeg bekent en overzulks onnodig weezen dienaangaande iets anders te melden, dan dat dezelve op bekome qualificatie van uw Hoog Edelhedens a°. 1752 met Europeesen zijn bemand geworden, hetgeen ook ruym zoo menagieus zoude uytkomen als dezelve te bemannen (gelijk van oudsher is gepractiseerd) met 8 à 10 inlandsche matroosen onder een quartiermees-

ter off busschieter als gezaghebber. Dog dewijl men van den beginne het laatste heeft geprefereert en den Generaal Zwaardekroon bij zijn Hoog Edelheids meerm memorie, omdat men de Europeese aldaar niet behoorlijk in dwang kan houden, dezelve veeltijts loopen drossen en weinig na haare vaartuygen omzien, sulks al meede volkome avoueert, zal het ook best weezen, bij die oude methode, onder vermeerdering van 1 à 2 Europeese op ieder kieltje, maar te continueeren, te meer hetzelve dog niet het minste kan contribueeren tot een spoediger voortgang in het werk of in het lossen en laden der scheepen (waartoe deeze vaartuygen wel het meeste werden g'employeert), maar zulks alleen dependeert van de caprices en willekeure van den stads Gouverneur, met wiens consent en anders niet, de vaarthuygen aan de Alphondige of Sjappoort, door expresse daar toe aangestelde bediendens, bnois genaamt, ontlast en geladen worden.

Sie daar, Hoog Edele Heere, de samentrecking van deeze mijne geringen arbeid, die ik hoope dat eenigermate aan mijn schuldige gehoudenisse zal hebben voldaan, en wij in onse dagen zullen beleeven, dat deeze Directie in zijnen vorigen bloey mag werden hersteld, tot welweezen der maatschappije en den Nederlandschen Staat, mitsgaders tot roem en eer van uw Hoog Edelhedens, onder een zoo eerbiedige als schuldige verzekering, dat ik met het uyterste attachement aan het interest en de belangens van de Compagnie, mitsgaders gehoorzaamheid in het helpen executeeren der gevenereerde ordres der heeren Meesters en uw Hoog Edelheedens leevenslang zal blijven (lager) Uw Hoog Edelhedens gantsch gehoorzamen en onderdanige dienaar. (Was getekent) D. van Rheeden. (In margine) Batavia den 15 May 1758. (Onderstond) Accordeert. (Getekent) I. J. Craan, E. G. Clercq.

VERHAAL VAN HET BELEG

VAN HET

KASTEEL VREDENBURG TE UTRECHT

in 1576,

DOOR EENEN OOGGETUIGE.

UITGEGEVEN DOOR

Mr. S. Muller Fz.

Het hierachter afgedrukte stuk bevat een hoogstbelangrijk verhaal over eene in de geschiedenis van onzen vrijheidsoorlog gewichtige gebeurtenis. Aan tijdgenooten bleef het, zoover mij gebleken is, onbekend, en eerst de hoogleeraar Dr. J. H. Van Bolhuis maakte er gebruik van voor zijne *Geschiedenis van het kasteel Vredenburg.* (Utrecht, 1838.), een gebruik zóo zorgvuldig, dat wel geen enkel in het verhaal geboekt merkwaardig feit in de „Geschiedenis" vergeten is. Toch oordeelden reeds tijdgenooten van den heer Van Bolhuis ook na de verschijning van zijn werk de uitgave van het geheele verhaal wenschelijk [1]). Men kan daarover twijfelen; maar ten slotte ben ik het eens met den „letterkundige", die in 1838 zich met de uitgave van het stuk beziggehouden heeft, doch zijn voornemen opgegeven

1) Zie Bolhuis' Antwoord aan de Utrechtsche courant. Utrecht, 1838. p. 3.

blijkt te hebben. Mémoires als deze zijn in de Noord-Nederlandsche geschiedenis uiterst schaarsch: er schijnen niet al te veel bestaan te hebben, en een zeer klein gedeelte van den kleinen voorraad is ons bewaard gebleven. Wat dus van dien aard ons rest, verdient eene zorgvuldige behandeling: beter dan iets anders geven dergelijke verhalen ons een beeld van den tijd en van den indruk, dien de ontzettende voorvallen van den 80jarigen krijg op de toen levenden maakten, een indruk, waarin zich de stemming der natie afspiegelt. Wil men evenwel uit de lectuur van mémoires dit nut trekken, dan dient de geheele, onverminkte en onvervalschte tekst ons voorgezet te worden, en kan men zich niet vergenoegen met uittreksels en fragmenten, die, hoe goed ook gemaakt, toch altijd uit hun noodzakelijk verband gerukt zijn en het vermoeden overlaten, dat veel, wat *ons* wellicht belang zou inboezemen, achtergehouden of verwaarloosd kan zijn [1]). Naar mijn gevoelen rechtvaardigen deze overwegingen ten volle de uitgave ook van een stuk, dat reeds als bron gebruikt is, vooral waar de zoo belangrijke inhoud van het verhaal voor zich zelf luide genoeg spreekt. Voordat ik tot het drukken overga, schijnen mij evenwel eenige opmerkingen over het handschrift, waaraan de tekst ontleend werd, en over den schrijver daarvan, gewenscht.

Het handschrift, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage (N°. 975), is een 4°. deeltje; het is op 115 bladzijden papier geschreven en gevat in een ouden perkamenten omslag. Volgens Bolhuis (t. a. p. p. 18 N.) is het eene „door onderscheidene

---

1) Met name behooren daartoe eenige plaatsen, die niet geheel juist gelezen zijn, en andere, die onleesbaar schenen. (b. v. Bolhuis. p. 132 N. — Vgl. hierachter p. 188.)

handen naar een moeijelijk te lezen exemplaar vervaardigde kopij" en „zelf op eenige plaatsen onleesbaar." Deze beschrijving zegt de waarheid, doch niet de geheele waarheid. Dat er in het handschrift verschillende handen voorkomen, is ontwijfelbaar; dat het eene kopij is, blijkt duidelijk genoeg. Doch m. i. is het bepaaldelijk eene kopij naar het handschrift van den steller, door dezen zelf herzien en aangevuld, doch niet definitief vastgesteld. Immers het boven het verhaal gestelde opschrift „sub correctione" herinnert ons dadelijk, dat de afschrijver eene herziening van zijn werk noodig achtte; en de vele opengelaten plaatsen, de tallooze veranderingen en bijvoegingen van eene andere, doch gelijktijdige hand [1]) bewijzen, dat hij juist zag. Doch aan niemand anders dan aan den schrijver zelf van het verhaal kan m. i. deze hand toebehoord hebben. Reeds de verbeteringen in stijl en vorm zouden dit doen vermoeden, waar de latere hand reeds op de eerste bladzijde (p. 167) bijvoegt: „oversulcx dat *hyerenbyn(nen)*", en, dat laatste op den kant geplaatste woord doorhalende, schrijft, „*hyerentusschen, te weten*", nog later, blijkbaar het rechte woord zoekende: „*recht daer (te voren)*", om eindelijk zich zelven te voldoen met „*effen daer te vorens* opten xxiiii^en^ Augusti." Evenzoo verandert de hand (p. 169) „over tafel" in „op tafel"; en verduidelijkt de zin (p. 171): „*Ick segge nyet alleen ten eynde sy om haer wellust te bueten begeerden, maer om dselve te hebben onder haerl. beschaemtenisse, gewelt ofte gebod om door middel van sulcke parsoon te cunnen vernemen ende te vercrygen altyt gelt ende tgeen in haerl. macht was.*" aldus: „*Ick segge nyet alleen ten eynde sy om haer wellust te bueten sulx begeerden, maer om dselve te hebben onder haerl.*

1) Deze bijvoegingen en verbeteringen zijn in den tekst met cursive letters gedrukt.

beschaemtenisse, gewelt ofte gebod ende door middel van sulcke parsoon te cunnen vernemen alle secreten ende te vercrygen soe veel gelt ende tgeen inder selver vrouwpersonen macht was." Zulke veranderingen maakt, dunkt mij, alleen een auteur zelf, wien het niet onverschillig is, in welk gewaad zijn papieren kind ten tooneele verschijnt. — Doch er zijn zekerder bewijzen aan te voeren. Op tal van plaatsen heeft de copiist blijkbaar het klad van den auteur niet kunnen lezen en heeft deze later de dus ontstane leemten aangevuld. Een enkele maal (p. 193) heeft de auteur zelfs op den kant geplaatst de woorden „Spatium relinquatur", eene aanwijzing voor den copiist, die ook werkelijk eene halve bladzijde open liet. Het klad van den auteur is derhalve van tijd tot tijd, voordat het geheele stuk gereed was, door eenen ondergeschikte overgeschreven en daarna door den steller herzien.

Doch de auteur bepaalde zich niet tot eenige correcties; hij legde zich voortdurend toe op de verbetering en volmaking van den inhoud. Op verscheidene plaatsen heeft hij enkele détails bijgevoegd, die hij later schijnt vernomen te hebben, de voorstelling aangevuld of onjuiste mededeelingen verbeterd. Dat hij ook hierin zeer nauwgezet te werk ging, moge blijken uit het feit dat hij (p. 173) de grootte der Spaansche bezetting op Vredenburg, aanvankelijk losweg op „anderhalff hondert" geschat, later op 164 stelde, om eindelijk het getal 170 als het definitieve resultaat van zijn onderzoek op te nemen. En de door hem ingevoegde plaatsen bestaan lang niet allen in enkele woorden of regels, neen, hij voegde enkele malen (p. 169) een geheel blad, eenmaal zelfs (p. 194—197) vijf bladen in den tekst in, waar hij meende dat deze niet volledig genoeg was; andere malen (p. 204) werkte hij eene bladzijde geheel om. Toch achtte onze auteur zijn arbeid nog

niet voleindigd; want niet alleen zijn op tal van plaatsen in het handschrift lacunes gebleven, waar een naam, een getal of een dergelijk détail den schrijver blijkbaar nog onbekend was; doch enkele kantteekeningen wijzen op voorgenomene vermeerderingen, die achterwege gelaten zijn, b. v. op p. 201, waar hij het zenden van geld aan Verdugo's Walen te Haarlem vermeldt, en op den kant aanteekent „Nota Schoenhoven", blijkbaar met het doel om ook iets over het garnizoen dezer plaats in het midden te brengen. Ook de lacune bij de bovenvermelde kantteekening „Spatium relinquatur" bewijst, dat nog eene definitieve redactie in schrijvers bedoeling lag.

Verhoogt het medegedeelde ons vertrouwen op den gids, dien wij ons gekozen hebben, daar wij hem hebben leeren kennen als een nauwgezet man, wij willen toch niet gaarne ons aan eenen geheel onbekende toevertrouwen; kunnen wij zijn naam niet te weten komen, dan wenschen wij hem althans te ondervragen omtrent zijn stand, zijne betrekkingen, de bronnen waaraan hij zijne berichten ontleend heeft. Laat ons zien, wat zijn verhaal ons daaromtrent kan leeren.

De heer Van Bolhuis maakt zich van deze vragen vrij kort af door de opmerking, dat de schrijver een „ooggetuige" was, die „waarschijnlijk zelf aan de belegering heeft deel genomen"; zijn „slechte stijl en verwarde voordragt" kenschetsen hem verder als „eenen schrijver van geringe beschaving". Een Utrechtenaar derhalve uit de kleine burgerij, die als lid van een der acht vaandels aan het beleg deel nam.

Met deze opvatting kan ik mij geheel niet vereenigen. Van een „slechte stijl" en een „verwarde voordragt" heb ik in het verhaal weinig bespeurd. De zinbouw is zeker hier en daar verre van onberispelijk; doch zij is niet slechter dan men het van schrijvers

van dien tijd gewoon is, en men acht dit te minder verwonderlijk, wanneer men overweegt, dat het verhaal, zooals wij zagen, nog niet definitief herzien is. Stelliger mag men integendeel zeggen, dat stijl en zinbouw over het geheel *veel beter* zijn, dan men die zou kunnen verwachten van een gildebroeder uit het laatst der 16e eeuw. Is het reeds op zich zelf niet aannemelijk, dat een eenvoudig burgerman zich zou zetten tot het schrijven van een geschiedverhaal, in verscheidene boeken afgedeeld, en (zooals wij zien zullen) voor den druk bestemd, het loopende, nette schrift, de toon en voordracht van het verhaal schenken ons de overtuiging, dat wij hier minstens met een persoon uit de beschaafde klasse te doen hebben.

De politieke zienswijze van den schrijver is gematigd, goed gemotiveerd, zonder hartstocht. Gehecht aan zijn koning, dien hij vereert als een welwillend en goed vorst, gevoelt hij zich tot hem te sterker getrokken uit eerbied voor den beroemden naam zijns vaders keizer Karel, wiens nagedachtenis hij in dankbare herinnering houdt. Hij schijnt de oude godsdienst toegedaan, en spreekt met eerbied van den aartsbisschop, die toch als gierig en lastig bekend stond, terwijl zijn bizonder leven verre van vlekkeloos was. Ja, hij prijst het in Philips, dat hij strenge middelen gebruikt heeft om de ketterij uitteroeien. Des te verstoorder is hij dan ook op die van de nieuwe religie, die aanleiding hebben gegeven tot eene verandering in den ouden toestand en tot de komst der Spanjaarden. Want dezen haat hij met een volkomen haat. Geen kleuren zijn hem schel genoeg om de gruwelen te schilderen, die de Nederlanders van deze gehate natie hebben ondervonden; geene woorden kunnen den afkeer uitdrukken, dien de schrijver voor deze indringers koestert. Aan hen wijt hij

alle rampen, aan hen de lange duur der troubelen, die de hertogin van Parma reeds door haar wijs beleid bijna tot een bevredigend slot had gebracht. Zulk een weg, als deze vorstin was ingeslagen, is volgens hem de ware: hij is niet geheel ongeneigd tot eene bevrediging, als de Pacificatie van Gent beoogde, om een einde aan de troubelen te maken, doch van geweld en van radicale maatregelen toont hij zich afkeerig. Evenmin als hij de „oproerten der religie halven" goedkeurt, evenmin als hij voor Oranje en de Hollanders sympathie koestert, evenzeer zou hij het misprezen hebben, zoo de Utrechtsche burgers Vredenburg hadden aangetast. Hij voor zich had het best geoordeeld, zoo men Don Juan of de Generale Staten had laten beslissen, al achtte hij het verklaarbaar, dat de Staten „om den roep vander gemeente" zich in staat van verdediging hadden gesteld. Niet zonder voornaamheid spreekt hij eindelijk van de „arme slechte luyden", die een aanval op het kasteel wenschten, en hij is er blijkbaar trotsch op, dat hij zelf „altoos recht gestaen" heeft.

Mij dunkt, dit zijn de gevoelens van een gezeten burger, een conservatief in merg en been; dit zijn bepaaldelijk de gevoelens van de toenmalige Utrechtsche aanzienlijken, die zich aarzelend bij de Pacificatie aansloten en niet dan gedwongen de Unie van Utrecht aanvaardden [1]). Nergens spreekt hier de Utrechtsche

---

1) *Nog in* 1621 schreef Arnoldus Buchelius, dat de actiën van de nieuw opgerichte West Indische Compagnie, die een meer aggressief karakter had dan de Oost Indische, te Utrecht weinig geplaatst konden worden, *omdat alle aanzienlijken katholiek waren*, met uitzondering van eenige Doopsgezinden e. a. dissenters. (Dit moet denkelijk *cum grano salis* verstaan worden.) De kapittelen moesten van hoogerhand tot het nemen van aandeelen gedwongen worden, doch het zeer katholieke kapittel van St. Marie verkocht ze dadelijk weêr, zoodat de markt gedrukt werd. (Ik citeer uit het hoofd, daar het hand-

gildebroeder, van oudsher democraat in merg en been, uit zijn aard partijdig, hartstochtelijk, oproerig; het is een persoon uit de hoogere klassen, wiens boven de hartstochten der menigte staand indifferentisme zich uitspreekt in zijn fatalistische zinspreuk: „Soe tyn zal, zoe schicket sich selven." (m. a. w.: Alles komt terecht!) — Wil men een sprekender bewijs? Ik kan het leveren: de „man van geringe beschaving" verstond en schreef Latijn, zooals duidelijk blijkt uit de kantteekeningen, die hij eigenhandig bijvoegde [1]).

Nu wij eenmaal onzen schrijver als een aanzienlijk persoon herkend hebben, is er meer, dat onze aandacht trekt en dat ons zelfs op de allerhoogste kringen schijnt te wijzen. Het is inderdaad opmerkelijk, hoe goed de schrijver is ingelicht omtrent alles wat in de vergaderingen der regeerings-collegiën, bepaaldelijk in die der Staten van Utrecht voorvalt. Hij weet nauwkeurig wat er gestaan heeft in de brieven, die de Staten wisselden met den stadhouder Hierges, met de Gedeputeerden te Brussel, met de Staten van Holland; ja de data, waarop de brieven aan Hierges vertrokken en de antwoorden inkwamen, zijn hem bekend. Wanneer de Duitsche krijgslieden den Raad aanbieden de stad bij te staan (p. 210), zegt hij precies op welk uur die boodschap kwam, en de inhoud daarvan is hem zóo nauwkeurig bekend, dat hij het de moeite waard vindt het geschrevene nog eens te veranderen om o. a. te zeggen, dat zij niet 24 rot, maar 20 of 24 rot wilden zenden.

---

schrift, dat deze aanteekening bevat, onlangs door het Utrechtsche archief aan het Rijksarchief werd afgestaan: de zin is echter in hoofdzaak juist.)

1) Zie den datum „I aut II Aprilis" voor de inneming van Den Briel, — de woorden „Hanibal non est adhuc ante portas" op p. 156 — de aanwijzing voor den copiist „Spatium relinquatur", — en de twee spreuken op den titel.

Nog meer: op p. 182 en 183 schijnt hij een debat weder te geven, in de Staten-vergadering gevoerd over de vraag, of men al of niet zich tegen het kasteel in staat van tegenweer diende te stellen, en het komt mij ontwijfelbaar voor, dat onze schrijver tegenwoordig was in de vergadering der Staten met de burgerhoplieden in het kapittelhuis ten Dom op 14 November [1]). Een ander argument: de schrijver weet tot in bizonderheden en nagenoeg van dag tot dag wat de bevelhebber gedurende het beleg op het kasteel deed; wat is waarschijnlijker, dat deze bizonderheden onder het volk bekend waren, of dat de magistraat ze kende, die natuurlijk van de bewegingen van den gevaarlijken nabuur zich op de hoogte deed houden? Zelfs de geheele voorstelling der gebeurtenissen geeft den indruk, dat de schrijver in de gelegenheid was den geheelen toestand als uit de hoogte te overzien. Men vergelijke dit verhaal met de nagenoeg gelijktijdige Utrechtsche kroniek, afgedrukt in de *Kronijk* van dit genootschap, XXIe jaarg. p. 530 vlg. Welk een verschil! Daar een toeschouwer, die de voorvallen, zoo-

1) Volgens Bolhuis (a. w. p. 81 Noot 1) schreven de Brusselsche gedeputeerden 23 November aan de Staten, dat Don Juan te Luxemburg aangekomen was en dat de Generale Staten exemplaren van de Pacificatie naar Utrecht ter publicatie gezonden hadden. Hoewel onze schrijver dit op de bedoelde plaats niet vermeldt, maakt hij op andere plaatsen van *beide* gebeurtenissen gewag. Onbekendheid van deze zaken kan hem derhalve niet verweten worden. — Veel ernstiger bezwaar tegen mijn vermoeden, dat wij in den schrijver een lid der Staten van Utrecht mogen zien, vind ik in het feit, dat hij (p. 212) schrijft: „Dese dach (23 Dec.) quam oock in des stadts gedeputeerde wtt Brabant", later veranderd in: „der Staten gesante naer Brabant", eindelijk op den kant in: „Mr. Floris Thin, der Staten advocaten wt Brabant". Het is *bijna onaannemelijk*, dat een lid der Staten zich zou kunnen vergissen in de qualiteit, waarin de beroemde Advocaat der Staten van Utrecht naar Braband gezonden werd.

als ze van dag tot dag tot zijne kennis kwamen, eenvoudig noteert, doch het verband niet vat of zich althans daarom niet bekommert; hier een samenhangend verhaal, dat niet alleen den man van hoogere beschaving, van ruimeren gezichtskring teekent, doch ook den man, die nauwkeurig weten en beoordeelen kan welke maatregelen in verschillende deelen der stad verordend en genomen werden. De schrijver zegt eenmaal, dat hij de toebereidselen tot het beleg ging zien, doch welk eene hartstochtelijke nieuwsgierigheid had wel den man moeten bezielen, die in zulke omstandigheden tijd en lust gevonden had *door de gehele stad* te slenteren om overal af te neuzen (somtijds onder een bombardement!) wat er al zoo belangrijks voorviel!

Tot de regeeringskringen schijnt onze schrijver derhalve behoord te hebben. Uit zijn allernauwkeurigst verhaal van het voorgevallene achter Compostel bij den eersten uitval der Spanjaarden en uit de mededeeling, dat hij de ronde deed, zou men wellicht opmaken, dat onze schrijver een der burgerhoplieden geweest is, en ook *als zoodanig* tegenwoordig was bij de bovenvermelde Staten-vergadering van 14 November en bij de berooving van den Aartsbisschop, die in bizonderheden wordt medegedeeld. Doch ik geloof dit niet: de bizonderheden van den uitval (waarop hem alles aankwam, om vast te stellen dat de Spanjaarden het eerst de vijandelijkheden geopend hadden) kan hij als magistraatspersoon uit een verhoor van den schildwacht vernomen hebben; de ronde deed hij *bepaald* als particulier, want terwijl hij aanvankelijk, als minder passend in een historisch werk, de woorden „Ick ging ronts om" veranderde in „Men ging", heeft hij dit later weder geschrapt, het blijkbaar minder juist oordeelende. Bepaald onaannemelijk wordt het echter,

dat hij zelf burgerhopman was, wanneer wij opmerken, dat hij den naam van den naar Gelderland gezonden hopman Cornelis van Kessel (p. 212) eerst later op den kant bijgevoegd heeft en dus aanvankelijk zich dien niet schijnt herinnerd te hebben. Doch ik ga verder: ik geloof niet, dat hij tot den kring van het stedelijk bestuur behoord heeft; immers hoe zou hij in dat geval zoo voetstoots (p. 175) aan de vier kleine Utrechtsche steden het veelbetwiste recht om deel van het derde lid der Staten uit te maken hebben toegekend?

Wij willen derhalve bij de twee andere leden der Statenvergadering, bij geestelijkheid en ridderschap zoeken. En werkelijk schijnt het mij, dat wij onzen schrijver herkennen onder de leden dezer corporatiën, die in den avond van den 22 December verzameld staan op de Stadsplaats. Men leze slechts (p. 207) de levendige beschrijving van het daar voorgevallene: hoe de mannen in donker voor het stadhuis opeengedrongen staan en hunne „verordineerde loopplaetze" niet verlaten mogen, als zij plotseling hooren, hoe de Domklok alarm begint te luiden en de wachter op den Buurtoren „seer lang ende eysselicken' den brant blaest", terwijl weldra het schijnsel der vlammen den geheelen Domtoren daghelder verlicht. Twee-, driemaal komen er boden aangesneld: de buitenbrug van Vredenburg brandt, neen het is de binnenbrug, eindelijk het is de „Princecamer" op het slot zelf. Welkome tijding! Maar neen, daar komt „een vrouken" aangeloopen, die een ander bericht brengt. Het is niet het kasteel, de stad zelf brandt: de Spanjaarden hebben ten vierden male de huizen bij de Catharijne-poort in brand gestoken! Doch men gelooft gaarne wat men wenscht: de drie boden schijnen geloofwaardiger dan de „hinkende bode, die achteraan komt". Toch, men is in angstige spanning, een geheel uur verloopt in pijnlijke onzekerheid van

wat op vijf minuten afstands voorvalt, totdat eindelijk de waarheid van de ongelukstijding duidelijk blijkt en men zich beijvert om ten spoedigste maatregelen te nemen.

Mij dunkt, zoo ergens, dan kan men op deze episode den vinger leggen en zeggen: dáár was onze schrijver tegenwoordig; de diepe indruk alleen, dien hij in deze oogenblikken ontving, motiveert een zoo gedetailleerd verhaal van een op zich zelf niet bizonder wetenswaardig feit. Immers niet dit was van belang, of edellieden en geestelijken op de hoogte waren van de plaats van den brand, doch of de raadslieden, die zeker wel ten stadhuize bijeen waren en tot wie de boden zich zonder twijfel begaven, nauwkeurig ingelicht waren en maatregelen ter blussching konden nemen.

Vragen wij, of onze auteur, dien wij onder het groepje op de Plaats hebben meenen te herkennen, tot de edelen of tot de geestelijken behoorde, dan antwoorden wij, onder verwijzing naar onze opmerking, dat hij Latijn verstond, dat wij veel grooter kans hebben hem onder de geestelijken te vinden [1]). En werkelijk schijnt hij zich te verraden, als hij bij het verhaal der „vijer quade slagen in een wondt" (p. 181) met blijkbare animositeit op den kant voegt, dat niet alleen de „principaelste van de stadt" bij voorkeur met inkwartiering gekweld werden, maar dat zelfs de geestelijken daarvan niet bevrijd waren, — een feit, dat toch waarlijk niet zoo heel vreemd was, wanneer men reeds

---

1) Het is waar, dat het rijmpje op den titel meer wijst op een lid der Ridderschap, die gewoon was op zijn slot bij Utrecht te wonen; doch eene andere omstandigheid wijst weder meer op eenen geestelijke. De schrijver, die over het geheel goed Hollandsch schrijft, gebruikt enkele malen de woorden „to, tho, sampt" voor: „te" en „mit"; wellicht mag men daaruit opmaken, dat hij geboortig was uit de oostelijke deelen van ons vaderland.

in 1570 de klachten van den kanunnik Buchell daarover verneemt [1]).

Eene andere aanwijzing kan ons helpen om den kring nog nauwer te trekken. Het handschrift is gevat in een perkamenten omslag; op de binnenzijde daarvan vindt men een gedeelte van het testament van den kanunnik van St. Marie Bernhard van Coesfeld dd. 29 Juni 1554. De auteur was dus in het bezit van dit testament en behoort gezocht te worden in den kring der kanunniken van St. Marie. Iets naders valt uit het fragment niet op te maken; want gaan wij na, wie in 1578 dit testament kan bezeten hebben, dan komen in aanmerking de executeurs, de erfgenamen, de testator zelf, de notaris en het kapittel-archief, dat van zeer vele testamenten van kanunniken afschriften bewaarde. De testator kan de schrijver van dit verhaal niet zijn, want hij overleed 12 Juni 1572; de notaris evenmin, want het stuk is geene minuut, maar een keurig geschreven grosse. De erfgenamen worden in het fragment niet genoemd, en van de executeuren kan bezwaarlijk iemand in aanmerking komen. Het waren de scholaster van St. Marie Willem van Lochorst, die reeds in 1559 overleed, en Joost van Coesfeld, St. Jansridder, met twee vicarissen van St. Marie, Jan van Steinford en Jan van Nieuwpoort, die wel geene leden van de Staten-vergadering zullen geweest zijn, al blijkt het niet duidelijk, welke personen als vertegenwoordigers der geestelijkheid voor 1582 in het eerste lid opkwamen.

In het algemeen wijst echter het testament ons naar het kapittel van St. Marie, en nu wij daaraan denken, herinneren wij ons de eenigszins opvallende bizonderheden, dat de schrijver (p. 191) vermeldt hoe „die

1) V. d. Monde, Tijdschr. IV. p. 287, 324.

heeren van St. Marie nyet dorsten seggen tegen" het plaatsen van geschut op het koortorentje hunner kerk, „overmits de commotie inde stadt synde", en er pruttelend bijvoegt, dat deze maatregel toch minstens ontijdig was, — en hoe hij verder precies weet te zeggen (p. 199), dat de Spanjaarden in dit koortorentje alle kogels (van juist 48 pond gewicht) in één gat schoten. Werpt men mij tegen, dat de schrijver bezwaarlijk kanunnik kan geweest zijn, daar een geestelijk persoon wel geen werkzaam aandeel aan het beleg zal genomen hebben, dan antwoord ik, dat het uit schrijvers verhaal zelf (p. 200) blijkt, dat er kanunniken waren, die zelfs onder het vijandelijk vuur kogels aandroegen [1].

Wanneer men na het bovenstaande onze *gissing* aannemelijk acht, dat wij in onzen auteur eenen kanunnik van St. Marie hebben te begroeten, dan kunnen wij wellicht nog een stap verder gaan en vragen met welk doel hij het verhaal kan hebben geschreven. Dat het door den auteur in der haast opgesteld is „onder den indruk des oogenbliks" [2]) en om voor zich zelven de herinnering aan het voorgevallene te bewaren, is zeer zeker niet aantenemen. Op den titel lezen wij toch van 's schrijvers hand het jaartal 1578 met zijne zinspreuk, en wij zagen reeds, dat de tallooze correctiën en omwerkingen elke gedachte aan een haastig ten papiere geworpen dagboek uitsluiten. De zorg voor den stijl doet zelfs vermoeden, dat ons verhaal voor lectuur in ruimeren kring, wellicht voor den druk bestemd was. En dit vermoeden wint in waarschijnlijkheid, wanneer wij opmerken, dat het volgens 's schrijvers plan in verscheidene boeken

---

1) Ik moet erkennen, dat het mij eenigszins bevreemdt, dat de schrijver, wanneer hij kanunnik was, den naam van zijn gesneuvelden collega niet vermeldt.

2) Bolhuis, l. c. p. 18 N. 1.

zou worden verdeeld, en dat de schrijver aan het slot van het eerste boek verklaart voornemens te zijn, een tweede boek aan het eerste toe te voegen, „indien hy bevindt dat dinhouden van desen aengenaem is ende hy verder versocht werde". Het eerste boek was derhalve bestemd tot verspreiding en de schrijver was tot het schrijven van zijn werk *aangezet*, denkelijk toch wel omdat hij beter dan een ander in staat was de gebeurtenissen van het vorige jaar, die ieder nog versch in het geheugen lagen, in haar onderling verband te beschrijven. — Het boek kan evenwel bestemd geweest zijn om alleen in handschrift onder de vrienden van den schrijver, dus in beperkten kring, te circuleeren, — hoor ik beweren. Neen, dit was het geval niet: de auteur rekende bepaaldelijk op een lezend publiek ook buiten Utrecht, en bestemde dus zeer waarschijnlijk zijn werk voor de pers. Op p. 207 noemt hij de huizen „van S^te^. Catherinen poort tot aen Tpeerdevelt"; geen Utrechtenaar kon zich in de ligging dier huizen vergissen, doch voor een persoon, die niet met de ligging van het St. Elisabeths-gasthuis ten Z. en van de St. Catharijne-poort ten N. van het kasteel bekend was, zou het verhaal van den voorgewenden uitval tegen het gasthuis om de beoogde brandstichting aan de poort te bedekken, niet helder zijn. Onze schrijver voegde dus later op den kant bij: „die huysen *bynnen de stadt neffens over Vredenborch* van St. Catherinen-poort tot aen Tpeerdevelt", en later (p. 207): „de huysen *aen dander zyde vant casteel* aen St. Catherinen-poorte" [1]).

Wellicht kunnen wij ten slotte bij benadering zelfs

1) Meer voorbeelden van dien aard kunnen aangehaald worden. Zoo deelt de schrijver op p. 175 mede, hoe de vergadering der Staten van Utrecht samengesteld was; op p. 179 geeft hij eene beschrijving van het geheele Nedersticht en zijne uitgestrektheid. Natuurlijk niet voor Utrechtsche burgers!

gissen, waarom de schrijver zijn boek publiceeren wilde en waarom men hem daartoe aanzette. Hoe onpartijdig en hartstochteloos zijn verhaal over het geheel ook is, hij hecht er blijkbaar aan, zijne lezers van twee zaken te overtuigen: 1°. van de noodzakelijkheid, dat tot herstel der rust de Spanjaarden uit Utrecht vertrokken, en 2°. van de waarheid, dat het niet de Utrechtsche burgerij, veelmin de Staten waren, die het kasteel hebben aangevallen, doch dat de kapitein van Vredenburg door zijnen uitval de burgers tot zelfverdediging heeft genoodzaakt. Vragen wij, wat den schrijver kan hebben bewogen eene dergelijke apologie der Utrechtsche burgerij te publiceeren, dan kan ik daarvoor slechts twee motieven vinden. Hij kan bedoeld hebben: 1°. de burgerij te behoeden voor de wraak van de Spaansche regeering, of: 2°. hij kan zijne medeburgers hebben willen terughouden van verdere stappen in de richting der revolutie, die konden gemotiveerd worden door vrees voor de woede der Spanjaarden over het innemen van het kasteel. Stelt men zich den toestand van 1578 voor, dan ligt het eerste motief zeker niet voor de hand. Destemeer echter het tweede. Wanneer het argument, dat de Utrechtenaars thans te ver waren gegaan om terug te treden, (zooals waarschijnlijk is) gebruikt is om hen over te halen tot het teekenen der Unie van Utrecht, waarover destijds onderhandeld werd, dan is het zeer aannemelijk, dat eenige leden van het zéér conservatieve kapittel van St. Marie een hunner collega's hebben verzocht dit argument te ontzenuwen door de rechtmatigheid van het beleg van Vredenburg in het licht te stellen. Is dit juist, dan zou het tevens verklaren, waarom het boek plotseling [1]) afbreekt: van het oogenblik, dat de

1) Het plotselinge einde van het verhaal is bepaald niet te wijten

schrijver in de eerste dagen van 1579 vernam, dat de Unie geteekend was en dus de stad zich bij Holland aangesloten had, kon de verschijning van een boek, in eenen geest als het zijne geschreven, geen nut meer doen, ja het kon zelfs niet geheel zonder gevaar zijn, zooals de tien heeren [1]) ondervonden, die al spoedig door de magistraat op „suspicie" als mannen van de oude richting verbannen werden.

Als bijlage voeg ik achter het geschiedverhaal de „Aanteekeningen van Antonie van Santen" over het beleg van Vredenburg, door Bolhuis herhaaldelijk [2]) aangehaald en ook elders [3]) vermeld. De heer Van Bolhuis is met haren inhoud blijkbaar ingenomen [4]), en ze waren dan ook voor zijn doel van zeer veel belang. Voor ons zijn zij dat, na het door hem daarvan gemaakte gebruik, niet meer. Waarom ik ze dan toch doe afdrukken? Vooreerst omdat ik naar die „oude geschreven aanteekeningen op het stads-archief" vroeger veel gezocht heb en later bizonder teleurgesteld was, toen ik slechts een zoo kort uittreksel uit de 18e eeuw vond [5]).

---

aan het verlies van een deel van het handschrift: immers het eindigt niet alleen midden in een woord, doch ook midden op eene bladzijde, terwijl de volgende, in den band nog aanwezige bladen, allen onbeschreven zijn.

1) Onder hen bevonden zich twee kanunniken van St. Marie Barth. Goezen en Ger. Wyckersloet. Zie over eene samenzwering te Utrecht tegen de Unie in 1578, waaraan vele kanunniken deelnamen: *Buchelius, Descr. urbis Rh. Traj.* p. 74/5. Een bundel met belangrijke stukken betreffende hun proces is in het Utrechtsche schepen-archief ontdekt.

2) a. w. p. 4 N 2, 119 N 1, 125 N, 133 N 2.

3) V. d. Monde, Straten en stegen. p. 327 N 2.

4) Antw. aan de Utr. Cour. p. 3.

5) Thans te vinden in N°. 1178 der stedelijke bibliotheek van Utrecht.

De slechts twee bladzijden vullende mededeeling van hetgeen Van Bolhuis werkelijk gekend heeft kan anderen van vruchtelooze vermoedens en nasporingen terughouden. — Doch meer nut kan de publicatie hebben, wanneer zij leiden mocht tot het terugvinden van het origineel. Dat origineel berustte blijkens het opschrift bij den Utrechtschen stadsdoctor en antiquaar (heraldicus en genealogist) Engelbert Van Engelen, die, zooals zijne kennelijke hand uitwijst, zelf dit uittreksel op drie bladzijden in 4° schreef. De blijkbaar belangrijke bibliotheek van dezen geleerde is blijkens de Vroedschapsnotulen van Utrecht dd. 11/18 October 1723 tusschen deze beide data, allerwaarschijnlijkst te Utrecht, verkocht. Hij stond bij zijn leven in relatie met verschillende mannen van zijn slag, vooral met den bekenden Andries Schoemaker. Verder kan ik geene aanwijzingen geven, die zouden kunnen leiden tot het terugvinden van het spoor der oorspronkelijke „Aanteekeningen". Dat zij het zoeken waard zouden zijn, houd ik voor waarschijnlijk; immers Van Santen is wellicht minder uitvoerig, doch blijkbaar niet minder nauwkeurig dan onze onbekende schrijver. Merkwaardig is het, dat deze aanteekeningen schijnen aan te vangen waar de ander zijn verhaal eindigt, een feit, dat de identiteit van beide personen, waaraan ik een oogenblik gedacht heb, onwaarschijnlijk maakt [1]). De gebeurtenis, die in beide verhalen beschreven wordt, was trouwens belangrijk genoeg, vooral voor de Utrechtsche burgers, om het natuurlijk te maken, dat twee van hen, onafhankelijk van elkaar, het daarbij voorgevallene trachtten te vereeuwigen. S. M.

1) De onbekende schrijver, die nauwkeurig wist, dat het garnizoen op Vredenburg 170 man sterk was, zou dan ook niet geschreven hebben, dat er na de capitulatie „omtrent hondert en vijftigh" uittrokken, zooals Van Santen zegt.

DEUS MIHI SIT ADIUTOR IN VERITATE.

MIt aCCoort en grote Cost
Is VtreCht Van VrebVrCh VerLost.

SEMPER LAUDANDUS EST LABOR.

In tide van oorlog een edelman
Is op zijn heert een arm man,
Hij moet hem behelpen met zijn rappiere,
Te vorens ledich gedragen onder zijn niere,
Anders en is hij geen edelman.

A° 78.

Soet zijn zal, zoe schicket sich selven.

SUB CORRECTIONE.

Nadien int jaer ons Heeren xv^{c}. ses ende tzeuentich die Spaensche *soldaten* de stadt van Zierixzee helpen hadden wederbrengen ende, van daen gemutineert selffs weldich getrocken nae Brabant, de steden Aelst ende Diest (wesende nochtans in gehoorsaemheyt van de Co^{e}. Ma^{t}.) ouervallen ende ingenomen hadden; om twelck wederstaen ende nijet langer te lijden die drie Staten van Brabant opten iiii^{en} Septembris eenige grote personagien ende heeren vanden Raede van Staten binnen Bruesel doen aentasten ende bewaren hadden, ouersulcx dat *effen daer te vorens* opten xxiiii^{en} Augusti die beteijckende legerplaetze voor de stede van Woird(en), westwaert naest aen den stichte Vtrecht gelegen met veel volcx beset, mede opgebroken was, sijn opten xii^{en} Septembris ter ordinantie ende beuele vanden welgeboren *here* Gielis van Barlaimont heer tho Hijergis etc., stadthouder ouer Vtrecht, drie vendelen Duijtsche knechten inde stadt Vtrecht gelaten, hoewel die borgers daer mede nijet seer wel te vreden ofte sonder afterdencken en waeren, eensdeels omdat in die omliggende steden Amersfoort, Wijck, Culenborch, Vianen ende Schoonhouen noch sekere vendelen Spaeniaerden lagen, die door tmiddel vande Duijtsche knechten lichtelicker souden in die stadt Vtrecht hebben mogen comen, ofte door tcastele van Vredenborch worden gelaten, anderdeels haer laten dunckende, datmen die stadt ende borgeren *van Vtrecht* met onnootlijck garnisoen nijet en behoorde te beswaren, die nu .. jaren lang met acht opgerechte vendelen borgers sonder coste vande Ma^{t}. dan op hoor eygen buydel bij assistentie vande geestelicheyt, ridderschap ende ouerheyt deselue

stadt bewaert, ende int voorleden jaer lxxiiii opten xvii Decembris, den gemutineerde Spaengiaerden den steden *van Alckmaer*, *Leyden ende gans* Hollant met schande verlatende, voor Vtrecht comende ende deselue stadt *Vtrecht* beclimmende, daervan als vianden ende rebellen gedreuen hadden. Ende nadien die van Vtrecht nu bijde selue Spaeniaerden in sulcker achte ende dickwils vande seluen gedreycht waren, hadden wel redenen om achterwerts te dencken ende haer aen andere steden, wesende inde Co^e. Ma^ts. obedientie, te spiegelen, die qualicken vande voorsz. natie gehandelt waeren. Oock hadden die van Vtrecht besocht die sobere discretie ende wetenschap vande selue Spaeniaerden te cunnen regieren in peys, wanneer zij de seluen tot tien vendelen toe opten xxi Augusti a^o. lxix hebben met vruntschap ontfangen ende tot ouer drie jaeren toe eenige daervan altoos onderhouden, jae seruicium om alle vredes wille gegeuen, die in een vredelicke stadt van dage tot dage nae hoorl. maniere anders nijet en dencken dan verdriet, schade ende schande voor den inwoonderen der seluer stadt ende haerluyden weerden ofte weerdinnen aen te doen; nijet te vreden sijnde met tgeen die weerden hebben, dan willen die beste camere, bedde ende gardinen besitten, tbeste aende merct gecoft ende opde tafel hebben sonder yet daervoor te geuen. Daerenbouen hebben haer capiteynen, alpherissen, sargenten ende corporalen een ander maniere van exactie onder tdexel van beleeftheijt, te weten: zij bevrijen veel huysen, soo van wijntappers, brouwers, backers, apothekairen, *laken- ende zijden-lakenvercopers* ende jonckfrouwen, die elcx ter weecke int sijn den seluen te help comen ofte nijet weygeren deruen. Zij hadden een maniere, die voorsz. capiteynen ende ouerheyt, dat wanneer zij haer selffs cost deeden, affeychsten haerl.

weerden wel xx seruitien ter weeck, dat sijn vijfl st. voor elcke seruitie, *al* ter maent lopende xx gulden. Daerenbouen morste in een volckeloose camer branden drie dicke keerssen ende soo daechs als nachts branden grote vueren, ouer ende onder hebben twee ofte drie pluym bedden, *op* tafel alle dage een witt ammelaken (ende) twee seruietten, voor den capiteyn alle dage een schoon hemdt, dat morst men hem bewassen, behaluen sijn familie. Daerenbouen hijelden zij hoor iongers, ja *somijnge onder hun luyden* honden, die de luyden quelden, naebasten ende beeten, sulcx datter veel vande inwoenderen *Vtrecht* sijn geweest, die de Spaeniaerden in logijs als vrunden ontfangen hebben, daeraen te coste gehadt drie duysent gulden, *weynich* min ofte meer; veel gantschelicken bedoruen, haer gelooff wttgestelt ende noyt gelost hebben gehadt. Dit is int generael de maniere vande Spaeniaerden, wanneer die als vrunden *inde Nederlanden waren* ontfangen. Ick laet nu *staen* ende verswige, hoe dat zij int eynde gemeenlick met een stanck zijn gescheyden, wanneer int jaer 1572 I^{o} *aut II Aprilis*, als den Briel ouerging, hadden opgeset eene heymelicke moorde, daerom zij zelffs den opsetter smorgens verworgt opde Plaetze tUtrecht lieten leggen. *Hyerenbouen is waerachtich, dat een merckelycke getal vande burgers ende inwoenderen, soe bynnen hare eyghen huysen, ja op haer bedde leggende, van haer zelffs soldaten met stocken gesmeten ende anderssins gewont, oock, soe bynnen shuys als buyten op der straten, verradelycken doorsteken, ja vermoert, ende die huysfrouwen off dochters off susters van ennige (als men woude seggen) noch darenboven ontschaeckt, bijgebrocht ofte veronneert soude geweest zijn, sonder dat oyt die selue dootslagers gestraft, mer meestendeel bij nacht ende ontijden deur de poorten wter stadt ende onder anderen vendelen ten aensien van een ygelycken versteken worden. Ende wanneer den Spaengaerden*

yet te nae ging ofte te corte gedaen worde van haers gelijcke, so riepen ofte haelden hare medegesellen, tot drie vier ende meer thoe, ende also tsamen overvielen dan den burghere. Indien die burger ontquame ende zijn leet wederom aenden selfden Spaenjaerden vraeckte, alsdan hielden de Spaeniaerden des stads poerten thoe ettelycke dagen gesloten (want zij de sluetelen daervan zelffs bewaerden) ende sochten alomme ende lieten de banckclock luyden, ende affroepen datmen op sekere penen sulcken burger veropenbaren zoude. Daerenbouen besetten de straten sauonts ende snachts, zoedatter geen vande burgeren wt zijn huyse dorste ofte mochte gaen ofte worde geslagen ende gewont, jae die Spaengaerden clopten aen die dueren van veel huyssen, ende alsmen haer in soude laten, soe staecken ende quetsten zij den gheenen, die haer inlieten.

Ick will dit nyet seggen van allen, mer int generael ende voor dese reyse, wanneer die Co^{e}. Ma^{t}. verde van hoorl. was, ende sij (hoor) seyden elcx conincx genoot ende in dese landen gesonden te sijn als tot een wilt ofte ongetemt peert te tomen, *ja gegeuen tot een rooff om een vrees te jagen.* Gemerct noch hijerenbouen int particulier binnen Vtrecht well besocht ende doorsijen sijn haerl. houeerdicheyt ende opgeblasentheyt, (wanneer zij, zoo voorsz. staet, Tutrecht *ende in andere steden in dese Nederlanden* lagen), dat van heml. die capiteynen als coningen ende hartogen, die alpherissen, sargenten ende corporalen als greuen, die ander gemeen soldaten als edelluyden haer seluen, soo op strate als aen tafelen ende in kercken, verheffen. Ende behaluen grote heren ende hooflingen, in den Co. Ma^{ts}. dienste mede wesende, voorts nijemand bijnae ofte zeer selden in haer ommegaens ende dagelicxe communicatie toe en lieten ofte gelooff gauen, dan sekere banckeroutiers, pluymstryckers off behoeftige luyden ende coillons, die om denseluen Spaeniaer-

den te behagen den rijckdom der landtsaten ontdecten, de gebreken wesen ende haer lansluyden off in goet off in eere holpen verraden. Dit hebben wij emmers in desen landen gesien, wanneer die Spaeniaerden alle omme ontsien, ende gelooft waren te conuerseren, ja te mogen trouwen die treffelicxste joffrouwen wtt die stadt ende steden, daer zij lagen; dat zij nochtans (te weten die watt van hoorl. ouerheyt ende beueelhebbers waeren) nijemant *ofte zeer weynich* soo lieff ofte weerde hadden ende kenden om in echtschap dselue te nemen ofte te eeren; ja tscheen dat zij dese landen noch zoo goet nyet en kenden, dat zij daer wilden hebben yet in te verliesen; dan daer sij sagen schoon personen ende wisten dat rijckdom ware, all was dit vrouparsoon gehuwelict off nijet, daer landen sij aen met veel eeraendoeninge ende buyten teyckenen van vrijagie. Ick segge nyet alleen ten eynde sij om haer wellust te bueten *sulx* begeerden, maer om dselue te hebben onder haerl. beschaemtenisse, gewelt ofte gebod, *ende* door middel van sulcke parsoonen te cunnen vernemen *alle secreten*, ende te vercrijgen *seer veel* gelt ende tgeen *in der seluer vrouwpersonen* macht was. Men morst daer jegens oock geen quade suspicie nemen, want zij seyden twas in haerl. lant de maniere oock den gehuwelicte luyden die amoreuse te maecken. Summa all sachment, men most het nyet sijen; die soo verre quam dat hij teerste nijet en wederseyde, die morst zwigen all sijende tot op dleste oneerlicheyt. Sij hadden een maniere om den minnaer te maecken: voor all gingen sij alle dage omtrent te noen tijt te kercken, daer die jouffrouwen die slapers-misse hoorden, ende daernae dickwils verbij des parsoons huyse alle dage, jae gingen staen kijcken inde huysen siende ouer sijde, als een hondt nae een rutsigen teue; indien de parsoon int eijnde nijet voort en quame oft haer oeffeninge

van bonetten ende honneuren met gelijcke mildicheijt ofte buging van knijeen nijet en vergelde, waer dselue *persone* van cleyne conditie soo worde de soldaet quaet, nomende een boerinne, ende voorts ging met dreijgementen van te willen hoor ofte den horen dit ofte dat doen; waer die parsoon van eerbaer gestaltenisse, soo maecten hem die soldaet sijeck ende verlooffde nijet te eeten voor ende alleer yet quaem, gecooct ofte toegesonden vande selue jouffrouwe. Daer gingen dan tusschen beyden anderen soldaten ende rieden datmen toch den gemaecte minnaer behelpen soude met een cleyn saecke, dat nijemant schadelick ofte schandelick waere. Indien yemant soo lang de saecke had laten ongemerct doorgaen ende woude dan daerjegens seggen, die worde off gedreycht ofte zijn weerwill aengedaen, tzij indien hij vrij was met dubbele foureringe van quade soldaten *ofte anders* met slagen, haer oorsaeck nemende door een ander geringe saecke. Sij en sagen nijet aen, off het luyden waeren geweest van dier oorsaecke, daer door de Spaeniaerts eerst int lant quamen, dan off sij altoos recht gestaen hadden. Ende op thoochtijdt van Corsmisse soo waeren zij vrolick; dan jegens thoochtijdt van Paesschen op den goeden Vridach snachts gingen *sommige in grote getal naeckte ende bemomt zijnde*, volgden tcrucifix Christi, hem seluen met geselen tusschen haer schouderen slaende, *sulx* dattet bloet wttquam. Die ouerheyt die ging bezijden met toortschen ende lichten, aldus besoeckende sekere kercken tot penitentie heml. geset; dan quamen ten lesten daer sij certeijn een schoon wtwendige devotie vande passie ons heeren gemaect hadden, ende voleynden soo haer deuotie ende penitentie. Tbeste dat zij hadden van nature was sober van dranck; daerjegens, als ons gemeene knechten drincken, soo dobbelen zij dagelicx. Aldus waeren zij

den inwoenderen tracterende; God wetet off wij het verdient hadden dan oft zij qualicken ons gecastijt hebben. Nyettemin tis te lang, want de troublen tien jaeren geduert hebben, die te vorens genouchsaem geslecht waeren int eerste bijde gouuernante de Hartoginne van Parme. Dit is hijer te passe vande Spaensche soldaten maniere gebrocht, waerdoor die landen den selffden besocht weygerden meer, ende die ombesocht verveert waeren te ontfangen, ja meestendeel reuolteerden.

Soo ist gebeurt, dat de voorsz. drie vendelen *Duytsche* knechten binnen Vtrecht ontfangen sijnde, die Spaensche soldaten wtt Amersfoort, Wijck, Vianen, Culenborch ende Schoonhouen vertrocken zijnde, tsamen *ont(rent) xiiii* vendelen, nae Brabant, allvorens geledicht die huysen ofte sloten Duerstede, Vianen, *Bueren ende Tiel* van groff geschut, cruyt ende loot, gesonden op den casteel van Vtrecht, daer mede alle de munitien ter oorloge wtt Hollant gebrocht bewaert worden. Welcke casteel van Vtrecht bewaerde een Spaensche capiteyn, genoemt Francisco Arnando de Auila, met 170 Spaensche soldaten; daer toe noch geholden *xxviii Neerlantsche knechten*, die meest hem diende ende van alle gelegentheyt wisten ofte handtwerckers der munitien ter oorlogen waeren ende van te vorens daerop gelegen hadden. Met welcke Spaensche capiteyn, omdat hij int jaer lxxiiii (alst voorsz. is) den gemutineerden Spaengiaerden geen bijstandt, dan met den borgeren dapperlick wederstandt gedaen (ende oock sommigen, die de poorte van Sincte Catharina beclommen als doen geschoten hadde) die borgeren wel te vreden waeren, ende hem altoos voor sulcx *bouen andere Spaenjaerden* op straet eerden ende respecteerden. Dan men murmereerden seer jegens dinbrenging ende onnotelijcke laste der drieer Duytscher vendelen. Aengaende tslot van Culen-

borch daer bleeff op tselffde bewarende eenen Spaenschen capiteyn, genoemt Lopes Galeaz. Ende inde steden van Culenborch, Vianen ende Schoonhouen werden sekere Walen geleyt, tot Amersfoort ende Wijck Duytsche knechten ende in die omliggende dorpen des stichts Vtrecht, principalijck aende Vecht nae Amsterdam, lagen mede Duytsche ende Walsche knechten, voor Woirden opgebroken, ouersulcx dat in corte dagen inden stichte van Vtrecht ende daeromtrent geleyt waeren ende bleuen tsamen xxxii vendelen, wesende *meestendeel* vande regimenten van den heer van Hijerges, die graue van Megen ende Boussou, die te Hoorn lang geuangen noch sittende was.

Aldus sijn die Spaensche soldaten tot .. vendelen wtt den stichte van Vtrecht vertrocken nae Brabant ende dat neffens Bueren, daerwtt sij *vorens* medensmen tot hoorl. beschermenis sekere grote stucken geschuts, waermede sij quamen bij Antwerpen ouer die Schelt in Vlaenderen leggen, alsoo vermeerderende den hoop vande andere gemutineerde ende affkerende soldaten. In Brabant hadde(n) lichtelicken te straffen geweest die eerste daer leggende gemutineerde Spaensche soldaten, ende te steyten dander, wtt dese landen van omtrent Vtrecht daerbij comende ouer drie riuieren, als den Lecke, Waelle ende Maesse; dan den hoop tsamen bij den anderen nu vergadert sijnde, gemerct die gemutineerde Spaeniaerden in Brabant toch allomme voor Co^e^. Ma^ts^. rebellen bij openbaer clockluyding ende voorgaende mandament vanden Raedt van State verclaert waeren, welcke vercondighe eerder gedaen dan volbracht was, daer ter contrarie well bij oude schriuenten gepresen wort: eerst te doen ende nae te seggen. Dit voorsz. mandement worde in alle steden daer*ontrent* vercondicht.

Die Staten van Brabant hadden oock hijerenbin-

nen besich geweest met dexcellentie vanden Prince van Orangien opde pacificatie vanden twiste deser Nederlanden, ofte ten minsten opde schorsing van wapenen voor een poos tyts jegens die van Hollandt ende Zeelant. Daernae sijn bijde Co^e^. Ma^ts^. Raedt van Staten, te Bruessel residerende, verschreuen int leste van September alle die seuentien provincien deser Nederlanden. Diensvolgende sijn die drie Staten van Vtrecht (welcke dat representeren de geesteliceijt, tRidderschap, *ende stadt* Vtrecht *met* die vijer cleyn steden, te weten Amersfoort, Wijck, Rhenen ende Montfoort) mede verschreuen. Ende opten v^en^ Octobris (*wanneer twee daegen te vorens die deken van St^e^. Peters here Willam Vuesel, jaren lang inder Staten van Vtrechts saecken jegens de sententie bijden hertoghe van Alua gegeuen, in Spaengen gelegen, wederom stilswigende tUtrecht gecomen was*) is deselue verschrijuinge bij mijn heer die President ende Raede shooffs (van) Vtrecht den seluen Staten *van Vtrecht* verwitticht, then eynde sij souden eenige gedeputeerden metten eersten schicken nae Bruesel, om te helpen aduiseren opte pacificatie van dese Erff-Nederlanden, waerop die van Vtrecht diuersche tractaten ende bijcominge gehouden ende gehadt hebben. Oock worden vande Staten van Hollant ende Zeelant aen die van Vtrecht geschreuen genouchsaem dreygelyck, ten eynde sij wilden deputeren ende haer den gemeen Staten conform maecken, opdat zij nyet genoot soude werden jegens die van Vtrecht haer versien te hebben. Soo ist gebeurt dat die van Vtrecht hijerop alvorens gehadt den raedt van mijn heer van Hijergis stadtholder, ten laesten int eynde van October haer gedeputeerden, toch te Bruessel lang gelegen, geschreuen hebben, mede aldaer opt stuck vande pacificatie te erschijnen, toch met expresse conditie als inde verschrijuinge verhaelt wordt: dat-

Co. Ma^t. ende allen landen. Terstont zoo heeft hij hem doen versien van prouisie, van coorn, torff ende anderen nootsaeckelicheyden op den *casteel*, tot onderhoudinge daer *noch als hem docht* ontbrekende, om tselffde *casteel* te houden jegens een beleg, seggende dat alleen te doen jegens den volcke vanden Prince van Orangien, die hem wtt Hollant lichtelicken mochten aencomen, dan nijet jegens de stadt; daerbeneffens dickwils bij eede affirmerende ende schrijuende, dat hij nemmermeer die stadt yet quaets eerst zoude doen. Hij heeft oock inde maendt Octobris van buyten bouen op den casteel doen halen seer veel aerde, die hij ouer een hoop op den castele *dede leggen*. Dit siende die vander stadt ende horende, hoe dat Maestricht inde maent . . . . . ouerualle n was, hebben int eynde van October haer gedeputeerden aen men heer van Hijergis te Aernhem sijnde gesonden, om sijne Genaden raet ende aduijs op als ende sijn Genade selffs in parsoon Tutrecht te hebben, die onder als verclaert hadde Tutrecht nijet te willen wesen ofte hem te betrouwen, ten waer men voor die poorten noch vijff ofte ses vendelen knechten vanden Duytschen regimente leggen ende met leninge een corten tijdt onderhouden *wilde*, den seluen *van Vtrecht* mede well veraduerterende dat zij hemluijden nijet gantschelicken opden capiteyn ofte casteleyn betrouwen soude(n). Aldus sijn jegens alle rebellen, gewelden ende periculen, soo die wtt Hollant als anders den stadt ouercomen mochte, mede vijff vendelen knechten voor de stadt poorten gecomen. Hijernae zoo worden Tutrecht omtrent den xiiii^e. Nouembris gewaer tdeerlicke oueruall, jammer, *allende* ende moorderie vande heerlicke vermaerde alreprincipaelste in desen Nederlanden coopstadt Antwerpen geschiet ende gedaen te weesen op Sonnendage smiddaechs den vijerden Nouembris; welck soo voorsz. is

well acht dagen verswegen worde, want die Spaeniaerden wel *vijff* dagen lang Tantwerpen de poorten soo sloten ende bewaerden, datter nijemant herwerts wtquam, die dat deerlicke feyt openbaren conde: alsoo listich geschieden dat. Hijerenbinnen was tcasteel van Gendt belegen; om twelck in te nemen ende oock om te steyten die Spaenjaerden (die soo vorens geseyt is eerst ouer die Scheldt ende in Vlaenderen lagen) mede te Gendt gecomen waren thien vendelen voetknechten vanden Prince van Orangen aldervervarenste crijsluyden. Ende naedien men nu verwitticht ende verscrict was vanden deerlicke oueruall van Antwerpen, soo is opten viii[en] dach der voorsz. maent Novembris sekere peys, verbontenisse ende vnie met die Prince van Orangien ende die van Hollant ende Zeelant gemaect; ende daernae ist casteel van Gendt mede opten *xi Nouembris bij accordt* gecregen. Aldus die van Vtrecht bevreest ende oock bij menheere van Hijergis gewaerschout wesende, daerenbouen met sulcke laste van crijsvolck binnen beswaert ende op die dorpen door tganssche stichte (dat noch woonbaer was) geleyt sijnde, die altemael om gelt riepen, daer die stadt luttel raet toe wist, want tsticht well drie ofte vijer jaeren noyt van terijsvolck gevrijt geweest was, behaluen alle tochten ende verdinggelden oock voor des Princens volcke inde naest omleggende steden gelegen, sulcx dat die huysluyden eensdiels verlopen, verarmt ende gestoruen, anderdiels door tonderhouden ende schatten van onse ende des Princens knechten soo verarmt waren, dat zij hoor grontheeren nijet ofte seer weynich hadden in drie ofte vijer jaeren cunnen betalen, ende die vruchten ofte gewasschen van tgeheele stichte genouchsaem waren voor dengheenen, die daertoe egeen recht en hadden. Welcke stichte in desen turble nyet en conde worden gespaert, want

alsoo tzelue int ronde maer ... milen groot is ende dat men tzelffde op een rechten dach can dwars ofte cruysgewijs ouergaen, te weten wtten oosten vanden Gelderschen bodem bij Hoefflaken beginnende streckende nae twesten tot een mijls *ontrent een quartier* aende stede van Woerden, tusschen de Lecke gelegen aen de zuydtzijde ende teynden Abcoude *aen Ouderkercke* aen noortzijde. Alsoo dat het een quartier van Tstichte, tweeten onder tmaerschalckampt van Montfoort, door de reuolte, beleg ende innemen van Oudewater ende de Princen-knechten, ter Goude leggende; tander quartier van tmaerschalckampt van Abcoude, soo door de reuolte ende beleg der stede van Woerden, die tot noch toe onder de Prince ende onverwinbaer bleeff, alsoock door die tochten voor ende nae tinnemen van Haerlem ende die beleggingen van Alckmaer ende Leyden ende die schansen, van onze zijden op diuersche frontierdorpen gelegen, gehelicken bedoruen waren, sulcx dat die molens ende huysen meestall verbrant vant lant gerooft ofte ewech genomen waren, die kaden, bruggen ende dijcken doorgebroken ende die landen aldaer voor geheel woest genouchsaem bleuen leggen. Insgelijcx wast oock alsoo eensdeels met tdarde quartier onder tmaerschalck-ambocht vander Eem, twelck mede door de voorsz. oorsaecken ende oock door de destructie der stede Neerden ende die vrijbuyters, wtt Waterlandt aencomende ende verbrandende Bunschoten ende Emmenes, seer bedoruen ende geschat was; alsoo dat van tvoorsz. darde quartier mer een paerte aende noortcant ende omtrent Amersfoort nae Gelderlant toe was bewoenbaer ende worde gecultiueert, welck parte die Spaenjaerden leggende Tamersfoort *hyer te vorens ende tot noch toe* onder grote seruitie ende schatgelt ter weke te geuen *gehouden hadden*. Ende aengaende tleste ende

vijerde quartier van tmaerschalckampt van Wijck, daervan was oock een groot deel, als omtrent Amerongen bij Rhenen, off bedoruen door de reuolte der stede van Bueren, die int lest aen Co^e^. Ma^t^. opgegeuen werdt, ende oock door die knechten inde schanse te Raueswaye; behaluen dat die Spaenjaers tot Wijck *hyer te voren gelegen* mede alle weecke haer seruitiegelt affgehaeldt ende beschatt hadden den dorpen int voorsz. leste quartier. Ende tgene dat nu vande voorsz. twee leste quartieren noch bewoont ende gebout worde opten hoge *ende ontrent de stadt Vtrecht*, daer lagen voorts dese knechtēn vande voorsz. drie regimenten, hongerich naect ende bloot gecomen ende opgebroken wtt de legeren voor Woerden, eetende des huysmans coorn van eynden op. Daerenbouen morsten die huysluyden deur bevel vande hopluyden ten logijse vande seluen hopluyden, inde stede ofte in dorpen leggende, geuen ter weke grote summe van penningen, ende die dorpen, die gheenen knechten hadden, morsten lening alle thien dagen verschaffen; met dusdanige maniere en conden die huysluyden hoor eygenaers inde stadt zijnde, soo geestelick als weerlick, geen betalinge ofte behulp doen; dan worden selffs bedoruen, ende altemet dorsten haer coorn aff, atent op ofte vercoften, ende tgelt daervan ouerschietende bestelden tot leninge ofte copinge van goede dicke bieren. Ende binnen inde stadt Vtrecht morstmen den drieen hopluijden alle tien dagen tot behoeff haerluyder knechten somtijts negen hondert, nae xii^c^., *naemaels xiii*$^1/_2{}^c$. gulden opbrengen, daervan die hopluyden maer deen helfte hoorl. knechten wttreycten nae hoorl. Duytsche maniere; want zij doen die lening off haer vendel drie hondert ofte vijerdalffhondert coppen starck waere als int beginsel, daervan die sommige geen dardalff hondert starck en sijn door den oorlog, ongemack ende

sterfte ervaren. Ende hijer en dorst men nijet tegen seggen, want men sorgde dat anders de hopluyden soude mogen muterie tusschen die stadt ende castele opstellen. Sulcx dat die knechten *vande leninge voorsz. maer en genoten dan yder een haluen daelder ofte then hoochsten sommighe* xxii st., dat cleyn genouch was voor een paer schoen aen haer blote voeten ofte hemde aen hem naecte lijue te copen; ende een redelick borger nijet en vermocht tselue vande knechten tontfangen, maer meestendeel gauen den seluen knechten, die hoor well lieten genoegen, vrij den coste. Dan twas soo dat die knechten meestendeel in goeden ordre, bijde stadt selffs gemaect, geleyt waren op de principaelste vande stadt *soewel geestelijck als werlijck*, die onder den borgersvendelen nijet en waren; die *tgeraeckte* hadde wijff ende kijnderen toe. Ende om de leninge te furneren worden de voorsz. principaelste vande stadt ende oock sommige borgeren geset op drie gulden nae op een pondt Vlaemsch. Ouersulcx dat die voor een gestelt man eertijts was geacht ende noch geseten, hoewell hij nijet van sijn pachten creech ende sijn prouisie binnen shuys sijn lantsknechte deylde ende door tlangwilich oorlog sijn gelooff bij voorcopers verloren had, noch morste de voorsz. leninge doen, twelck well vijer quade slagen in een wondt waeren. Ende aldus belast ende beswaert sijnde, soo quamen de knechten van buyten *voer de stadts* poorten; haer beveelsluyden en dorsten hun buyten nijet bijde knechten onthalden, als sij seyden om gebreck van gelt.

Hijerenbinnen was die capiteyn opt casteel doende om sijn seluen ende tslot van als te voorsien. Hij deede van Amsterdam busmeysters comen ende nam dselffde an; hij maecten te gelde ofte versette dat hij corst op thuys ombeeren, ende deede bij sijn fautoors aensoecken diversche parsonen, soo geestelick als weerlick, dat zij

hem tot dienste vande Co^e. Ma^t. leenen wilde(n) sekere summe van penningen; want hij die van node hadde om hem te onderleggen jegens die knechten, die wt Hollant den casteel van buyten mochten aencomen ofte beschadigen. Hij begonst sijn plancken ofte bedding onder tgeschut te leggen, tgeschut rontsom soo buytenwert als ter stadtwert te setten; hij locten aen de Duytsche knechten van binnen ende dedense opden casteel inroepen ende met goede bier beschencken ende van buyten goede woorden geuen ende seggen, dat zij toch den Staten nyet dienen, dan bij haren eedt blijuen wilde(n); sij souden haer gelt well vande Co^e. Ma^t., die toch rijck genouch was, crijgen. *Hij cappeteyn had ennige beveel ende last gelaten om rijssen ende schanscoruen op tcasteel te bestellen, dat welck belet worde bij* . . . . . Aldus quam die murmuratie onder den knechten, ende wilden gelt hebben. Mijn heer van Hijerges, die hem buyten der stadt *off in* Amersfoort off tot Aernhem onthielt, *ende nu aende Staten zijde zijnde*, riedt altoos, dat wy op den capiteyn ons nijet verlaten, mer mede op ons hoede wesen wilden, ende voorall morsten weten gelt te schaffen, om den knechten daermede te bewilligen. Oock mede riepen die borgers aen die ouericheyt, dat men well toesien ende prouisie doen wilde, want zij zorgden door den capiteyn (als hij soude wesen op sijn vordel) ouervallen te worden, seggende jegens die geestelicheijt: sij souden schicken ettelicke sommen, die borgeren wouden oock wttmaecken vande brouwers ende wijntappers *ende andere* vijftich duysent gulden. Daer worden van veers gedreycht, datmen anders well doen mochte gelijck men te Bruessel met douericheijt gedaen hadde. Ende dese versoecking, clachten vande borgers (die verveert waren door tvoordichte [1]) van

1) d. i. voorbeeld.

Antwerpen ende Maestricht, Lier ende Aelst) quam alle dage hoe langer hoe meerder. Veel vande geestelicheyt ende ouericheyt waren van sulcke betrouwen ende geloue opde capiteyn (omdat hij int jaer lxxiiii de stadt, soo voorsz. is, vande gemutineerde Spaniaerts hadde helpen verlossen) dat hij nemmermeer de stadt geen quaet doen soude, seggende: hij had (alst warachtich was) sulcx dickwils verclaert ende doen seggen. Daerbij vougende: waert bijalsdien hij die stadt soude willen quaet doen om die gemutineerde Spaeniaerden sijn eygen natie (die hij selffs om de stadts wille hadde te vijant gemaect), soo en soude hij nochtans hem seluen daer bij *nyet* doruen begeuen; dan hij begeerde alleen Co^e^. Ma^ts^. casteel te bewaren jegens allen die tzelue crencken ofte beschadigen wilden, ter tijt toe hem van Co^e^. Ma^t^. ofte Don Jan Daustria, die op wech ende corts daer nae tho Lutsenborch oock gecomen was, anders beuolen ofte ontheet gedaen waer; maer hij en achten op des Staten beueel nijet om tzelue casteel te verlaten, soo die hem daer nijet hadden opgestelt. Dit scheen goede redenen voor veel verstandige luyden, die rieden dattet beter waer met den capiteyn een ouercompst te maecken opt wellbehagen van Don Johan d'Austria ende oock vande Gemeen Staten, ende dat hij hijerenbinnen tcasteel ende wij ons stadt souden bewaren. Daer worden tegen geseyt, besonder van die gheenen die de Spaensche spraecke conde ofte 't Spaensche rijck betreden ende doorsocht hadden, te weten: dat men geen Spaeniaerden souden gelooff geuen, dan exempel nemen, hoe dselue in anderen rijcken ende landen, als te Napels, *Melanen ende Ceciliën*, gemaect hadden, daer sij nijet op en hijelden van verstoringe inde lande te doen ten wttersten toe; daer waren oock boecken die daeraff vermelden.

In dusdanige oproerte, sorge ende twijuelachticheyt ging die Gardiaen vande Minrebroers bouen opt slot mit sijn socio ende twee anderen Spaensche religieusen, recht off die stadt ende sijn conuent van quaet gevoelen hadde geweest, dat seer qualicken genomen werden van sijn selffs broeders, ende was een exempel van quaden veruolge. Omtrent dien tijde wordt mede gevonden voor goet, dat men sekere parsonen, soo wtt die geestelicheyt, ridderschap als borgeren, soude deputeren, met welcken men alle dage ende ure soude communiceren alle swaricheyden, clachten, die gemoeten den Staten binnen Vtrecht, om met men heer den Domdeecken als thooft van de prelaten, dselue te hooren ende communiceren. Soo ist gebeurt, dat all den roep was, dat men voor all morst weten gereet gelt te vinden, daermen die knechten mede *conde* payen ende oock soude weten aff te doen de verlopen Statens-renten, die die van S^te^. Andries binnen Coelen onlancx verschenen ende op groot fret noch lopende om der coopluyden passaige te vrijen opgenomen, ende dat die Staten-kist geheel ydel was. Want voorheen alle des Stichts lasten, twaer van schattinge, Keyserlycke hoog(loffelycker) memorie ofte Coninclycke Majesteyts petitien ende beden, op de landen ende mergentalen geset waren, van welcke landen nu nijet aff en *quame*, soo wast nodich een gereet ende rijp ander middel daertoe te vijnden. Hijerop waeren sommige, die geld hadden; ick geloue dat se meynden beter te wesen een ander te besoecken dan van sulcx versocht te worden. Ende is gebeurt, dat die gedeputeerden, soo wtt die vijff Godshuysen alsoock vande Ridderschap ende vande stadt met een vande prouinciael raedt, om der noots wille alleen toegelaten, op de voorsz. haestelicke voorgedragen nootsaeckelicheyt, clachten ende gemeen roepen vergadert wesende inden Doms-capittelhuyse opten xiiii

Nouembris *ontrent drie uren naemiddach*, alwaer mede gecomen sijn der borgers hopluyden met ettelicken hoorluyden beueelhebberen. Ende int eynde voorgeweynt werde, alsoo men haestelick gereet gelt voor all van doen hadde, om de stadt ende den inwoonderen te vrijen vande aenstaende perijckel ende sorge, ende oock ons te onderleggen van prouisie ende verweerlicke middele jegens den casteel, ingeval tzelue quame de stadt te beschadigen, dat men voor *tgereetste* middel aenspreken soude mijn Genadige ende doorluchtige heer Frederick vryheer to Tautenborch, Aertsbisschop van Vtrecht, die welcke, alsoo zijn Genade een oudt, wijs, seer geleert heer was, altoos wijs, redelick ende nijet pomposelick sijn Genaden toebehorende state verheven, dan alleen slechtelick gedragen *had* ende nijemant daervan schuldich gebleven [1]), was well te vermoeden seer groot gelt bij sich te hebben, twelck sommige sorgden dat die capiteyn op Vredenborch door den gardiaen soude connen *gebrocht* ofte opt slot te verbergen crigen ofte dat zijn Genade tzelffde mochte verbrengen ofte dat die knechten nu rasende mochten *zijn Genade* affhalen. Soo iss aldaer bijde meeste stemmen ouercomen, dat men sijn Genaden een missiue schrijuen ende voorts *aen zijn Genaden* daerop veruolgen soude, om vande selue ettelicke duysenden gulden te heffen, mits sijne Genaden daervan geuende behoorlycke rente den penninck sestien; want sij seyden *nodich ende* beter te sijn, dat het gelt den Staten wtt den wttersten noot beholpet ende sijn Genaden proufijt *dedet*, dan dat het ledich lach ende ontnomen mochte worden, soo vande verwoede Duytsche knechten als Spaeniaerden. Aldus is die missiue gesonden, ende sijn Genaden aertbisschoplicke hoff worden bij-

1) De laatste vijf woorden zijn in het handschrift doorgeschrapt.

den burgeren met luyden allomme beset; ende sijn wttgegaen sekere borgerhopluyden ofte beveelhebberen ende anderen, die van Staten wegen van sijn Genaden begeerden ettelicke duysenden gulden. Dan alsoo sijn Genade als een oudt man ende oock nae sijnre maniere bleeff sitten in sijn camerken, soo iss die doore vant salet opgesmeten ende sijn ettelicke van hoorluyden alsoo bij sijn Genade gecomen, voorhoudende de laste ende noot vande stadt ende de periculen van zijner Genaden gelde, versouckende op renten ettelicke duysenden ofte vijftich duysent gulden; daerop sijn Genade te laesten seyde, te willen de stadt leenen ende bijstaen met vijffduysent gulden. (*Hanibal non est adhuc ante portas.*) Dan soo *geseyt worde, dat* die nijet mochten helpen ende sulcx affgeslegen, begeerde sijn Genade sijn beraet tot smorgens toe. Men antwoorde, dat den tijt ende periculen geen vertreck ofte beraet toelieten, noch voor sijn Genade noch voor der stadt. Mitsdien sijn daer mede gecomen eenige hooffden ende gecommitteerden vande Staten, die voort door gegaen sijn nae sijn Genaden camere, daer tgelt stondt, ende hebben aldaer doen openen sekere sloten van cofferen, wtthalen ende tellen in presentie vande selffde gedeputeerden ofte gecommitteerden ende in presentie van seker borgerhopluyden ende anderen, van tsauonts tot smorgens te sess uren toe die alinge somme van omtrent xliim. gulden. Sijnder Genade hielt hem stantaftich ende als een wijs man omberoerlick ende onverstoort, all was dselffde oudt ende scheen altoos tgelt well lieff off in weerde gehadt te hebben; *dan seyde ondertusschen, als dat sijne Genade om al aertsch goet ende werelt sich nyet storen.* Dese manier van doen mishaegden veel luyden, dat dit geschieden soo haestelick met raedt genomen naeden middach ende sonder beraet sijner Genaden gelaten te hebben. Sijn Genade hadde

soo mogen geweest hebben, dzelffde hadde door dat haestelicke offeysschen verstoort ofte geroert geworden; dan smorgens seyde dat hijt God opgaff, die *alle duechde loonde ende onduechde nijet liete* ongestraft, verwonderende, dat men sijn Genaden geen tijt van beraet gegeuen hadde; nijettemin sijn Genade en stoorde sich nijet om gelts wille. Sanderen daechs worden de opsettinge vande munte, wtt Bruysel te vorens gesonden, hijer gepubliceert; dan de publicatie vande gemaecte peys worde noch vertrocken om redenen. Twee ofte drie daegen daernae worden sijn Genaden schrift vande selffde *affgehaelde* penningen gegeuen ende daerbij gepresenteert renten opde Staten te verlenen *onder behoerlijcke versegelinge* den penninck sestien, die sijn Genade nijet begeerde; dan wilde *wederom* hebben *teerster gelegenheyt* sijn penningen, sijn Genade en was nijet gewoentlicken renten van gelt tontfangen. Dat gelt worde gebrocht tot der Staten cameraer ofte ontfanger, ende bewaert tot een noot, als men seyde.

Hijernae began die capiteyn tcasteel, *tattelryehuys* [1]) *bijden here van Noertcarmes*, te stercken jegens die stadt met tonnen ende haute schansen, ende oock dede affbreken opt Voorborch *sekere huysken*, int middel tusschen die timmeraige naden weeshuyse *staende*, dede oock grote mennichte van vuerballen maecken, dragen ende leggen naeden hoeck ther Catharinen-poortwert, aen welcke zijde in de stadt neffens de walle veel ingecomen huysluydens bergen vol coorn ende hoy stonden; ende verthoonde hem voorts zoo binnen opt casteel ende maecte sulcke bereytsel jegens die stadt, so zeere dat hem allencxke ontliepen seuentien Duytsche knechten, daeronder twee drosten vanden castele waeren. Die capiteyn deede bewaeren die ander elff Duytschen

1) d. i. *artillerie-huis.*

knechten, dat se nijet off mochten gaen; *ende also die Duytsche knechten ofte vendelen in ende buyten de stadt nu wederom leninghe hadden ontfangen vande stat off Staten doer hoerluyden hopluyden, in manyere soe hiercorens geseyt is, soe deden die Spaenjaerden hemluyden toeroepen om muterie jeghens de hopluyden te stichten, hoe zij arme crijsluyden hoer lieten vercorten van haer hopluyden, die 't meestendeel selffs behielden, ja seyden (alst waer was), dat zij hadden een secretaris vanden here van Hyergis Redondo ende II Spaensche pagadoers, diewelcke hadden ende wilden verthonen alle monstercedulen ende betalinghe, ende bewijsen derwt dat die hopluyden ettelycke duysenden hadden van leninge hemluyden achtergehouden.* Hijerenbinnen was die *cappeteyn* dagelicx schriuende ende bestellende brieuen nae Antwerpen om secours, waerdoor die van Vtrecht beducht wesende, hebben tot hoorluyden ende des stadts beschermenisse ingebrocht sekere schanscoruen; dan want in Vtrecht geen groff geschut was dan een cortauw, een slange, een halsine (?) nyeu gegoten, mit een oudt halue (?) slangen wtt Oudewater ende mit noch sekere twee ofte drie cleyn metalen stucxkens, soo was tbedencken, waermen tgroff geschut halen zoude. Daer worden tot meermael nae Arnhem aen mijn heere van Hijerges gesonden om te hebben raedt ende hulp, die voor goet met den borgers gedocht ende bevondt, dat men wtt Hollandt tgeschut doen haelen, die tselue nyet weijgeren soude(n), want anders hijeromtrent nergens groff geschut was te becomen. Hijerenbinnen worden ons volck van des Princen volck wtt Auwater geiaecht, dat qualick peysachtich luyden. Die vande Staten waeren doende om onderpande te vijnden ende schattinge te setten, waerdoor groot gelt van dage tot dage soude comen; *deen die riet tot schoersteengelt op yder eenen daler, dandere tot capitael impositie. Teerste en stondt den burgers nijet aen, die genoech seyden belast te wesen met veele,*

bruken ende nyet te winnen; tandere die geestelijckheyt qualijck docht, ende die sorgden daerdoer alle rancoer, haet ende twist te mogen volgen. Die capiteyn op Vredenborch en sliep oock nijet, dan schreeff dagelicx nae Brabant; oock hadde hij opde stadthouder ende Walen to Groningen groten hoop van bijstandt. Wij sorgden mede voorde Spaensche capiteyn opt slot ende die Walen *inde stede van* Culenborch leggende. Hijer waeren gesonden commissarissen wtt Bruesel, die dese regimenten van Duytsche knechten onder den eedt vande Staten brengen souden, gelijck zij alltemet gebrocht sijn. Hijerop soo quam die tidinge, dat Don Johan Daustriche tho Lutzenborch sonder volck postgewijs gecomen was om die rumoeren te stillen; daerom die soldaten op Vredenborch riepen vanden casteel jegens die Duytsche knechten, die buyten lagen, dat Don Johan haer gelt soude geuen, ende versochten opde selue bijstant ende hulp: zij wisten raedt voor haer betalinge. Daer worden brieuen vant slot door die poort vant Voorborch aende Duytsche knechten, die de wacht hadden, gesteken, inhoudende redenen, waermede sij souden de knechten *tot heur* vande stadt krijgen, welcke brieuen zoo bijde wacht vande borgeren als vande Duytsche knechten selfis veropenbaert worden, sulcx dat doordien onder die buyteknechten een murmuratie quam, ende die borgeren wilden dselue all quijt wesen. Daerom aen mijn heer van Hijerges opten xxvii^en^ Nouembris geschreuen ende gedeputeerde *gesonden* worden; op welcke brieuen, inhoudende de groote swaricheyt ende periculen, sijn Genaden den ii Decembris antwoordende schreeff: hoe dat die heeren Van der Horst ende Greuenbroeck sampt doctor Elbertus Leoninus als gedeputeerde van wegen de Generalen Staten om met die crijsluyden te handelen ende wtt den stichte Vtrecht te doen vertrecken, in Gelderlant ge-

comen waren; ende dat noode was bijden Staten van Vtrecht opgebrocht te worden eenige gerede somme van penningen, ende des gedaen sijnde soude men mogen den crijsluyden doen vertrecken. Insgelijcx quamen brieuen van onses States gedeputeerden, to Bruesel leggende, hoe Don Johan gecomen was to Lutzenborch ende dat opden xxii Nouembris brieuen gesonden waeren vande Staten aen men heere van Hijerges, stadthouder ende president van Vtrecht, met veel exemplairen vande peyse, ten eynde men die Tutrecht publiceren soude, ende dat geschapen waer (indien die Generael Staten met Don Johan nijet en ouerquamen) een groot ende swaerder oorlog te sullen opstaen, ende hoe dattet daerom den lande van Vtrecht orbaer waer, dat die capiteyn tcasteel ledichde. Tot dien eynde hadden die Generael Staten aen mijn heer van Hijerges geschreuen, mede ouergesonden brieuen van sommatie aen den capiteyn van casteel Tutrecht, opdat hij tzelffde leueren soude in handen vande Staten ofte onsen stadthouder. Daernae opten viii^e Decembris sijn Tutrecht gecomen men heer van Wittenhorst, Greusbroeck ende doctor *Elbertus Leoninus*, commissarissen voornoemt, die een grote gerede summe geeyscht, ende voorts toegeseyt hebben den *gemeen Duytsche* knechten te doen *wt de stadt ende stichte* vertrecken, ende datmen tcasteel wtt den name ende op coste vande Generael Staten incrijgen soude. Men heer van Hijergis was mede gecomen, dan trock terstondt ewech nae Gelderlant in ander affairen, ende seyde: soo haest die van Vtrecht gereetschap gemaect ende haer beschanset hadden jegens den casteel, wilde hemluyden terstondt te hulp comen *ende bijblijuen*. Is oock vernomen tijdinge, hoe dat die Walen to Groeningen waeren voor de Staten ende hadden opten xxiii Nouembris men heere van Bily Gaspar de Nobles coronel met sijn swager

Isenbroec geuangen, daer op die capiteyn Tutrecht hem seer verlaten hadde. Ende all was tstichte van Vtrecht van gelde wttgeput ende bedoruen, nochtans hebben die Staten op seker conditien belooft vijftich duysent gulden, ende is voorts veraccordeert met die gemeen hopluyden ende knechten, dat zij vande Staten gelde twee maenden *betaling metten eersten ontfangen soude(n)*.

Die capiteyn begonst sijn schansen ende geschut ter stadtwert in te stellen, ende daernae hoge catten *ende verweringhe* op het casteel op te werpen om tgeschut op te stellen. Wij hadden gesonden nae Hollandt om groff geschut, twelck wij nijet en corsten gecrijgen, sij (en) hadden eerst die handen *van mijn here van Hyerges ende* vande prelaten ende andere ouersten vande Staten, mitsgaders beloftenisse om tzelue geschut wederom te bestellen soo haest tcasteel gecregen ofte gefaillieert ware. Daerenbouen en wouden doen ter tijt noch tselue groff geschut nijet gaern ons toeseynden, ten waere met haerluyder eygen knechten wtt Hollant, welcke Hollantsche knechten men hijer nijet en begeerden, ouermits wij selffs meer dan te veel volcx hadden. Hijer Tutrecht *werden* ontrent den xiiii Decembris wtt ordinantie vande gedeputeerde der stadt ofte Staten, tot onser defensie in tijde van noot jegens alle fortsen ende gewelden vande Spaeniaerden te gebruycken, allencxkens gestelt sekere cleyn metale ende ysere stucxkens *valckenetten* bouen opde hooge huysen neffens tslot staende, als van Couwenhouen, Gerrit Fransz. ende Compostel, oock opde toornen vande Buerkerck, S^te^. Jacobs ende oock opde choortoorne van S^t^. Marien-kerck, daer die heeren nijet en dorsten tegen seggen, ouermits de commotie inde stadt sijnde, hoewell *tselue* vroech genouch hadde geweest naedien wij ons jegens (t)slot beschanset soude(n) hebben. Ende tzelue geschiede oock soo openbaerlick, dattet

alle man wist, ja sach *daer* op bestellen, ende ter ooren gecomen is vanden capiteyn, wijens dienstboden alle dage inde stadt quamen, behalven dat dagelicx op ende aff tslot quamen veel lichte vrouwen, diet met die Spaenianerden hielden, ende bliesen benluyden die ooren voll. Nijettemin hij schreeff goede woorden aende ouericheyt, ende die ouericheyt en betrouden hem geen quaets toe; soo bleuen die saecken bemant tot int leste toe. Corts daerna worden onderschept een briefue, leesbaer met taele die nijemant conde verstaen; dan soo veel corstmen bij discretie daerwt spooren, dat hij schreeff aen den capiteyn Tantwerpen ende Don Arnando de Toledo, maestro del campo: hoe datmen alhijer Tutrecht gestelt hadde tgeschut op boogen huysen ende kercken ende gesonden hadde in Hollant *ofte aen(den) Prince van Ouranyen* om geschut ende behulp, welcke briefue began aldus: „Din aijnbat cure mesedeari escribidn densadanack aeijn bat esati ceineijteanack baija menbuijta menecidu estot etc." Daer was noch bij een cleyn memoriael, met sijn eygen handt geschreuen, luydende in effect: dat die tijt ende stondt nijet meer toeliet te schrijuen, ende datmen halen soude op tcasteel Tantwerpen een soldaet genoemt Martijn, die tgeschrifte vanden opene briefue well conde verstaen; ende datmen Don Arnando seggen soude, dat sijn vrundt, die hem als alle die weerdt lieff hadde, noch gesont was. Corts daeran schreeff hij anden Domdeecken ofte ouericheyt onder anderen, dat all wast hij catten op tcasteel gemaect hadde, dat was behoorlijck tot fortificatie vanden casteele jegens die vianden; dan zoo hij well geinformeert was, dat sekere geschut op de toornen ende hoochhuysen neffens tcasteel gelegen gestelt was, tselffde en was nijet tot sterckinge vande stadt, mer tot crenckinge vanden casteel gedaen; daerom versoeckende, datmen een wtt

die stadt opt casteel soude senden, te besien sijn aenrechting; hij soude oock vanden casteele een *van zijn* edelmanne seynden, die onse werck besien soude. Begerende terstondt antwoort; ende bij geval geen antwoordt en quame, hijelde hij dselue sijne brieue voor beantwoort, ende was beraden te doen soo hem best dienen soude. Hijerop schreeff men antwoord, ende tselue gedaen te sijn om te payen de gemeente, die soo seer bevreest waeren vant voorspiegel van Antwerpen ende Maestricht, oock die sorgden vanden casteel overvallen te mogen worden, omdat sijn soldaten den knechten buyten die poorten leggende hadden aengeloct ende met belofte gepoocht tot hoor te crijgen ende den borgeren te crencken, *seggende dat zij bynnen xii uren die poerte van Ste. Catharinen souden openen;* dan men soude tcasteel nijet daermede yerst beschadigen. Ende ten leste, als die Spaenjaerden op die Duytsche knechten nijet en conden winnen tot muterie ofte verraderie, soe heeft die voorsz. capiteyn apert mede brieuen gesonden aen een Duytsch hopman inde stadt leggende, die heer van Oosterwijck, hem vemanende sijns vaders goede affectie ende getrouwicheyt. (*Spatium relinquatur.*)

Veel oude ende treffelicke luyden haddet goet gedocht, datmen aldereerst met den capiteyn all in Octobri ofte Nouembri soude hebben ouercomen, ende hem laten blijuen opt slot ter tijt anders bij Don Johan Daustria ende de Staten veraccordeert soude geweest hebben. Men hadde hem geern met belofte ende versekeringe van tslot gehadt; dan hij seyde altoos: hij en begeerden tslot nijet te verlaten ofte wilde eerst die handt van Don Jan hebben, seggende datmen aen Don Johan daerom reysen mochte. Die woorden waeren goet; dan wij kenden sijn hart, dat nemmermeer en ruste om tcasteel te stercken, soo

nade stadt als buyten; daer seyden ve-
gens, datmen op hem nijet betrouwe-
soude nae sijn yordel arbeyden ende a
gadinge, hij soude crigen hulp van ve-
wij lijffloos ende goedeloos; toch wij
dat van Spaenjaerden ons geen goe

Van gelijcken worden geseyt, a
crijchsvolck goet ofte bate verwa
wtteringe ende bederffenisse, ten
ende goederen. Dese capiteyn hac
den geschat noch die stadt mee
gelt aff te eysschen, als hij dick
maer (wije weet oft wtt goeder l
jegens sommige geclaecht ende
hij den borgeren ende stadt
ende noch helpen wilde, soo
deede; dan hem en wass sul
dende middel om gelt te l
want hij deede opt slot mac
wat dat hij wilde ofte doch
ende beual genouch den r
tselffde te betalen ofte d
kencamere ofte finantie; hij w
morst voor al wt de Co. M
daerdoor oock die gheene, d
Vtrecht eertijts renthen hadd
jaren nijet en waren betae
ende schamelen boden zeer
gaighe ende toeverordineer
Soe oock de Staten-camer
geldt, dat bijde pachter
veel plaetzen plach worde
Vtrecht in ettelycke vier
sulcks dat oueral die bu
geestelijcheyt in S

In dese benautheyt, waene, twifel ende bedencking die vande voorsz. stadt wesende (nochtans alle avondt euenwel den cappeteyn dgemeene luese byder stadt dienaren gesonden zijnde) ende die burgers tusschen hop(e) ende sorghe so in als achter Compostels huyssinge oostwert op voor tcasteel, ende oock aende zuydtzijde neffens tvoorborch op de wal, genoemt die Scupstoel, die Duytsche knechten int weeshuyse ende haer schiltwacht daerontrent ende voor de voerste poorte vant voorborch wtstellende, in sulcker voughen onverdocht ijts quaets de wachte houdende bloettelijcken, zonder dat wij wat met eenen scupe aerde jegens casteel beschanset, ofte hadden in onse wachtplaetzen ennighe gaters om daer te moten (?) affschieten, toecomende aenlopen al tot op Vrijdaghe den xxi *Decembris, wesende Ste. Thomas dach. Op welcken dach voorden middach die vrouwluyden van tcasteel noch op ende affgingen ende dynsboden haer behoeff wt de stadt so voor henen gehaelt hadden tot op sluyten toe vanden casteel smiddach. Op welcken tijde onder als een Duysche vrouwe, die haer man soldaet op Vredenborch gehouden, eten wilde brengen, voor de tweede poorte ouer de brug quam ende overlangde, mytsdien haer mans portie dan anders daer nijet doer morste gaen vande soldaten, die tot haer seyden: wilde zij in, zij morst daer op blijuen, wilde zij aff, soe morst zij wederom so gaen; want die poorte ging so thoe ende men soude op tcasteel terstondt gaen preken. Aldus heymelyck die Spaenjaerden haeren aenslach gemaeckt hebbende ende die wyndt zeer wacker weysende, soe zijn recht een quartier voor twaleff vren vanden casteel opt Voorburch gecomen, latende die bruggen neder, die cappeteyn met ontrent wel* 70 *off* 80 *soldaten, die een lange poes gingen opt Voorborch besien in de huyskens ende den cruyttoorn, recht off zij daerin yetwat voorsien ende bestelt wouden hebben, waerin zij allenkens affdropen, hem seluen verstoken ende verloren. Ten lesten die cappeteyn met ennighe gingen staen opt voorborch, sommige op de brugge, leggende haer roers nae de burgers, achter Com-*

postels huyssinge den schiltwach(t) houdende, ende hen siendt, recht off zij hadden willen schieten; ende ververden soe den schiltwacht, die daer bloot stondt, ende ging in nae Compostels backhuys, daer noch ennige van zijn roet saten. Hijrenbynnen gingen ennighe vande Spaenjaerden, die neffens de brug waren, opt casteel ende trocken die voerste brug aen casteel op, recht offer nijet geweest ware ende zij wat besien ende altemael wederom opgegaen waeren geweest.

Nu die schildtwacht achter Compostel gehaelt, die andere van zijn rotgesellen wt backhuyse van Compostel (want die meestendeel affgegaen waeren thuys eten) ende henluyden seggende de periculen, die soe mochten comen, ende dat men dairjegens nijet een gat duer die heymueren had om te steyten, offer ennige wt slot quamen, die substituyt-schout mede daer ancomende ende meer andere, wast beraden, dat men daer gaters inde muere om van bynnen roers doer te leggen maecken soude. Sommige vande burgers sloegen tlicht, omdat zij geen Spaenjaerden saghen, ende meynden dat de schiltwacht al te verveert had geweest. Insgelijx die borgeren op de Schupstoel ontgauen hem ten lesten haer quaet vermoeden, ende dochten, dat die Spaenjaerden daer yt hadden wesen besien.

Nu soe ging die schiltwachter noch voort in Compostels voorhuys (want hij diet gesien had sorgden al ende syn rot was meest thuys eten), om trot vande borgeren aldaer zijnde mede bij hem te halen ende de achterwach(t) wat te verstercken. Ende hij wederom comende naerde achterpoorte effen die clocke xii *geslagen, hoorde de brug nedervallen ende sach des casteels voorpoorte open, daerwt met een gedruys jegens hem aen quamen lopen een heel hoop soldaten, twelck hij toe riep zijn anderen burgers, ende mytsdien liep aen ende sloet de achterpoert thoe. Ende alsdoen en conde(n) zij(n) burgers ofte rotgesellen geen geweer doer die muere ofte hele poorte doen; noch ten diende henluyden, wesende in soe cleyne getalle, nijet, soe strax jegens die Spaenjaerden de poorte*

wederom te openen ende aen te lopen. Daerom weken int voerhuys bij danderen ende liepen voor wt int Ste Catharijnen steeggen (Vroetsteeggen) om te steyten ende rumoere op strate te maecken. Hijerenbynnen hadden die Spaenjaerden de naeste poorte van Cathershoff geopent ende aldaer in veel hopen droghe gestapelde rijse den brandt ingesteken. Ende in desen wtcomen namen strax op een Duytsche knecht, die voor aen de poorte (van) Vredenborch den schiltwacht hieldt, ende stieten hem in ende jegens dandere twee Duytsche schiltwachters, die wat vorder stonden ende deur vrese hun terugge naeden hueren keerden Toe riepen (zij): Tans die grote gelt voor u! nijet te doen dan die borgers te smiten! Teenemael liepen oock vande voorsz. Spaeniaerden wt voorborch *deur* die besijden poorte naede wall opde Schupstoel, die zij van binnen conden altoos open doen, allwaer ettelicke burgeren tot .. int getal, die van trot op de wacht gebleuen ende nijet thuys om eeten affgegaen waeren, mede wel vernomen ende gesien hadden die Spaeniaerden opt voorborch; dan, alsoo zij rontsom ouerall ende daernae wederom opgingen, ettelicke dochten (soo voorsz. is) dat zij haer saecken daer bestelt mochten hebben, sonderlinge soo die een brug ten lesten was opgetogen. Ende mitsdien, hebbende ettelicke buscruyt gecregen, waeren die borgers spuelende om die deylinge van tcruyt ende oueryndt rontsom op de wall aldus staende. Recht offer ijemant vanden verborgen Spaeniaerden op gelet hadden, soo is geopent die bezijdenpoorte ende daer sijn well veertich soldaten busschieters met een *sarchant*, die een helbaert inde handt hadde, wttgecomen, lopende ende tot haer aenschietende. Aldus soo liepen die borgers terug vande wall inde poorte van Ste. Marien-kerckhoff. Eenen borger genaemt Dirck van Batenborch, lopende int wachthuys, worden geschoten ende deerlicke gewondt, daer hij aen storue. Hyeren-

binnen hebben die Spaenjaerden daer haer matery gehadt, ende staken neffens de wall in een bauhuijs achter den borgemeester Rijneuelt den brandt; ook lieten daeromtrent liggen veel brandtpoppen ende vierballen. Aldus sijn die Spaenjaerden opten rechten middach, als effen die clock xii geslagen hadde, nauolgende tvoordichte, van hoorluyden meesteren Tantwerpen gegeuen, met twee hoopen wttgecomen ende aen twee verscheyen zijden eerst den brant gemaect, veel poppen geleyt ende buscruyt gestroeyt in soo groten wijnde, ende oock seer veel vijerballen affgeworpen in de huysen, daeromtrent staende. Terstondt quamen aen ende hielden standt onse burgeren ende die Duytsche knechten, houdende lange poos schutgeveert met die wttgelopen Spaeniaerden, ende dreuen die Spaeniaerden wederom in, daer die wttgecomen waeren. Hijerenbinnen stack den brandt ten beyden sijden hooch op, ende die vant casteel schoten dapperlick met groff geschut ende anders naeden brandt ende borgeren, soo dat terstondt trumoer van schieten gehoordt zijnde ende dbrandtclock inde Buerkerck ende oock inden Domstoorn getrocken worde. Ende ijegelick soo van knechten als borgeren liepen wtt nae haer verordineerde loopplaetsen ende trocken daert hoor van hoor ouericheyt verordineert worde. Een cleyn ure daernae die van Vredenborch, siende dat den brandt allencxkens gesteyt worde met machte, soo sijn met een schouw inde graft gevaren ende opgecomen aent Peerdevelt, leggende recht ouer aen Vredenborch, drie van hoorluyden *Spaengaerden* onder tgroff geschut, hebbende materie daertoe bereyt, ende gegaen in een huysken van een layemaecker, aldaer zij eenen jongen *deerlijck gewont*, die sij gequest lieten leggen ende namaels mede verbrant is. Ende voort gaende in een bauhuys den brant gesteken ende buscruyt gestroyet hebben,

welcke brandt (soo men die eerst nijet gewaer werde ofte vermoede, ende men doende was om dander te lessen) jegens den avondt soo voortliep, dattet geschapen was die halue stadt aff te branden. Dit was recht onder tslot, daeroff zij soo schoten met musketten, dat nauwelicx die sackedragers daerbij wilden comen door vrese hoors lijue ende menichte van schieten.

Hijer is nu wttgeworpen den eersten teerlinck ende aldus begintet spel, van die van Vredenborch eerst aengeheuen. Ende alsnu soo heeft die eerste doechde vanden capiteyn die wijsheijt ende goeden hoope van die van Vtrecht met dese ongepeysde nederlage bedrogen; want indien hij te vorens die van Vtrecht geen goet gedaen hadde, sij soude(n) well beter op hoor hoede geweest sijn. Ende wanneer, soo voorsz. is, die van Vredenborch met groff geschut begonnen te schieten, sijn ettelicken *van onsen* gegaen op die voorsz. toornen ende hooge huysen, daer cleyn stucxkens lagen, ende hebben dselue dapperlick affgeschoten nae die Spaenjaerden ende tgeschut op Vredenborch gestelt zijnde, meynende den selffden alzoo vant groff geschut te bedwingen. Die van Vredenborch schoten wederom soo dapperlick wtt nade toornen ende huysen, sulcx dat tschieten op de choortoorn van Ste Marien-kercke terstondt belet worde, *insgelijx daernae tschieten van Ste. Jacobs toorn.* Hij *cappeteyn* hadde sulcke busschieters, die soo nauwe nae dat toornken, ia in éen gat schoten met heele cortauwen, wttgeuende grote ysere cloten van xlviii ℔, dat hem een yder daervan verwonderde. Ten was geen wonder noch geen conste voor die van Vredenborch; sij hadden bouen opt casteel achtien heele cortauwen, daertoe op hoor vordel om tzelue geschut te lossen seuen busschieters, wtt Hollant ofte Amstelredam gecomen.

Ter contrarie die van Vtrecht lagen soo aen straten,

brandt te lessen die sackedragers, Minrebroeders ende Predicaers-broeders, waervan een genoemt broeder Jan van *Ouderkerck* geschoten worde. Oock worden daer gehaelt beghijnen om twater aen te brengen. Dan jegens den auondt soo worde men gewaer den darden brant int bauhuys, door de laymaeckers huysken (*so vorens geseyt is*) innegesteken, daer men *eerst* nijet op vermoeyt [1]) hadde; ende die wijnt die wackerden altoos meer ende meerder, sulcx dat die sackedragers door wttschieten van Vredenborch den brant, recht onder tcasteel wesende, nijet naecken en dorsten. Ten lesten sijn noch seker lansknechten wtt die drie vendelen binnen *Vtrecht* leggende verwilligt met gelt om aen den brant te gaen; die welcke met die sackedragers den groten ende eysselicken brandt voortgelopen ende affgebrandt van tbauhuys noortwert op tot aen Ste Catherinen steggen (daeraen die selffde met omtreckinge van huysen in soo groten ende eysselicken wijnde) met groter eeren gesteyt ende geslesset *hebben*, daer God almachtich hoochlicken aff te dancken is, want daer waeren in verbrandt veel beesten ende oock die gequetste laymaeckers-jongen. Des nachts schoten die van Vredenborch nae den brandtplaetse met sekere middelbaer stucken ende andere musketten nae den omstanders ende *lessers* des brandts.

Opten selfden dage jegens den auondt worde *mede* voor goet gevonden, dat men soo well die *vijff* vendelen knechten buyten de poorte leggende als die drie inde stadt soude yder vendel vereeren ende bewilligen met vijerhondert gulden, omdat sij oock geen oorsaec hebben soude(n) met Vredenborch te ouercomen ofte te vallen. Soo oock bewillicht ende eensdeels daer te vorens gesonden waeren vijffduysent gulden tot be-

1) d. i. vermoed.

hoeue der Walen van Verdugo leggende te Haerlem, omdat zij oock den Spaenjaerden Tutrecht nijet bijvallen souden. (*Nota Schoenhoven.*) In dese nacht worder wt yder huyse inde stadt een lanterne met licht wtgehangen; die vrouwluyden morsten met open doren mede waecken ende hadden voor haer dooren tonnen ende tobben waters en leren emmers gereet wtgestelt. Ende die manspersoen, tweten alle die acht vendelen borgers, hadden rontsom Vredenborch aende vesten ende poorten die wacht met die lantsknechten int weeshuyse; die vanden Houe Prouinciael opde Noede, die ridderschap ende geestelicheyt inden stadthuyse. Om op alle dingen te letten, is mede goet gevonden nijet te luyden, ende verordineert opschorting van clocken in allen kercken, cloosteren ende capellen, sulcx datmen geen clockgeslach meer en hoorden; ende dat jegens alle verraderye, die teenen sekeren ure mochten weesen opgeset. Insgelicx worde verordineert tot die schanschen te maecken opde Schupstoel ende elders, dat een yegelick sijn schuppen, spaden, hauwelen wttleueren, ende daernae wt yder huys een parsoon tot payenieren senden soude, gelijck die nachte geschiede, alsoock die metselaers ende timmerluyden vergadert gewesen worde, hijer ende daer het van node was, die huysen staende dwarswert ten casteelwert door te slaen, om soo *dwarts* daer*doer* vrij te gaen nae die schanssen te beter te maecken ende ons *seluen* te cunnen beschermen. Dan op desen eersten dach ende nachte en was alsnoch die beste ordre nijet, ende de gecomen personen tot die schansplaetse te leyen ofte geleyden, behoorlicke instrumenten van hauweelen, schuppen ende *manden* te leueren, soe sulcx achter St. Jacob bij onsen cruyttoorn, daermen de schanse soude opwerpen, gebleken es. Ten was geen wonder, want die luyden

soo door die verstoringe der Spaenjaerden wttvall als den brande, ter drieen plaetsen gesticht, onstelt waeren datmen nergens te rechte ordre conde setten, ofte ouerleggen watt volcomelicken te beginnen was tot een goeden eynde. Ick ging rontsom ende besach de gelegentheyt vande besette plaetsen ende straten igens Vredenborch; item die borgeren ende lansknechten, die daer die waeck hadden, en gebrack noch goede wille noch harte dan alleene goede ordre vande ouericheyt, die inde voortgang te seggen hadden.

Van sommige en worden nijet qualicken voorgehouden, datmen in desen eersten nacht ende brandt den Spaenjaerden van buyten aen de brug ende casteel wederom brandt gemaect soude hebben; sij en souden nu nijet gedocht hebben, dat wij besich souden hebben geweest om haerluyden wederwerck te geuen in onse benautheyt.

Smorgens vroech begonden die van Vredenborch wederom te schieten met heele cartauwen, principalijck met drie stucken geschuts, ende dat nae de Buerkercx toorn aen den anderen tot omtrent twee uren naenoen wel ouer die hondert schoeten, ydere cloot wegende xlviii ℔. Nae twee uren, want die toorn breet inde wech ende sterck stont, soo schoten zij noch menichreys ouerall inde stadt.

Op desen dach sonden die van Amersfoort hijer in sekere tonnekens buscruyt.

Hijeraen sachmen nu dharten ende de binnenste vande Spaenjaerden, die dusdanige wttlopinge ende brantstichting nae tvoors. spiegel van Antwerpen verradelick deeden opden rechten middach, meynende alsoo een vreese inde stadt te maecken ende den Duytschen knechten tot hoorluyden te crijgen, ende soo all te vermoorden ende te berouen datter in geweest had; want indien dat hoorluyder voornemen ende hoop

nijet geweest waer, wat hadde hemluyden van doen geweest eerst dese tirannie te thonen ende den Coninclijcke Majesteyts casteel ende die costelicke diere munitie, ther oorloge daerop sijnde, onprouisitelicken ende onnotelicken te vernielen ende te verquisten? Sij wisten, als wedervaren chrijsluyden ende der saecken meer in Italien ende elders dickwils gepleecht hebbende, immers well, dat wij tcasteel nijet lichtelijck eerst souden hebben aengetast, noch dat wij daer nijet op gescharpt waeren met geschut. Twas met ons kijnderwerck, die cleyne stucxkens opde hooge ongevulde toornen ende huysen te setten *voor ende alleer wij* beschanset waeren *geweest* jegens tcasteel, ende daervan en wast oock nijet te bestaen jegens soo geweldigen casteel. *Mede* soo souden die gemeen borgers (die wel met redenen hadden achterwerts te dencken, nu men dit sijet) haer wel bedacht hebben, eer dat zijluyden aent voorseide casteel te cost geleyt ende om diens wille in waechschael (ende) bederff soude(n) hebben gestelt haere huyssen, huysraet, grondt ende erffue, rontom ja onder tcasteel gelegen ende staende, zonder eerst ende alvorens aengeport ende daerthoe met den wtersten noot gedrongen te wesen, soe zij nu zijn, oock met pericule hoers leuens hebbende haer woenplaetzen, gemaeck ende goeden moeten verlaten, te voren generalyck (?) sien vernielen, bederuen, affschieten ende inden gront thoe verbranden.

Nu mocht yemant seggen: waertoe hadden die van Vtrecht tgeschut wtt Hollant ontboden? Daer seytmen op: om haer seluen te defenderen jegens tcasteel ende om den roep vande gemeente, die sonder oorsaecken nijet en vreesden ende achterwerts dochten. Dan nemmermeer en souden die van Vtrecht eerst geschoten hebben; men soude de saecke (als wij met geschut beschermt hadden geweest) well opgehouden hebben ter

tijt toe daerop bij Don Johan Daustria, die nu tot Luxemborch lach, ofte bijde Gemeene Staten rijpelicken verordineert hadde geweest. Dat wist hij capiteyn well, dat ons geen profijt en lach dan grote schade ende verlies an tcasteel te schieten, ende dat sulcx geen stadts-, dan coningen-, hartoge- ofte gemeen landes-werck was te beginnen, ende dat daertoe veel gelts, goets, luyden ende alle gereetschap, tijdt ende stondt tot een open oorloch van node wesen ende voorgaen morsten, twelck ons verde te suecken was. Nu soo morsten oock aen onze zijde swygen ende sagen lancx hoor nuesen heen diegheene, die te vorens geroepen hadden, dat tcasteel maer een *ontbiten ofte* steenoven was ende dattet nijet tegens en soude cunnen staęn eenige inschieten, ja dat zij selffs daer nijet drie reys en souden tgroff geschut met ysere clooten cunnen geschieten, ofte die borstweringen souden van tdaueren afvallen, ja die van Vredenborch en souden maer twee off drie reys ten hoochsten cunnen schieten; want als zij eens loss souden hebben geschoten, soo souden sij veel tijts ende personen van doen hebben om tgeschut achterwerts te trecken ende te laden. Hijerenbinnen sou souden wijluyden (die jegens tcasteel nijet versien waren) veel schade tselffde casteel nijet versien waren) veel schade tselffde casteel cunnen aendoen. Die arme slechte luyden ende onwedervaren roepers en dochten nijet, dat die van casteel conden brantstichten ende alle *stercke* huysen *ja* kerctoornen omschieten; dan seyden: wanneer een huys nedergeschiten wert, soo sullen die steenen daervan effen sijn een schansche. Sij meynden, dat die Keyserlijcke Majesteyt Karel hoochloffelijcker memorie hadde nijet genouch achterwerts gedocht, wanneer sijn Majesteyt tot vermeerderinge sijn rijcx sooveel arbeyt gedaen hadde om sijn greeffschap Hollandt ende thar-

tochdom Gelderlandt met den casteel van Vtrecht aen een te cnopen. Och! hadde sijn Heylige Majesteyt int leuen geweest, men soude dseluen aldus ouerall geen huyskens voor brillen vercoft hebben! Sijn hoochloffelijcke memorie conde all te well sijen watter te doen was, ende soude oock geensins den Spaenjaerden sijn landt ende luyden met wreetheyt te regieren dus langen tijt toebetrouwt hebben, *dewelcke Majesteyt* soo sachmoedich *altoes* (*ende lestwerff* inde(n) Duytsche crijge) ouer sijnen ouerwonnen vianden was, dat yder vande vianden sijnen hoochloffelicken Majesteyt ontsach, ja schaemde oyt jegens sijne Majesteyt gedaen ofte gedient thebben. Dexempelen, die sijne Majesteyt den Spaenjaerden liet, waren vromicheyt, sachtmoedicheyt ende oprechte doechde, nijet well vande selue Spaenjaerden onthouden noch naegevolgt. Certeyn onse Coninclijcke Majesteyt, den God almachtich ons lange will sparen, en heeft int vertrecken nae Spaengien ons noch geenen grootmachtigen heer deser Nederlanden bewesen anders dan een vader sijnen kijnderen bewijst; sijne Coninclijcke Majesteyt hadde immers in sijnen vertreck sijne Erff-nederlanden den ingeboren heeren van dselue Nederlanden te bewaren ende te regieren gelaten, met volcomen macht daerthoe dienende. Sijn Majesteyt wille ende goede meninge en was anders nijet dan sijn luyden ende landen te houden in een vrede ende onderhoudt *huer* heergebrachte religie, welcke dselue landen waeren gebruyckende. Ende naerdien int jaer xv^{c}lxvi eenige oproerten der religie haluen alhijer opgeresen sijn, soo heeftmen gesien de veranderinge, daernae die Spaensche natie schijnt lange tijdt gewacht te hebben. Ende dselue oproerten ofte veranderinge wederom gestelt ende gebetert sijnde, en is nijet te twijfelen off sijn Majesteyt sall ons met dselue aengeboren genadige ooghen beschermen ende *peys geuen*.

Opten voorseiden Saterdage des auonts, alsmen die wachte versette, alsoo die huysen *bynnen de stadt neffens ouer Vredenborch van* Ste Catherinen poort tot aen Tpeerdeuelt ombeschanset ende oock sonder volcke van den namiddach geweest waeren, ende die Duytsche knechten met de tromme veranderden haer wachte in Ste. Elizabeth-gasthuyse ende omtrent tcasteels Voorborch, waervan die muer doorgehouden was, sijn ettelicke Spaeniaerden voor affgecomen, scharmutserende jegens onse Duytschen. Ende onder die scharmutseringe hadden opgeset ende quamen in een schouwe onder die graft op met een leer, *aen dander zijde vant casteel* neffens de huysen aen Ste. Catherinen poorte, twie ofte drie soldaten. Naedien sij geen knechten dan een ofte twee mans aldaer haer huysen bewarende ofte besiende beuonden, soo hebben ten vierdenmael den brandt gesteken aldaer inde huysen, terwijlen die wijndt immer soo seer als ghisteren weyde, ende schoten nade huysen met groff geschut ende musketten. Hijerenbinnen hielden die andere affgecomen Spaenjaerden *aende brugghe opt Voorborch* scharmutsinge jegens onse knechten lang duerende, sulcx dat den Domsclock alarm wederom aengetrocken worde ende die wachter op Buerkercx toorn jegens den auondt sijn trompet gesteken heeft, blasende seer lang ende eysselicken den brant. Die van Vredenborch schoten dapperlick met groff geschut, soo op die Schupstoel als oock naede aengesteken ende brandende huysen. Ende door desen brandt, in soe groten ende vreselycken wijndt wackerende ende voortlopende, sijn wederom als ghisteren ydere vande borgeren, ridderschap, hoff, geestelijcheyt ende die lantsknechten op hoore verordineerde loopplaetzen getogen ende gestaen. Die wijndt die waeyde soo sterck, als gisteren immermeer conde waeyen. Aldus bijde Stadtsplaetze staende die vande

geestelicheyt ende ridderschap, quam die tidinge oock van ons eygen volck ende lantsknechten, eerst dat die buytenbrug, daernae dat die binnenbrug, ja dat die Princecamere op Vredenborch brande; welcke ydele ende onwarachtige tidinge yder man voor warachtich hielt. Ten lesten quam een vrouken, seggende dattet was (soo warachtich nae bevonden worde) inde huysen neffens ouer tslot aende Coestraet besijden an die Catharinen-poorte. Men nam gewiss onse vordelicke tidinge, tsij die *onwarachtich* was, meer dan die warachtige vercondige vant vrouken, dat tegens ons deede, sulcx dattet wel een geheele ure verliep, eermen aende Stadtsplaetze versekert was vande plaetze des brants. Daerom in dese tijden ende periculen hadde voorall van doen geweest peerden, die jegens den anderen gingen ende wederom hadden gecomen tot alle plaetzen, om terstondt die waerheyt van alle ouercomen periculen ende saecken aende Stadtsplaetze te kennen te geuen. Desen brandt, die wackerden ouermits den groten wijndt soe zeer, dat tlicht ende schijnsel derzeluer inde stadt ende aen den Domstoorn weder affscheen, recht off alle die stadt aen brandt gestaen ende tlicht dach geweest ware, ende daer waren weynich sackedragers, die dselue dorsten genaecken door tschieten van Vredenborch.

Inden auondt waren wederom die chrijsluyden met gelt bewilligt, die met den sackedragers ende ettelicke borgers den brandt genaecten, ende well seer miraculoes met haecken int nedertrecken van mueren ende water, in brandtwagens met leeren emmers aengebrocht sijnde, gesteyt ende geblusset hebben. Jae om de naestomleggende plaetzen natte seylen spreyden (ende) nat hielden, oock seer veel gesouten ossenhuyden jegens voort springen vanden brande besichden; ende alsoo is den brandt ten vierde plaetze ende dardemael nu

door Gods gratie gesteyt, die anders schijnbaer, naede wijnt noortwert, geschapen wast tdardendeel vande stadt te vernielen.

God almachtich sij gelooft ende gedanct, die dien van Vtrecht wtt alle de voorgaende periculen voorbehouden, bewaert, ende oock jegens deselue periculen om te steyten, weder te staen, sijne hart ende moet gegeven heeft in dusdanigen verscheyden bedecte ende bemomde wercken (sonder dat hoorluyden verdienste meerder dan anderen omleggende geplaechde plaetsen mochten geweest hebben), ja daerenbouen nu verleent heeft eendrachticheyt, voorsichticheyt, tijt ende stondt, oock volle meninghe om hem seluen ende haere stadt (die duslange met groter vrese onder de vreemde bedrigelycke ende verderffelycke natie geschuylt hadden) nu selffs met goet ende bloet eendrachtelijcken te beschermen ende te bevrijen, met alle notelijcke beschutselen ende wederstant jegens der veropenbaerden viandts voornemen ende verradelijcke moerdadige opset, soe ghij wt (den) anderden boecke, hijernae volgende, breder te verstaen hebt, twelck ick bij Gods gratie sal mede bescrijuen, indien ick bevinde dat d'inhouden van desen aengenaem is ende ick vorder versocht werde.

TANDERE BOECK,

INHOUDENDE HOE DIE VAN VTRECHT HAER JEGENS TGEWELT VANDE SPAENGAERDEN HEBBEN GESCHERFT, ENDE DAERNAE HOE ZIJ ALLENSKENS DES ZELUENS SPAENGAERDS VERDERFFELIJCKE, JA MOERDADIGHE OPSET HEBBEN GECREENCKT ENDE OUERWONNEN.

Ende wanneer men, soo voorseit staet, nu doende was om den grote vreesselicken brandt te lessen ende te steyten, waeren die Spaenjaerden opden castele besich int stellen ende int versetten van hoor groff geschut ende die bedden van dien leger te maecken den gantschen nacht, als smorgens daeraen gebleken heeft; want smorgens, wesende Sonnendage *den* 23 *Decembris*, aencomende den dach, die van Vredenborch seer vreselick begonnen te schieten, ende tzelue volherden opde huysen ende straten tot omtrent twee uren nade middach.

Dese voorleden nachte, ouermits den vreesselicken brant, en was niet veele aen onse zijde tegen geschanset; ende alsoo die knechten vande vijff vendelen buyten de poorten leggende door den brant mede den gehelen nacht opde been hadden geweest ende gesorgt voorde bederffenisse vande stadt, soo wast dat omtrent thien uren den ouerheyt vande stadt worde aengedient, dat die selue knechten buyten leggende (bij avontuer haer schamende, dat die van Vtrecht in dusdanigen jegenwoirdige laste haerder hulp ende incomen noch nijet en versochten) van selffs deden aenbieden, den borgeren in hooren noot te helpen, ende alleauonden inde stadt te willen seynde(n) ende te veruerschen xx ofte xxiiii rot wtt den hooren, diewelcke metten borgeren jegens tcasteel van Vredenborch die wacht verstercken souden, want sij chrijsluyden, gesien hebbende van buyten den groten brandt, begeerden lieuer

daerduer bij dan verre aff te zijn. Aldus sijn bijden Staten verordinneert hopman Tambergen, generael-lieutenant, Snater schansmeyster, Frens ende Malsen wachtmeysters. Men voerde met wagens staken, rijss, palen ende horden nae de Schupstoel; wtt elcke huyse vanden borgeren worden een ontboden, bij dage te comen schansen *op lijffstraffinge*; aldaer geschoten worde de stadt-timmerman ende noch ettelijcke personen vanden ghenen die pionierden. Voorde middach worde geopent die Wittevrouwen-poorte ende ingelaten omtrent hondert pioniers, gesonden vant Hoochlandt bij Amersfoort. Men seyde, dat die van Gelderlant ons toesonden vijffhondert pioniers, daervan weinich inde stadt tot onser hulpe quamen, want veel van dien haer opde wech verstaken, veel van hun leitsluyden haer vrijcochten; ende die inde stadt waren gelaten en quamen door vrese ende pericle all niet te voortschijn, oock door oochluking van heurluyden toesienders, waervan sommige haer eygen profijt meer dan die gemene nootsakelicheyt toegedaen waren. Die wagens worden van desen dage met messe geladen ende allomme gestort omtrent den Schupstoel aende zuydtzijde ende onsen cruyttoorn aende noortzijde vanden castele; dan nadenmiddaechs worde die ordinantie van aenvoeren derseluer wagens verbetert.

Omtrent tien uren smiddaechs hadden die burgers vanden Schupstoele geoocht een Duytsche lantsknecht, ende sagen dat hij woorden hadde jegens die vanden castele; waerom dieselffde nagevolcht ende oock inden stadthuyse gevangen gebrocht worde, gelijck oock desen dach veel verscheyden vroupersonen van soberen state ende den Spaenjaerden toegedaen wtt haerluyden huysen gehaelt ende gevangen opden stadthuyse geset worden, om denselffden voor ooghen te hebben ende niet achter rugge te laten voor alle heimelick

verraet ende wtgestelden ofte opgesetten brandt, daermen seer voor beducht was. Daer was mede vereedineert, datmen wolcx ofte slancx-gewijs wttgrauen ende gaters maecken soude inde aerde naeste muere vande grafte des casteels, ouersulcx datmen de selffde wtgrauen ende die gaters begonst te maecken besijden Gerrit Franss. brouwers, wtt die Drie-heringen-erne neffens het Vroetsteechken, ende oock wtt een peerdestall besijden aent Peerdeuelt verbij die Viestege, ende onder die huysinge daer die Griffie wtthang, ende dit om te beletten voorall wtt dese gateren door de graftes muere topclimmen vande Spaenjaerden, door welck *opclimmen* die stadt nu ten tween reysen toe aen brande gesteken was. Desen dach quam oock in sekere huscruyt, gesonden wtt die Hollantsche stede Ter Goude; soo oock *Mr. Floris Thin der Staten advocaet* wt Brabant wederom quam; ende oock een vande borger-hopluijden *genoemt Cor. van Kessel*, in Gelderlant na mijn heere van Hijergis gesonden, door tschrijuen van menheere die Domdeecken wederom gekeert was.

Tegens den auondt hielden die van Vredenborch op te schieten met groff geschut ende die borgers, gewaerschout vande Spaensche beveynsdicheyt ende bedroch, op ghisteren onder den trommeslach hun ervaren, sijn nu wel een ure vroegher te wacht gegaen stille sonder tromme oft pijpe, gelijck oock deeden die lantsknechten, den welcken wtt die buytenvendelen omtrent xx rot jegens den auont te hulpe gesonden ende ingelaten waren, om alsoe metten borgeren te stercken ende te naerder die wacht jegens Vredenborch wtt te setten ende te houden.

Des nachts volhardemen het schanssen, soo met die borgeren als daertoe gehuerde lansknechten. Die van Vredenborch poochden dickwils tzelffde met groff geschut te beletten.

Smanendaechs *Corsavont* smorgens tusschen acht ende negen uren hebben die van Vredenborch met groff geschut geschoten nae het maecken van onse schansen opde Schupstoel ende opde wall neffens S^te^. Catherinenpoorte aen onsen cruyttoorn, wel ontrent xxxvi mael totten middach toe. Smiddaechs worde het tractaet ende unie, vande Generael Staten mette Excellentie vanden Prince van Orangien ende die van Zeelant ende Hollant op den viii^en^ dach Nouembris binnen Gendt gesloten, alhijr binnen Vtrecht bij trompette gepubliceert.

Oock worde bij trommeslach verboden de pillerie ende rouerie van Spaensche goederen, diemen wtte huysen binnen de stadt haelden, ouermits daer clachten quamen, dat onder tdecxel van Spaensche goederen oock meer andere goederen wtte selffde huyssingen werden medegenomen; ende is daerinne verordineert deselue Spaensche goederen alvorens te bringen in handen vanden Schout oft die vanden gerechte.

Daer worden wtt Hollant ons weder ter antwoert gebracht, *dat die steden ofte Staten aldaer hoer groff geschut zonder hoer eygen volcke nijet geern wilden wtlaten passeren ende ons toeseynden; daerjegens* onse Duytsche knechten murmureerden seer, seyden selffs die eere te willen behalen. Daer worden wtt die principaelste vande geestelicheyt ende borgeren ettelicke somme van penningen vergadert ende opgebrocht, tot leninge ende bewillinge vande Duytsche knechten.

Die Walsche knechten oft soldaten, leggende tot Bruekelen ende Schoonhouen vanden regiment des coronels Mario, worden vanden Eertsbisschops-penningen toegesonden vijffduysent gulden, omdatse hoorluyden aen onse zijde stilgehouden hadden ende nae Brabant vertrecken souden willen.

Jegens den auondt worde van buyten verversch die rotten knechten wtte vendelen ende ingebracht. Oock

worde ettelicke lansknechten *ende andere pioniers* aengenomen om dien nacht te pionieren bijden borgeren, die aende *Schupstoele ende* wallen omtrent tcastele die wacht hielden ende die aerde wttgroeuen ende in manden laden. Men begonst onder het weeshuyse te mineren ten castele-wert, ende te grauen onder door de aerde omtrent seuen voeten hooge ende vijer wijt, ende die selue aerde met eyken plancken te ondersetten ende besijden met eycken ribben te onderschoren.

Ende alsoo ghisteren ende huyden die borgers soo sterck die wacht jegens den castele metten crijsluyden ende oock rontsom binnen de stadtsmueren hielden, soo hebben die vande geestelicheyt, ridderschap ende die vanden gerechte van Vtrecht die wachten opte Stadtplaetse ende vanden ronde *te besoecken* gehadt.

In desen auondt hadden sommige Duytsche knechten aengenomen ende sijn buyten de stadt gegaen, omme die buytenbrugge vanden casteel aff te branden, twelck dat zij begonden met sekere peckworsten ende andere gesulphurde drayen ofte coorden ende stroey. Dan want die van Vredenborch tzelffde terstont gewaer worden, die brugge nederlieten ende vant casteel quamen lessen den brant, ende die selffde Duytsche knechten niet voordacht hadden geweest om bij hoor te hebben onder die buytencingelmuer sekere busschieters, diewelcke souden hebben connen den van Vredenborch vande brugge houden ende schieten, soo is den brandt bij die van Vredenborch wttgedaen ende oock met gesouten ossenhuyden geblusset.

Desen nacht ouermits den regen en was het schanssen aen onse zijde niet veel voortgegaen, hoewel hetselffde der stadt tot grote costen quam; want yeder man oft lantsknecht daertoe gehuert verdiende des nachts een haluen daelder.

Den 25 *Decembris* Dynsdage Cor(sdach) ....

(BIJLAGE.)

UYT EEN OUDE GESCHREVENE AENTEKENINGE

van Antonio van Santen,

TE SIEN TOT UTRECHT BY DOCTOR ENGELBERT VAN ENGELEN.

Voor de poorte van Vredenborgh stond met guldene letteren uytgehouwen in steen:

Arx dicor Pacis, a Quinto condita Carlo,
Grata bonis statio, sed ferrea virga malignis.

Van Vreborgh t'Utrecht carmen numerale:

haCten Vs arX paCIs dICta es, sed noMIne faLso;
post haC dICerIs pVrgIa dIssIdII [1]).

Den xii Jan. 1577 op Saturdagh so hebben die van de stad Utrecht die achterbrugge van Vredenborgh onstucken geschooten.

Den 3 Febr. 1577 so hebben de borgeren met die kinderen den cruydtoorn van Vreborgh ingenomen en aen brand gestoken, ook dat portaal voor de brugh op Vreborgh.

Den 8 Feb. 1577 hebben die Spaenjaerts beginnen te tracteeren om van het casteel te mogen vertrecken.

Den 9 Febr. 1577 sijn sij met die grave van Bossu, stadhouder, veraccordeert.

Den 10 Febr. 1577 swarigheyd geresen, of die borgers Vredenborgh souden bewaaren, ofte die Duytse knechten van den grave van Bossu.

Den xi Febr. 1577 op Maendagh sagh men die Spaenjaarden met alle háare wapenen en goederen tot omtrent hondert en vijftigh int getal en lxxx vaendelen

1) In dit tijdvers is blijkbaar bij het overschrijven eene fout gemaakt; althans het geeft 1580, dus drie jaar te veel. Ook het woord „purgia" is mij onverstaanbaar, tenzij men het opvatte als eene vertaling op middeneeuwschen trant van het Hoogduitsche Purg. (Burg.)

met kinderen, op wagens en ook te voet van den casteel buyten Utrecht afrijsen, ende die borgeren, bij believen van den voorsz. Bossu den grave en joncker Claas van Suylen, schoudt, en Henric van Rijnefelt, overste borgemeester, die sleutelen van den selve grave ontfangen hebbende, so hebben schout (ende) burgemeester tselve casteel ingenomen des Maendaghs den xi Febr. 1577 omtrent drie uuren nademiddagh met vliegende vaendelen, daerop die borgeren getogen en tot hopman daerop gestelt Cornelis van Kessel borgerhopman.

arX VreDenbVrgIa eLVMbIs.

Carmen arithmeticum:

saL nItrat pIsCes, sIC MoDo Iber e JVgIs [1]).

Den 27 April 1577 so hebben die drie vendelen Duytse knechten, binnen Utrecht leggende, gemutineert mit oproer, daervan die hooftluyden of waaren, namelijk Tambergen, Swartsen en Oosterwijk, ende hen vervordert, die sterckte en rondeele van Manenburgh en Starckenborgh, ok der Stadts-plaetse met die merkt van de Neude met elck een vaendel ingenomen, willende die stad overvallen en pilleren, als 't scheen. Dan God sij gelooft, tselve is behijndst [2]) bij den borgeren omtrent den avond, sodat geapprehendeert sijn de voorsz. Tambergen, Swartzen, Vinckenborgh, Breeckwelt en veel meer andere, en op Vreborgh en Hasenborgh gebrocht; ende dien nacht sijn de voorsz. drie vaendelen knechten van de borgeren bedwongen geworden uyt de stad te vertrecken, alle sonder geweer.

taMbergens bVrgVnDIo repVLsIs [3]).

---

1) Ook in dit tijdvers is eene fout: het geeft 1761. Voor *nitrat* zou ik liever lezen *nutrit;* de zin is dan althans dragelijk.

2) d. i. *verhinderd.* Wellicht is *behijndert* te lezen.

3) Geheel foutief tijdvers, zoowel wat zin als jaartal (1567) betreft.

BRIEF VAN EEN VRIJDENKER,

GESCHREVEN IN 1633.

MEDEGEDEELD DOOR

P. A. TIELE.

Onderstaanden brief kocht ik op een boekverkooping te Utrecht in November 1869. Vermoedelijk is hij afkomstig van Geeraert Brandt, den bekenden schrijver van de „Historie der reformatie"; althans er kwamen op dezelfde verkooping andere geschreven stukken uit zijne verzameling voor.

De brief is met een nette, kleine hand geschreven en ongeteekend. Er blijkt uit dat de schrijver in 1633 te Londen woonde en verscheidene geleerden en edelen in Engeland onder zijne bekenden telde; dat hij zich in 1617 in Polen bevond en daar zeer bevriend was met de Socinianen; voorts dat hij zich eerst voorgenomen had „van verscheyden dingen per epistolas te schrijven", maar het voorzichtiger vindt te zwijgen. Hij is het twistgeschrijf over den godsdienst moede en vreest „dat niemant, noch geleerde, noch ongeleerde, in alle pointen de rechte waerheyt heeft en verstaet."

De inhoud bracht mij op de gedachte dat Albert Joachimi, onze toenmalige gezant in Engeland, de

te klappen; maer de tijden sijn so gevaerlijk, dattet beter is te laten: qui bene latuit bene vixit. Vive tibi et longe, nomina magna fuge, in spe et silentio animas nostras possidere debemus.

Dat gij vreesde dat ik tot de Papisten genegen waere, heb dese antwoort: Ik danke V E. voor de goede sorge en ben genegen tot Papisten, Calvinisten, Anabaptisten, Socinianen, Lutheriaenen in sekere respecte; ik heb onder haer alle bevonden datter oprechte godvresende en deuchtsame personen onder sijn, die haer vertrouwen en eenigen troost op God in Christo stellen, en haer beste doen tot een rechtveerdig heylig leven en alle goede werken. Dese wensche ik van harten wel, gelove en hope datse het eeuwig salig leven verwerven sullen. Daer tegen sijn daer onder alle de voorss. gesinde ook veele godlose en onheylige menschen, sommige openbaere sondaers, sommige hypokrieten, die daer seggen datse God kennen en mette werken verloochenen sij hem. Sij seggen datse Christenen sijn maer sij sijn een Synagoge des Satans en sij meenen God dienst te doen, wanneer se haeren naesten vervolgen en doden, etc. De hooftsomme van alles is: Vreest God en houd sijn gebod.

Onder de tien leprosen was de verachte Samaritaen de beste Christen. Den heyligen Levyt en geleerden Priester keerden den armen de rugge toe, alleen de vervloekte Samaritaen doet barmhertelijk en wort van God gesegent. Den phariseus roemt van sijn vasten en tienden en den publicaen belijd sijne sonden met leetwesen en was de beste.

Het is wel te bewijsen dat de instellinge van *transubstantiatie*, *primatus Papae* en veele andere dingen meer inde eerste twaelf hondt. iaeren na de geboorte Christi onbekent is geweest. De Socinianen meynen veel gedaen te hebben als sij imant getrocken hebben tot

swakste is, en wie doet het niet, so haest hij de overhant heeft? Vande Papisten getuygt haere Inquisitie. Vande Calvinisten getuygt Calvini boek vant ketterdooden en over al haere verscheyde exemplen; de Luteranen des gelijcks. Vande Arminianen soude men lichtelijk het breder sien warense wat hoger geklommen. De Calvinisten songen in 't eerste het selvige liedt, maer na dat het calf hoornen heeft gekregen, nu ist wat anders, en noch komense niet so breet, alse wel souden willen. De Anabaptisten en Socinianen schijnen niemant te willen dwingen, maer eylaes die niet met haer van eene opinie is of ten minsten so daer geen hope is van so te worden, sij sullen afkeerig werden en bevindense dat haere kerke daer eenigen afbreuk bij soude komen te lijden, sij sullen hem dan niet omtrent haer dulden, gelijk als ik selfs int iaer 1617 tot Crakou in Polen bij experientie gesien hebbe en in andere plaetsen daer sij eenige autoriteyt hebben. En gedenke noch wel wat mij te Lublijn, Crakou, Danswijk etc. geseyt en vertelt is desen aengaende van haer eygen volk. Wat mij aengaet, ik danke haer voor alle vrindschap en soude noch wel gaern daer te lande mijne oude vrinden mogen sien.

Gij soud gaern mijne schriften in druk sien. Ick hadde eerst voorgenomen van verscheyde dingen per epistolas te schrijven, aen verscheyde geleerde en Edele hier te lande van mijne kennisse. Sed ut cum propheta loquar: Tempus est malum et ideo prudens tacebit! Sij sijn de eere niet weerdig. Ik ben van sin verandert en wil adversaria schrijven, dat is, van verscheyde miscellane dingen, in confuse ordre, so alsse voorvallen. En dat cort en scherp so veel als tmogelijk is, iet schrijven twelk te voren niet gedaen is. Wat eere ist anders altijt vant oude en tselve

te klappen; maer de tijden sijn so gevaerlijk, dattet beter is te laten: qui bene latuit bene vixit. Vive tibi et longe, nomina magna fuge, in spe et silentio animas nostras possidere debemus.

Dat gij vreesde dat ik tot de Papisten genegen waere, heb dese antwoort: Ik danke V E. voor de goede sorge en ben genegen tot Papisten, Calvinisten, Anabaptisten, Socinianen, Lutheriaenen in sekere respecte; ik heb onder haer alle bevonden datter oprechte godvresende en deuchtsame personen onder sijn, die haer vertrouwen en eenigen troost op God in Christo stellen, en haer beste doen tot een rechtveerdig heylig leven en alle goede werken. Dese wensche ik van harten wel, gelove en hope datse het eeuwig salig leven verwerven sullen. Daer tegen sijn daer onder alle de voorss. gesinde ook veele godlose en onheylige menschen, sommige openbaere sondaers, sommige hypokrieten, die daer seggen datse God kennen en mette werken verloochenen sij hem. Sij seggen datse Christenen sijn maer sij sijn een Synagoge des Satans en sij meenen God dienst te doen, wanneer se haeren naesten vervolgen en doden, etc. De hooftsomme van alles is: Vreest God en houd sijn gebod.

Onder de tien leprosen was de verachte Samaritaen de beste Christen. Den heyligen Levyt en geleerden Priester keerden den armen de rugge toe, alleen de vervloekte Samaritaen doet barmhertelijk en wort van God gesegent. Den phariseus roemt van sijn vasten en tienden en den publicaen belijd sijne sonden met leetwesen en was de beste.

Het is wel te bewijsen dat de instellinge van *transsubstantiatie*, *primatus Papae* en veele andere dingen meer inde eerste twaelf hondt. iaeren na de geboorte Christi onbekent is geweest. De Socinianen meynen veel gedaen te hebben als sij imant getrocken hebben tot

haere opinie *contra Trinitatem*. Het iuweel vande Calvinisten is *de praedestinatie* en *het ketterdooden*. De Lutheraenen stellen haere Theologie inde copula *Est* en inde *Ubiquiteyt*. De Anabaptisten *inden doop*. Elk dunckt sijn uyl een valk te sijn en ider sot heeft een pop daer hij mede speelt. Men sift een vliege en slockt door een kameel en denkt weynig: Misericordiam volo et non sacrificium, non tam caeremonias et quaestiones quam pietatem. Pietas ad omnia est utilis et habet promissionem praesentis et futurae vitae. Sine sanctimonia nemo videbit Deum. Abel, Enoch, Noe, Abraham behaegden den Heere door het geloof. Waer waeren doe alle dese disputen, questien, ceremonien? Wat wiste den moordenaer van alle dese dingen, als hij vant cruys quam, met Christo in het paradijs? Wat weten hedendaegs onder alle gesintheden de eenvoudige van dese controversien, daer de hooggeleerde niet in konnen accorderen? Sijn dese controversien nodig ter saligheyt, also dat sonder de waerheyt van dien niemant kan salig worden, soo sal niemant salig worden, want ik vreese dat niemant, noch geleerde noch ongeleerde, in alle pointen de rechte waerheyt heeft en verstaet. Hyer uyt moogt gij weeten in wat maniere ik de papisten of Catholijken gunstig waere.

Ik sie dat het dikwils onrecht toegaet. Sommige roepen en rasen als of alleen de papisten de beeste speelden en offer geen vroome luyden onder haer waeren die God met herten dienden etc., maer als men den eenen metten anderen wel besiet, het is al tselve broot van een deeg. Siet ook aen de Arminiaenen, siet aen de Calvinisten, gij vint onder haer godvresende, gij vint ook andere. Iliacos intra muros peccatur et extra etc.

Groet mij etc. in Londen den 31 Julij 1633.

DOCUMENTEN

VOOR DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDERS

IN HET OOSTEN.

MEDEGEDEELD DOOR

P. A. TIELE.

De volgende documenten kwamen in het bezit van het Nederlandsche Rijks-Archief na de uitgaaf der drie eerste deelen van het werk van Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge („De opkomst van het Nederl. gezag in O.-Indië"), die er dus geen gebruik van heeft kunnen maken. I—III bevonden zich in de nalatenschap van Huig de Groot. Zie: „Catalogue de manuscrits autographes de H. G. et de documents importants qui ont servi à la composition de ses ouvrages" (La Haye, Mart. Nyhoff, 1866), p. 6. (N°. 21—23). IV—IX zijn afkomstig van het Archief der Provincie Utrecht. Ze waren vroeger in het bezit van Arnout van Buchel, die ze gebruikt zal hebben voor zijn Verweerschrift gesteld ten behoeve van den vlootvoogd Steven van der Haghen (gedrukt in den Utrechtschen Volksalmanak voor 1867).

Van al deze documenten is door mij gebruik gemaakt voor „De Europeërs in den Maleischen archipel,

zesde gedeelte (1598—1605)" in de Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Ned. Indië, 4e volgreeks, 6e deel, 2e stuk.

I.

(Verklaring van Hendrick Cornelissen van Rosendael en Hans Stockmans van Mechelen, betreffende het voorgevallene te Atjeh in 1599 op de schepen onder 't beleid van Cornelis de Houtman.)

Op huyden, den xiiien Octobris ano xvc ende vier compareerden voor mij Jan Franssen Bruyningh, Openbaer Notaris tot Amsterdamme residerende, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ter presentie vanden ondergeschreven getuygen, D'eersame Hendrick Cornelissen van Rosendael, out omtrent xxxv jaren, ende Hans Stockmans van Mechelen, out omtrent xxv jaren. Ende hebben op eere ende trouwe, bij ware Cristelijcke woorden in plaetse van solemnelen eede, ter instantie ende versoucke vande Bewindthebberen vande Oost Indische Compaignie, binnen deser stede Amstelredamme verclaert, getuycht, ende geattesteert, hoe warachtich is, dat sij deposanten, opten acht ende twintichsten Junius xvc negen ende tnegentich, met twee schepen, t'eene die Leeuw, ende t'ander die Leeuwinne genampt (onder tbeleyt vanden Generael Cornelis de Houtman) inde Bay van Achyn in Sumatra sijn gearriveert ende dat ten zelven dage die Coopman van haerluyder jacht die door een ander gat vande Baey gelopen was, aen borde vanden Admirael is gecommen, mitbrengende een brieff uyten name vanden Coninck van Sumatra, door Portugesen geschreven, ende onderteeckent bij Don Alfonso Vin-

cento (die welcke den principalen Autheur is geweest van 't verraet ende die schade gedaen op de schepen uyt dese landen gevaren, ende voorde alder eerste reyse tot Bantam gearriueert, daer deur haer handel te niete raecte, ende dat verscheyden lagen geleyt werden, om d'selue schepen te overvallen, dan werde sulcx, door Godes gehengenisse verhindert, als sijnde tot haerluder eygen schade geredundeert, gelijck sijluyden allen tselue door Cornelis de Houtman verstaen hebben). Ende heeft d'voorsz. Don Alfonso eerst henlieden bij den Coninck van Sumatra, door vals aengeven, gesuspecteert ende vuyl gemaect, ende door belofften ende met raedt den Coninck voornoemt gepersuadeert omme haerlieder voorsz. twee schepen, die de Portugysen seyden, zeer rijck te wesen, met practycque te helpen overvallen ende te invaderen, ende omme tot haer voornemen te commen, hebben seer groote presenten den Coninck vereert, tot vijfftien int getal, op een reyse, ende noch dagelijcx meer ende meer gecontinueert met grote belofften, soo aen den Sabandaer, ende andere heren van 't Rijck, als oock aende Turcken, die aldaer dagelijcx gewoon waren te commen, geremonstreert 't bederff van haer peperhandel, door die compste vande Hollanders, sulcx dat die Portugysen bij d'een ende d'ander, zoo vele hebben te wege gebracht dat d'selve haar woorden ende valsche beschulding gelooff hebben gegeven. Sijnde voirder gebeurt, dat die Portugesen, bij eenige van d'onse, haer hebben gevoucht, ende d'eene door onwetentheyt ende d'ander door groote belofften ende toeseggingen van hulpe bedrogen. Jae zijn die Portugesen met haere valsche ende listige bedriegerije sooverre gecommen, dat sij die oogen vande onse verblindt, ende bij dezelve geloue vercregen hebben, overmits sijluyden voorgaven bij den Coninck zeer vele

te vermogen, ende om sulcx beter te bevestigen, bewesen tselue met eenige cleyne Secreten, van weynich importantie, twelck conde geschieden met voorweten vande grooten, als den Sabandaer, ende andere hare Pensionnarisen, waer deur soo verre gecommen is dat d'ouerste sijn principale hooffden heeft gesonden aenden voornoemden verrader Don Alfonso, omme voor haer bij den Cooninck te intercederen ende versoucken, den peper beter coop te crijghen, sulcx dat d'onse metten beul (als men tot een spreeckwoort seydt) te biechte hebben gegaen als sij Don Alfonso tot een middelaer gebruycten, gelijck het vervolch der saecke genouchsaem uytwijst. Door welcke 't samen spraecke met Alfonso d'selue genouchsaem uyt eenige vande onsen verstaen heeft dat sij door gebreck van victualie niet lange souden mogen leggen, ende als d'onse te kennen gauen, soo sij die peper tot geen redelijcken prijs conden becommen, dat sij als dan andere plaetsen wilden aensoecken, heeft d'voornoemden verrader, Don Alfonso, daer uyt naerder occasie genomen, henlieden te beschuldigen ende den Coninck onderrecht, dat die Hollanders hem trotsten, ende te kennen hadden gegeven, soo hij hen niet en wilde accommoderen, dat sij gaen zouden naer sijn vijandt den Coninck van Jor. Door welck valsch aengeven die Portugesen den Coninck van Achijn gans ende geheel op haer sijde hebben gecregen, gemerct langen tijdt oorloch tusschen die van Jor en Sumatra geweest, ende noch was, daer inne die Portugesen haer soo sinisterlijck hebben connen dragen, gelijck haer dagelijcx doen in Oost-Indiën is, dat selffs den Generael Houtman S^r^ g. bekendt heeft (doen hij soo verre hem vervoert ende weynich uytcompste sach) met vele schalcken ende listige persoonen gesproocken ende geconverseert te hebben, maer noyt des voornoemden

Alfonses gelijck bejegent. De wijle nu die saecken alsoo waren staende, ende die Portugesen bemerckende, ende genouchsaem verseeckert waren, dat zij den Coninck ende sijne principale Officiers, als mede den Ambassadeur vande Turcken, ende voorts alle die Turcxe coopluyden volcommelijck op haer zijde hadden, ende beneffens dien groot crediet bij d'onse vercregen, hebben dapper gearbeyt inden bedriechelijcken crijch handel van Jor, sijnde eyntelijck soo verre gebracht, dattet accoort gemaect ende aen weder sijden besworen is geweest ende omme d'onse op te houden is hen dagelijcx weynich peper geleuert, tot dat d'Achijnen wel gereet waren om haer voorgenomen bedriechelijck werck uyt te rechten. Als doen is den Admirael ende andere van haer schepen, wijs gemaect, ende te kennen gegeven datter vier galeijen waren gecommen, met vier hondert tseuentich baren peper, ende dat d'selue des anderen dachs souden aen borde commen, daerop ten geprefixeerden dach, smorgens vroech den Sabandaer met verscheyden eedelen, als den Ambassadeur vande Turcken ende andere, mitsgaders oock vele van haere dienaren, wel tot vijfftich int getal, met dubbelt geweer, int schip de Leeu hen hebben gevoucht, ende daer nae oock uyt die reuiere doen halen, met believen vanden generael, twee bercken, die (soo zij seyden) peper in hadden. Middelertijt hebben zijluyden het scheepsvolck, die graegh waren naer versche cost ende wijn, opgevult ende d'selue door eeten ende drincken soo vergifftight, dat zij als rasende geworden zijn, ende heen ende weder ouer 't schip liepen. Als nu die Achenesen mercten dattet tijdt was haer boos voornemen te volbrengen, hebben eerst inde Leeuwinne beginnen te moorden ende doodt te slaen alles wes zij vonden, twelck sij met zeer cleyne moeyte conden te wege brengen, ouer-

mits het meeste volck doort vergiftigen als voiren, rasende ende sot waren, ende souden in corte tschip ingehadt hebben ende daeraff meester geweest zijn, ten ware door hulpe van weynich personen, die van haer cost niet en hadden gegeten off gedroncken, die welcke een schoot hebben geschooten, haer verwerende ende defenderende soo vele doenlijck was, immers dat zij tschip door Goodts genade in hielden, ende op de schoot die int zelue schip, die Leeuwinne genampt, werde geschoten, vielen die van Achijn int schip de Leeuw mede aen, omme te moorden, sulcx dat zij ten eersten den Generael Cornelis de Houtman inde cajuyte hebben vermoort, met noch drie neffens hem, ende mede andere vant scheepsvolck, ende eyntelijck hebben insgelijcx die onse d'ouerhandt gehouden, sulcx dat door het lanckdurich ende gestadich gevecht weynich vande Achenen ontcommen zijn. Tschip de Leeuw voornoemt bevrijdt zijnde vande voorsz. verraders, heeft gepoocht ende getracht 't ander schip de Leeuwinne te ontsetten ende te bevrijden, ende derhaluen sijn focke rae gehijst, het touw affhouden ende na de Leeuwinne toegedreven, twelck siende die Achenen, die inde Leeuwinne waren, sijn te samen ouer boort gesprongen, het schip verlatende, hebben hen ten deele in haer prauwen gesalveert, ende die reste zijn omgecommen, ende alsoo door Goodes genade die schepen behouden, doch met verlies van ontrent vijff ende tnegentich personen van ons volck, die vermoort, dootelijk gequetst ende gevangen zijn geworden. Sulcx dat die Portugesen door haer groote bedriegelijckheyt ende schandelijcke verraderije henlieden (hoewel sij tot haer principael voornemen niet en quamen) sodanige grote moort ende schade aengedaen, ende den handel aldaer voor dien tijdt belet ende vijandt gemaect hebben, hoewel tselue

geschiede met verlies van veel Achenen. Ende niettegenstaende dies, op dat men immers zoude weten dattet haer werck ende bedrijff was, hebben d'selve Portugesen opten xiii^en^ Septembris daernae henlieden gevolcht ende op eenige galeijen Portugese ende bloetvlaggen laten waijen, doch werden door 't groff geschut uyt onse schepen soo getreft, datse goetvonden aff te houden ende die schepen te verlaten. Ende alsoo die schepen vers water gebrack, hebben goetgevonden een waterplaetse aen te soucken ende hen te prouideren, ende vande geledene schade te repareren soo vele doenlijck soude zijn, twelck gedaen wesende, hebben ongeraden gevonden weder naer Achijn te lopen, door vrese van een erger. Seggende uyt redene van wetenschappe, dat zij ten zeluen tijde opde voorsz. schepen mede gevaren ende alomme present ende bijgeweest zijn, ende alles gehoort, gesien ende verstaen hebben. Ende ouersulcx tselue affirmatiuelijck wetende presenterende zij deposanten tgunt voorsz. is, in cas van recoloment, breder bij eede corporeel te verifiëren. Versoeckende hier van te hebben acten een oft meer. In debita forma gedaen binnen der voorsz. stede ten huyse mijns Notaris ter presentie van Palm Mathijssen ende Pieter Dircxssen getuygen, hiertoe versocht.

Ita attestor rogatus et requisitus.
(get.) J. Bruinings, *Not. Publ.*
1604.

II.

(Verklaring van Martinus Apius van hetgeen hem en zijne medegevangenen van de vloot van Jacob van Neck in 1602 te Macao is overkomen.)

Ick Martinus Apius hebbe ten versoecke van mijn

Bewinthebberen der Oostindische Compag-
Amstelredamme, verclaert ende geaffir-
alsoo de selue heeren Bewinthebberen int
inde maent van Junio een vlote van ses
nder tgebiet van Jacob van Neck, als Ad-
tgesonden hadden, waervan drye de Capo
Esperance inde maent van December gepas-
de, int naeruolgende jaer 1601 in Martyo tot
aenghecomen sijn; ende aldaer eene vande
epen latende, hebben haeren cours met dan-
vee schepen naer de Molucse eylanden gheno-
nde sijn daermede in tbeginsel vande maent
sonder eenige schade in Tarranate gearriueert,
ldaer gheen ladinge voor de schepen ghevonden
nde, is bij den Admirael geresolveert naer Pa-
te loopen, maer hebben bij faute van winde hae-
ours moeten veranderen, ende hebben alsoo het
nckrijcke van China aengesocht, alwaer zij inde
nt van September met eenen seer gevaerlijcken
n ontrent tlandt ghekomen sijn. Ende des ande-
daechs naer eenige goede hauenen ofte bequame
voor de schepen soeckende, hebben onghevaer een
jle van Macau (doch sonder kennisse) geseth, ende
oo daer geen vande inwoonders tot verwonderinge
n hun allen aen boordt en quam, is bij den Admy-
el goet gevonden eenen aen landt te senden, om
ldaer te vernemen wat het moeste voor een plaetse
wesen, ende de inwoonders van haere aencomst reden
te geven, ende daer beneffens met eenige ververschin-
ghe (het welck sij voor het volck hoochlijck van doen
hadden) te versien. Om twelcke te doen bij den voorsz.
Admirael ghecommiteert is: Ick Martinus Apius met
noch thien andere, de welcke met een schuyt van
boordt ghevaren wesende ende ontrent tlandt ghekо-
men zijnde, is henluyden bij de inwoonders vant landt

aff een vreed vaen ghetoont, daer op sij haer verstende ghegaen sijn aen landt, alwaer henluyden Don Paulo, Gouuerneur vande Portugysen aldaer, met veel ghewapent volck, de welcke haer in een clooster dicht aende strant ghelegen verborghen hadden, int ghemoet ghekomen is, vragende wat sijluyden voor luyden waeren ende wat henluyden veroorsaeckt hadde aldaer te comen, waerop hem bij mij Apius wirt geantwoort, als dat wij Hollanders ende coopluyden waren, ende belanghende onse begeerte, dat ick van mijn Ouerste last hadde de selue niemant anders dan den Gouuerneur aen te dienen, biddende derhalven dat sulx mij niet en mochte belet worden. Waer op hij doen ter tijt gheen antwoorde en gaff, maer mij alleen bij de handt nemende, heeft mij gheleyt naer het voorverhaelde clooster, het ghewapent volck achter ende voor gaende, ende aldaer gekomen zijnde heeft gheseyt, indien ick metten Gouuerneur wilde spreken, dat ick tselue soude doen met hem, want hij ende gheen andere van die plaetse Gouuerneur was. Ende is daermede haestelijck van daer gheghaen, latende mij in bewaringhe van eenighe soldaten, ende alsoo ongevaerlijck anderhalff ure int clooster gheseten hebbende, sijn aldaer gekomen twee Mandorijns ende den voorverhaelden don Paulo met veel Portugysen vergeselschapt, dewelcke begeerden door eenen Chineesschen tolck, dien sij bij haer hadden ende goet portugysch sprack, van mij te weten uyt wat landen wij ghekomen waren, ende wat volck wij waren ende daer beneffens wat ons meyninghe was aldaer te doen, waer op hen bij mij beleeffdelijck gheantwoort wirdt als dat wij Hollanders ende coopluyden ende van coopluyden uytghesonden waren, ghelijck sulx soude blijcken bij onse schepen, die met costelijcke coopmanschappen seer rijckelijcken geladen waren. Ende dat wij daer

beneffens een patent aenden Coninck van China van onsen prince hadden, biddende derhalven seer dienstelijcken, dat haer belieuen soude eenen van haer luyder aende selve schepen te senden, ende indien zij aldaer sulx niet maer contrarye bevonden, wilde ick aldaer mijnen persoon te pande ende onder tgherecht ende gehoorsaemheyt vanden Coninck van China ende sijn Gouuerneurs stellen, ende mochten alsdan met mij handelen gelijck een sulck verdient hadde. Dwelck ick naeuwelijcx uytgheseyt hebbende, wirter vande ommestaende Portugysen een groot ghetier ende ghebaer ghemaeckt, sommige mij onbeleeffdelijck met leugens beschuldigende, andere voorwerpende, alsoo ick gheen patente mede·en brachte, dat mijne woorden geen ghelooue soude ghegheven werden, ende meer dierghelijcke ongherijmde dinghen, de welcke van weghen haer groot ghetier qualijck verstaen ende niet beandtwoordt mochten worden, daer deur oock den tolck gheen ghehoor ghegheven en wirt, om mijne redenen den Mandorijns ouertedraghen, dwelck de Portugysen in alle manieren sochten te beletten, ende onder dit gheraes ende tumult wirden de Mandorijns van don Paulo, beleeffdelijck haer bijder handt nemende, in een sael niet verre van daer gheleyt, seghende dat hij haer van mij grondelijck ende int breede soude onderrechten, ende alsoo sij nu voorbij ons ghepasseert waren ende den rugghe ghekeert hadden wirt ick met gewelt van eenen soldaet, dewelcke de loos vande Portugysen al wech hadde, naer een trappe gheruckt met een wreet gelaet bevelende dat ick die soude opgaen, dwelck ick (siende dat ick van haer ouerweldicht was) om meerder swaericheyt te mijden, sonder eenighe weygeringe ghedaen hebbe. Ende mij ghebracht hebbende op sekere plaetse, hebben mij tot elff uren inder nacht aldaer gehouden,

ick niet wetende wat propoosten don Paulo ende sijn gheselschap mette Mandorijns ghehadt ende wat voor recommandatie hij onse natie ghegheven hadde. Wel vermoedende nochtans ouermits de Mandorijns naderhant noch int ghoede, noch quade verder na ons luyden en vertaelden, dat het van het besten nieuwers na gheweest en is. Doch en is niet te gheloouen ten waere dat don Paulo met beloftenisse van groote schenckagie dese Mandorijns hadde ghecorrumpeert ende tot veranderinghe van propoosten ghebracht, dat de Portugijsen mij soo lanck in haer ghewelt souden ghehouden hebben, want teghen haren danck ende wille souden ons de Portugijsen in haer ghewelt niet hebben connen houden, dwelck ick naderhandt van eenighe seer wel verstaen hebbe. Ontrent elff uren inde nacht wirt ick van eenige Portugijsen wel gewapent uyt het clooster ghehaelt ende in een publycke ghevanckenisse ghebrocht, ende wirt aldaer mijn confessie vanden Auditor afghenomen ende een ijser van 45 ℔ aen mijn beenen, niet ghesloten maer gheklocken sijnde, worde daermede met een coorde in een seer diep ende vuyl gat nederghelaten, alwaer ick het bootsvolck, die ick inde schuyt hadde ghelaten, ghevonden hebbe, onder welcke eenige waren die op de pijnbancke gheweest hebbende, daer aff seer qualijcken ghestelt waren, waeromme ick seer bedroeft ende niet weynich verslaghen was, vreesende ofte sij deur pijnen yet mochten hebben gheopenbaert, daer deur wij in swaericheyt mochten gheraecken, dan alsoo ick uyt de schuyt van henluyden tredende, haer wel scherpelijcken belast hadde, soo daer eenige swaricheyt van examinatie mochte vooruallen, dat se haer wel souden wachten van het gevecht voor Tidore met de Portugijsen gheschiet, in gheenderley manieren te openbaren, als wesende den eenigen middel waer door sij in onghe-

luck souden gheraecken. Soo hadden sij oock tselue in haere tormenten mannelijck versweghen, in voegen dat ick henluyden vragende ofte sij sulckx sijne vermaninghe indachtich waren gheweest, sij altesaemen antwoorden, datse in het minste daervan in haer bekentenisse gheen mentie ghemaeckt hadden, waardoor ick van mijne groote droeffenisse ende sorghe seer verlicht wirdt, verhopende dat het met ons noch wel soude affloopen. Den Admirael siende dat wij soo lange ende buyten sijn rekeninge achterbleven, vreesende dat ons eenighe swaricheyt mochte toeghekomen sijn, heeft den tweeden dach daer naer de groote salouppe met negen mannen, om alsoo de diepte te peylen van van boort ghesonden, van meyninge sijnde met de schepen wat naerder voor de stadt te comen om alsoo van alles beter bescheyt te vernemen. Maer ouermidts de saloupe aenden wint seer qualijck beseylt was, wirtse vande Portugysen niet langhe daer naer onderschept ende met gewelt ghenomen, ende het volck twelck int vooronder was ghevlucht, al te saemen ghevanghen ende in Maccau gebracht, alwaer sij met sware tormenten haere confessie ghedaen hebbende, bij ons in de ghevanckenisse ghebracht sijn, ende alsoo den stierman deur groote dreyghementen ende vreese van meerder pijn in sijn examinatie het gevecht voor Tidore gheopenbaert hadde, wirt ick des anderendaechs daer aen bij den Auditor in een ouerdecte palakijn in sijn huys ghedraghen, alwaer hij mij met seer herde woorden voorhielt als dat ick mij seluen in mijn confessie te buyten gheghaen hadde ende de waerheyt versweghen hadde, waer ouer hij mij van meyneedicheyt accuseerde, maer ick mij excuserende seyde sulx niet gheschiet te sijn ende dat tselue uyt sijne confessie nimmermeer bevonden soude werden, dewijle ick op alle tghene mij afgevraecht is

na mijne beste wetenschap de waerheyt verclaert hebbe, waer op den Auditor mij wederom vraechde in wat plaetse mijn Cappiteyn de dry middelste vingheren van zijn rechter handt verloren hadde, ende off ick hem sulx oock bekendt hadde in mijn examinatie, waer op ick antwoorde: Alsoo hij mij daervan niet en hadde ghevraecht, dat men mij vant verswijghen vant tselue behoorde te excuseren, ende dat ick daeromme niet en mochte gheseyt worden, mijn seluen in mijn confessie te buyten gheghaen te hebben, maer den auditor daer mede niet te vreden sijnde, heeft mij tot tweemael toe met het swaer ghewicht van ijser, waer mede ick om mijne beenen geladen was, met een coorde laten optrecken, meenende hier door meer van mij te weten. Maer alsoo ick niet meer en wilde bekennen ende den Auditor daerbeneffens mijne swackheyt aensiende, die soo groot was dat ick doen ter tijt mijne bekentenisse niet en mochte onderteeckenen, heeft mij wederom neer ghelaten ende naer de ghevanckenisse ghesonden. Den Gouuerneur van Canton door eenighe Chynesen vernemende datter vremde schepen voor Maccau waren ghearriveert ende dat sij eenige van haer volck aen landt ghesonden hadden, ende dat de selue door de Portugysen ghe-apprehendeert waren, heeft eenen Cappado (dwelck bij de Chynesen in groot aensien was) als Ambassadeur met veel volx geaccompaigneert na Maccau ghesonden, om hem van alles grondelijcken te informeren. Ende aldaer aengecomen sijnde heeft ter stont vande Portugijsen begeert dat men hem het vreemt volck, dwelck bij henluyden ghevanckelijcken wirt ghehouden, ouerleveren soude, segghende zulx te zijn tbevel vanden Gouuerneur van Canton, het welck sij hem niet en dorsten weygheren, vreesende dat haer de mert van Canton, die doen ter tijt ophanden was,

daeromme door den Gouuerneur mochte verboden werden. Ende om meer andere swaricheden die daer uyt souden moghen comen te vallen, hebben hem ses vande gevangenen, heel onnervaren inde portugysche spraecke, ghesonden. Den Ambassadeur al te voren wetende datter meer volcx aen landt was ghekomen, heeft begeert datmen de selue oock voor hem soude laeten comen, waer op hem vande Portugijsen geantwoort wirt, dat se wel bekenden datter meer waren gheweest, maer dat de selue voor eenige daghen aenden bloetganck altesaemen gestoruen waren. De ses persoonen op haer knyen voor den Ambassadeur liggende, wirden door sijnen tolck int Portugysch ghevraecht, uyt wat landt sij ghekomen waren ende wat haer begeeren was aldaer te doen, ende meer andere dingen, die van haer niet conden verstaen werden, maer deur de onwetenschap vande sprake ende dat haer herten al bestoruen waren, hebben hier op gheen antwoorde connen gheven, twelck de Portugysen sochten, ende hadden daeromme met voorbedachten argelist wt alle de ghevangens ghenomen die sij wisten de spraecke niet te kunnen. Den Ambassadeur hem seer verwonderende, meenende dat sij deur vreese vande Portugysen (daer van eenige oock tegenwoordich waren) niet en dorsten spreken, liet haer wederom segghen dat se vrijmoedich uytspreken souden, ende alsoo sij vande Portugysen voor zeeroouers ende dieuen wirden aengheclaecht, haer deffentie sonder eenige vreese souden doen, ende dat haer daer deur geen leet wederuaren soude, het welck ghelijck het vorige met stilswijghen beantwoort wirt. De Portugysen die aldaer tegenwoordich waren siende dat haere bedriechelijcke ende valsche practiquen soo wel affliepen, ende het stilswijghen van ons volck hen soo wel te passe quam, worde doen ter tijt gheenige din-

ghen tot vercleeninghe ende nadeel van onse natie streckende voortgebracht. Den Ambassadeur uyt de voorsz. luyden gheen bescheyt konnende vernemen, hebbende bij gheschrifte ghestelt al tgene hem wederuaren was, ende het volck vande Portugysen wederom naer de ghevanckenisse ghevoert zijnde, is des anderen daechs naer Canton vertrocken om alsoo den Gouuerneur hier van rapport te doen. De Portugysen de welcke in Canton als ghedeputeerde van weghen de coopluyden van Maccau lagen, vernemende dat den Gouuerneur met dese slechte ende bedriechelijcke informatie niet te vreden was, maer dat hij begheerde dat men sonder eenighe uytredens de ghevangens in Canton brengen soude, hebben terstont in alle neerstigheyt eenen naer Maccau afgheveerdicht om de coopluyden te aduerteren ende te waerschuwen, dat sulx op handen was, ende dat zij daeromme souden voor haer sien, ende met alle middelen beletten dat de Hollanders aldaer mochten ghesonden werden, want sulx tot nadeel ende schade van haren handel soude strecken. Die van Maccau dese tijdinge vernomen hebbende, te mael buyten haer gissinge, want sij sulx uyt desen hoeck niet verwachtende waren, wisten gheen beter raet ende middel om dit te beletten ende voortecomen, dan dat men de ghevangens hoe eer hoe liever om den hals souden brenghen. Sijn derhalue altesaemen eendrachtelijck metten Auditor ghe-ghaen bij Don Paulo ende heeft den Auditor aldaer versocht vande selven als haren ouerste ende met grooter instantie begeert dat men de ghevangens binnen 24 uren soude executeren ende de sententie mede onderteekenen, hetwelck hij ten eersten niet en heeft willen consenteren, wel wetende dat sijn macht ook soo verre niet en strecte buyten aduys vanden Viceroy van Goa teghens eenighe vrije persoonen crimi-

nelijcken te procederen, vreesende hierdeur in eenige swaericheyt te gheraecken, doch deur het sterck aenhouden van Portugysche coopluyden ende veele swaricheden, die sij mouueerden ende hem voorhielden, heeft daer in ten laesten gheconsenteert ende de sententie onderteekent. Hebben alsoo des anderen daechs te seven uren voor middag ses mannen van ons uyt de ghevanckenisse ghehaelt, de selue niet wetende dat haer de doot soo na was, de welcke sij altemael int openbaer tot spectakel van alle menschen opghehanghen hebben. Ende alsoo sij, ghelijck te voren verhaelt is, niet meer als ses persoonen aengegheven hadden, ende niet en wisten waerse met de reste heen souden, vreesende dat haere moordadige ende bedriegelijcke practijcken souden mogen aenden dach comen, hebben tusschen 12 ende een uren inde nacht noch elff mannen uyt de ghevanckenisse ghehaelt ende dezelve met eenen steen aenden hals ghebonden, secretelijck inde zee gheworpen, ende ick alleen blijvende inde ghevanckenisse door groot voorbidden van eenige gheestelijcke persoonen, niet tegenstaende mijn sententie ghelijck ouer de andere gheghaen was, ende met haer om te steruen als uytghehaelt was geweest. Ende den anderen nacht daer naer met twee jongens, beyde seventhien jaren out wesende, dewelcke om haer jonckheytshalven verschoont wirden, met de ghenomen salouppe, die een planck hoogher was opgheboeyt met 24 ℔ ijser aen mijne beenen gheklocken wech ghevoert naer Mallacca, hebbende mijn logiment op vier groote riemen onder den blaeuwen hemel. Twelck gheschiet is inde maent van Nouember int jaer 1601. Ende sijn binnen den tijt van een maent met goeden voorspoet in Mallacca ghekomen. Den Gouverneur aldaer van dese tragedie in Maccau met onse volck ghespeelt deur eenige Portugysen die met ons in de salouppe

waeren onerghecommen, vernomen hebbende, vreesde dat daer niet veel goedts soude naeruolgen, ghelijck tselfde naderhandt met de daet ghebleken is. Heeft mij voor hem laeten comen, ende alsoo hij eene van sijne craecken noor Maccau hadde leggen, de welcke van daer met de eerste moynson naer Malacca soude gaen, begeerde dat ick mijn meeninge verclaren ende de waerheyt recht uyt seggen [soude] ofte die Hollantsche schepen op de voorgenoemde craecke, om die te nemen, souden wachten, belooffde mij opt woordt van zijnen Coninck dat mij gheen leedt daer deur soude wederuaren. Waer op hem bij mij wederom beleeffdelijck wirdt geantwoordt: alsoo sij coopluyden waren ende van coopluyden vuytghesonden ende wel scharpelijck van haer in bevel hadden, om op niemant te wachten ende noch veel min om yemant te beschadighen, dat ick hem hier in wel wilde versekeren dat haer gheen leedt van onse schepen soude wederuaren. Maer indien sij vernaemen dat men alsoo verraderlijck met haer volck in Macau hadde omgegaen, dat het te beduchten was datse alle neersticheyt souden doen om haer leedt te wreecken, waer op hij mij andtwoorde dat ick de waerheyt hadde ghesproocken ende dat Don Paulo hem hierin onverstandich hadde ghedragen ende een jonck man noch was, ende indien den seluen soo veel graeuw hayr als hij in sijnen baert hadde gehadt soude hem wel anders beraden hebben. Ende ick mijn afscheyt vanden Gouuerneur nemende, wirt inde ghevanckenisse gheuoert, alwaer ick bij dese dagen wirt ghehouden. Ende onse saloupe met alle nootdruft voorsien sijnde, wirdt ick wederom tschepe ghehaelt ende de anckers ghelicht hebbende naemen onsen cours naer Zeilan ende van daer naer Cochin, ende sijn alsoo ten laesten sonder eenighe schade inde maent Martio a°. 1602 in Goa aenghecom-

men, alwaer ick terstont doort bevel vanden Viceroy int Collegie vande Jesuyten ghebrocht ben, ende werde aldaer eenige daghen opghehouden. Ende hier en tusschen den Vyceroy met sijnen raet gheconsulteert hebbende hoe ende op wat manieren men met mij sonde procederen, wert bij haer besloten de saecke optehouden, om dat sij noch gheen ordere van sijne Majesteyt en hadden, dat men mij vrij ende ledich soude laeten gaen. Heeft derhaluen eenighe daghen daer naer mij voor hem ontboden ende alsoo ick daer comende ende eenen voetual ghedaen hebbende vraechde den Viceroy wat ons luyden veroorsaeckt hadde inde landen van sijne Majesteyt te comen ende deselue alsoo te beroouen ende onurij te maecken, dewijle sij wel wisten dat sulx van hem op lijffstraffe verboden was. Waer op hem bij mij wederom wirdt geantwoordt dat de Hollanders voor dese haere nauigacie ende handel opt Coninckrijck van Portugael altijts hadden met vreden ende groot proffijt gedaen, ende aldaer oock seer vriendelijck ghetracteert waren gheweest. Maer alsoo eenighe jaeren verleden onse schepen ende ghoederen deur bevel van sijne Mayestijt in alle hauens aenghehouden ende genoechsaem voor prijs ghemaeckt waren, ende daer beneffens het volck vande schepen deerlijcken op galeyen gheworpen ende in ketenen ghesloten waren, ende dat daer deur den handel op Portugael ende tweluaert van onse coopluyden benomen was gheworden, dat derhaluen die van Hollant den uytersten ende hoochdringhenden noot hadde ghedronghen, dat se dese verdrietige ende lanckduerende reyse hadden aenghenomen, niet om te roouen noch stelen maer om (als de vroome coopluyden toebehoort) eerlijcken ende oprecht mette inwoonders van hier te handelen. Welcke verantwoordinghe bij hem aenghehoort sijnde en heeft van dier saecke niet meer ghesproocken, dan

alleen van eenighe saecken onnoodich om te verhalen, ende beval daer naer dat ick soude opetaen, ende alsoo hij vernam dat ick een man met eeren ende een goet christen was, heeft mij het leven gheschoncken. Waer ouer ick hem de voeten kussende, hem seer ootmoedelijck bedanckte ende wilde sulx den tijt mijns levens in gheen vergetenisse stellen. Doch alsoo ick aldaer een vreemdelinck was, ontbloot van alle middelen, badt den Viceroy seer ootmoedich alsoo hij mij tleven ghenadelijck hadde geschoncken, dat hij mij oock eenige middelen wilde verstrecken daer mede ick tselue mochte onderhouden, het welcke hij beloofde, ende dat ick daerin soude voorsien worden. Maer alsoo ick vernam dat den Viceroy hem [mij] met eenige jachten, die al ghereet laghen om naer Bantam te gaen tot versterckinge vande Portugysche armade, die het voorleden iaer van Goa was gheseilt, wilde senden, docht mij raetsaem den Viceroy om eenich onderhoudt wederom aen te spreken. Maer kennisse ghemaeckt hebbende aen eenige Italiaensche cooplieden ben bijde zelue geassisteert ende gholpen gheworden, ende alsoo ick bij de neghen maenden in Goa gheweest hadde ende gheen middel en sach om van daer te gheraecken, soo ist ghebeurt dat aldaer eenige craecken uyt Portugael gearriueert waren, waer ouer ick mij verstout hebbe vanden Viceroy licentie te begeeren, om daer mede naer Lisbona te gaen. Ende daer op ernstelijck aenhoudende is mij tselue vanden Gouuerneur ende alle den Raet vergunt. Maer tot kennisse vanden Magistraet ghekommen zijnde dat ick daeromme soliciteerde hadden sulx gaerne beleth, voorgevende dat het niet wijsselijcken ghedaen en was, den Hollander dewelcken daer in Goa soo langen tijt vrij ghegaen ende alle gelegentheden ende secreten wel deurghekeken hadde, naer sijn

vaderlandt te laten gaen. Maer naderhandt ghehoort hebbende dat ick mijn pasport met consent vanden geheelen Raet van sijne Mayestijt gecregen hadde, vreesende dat se niet en souden uytrechten hebben van vorder solicitatien opgehouden. Maer ick wel versocht hebbende wat perijckel het voor mij was aldaer te blijven, hebbe mij in een jacht hetwelcke reede lach om naer Cochin te loopen metter haest mij begeven, alwaer ick om mette 2 craecken te moghen varen ghewacht hebbe, ende sijn daer naer int jaer 1603, inde maent Januaryo tseyl gegaen ende alsoo de Capo de Boa Esperanza ghepasseert, ende op de hoochte van Angola ghecommen sijnde, is ons een scheepken ontrent van 30 last groot wesende ontmoet, dwelck, soo sij seyden, van Rio del plata ghekomen was ende wilde naer Angola gaen. Den Cappiteyn haer vragende watse voor tijdinge uyt Portugael hadden, waer op sij hem ter antwoorde ghaven datter sonderlinge niet nieus en was; dan alleen dat de Hollanders tvoorleden jaer een craecke met ghewelt bijt eylandt van St. Helena ingenomen hadden waer van een deel vant volck in Farnambucquo waren aenghekomen ende daermede sij selffs gesproocken hadden, waerschuwende de onse dat sij derhalven wel voor haer sien souden dat se oock niet in des roouers handen en quamen ende het eylant met voorsichticheyt aensoecken. Het bootsvolck dese tijdinge vernomen hebbende waeren van gramschap ontsteken, dat soo ick mij bij tijden niet wech ghemaeckt en hadde ende secours bij eenighe edelluyden vercregen hadde, dewelcke mij terstont in haere kamers verstaecken, souden mij in dese furye sonder eenich medelijden ouer boort gheworpen hebben. Maer de furye ouerghepasseert ende tbootsvolck vande voornoemde Edelluyden met goede woorden te vreden ghestelt sijnde, ben naer eenige

uren wederom voor den dach ghekomen ende alsoo ongemolesteert gebleven. Dit gepasseert sijnde ende haere voyagie veruolcht hebbende, sijn inde maent van Mey aent eylandt van St. Helena ghekomen ende aldaer onse veruerschinghe ingenomen ende de anckers ghelicht hebben onsen cours naer huys gheseth ende sijn ten lesten deur contrary winden inde maent van September voor Bayona veruallen, ende alsoo inde Bay inloopende hebbent voor Vyges gheseth, alwaer ick aenden Gouuerneur van Bayona deur sijn Capiteyn ouergheleuert wirt. Den welcken mij terstont met vier soldaten naer het casteel van Bajona ghesonden heeft, mij bevelende dat ick niet buyten de poorten soude gaen op den hals, ende aldaer bij de acht maenden gheseten hebbende, ten laesten, alsoo daer geen bescheyt van sijne Majesteyt van mij en quam, is mij door groot aenhouden ende bidden licentie ghegheven om naer mijn vaderlant te gaen, mits het pasport dat ick vanden Viceroy van Goa becomen hadde aldaer latende ende ben alsoo herrewaerts ghekommen. Maer gheen twee daghen van daer gheweest zijnde, is vant Hoff ordre ghecommen dat men mij met alle dilligentye soude naer Valadolijd senden, het welcke ick naderhant uyt eenich schrijven van Bajona vernomen hebbe. Alsoo dat mij Godt almachtich in mijne periculeuse gevanckenisse tot op de leste uyr toe bewaert heeft.

Ick Martinus Apius bekenne dit bouengeschreuen mij in alles wedervaeren te sijn, bereydt sijnde, des versocht sijnde, breder bij eede te stercken. Actum den 18 Octob. a°. 1604.

(get.) Marten Ape.

Mij present,
W. Kick, *Not. pub.*
1604.

III.

Discours ende advertentie vande navolgende schepen uyt de Geunieerde Provincien, beoosten de Caap bonae spei geseylt, wat coninckrijcken ende landen d'selve hebben besocht, hoe sij sijn ontfanghen, bejegent ende wat presentatien van plaetsen, commercien ende vruntschappen aenden Admirael, Vice-Admirael ende coopluyden sijn gedaen, wat nieuwe kennisse van handelinghe bij henluyden is verkreghen. Alles geextraheert uyt de pampieren, brieven ende advertissementen, den xvii^{en} Martij anno 1604 bij de schepen de Eendracht ende Maecht van Enckhuysen ontfanghen.

Eerstelick vande twee schepen Haerlem ende Leyden, sijnde vande vlote vanden Admirael Jacob van Neck, den 28 Junij anno 1600 uyt het Texel geseylt.

Daernae vande twee schepen Alckmaer ende den Witten Leeuw, sijnde vande vlote vanden Admirael Jacob van Heemskerck ende den 23 Aprill anno 1601 uyt het Texel geseylt.

Eyntlijck vande veerthien schepen ende een jacht, daer Admirael ouer is Wijbrandt Warwijck, daeraff de drie inden jare 1602 den 30^{en} Martij uyt Zeelant, ende de resterende den 17^{en} ende 18^{en} Junij anno voorsz. uyt het Texel ende de Maze sijn geseylt.

De twee schepen Haerlem ende Leyden, sijnde nu drie jaren ende omtrent negen maenden uyt het Texel geweest, waren in Novembri a°. 1602 in Cauchi China, hebbende aldaer een schipsladinghe in peeper bekomen. Dan door 't beleyt vande Portugesen is het volck

aldaer aen landt overvallen, 20 oft 22 dootgeslagen, de twee coopluyden gevangen, ende also het volck vande schepen met 2 ofte 3 sloepen wel gemant hen daernae aen landt begaven, een plaetse aen brandt staecken ende eenigh volck dootsloeghen, sijn de voorsz. coopluyden voor 2000 ryalen van achten ende een metalen stuck gerantsoeneert ende op het begeeren vanden Coninck weder in vruntschap getreden, hare schepen aldaer verdubbelt ende voorsien, hem ontschuldigende ende verclarende de Portugesen hem tot sulck misverstandt hadden gemoveert, also sij verclaerden de Hollanders dieven waeren ende om sijn landt aff te nemen daer quamen, dan dat hij nu ander ende beter gevoelen van henluyden hadde. Op elck der voorsz. schepen waren noch 45 mannen, sijnde de coopluyden ende schippers noch int leven, ende daerna in Patana gearriveert. De Almachtighe wilse voordaen bewaren.

De twee schepen Alckmaer ende den Witten Leeuw sijn in Augusto anno 1602 in Patana geweest ende aldaer een partije peper, rhijs, porseleynen ende coperwerck geladen. Hebben de Coninginne so goedich ende genegen tot de onse gevonden dat se alle andere in die quartieren bij ons noch bekendt in genade ende gunste verde passeerde. Aldaer was oock den Coninck van Siack, broeder vanden Coninck van Joor, de welcke hem van gelijcken vertoonde, besoeckende de voorsz. schepen ende aenbiedende sijne genade, hulpe ende vruntschap. Aldaer is bij de onse een groot huys gemaeckt met een gracht rontsomme (voor den brandt bevrijt sijnde) omgraven, doch de Portugesen deeden naerstighe instantie om de Coninginne ende haer Majesteyts Raedt te bewegen om 't voorsz. huys te demoliëren ende de Hollanders alsulcke vrijheyt niet toe te laten, aenwijsende de swaricheden die daer uyt

souden konnen ontstaen, daertoe eenighe vande Regeringhe met geschencken vereerende. Dan also het credit ende de gunste vande Hollanders meer als der Portugesen bijden inwoonders was, hebben geen gelooff gehadt. Den xvi^en^ Novembris a°. 1602 sijn de voorsz. schepen van Patana geseylt, aldaer latende eenige coopluyden, gelt ende coopmanschappen, ende is henluyden door den Coninck van Siack mitsgaders de principaelste der regeringhe van Patana geraden de caraquen van Macauwe te verwachten ende te nemen, aenwijsende de plaetse daer deselve nootwendich mosten passeren ende den tijt wanneer. Den 3 December anno 1602 geset sijnde onder het eylandt Tiaman, is aldaer een jonque gepasseert nae het Coninckrijcke van Joor, waerdoor den Coninck verwitticht sijnde dat de Hollandtsche schepen daer laghen, wachtende op de caraque van Macauwe, heeft oversulcx (also sijnen broeder de Coninck van Siack hem vant selve hadde verwitticht) seeckere edelman ende andere personen jegens den mouson ende met harde winden na de schepen gesonden met een present van een gouden critz, ende seeckere missive inhoudende dat sijne Majesteyt des Admiraels Heemskercks brieff neffens de presenten (van Jortan gesonden) ontfangen hadde; dat oock die van Patana hem int breede vander Hollanders gelegentheyt hadden geadviseert, oock mede sijnen broeder den Coninck van Siack vande eere ende vruntschap hem inde schepen bewesen. Dat hij oversulcks versochte dat sijluyden in sijn Rijck wilden komen ende niet blijven leggen onder het eylandt Tiaman, also het onseker was de schepen van Macauwe aldaer te attraperen, doordien d'selve het voorsz. eylandt souden mijden door de geruchten die sij vande Hollandtsche schepen hadden, ende dat sijne Majesteyt de schepen voorts op eene plaetse soude doen

brenghen daer de Caraquen nootwendich so dicht moeten passeren, dat se oock inder nacht daer niet voorbij mochten sonder gesien te werden, ende dat haerlieder voornemen hem seer aengenaem was, wenschende dat sijluyden die alreede mochten hebben. Verclarende voorts dat omtrent 3 maenden geleden tusschen hem ende die van Malacca was openbaer oorloch verreesen uyt seeckere overlast door de Portugesen nieuwlincx hem ende de sijnen aengedaen, behalven veel oude ende nieuwe vileynicheden hem dickwils wedervaaren, onder andere den Coninck ende de sijne scheldende voor honden. Dat oock de Portugesen verstaen hebbende, ghij aen mij ende ick aen u weder geschreven hebbe, mij hebben doen weten dat ick geen vruntschap met de Hollanders soude maecken, want se te samen dieven waren ende niet en dochten, trachtende onder pretecxt van vruntschap mijn Rijck affhandich te maecken ende so ick met henluyden vruntschap hielde souden mij te groter vijandtschap toonen. Daerop ick die van Malacca geandtwoort hebbe sulcx niet meer vande Hollanders verstaen te hebben, dan ter contrarie, dat alle plaetsen daer se quamen in grote vruntschap met d'inwoonders handelden, dat de Portugesen hem oock geen wetten in sijn landt souden stellen, wat natien hij toelaten soude ofte niet. Sulcx verstaen hebbende, hebben die van Malacca drie oorlochschepen ende 4 ofte 5 fusten op den hoeck van Jor gesonden om de schepen van Macauwe waer te nemen, als oock mijne stromen gansch onvrij maeckende ende mijne ondersaten aendoende so veel quaet ende overlast als sij conden. Versochte daeromme dat den Admirael Heemskerck niet wilde nalaten te comen. Iterative vermanende, dat hij niet alleen seeckerlick de Macausche caraquen ende veel andere Portugesche schepen van alle quartieren comende, souden

bejegenen, maer daer beneffens oock sijnen naem in alle die quartieren (door het verderven der voorsz. oorlochschepen, daeraff hij de victorie voor ons seecker hielde) soude grootmaecken, daerbij voegende: de Portugesen vresen als sijluyden van u hooren spreecken, met veel meer ander loffredenen die hij sijne Excellentie ende onse natie toeschreeff. Dan also de onse eenigh nadencken hadden off den Coninck oock ter goeder trouwen handelde ende bij de Portugesen tot sulck voorstel mochte sijn beweecht, hebben den Ambaxador 3 ofte 4 daghen bij haer gehouden, hem voorhoudende so hij een vande sijne inde schepen wilde laten, den Admirael wederomme een van sijne coopluyden met brieven anden Coninck soude senden. Daerop den Ambaxador gepresenteert heeft, selffs met 5 ofte 6 vande principaelste te blijyen, sulcx oock is geschiet. Daerop den Admirael twee personen met brieven aen den Coninck heeft gesonden, hem bedanckende voor alle genadighe gunste, ende dat hij inden tijt van 14 dagen ofte 3 weecken met sijne schepen daer soude komen. Heeft oock de voorsz. personen gelast scherpelick om te hooren ende haer op alles wel te informeren ofte sijluyden eenich geruchte ofte teecken van geveinstheyt konden bemercken. Middelertijt hebben eenige vande principaelste van het eylandt Tiaman ons gewaerschout den selven dach smorgens gesien te hebben een schip met doecken seylen ende een groot boot achteraen 't zeewaert van Pulo Tiaman sien loopen, dan wij luyden sulcx niet gelovende ende vermoedende dat men ons sochte te bedrieghen ende verleyden, sijn blijven legghen. Dan alsoo cort daerna, sijnde den 22 Februarij, de tweede fuste vanden Coninck van Jor met brieven ande schepen is gecomen, ons verclarende dat de eene caraque van Macauwe aldaer was gepasseert ende versouckende dat wij op

het spoedichste derwaerts wilden comen, sulcx dat onse voorsz. twee schepen den 24en Februarij 1603 voor de reviere van Jor sijn geseylt, den Coninck ons verhalende dat de eene caraque de strate gepasseert was vijff daghen geleden. Den 25en ditto smorgens hebben wij de tweede caraque recht voor ons op sijn ancker sien legghen, sulcx dat wijluyden seylmaeckende, heeft van gelijcken gedaen, ende den gehelen dach tot savonts laet dapper tegen malcander hebbende geschoten, heeft den selven avondt een vreedevaen opgesteecken ende wij een schuyt aen sijn boort sendende, hebben 't schip opgeeyscht; sij hebben twee personen om te accorderen aen onse schepen gesonden, die veel conditien wilden bedinghen, die hem sijn affgeslagen. Dan also den Admirael Heemskerck vreesde de caraque door schieten aen brandt ofte op een clippe mochte geraecken heeft henluyden te samen het leven belooft ende dat hij se na Malacca soude doen brenghen mits in een ure tijts verclarende ofte sij het schip opgeven wilden ende bij weygeringhe dat hij bij het licht vander mane weder soude beginnen, ende so het schip aen brandt ofte aen een clippe geraeckte, altsamen souden sterven. Waerop sijluyden binnen den gestelden tijt weder sijn gecomen ende de caraque op de voorsz. conditien bij acte van des Capiteins handt ondertekent op hebben gegheven. Wt de voorsz. caraque sijn gegaen ouer de 750 sielen, daeronder omtrent 100 vrouwen, die na Malacca gebracht sijn. In welck victorie den Coninck van Jor hem seer heeft verblijt ende sijn de onse met de caraque aldaer gebleven tot den 3en Aprill, aldaer latende op het eernstich hegeeren vanden Coninck 3 coopluyden ende 3 bootsluyden neffens seecker cargasoen om te verhandelen. Van gelijcken heeft den Coninck gelieft sijnen Ambassador, sijnde een jonck eedelman

van staet, naest den Coninck met sijn volck in onse schepen herwaerts te senden. Die voorsz. caraque ende 2 schepen sijn den 20en Junij 1603 voor Bantam gecomen, van waer wij deselve met den eersten verwachten. De Almachtige wilse geleyden.

Comende voorts tot de 14 schepen ende één jacht uytgeseylt onder het commandement vanden Admirael Wijbrant Warwijck ende Vice-Admirael Sebolt de Weert, daer aff sijn de drie genaemt Zirckzee, Vlissingen en der Goes, onder het beleyt van den Vice-Admirael Sebolt de Weert, den 28en November a°. 1603 onder het eylandt Seylon gecomen. Den Vice-Admirael heeft hem met 15 mannen aen landt begheven ende wierde aldaer wel ontfangen ende met 6 oliphanten gebracht tot Matacalou [Batticaloa], van daer sijn reyse met 6 mannen vorderende nade hooftstadt Candij, gelegen 36 mijlen lantwaert in, daer den grooten Coninck sijn hoff houdt. Is 15 dagen door regen ende quaet weder onder weghen geweest, op alle plaetse vindende seer vriendelick ende beleeft volck, die hem ende de sijne seer wel tracteerden ende van alle costen defrezeerden. Omtrent halff wegen Candij gecomen sijnde, sijn hem op den wech gemoet 7 mannen, bij den Coninck offgesonden, omme te vernemen wat schepen ende volck onder het eylandt waren gecomen; daeraff de 2 met met bescheyt weder voor uyt nae Candij ginghen, ander 2 gingen de schepen besichtigen ende de reste bleven int geselschap vanden Vice-Admirael. De Coninck het advys hebbende sondt alle uren volck, victualie, vervarschinghe ende ander liefflicheden te gemoet. Daernae oock sijnen swager met 100 mannen met trommelen en pijpen hem vruntlick ontfangende ende nade stadt convoyerende. Sont oock sijn eygen Palankin, daerin den Vice-Admirael twee dachreysens gedraghen wert. Omtrent de stadt komende wierden

met so groten magnificentie ende triumphe ingehaelt dat sulcks Coninclijck mochte werden geleken. De borgerije was op de been, de soldaten met haer wapenen in ordre, sulcx dat men wel een halff mijle tusschen het volck door moste passeren. Het geschut werde in menichte losgeschoten, ende was sulcken geluyt van trommelen, trompetten, schalmeijen ende meer andere instrumenten, oock van het geschut, dat men hooren noch sien en conde. Ende wierde den Vice-Admirael in sulcker voeghen nae sijn logement gebracht, bequamelick behangen ende verciert sijnde, ende ontboot hem den Coninck dat hij wat soude rusten ende daernae te hove comen; doch den tijt was niet langhe ofte den Coninck ontboot dat den Vice-Admirael hem soude komen besoecken, ende wierde met een grote menichte van volck ende geluyt van schermayen ten Hove geconvoyeert, met hem nemende sijne presenten om den Coninck te vereeren. Op de Sale comende stonden aldaer aen beyde sijden de Raden ende Oversten ten oorloghe; aldaer hinck het conterfeytsel van sijne Excellentie Mauritius van Nassau, daer voor gespreyt lach een seer schoon tapijt daerop de presenten wierden nedergeleyt. Ter sijden in een cleyn camerken stondt den Coninck, voor hem hebbende sijn soon den jonghen Prince, oudt 3 jaren ende sijn dochter, oudt 6 jaren. Den Vice-Admirael met geboghen knyen hem eere aendoende, dede hem voort opstaen ende door een tolck wellecoom heeten; hadde voorts diversche discoursen van waer ende waerom hij quam, daerop geandtwoordt wierde uyt seeckere provincien, bij de Portugesen Flandres genoemt, die geregeert werden bij de heeren Staten der selver landen, ende sijne Princelicke Excellentie, wiens figuer aldaer was hangende. Den Coninck ende de Heeren sulcx horende, hebben teeckenen van groote blijtschap

getoont, dat den Vice-Admirael het conterfeitsel kende, daer door gelovende dat den Generael Spilberghen (die te vooren daer hadde geweest, veel dinghen verclaert ende het conterfeitsel den Coninck vereert) de waerheyt hadde gesproocken, ende dat dese ende Spilberghen uyt een landt waren gecomen, naderhandt verstaende dat de figure om sulcx te beproeven daer was gehanghen. Verclaerde voorts den Vice-Admirael dat de heeren Staten ende sijne Excellentie Heer Voorvader hoochlofflicker memorie, ende sijn Excellentie ouer de 30 jaren oorloch jegens den Coninck der Portugesen hadden gevoert ende noch deeden, ende dat dese schepen daer quamen omme hare handelinghe te doen. Den Coninck selffs goet Portugees spreeckende, heeft veele discoursen vande vijandtschap ende het oorloch tusschen hem ende Portugesen gemoveert. Verclarende dat gheene Princen in die quartieren meer overlast vande selffde wierde aengedaen ende meer gewelts tegens gebruyckt om hare landen affhandich te maecken als hem, versochte daeromme den Vice-Admirael hem te water wilde adsisteren, ten eynde die van Goa geen toevoer ofte ontset mochten doen. Te lande soude hij met 20000 man de Portugesen in hare sterckten gaen besoecken. Daerop geantwoort wierde dat de costen der schepen ende des volcks (uyt so verre landen comende) seer groot was, ende dat sijne Majesteyt voorde versochte hulpe behoorlicke recompensie moste doen, daerop den Coninck veel treffelicke presentatien deede, seggende oock van sulcken wille was. Na dat nu den Vice-Admirael sijn affscheyt (om nae sijn logement te gaen) genomen hadde, dede den Coninck hem wederroepen ende vraghen hoe hij so stout was en hadde dorven bestaen so diep in sijn landt te comen sonder daertoe des Coninckx consent ofte ostagiers te hebben, daerop bij

den Vice-Admirael werde geandtwoordt: Also hem bekendt was, den Coninck vijandt vande Portugesen was, gelijck oock onsen Prince ende sijne ondersaten sijn, dat hij oversulcks wellecoom soude wesen; waerover seer werde gelacht, vragende den Coninck ofte hij geen andere redenen hadde. Wierde geandtwoordt, dat de genade ende gunste bij sijne Majesteyt den Generael Spilbergen bewesen, als mede de weldaden doer den Coninck van Matacalou hem ende de sijne bethoont, mitsgaders de grote genegentheit, vruntschap ende beleeftheyt van sijne Majesteyts ondersaten ande sijne int aencomen overvloedich verthoont, hem tot sulcx oock hadde beweecht. Antwoorde den Coninck ofte den Vice-Admirael het volck so lichtelick gelooffde, aengesien hij den Generael Spilbergen selver niet gesproocken en hadde. Antwoorde den Vice-Admirael: ja, als de woorden van veele luyden op diversche plaetsen wel over een comen, door dien het niet wel mogelick en is, dat d'selve int spreken malcanderen niet en souden contrarieren, so wanneer de saecke sulcks niet is, als sij luyden te verstaen gheven. Te meer uwe Majesteyts ondersaten geenen tijt gehadt hebben (als niet wetende van onse comste) omme gesubborneerde redenen te gebruycken. Daermede den Coninck hem vernoechde. Is den Vice-Admirael nae sijn logement gegaen, ende sijn stracx so veel potten met allerhande huipannades, conserven, fruyten ende andere eetwaren gebracht dat het logement te cleyn viel. Is aldaer oock gecomen eenen Maiordomo met 4 slaven ende 3 slavinnen hem te dienen; wierden oock gesonden 50 larijns silver om te dispenderen. In het logement sijnde quamen alle de principalen heeren hem besoecken ende wellecoom heeten. Tegens den avondt heeft den Coninck den Vice-Admirael ten hove ontboden, om alleen met hem te spreken. Boven co-

mende vondt den Coninck wandelen, drie ofte vier van sijnen Raedt bij hem hebbende, ende willende sijne Majesteyts handen kussen, nam den Vice-Admirael in sijn armen, hem so hertelick druckende dat hem de ribben craeckten, daermede bewijsende hoe wellecoom hij was. Vragende off hij geen brieven van credentie hadde van sijnen Prince, d'welcke bij den Vice-Admirael vertoont sijnde, deede den Coninck een zegel van sijne Excellentie Graeff Mauritz halen, 't selffde daertegens confererende ende wel scherpelick oplettende, ende bevindende dat se beyde gelijck waren, verblijde hem daer inne, seggende: wilden die van Flandres hare vaert op sijne rijcken continueren omme te negotieren, dat alle vruchten van caneel, peeper ende andere waren voor hem alleen souden wesen, dat hij henluyden oock uyt sijne landen op andere plaetsen ende aen het vaste landt wilde laten vaeren ende handelen met recommandatie aen veele Coninghen, wesende eenighe van sijne maechschap ende andere sijne goede vrunden. Presenterende voorts met 20000 mannen te velde te comen om de Portugesen te bevechten ende het fort Columba [Colombo] te belegeren, mits den Vice-Admirael te water soude beletten datter van Goa geen victualie in en quame, ende dat hij alle forteressen in handen vande Staten van Flandres wilde stellen om deselve ofte enighe (naer haer believen), met volck te besetten, also hij gelooffde de selffde bij haer crijsvolck beter als bij de sijne souden konnen werden bewaert ende alsdan hare ondersaten in volcomen seeckerheyt op alle quartieren souden konnen vaaren ende handelen, hare retretten op de voorsz. fortressen nemende ende tot den Coninck, die haer vriendt ende bondtgenoot wesen soude. Daerbij voegende dat den Vice-Admirael dese occasie wilde waernemen, want so hij (door gebreck van adsistentie)

verdreven werde, die van Flandres nimmermeer sulcke gelegentheit soude voorvallen ende dat de moeyten ende oncosten, die de Portugesen deden om sijn landt te winnen, den Vice-Admirael behoorden te doen oordelen ende gevoelen datter veel aen sijn landt (als wesende seer rijck ende vruchtbaer) was geleghen, met veel meer andere bewegende propoosten. Ende also het avondt was den Vice-Admirael oorloff nemende, heeft den Coninck eenen gouden tandtstoocker van sijnen hals genomen, ende den Vice-Admirael om gehanghen, hem bevelende zanderendaechs bij hem te comen eeten. Des morgens daeraen weder ontboden sijnde, hebben van veele saecken gesproocken ende heeft den Coninck sijn dochter, oudt wesende ses jaren, bijder handt bij den Vice-Admirael gebracht, hebbende de jonghe Princesse een gulden kop voll wijns inder handt, deselffde den Vice-Admirael presenterende, welcke kop den Coninck hem vereerde. Corts daerna quam den jongen Prince, oudt drie jaren, biedende den Vice-Admirael de handt, treckende van sijne sijde een cleyn critsghen, deselffde den Vice-Admirael vereerende, dewelcke den jonghen Prince sijn zijdgeweer weder heeft geschoncken, seggende den Coninck: waer mijn soon oudt genoech, ick hadde lust hem bij uwen Prince te laten exerceren. Ende also den Vice-Admirael verclaerde hem met meerder macht soude adteren ende tot dien eynde nae Achin seylen, ondaer d'ander schepen van sijne vlote te vinden, weder te comen, heeft den Coninck daerin bewilt vereerende den Vice-Admirael met 25 quintalen ende 16 quintalen peper, hem doende convmet sijnen oppersten Capitein, verselschapt mannen, ende twee dachreysens nae seyndenl spijse, confituren ende andere delicatessen i overvloet. De twee schepen Vlissin-

sijn den 11en December a°. 1602 van Seylon nae Achin geseylt. Den 14en Januarij 1603 is het schip Zirckzee met den Vice-Admirael van Zeylon nae Achin geseylt. Den 5en Februarij daeraen volgende is het schip Zirckzee tot Achin op de reede gecomen, aldaer vindende de voorsz. 2 andere schepen. Den 8 Martij 1603 sijn noch tot Achin gecomen drie schepen vant selffde Admiraelschap, genaemt Hollandia, Hollandtschen tuyn ende Sterre, ende heeft den Vice-Admirael van den Generael Spilberghen aldaer gecocht een boot groot 60 lasten, sulcx dat hij den 1en Aprill 1603 van Achin met seven schepen weder nae Seylon is gekeert, alwaer den 25en Aprill voor Batacalou opde reede gecomen sijnde heeft sijne brieven na Candij anden Coninck gesonden, die sijne Majesteyt in het leger voor Mareswalbari (*sic*) sijn behandicht, die bij antwoorde versochte dat den Vice-Admirael eerst tot Candij ende vandaer tot Ventane wilde comen, om aldaer met den Coninck te spreken, 't welck (door vreese van veel tijts te verliesen) bij den Scheepsraedt niet raedsaem is gevonden, ende hebben middelertijt van den 16en tot den 21en Maij vier Portugesche schepen verovert, waeraff den Coninck in alder diligentie verwitticht sijnde, heeft hem daerinne grotelicx verblijt, den Vice-Admirael verwittigende dat hij selffs tot Batacalou wilde comen om van alles mondelinghe te discoureren ende de genomen Portugesen te sien. Den Coninck op den wech na Batacalou sijnde heeft diversche boden, oock twee brieven anden Vice-Admirael gesonden, waerin sijne Majesteyt onder andere saecken van Godes ende sijne princelicke Excellentie wegen heeft gewilt ende gebeden de Portugysen voor sijne comste niet te laten passeren, dan dat men se gevangen ofte hem tot slaven overleveren soude. Doch hadde den Vice-Admirael de Portugesen op voorgaende beloften vrijgelaten ende

pasport bij sijn handt ondertekent gegeven, achtende hij sulcx tegen den Coninck wel soude excuseren. Den laesten Mey is den Coninck omtrent Battecalouwe gecomen, alwaer den Vice-Admirael, den Scheepsraedt ende twee vaendelen bootsgesellen sijne Majesteyt den 1en Junij te gemoet sijn getrocken malcanderen vruntlick ontfangende, versouckende den Vice-Admirael, dat sijne Majesteyt gelieffde op naenoen aen strandt te comen ende schepen te besichtighen. Daerop den Coninck andtwoorde hem sulcx dien dach ongelegen was, dan wilde sanderen daechs op strant ende dan voor 't schepe comen, waeromme den Vice-Admirael (op het bevel van den Coninck) sijn meeste volck heeft bevolen t'scheep te vertrecken, willende alleen bij hem behouden een uyt den Raedt, een vande adsistenten ende 6 ofte 7 musquettiers, bevelende dat sijluyden des anderen daechs in gelijcke ordre weder aen strant souden komen. Diesniettegenstaende sijn eenighe bootsluyden (boven het bevel) hier ende daer inde herbergen aen landt gebleven. Nae het vertreck des volcks, den Coninck ende Vice-Admirael te samen in propooste sijnde om t'scheep te comen, heeft den Coninck geandtwoort: ghij hebt mij gevordert van Candi in Ventane; van daer ben ick tot uwen believen 30 mijlen verder tot Batacalou gecomen, hier sijnde sijt noch niet te vreden, maer vordert mij op strandt te comen ende vande strant t'scheep; sulck versouck is mijn suspect. Waerop den Vice-Admirael soude hebben geandtwoort: so den Coninck hem niet wilde vertrouwen t'scheep te comen, dat hij dan met sijne schepen niet na Punta Galle maer nae huys wilde vertrecken. Door welcke antwoorde de Coninck hem so vergramde dat hij anden Modlear, sijnde een Portugijs renegado, beval den Vice-Admirael te binden ende daernae hem ende alle andere duytschen te dooden. Wt welck bevel

den Vice-Admirael ende noch omtrent 49 man gedoot sijn. Doch is het vermoeden van eenighe personen der vloote, dat dese moort sijnen oorspronck uyt de voorsz. antwoorde niet en heeft genomen. Also den Coninck daer te vooren den Vice-Admirael bij brieven hadde doen weten: Indien ghij de Portugijsen loslaet, sal ick u voor geen vriendt houden. De schepen aldaer noch seeckeren tijt vertoevende sijn middelertijt d'inwoonders alle dage onder het teecken vande witte vaen aen boort gecomen. Heeft oock den Coninck van Candi sijnen Ambaxador Aratheo met brieven gesonden, aensoeckende vernieuwinghe van vruntschap ende vreede, hem ontschuldigende het gedaen feyt door misverstandt aen wedersijden geschiet te sijn. Doch heeft den Scheepsraet alsulcke excusen niet aengenomen, ende de saecke daerbij laten berusten. Van daer is het schip der Goes na Bantam geseylt. De drie schepen Vlissinghen, de Sterre ende den Hollandtschen Tuyn na Achin, de resterende drie Zirckzee, Hollandia ende het Boot na Negapatan ende langes de custe van Choromandel; de andere acht schepen genaemt Mauritius, de Sonne, Mane, Nassau, Maecht van Enckhuysen, Eendracht, Erasmus, Rotterdam ende 't jachtgen het Papegaeytgen, sijn den 29^{en} Aprill anno 1603 voor Bantam gecomen. Gelijck oock aldaer den 13^{en} Augusti anno 1603 van Seylon gearriveert is het schip der Goes. De voorsz. 9 schepen ende het jacht sijn gedestineert ende eenige geseylt na diversche quartieren, te weten: Erasmus ende Nassau den 6^{en} Junij a°. 1603 na China, de Maecht van Enckhuysen ende d'Eendracht volladen met specerijen den 29^{en} Augusti 1603 na Hollandt, die door des Almachtigen zegeninge wel gearriveert sijn; Mauritius ende Rotterdam sijnde tot Grisse ende Bantam ten naesten met specerijen volladen, sijn gedestineert nae Hollandt; de Sonne,

Mane, der Goes ende het Papegayken sijn gedestineert nade Moluques ende Banda ende aldaer hare ladinge niet konnende bekomen, na China. De Almachtige Heilige Godt wilse te samen bewaren ende met voorspoet in haer vaderlandt brenghen.

IV.

Instructie ende ordonnantie waer nae hem sal hebben te reguleren den Admirael Steuen vander Haghen, den Vice-Admirael, mitsgaders den Chrijchsraet bestaende in elff personen, die hier nae volgen. [1])

Den Admirael Steuen vander Haghen, de Vice-Admirael Cornelis Bastiaensz., Frederick Houtman, Rebrecht Outreman, Simon Jansz. Hoen, Hans Rijmelant, Arent Claesz. Calckbuys, Jan Jansz. Mol, Jan Cornelisz. Auenhorn, Jacob Claesz. Clundt, Den Cappiteyn vande Soldaten.

In deese vergaderinge sall den Admirael presideren ende in sijn absentie den Vice-Admirael, ende een yder sal sitten ende sijn vois geuen gelijck sij hier voren staen.

Welcke vergaderinge sal dienen tot alle exploicten van oirlogen die men bij de hant sal nemen, waer inne men sal volgen die meeste stemmen, soo wel te water als te lande.

Ende ofte eenige van dese personen quamen te ouerlijden soo sall in sijn plaetse comen als Chrijchsraedt die geene die in des ouerleden ampt gecoren is, tsij Admirael, Vice-Admirael, Oppercoopman, Schipper ofte Cappiteyn.

---

1) Hieraan gaat in het HS. vooraf de aanhef „Also wt dese Vereenichde Nederlanden" enz. gedrukt bij De Jonge, III. 146—47.

Deese vlote sal bestaen in 12 schepen, die hen bij den anderen sullen vervoegen ende met Godes hulpe bij een blijuen tot op de hoochten van de caap de bonae spei.

Gecomen sijnde op de hoochte vande selue caap soo sullen de 2 schepen het Hoff van Hollant ende Medenblic haren cours setten recht nae het eylant Mauritius om aldaer te gaen vervarschen, ende soo sij aldaer vinden het schip de Wachter, daer schipper op is Gerrit Hendricz. Roobol, sullen hem assisteren met het geene hij van noode sal hebben, ofte het volck ende goet mede nemen na Bantham, alwaer sij gedestineert sijn, haere comanschappen ende gelt welck aldaer gedestineert is, employeren nae de ordre vande instructie op den coophandel geraempt, ende voorts onse coopluyden van alles verwittigen, als mede daer op letten, dat men presumeert, iae schier voor seecker houdt, de Engelsche wederomme schepen sullen toerusten, ten eynde de onse int coopen vande rouwe sijden, spetierien ende andere waren inde voorhael wesen mogen, ende sal het Hoff van Hollant, volladen sijnde, nae deese landen keeren.

Het schip Medenblick tot Bantham gecomen wesende sal het aldaer ouer geuen ende lossen het gelt, ende die coomanschappen die aldaar gedestineert sijn ende met die resterende goederen ende gelt nae Patane seylen, ende aldaer gearriueert sijnde, ende tselue ouergeleuert hebbende, sal den schipper hem reguleren nae die ordre die den oppercoopman hem geuen sal om nae eenige andere eylanden ende plaetsen tot dienste van dese compaignie te seylen ofte eenigen anderen dienst te doen.

Die resterende vlote, wesende 10 schepen, sullen haer cours stellen tusschen het vaste lant van Africa ende het eylant van Madagascar door, recht nae de

eylanden vande Comores aen het eylant Anian alias Don Juan de Castro, alwaer geordonneert is dat de schepen vande vlote verdwalende, hem sullen laten vinden, om wederom bij den anderen te comen ende hem aldaer vervarschen, die schepen schoon maken, soo veel doenlicken sal sijn, ende oft gebuerde dat dese schepen vroech inde Comores quamen te arriueeren, sal den Admirael met de vlote aldaer blijuen tot den 25en Augusti a°. 1604 ende geduirende den tijt dat de vlote inde Comores sal leggen, sal den Admirael ende sijnen Chrijchsraet ordonneren, dat eenighe vande beseilste schepen, iachten ende chaloupen hun begeuen tusschen het vaste lant ende Madagascar nae Mosambique toe, om te vernemen ende neerstich te soecken die van Lissebonen geseylt sijn, ende dselue ofte eenighe der seluer vernemende in alder diligentie weder keren om den Admirael ende die voorsz. Raedt daer aff te verwittigen, dwelcke gehouden sullen wesen in alder diligentie hem met onse vlote te transporteren nae de Craecken ende daer tegens gebruycken alle viantlicke exploicten om dselue te verdelgen, daer toe geen voorsichticheyt ofte diligentie sparende, ende tot dien eynde onse schepen ende volck inde Comores gereet houdende tegens de waerschouwinge die sijluyden vande vuytgesonden schepen, jachten ende chalupen sullen becomen, sullen voorts den 25en Augusti gepasseert sijnde, haer met onse vlote transporteren nae Goa, ende soo veel doenlicken is houden de cours die de craecken gewoon sijn te seylen, om de selue te beter te attraperen, welcke craecken gemeenlicken haer cours vande custe van Melinde nae Goa setten, ende aldaer mitsgaders alle andere plaetsen daer ontrent aen de Portugesen ende vasallen vanden Coninck van Spanien doen ende bewijsen alle hostiliteyt, met haer schepen ende middelen ter see te vernielen ende

verbranden, die personen te tracteren alse de onse doen, geen scheepen te rantsonneren, maer die tot dienste vande vlote niet bequaem en sijn te verbranden ende vernielen.

Op de custe van Goa ende daer ontrent te verwachten totdat die craecken van Portugal gecomen sullen wesen ende tegens haer alle devoir doen omme dselue te verdelgen, te vernielen, inden brandt ofte inden grond te schieten.

Wort expresselicken belast geen galeonen ofte craecken te aborderen, maer die met schieten te dwingen tot opgeuen ofte die inden gront te schieten, ende dat omme het meeste verlies van ons volck te verhoeden.

Ende oft gebuerde dat die craecken niet en quamen, sal die vlote ontrent Goa blijuen, tot dat de monsonen om van Portugal te comen gepasseert sullen sijn.

Dwijle de vlote sal leggen op de custe van Goa ende daer ontrent, soo salmen senden het schip Zeelant met het schip Enckhuisen naer Cambaia, omme aldaer te handelen ende te vernemen naer de commisen van Zeelant, die van Achijn daer gegaen sijn, als Hans le Feer ende Jan de Wolff. De handelinge van Cambaya bestaet in anil, suycker, geimber ende veelderhande costelicke conseruen. Ingeualle die suickeren daer abundant sijn dat men tschip Zeelant daer meede soude connen laden, so salmen het selue met suycker, anil ende conseruen laden. Dan staet te noteren dat die ladinge moet seecker sijn ende 500 baren anil ende een partie geimber ende conseruen, ende in sulcken gevalle sal het schip Zeelant recht nae dese landen comen, ende die van het schip Enckhuysen sullen haer gelt besteden in canekijns viercant gevouden vande grooste soorte, die daer costen 30 ofte 33 serafijns de corgie, sijn 20 stucken, te weeten tot ontrent voor de somme van 8000 stucken van achten toe, ende

wat carpetten vande slechten, ende een goede partie geschilderde doecken van alle soorten ende coleuren, ende een partie groff lijnwaet van $^6/_4$ breet, een partie rijst, erweyten, bonen ende wit beschuyt, want dit alles oostwarts dient omme te verhandelen.

Ende ingevalle aldaer maer ladinge ware voort schip Enckhuysen, soo sal men dat affladen ende nae deese landen laten comen ende die vant schip Zeelant sullen dan haer gelt ende waren besteden aen de voorsz. goederen om die oostwarts te brengen.

Desen handel gedaen sijnde ende de monsson gepasseert sijnde datter geen hostiliteyt meer te doen en is, soo sal die vlote gaen langes de custe van Malabar nae het eylant Ceylon ende onderwegen alle de Portugesche schepen, barcken ende middelen ter zee verdelgen ende vernielen, diese sullen weeten te becomen.

Met de Coningen van Cambaia, Dabul, Calechout, Chilon ende alle andere Coningen van Indien maecken ende houden goede vreden, haer toe te seggen dat men se alle iaeren sal comen besoecken met een vlote schepen om haer tegens de Portugesen te helpen, dat se haer daertoe mogen prepareren ende dat om die oorloge die wij hier te lande 33 iaeren lanck tegens die Spaengiaerden hebben gehadt ende noch sijn voerende.

Int beschadigen van eenige schepen wort belast dat men die Arabiers, Gusaraten ende Persianen, mitsgaders andere Indiaensche natien wel sal tracteren.

Gecomen sijnde onder het eylant van Ceylon daer en sal men maer 5 ofte 6 daghen vertoeuen, ten ware datter apparentie ware van eenige merckelicke proufijten te doen.

Comende om den hoeck van Malabar soo sullen die drie schepen als Zeelant, Delft ende Enckhuysen haere

reys ende cours stellen naer Achijn met de coninckklicke gesanten, ende ingevalle eenighe van die schepen tot Cambaia geladen waren, soo sullen die andere twee na Achijn lopen ende daer comende haer informeren wat inde golfe van Bengala te doen is, om met goet fondament te lopen van Achijn nae Bengala ende de custe van Coromandel, ende het gelt aldaer besteden in catoene doecken, rijs, erwten, boonen, loock ende ayuin, ende daer mede wederom comen nae Keda, Achijn, Priaman ende Bantam, alwaer sij ordre sullen vinden, watse vorder sullen doen.

Die vlote van Ceilaon scheidende sal haer cours setten recht nae de strecho van Malaca, haer addresserende aen den Coninck van Johor ende hem presenteren Malaca te helpen winnen soo hij promptelicken daer toe conde gereet sijn, ende datter apparentie ware omme de stadt binnen een maent 2 ofte 3 te veroueren, ende daer toe geen apparentie siende soo sullen den Coninck seggen dat hij seecker mach sijn datter alle iaeren een vloote comen sall, ende dat hij hem gereet houde tegens de naeste vloote, dat die hem sal helpen, ende sullen soo haer reyse vorderen tot voor Malaca ende doen daer tegens die Portugesen meede alle hostiliteyt als voorsz. ende dat gedaen sijnde sal men met de vlote seylen naer de Moluckes om den Coninck van Tarnati tegens die Portugesen te helpen.

Ende bij so verre dat inde Moluckes een armade van de Portugesen ware, salmen alle devoir doen om die te gaen slaen, daer mense soude mogen vinden, ende alle sterckten die de voorsz. Portugesen inde voorsz. eylanden souden mogen hebben, haer [1]) te hel-

---

1) Dit „haer" heeft natuurlijk betrekking op de bewoners der Molukken.

pen nemen ende die vanden landen die selue weder om geuen soo sulcx geraden wert bevunden. [1])

Dit gedaen sijnde so sal men die drie schepen na Patane gedestineert, als Dordrecht, Amsterdam ende Hoorn, nae Patane senden, ende sal het schip Westvrieslant naer Bantam gesonden worden, ende de Geunieerde Provintien met het Duyfken nae Bandt, Gelderlant sal in Ternati laden soo veel doenlicken sal sijn, ende wat aldaer ontbreeckt tot Bantham toe innemen, welverstaende dat het jacht Duyfken in Oost-Indien sal blijuen om inde eylanden te negotieren.

Wordt voor alles verboden vrouwenstrachte, ende indien ymant sulcx dede sal verbeuren lijff ende goet.

Ende opdat deese artikelen wel ende expresselicken mochten worden onderhouden, soo hebben wij dar toe gestelt als Chrijchsraden die voorsz. elff personen die bij den Admirael bij een sullen ontboden werden soo menichmael goet duncken ofte den noot vereyschen sall, ende ten alderminsten eens ter weecke als men bij den anderen comen can.

Van deese instructien sijnde vier inde vlote toegesegelt mede gegeuen, een aen den Admirael, een aen den Vice-Admirael, een aen Jan Cornelisz. Auenhoren ende een an schipper Jacob Jacobsz. Clundt, daer aff niet meer als een sal mogen werden geopent soo die vlote bij een blijft, ende die andere wederom aen de Bewinthebberen versegelt ouer leueren; men sal oock in geenderley manieren vermogen die selue te copieren, oock vanden inhoud derselue niet meer openbaren als nodich sijn om wichtige redenen.

---

1) Hier wordt dus niet gelast in de veroverde sterkten bezetting te laten.

Extract vuyt het register der resolutien van M. E. H. die Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden, Sabathi 1 Nouember 1603.

Sijn die aenwesende Gedeputeerde vande Oost-Indische Compaignie serieuselicken vermaent daer op te willen letten, ende ordre te stellen, dat die schepen die alrede toegerust sijn ende vorder hier nae noch toegerust sullen worden om te varen nae Oost-Indien, gelast ende geinstrueert worden omme den viant aldaer, der seluer personen, schepen ende goederen, bij alle mogelicke wegen te bescadigen ende affbreuck te doen, daer meede sij met reputatie haere trafijcque niet alleen mogen mainteneren, maer veel meer voorstellen ende doen toenemen, die sij andersins ende bij gebreecke van dien seeckerlick geschapen sijn te verliesen, also tselue de principaelste saecke is geweest, waerom die heeren Staten Generael die vereeninghe vande Compaignien geprocureert hebben, ende het octroye mitsgaders de autorisatie tot den affbreuck des viants verleent hebben.

Accordeert 't voorscreuen register ende was onderteyckent,

Aertsens. 1603.

V.

Remonstrantie ende vertoch aende ... Staten Generael vande Vereenichde vrije Nederlanden, mitsgaders de Princelicke Excellentie Graue Mauritz van Nassauwe, ... Admirael vande zee, bij Steuen vander Haghen ouergegeuen.

De geneygentheyt, lust ende yuer die den requestrant van joncx aen heeft geleyt, gedreuen ende ge-

porret om verre leggende landen te versoecken ende te doorsien, heeft sulcx metter tijt aengenomen, dat hij daer door ten hoochste getracht ende gearbeyt heeft eenige vruchten in toecomende tijden tot proufijt ende weluaert sijns vaderlants voort te brengen, als oock met de hulpe Goodts tot effecte gecomen ende de werelt nu kennelicken geworden is. Dwijle hij den eersten inventeur ende aenvanger is geweest vande nauigatie door de strate van Gibraltar op de cust van Valencen, Catalonie ende Genua, waer door de scheepvaert op Italien seer aengewassen ende gemeen is geworden, tot groot vordel ende proufijt vande Hollantsche ende Zeelantsche schepen, die aldaer noch dagelicx trafycqueerende sijn [1]). Waer nae als den remonstrant seeckere voyagie in Guyneam gedaen hadde ende inden iaere 1599 als Admirael van drie schepen gesonden was tot Bantam ende de naestleggende landen, omme aldaer de handelinge te versoecken ende van daer nae de Molucken varende, alsulcke kennisse vande gelegentheyt van het eylant Ambona (het welcke met goede redenen geseyt mach worden de poorte, fortresse ende inganck der seluer) gecregen hadde, dat de selue plaetse hoochnodich was (soo wij die handelinge op de voorsz. Molucken wilden behouden ofte vrijlick gebruycken) het waer met vruntschap ofte met gewelt te vermeesteren, en heeft tsedert niet naegelaten bij de hant te nemen ofte te versoecken het welcke eenichsins daer toe conde ofte mochte strecken. Waer door hij hem oock met sijn schip, hoewel met groote allendicheyt ende moyten, voor het casteel aldaer heeft laeten gebruycken, ten versoecke vande

1) (Kantteekening) Als bij seeckere Attestatien ende noch verscheyden coopluyden noch int leven sijnde, die bij hem daer toe gebracht sijn, blijken can. (Vergelijk zijne autobiographie in dit deel).

inwoonderen, vianden der Portugesen, die met hulpe der Jauanen tselffde doen belegert hadden, daer hij alsdoen de gelegentheyt, situatie ende sterckte van het voorsz. casteel soo veel mogelicken was doorsien ende doorgrondet, oock in goede aliance ende verbont met de inwoonderen getreden is, ende alsoo den wech bereyt tot de conqueste ende veroueringhe der seluer landen, die naemaels gevolcht is, te weten in sijne andere voyaghe wanneer den remonstrant niettegenstaende verscheyde ende meenichfuldige verhinderingen, iae ongelooffelicke hertsweer ende moyten, door de hulpe Goodts alleen sijn voornemen te wege gebracht ende VV EE. vanden archipelage van Ambone ende sijne eylanden meesters gemaeckt heeft tot groot vordeel ten proufijt van het Vaderlant ende Oost-Indische Compagnie, iae meerder als men dseluer bewynthebberen heeft connen persuaderen. Het welcke nochtans tsedert dien tijt genoch openbaer ende alle daghe seeckerder is geworden, dies niettegenstaende hij remonstrant voor alle sijne moyten ende diensten niet alleen niet bij haerluyder behoirlick gerecompenseert, nemaer oock (soo hij hem laet beduncken) onbeleefdelicken getracteert wort. Omme het welcke naerder te verthonen, is warachtich, dat de remonstrant Steuen vander Haghen inden iaere 1603 bij de bewynthebberen vande Oost-Indische Compaignie voor Admirael ouer de eerste vloote vande tieniaerighe rekeninghe, met gagie van 285 gulden ter maent is aengenomen, doch met solemnele vaste bedonge conditien bij also verre den eersten Admirael die hem soude volgen meerder maentgelden werden toegeleyt, hij insgelijcx soo veele soude genieten ende sijne gagie ter seluer somme soude verhoocht werden. Het welcken hem niet alleen den borgemeester Gerrit Bicker, die doen het woort voerde, maer hebben oock alle de andere daer tegenwoirdich sijnde

bewynthebberen hem daer op de hant gegeuen ende geluck op de voyage toe gewenscht.

In deese aenneminghe en werden int minste geen mentie gemaect nochte eenich verhael gedaen aenden remonstrant om oorloghe te water ofte te lande te voeren, ofte eenighe conqueste ende affbreuck op den viant te doen, ende dat niet sonder groote verwonderinghe vanden seluen, naedemael hij int ouercomen van sijne eerste reyse, die bewynthebberen soo goede ende claere onderrichtinge vande lande ende archipelage van Ambona gedaen hadde, hoe dat het selue met sijn casteel bij de Portugesen gefortifieert ende gehouden, dwers inde wege ende het vaerwater van Banda ende de Molucksche eylanden gelegen was, waer ouer tselue seer wel versien ende met sterck garnisoen beset werden, sulcx dat daer de helfte meer Portugesen als in alle de Molucksche eylanden waren wonende; daeromme soo de Hollanderen hun daer aff conden meesters maken, datse aldan lichtelicken alle de omliggende landen met de Molucken tot haren wille souden gecrijgen. Waeromme de remonstrant vermoeyde ofte dat den Admirael Warwijck, die met 14 schepen vuytgevaeren was, daertoe commissie mochte hebben ofte dat de bewynthebberen, naedien sij verstaen hadden dat de Generael Andreas de Furtado de Mendossa die selue landen nu vorder ingenomen, versekert ende versterckt hadde, van deselue te conquesteeren despereerden, ofte het selue geheelicken vergeet ende vuyten hoofde most geseten hebben, daer nochtans haerluyder meer aen gelegen was, als aen eenighe plaetse van Oost-Indien, soo sij inde handelinge van de nagelen, muscaten ende folie wilden blijven. Doch nae sommighe daege als de aenneminge geschiet was, worden den remonstrant den artyckelbrieff behandicht, omme dselue te doorlesen, waer

meede van geene oorloge vermaent en werde dan alleenlicken van de vlote te defenderen tegen alle de geene die dselue souden willen beschadigen ende die verder in goede ordre te houden naer behooren, sulcx dat hij daer niet tegens hebbende te spreecken, dselue met de ordonnantie bij sijne Excellentie onderteyckent belooft heeft nae te comen ende met eede bevesticht, als oock meede de instructien bij de Bewynthebberen berampt ende noch te ramen, doch niet anders denckende, ofte de instructien souden wesen accordeerende ende conform de principale aenneminghe ende den artyckel brieff, hem daer ouer voorgehouden, ende dat alles den coophandel ende negotiatie in Indien soude aengaen, dwijle oock in sijnen eedt van geene oorloge ofte secrete instructie voorgehouden en worde. Doch den remonstrant met sijne vlote opde voyage sijnde, soo heeft hij seeckere toegesegelde secrete instructie in een doose onder andere gevonden, daer bouen op gescreuen stondt dat men dselue, ontrent onder de linie aequinoctiael comende, soude openen, het welcke oock ordentelick alsoo gedaen is. Dan heeft met sijnen Raet dselue sonder enighe subsignatie bevonden, wesende van geheelen anderen inhout als daer toe aenneminghe soo van hem als alle de vloote gedaen was, waer ouer oock veele onlusten ende swaricheyden ontstonden, doordien meest alle de schippers ende commisen allegeerden ongehouden te wesen sulcke ongeteyckende instructie, dselue een cartebelle noemende, nae te volgen, te meer soo sij niet aengenomen en waren omme crijch of oorloge te voeren, maer dat se coopluyden waren ende voor sulcke de reyse begost hadden, seggende voorts dat sij haer volck tot bootgesellen ende niet als soldaten aengenomen hadden, die selue daer toe stijuende ende ophitsende. Het gaff den remonstrant oock seer vreempt ende wonder dat sulcke instructie

sonder eenighe sijne voorweeten, die doch de beste kennisse vande landen aldaer hadde, geconcipieert ende hem geobtrudeert was, als die meerder tot achterdeel vande Oost-Indische Compaignie soude gestrekt hebben, iae dat hem geheel vreempt ende periculoos soude geweest hebben van Malacca nae de Molucken te loopen ende daer de vianden te soecken, achter rugge latende de stercke plaetse van Ambona, die sulcx versien ende soo bequamelicken gelegen was, dat geen ander meerder verhinderinge ende affbreuck soude hebben connen gedoen, daer ter contrarie dselue verouert hebbende, de poorte geopent ware omme alle de omleggende eylanden oock de Molucken vrijlick te gebruycken. Daeromme hij niet tegenstaende sijne aenneminghe ende de onwillicheyt sijns volcks, alleenlicken regard nemende tot het meeste proufijt ende eerbaer dat hij sijn vaderlant ende meesters conde doen, dwijle hij de beste kennisse hadde vande landen aldaer in sijn eerste voyage vercregen ende al enighen wech tot de conqueste van die bereyt, geenen arbeyt ende moyten geschout en heeft, maer alle vliet ende neerstigheyt voorgewent omme het volck te contenteren ende tot sulcken noodighen aenslach te trecken, verhopende meede indien hij tselue te weege conde brengen, daer voor heerlicken soo vande H. M. H. Staten Generael als de Oost-Indische Compaignie gerecompenseert te worden. Waer toe merckelicken de genaede Goodts sijnen ijuer geholpen heeft, hoe wel met groote hooftsweer ende onlust die hij gehadt heeft in het onwillich volck, die hem seyden tot geene oorloge aengenomen te wesen, daer toe te brengen. Want alsoo de Portugesen vernamen dat hij den seluen Admirael was die voor sommige iaeren in hulpe vande inwoonderen van Ambone ende Jauanen haer casteel met sijn schip belegert ende dselue inwoonderen be-

looft hadde sijn devoir te doen omme een grooter armade vae sijne Princen gsonden te werden ende haer van haere gemeene vianden te verlossen, sijn met sulcken scrick bevangen geworden, sorgende dat het geheele lant van Ambona tegens haer soude opstaen, datse terstont den remonstrant aengesocht hebben omme met hem te accorderen ende het casteel in sijnen handen te leueren met alle de admunitie daertoe behoorende, wesende ouer de 83 ofte 84 metale stucken, op omtrent 500 baeren nagelen geestimeert, waertoe sij noch de helfte vande nagelen die sij hadden, voor een rantsoen souden geuen. Welcke een seer heerlicke victorie was voor de E. H. M. H. Staten, mitsgaders de Oost-Indische Compaignie ende soo die de Portugesen selfder noemden uma victoria Real ofte een conelicke victorie. Waer ouer oock de inwoonderen seer verblijt waren, principalicken die doen vuyt haren goederen veriaecht ende vuyt haere landen door de Portugesen, die hun absolute meesters met hulpe vande armade die Don Andrea de Furtado daer gebracht hadde, voor weynich tijts gemaect hadden, verdreuen waren, die welcke hij weder in haere goederen gestelt ende haere benomen landen gerestitueert heeft, daeromme zij niet tegenstaende dat se geheel verarmpt ende weynich middelen waren hebbende, nochtans door den capiteyn Hyto met sijne vrinden niet en hebben willen naelaeten den remonstrant nae haere cleyn vermogen te vereeren ende hem aen boort te brengen ontrent 200 corffkens gedroochde naegelen, dselue hem presenteerende met schreijende oogen ende seggende dat se hun scaemden met soo cleyne gifte hem te beschencken, die wel tien mael meerder verdient hadde, als die van soo verre landen daer gecomen was haer vuytte tyrannie haerder vianden te verlossen ende sijn lijff ende lenen daer voor hadde

geaonteuert ende in perijckel gestelt. Welcke nagelen den remonstrant alst behoirde in danck ontfangen heeft ende bevonden hebbende dat deselue 2566 poeden swaer gewichte waren wegende, heeft se voorts int casteel bij des Compaignies nagelen laten storten ende met de selue doen schepen ende ouergebracht, niet twijfelende ofte de Bewinthebberen en souden die hem niet alleen wel laten behouden, nemaer voor sijne getrouwe diensten buyten sijne aengenomen last gedaen, daer toe nae de billickheyt recompenseren. Deese verooueringhe van Ambone met de archipelago aldus geschiet sijnde (het welcke met goede redenen de eerste conqueste ende memorabile victorie vande Geconfedereerde Neederlanden in Indien genoempt mach worden) ende dat sonder enich verlies van volck ofte sonder eenighe scade te lijden, iae met groot aensiende vordel ende tegenwoirdich proufijt soo datelicken het schip Hoorn met 700 baren der gerantsonneerde nagelen geladen worden ende noch wel ontrent 500 baren daer aff op de boomen te plucken stonden, waer toe de compaignie noch daechgelicx meerder ende om een vijle prijs daer vuyt is treckende, sulcx dat weynich andere in deese landen als die gecomen sijn, soo heeft den remonstrant de meeste moyten ende swaricheyt noch aenstaende voor handen gehadt door dien Ambona ende de naeste eylanden bij verscheyde volckeren bewoont worden, die welcke niet alleen van diverse religien als Papistische, Mahumetistische ende Heydensche verdeelt, maer oock door de voorgaende oorloghen in groote partijschap stonden ende nochtans met malcanderen mosten vereenicht ende gereconsilieert sijn, euenverre men die landen in verseeckerheyt ende met proufijt wilden behouden, dwijle die noch dagelicx den anderen hostiliteyt verthoonden, waer

door ten lesten de ruine ende het verderff soo vande landen als luyden soude hebben moeten volgen, hier toe den remonstrant hoochnodich is geweest sijn vuyterste te employeren ende hem te swaerder viel, ouermits sijne bequaemste Commisen doen al gestoruen waren ende de andere noch seer cranck laghen, daer bij de hitte der daghen ende onbequaemheyt des tijts seer verdrietich vielen, doch heeft ten lesten door groote instantie ende menichfuldige aenporringe nae 5 ofte 6 maenden den voorsz. twist der inwoonderen met een goet genoegen van parthijen ten eynde gebracht, waer nae hij oock de hoofden der seluer opt casteel bij den anderen vergadert sijnde, voorgehouden heeft wat moeiten en costen hij tot conseruatie van haerluyden gedaen hadde, omme haer vuyt de slauernije haerder vianden te verlossen, dat daeromme het tot haerluyder weluaert soude strecken ende noodich wesen datse haer begauen onder de gehoorsaemheyt vande E. H. M. H. Staten Generael etc. sijne Princen, die alsdan voor hunluyden souden sorge dragen datse mochten van haere vianden de Portugesen bevrijt blijuen. Waer inne sij te samen willich sijnde soo wel de Heydenen ende Mahumetisten als de Portugesche Christenen den behoorlicken eedt van getrouwicheyt aen de H. M. H. Staten etc. gedaen hebben, ende sij alsoo bij den remonstrant voor ondersaten der seluer aengenomen geweest, sulcx dat de Portugesen noyt in die landen soo machtich sijn geweest als de onsen nu sijn, ouermits die meeste inwoonderen haere vianden bleuen, stadich tegens de selue oorlogende, tot groot achterdeel van beyde ende verderff van het gewas der seluer landen. Waer nae alsoo den remonstrant op het casteel van Ambona eenen Gouerneur, Capiteyn, Vaendrager ende andere noodighe Officieren neffens ontrent 90 mannen tot bewaringhe van het

selve gestelt ende die inden naeme vande H. M. H. Staten als souveraine princen vande geconquesteerde landen van Amboine den eedt afgenomen hadde, ende nae Banda geseylt was, omme de saecken die aldaer seer getroubleert waren te redresseren ende de handelinge weder in ordre te bringen, is hem nieuwe swaricheyt ende moyten over de hals gecommen, sulcx dat daer door bijnae de voorgaende sijne victoire te schade gebracht soude sijn geweest, ten waere het Godt namentlick versien ende den remonstrant, doen alleen met sijn schip daer sijnde sonder andere hulpmiddelen, ingegeven hadde, omme te remedieren die desordre onder het volck inden casteele gestelt opgereesen, dwelcke in sijn absentie alle eedt ende beloften achterrugge stellende ende tegens haere overicheyt opstaende, vuytdruckelicken voorweten (sic) dat se daer geensins van meeninge waren te blijven, dat haer cracht ende gewelt geschiedde soo men haer voor soldaten daer wilde laeten, die maer als bootsgesellen tot regieringe ende bedieninge van haerder schepen aengenomen waren. Dit alles te weege gebracht hebbende als voor verhaelt is sonder eenige schade, met groot voordeel ende prouffijt van sijne meesters ende tot Amsterdam comende met hoope van beerlicken nae sijne moyt ende verdiensten als behoorde gerecompenseert te worden. Dan heeft buyten sijne meeninge de heeren Bewinthebberen geheel anders gesint gevonden, die welcke hem doen voor antwoirt gaven datse boven sijne maentgelden hem niet schuldich en waren, oock niet te recht en wisten wat sijn conquest was ofte wat vordeel hij daer meede voor haer vuyt gerecht hadde, daer beneffens hem noch onthoudende de naegelen die hem bij de Ambonesen vuyt saecke vande voorsz. conqueste geschenckt waren ende oock weygerende hem het supplement vande maentgelden,

datse den naevolgenden admirael meerder belooft hadden, waervan de remonstrant doen noch geen vaste kennisse en hadde, alleenlicken hem latende behouden seecker robijn iuweelken, het welcke hem remonstrant tegens een ander sijn iuweelken bij den Coninck van Calcchouten, wanneer hij den geheelen nacht bij den seluen sijnde, het verbont ende alliance tusschen de H. M. H. St. ende den voorsz. Coninck ende Keyser van Malabaren te weege brochte, vereert ende tot een memorie van hem geschoncken is, dat bij haerluyden seer groot ende hooch, hoewel tegens de waerheyt estimeert worde. Waer ouer den remonstrant, aenmerckende de onbeleefdicheyt der voorsz. Bewynthebberen, voor dien tijt gesupersedeert heeft ende sijn vordere pretensien achterwegen gelaten te vervolgen tot dat dselue meerder kennisse van sijn exploict ende naerder gevoelen van het proufijt ende vordeel sij daer door gehadt (?), souden vercregen hebben, ende oock hij remonstrant seeckerlick soude weeten wat maentgelden den Admirael Maetelieff, die hem eerst gevolcht was, toegeseyt waren ende ontfangen hadden. Soo ist dan dat den remonstrant deesen voorleeden somer de Bewynthebberen vergadert sijnde tot Amsterdam wederom aengesproocken heeft, datse hem wilde voor sijne groote diensten die hij haer gedaen hadde in het conquesteeren van de landen van Ambona ende haerluyden nu kennelicken genoch waren, een eerlicke recompensie toch nae haer eygen believen ende goitduncken toeleggen ende voorts laeten volgen de naegelen hem bij de Ambonesen vereert, mitsgaders het supplement van sijne maentgelden, wesende 105 gulden, die den Admirael Maetelieff alle maenden meer getrocken heeft ende den remonstrant vuytdruckelicken toegeseyt ende als vooren verhaelt belooft waren, waer op de eerste petitie vande recompensie ende behoor-

licke belooninghe der diensten, bij haerluyder geantwoort is, dat hij doen twee ofte drie iaeren geswegen hebbende, scheen alleenlicken door Maetelieff, Wolfart Harmansz. ende Hans Bouwer opgemaeckt ende aengeporret te worden omme haerluyden gelijck sijluyden deeden, moylicken te vallen met alsulcke recompensie ende vereeringe te versoecken, daer hij vuyt saecke van sijne secrete instructie gehouden was alle goeden dienst te doen ende het meeste proufijt van sijne meesters te soecken, vorder dat hij hunluyden geene meesters vande landen van Ambone, nemaer de Heeren Staten hadde gemaect die hem oversulcx ende niet sijluyden maer coopluyden wesende, behoirden te recompenseren. Aengaende de nagelen den remonstrant bij de Ambonesen vereert, seyden dselue de Compaignie te competeren vuyt crachte vanden 47 artikele vande eerste instructie ofte artijckelbrieff hem voorgehouden ende meede gegeuen. Opde derde petitie vande verhooginge ofte vervullinge der maentgelden, verclaerden haer sulcx niet indachtich te weesen nochte hetselue niet aengeteyckent te vynden, oock dat op de maentgelden van Maetelieff, ouermits die selffs een Bewinthebber was, niet en stont te letten, als die wel enich vordel voor andere competeerden. Welcke antwoorde succinctelicken bij den remonstrant wederleyt ende met de naevolgende corte replycque gedebatteert is. Als dat hij voor eerst geene correspondentie met de voornoemde Admiralen in eeniger wijs was hebbende, iae dat hij Wolfart Harmansz. sijn leuen noyt aengesproocken en hadde, maer dat sijn stilswijgentheyt was met voorraet geschiet, opdat de H. Bewynthebberen daer en tusschen naerder kennisse van het profijt dat hij hun gedaen hadde mochten vercrijgen; dat hij oock sijne saecke met de andere niet en wilde vergelijcken, als die den eersten inventeur ende be-

leytsman was geweest vande conqueste der lande ende archipelago van Ambone ende dselue soo in tijts hadde te wercke gestelt, dat het misschien daer nae te vergeeffs soude bij andere getenteert hebben geworden, dwijle de Portugysen de inwoonderen haere vianden versch vermeestert hadden ende haerluyder dagelicx meerder versterckten, oock in handelinge stonden met de Bandanesen, omme dselue meede onder haer gebiet te brengen, hetwelcke soo sij hadden connen voltrecken, ende bij den remonstrant niet en ware verhindert geweest, alle den wech ende de handelinge op de Molucken voor de onsen soude geslooten ende benomen geweest sijn, waer toe hij, alhoewel niet door eenighe obligatie ofte instructie verbonden was, nochtans door liefde sijns vaderlants ende hoope van eerlicke remuneratie gedrongen is, als wiens instructie ende artikelbrieff alleenlicken tot den coophandel was streckende, waertoe hij oock alleen aengenomen was; want niettegenstaende van eenighe andere instructie vermaent werden, most men euenwel verstaen dat dselue conform de principaele aenneminghe ende tot den seluen eynde souden strecken, immers soo men wilde ter goeder trouwen ende sonder bedroch (dat in sulcke saecke verre behoort te sijn) handelen, aengesien dan pacifycque coophandelinge te drijuen ende openbaere oorloge te voeren, sijn dingen grotelicx van malcanderen wijckende, ende can nochte behoirt die tot het eerste expresselick aengenomen is tot het tweede door eenige onbekende ende secrete instructie, die als accessoir van het principael moet wesen, niet gedrongen te worden. Sulcx dat de heeren Bewinthebberen, soo sij eenighe redenen ofte billickheyt wilden gebruycken, niet en souden connen ontkennen ofte den remonstrant competeerde voor sijne gedaene dienste van haerluyder wel eenige eerlicke recompense, alhoewel

sij geen souueraine heeren vande selue landen gemaect, nochtans door dien sij de profijten daer van al tot eenige milionen gouts genooten hadden ende noch dagelicx genietende waren [1]), te meer dwijle dselue den Admirael Heemskerck looffelicker gedacht. voor het inbrengen van eene cruecke soo heerlicken beloont hadden, die toch niet int minste deel met de conqueste vanden remonstrant conde gecompareert worden. Soo veel de vereeringe der Amboneesen aen hem gedaen belangde, dat die hem remonstrant met Godt ende alder eeren was toebehorende, als niet vuyt cracht vanden artyckel brieff ofte coophandelinge daer het geallegeerde 47 artikel van is spreeckende, maer veel eer vande secrete instructie, daer hij sijn lijff ende leuen voor wagende anders ongehouden toe was geweest, doch soo sij haer aen den seluen artikel buyten alle redenen wilden houden, datse dan immers van gelijcke behoirden plaetse te geuen het 45 artikel, inhoudende dat die geene eenich periculoos exploict deede ofte te wege brachte door beveel vanden Admirael daer voor soude vereert worden bij de Bewynthebberen naer behooren, welck artikel de voorgaende redenen cesserende, met alle billicheyt ook tot vordel van den remonstrant behoorde te militeren, die welcke gelijck alle de werelt kennelicken is soo heerlicke ende signale, iae royal exploict, met soo weynich behulps door Goods gratie te weege gebracht ende vaste voet aldereerst in Indien op een soo bequame gelegen iae noodelicke plaetse voor onse natie geseth hadde, daer toe bij hem te voren, noch in geen dienste vande generale Compaignie wesende, den weeh bereyt ende ten deele gemaect was.

1) (Variaar aan dese kant geschreven:) Ofte hadden alreede door de conqueste vanden eenighe milioenen gouts geprofiteert ende dagelict meerder vordel daer vuyt trecktende.

Voort dat het supplement van sijne maentgelden hem in geenre manieren en conde onthouden worden als wel expresselicken bedongen en toegeseyt, gelijck hij oock met den hoochsten eedt bereyt was te bevestigen. Dat hem oock niet en stont te imputeeren haere negligentie, die sulcx niet en hadden laten annoteren ende daer oock niet ouer behoirden vercort te worden, dewijle hij ter goeder trouwen als met luyden van eere ende aensien, alleenlicken door woorden gehandelt hadde, vastelicken op tgeene sij hem toeseyden vertrouwende. Derhaluen hij oock niet en conde dencken dat sij tselue mosten achterwegen gelaten hebben, duerdien sij doen seyden van meeninge te wesen voortaen geenen Admirael meerder gagie te geuen ende alsoo het onnodich geacht hadden om aengeteyckent te worden, daer bij voegende dat hem niet en conde in de wege sijn de qualiteyt vanden Admirael Matelieff, die sij allegeerden een Bewynthebber te sijn ende dat daer ouer hem meerder gagie als andere mochte toegeleyt worden, dewijle simpelicken geconditioneert ende versproocken was, dat ingevalle den naervolgenden admirael meer maentgelden bedonge, hij insgelijx soo veel soude hebben ende genieten, sonder ander exceptie vande qualiteyt ofte last die dselue soude mogen hebbe daer bij te doen, beneffens dien considererende dat den voorsz. Matelief doen als Admirael inden dienst vande Compaignie ende niet als bewynthebber gevaeren was, oock dat hij remonstrant geen weyniger dienst als eenighe soo voor als nae hem geweest sijnde, dselue gedaen en hadde. Euenwel sijn dselue allegatiën ende redenen sonder eenige vruchten bij de H. Bewynthebberen te doen gepasseert ende met dooue ooren aengehoort geworden, daeromme den remonstrant hem grootelicx vercort vyndende ende nochtans geensins van meeninge we-

sende sijn recht met lange processen te vervolgen, ofte het ongelijck dat hem aengedaen wort met meerder moyten te beswaren, heeft geen naerderen wech geweeten als hem tot V. E. H., wien meede de saecke ten hoochsten is aentreffende, te addresseeren, demoedelicken versoeckende dat H.H. gelieuen voor hem remonstrant aende voornoemde Bewynthebberen te intercedeeren, ten eynde sijnen dienst met eenighe billicke ende eerlicke recompense als de redenen meede brengen geloont mogen worden. Immers dat het geene hem soo deuchdelicken ende sonder eenighe controuersie is competeerende alse sijn de nagelen hem bij de Ambonesen vereert, mitsgaders hem suppliant van de maentgelden toegeseyt, sonder verder moyten hem mach volgen, te vreeden sijnde ist noot het juweelken, bij hem inder manieren als voor verhaelt vercregen, haer luyder noch te restitueren sulcx hij dat ontfangen heeft. Verhoopende dat deese geluckige tijden, wanneer Godt almachtich deese landen soo hoochgelicken heeft verheuen, niet en sullen met alsulcke vlecken als ondancbaer- ende ongerechticheyt sijn, aen eenen die hem in alder manieren soo getrouwelicken ende met soo grooten vordeel van sijn vaderlant ende de Oost-Indische Compaignie gequeeten heeft, besmet worden, dwijle het fundament van alle welgestelde regieringe inde rechte belooninge ende straffinge des goets ende quaets, waer toe V. E. H. met soo hooge macht ende authoriteyt van Godt gestelt sijn, is consisteerende, daer van de exemple tot groot vordel in toecomende tijden connen getrocken worden.

Dwelck doende etc. [1])

---

1) In de Resolutien der Staten Generaal vinden wij op 11 Aug. 1611 aangeteekend: „Is gelesen de requeste van Steven van der Hagen, de compaignie van O. I. gedient hebbende als admirael, ende goetgevonden dat men die sal recommandeeren aen de XVII Bewinth.

VI.

Cort verhael van 't geene bij den Admirael Steuen vander Haghen tot Ambonen met de Portugesen ende Jesuyten gehandelt is.

Ingevalle padre Massonio ende eenighe van de principale portugesen in Europa waren ende die heeren Bewinthebberen die moyten geliefden te doen aen haer te scrijuen, ende dselue geloue te geuen int geene sij van den Admirael vander Haghen ende sijne handelinge in Ambona weten te getuygen, men soude sonder twijfel vuyt de conferentie van 't selue, met het geene bij hem soo mondelinge als scriftelicken verhaelt is genoch connen verstaen, wat de handel aldaer met haerluyden geweest is. Die soo menichmael waren vermanende datse met hem medelijden hadden, hem siende in soo groote moyten verwert dat se niet en wisten hoe hij met soo weynich behulps daer vuyt soude connen geraecken, want doen het casteel ouer aen den Admirael gegeuen was, soo heeft hij eerst bevonden wat moyten ende arbeyt het was soo een getroubleert lant, met soo verscheyde volckeren bewoont te vereenighen ende in ruste te brengen, daer de inwoonderen soo grooten haet ende partijschappe onder malcanderen waren dragende, als daer de Olisiuas tegens de Olilimas, dat sijn de Mahometisten tegens de Christenen, soo seer verbittert waren, dat het hoochnodich bevonden worden dselue tot vrintschap te brengen, soo die anders het geheele lant inde gronde bedoruen

---

van de O. I. Comp. ten eynde sij opte diensten des suppliants en de voordere redenen desselfs, in de voorsz. requeste verhaelt, favorabel willen letten ende den suppliant op zijne pretensie contentement geven." — In 1614 werd V. d. H. tot Raad van N. I. aangesteld.

souden hebben, sulcx dat geene vruchten nochte prouffijten daer off te verwachten stonden, waer toe ook het casteel hoewel met tselue soude mogen voorsien ofte gefortifieert hebben, niet ofte weynich soude hebben connen gehelpen. Waeromme voor hem goeden raet tot remedie van alle 't selue wel van doene was, soo de verstandichste commijsen van de vlote al doot of op haere verscheyden lagen ende vande andere weynich behulps conde trecken, die meenden met het verouëren van het casteel alles te wege gebracht te wesen, daer de meeste swaricheyt ende moyten noch aenstaende was, ende van hem versocht sijnde inde cayute, daer de Ambonesen bij 10, 20, iae 30 tseffens met groote confusie ende weynich resolutie haer saecken aen gauen ende vorderden, te willen blijuen, voor antwoort gauen datse al eenen dach ofte 2 daer geseten hadden ende het haer verdroot langer te blijuen, dwijle het saecken waren haer verstant te bouen gaende, dat den Admirael het wel alleen soude vuyt rechten, die ouersulcx in alle de moyten alleen is blijuen steecken ende wel een maent stadich met soo danighe hooftbreecken doende geweest met grote patientie, nu deene dan dandere parthije verhoorende ende in groote onverdraechlicke hitte, stadich het sweete affwissende, sochte met alle vruntschappe haer te vergelijcken. Waer ouer dvoorsz. Portugesen hun ook seyden te verwonderen ende niet gedocht te hebben dat den Admirael alles in dier voegen soude geappaiseert ende tot een goet eynde gebracht hebben, als die een yder parthije groot contentement gegeuen, haere scrifte seguros ofte sauvegardes selffs gescreuen ende watter voort nodich was bij hem selffs affgedaen hadde etc.

Sijn dan den 24en Februarij a°. 1605, daechs naer dat het casteel van Ambona ouer gegeuen was, twe

Jesuyten aen boort bij den Admirael vander Haghen gecomen, waer van de principaelste was genoempt padre Lorenzo Masonio, te Venetien geboren, ende presenteerden hem haere dienst daerse hem in mochte behulpsaem wesen, dât hij hunluyden oock int goet heeft affgenomen, het gevoelen hebbende dat se hem grooten dienst souden connen doen ende van veele saecke de gelegentheyt ende regieringe van het lant aduiseren. Dselue begonden voor eerst daer an te spreecken voor seeckere naturele Ambonesen, dat Christenen waren, in sommighe dorpen ofte vlecken wonende, diese seyden ouer de 70 iaeren bij de Portugesen geweest te hebben ende haer altijt wel ende getrouwelicken gedragen hadden als goede vasallen vande Coningen van Portugal, ende doen haer begeere te begeuen onder de subiectie ende gehoorsaemheyt vande H. Staten, ende sijne Excellentie, tot dien eynde voor haer begeerende perdon ende verseeckerheyt omme met haer wijuen ende kynderen weder in haere huysen daerse vuyt in het geberchte gevlucht waren, te comen wonen, dat hij hunluyden belooft ende vergost heeft, voorts op den Jesuit Massonio begeerende dat hij vorder sijn beste wilde doen omme alle de andere Ambonesen christenen door het lant verspreyt bij hem [te] brengen, dat hij se vrijlick ende seeckerlick wilde aennemen onder de protectie ende beschermenisse vande voornoemde H. Staten ende sijnen Prince ende haerluyden alsoo tracteren, dat se goet contentement van hem souden hebben, hetwelck oock den Jesuit Massonio belooft ende voort sijn affgescheyt genomen heeft met sijn compaignon nae lant varende.

Weynich daer nae is bij den Admirael meede aen boort gecomen eenen ouden portugees Diego Barbudo genoempt, met hem brengende veele vande principale hoofden ende Capiteynen vande steedekens ende dor-

pen, wesende alle christenen, die hij oock seer prees ende seyde die goet van nature ende haere Coningen altijt seer trou geweest te hebben, gelijck sij nu presenteerden ende begeerden voor trouwe vasallen ende onderdanen bij H. M. Heeren Staten aengenomen te worden, anders niet versoeckende dan dwijle sij christenen waren, sulcke te mogen leuen ende steruen met vrijheyt van conscientie, ende begeerden daer toe verseeckerheyt ende seguros bij den Admirael selffs onderteyckent, tot beschermenisse van haere wijuen ende kynderen, dat hun oick beloeft is, mits datse alle behulp ende dienst alse voorgaens de Coningen van Portugael gedaen hadden aen den Gouerneur van het Casteel, die van wegen de H. Staten daer soude gestelt worden, voort aen doen souden, het welcke sij alle blijdelicken beloofden nae te comen.

Den seluen dach is oock don Gaspar de Mello, die Gouerneur van Ambona hadde geweest, aldaer bij den Admirael gecomen, hem te voet vallende ende vergiffenisse biddende, daer bij seggende dat de Portugesen tegens sijnen wille ende danck het casteel hadden ouergegeuen, ende claechden seer datse alsulcken conincklicken plaetse so scandelicken hadden verlaten, de tranen van weemoedicheyt hem ouer de oogen lopende.

Den 25^{en} Februarij quamen ontrent 20 vande principale Portugesen int schip den Admirael besoecken, hem geluck biedende van sijne conincklijcke victorie ende biddende dat hij haer doch wilde bevrijden ende beschermen voor de Mahometisten, haere vianden, want sij verstaen hadden dat die van alle canten met haere corcorren aff quamen om haerluyden die verwonnen waren vuyt te royen. Den Jesuit Massonio is oock doen aldaer gecomen omme het scrift dat hij seguro noemden voor de Ambonesen, gelijck den voorgaen-

den dach belooft was, te halen, dat hem den Admirael screeff ende gaff, voorts den seluen vermanende de andere christenen die eertijts onder het casteel behoort ende gestaen hadden mede te brengen onder het gebiet vande H. Staten, ende meer andere dingen vande gestaltenisse ende gelegenheyt van het lant vragende, waer van hij oock seer goet bescheyt dede, seggende dat de Hollanderen veel stercker ende verseeckerder in die landen souden wesen als de Portugesen oyt geweest waren, omme dat sij nu alsoo wel de Mahometisten ende Heydenen als de Christenen ende Portugesen onder haer tot vrinden souden gebruycken ende trecken, die dus lange met malcanderen viantschap in alder manieren gebruyckt hadden, dwijle hij het iaer 1600 onder de Mahometisten converserende, de herten vande selue doen al sijn gemaeckt ende gewonnen hadde, sulcx dat se met de macht der seluer al veel souden connen vuyt richten ende te wege brengen.

Den 26^{en} Februarij quam padre Massonio weder aen boort bij den Admirael, met hem brengende 23 ofte 24 vande ouerste ende hoofden van verscheyden stedekens ende vlecken die altemael Portugesche Christenen waren ende met dselue gehouden hadden, daer onder waren twe Coningen, als van Quylan ende Soya. Naè dat hij al een poosken met dselue hadden gediscoureert soo die al meest tamelicken Portugees spraken, cregense seer goet contentement van hem ende gauen hun datelicken onder de gehoorsaemheyt ende subiectie vande H. M. Heeren Staten ende sijne Excellentie, belouende alle getrouwicheyt ende dienste dselue te sullen doen gelijck sij voormaels aen de Coningen van Portugal gedaen ende die ander hoofden met Diego Barbudo gecomen belooft hadden, met versoeckinge van de gewoonlicke sauvegarde ofte seguros te hebben.

Den 27en Februarij doen is den Admirael voor de eerste reyse aent lant ende het casteel gevaren, alwaer het woort Goods gepredict worden met danckseggingh vande naemcondelicke victorie, die Godt Almachtich hem voor sijne Meesters ende Heeren verleent hadde, daer voorts settende tot Gouerneur van het casteel ende den Archipelago van Ambona Frederick Houtman, omme tselue vuyten naeme vande H. M. H. Staten te regieren.

Den 1en Martij is padre Massonio met 6 ofte acht portugesen weder int schip bij den Admirael gecomen, hem biddende toch sijne beste te willen doen dat den generalen peys tusschen de Mahometisten ende Christenen mochte gemaeckt worden, soo de Mahometisten haer seer sterck vergaderen, waer voor sij groote vresse hadden, dewijle sij nu buyten het casteel wonende qualicken voor de selue bewaert waren. De Mahometisten quamen oock van alle de omliggende eylanden den Admirael visiteren ende vande victoire gratuleren, seer verblijt wesende dat se hem selues daer sagen, die haer doen vande Portugesen verlost ende gevrijt hadde. Ende den Capiteyn Hyto met de andere Ambonesche Capiteynen, seyden dat den roep door alle de eylanden soo groot was van sijne wedercompst ende veroveringe van Ambonen, dat die luyden van die eylanden ouer hondert mijlen weechs hem wilden comen besoecken ende de plaetse besien die haer soo lange in vrese ende bedwang gehouden hadde. Doen heeft men twe oude toorens, die te nae het casteel stonden, begonnen aff te breecken, daer veel volcx aen arbeyden.

Den 3en Martii voer den Admirael met sijnen Raet aen het casteel daer hij de Portugesen die blijuen souden den eedt van getrouwicheyt heeft laten doen, die ontrent 32 ofte 33 huysgesinnen sterck waren, haer

meede vermanende datse de 2 kercken te nae aen 't casteel staende met sommige huysen souden doen affbreecken.

Den 4en Martij heeft den Admirael veel volcx aen lant gesonden omme de twe thorens aff te breecken, ende oock bevolen aen Don Emanuel de Mello, Gouerneur vande Molucken, ende Don Gaspar de Mello, geweesde Gouerneur van Ambona met alle de Portugesen, datse haer souden gereet maecken omme binnen vier ofte vijff daghen te vertrecken, waer toe geordonneert worden de scheepkens Mosambique ende van Don Emanuel, omme dselue wech te voeren.

Den 5cn Martij heeft den Admirael sijnen schipper met noch eenich ander volck aen lant gesonden omme de twe kercken die te nae aen het casteel stonden met sommighe andere huysen aff te breecken, ende men continueerden noch met de twee toornen als voor geseyt te raseren.

Den 7en der seluer maent quam den ouden portugys Diego Barbudo bij den Admirael op sijn schip, met hem brengende den Coninck van Oma met eenighe van sijne ondersaten vergeselschapt, die denseluen Barbudo, sijn beste doende om in des Admiraels gratie te staen, als die verhoopte binnen Ambona, daer hij ouer de 40 iaeren hadde gewoont, sijn leuen te eyndigen, soo verre gebracht hadde dat hij hem onder de subiectie vande H. M. H. Staten begeuen heeft, den Admirael van wegen dselue heeren den eedt van getrouwicheyt doende ende alle diensten als voor van de andere verhaelt, belouende, oock meede vanden seluen sauvegarde ende brieuen van seguridade verwachtende.

Den 8en Martij sijn twe portugesen uen boort bij den Admirael gecomen, versoeckende dienst om met hem op de schepen te varen daer hij haer wilde gebruyc-

ken; den eenen van dien was genaemt Joseph Viana die wel 12 iaeren in Tidore gewoont ende daer getrout was, dese verhaelde veel vande gelegentheyt vn het fort Tydore, seggende dat hetselve niet wel vn ammunitie van oorloge versien en was ende daer bouen de 30 ofte 32 huysgesinnen der portugesen niet en woonden, oock dat hetselue bij Ambone niet en was te gelijcken, meynende dat als sij verstaen souden hebben het verlies van Ambona weynich resistentie souden doen.

Den 10en der seluer is den' Admirael aen het casteel gevaren, latende daer de trommelen slaen ende de soldaten monsteren, van alle de ouericheyt den eedt van getrouwicheyt vuyt den naeme vande Heeren Staten ende zijne Excellentie als Gouerneur Generael afnemende, maer hadde veel spels met de soldaten aleer sij haer daer toe wilden begeuen, seggende voor geen soldaten maer bootsgesellen aengenomen te wesen, dat haerluyder daer ouer gewelt geschiede soo men se daer wilde behouden, welcke propoosten bij de schippers geconfirmeert worden die haer daer inne waren sterckende.

Den 12en Martij, alsoo de twee schepen gereet waren daer de portugesen meede souden vertrecken heeft hij dselue portugesen doen aenseggen, dat se met wijuen ende kynderen mitsgaders allen haeren aenhanck vuytgesondert die gecommitteert waren omme te blijuen haer souden te scheepen maecken om tsanderen daechs smorgens te vertrecken, ende voorts heeft hij noch dien dach den generalen pays, daer [aen] hij dus lange met ouergroote moyt ende hoofsuer hadde gearbeyt, te wege gebracht, de Mahometisten met de Christenen van Amboina ende de omleggende eylanden met malcanderen vereenigende, daer van ten weder sijden scriften in Malais ende Portugees gemaeckt sijn.

Den 13en Martij sijn de oude portugesche Gouerneurs met 2 Jesuyten ende den prochiepaep bij den Admirael gecomen, hem bedanckende dat hij sijne gedaene belooften ende het accoort met hunluyden aengegaen soo wel naegecomen hadde, seggende sijnen naem ouersulcx door gantsch Indiën te willen verspreyen, daer en tegens haeren Generael Andreas Furtado de Mendoza grotelicx blamerende als die met sijne groote armade niet vuytgerecht en hadde dan des Conincx landen verdoruen ende hem niettemin toescreeff den titel van Conquistador del Sul, die hij met recht wel mochte vuytscrabben als die met meerder redenen den Hollantschen Admirael mochte voeren, ende hebben naer diergelijcke meer discoursen haer affgescheyt van hem genomen.

Den 14en Martij is den ouden portugees Diego Barbudo als voormaels weder aen boort bij den Admirael gecomen, met hem brengende de gesanten ofte gecommitteerden van het eylant Russillao [Noesa Laoet] ende Doulata [Oelat op Saparoea], gelijck hij lestmael met den Coninck van Oma aldaer sijnde belooft hadde. Deese waren altemael Christenen ende worden seer vanden portugees gepresen haer getrouwicheyts haluen, begerende voortaen onder het gebiet vande H. M. Heeren Staten ende haren Gouerneur van het casteel te leuen in alle gehoorsaemheyt ende tot sulcke diensten alse de Coningen van Portugael voormaels gedaen hadden, versoeckende meede tot dien eynde ende haere verseeckerheyt letteren van seguridade, den Admirael hoochlicken daer voor bedankende ende met verscheyde vervarsingen vererende.

Den 16en Martij sijn de Portugesen wech geseylt met haere wijuen ende kynderen in twe schepen daer all veel hondert sielen inne waren ende sommighe van die na Solor, maer de meeste nae Malaca souden seylen.

Den Vice-Admirael is doen oock met vijff schepen nae Tarnati geseylt om hem aldaer bij den Coninck te voegen ende met den seluen de vianden allen afbreuck te doen. Den selven dach maeckten den Admirael noch gereetschap omme met 2 schepen ende het jacht na Banda te varen ende aldaer de saecken met vrintschappe ofte met gewelt te slechten, dwijle deselue voor onse natie niet wel daer en stonden, soo vijff van de Hollanderen doot gesmeten ende den coopman Jacob de Bitter naer Lochou [Loehoe op Ceram] vertrocken was, van den welcken hij oock verstaen heeft dat de Tarnatesen ende Verannulesen met 15 corcorren gevaren waren na de Chrysten eylanden omme de inwoonderen allen affbreuck ende schade te doen.

Den 17^en^ derseluer continueerden noch die selue tijdinge vande Tarnatesen ende Verannulesen, waer ouer den Admirael eenen Bartolomeus Graef genaempt, wesende in dienste vande Magellanische compaignie, gesonden heeft met een welgemande canoa binnen doot omme dselue Tarnatesen te gaen soecken, ende haere hoofden van wegen de Nederlanderen aen te seggen datse van sulcke oorloge alse tegens de inwoonderen vande christenen eylanden moueeren souden afstant doen, dselue in ruste ende vrede latende wonen, dwijle die alle vasallen ende ondersaten vanden Coninck van Hollant waren, dwelck in verbont ende eenicheyt met den Coninck van Tarnate getreden was, dat daar doot de ondersaten vanden eenen oock beschermt behoirden te werden ende niet verdoruen bij den anderen etc.

Den 18^en^ Martij den Admirael aen lant wesende, quamen aen hem de portugesen versoeckende datse haere huysen op een verseeckerder plaetse mochten versetten, alsoo sij grotelicx vreesden ende sorchden dat de Mahometisten, die met hoopen bij het casteel

quamen wonen, haer op een nachte onversiens mochten ouer vallen, waeromme hij, die tot die ure noyt den tijt gehadt hadde omme het lant ende de stadt te besien, met soo veele swaricheyden ende difficulteyten daechlicx ouerlast sijnde, met den Gouerneur van het casteel doen is gaen wanderen, ende bevont de stadt seer fray ende plaisierich gelegen, daer nae de portugesen huysingen ende kercken besiende, sach dselue wel lustich rontomme met cocosnoten beplant, de playne was oock wel groot ende de kerck nae de gelegentheyt van het lant wel gebout, daer den Jesuyt Massonius sijn regiment, tamelicken groot sijnde, dicht bij hadde.

Den 20^{en} der seluer maent den Admirael in het casteel wesende, soo quamen die Portugesen clagen ouer de Nucinivels, dat bittere Mahometisten sijn ende altijts haere vianden waren geweest, dat dselue met menichten onder haer quamen wonen, waer ouer sij voor quader beducht sijnde, versochten dat hij daer inne wilde remedieren, sulcx dat se naemaels geen ongeluck en vernamen.

Den 26^{en} Martij is weder den Admirael aen lant gevaren ende aldaer den ouden portugys Diego Barbudo ontbooden, den seluen makende aldaer regidor ouer de inwoonderen ende Juan del Mora Juge ofte richter, eenen Japanese Algasil ofte onderschout, welck officie van oudts bij die natie bedient was geweest, ende den Raet hadde voor goet gevonden dat dselue regieringe voor een tijt soude continueren.

Den 28^{en} derseluer dede den Admirael sijn schip gereet maecken om nae Banda te seylen, daer inne nemende alle de beste ballcken ende houtwerck vande groote kercke gecomen, omme daer van tot Banda goede vaste huysingen te bouwen, wanneer alle de princepale Portugesen met de Jesuyten hem hebben

comen adieu seggen ende goede reyse wenschen. Ende dat was de leste reyse dat den Admirael met Portugesen ofte Jesuiten gesproken ofte gehandelt heeft. Waer vuyt ende vuyt alle het voorgaende mijne heeren Bewinthebberen lichtelicken sullen connen verstaen ende bemercken wat schijn van waerheyt het is hebbende tgeene hem nae geseyt wort, dat hij met de Jesuyten gebiecht, bij de selue haere missen gehoort ende haere sacramenten gepartipiceert soude hebben, niet anders dan ofte den seluen alleenlick om sulcx daer gecomen ende so periculosen reyse aengenomen hadde, ende de Jesuyten tot sulcken eynde aldaer gesocht, het welcke, behaluen dat de gesintheyt vanden Admirael doen heel wijt daer van was, soude evenwel ridiculeus ende onbequamelicken van eenen alsoo gesint sijnde, op die plaetse ende ten sulcken aensien geschiet wesen, daer bij doende dat de menichfuldige occupatien ende tegenwoirdige swaricheyden, eenen die sijn eere wilde betreffen ende last nacomen daer wel anders coste ende mochte werck geuen, als hem met sulcke exercitien van leedighe ende geruste menschen te bemoyen.

VII.

(Journaal van Steven van der Haghen, voor zoo ver aanwezig.)

21 Nouember 1604. Tlant Ceylon gesien hebbende dede den Admirael sijnen Crijschraedt vergaderen, om te resolueren off men met die vlote voort soude duer seylen dan off men tlant soude aensoeken, want men in grote sorge waren dat men die strate van Melaca niet wel soude connen beseylen, ouermids dattet ooste moussoen begon te lueteren ende die wint begon te met op te waijen wt den oosten, doch worde geresol-

ueert dat men soude gaen ankeren voor een bewoonde vlecke dimen voor wt sach leggen, daerment heeft geset op 10 vadem geset leggende, so liet den Admirael den ouden gevangen portugys, die voor Calicuth met die galeotte gecregen was, wt het schip Amsterdam halen, die hem vraechde wattet voor een vlecke ofte stadt was daer hij voor lach. Den portugis antwoorde dattet Colombo was, die principaelste plaetse ende fort dat die portugisen in Ceylon hadden. Ende vraechde hem voort na alle die gelegentheit ende van hoeveel volcx datter in lagen, hij antwoorde datter ontrent 400 portugesche soldaten inne lagen, ende datter eenige duisent Indiaensche Christenen woonden diet met die portugisen hielden.

Ende also den Raadt vergadert was so worde bij die meeste gestempt datmen daer wel eere genoech soude behalen, dat men met die vlote alsulck een plaetse ende fort als Colombo was sochten te conquesteren. Also bijcans den geheelen Raedt die sake also verstonden, datmen wel vermocht na wt wijsen [van] die sekrete instructie dat werck bij de hant te nemen, also in die sekrete instructie staet dat men in Ceylon niet langer als vijff ofte ses dagen soude blijuen leggen, ten ware dat men daer eenige markelicke profijten sagen te doen, so worde bij den Raadt dat van markelicke profijten verstaen, ende genoech geseit was, datmen die stadt ende sterckte van Colombo wel mocht aentasten. Dwelck den Admirael geheel anders verstondt, ende ouersulcx in geenderley maniren daer thoe verstaen wilde, want hem docht van alsulcke markelicke profijten veel gesiender was, te connen veranderen in markelicke schade, want als bouen geseit is, dat men so een plaetse soude aentasten, daer niemant van alle die gene die indie vlote waren eenige kennisse van hadde, dat men die vlote daer so slechtelicken sonder fonda-

ment so groffelicken soude perikliteren ende in hasart stellen, waerdoor die conqueste vanden Archipelago van Ambona ende andere plaetsen soude moeten nalaten, daer den Admirael alleen die beste kennisse van hadde hoe grotelicx die E. M. H. Staten Generael, sijne Ex^e^ ende die Oostindische Companie daer aen gelegen was. Waer door veele woorden om gingen tusschen den Admirael ende den Crijschraadt, die haer seyde dat hij Admirael was, die alles wederom te lande comende soude moeten verantwoorden. Waer door hij tot sulcx niet en wilde verstaen, noch oock wt die instructie niet beuinden conde dat men sulcx vermocht te doen, ende nadenmael dat hij beuont meest al den Raadt gesint waren sulck verkeert werck bij de hant te nemen, so versocht den Admirael vanden Raadt een schrift van haer allen onderteikent, daer inne verhaelt datse den Admirael ontlasten van alle swaricheit die hem door sulcx soude mogen opgeleit werden, ouercomende daermede dat hij hem voor die E. M. H. Staten Generael, sijne Ex^e^ ende die Oostindissche Companie soude mogen verdedigen ende verantwoorden, ende hij sulcx van haer hebbende, so wilde hij geerne die eerste wesen om die lanttocht te doen, want hij seyde sijn lijff ende leuen niet lieuer en hadde als een ander tsijne. Daer op datse altemael stille swegen sonder ymant daer op te antwoorden. Ende dit was nu die derdemael dat den Admirael sulcx van sijnen Crijschraadt bejegent was, die hem gesocht hadden te persuaderen ende embaraseren met onnodige onprofitelicke ende onbeuolen conquesten, die eerste reyse voor Mossambique, die tweedemael voor Cannor ende die derde mael voor Colombo. Maer twas al een andere sake die haer moueerde tot sulcx; dat waren die gene die voeren op die schepen die gedestineert waren te varen tot Patane ende Bantam; die

selue hadden een groot weersin in die Ambonsche ende Molucksche reyse, daeromme hingen se aen malcanderen, om den Admirael te persuaderen tot die voorsz. saken, om vandie Ambonsche ende Molucksche reyse ontslagen te wesen. Ende also met dese sake doende sijnde, so quam een van die sloepen aen boort brengende een gevangen indiaen, van San Thome geboren, dise gecregen hadden wt een pangay dise aen strant gejaecht hadden, daer die portugisen wt ouer 't boort gesprongen waren, swemmende na lant. Den Admirael examineerde ende vraechde den indiaen van alle gelegentheit, die oock seyde datter in Colombo lagen vier hondert portugisen ende datter woonden ontrent 6000 christenen indianen, dwelck met het seggen vanden ouden gevangen portugis ouer een quam. Ende alles voort ouerleggende tusschen den Admirael ende sijnen Raadt worde geresolueert dat men met den eersten voort lopen soude met die vlote naer Achyn, Malaca ende Johor, ende van daer naer Ambona ende Moluken, om aldaer beter ende profitelicker saken bij de hant te nemen, als van Colombo wel weesen soude.

31 December. Doen quam den Admirael weinich voorde middach met die vlote tot Bantam op die rede daer hij tjacht Medenblick vondt, dwelck daer maer acht dagen gelegen hadde, ende den Admirael verstondt daer hoe alle saken geheel Indien duer al stonden, als oock mede vant qualick varen van Sibolt de Weert met de sijne die in Ceylon al doot gesmeten waren, waer ouer dat den Admirael nu verstondt waerom dat den Samorijn Coninck van Calicuth hem dien nacht doen hij bij hem was so dickmael waerschoude dat hij doch met sijn vlote in Ceylon niet aenlopen soude, seggende die Hollanders aen dat lant niet veel aengelegen was, ende dat hij soude sijne reyse vorderen sonder aen Ceylon aen te lopen. Ende dat

den Samorijn noch ymant vande sijne noit ... den Admirael te kennen hadden gegeuen vande moort die in Ceylon geschiet was, schijnt sulcx verswegen ende sekreet hebben gehouden, omdat hij met den Admirael selff mondeling heeft willen spreken, want hij gedocht hadde den Admirael sulcx wetende dat hij hem so lichtelicken niet en soude hebben aen lant gecregen.

Ende die engelschen van Bantam quamen aenboort, vraechden na brieuen, die haer gegeven worden, daerse seer blijde om waren.

2 Februario 1605. Den Admirael te reede leggende onder tbuffels eylant, quamen die officianten van alle die schepen ende presenteerden hem van elck schip een request, die altemael waren van eenen teneur ende inhoudt, ende gauen den Admirael daer in te kennen dat sij luyden met alle tvolck vande vlote verstaen hadden ende sagen aen alle preparatien die hij gemandeert hadde te doen ouer die vlote tegen het aencomen van Ambona, om dat te conquesteren, dat se geen soldaten en waren maer bootsgesellen ende daer voor haer verhuert hadden, ende niet gehouden waren eenige landen, steden, casteelen noch sloten te hellepen winnen, ende daerom waerschudese den Admirael nu eer dat hij voort seylde om alsulck werck bij de hant te nemen, ende bij aldien hij haer tot sulcx emploieeren wilde so begeerdense versekert te wesen van hare maentgelden ende wilden oock weten wat se voor sulck exploot hebben souden voor haer deel. Den Admirael die hadde een grote verwonderinge in dese sake, want doen hij voor Mossambique, Cananor ende Colombo lach, doen wildense wonder doen sonder van eenige dier gelijcke sake te vermanen, maer nu 't comen sal daer men haer wel te wercke sal stellen, soeken nu diergelijcke crakelen ende wtvluchten, dwelck den Admirael al een groot achterdencken geeft,

datter al andere sijn als officianten ende bootsgesellen, die haer met dese sake mengen.

16 Februario. Het onverstant dat het volck van die vlote tegen den Admirael voorgenomen heeft, hebbende tot desen dach geduirt, tselue is nu tot volcomen contentement van weersijden ter neergeleit, ende hebben belooft den Admirael niet te verlaten tot der doot thoe, met conditie dat hij hare requesten soude schueren ende te niet doen, dwelck hij oock voor haer ogen gedaen heeft, met belofte, ouer comende, voor haer ten besten spreken soude.

Den 6en Martio 1605. Alsomen genoech verstaen hadde dat die Hollanders saken inde eylanden van Banda niet wel en stonden, ende die Bandanesen vijff man van die Hollanders die daer gelegen hadden doot hadden gesmeten, waer door van die Oostindische Companie wegen daer niemant en was handelende, den Oppercoopman Jacob de Bitter met sijn volck van daer vertrocken, die hem onthielt tot Louho tegen over Hitto inde handelinge van nagelen, daer hij tot het innemen van Ambona weinich bedreuen hadde, want die nagelen moesten al aen die Portugisen comen; also dattet aldaer sonder tveroueren van Ambona tsop die colen niet soude weert geweest hebben om daer leggers op die nagelen gehouden te hebben, ende die twe Engelsche schepen die waren van Hitto verseilt, waer van dat men seyde het eene naer Banda ende het ander na Ternate ofte Tidore geseilt waren, door welcke oorsake dat bij den Admirael ende sijnen Raadt voor goet gevonden ende geresolueert worde; dat men die vlote soude verdeilen, te weten dat den Admirael met sijn schip, met het schip Hoorn ende Duiffgen soude naer Banda lopen. Het Duiffgen voor haer gesonden, om aldaer die Bandanesen wederom tot handelen te brengen ende een ander Oppercoop-

man daer te laten met volck; ende oft sake waer dat die van Banda niet wel en wilden, dat men haer daer thoe met gewelt soude dwingen, also die Oost-Indische Companie grotelicx aen die negotie gelegen was ende geschapen die Engelschen daer geheel sacht in die negotie te comen tot groot achterdeel van die Hollanders daer die Bandanesen doen niet veel om gauen al bleuen se wech.

Ende den Viseadmirael met vijff schepen, bij namen Dordrecht, Amsterdam, Westvrieslant, Gelderlant ende Medenblick, soude daer meede naer die Molucksche eylanden seylen, om aldaer met den Coninck van Tarnati te handelen, ende offt sake waer dat daer eenige Engelschen waren, diemen wel wist dat sochten onse handelinge ende negotie te bederuen, dat hij die oock so veel hij conde wederom sonde in die weege sijn, ende daer met den Coninck van Tarnati sijn beste om het fort van Tidore in te nemen, bij aldien dattet doenlicken ware.

Den 5en Julio doen voer den Admirael te Ortatan aen lant, geacompanieert met 40 moskettiers, daer hij beroepen hadde alle die hoofden ende principale van alle die steden van deylanden van Banda; daer comende vont hij al eenige die hem saten te wachten; weinich daer naer so quamen alle die andere wtgenomen die Sabandars vande steden Lontoor ende Labetaca, maer daer compareerden vier vande principale orankais, die welcke wt gauen vande Sabandars gesonden te wesen als volle macht hebbende van haer, ende waren genaempt den eenen Lebe-Benjamin, wesende een van hare principale papen in wiens dochter bruiloft den Admirael geweest hadde, den anderen Atti Meri (?) alias grote Capitein van Banda den derden was genaempt Lebe-Baquer, wesende een paep, met noch eenen anderen; die eerste twee waren van

Lontoor, die andere van Labetaca. Ende alsoot tijt worde dat men soude gaen sitten om indie saken beginnen te negotieren, daerom die vergaderinge geschiet was, doen sochten die van Lontoor ende Labetaca wtvluchten, seggende dat se begeerden hare Sabandars daer present te hebben, ouer sulcx versochten consent die Sabandars te gaen halen diese seyden dat bij malcanderen waren te Lontoor, dwelck een clein halff wrken gaens van Ortatan leit; maer den Admirael die al gewaerschout was van hare intentie, dat was heen te gaen ende niet wederom te comen, antwoorde haer als dat hij wel mindere boden hadde om die Sabandars die wete te laten doen, waer thoe hij sont Claes Luertsen; daer en tusschen die vier mannen van Lontoor ende Labetaca sochten al om wech te gaen ende niet weder te comen ende hare Sabandars oock aen te seggen datse niet comen en souden, want sij waren doodvianden vandie gene die vergadert waren, ende en begeerden daer niet bij te wesen. Den Admirael gesien hebbende dat die vier hooffden van Lontoor ende Labetaca niet anders sochten als om wech te comen, so liet hi haer omcingelen van die moskettiers, die haer in bewaernisse hielden. Ende Claes Luertsen di quam wederom van Lontoor met antwoorde dat die Sabandars niet comen en conden, ouermits seyden datse sieck waren geworden, welcke sieckte haer corts aengecomen was, dat so veel was te seggen dat se niet begeerden te comen, daerse die dagen te voren den Admirael onboden hadden datse sonder foute souden compareren want se veel ende grote clachten tegen die andere hoofden hadden in te brengen. Die vier gevangens horende die antwoorde die Claes Luertsen brocht van hare Sabandars versochten seer instantelicken vriheit datse mochten na Lontoor gaen, want seyden dat se haer wel wisten te doen comen, maer

den Admirael die haer wel kende ende hem van andere principale Bandanesen al lang te voren geseit was, datter int lant van Banda ontrent acht ofte thien belbinders waren die tlant in roeren hielden, waer van dese vier wel van die principaelste waren, ouer sulcx en wilde hij haer niet laten gaen maer haer luiden als gevangens meede aen boort voeren ende haer in die ijsers sluiten.

Ende gesien hebbende die onwillicheit van die van Lontoor ende Labetaca ende datter niemant meer comen en soude, begeerde den Admirael dat se altemael souden gaen sitten, ende aenhoren waerom dat hij dese vergaderinge hadde beroepen, haer verclarende dattet niet en was om saken die Hollanders aengaende noch tot haer profijt streckende, maer dat hij sulcx meer gedaen hadde door begeeren van eenige principale Bandanesen, die geerne gesien hadden datter rust ende vrede in lant ware ende in goede eenicheit mochten leuen ende met malcanderen omme gaen als broeders ende niet in continuelen crijch ende oorloch malcanderen in den gront bederuende, gelijck se te voren gedaen hadden. Waer op den Coninck van Wayer, wesende een bedaecht ende verstandich man, die Hollanders wel thoe gedaen, antwoorde nademael datter noch twee Sabandars gebraken, die van Lontoor ende Labetaca, also dattet nu so veel was als een corpus sonder hooft, sonder die welcke hij seyde dat men niet besluiten en conde, den Admirael vrij al wat verstoort sijnde dat die van Lontoor ende Labetaca niet gecompareert waren, die welcke den Admirael als voren ontboden hadden sonder foute comen souden, dat nu anders blijckte als luegenaers beuonden worden, want den Admirael gaerne die vrede gemaeckt hadde tusschen huer luyden, alsoot te duchten stont so haest hij wech ware dattet lant wederom in oorloge ende

die steden tegen malcanderen ouer hoop tot bederfenisse van haer allen soude strecken, alsoock mede schade voor die Hollanders, want so lange den Admirael daer present was hieldense haer stille, ende dat door vreese dat hij niet deene partie ofte dandere toe vallen soude, om also die eene partie verdreuen hebbende lichtelicken voort meester van dander soude blijuen; sij en waren so slecht niet ofte connen haer sulcx wel inbeelden.

Ende also den Admirael sach datter voorder indie sake niet te doen en was door foute vandie van Lontoor ende Labetaca, so bedanckte hij alle die andere hooffden vandie steden van Banda die daer present waren voor dat se gehoorsaem geweest hadden ende seyde haer dat hij nu wel gesien hadde wie die gene waren die Banda sochten te bederuen ende in oorloge houden, dwelck die van Lontoor ende Labetaca waren, dat die daer eenige profiten wt sochten te halen.

Ende alsoot tegen den auont ginck stont den Coninck van Wayer op met die andere hooffden van Banda, bedanckende den Admirael seer voor die grote moyte die hij dede om haer lant tot eenicheit ende ruste te brengen. Ende versochten consent om te mogen vertrecken elck na sijne stadt, also die sommige al verre te gaen hadden, maer den Admirael die gaff haer eerst te kennen dat hij die viere van Lontoor ende Labetaca wilde mee nemen na sijn schip als gevangens, ende dat om oorsake datse die oproervincken ende muitmakers vant lant Banda waren, die althoos veel quaet rockenden, daer se tlant door in oneenicheit ende in oorloge sochten te houden, daer se haer profijt mee deden, ende ten anderen, dat se aen de Hollanders noch al veel schuldich waren ende niet en betaelden; daer den Coninck van Wayer ende den Sabandar van Nera

op antwoorden, dat sij luyden oock noch aendie Hollanders veel schuldich waren, daer op den Admirael haer weederom seyde dat die schulden die oorsake so seer niet en waren, maer datse di Sabandars van Lontoor ende Labetaca geraden hadden datse inden Raadt niet compareeren en souden, maer datse souden thuis blijuen, waer door datse den oorloge soeken op een nieu te beginnen naderhant den Admirael vertrocken sal wesen.

Den Coninck van Wayer, den Sabandar van Selamma met die andere hoofden vant lant, aenmerckende dat den Admirael enckelicken met die gevangens na sijn boord thoe wilde, begonnen hem al gelijckelicken te bidden ende te smeken, dat hij doch sulcx niet doen wilde op alsulcken tijt ende stondt, ouermids seydense dat hare partie die van Lontoor ende Labetaca seggen souden dat sij luyden die oorsake daer van waren die welcke den admirael sulcx ingegeuen ende geraden hadden; dwelck doch luegen soude weesen, want sij luyden van sulcx niet geweeten hadden ende in die sake gans onschuldich sijn. Om welcke oorsake den Admirael, aensiende dat den Coninck van Wayer ende die andere Sabandars, datse die sake so ernstich dreuen ende meenden, gaff haer voor antwoorde dat hij al veel voor haer doen wilde ende die gevangens wel ontslaen wilde, maer dattet selue moeste wesen met conditie, te weeten dat den Coninck met die andere Sabandars souden voor haer moeten borge blijuen, om oft tsake ware datset hier namaels wederom verkerfden ende haer qualicken droegen, datse die selue in sulcken gevalle wederom souden leueren int gewelt vanden admirael. Den Coninck van Wayer met die andere Sabandars sulcx verstaende begonnen met malcanderen te spreken ende te raden, so alst scheen op die conditie daer niet geerne aengecomen hadden,

maer die gevangens merkende dat den Coninck van Wayer met die andere Sabandars daer al swaricheit inne maeckten, die begonnen haer seer te bidden, stekende die gevouwen handen bouen haer voorhooft, begerende datse doch wilden hare borgen blijuen ende beloofden grote beterschap ende goede luyden te weesen, ende belooffden oock mede datse die oude weeckmarckt van Ortatan, diese van daer geleit hadden te Lontoor, datse die selue een Saterdach thoecomende weederom souden restaureren te Ortatan, gelijck die van ouds daer behoort ende datse een saterdach thoecomende daer wederom gehouden soude werden sonder foute.

De Coninck van Wayer met die andere hoofden accordeerden ende gingen die sake aen ende bleuen borge op die conditien voorsz., ende dat gedaen weesende ontsloech den Admirael die gevangens die welcke bij hem quamen, stekende die gevouwen handen om hooch, ende bedanckten hem seere, seggende Heer Admirael gaet daer in Banda alsulcken faem van ons dat wij die muitmakers ende die quade vant lant sijn, so sullen wij ons voortaen also quiten ende inden dienste vandie Hollanders also dragen dat men sulcx niet meer van ons sal hebben te seggen, ende waren seere verblijt datse ontslagen waren, ende die Raadt scheyden met conditie als een saterdach thoecomende wederom tot Ortatan bij den anderen te comen, daer die van Lontoor ende Labetaca belofte deden die eerste daer te comen.

9en Julio. Doen quam die sloepe vant schip Hoorn van Ambona in Banda tegen stroom ende mousson op laueren, met brieven vanden Goeverneur van Ambona, brieuen vanden Oppercoopman vant schip Hoorn, den Admirael latende weeten als dat den schipper Jan Cornelissen Auenhoor overleden was, ende den inhout

vandes Goeverneurs brieuen meldden al droevige tijdinge, latende den Admirael weten dattet int casteel seer qualicken gestelt was ende dat door generale muiterie ende rebellie vandie soldaten, die welcke op haren Goeverneur, Capitein noch officianten op niemant meer en pasten, dwelck een seer droeffelicke sake voor den Admirael was om horen, die begon te sorgen dat door sulcx sijn geconquesteerde lant ende casteel hem wel weederom mocht ontslippen, want den Goeverneur vermaende in sijnen brieff, bij aldien den Admirael daer selue in persoon met den eersten niet en quame ofte eenige andere middelen schickte om tvolck te contenteren, dattet volck alletemael haer verstroijen souden, latende het casteel ledich leggen, ende worden alle dagen hoe langer hoe moetwilliger, ende hadden alle haer victalie daerse meede geprovideert waren voor ses maenden pro rato, gelijck men in die schepen rantsoeneerde, alle welcke victalie se vernielt hadden in min als drie maenden; niet tegenstaende so gaff den Goeverneur daer en bouen alle tvolck ijder man ter weke elff pont rijs ende ontrent 18 stuivers aen gelt, maer raesden ende rebelleerden noch al euen seer, om den Goeverneur ende alle haer ouericheit moe te maken, die welcke door sulcx doende den Admirael niet min soude connen doen als haer altemael mee nemen ende verlaten tgewonnen lant. Ende also den Admirael noch veel goets te laden hadde, so en conde hij so ouer hol ende bol met sijn halue geladen schip niet verseilen, latende die halff van die ladinge achter, so schreeff hij datelicken aen den Goeverneur antwoorde, ende oock meede een memorie die welcke den Goeverneur aen die soldaten vant casteel soude voorlesen die welcke haer tot een goede vermaninge ende confortijff soude dienen, haer beloofden met den eersten bij haer te wesen ende in alle

wel sonde versien, met welcke brieuen die sloepe al datelicken wederom aff gevaerdicht worde, die wederom seylde voor die wint naer Ambona.

10^{en} Julio. Doen voer den Admirael tot Nera aen landt om oorden te stellen dat die vergaderinge tot Comber mochte gehouden werden ende niet tot Ortatan, om dieswille dat hij gevoelde dat die van Lontoor ende Labetaca noch niet wel en wilden, ouer sulcx wilde hijse affsnijden ende haer sluyten buiten die generale vergaderinge voor weederspanninge ende quade geesten.

13^{en} Julio. Doe en is den Admirael met sijn trompetters ende moskettiers nadie stadt Comber gevaren, daer die ouericheit, hooffden ende edelen vergaderden, behaluen die van Lontoor ende die van Labetaca, die welcke daer niet beroepen en waren om oorsake als voorseit is. In welcke vergaderinge heeft den Admirael den Oppercoopman Heyndrick van Bergel met alle sijn volck, die daer neffens hem blijuen souden, aen alle die voorsz. hoofden hertelicken gerecomandeert, datse hem met de sijne souden houden in hare bewaringe ende beschermінge, ende haer doch souden in alle gerechticheit voorstaen, dwelck sij altemael van harten beloofden te doen, ende daer worden oock gestelt ende gemaeckt die prijsen op alle die soorten van cleetgens ende oock meede hadde den Admirael sekere geconcipieerde artikelen, die welcke daer int collegie werden voorgelesen, die welcke haer wel aen stonden, om tusschen die Hollanders ende Bandanesen onderhouden te werden, ende van weer sijden souden onderteykent werden, diese seyden also wel waren ende datse een saterdach thoecomende souden tot Selamma vergaderen, daerse die arthikelen souden onderteykenen, maer die vanden Raadt maeckten eenige woorden, om Claes Luertsen

daer noch een jaer ofte twee te houden int lant, dwelck haer den Admirael aff sloech, maer schonck in teyken van vrientschap voor den armen van Banda behaluen aen die van Lontoor ende Labetaca achttien hondert gantan rijs, dwelck is ontrent twintich duisent pont, waer door die gansche vergaderinge seer blijde om waren, ende bedanckten den Admirael seer voor die gifte, ende haer worde noch voorgeset drie schotelen met opium, dwelck sij luyden onder malcanderen deylden, welcke opium die menschen voor een gewoonte hebben daer dagelicx wat aff te eeten, ende die dat aengewent hebben connen dat niet wel onberen, maer dat selue soude voor die Hollanders wel vergiff weesen. Ende daer meede nam den Admirael van den Raadt sijn affscheit, die welcke versochten aen hem dat hij doch wilde drie van sijne groffe stucken geschut int schip doen affschieten tot een teyken dat den Raadt van Banda met den Admirael so wel genegotieert hadden ende dat alle saken tot een goet effeckt ende tot een goet eynde waren gebrocht, ende ter eeren vanden Raadt ende tegenwoordige vergaderinge, so liet den Admirael die trompetters blasen ende alle die moskettiers elck drie mael affschieten, ende weynich daer naer worden die drie schoten int schip affgeschoten.

Ende voort nam den Admirael sijn reyse aen te voet langes strant tot aen sijn sieckhuis, ende worde geaccompaneert van een Africaens coopman van die stadt Fes geboren, genaempt Habyb, die seer goet portugys sprack, ende van noch eenige Bandanesen, met die welcke desen Habyb al wat geckte om dieswille datse voor dese tijt plegen te seggen die Hollanders te goet waren ende dat haren hont niet bijten en conde, wat dunckt u nu daer off, sij hebben die Portugisen wel wt Ambona verdreuen, ende duruen die

principale van Banda wel wt uwen Raadt nemen om die als gevangen in hare schepen te voeren, ten ware door u bidden ende smeken soude al geschiet hebben, ende hebbende Ambona connen veroueren, wat soude Banda doen alse wilden, ende diergelijcke propoosten meer, daer op die Bandanesen seyden datse die Hollanders niet verthoornen wilden, want se nu genoech gehoort ende gesien hadden alster op aen quaem, dat die Hollanders haer bang genoech souden maken.

Volghen die artikelen ende puncten vant accoort dwelck tusschen den Admirael Steuen vander Hagen ende alle die Ouericheit ende Raden vandie eylanden van Banda gemaeckt sijn ende van weersijden onderteykent.

Inden eersten is geaccordeert ende besloten te Ortatan onder den groten boom, daer van ouds die gewoonte is die generale vergaderinge te houden, dat die Hollanders ende Bandanesen, een yegelick van haer luyden sal sijnen Godt dienen na die gratie ende gaue die haer vanden Heere verleent is, sonder malcanderen om sulcx in eenigerley wijse pogen te beletten, misseggen ofte een quaet hart thoe dragen, daer wt dat soude mogen spruiten eenige viantschap, haet ofte groot quaet, maer ter contrarie sullen malcanderen in alle vrientschap bejegenen ende die reste sal men Godt Almachtich beuelen.

Item so belouen alle die hoofden ende ouericheden vandie steden vant lant Banda, als oock mede die hoofden vandie eylanden als Pulo Way, Pulo Run ende Rossamgijn, datse den Hollandschen Oppercoopman Heyndrick van Bergel met alle sijn volck onder sijn gebiet staende, sullen onder hare bewaringe ende bescherminge houden ende in alle gerechticheit voor

staen, niet thoe laten dat hem ofte ymant vande sijne, tware van Bandanesen ofte eenige wtlandsche vianden, eenich quaet ofte letsel souden mogen aengedaen werden, maer sullen voor haer sorge dragen, gelijck doen souden voor haer eygen vrouwen ende kinderen, opdat haer geen ouerlast en geschiede.

Item so belooft wederom de Oppercoopman Heyndrick van Bergel met sijne Hollanders ende andere natien in sijnen dienste wesende, bij aldien datter eenige vreembde vianden quamen om Banda te beoorlogen ofte beschadigen, dat hij met sijne macht na sijn vermogen tlant sal assisteren, bewaren ende hellepen beschermen met die middelen die haer Godt verleent heeft, maer ingevalle dattet sake waer datter weederom eenige inlantsche twist ofte oorloge int lant Banda opstont, so en sal den Oppercoopman met sijn volck hem met sulcx niet bemoyen maer sullen stille sitten, doch sullen wel vermogen haer beste te doen om wederom die steden te vereenigen ende die vreede te hellepen maken.

Item oft tsake ware datter vanden Oppercoopmans volck onder hem staende ymant quame te ontlopen, so en sullen die van Banda niet vermogen alsulcke personen op te houden, versteken ofte fauoriseren, ende veel min soeken te trecken tot haer Mahumets gelooff ende haer Christen gelooff daerdoor versaken, maer ter contrarie, soo sullen se gehouden weesen alsulcke weederomme te geuen ende te leueren in handen van haren ouersten die met haer sal omgaen ende tracteren na behoren, ende ouersulcx so sullen se den ouersten laten gewerden met die administratie vande justitie, want sulcx dient gedaen tot onderhouding vande vreede, goede oorden ende politie.

Item alle die Ouericheden ende Inwoonders van deylanden van Banda sullen die Hollanders in hare

huisen tot Nera, Salama ende Ortatan met goede ruste ende vrede laten wonen ende oock mede naderhant als den Admirael vertrocken sal weesen, haer niet moyelicken te vallen om van haer eenige coopmanschappen ofte goederen voor minderen prijs te copen als die prisen daer nu op gestelt sijn, ofte haer eenige andere quellagie aen te doen, twaer om haer goet aff te borgen ofte gelt aff leenen, waer door dat grote twisten, viantschap ende grote oneenicheyt soude mogen wtrijsen, maer ter contrarie sullen de Bandanesen die Hollanders gerustelicken ende vreedelicken laten copen ende vercopen gelijck dat behoort ende de rechte maniere is van handelen.

Item sullen die ouericheden ende alle inwoonders van deylanden van Banda met hare Bontgenoten gehouden weesen aen die Hollanders alle hare noten ende folie te vercopen tot alsulleken prijs alse met den anderen sullen accorderen ende ouereencomen, die welcke Hollanders sullen maken dat die van Banda van victalie ende alderhande coopmanschappen van sulcx genoech sullen versien werden, als oock meede van gout ende siluer, maer ingevalle dattet sake waer dat die Bandanesen eenige coopmanschappen van doen hadden die welcke bij die Hollanders niet te vinden waren, in sulcken gevalle sullense mogen handelen met die andere natien die sulcx hebben.

Item alle dese voorsz. pointen ende arthikelen belouen wij, hoofden ende ouericheden van deylanden van Banda ter eenre sijden ende den Oppercoopman met sijne Hollanders ter ander sijden, dat wij dese artikelen ende pointen ten vollen sullen onderhouden ende doen onderhouden, also dat wie die gene ware, tsij Bandanesen ofte Hollanders, die dese artikelen contrarieerde ofte quame te breken, so sullen die ouertreders als perturbateurs ende verstoorders vant tge-

mene weluaren, die schepen van Hollant ouercomende, aen die ouericheit vandie werden ouergeleuert om gestraft te werden na verdienste. Dese voorsz. pointen sijn bij parthien besworen ende beedicht na te comen, ende sijn weederom voorgelesen inde groote vergaderinge tot Comber, daer se altemael eengoet behagen in hadden, weesende daer mede wel le vreden. Actum tot Comber desen 13^{en} Julio a°. 1605.

26^{en} Julio 1605. Doen quam een Engelschen Capitein bij den Admirael aen boort ende dede hem brengen een pastie van jonge hoenderen ende begeerden sijn auontmael met hem te houden, geuende te kennen dat hij volladen was, ende gereet om wederom naer Bantam te seylen, ende gaff te kennen dat hij wel eenige dagen wachten wilde naer den Admirael om met hem in companie te seylen, ende wilde ock wel met den Admirael naer teasteel van Ambona lopen, also hij wel vermoeden dat hij daer eerst aenlopen wilde, maer den Admirael die bedanckte die Capitein seere voor die presentatie, seggende dat hij noch wel 14 dagen in Banda moeste blijuen, dat te lange soude weesen om na hem te wachten, want den Admirael en begeerden den Engelsman voort casteel op die tijt niet te hebben, want hem veel volcx affgestoruen was, daer comende souden hem die rebelle soldaten wel te passe comen om die wech te voeren, waerouer den Admirael sijnen schipper seyde dat hij alle tvolck vermanen soude off die Engelschen vraechden off den Admirael niet haest tseil en wilde, datse altemael seggen souden noch in 14 dagen niet, ouersulcx soude men alle dinck int schip slecht houden, opdatse naders niet mercken en souden als voorseit.

30^{en} Julio. Doen quam een vandie principaelste van Labetaca bij den Admirael aen boort, genaempt Lebe Baquer, ende was een vandie gene die welcke den

Admirael te Ortatan gevangen hadde, dese quam met Claes Luertsen aen boort, als gecommitteert van wegen die stadt van Labetaca, ende versocht perdon ende vergiffenisse, bekennende datse den Admirael vertoornt hadden, ende seyde dat die van Labetaca niet geerne hadden, dat den Admirael met eenich quaet genoegen van haer hebbende wt het lant soude scheiden, maer datse oock begeerden goede vrinden van die Hollanlanders te weesen, ende seyde datse alle die artikelen vant contrackt den 13^{en} deser met die hooffden van Banda tot Comber geaccordeert, datse die ten vollen oock begeerden te onderhouden, waer door den Admirael beweecht sijnde, nam die van Labetaca mede voor vrinden aen, met conditie datse souden nacomen tgene Lebe Baquer, wesende een vandie principale papen, belooffde, maer die van Lontoor die bleuen noch al euen obstinaet.

Dese verleden nacht heeftet alle die eylanden van Banda door een seer grote aertbeuinge geweest, ja so seere dat ment int schip wel voelde, enfijn wat Godt daer mede voor heeft sullen die van Banda metter tijt gewaer werden.

31^{en} Julio. Desen dach is den Engelsman tseil gegaen ende den Admirael dede doen voort datelicken die seilen aenslaen, om metter hulpe Gods als morgen oock tseil te gaen naer tcasteel van Ambona, daer hij so seere meede becommert was, als met sijne sijckte van een sware hette cortse met een apostemie in die kele, also dat hij qualicken conde spreken dat men mocht verstaen.

Primo Augusti 1605. Des morgens vroech die ankers aen boort gehaelt, maer den Admirael die was nu al veel sieker als gisteren, die hollandsche coopluyden van lant bij hem comende dede haer na sijn cranck vermogen altemael een goet vermaen, hoewel hem die

sprake seer swaer viel also datmen hem qualicken conde verstaen, dwelck die coopluyden altemael wel aennamen, belooffden haer altemael te dragen als broeders met den anderen ende tcompanies voordeel ende profijt in alle manieren soeken te vorderen na behoren, ende voeren wederom naer lant, den Admirael doende vijff schoten schieten tot een adieu ende ter eere vant lant, dat hij Godt loff weederom in goede ruste liet, ende alle oude querellen tusschen die Hollanders ende Bandanesen beleuen doot ende te niet, ende ginck voort tseil. Den Admirael omtrent vijff ofte ses milen buiten weesende, die niet een ogenblick rusten conde noch in 3 dagen ende nachten niet gedaen en hadde door die ouer grote pine die hij indie keel leet daer niet een drop drinckens meer duer en mocht, ontboot wederom meester Thomas sijnen chirurgijn, weesende een fray man in sijnen dingen, ende begeerde dat hij na dat accident eens sien soude, want hij die pine niet langer conde verdragen, ende benaude hem hoe langer hoe meer, daer den schipper ende meester Thomas seer mede becommert waren, want het seer diep inde keel te doen was, ende tginck vast naer Ambona thoe, daer des Admiraels gesontheit wel driedubbelt van doen soude weesen, ende meester Thomas tseluen noch eens besien hebbende creech moet, waer ouer den Admirael in een stoel ginck sitten, die schipper hem van achteren houdende, meester Thomas met een lanset dat selue met een linnen doeckgen bewindende datter maer een clein puntgen wt en keeck, den Admirael hem beuelende indie handen des Heren, so heeft meester Thomas twerck bij die hant genomen, daer hij seer qualick bij conde comen maer ten lesten met die gratie Gods heeft hijt getreft ende duer gesteken, daer veel bloet ende materie wt quam, daer den Admirael een grote verlichtinge van creech, die

Godt danckt voor sijne genade die hij hem daer bewesen hadde also sijn leuen daer aen een sijden draet hinck.

Het jacht Duiffgen hadde den Admirael belast noch 12 dagen in Banda te blijuen, om daer en tusschen te vergaderen van noten en folie die daer noch mochten vallen, ende die tijt om sijnde bij den Admirael voort casteel comen, ende was geordonneert dattet onder wegen aen onse eylanden van Uliasseer eens aen lopen soude, also die inwoonders mede onder 't casteel stonden, om haer te vermanen tot goede obediencie, ende datse oock sien souden dat den Admirael oock om haer docht, doende haer versoeken.

3en Augusti. Nadat den Admirael gisteren al den dach ende alle dese voorlede nacht met laueren in dese bay den tijt door gebracht, nu eerst voort casteel te anker gecomen is, den Goeverneur, vanden Admiraels syckte verwitticht sijnde, sont hem een commeken met soete coye melk, ende weinich daer na quam hij met den Capitein aen boort, seer blijde sijnde vandes Admiraels comste, maer droevich om sijn indispositie, ende begon te verhalen vandie ouer grote bose moetwillicheit ende insolentie van alle die soldaten int generael, die welcke so groot was dat se op haren Goeuerneur, Capitein, noch op eenich officier int minste niet meer en pasten, alle twelck den Admirael gehoort hebbende, geen goet confortyf en was voor sijne crancheit. Nochtans seyde den Admiraael dattet casteel ende lant niet en moeste verlaten wesen al soude hij daer jaer ende dach met het geladen schip bliuen leggen tot comste van andere schepen die hem mochten verlossen. Ende versochten om die nacht bij den Admirael aen boort te blijuen, om haer wat te vermaken ende haren aem eens te mogen halen, dwelck hij haer seer gaerne thoe liet ende consenteerde.

4 Augusti. Des morgens voer den Goeverneur ende Capitein wederom naert casteel ende den Admirael mandeerde sijnen schipper dat hij mee soude varen ende besien oft int casteel met dat volck also was gelijck hem aengedient ende te kennen gegeuen was. Den schipper wederom comende verhaelde den Admirael van al tgene dat hij daer gehoort ende gesien hadde, ende beuondet was quaet ende arch als den Admirael was te kennen gegeuen. In welcke sake, so hem dacht, daer niet wel raadt thoe soude wesen, want die soldaten liepen al doort casteel als dolle wtsinnige menschen, roepende: wij willen ewech, want wij ons verhuirt hebben voor bootsgesellen ende niet voor soldaten, ende dat haer die bewinthebberen bedrogen hadden, met veele vileine injurieuse woorden niet betamelick hier te schriuen, ende riepen al tegen die schipper: wi willen ewech, al souden wij den Admirael aen lant comende vast houden. Enfijn, den Admirael sulcx verstaen hebbende, hadde genoech te bedencken ouer wat bouch dat hijt leggen wilde, om dat casteel ende lant te behouden, want daer en was niemant die docht om blijuen noch blijuen wilde, ende aengaende den Goeverneur ende Capitein en was geen wonder datse ook haeckten om vandaen te wesen ouer sulleke duivels te commanderen, daer se gans geen gebot meer ouer en hadden, elck mocht denken wat plasier dat se daer gehadt hadden. Ende den Admirael sieck weesende, met sijn schip alleen daer leggende, sonder coopman noch ondercoopman, en hadde met niemant te raden als met sijnen schipper Symon Jansen Hoen, doch hij hadde noch hope dattet schip Hoorn van Cambello daer bij hem comen soude, also den Admirael van Banda den Oppercoopman geschreuen hadde dat hij metten eersten maken soude met het schip voor casteel te comen neffens den Admirael.

5en Augusti. Den Admirael die seer bedroeft was dat die saken int casteel so qualicken stonden ende dat alle tvolck niet van sinne waren daer langer te blijuen, ende haer facit hadden gemaeckt dat den Admirael haer altemael mee nemen soude ende verlaten weederom dat lant, ende tcasteel in handen van dinwoonderen te stellen ofte dat selue te doen springen, want se niet eens gedroompt hadden dat hij haer te voren leggen soude om daer langer te blijuen, want al en hadden se dat niet mondelinge geseit so haddense tselue met der daet wel beweesen, want so se haer gespoit hadden met die victualie in min als drie maenden te vernielen daer se meede voor ses maenden pro rato als men in die schepen spijst gevictalieert waren, die cost vernielt hebbende deden anders niet als muteneren ende rebelleren tegen haer ouericheit. Hoe wel den Goeverneur haer ter weke met elff pont rijs ende 18 st. aen gelt, elck man jonck ende oudt, wt deylde, so rasdense ende rebelleerden al euen seer omdat den Admirael doch oorsaeck genoech hebben soude om haer daer int lant niet langer te laten, want haer op een nieu te prouanderen dochten dat den Admirael, nu de vloot wech was, wt sijn schip dat niet soude connen te wege brengen.

Des namiddachs quam den Oppercoopman van Ambona met Jacob de Bitter bij den Admirael, die welcke van Hitto oner lant quamen met tijdinge dattet schip Hoorn al 14 dagen geleden van Cambello geseilt was naert casteel, dat daer niet gecomen en was, so seyde Bitter datt se na Bantam geseilt waren, want hij die mompelinge int schip wel gehoort hadde vant volck die seyden: wat haest souden wij hebben naer tcasteel te lopen bij die rebelle soldaten om onse victalie ouer te geuen. Welcke tijdinge niet wel in des admiraels ooren en clonck, dat hij nu alleen die sware

sake vant casteel redden moest, sonder van meer schepen eenige assistentie ofte hulp te verwachten hadde.

6e Augusti. Doen sont den Admirael sijne galeotte aen lant om te repareren, want men die niet langer conde bouen water houden, ende hij van sinne was die selue wel gemant aen die eylanden Oma, Yualao ende Rossalao [1]) te seynden, om dinwoonders te laten seggen datse met alderhande victalie aent casteel te vercopen souden comen, gelijckse bij die Portugisen tijden plegen te doen, ende dat men haer voor sulex gelt, cleetgens ofte andere coopmanschappe in betalinge soude geuen, want door die rebellige ende moetwillicheit der soldaten en dorst niemant van deylanden met eenich goet om te vercopen comen.

Ende tvolck int casteel dat rebelleerde, tierde ende beerde hoe langer hoe meer ende stelden haer seer onchristelicken aen, dat seer droevig was om horen, ende liet hem aensien als off daer geen remedie soude weesen om dat te remedieren, waer ouer dat den Goeverneur, Capitein, Vaendrich seer droeuich ende perplex waren, geen wtcomst van dat spel connende sien, ende noch meer droeviger worden doense van denAdmirael hoorden seggen dat hij in geenderley maniere van sinne was om dat lant te verlaten, maer datse daer altemael blijuen moesten, waer door datse haer altemael in Hollant wenschten sonder eenen penninck van hare maentgelden te genieten, ende dat quam al door dien datse haer inbeelden dattet volck in geenderley wijse soude te beniren ende te stillen weesen, want het volck geleken dolle ende beseten menschen te wesen so alse haer aen stelden.

---

1) Hiermede zijn de Oeliasers bedoeld, namelijk met Oma: Haroekoe, met Rossalao: Noesa Laoet, met Yvalao (Ihamahoe?) waarschijnlijk Saparoea.

Maer den Admirael die vermaende den Gouverneur, Capitein met alle die officianten als dat die eere vandie E. M. H. Staten Generael, sijne Excellentie ende profijt van die Oost-Indische Companie daer grotelicx aen gelegen was, als oock meede die eere van onse Hollandsche natie, die alsulcken lant hadden verouert ende dat niet hadden connen bewaren, sulcx verlatende, waren wel weert van die Portugisen, Spaengiaerden ende van alle andere natien bespot te werden.

Ende om dat gewonnen lant te behouden en vondt den Admirael geenen beteren raadt voor eerst als tvolck hare maentgelden te verhogen, ende dat elck na sijn persoon ende qualité, al hoe wel die soldaten sulcx verstaende riepen noch al euen wel seer: wij willen om geen gelt hier langer blijuen al souden wij ouercomende niet eene penninck van ons huire hebben. Den Admirael sulcx verstaende worde daerom verstoort, seyde tegen tvolck dat niemant en behoefde eenige rekeninge te maken dat hij ymant wt het lant wech voeren soude, noch clein hans noch groot, ende bijaldien datter niemant blijuen wilde, so wilde hij daer met sijn geladen schip blijuen leggen ende met sijn volck tcasteel bewaren tot der tijt datter andere schepen wt Hollant souden comen om hem te verlossen ende die geene die int casteel niet blijuen wilde die mochte te bossche waert inne lopen ende soeken daer die haer cost ende clederen soude geuen, ende dat hij geen onwillich volck int casteel sien wilde, ende veel min aen sulck volck voort aen eenige cost ofte loon langer te geuen. Ende tvolck sulck geluit horende, daerse geen rekeninge op gemaeckt en hadden, die begonnen al wat beter coop te geuen, ende sagen vrij al wat op haer neus, want te bossche waert inne te lopen dochtense daer niet veel gecoocks noch ten besten souden vinden.

Den Admirael die nu oock al geinformeert was wie vande soldaten die beste ende die slimste waren, die wilde nu beginnen ende versoecken off hij met haer soude connen accorderen datse souden int lant blijuen omt casteel te bewaren, ende tdocht hem goet vandie beste te beginnen die hem oock docht alderbest sonden weesen om te bepraten, latende die gasten bij seuenen ende achten tseffens aen boort comen ende bij eenen teffens voor hem indie kajute, ende begon voor eerst vanden Goeverneur, Capitein, Vaendrich, daer na met alle die officianten, die hij willich maeckte om te blijuen, dwelck den Admirael vrij wat verlichte ende hem goede hope gaff dat die soldaten wel volgen souden. Ende met die hoofden veraccordeert wesende so ontboot hij vandie beste soldaten so veel van lant als voren geseit, bij seuenen ende achten teffens aen boort ende bij eenen voor hem quamen, ende dat ginck also dat den Admirael desen dach noch accordeerde met 22 soldaten, maer dat selue ginck thoe met een wter maten grote moyte ende hooftbrekinge, want den eenen die vloeckte, den anderen tierde als wtsinnich, den derden die schreide, ende songen al een lietgen, dat was al na huis na huis, blijuen wij hier langer so moeten wij steruen, den Admirael die doet ons cracht ende gewelt dat hij ons hier laet tegen onsen danck, ende seyden so veel meer dattet hier niet al en dient verhaelt, Godt betert dattet also moeste thoegaen.

7en Augusti. Dese morgen heeft den Admirael al weederom begonnen met die soldaten te accorderen al op die selue voet als gisteren, beginnende al weederom vande beste naest die beste, ende twas al van sweeren, vloecken, crijten, clagen ende kermen dat men daer hoorde, ende twas al ouer den groten honger seydese geleden te hebben, dwelck elck mach dene-

ken watten honger datse moesten geleden hebben nadenmael datse int casteel so veel spise vernielt hadden in min als drie maenden, daerse indie schepen ses maenden lanck souden aff hebben moeten leuen, ende daer na gaffer den Goeverneur voor elck man jonck ende out ter weke elff pont rijs, dat meer is als ander half pont daechs, ende ontrent achttien stuiuers aen gelt, maer twas: laet al vernielen datter is ende daer naer muiten ende rebelleren tegen die ouericheit, want den Admirael en sal geen middel hebben om tcasteel op een nieu te prouanderen, ende daeromme soude hij genootsaeckt weesen die soldaten altemael wech te voeren, ende tlant also verlaten. Ende met schueren ende breken heeft den Admirael desen ganschen dach doende geweest int accorderen met dertich soldaten, dwelck al met die selue moyte ende hooftbrekinge thoe ginck als gisteren, dat meer met gewelt als met vrientschap moest thoegaen, want wt haren vrien eygen wille en soude daer niemant gebleuen hebben hoeveel verbeteringe dat men haer hadde willen geuen.

Alle die ouerheit ende hoofden van onse eylanden Uliasseer quamen den Admirael veelderhande vervarssinge brengen van hare landen, den Admirael die geboot haer weder na huis te varen ende dat se tegen ouer drie dagen passen souden wederom te comen, tegen welcke tijt dat Capitein Hitto met alle die andere hoofden van Ambona oock comen souden, met welcke altesamen hij te raden hadde in saken twel varen vant casteel ende lant aenginck, dwelck datse met alle beleeftheit beloofden te doen.

8^{en} Augusti. Des morgens so heeft den Admirael al wederom na die voorgaende manire beginnen te accorderen, al vande beste aff, maer seyden al datse lieuer na Hollant wilden als met den Admirael accorderen, also dat clagen ende karmen al het oude duent-

gen was, maer gesien ende gehoort hebbende dat sl haer quaet voornemen niet te beduien en hadde noch gelden en mocht, ende dat den Admirael om leuen noch om steruen tlant niet verlaten wilde, lieten haer noch geseggen, also dat hij accordeerde met die resterende soldaten, wt genomen die seuen rebelste van allen, die welcke de oorsake meest waren van alle tquaet ende die andere soldaten opgerockent hadden tegen haren Goeverneur ende ouericheit, ende hadden die inwoonders om tcasteel so getranalleert dat se gedwongen waren te vluchten int geberchte, latende hare huisen ledich staen, welcke seuen rebelle schelmen heeft den Admirael na dat hij met alle die andere soldaten geaccordeert was, aen boort doen comen, die ook anders niet en dochten ofte soude met haer ook geaccordeert hebben ende hare maentgelden te verhogen, maer aen boort comende worden bij den prouoost gevat ende indie ijsers gesloten te water ende te broot, met intentie haer dat moetwillich rebelleren ende muiten wel te vergelden ende wt te drijuen.

Die ouerste van Nuciniuel quamen den Admirael aen boort versoeken ende brochten hem eenige vervarsinge.

9en ditto. Doen liet den Admirael wederom alle die officianten vant casteel bij hem aen boort comen ende accordeerde voort finalicken met haer inde verbeteringe van hare maentgelden, als oock noch met eenige soldaten die haer bedocht hadden, met welcke hij die voorgaende dagen niet hadde connen te rechte comen, ouermids datse in geenderley manieren int lant hadden willen blijuen; enfijn geen wtcomste noch beteren raadt vindende lieten haer int leste noch vanden Admirael geseggen. Enfijn so moet Godt gelooft ende gedanckt wesen dat dese sake dus verre gebrocht is, want soudemen al beschriuen wat den Admirael met dat volck al te doen gehadt heeft daer behoeffden wel

een boeckgen alleen aff geschreuen te sijne, want het scheen een onmogelicke sake te weesen dat men met sulck volck noch soude hebben connen te rechte comen.

Ende voort so heeft den Admirael gemandeert dat men acht dubbelde tonnen vleisch ende speck van wt sijn schip int casteel soude brengen tot prouisie voor die soldaten, waer ouer dat alle die officianten ende scheepsvolck onwillich waren ende oock malecontent worden, die sorchden datse om tcasteel te prouanderen selue souden van sulcx gebreck crigen, maer den Admirael heeft haer sulck contentement gedaen daerse me moesten te vreden weesen.

10^{en} Augusti. Die galeotte nu weederom gerepareert sijnde worde te water gebrocht ende daer een schipper op geordineert, worde wt de soldaten gecoren, die daer voortaen regard op hebben soude, ende worde geballast ende geprouandeert van spijs ende dranck voor die gene die daer souden op varen, ende daer worde een malaischen brieff aen den Coninck van Tarnati geschreuen, die hem gesonden soude werden met twee metale bassen met een deel opium. Ende den Admirael hadde nu een geweldige prouoost verwillicht te blijuen diemen te voren wt die gansche vlote niet becomen en conde, ende twas een fray man, een engelsman van geboorte, ende die acht dubbelde tonnen vleisch ende speck die worden int casteel gebrocht, ende den Admirael dede de informatien nemen vant gene dat die seuen rebelle boeuen, die in die boijen saten, aen lant meest bedreuen hadden.

11^{en} dito. Den Admirael die nu fijn wederom aendie beterhant was, die voer nu aen lant om goede oorden int casteel te stellen, alwaer dat hij den geweldigen prouoost het regiment ouer gaff van wegen die E. M. H. Staten Generael ende sijne Princelicke Excellentie, nadat hij hem den eedt van getrouwicheit

hadde aff genomen, als oock mede die andere ses nieu gasten, die welcke indie plaetse vandie rebellen dar gelaten worden ende waren fraije mannen, vant beste volck wt het schip, ende die soldaten waren nu altemael wel te vreden ende in haer schick, die alle gelijck den Admirael aen spraken om clederen, daer op hij antwoorde dat in sulcx wel versien soude werden ende geen gebreck souden hebben, ende datse haer voort aen souden wel schicken ende dragen als vroome soldaten, ende dencken souden het casteel wel te bewaren, also tcasteel ende lant van Ambona die eerste victorie was dat die Hollanders geconquesteert hadden, ende dat wel bewarende souden groote eere behalen, ende en souden niet twifelen daer voor oock wel gerecompenseert te werden, dwelck die soldaten wel beloefden te doen, ende betoonden oock altemael blijde te weesen ende wel gemoet.

Ende voort ginck den Admirael metten Goeverneur eens buiten om hem wat te vertreden ende sien hoe dattet daer al gestelt was, maer hij beuondet in die vier maenden tijts dat hij absent was geweest seer verandert, dat wel een jammer om sien was; die huisen waren vernielt ende stonden ledich, die inwoonders verlopen, die welcke van die rebelle soldaten sij waren getrauailleert geweest datse niet een beete broots met ruste hadden mogen eeten, dwelck meest die 7 rebellen gerockent hadden.

12^{en} ditto. Die galeotte geprouandeert sijnde ende met 30 man wt het casteel versien is tegen die middach tseil gegaen nadie eylanden van Uliasseer, van welcke eylanden bij die portugisen tijden het casteel plach geprouandeert te werden, als van sagu, rijs, Turcksche boontgens, verkens, hoenderen, gesoute visch ende veelderhande vruchten, als oock van aruck, dat bijcants brandewijn is, ende prouandeerden tcasteel

in ouervloet, also datter alle jaren pleech een galeon met sagu afigeladen te werden naer Tydore, dwelck daer die beste coopmanschappe is om nagelen te becomen. Ende sint die tijt dattett casteel ende lant aende Hollanders gecomen is en isser van deylanden niemant gecomen met eenige prouiande om te vercopen, dwelck meest thoe gecomen is door die rebellicheit vandie soldaten, daer die luyden al vervaert voor sijn.

Daer om sondt den Admirael die galeotte derwarts versien met gelt ende alderhande coopmanschappe om victalie te copen, ende die inwoonders aen te seggen datse doch met alderhande victalie aen tcasteel te coop souden comen, ende datse niet en behoefden te vreesen, ende tgene datse brachten dat men haer dat wel betalen soude met gelt ofte coopmanschappe datse liefst souden hebben.

21[en] Augusti. Dese morgen is Capitein Hitto met Kemila noch eens aen boort gecomen om den Admirael noch eens te sien ende hem adieu te seggen ende goede reyse thoe wenschen, ende die tranen liepen wt Capitein Hittos oogen, bethonende grote droeffheit om dat hij tseyl wilde, die hem met alle de sijne, die so wt haer lant verdreuen ende verjaecht waren geweest vandie Portugisen, nu wederomme daer inne gevoert hadde ende in sijne volle possessie gestelt heeft.

Oock meede so quamen die ouerste ende hoofden van Attiui [Hative] ende Tauiri bij den Admirael om hem goede reyse te wenschen ende adiu te seggen, ende versochten om hare wapenen wederom te hebben, die welcke den Goeverneur int casteel in sijne bewaringe hielt, daer op den Admirael haer antwoorde sulcx noch niet wesen en mocht, maer datse haer voortaen vroom ende wel dragen soude, den Goeverneur sulcx siende soude haer die metter tijt wel weederom geuen; ende bedanckten den Admirael seere voor dat hij oock

die generale vrede tusschen die Mahometisten ende Christenen gemaeckt hadde, als oock mede omdat hij die rebelle boeuen indie boyen doen sluiten hadde om wech te voeren, daer se seer blijde om waren, ende seyden hem oock dat alle die gevluchte inwoonders al wederom in hare huisen waren comen woonen, ende verhoopten nu door die goede oorden die den Admirael int casteel gestelt hadde datter geen rebellicheit meer en soude gepleecht werden.

Ende Capitein Hitto met Capitein Tarnati versochten elck wat bossecruit tot haer foij, dwelck den Admirael haer dede geuen, daer voor datse hem seer bedancten, boden hem geluck ende goede reyse ende voeren met malcanderen naert casteel, ende hoe wel dattet stillekens was so worden nochtans die ancren gelicht ende men lietent voor ebbe drijuen, ende den Admirael dede vijff schoten schieten ende tcasteel antwoorde met drie tot een adieu, latende nu alle dingen int casteel seer wel ende den Goeverneur, Capitein, Vaendrich met alle die officianten ende soldaten wel te vreden ende wel gemoet met seer goet contentement, daer Godt almachtich moet van gelooft ende gedanckt weesen.

Ende men mach nu metter waerheit wel seggen ende affirmeren, als dat den Admirael dit lant ende casteel noch eens gewonnen heeft, want en hadde hij daer dese mael niet gecomen, thadde al wederom verloren geweest, want soude niet lange geduirt hebben ofte die soldaten souden duer hebben gegaen elck sijnes weges, ende souden den schonen archipelago van Ambona also verlaten hebben.

Ende ten soude daer naer niet lange geduirt hebben ofte den Goeverneur vande Philippinen met sijne Spaengiaerden souden daer haest inne geweest hebben ende dat lant in hebbende souden oock seer haest

meester ende heeren van die eylanden van Banda geweest hebben, dat seer wel aen malcanderen dient ende wel soude behoren.

Beschriuinge vant eylant van Ambona, gelegen int Oost-Indiën, ontrent 200 milen bij oosten het groot eylant van Jaua ende 25 mijlen bij westen die eylanden van Banda, daer die noten musschaten ende folie vandaer comen, ende ontrent 70 mijlen bij suyden die Moluckssche eylanden, daer die meeste nagelen groyen ende vandaer comen. [1])

Dit voorschreuen eylant van Ambona leit op die hoochte van drie graden en halff bij suyden die linie equinoctiael ende is groot in sijnen omvanck al ouer die dertich duitsche milen ende leit in gestaltenisse bijcants ofte twe eylanden waren, ende dat ouermidts die seer schone bay die te middewegen int lant loopt bijcants heel duer, die welcke int inne comen bij die twee mijlen wijt is. Ende aendie suit oostsijde binnen dese bay leit het casteel vlack ant water, ende rontom aendie lantsijde is een seer groote bewoonde vleck daer die gehoude portugisen woonen ende hebbender seer schone huisen getimmert, maer van die Indianen ende naturele vant lant woonder daer bij menichte ende wasser seer populeus, ende dese waren altemael Christenen, ende daer stonden vier kercken, daer van twee stonden aendie suit west sijde, een aen die noort oost sijde, die vierde stont achter het casteel aende zuyd oost sijde. Den handel van dit lant daer die inwoonders ende die portugisen haer mede generen, dat sijn gyroffelnagelen, die welcke hier veel groyen, ende

1) Vergelijk N°. IX hierna.

aen die suydt oost sijde vandie bay, dat lant hebben die portugisen binnen 10 jaren herwert met meenich duisent jonge nagelboomen doen beplanten; ende te meer nu het vreede in dat lant is, sullen die inwoonders van die noort west sijde vant lant, dat so lange jaren veelal woest gelegen heeft door haren inlantschen oorloge diese tegen malcanderen gehadt hebben, nu alle jaren met jonge nagelbomen beplanten, want het lant is seer groot, weesende al dubbelde landen van machtige hoge bergen ende valeijen, ende die nagelboomen groijen daer seer wel ende hebbender seer goijen tier. Die portugisen bekenden selue dattet lant van Ambona binnen die tijt van 15 ofte 16 jaren meer nagelen soude wt geuen als die Molucksche eylandekens, dat wel te gelouen is, want die Tarnatesen seyden tegen den Admirael dattet eylant van Ambona groter was als die vijff Molucksche eylandekens; ergo ist lant so groot ende wordet wel beplant so moetet veel vruchten wt geuen. In dat lant van Ambona plegen te comen veelderhande natien om die nagelen te coopen als Jauanen, Malaijen, Turcken, Persianen, Arabiers, maer die inwoonders sijn nu verbonden aen die Hollanders datse aen geene natien eenige nagelen mogen vercopen sonder consent vanden Goeverneur van Ambona, die daer kennisse van hebben moet, maer die selue moeten tsamen vercocht ende geleuert werden aendie factoors vandie Oost-Indische Companie, die in diversche steden ende dorpen haer huisen hebben daer die nagelen vandie inwoonders gebrocht werden ende vergadert.

Dit lant van Ambona is also gelegen dat die Portugisen dat selue hielden voor die sluetel vandie Molucksche eylanden, als oock die sluetel ende den dwanck van Banda, want die Portugisen sonder in Ambona eerst aen te lopen, ende aldaer die goede wint

[te] verwachten, en conden in die Molucken niet varen, want met die wint daerse mede van Malaca ofte van Bantam quamen tot Ambona en conden in die Molucken niet comen, maer plegen daer te wachten tot dattet suyt ooste mousson begon duer te waijen, dan seyldense voort na Tydore. Ende die heeren ende meesters sijn ouer 't lant van Ambona met den archipelago, gelijck die Hollanders nu sijn, die hebben die eylanden van Banda in dwanck, want die Portugisen binnen die tijt van 70 ofte 80 jaren, datse haer residentie in Ambona gehadt hebben, so en hebbense niet halff so veel meesters daer geweest gelijck als die Hollanders daer nu tegenwoordich sijn, want die Portugisen die hebben althoos wel het halue lant te viant gehadt, also dat se staych genoech te doen hadden met crijgen ende oorlogen in haer eygen lant, ende dat is die oorsake datse die eylanden van Banda hebben moeten in ruste ende vreede laten, maer niettegenstaende so hebben die Portugisen menich jonck dat van Banda geladen quam gaende na Jaua aengehaelt ende voor goeden buit gehouwen, ende die Bandanesen hieldense voor slauen, daer den Admirael vander Hagen noch eenige vont int ouergaen vant casteel, die welcke daer wel 10, 12 ende 14 jaren slauen geweest hadden, die welcke den voorsz. Admirael verlost heeft ende haer selue wederom tot Banda gevoert heeft. Ende also die Hollanders nu heeren ouer Ambona ende den archipelago sijn, connen nu daer al een groote macht van corre corren [1]) bij een brengen, daer mede datse Banda souden connen dwingen, bijaldien datse niet wel en wilden, also die Bandanesen dat selue genoech bekent

---

1) Corre corren, so veel als galeikens ofte galeotten; daer sijnder daer ouer die hondert man op royen ende voeren metale bassen op, ende royender veel snelder mee voort alsmen met galeien doen can.

hebben, seggende: sijnse meester van Ambona so binnen (sic) se oock meester van Banda alsse maer willen, want met die corre corren van Ambona can men tot sijn wille tot Banda varen op sijn tijt, ja tot die Molucksche eylanden ende andere eylanden daer men begeert te weesen.

Dat lant van Ambona met die eylanden van Uliasseer sijn seer vruchtbaer van sagu, dat so veel is of men wilde seggen van coren, want van dese sagu backen se haer broot ende is goet broot voor die gene diet gewent is te eeten. Die sagu is een meel dat wast in den stam van groote hoge bomen, diemen ombout ende clooft die midden duer, want tis een sacht hout, ende die geheele stam sit vol van dat meel, dat die inwoonders met houte dissels daer wt disselen, ende dat meel is al fijn ende so wit als een hagel; sulck een boom van jonck geplant weesende crijcht sijn wasdom binnen die tijt 3, 4 ofte vijff jaren, ende int lant van Ambona ende op die eylanden van Uliasseer wast so veel van desen sagu dattet sijn seluen volop spijst ende geeft noch so veel ouer dat die Portugisen alle jaren plegen een galeon ofte crake wel van vijff ofte ses hondert lasten te laden datse na Tidore voerden, dwelck die Portugisen selue bekenden dat die beste coopmanschap was diese inde Molucken mochten brengen om nagelen te becomen, maer aengaende van rijs en wast daer niet veel, ouer mids dattet lant te berchachtich is, maer sulex wort daer genoech van andere landen gebrocht. Maer aengaende van vleisch ister weinich; daer sijn bij de inwoonders anders geen beesten als weinich bocken ende geiten, ende also die meestendeel vandie inwoonders Mahometisten sijn so voedense geen verkens, maer die gene die Christenen sijn die hebben verkens. Maer in die bay daer ons casteel daer hout (sic) ouervloedich van alderhande soorte

van delicate visch, ende hoenderen can elck genoech aenfocken, want die hoenderen door die warmte leggen ende broeden tot allen tijden vant jaar; daer sijn oock ouervloedich veel delicate fruiten, als cocos nueten, durions, mangas, bananas, Indiaensche vijgen, ende veel andere fruiterie; den olie wert gemaeckt vandie cocosnueten, die daer so veel gemaeckt wert dat die Portugisen daer een grooten handel me dreuen met verseynden in andere landen; die Portugisen hadden ontrent 3 ofte 4 jaren te voren eer dat den Admirael vander Hagen tlant innecreech wel anderhalff hondert coyen ende sommige varren van sekere eylanden ontrent die Philippinen gelegen doen comen, die welcke daer nu dapper aentelen ende sullen also mitter tijt het lant vol beesten crijgen, daer aff datse als dan van vleisch ende melck sullen versien wesen. Enfijn, die Portugisen die maer een weinich middelen hadden, die selue hadden indat Ambona een heeren leuen ende lieten haer dienen als prinsen, want elck Portugys sijn slauen ende slauinnen hadde daerse aff gedient waren, ende die gene die wat van qualiteyt waren, die lieten haer vrouwen in een ouerdeckte stoel met sijde gordijnen behangen dragen met 2 hantbomen, dat die slauen moesten doen, twas na die kercke ofte daerse begeerden te wesen, ende worden also geaccompaneert van andere dienaers die mee gingen als groote princessen; twas haer wel een groote veranderinge wt dat luije lecker lant te moeten scheiden, haer moije huisen, haer beesten ende lant tsamen te moeten verlaten.

Van die Religie.

Die Ambonesen ende die van deylanden van Uliasseer, diet van ouer veel jaren met die Portugisen heb-

ben gehouden, dat sijn al Christenen van die Jesuiten bekeert, ende die Ambonesen die welcke binnen 6 ofte seuen jaren herwerts vanden Admirael Andres Furtado de Mendosa met sijn armade ouerwonnen sijn, die selue sijn al Mahometisten, maer die gene die te lande wart indie geberchte woonen, daer van sijnder wel noch al heydenen, ende het meeste volck vandie eylanden van Uliasseer, hoe wel dat se Christenen ofte Mahometisten sijn, so sijnt nochtans menschen eeters, maer die geene diese eten dat sijn haer vianden diese inden oorloge verslaen. Den Admirael vander Haghen heefter wel woorden aff gehadt tegen die Jesuiten, hoe dattet quam, nademael datse Christenen waren, datse het menschen eeten niet na en lieten, dat sulcx seer absurt was gedaen van menschen die een christen naem voerden, daerop datse antwoorden veel hooffbrekinge ende wel grote moyte om gedaen haddeu maer condent daer noch niet al aff wennen, maer seyden dattet die van Ambona oock al plegen te eeten maer door die christen leeraers ende oock die mahometisten leeraers, die haer daer seer aff berispt hebben, soo en doenset daer niet, maer hebbender nu een gruwel aff. Ons jacht Duiffgen, dat door commandement van den Admirael vander Hagen int verseilen van Banda na Ambona int eylant Nossalao aen liep, van wegen den Admirael die inwoonders ginck versoeken, also se vassalen vandie E. M. H. Staten Generael vandie Vereenichde Provintien sijn, die welcke die onse seer vriendelicken waren ende onthaelden haer seer wel, doende haer geschencken van verckens, hoenderen ende sulcx alse hadde. Den Oppercoopman van ons jacht siende daer noch eenige reliquien vandie menschen diese gegeten hadden, berispte haer van sulcx, seggende dattet selue seer lelick ende onmenschelicke dingen waren, te meer nu datse seyden chris-

tenen te wesen, daer op datse antwoorden dat sulck vleisch seer lecker smaeckten, wel beter als verkenvleisch ende dattet die onse dat maer eens geproeft hadden datse dat oock wel eeten souden; also dattet is gelijck die Jesuiten ende die Portugisen tegen den Admirael seyden dat de luyden opt menschen vleisch so verslingert sijn datse dat selue seer lancksaem na sullen laten te eeten, ende sijn nochtans geen quaet aert van luyden, trou ende oprecht van herten; die Portugisen die gehylickt waren hadden haer vrouwen veelal van dese eylanden vandaen, seyden die vrouwen van beter aert waren als die Ambonesche ende waren geworden seer goet christen ende godtvruchtich. Die Christenheit was in Ambona ende indie omleggende eylanden al vrij wat vermeerdert, want die Jesuiten seyden tegen den Admirael vander Hagen datter al ouer die sestien duisent bekeert waren ende gedoopt.

Den hollandschen Goeverneur den welcken daer van den Admirael Steuen van der Haghen gestelt is als Goeverneur vant lant ende casteel van Ambona ende sijnen archipelago, wten name ende van wegen die E. M. H. Staten Generael der Vereenichde Provintien ende sijne Excellentie Mauritius, geboren Prince van Oraengien, als Admirael Generael, den seluen is daer in grooten aensien ende sijn gebiet is groot, streckende ouer gans Ambona ende alle die eylanden van den archipelago, ende alle die luyden vandie verschreuen landen moeten ondert casteel te recht staen. Als den Goeverneur ijt gebieden wil, tsij in wat stadt, dorp ofte eylant, alwaert 4, 6, 8, 10 ofte 12 milen vandaer, gelijck het eylant Rossalao van Ambona leit, so en doet den Goeverneur anders niet dan stuirt daer maer een soldaet 2 ofte 3 ofte een dienaer alleen, met

stock die welck gedrait wijs, van bouen tot beneden geschildert is met orangie, wit ende blau, ende daer op een coperen ofte silueren wapen van sijne princelicke Excellentie bouen tegen die stock aengenagelt; sulcke stocken waren van eersten aen al 3 ofte vier geordonneert, ende so haest en sien die ouericheit van alle die eylanden onder den Goeverneur sorterende die boden met soo een stock comen, obedieren terstont, comende bij den Goeverneur, om te besien wat hij haer begeert ofte wat sijn belieuen is, want alle die ingesetenen van Ambona ende vandie andere eylanden vanden archipelago sijn altemael ondersaten ende vassalen vandie E. M. H. Staten Generael der Vereenichde Prouintien, gelijck se te voren geweest hebben vandie Coningen van Portegael ende sijn daer om nu oock gehouden met den Goeverneur in sijn oorlogen te trecken, hem dienende met haer corre corren van alles wel versien ende gemant, tware dan tegen die Papoe, dat aldaer generale vianden sijn die ouer al veel quaets connen doen met rouen ende stelen te water met corre corren, als oock tegen eenige andere landen daerse den Goeverneur soude mogen van doen hebben, ende sijn oock gehouden te comen arbeiden aende fortificatien vandie forteresse ende meer andere dingen te doen.

> Hier vollegen nu die namen vandie eylanden, steden ende dorpen, als oock die namen van somige ouersten die welcke met die Portugisen van ouer veele jaren al geweest sijn ende haer daer in haer cracht gehouden hebben.

Het casteel van Ambona ende sijnen archipelago, daer ouer was Goeverneur Gaspar de Mello ende nu ist Frederick de Houtman van den Admirael Steuen van der Haghen daer gestelt.

Dom Marcos de Fretes, ouersten van Attiuy.
Anthonio Gousal, ouersten van Tauiry.
Don Manuel, Coninck van Guilan.
Don Juan de Silo, Coninck van Soya.
Tomelo Lopulala, ouersten van Nuciniuel.
Pedro Mesquita, ouersten van Naca.
Antonio Lopes, ouersten van Attala.
George Tumbes, ouersten van Puta.
Pedro Uriasila, ouersten van Sery.
Symon Syloy, ouersten van Amaurse.
Symon Maytimo, ouersten van Ema.
Macatita, ouersten van Ocorila.
Juan Baouta, ouersten van Aousa.
Anthonio Pays, ouersten van Anthomory.
Tala Hattou, ouersten van Routon.
Pate Ale, Don Andres, } beyde ouersten van Ale.
Anthonio, ouersten van Baguelo.
Anthonio Quello, ouersten van Soul.
Don Juan, ouersten van Vay.
Juany, ouersten van Emantuello.
Siouta, ouersten van Oucanar.
Anthonio Hehito, ouersten van Capa.

Alle dese voorschreuen sijn al ouersten ende hoofden vandie steetgens ende vlecken gelegen aendie sijde vant casteel ofte aendie suydt oost sijde van die bay. Nu volgen die steden ende vlecken aendie noort west sijde vandie bay.

Van welke sijde Capitein Hyto den principaelsten weleer geweest is, den welcken vanden Admirael Andres Furtado de Mendosa ontrent ses ofte seuen jaren verdreuen worde, sijn vader ende alle sijne vrienden meest om den halse quamen ende die Portugisen worden doen meester ouer tgansche lant, ende desen Capitein Hyto heeft den Admirael Steuen vander Hagen

a°. 1605 naer tverdriuen der Portugisen weederom in sijn lant gevoert ende meester vant sine gemaeckt, daer hij wt verdreuen was, ende was geworden een arm Capitein die hem onthielt opt lant van Ceram, dat die Portugesen Veranula noembden, ende is nu wederom heer ouer 7 steden ende 35 dorpen ende sijn die genaempt als volcht:

Hytto, Titawawito, Latopulonon, Hehelessi, Helato, Lolikeluta, Tyala ende 35 dorpen.

Volgen noch namen van steden ende vlecken daer noch andere ouericheiden ouer sijn. Nusitello, Lilleboy, Atto, Alang, Basasicho, Rarike, Hattu, Yle, Houryla, Routonliharri, Orimessen, Hateari, Syma, Patealang, Nacol, Amantero, Ortetto, Aselulo, Wacasin, Mamale.

Namen van die vlecken gelegen in Veranula aent west eynde van Ceram, die welcke nu oock al onder den Goeuerneur staen als vassalen ende ondersaten van die E. M. H. Staten Generael; dese en hebben noit onder subiectie van die Portugisen geweest, maer hebben begeert met den Admirael vander Haghen haer te vereenigen, die haer aengenomen heeft voor vassalen ende ondersaten ende staen nu meede ondert casteel. In dit lant vallen oock veel nagelen ende sijn dese nauolgende namen:

Waybutey [1]), Pateanin, Laala, Cambello, Lasinde, Eran, Louhou.

Die van Louho die houden haer al meede aendie Hollanders, maer die hebben althoos onder den Coninck van Tarnati gestaen, die daer den tol ontfanckt vandie nagelen die daer vercocht werden, bedraecht 10 ten hondert.

Nu volgen die namen vandie eylanden van Uliasser

1) In de hierna volgende Beschrijving: Waybuthi.

die onder den archipelago ende tgoevernement van Ambona behoren ende sijn altemael vassalen ende ondersaten vandie E. M. H. Staten Generael gemaeckt vanden Admirael vander Hagen, den welcken haer heeft aengenomen ende behoorlicken eedt van getrouwicheit heeft laten doen. Ende also die ingesetenen te voren bij die Portugisen tijden onder subjectie vant casteel gestaen hebben, also staense nu weederom onder tgebiet vanden Goeverneur vant casteel op die selue voet; dese eylanders sijn altoos vanden beginne bij die Portugisen geweest ende waren die cracht van haer luyden.

Het eerste eylant is genaempt Oma. Daer ouer is een Coninck, den welcken Coninck tot diuersche reysen bij den Admirael vander Hagen geweest is, na die tijt dattet lant ende casteel bij den voorsz. admiraal met sijn vlote ouerwonnen hadde om van hem een geley brieff ofte pas te hebben, daer in hij begeerden geschreuen te hebben van alles gepardoneert te hebben vant gene dat hij tegen die Hollanders soude mogen misdaen hebben ter wilen dat hij onder die Portugisen geweest hadde, ende dat hij voortaen was een goet ende trou vassael ende ondersaet vandie E. M. H. Staten Generael, alle welcke trouwicheit dat men aen hem beuinden soude, ende heeft daer op den behoorlicken eedt gedaen. Op dit eylant Oma staen elff steden ende dorpen, die seuen daer van sijn Christenen ende die vier dat sijn Mahometisten, ende dit eylant Oma leit ontrent 4 milen vant casteel.

Het tweede eylant is genaemt Vliasseer, daer op staen thien steden ende dorpen; dese natureele vant eylant sijn altemael Christenen datse al ouer veel jaren geweest hebben, dese presen die Portugisen oock seer hoe getrou datse haer altoos geweest hadden, al vanden beginne aff datse eerst int lant gecomen waren;

dese sijn meede voor vassalen ende ondersaten vanden Admirael aengenomen op die selue voet gelijck den Coninck van Oma en hebben oock alsulcken brieff van den Admirael begeert, die welcke hij haer geschreuen ende gegeuen heeft.

Het derde eylant is genaempt Rossalao, gelegen ontrent 12 milen vant casteel, dwelck het grootste is van drien ende leit ontrent halff wegen Banda, recht in die passagie, daer op sijn staende seuen en twintich steden ende dorpen, waer van dat die 17 sijn Christenen ende die thien sijn Mahometisten, ende dit eylant heeft oock al ouer veel jaren onder die Portugisen gestaen, diese oock altoos seer getrou hebben geweest; dese hebben oock hare gesanten diuersche reysen bij den Admirael vander Hagen gesonden om haer te begeuen onder die gehoorsaemheit vant casteel als getrouwe vassalen ende ondersaten van die E. M. H. Staten Generael, diese beloofden getrouwelicken te dienen gelijck alsse die Coningen van Portugael tot noch thoe gedaen hadden, die Portugisen in alle haer oorlogen getrouwelicken met haer corre corren geholpen, ende versochten vanden Admirael oock alsulcken brieff te hebben, gelijck den Coninck van Oma gehadt hadde, daerse al goede wetenschap ende bescheit van hadden. Want die van Rossalao schinen grote vrienden vanden Coninck van Oma te weesen, want doen den Coninck die eerste reyse bij den Admirael aen boort quam, vermeende hij dat hij die van Rossalao binnen 4 ofte vijff dagen tijts soude daer aen boort brengen, om datse met den Admirael souden verenigen; ende also heeft den Admirael die van Rossalao alsulcken brieff geschreuen als den Coninck van Oma gehadt hadde na datse den eedt van getrouwicheit gedaen hadden ende sijn also seer blijde ende wel te vreeden gescheiden belouende alles goets;

dese brochten den Admirael van haer lant aen boort veel hoenderen, verkens ende veelderhande schone fruiten, ende vielen hem te voeten, hem bedankende van die vrientschap die hij haer bewees ende vanden brieff diese cregen. Dit is geschiet den 14^{en} Martio a°. 1605.

VIII.

(Accoord van Steven van der Haghen met de Portugeezen te Ambon in d. 3 Mrt. 1605.)

Nos los Portugeses casados y moradores desta Ciudad y fortalesa de Amboyno promettemos y juramos en nombre de Nuestro señor Jesu Christo y sus santos Euangelios que de aqui adelante y para siempre auemos de ser buenos, leales y obedientes vassallos delos Nobiles poderosos señores Estados Generales de las Prouinsias Unidas de Germania la baxa y a su Exª el Conde Maurisio principe dOrange Capitan general de la mar y tierra de los dichos Señores Estados Generales, y tambien a Frederico de Houtman, Gouernador desta fortalesa y archipelago de Ambona, como lugarteniente en estas partes de los N. p. S^{es} Estados Generales, y en su fallissimiento y ausensia al otros Gouernadores que en su lugar nos porlos N. p. S. sera embiado ho ordenado. Y tambien que auemos de mantener y ayudar que se mantenga el acorde y articulos de contracto hecho a 23 de Febrero con el General deste armada Estevan vander Hagen. Y este auemos de cumplir y haser que se cumple. Lo qual no dexaremos de haser por nengun miedo ni temor de perder nuestras vidas ni hasiendas. Y ansi verdaderamente Nuestro Señor Dios todo poderoso nos quiere guardar de todo mal fecha. En Ambojno a 3 de Marso a°. de 1605.

Wij gehoude Portegisen, inwoonders vandie stadt

ende fortresse van Ambona, belouen ende sweren inden name van onsen Heere Jesus Christus ende sijne heylige Euangelie, dat wij van nu voort aen ende voort eewelicken sullen wesen goede lojale obediente vassalen vandie Edele Mogende Heeren Staten Generael vandie Vereenichde Provintien van Neder-Duitslant ofte van sine Excellentie Graef Maurits, Prince van Oraengien, Capitein Generael te water ende te lande vandie E. M. H. Staten Generael ende oock meede aen Frederick Houtman als Goeverneur van dese fortresse ende archipelago van Ambona, als Stadthouder van dit lant voor die E. M. H. Staten Generael, ende in sijn absentie ende versteruen verbonden blijuen aen andere Goeverneurs, die in sijn plaetse vande E. M. H. Staten Generael ons geordineert ofte gesonden sullen worden. Ende oock mede sullen wij onderhouden, ende hellepen dat onderhouden mogen werden die artikelen van accoort den 23en Februario met den Admirael van dese armada Steuen vander Hagen gemaeckt, ende dat selue sullen wij nacomen ende maken dattet nagecomen ende volbracht wort, alle twelcke wij niet na laten sullen door eenige sorge ofte vrees van te verliesen lijff ofte goet, also warachteliken moet ons Godt Almachtich bewaren voor alle quaet. Gedaen in Ambona den 3en Martio a°. 1605.

IX.

Beschrijuinge vant eylant, stadt ende casteel van Ambona, midsgaders die eylanden onder den archipelago van Ambona sorterende, welcke landen vandien archipelago den Admirael Steuen vander Hagen van Amersfoort den 23en Februario a°. 1605 ingenomen heeft, ende die selue gebrocht onder die obedientie ende ge-

hoorsaemheit vandie E. M. H. Staten Generael der Vereenichde Nederlandsche Prouintien ende sijne Excellentie Graeff Maurits geboren Prince van Oraengien, ende daer in die landen gestelt eenen Goeverneur genaempt Frederick de Houtman, den welcken alle die inwoonderen obedieren ende gehoorsamen, gelijck off die E. M. H. Staten Generael ende sijne Prinselicke Excellentie daer seluen present waren.

Het eylant van Ambona leit op die hoochte enz. [1])

. . . . . .

wel verciert met seer hoge bergen ende schone valeijen vol geboomten die tot allen tijden vant jaar al euen groen staen, maer tis al wat moijelicken om daer door te reysen, om oorsake vande penible steyle bergen, die daer vele sijn; wagens noch perden en canmen daer niet gebruiken, also dat die gene die int lant te doene heeft moet te voete gaen, ende bij aldien dat die stadt ofte dorp aendie seecant leit daer men te doene heeft, daer laet men hem met prauwen ofte schuiten voeren.

Tlant is oock wel gepopuleert ende die menschen sijn van gedaente wel so bruyn als die Jauanen, ende sijn goetaerdich, niet so schelmachtich ofte dieffachtich als andere Indiaensche natien vele sijn, ende sijn oock seer goede soldaten die wel vechten willen tegen hare vianden; die mannen gaen gecleet met blauwe catoene rockgens ende broeken; die wat rijck sijn ofte macht hebben dragen hare rockgens ende broeken van sijde ende houden veel van roode coe-

1) Wat reeds in de Beschrijving hiervóór bl. 325 en vv. voorkomt heb ik weggelaten en door ..... aangeduid. T.

lueren, ende om haer hooft dragen se linne wronger: die vrouwen dragen oock meestal catoene linnen rockgens ende vant nederlijff dragense cleetgens om haer lijff bewonden, maer die vrouwen dragen niet opt hooft dan thaer, dat hanckt achter so wat bij malcanderen gebonden, dwelck haer niet en misstaet.

Tlant leit bijcants gelijck oft twe eylanden waren, ouermids die seer groote schone Baye die welcke aen die suydt west sijde int lant loopt bijcants dwers door tlant, dwelck men wel voort met cleine costen soude connen duer maken, also dat men daer met cleine schepen ende jachten souden connen duer varen, dat seer vorderen soude om die oostersche landen, als die eylanden van Liasseer ende deylanden van Banda te bevaren. Den Admirael die Portugisen gevraecht hebbende nadenmael dat se die landen so menich jaren ingehadt hebben, hoe dattet quam datse die passagie niet geopent hadden, nadenmael dattet selue so licht om doene soude wesen, ende so nodigen sake soude wesen ende vorderlick om oostwaert te varen, sij antwoorden dattet tselue bij haer luyden wel dickmael van ouer menich jaren geproponeert was om te doen, maer bij die meeste stemmen van haer luyden en werde niet voor goet gevonden, om dieswille sulex gedaen sijnde hadden sorge dat hare vianden, diese veel hadden, met hare corre corren daer door seer lichtelicken souden dageliex in hare Baye comen ende maken die seer onvrij, dwelck dat gat thoe bliuende so licht voor haer niet te doen en is, wantse nu niet in die Bay comen connen ofte moeten teylant buiten om varen door die openbaer see, daer se al seer voor bevreest sijn om dat lichtelicken te bestaen.

Maer niettegenstaende so vaert men daer wel duer met cleine prauwen ofte schuitgens, die welcke int eynde vandie naute comende men voort ouer die

droochte sleept, dwelck die luyden vanden landen Liasser also doen alse aent casteel off ende aen willen wesen. Die Baye is int innecomen ontrent twee milen wijt, ende is ouer al seer schoon ende diep, ende men heeft voor nyet te vreesen als voor tgene dat men voor ogen siet. Onder 't lant van weer sijden in dese Baye is al seer hooch lant verciert met schone valleijen, dat voor die gene die van buiten indie baye comen een lust om sien is, ende binnen in dese baye aen die suydt oost sijde leit die stadt ende casteel van Ambona in een seer schone valleije, die seer wel bepoot ende beplant is met menich duisent cocos ofte Indische notebomen, dat seer fray ende lustich om sien is. Ende alsoe wel dat dese gepopuleerde plaetse die naem van een stadt heeft, en is daerom niet bemuirt, want den naem van stadt en hadde die vlecke niet lange gehadt; tschijnt dat die Portugisen haren Coninck seer hooch aengedient hadden, hoe vrom ende wel dat se haer gedragen hadden tegen den Admirael vander Hagen doen hij met sijn schip die Son met die Ambonesen ende Jauanen daer a° 1600 ontrent seuen weken voor lach, also dat hij doen vertrecken moest, latende haer meester blijuen, voor welcke getrouwicheit ende vromicheit so heeft den Coninck in recompensie van sulcx haer gepopuleerde vlecke met preuilegien begaeft ende die naem van Cidade de Ambojne gegeuen, daer die Portugisen van Ambona seer groote moet op droegen, menende die vlecke met der tijt te bemuiren ende wonderlicke dingen met die macht vandie stadt noch wt te richten, daer somige Portugisen noch selue om lachten doense die tegen den Admirael vertelden. Alle dat voornemen vande Portugisen is ydel geworden, doense haer stadt en casteel met den ganschen archipelago verloren. Het casteel dat leit vlack aen die see opt strandt, also dat het water al tamelicken

hooch aen die muiren vliet, ende die stadt leit so rontomt casteel aen die sijde, ende die see aen dander sijde, ende is wel gepopuleert; daer woonden ontrent tnegentich huisgesinnen van gehoude Portugesen, de somige van die hadden daer seer schone huisen; noch woonden daer oock veel eenlopen soldaten, maer van naturale inwoonders ende andere Indianen warender ettelicke hondert huisgesinnen; daer stonden vier schone kercken, ende tcasteel dat was al tamelicken groot ende thadde noch al veel groter geweest, maer den Admirael Andres Furtado de Mendosa, doen hij met sijn armade geheel Ambona voort verouert hadde, liet hij tcasteel vercleinen ende van achteren wel meer alst vierde part afsnijden, daer hij wederom een seer dicke stercke muir hadde doen leggen; dat hadde hij gedaen om dattet te stercker weesen soude ende beter om te bewaren, want hij sorge hadde om dat den Admirael vander Hagen daer eens met een schip voor geweest hadde, dat den seluen ofte enich ander Admirael wt Hollant met macht van schepen noch eens comen mochte, ende tcasteel nu also vercleint ende versterckt sijnde docht hem dattet sterck genoech soude wesen om eenige Hollandsche macht, die van so verre landen moeste comen, daer aff te houden ende slaen. Also hij oock den gehelen archipelago verouert ende onder den Coninck gebrocht hadde, so docht hem dat lant wt alle sorgen te weesen, also die Hollanders doen aen geene oort vant lant voet vinden souden om aen te comen, ende dat die Ambonesen haer oock wel souden wachten met die Hollanders correspondentie te houden.

Dit casteel is al sterck, die muiren sijn dick altemael van hechte steenen met goede calck wel vast gemetselt, welcke calck int casteel gebrant wordt, daer twee calck ouens binnen staen; ende aendie seecant

heeftet aendie hoecken twee halue maensche bolwercken, die redelicken hooch sijn ende wel vier ofte vijff vadem breet, daert swaerste geschut op leyt, ende aendie lantsijde leit het ander geschut al langes heen ende niet verre vanden anderen, want opt casteel veel geschuts geuonden is, ontrent 82 ofte drientachtich stucken, so groot als clein, die metale bassen daer onder gerekent, also dattet geschut seer fraij in oorden leit, seer schrickelick voor die vianden die tselue souden willen aentasten, ende buiten 't casteel aendie suydt west sijde hadden die Portugisen oock een batterie genoech vast aent casteel, daerse drie ofte vier groue stucken hadden leggen, wel vinnich om waterpas te schieten, also dattet geschut dat daer beuonden is wel vier ofte vijff hondert baharen nagelen weert is. Ende behaluen dat geschut so heeft den Admirael daer noch gelaten twee halue cartouwen, ende bleuen noch gotelingen ende ander geschut van die schepen, also dattet casteel van geschut seer wel versien is, ende voort van alle ammunitie van oorloge ende hantgeweer na aduenant ende behoren, ende versien met soldaten ende coopluyden van ontrent hondert man, maer in tijden van noot so is Capitein Hitto met volcx genoech vaerdich omt casteel te secoereren, als oock Kemila ende Kemila Baxa, twee Tarnatansche Capiteinen, gebroeders, met haer volck, al om tcasteel te secoereren, die om leuen noch om steruen dat niet en sullen laten te doen, ende sijn oock seer fraije soldaten, die met roers, mosketten ende oock met groff geschut seer wel weten om te gaen, also den Admirael met haer luyden al van a°. 1600 verkeert heeft ende met haer luyden in die tijt voor tcasteel gelegen, ende a°. 1605 doen den Admirael vant casteel scheide om naer Hollant te seylen, so waren se die gene die lest aen boort waren om den Admirael adieu te seggen ende hem

goede reyse te wenschen, die hem belooft hebben dattse voortaen althoos goede correspondentie meenden te houden met den Goeverneur ende haer lijff ende leuen wilden laten voor die Hollanders ende datse tcasteel souden hellepen deffenderen tot die leste man toe ende haer beste wel doen wilden op datter geen Portugesen meer int lant souden comen.

Ende also tcasteel niet seer wel van goet water versien en was, ouermits die put die daer binnen was gaff al brack water, waer doer den Admirael daer een andere put liet grauen bij cants geheel aen die lant muir om datse te verder van die see wesen soude, welcke put seer goet water geeft ende worde van binnen met backsteenen opgehaelt, also dattet casteel nu geheel wel met goet water versien is ende die soldaten en behoeuen nu niet meer buiten tcasteel te gaen om ander water te gaen soecken, gelijck alse te voren doen moesten wildense goet water hebben, ende den Goeverneur die heeft oock omt tcasteel graften doen maken, also dattet selue nu al veel stercker is alset te voren geweest is.

Die Portugisen als voren geseit, die woonden daer in schone huisen ende dreuen daer een grooten handel indie nagelen, die welcke sij daer cochten, alsoock meede indie Molucksche eylanden, welcke nagelen sij luyden sonden met die galeons naer Malaca, waervoor datse alderhande cleetgens ende andere coopmanschappen in retour cregen, diese al wederom aen nagelen verruilden, enfijn, dat die Portugisen daer wonachtich een heren leuen hadden, enz. . . . . Ende hielden oock veel slauen daerse haer aff lieten dienen, die eene gebruicktense om te visschen, andere tot lantwerck, eenige tot huiswerck, enffjn tot alle wercken haddense hare slauen.

Ende te meer alle die inwoonders vandie stadt, ste-

dekens ende dorpen vanden geheelen archipelago waren altemael vassalen ende ondersaten vandie Coningen van Portugael, ende stonden onder tgebiet vanden Goeverneur, daer die Portugisen oock veel diensten van hadden ende waren den Coninck gehouden in allen oorlogen hem te dienen te water ende te lande, daerse den Portugisschen Goeverneur gebruiken wilde, ende sulcx ginck al thoe met goede oorden, also dat elck eylant, stadt ofte dorp wist hoe veele correcorren ende gewapent volcx datse op te brengen hadden ende van alle nootlicke dingen versien, met welcke macht datse haer moesten comen voegen aent casteel neffens den Goeverneurs macht, om met die Portugisen alsulcke tochten te doen als tot sConincx dienst vereiste, ende waren ock meede verbonden ende gehouden om te comen arbeyden aendie fortificatie vant casteel, dat oock al met oorden ende bij buerten omme ginck ende tot elcke maent ofte weke bijsondere luyden van verscheiden eylanden, steden ende dorpen, ende wisten also elck sijnen tijt te rekenen wanneer datse aent casteel moesten comen arbeyden aent voorsz. casteel ende so wie in foute beuonden worde die worde in die boete beslagen.

Alle welcke tochten ende diensten die welcke die Ambonesen vanden gehelen archipelago gehouden ende verobligeert waren te doen aen die Coningen van Portegael, daer heftse den Admirael vander Hagen thoe gebrocht datse die nu doen moeten voor die E. M. H. Staten Generael ende voor sijne Princelicke Ex^ie^, als nu tegenwoordich weesende hare vassalen ende ondersaten, daer se oock seer wel meede te vreden sijn ende goet contentement aff hebben, tot welcke diensten den Goeverneur van den Admirael daer gestelt haer heeft te commanderen diese seer gaerne obedieren, die haer oock tot sulcx om meerder vasticheit

den behoorlicken eedt van getrouwicheit heeft aff genomen, ende hebben belooft als goede ende getrouwe vassalen te obedieren ende gehoorsamen, gelijck se tot noch thoe gedaen hebben so men gehoort heeft. Ende also tlant van Ambona met den geheelen archipelago onder die subiectie ende gehoorsaemheit vandie E. M. H. Staten Generael ende sijne Princelicke Ex^e^ gebrocht is, so wel die inwoonders die Mahometisten sijn als die gene die Christenen sijn, so ist dattet lant nu geheel sterck is, ende souden die macht nu wel hebben van ontrent 30 ofte veertich correcorren op te brengen wel gemonteert, daer al ontrent vier ofte vijff duisent mannen te water souden bevonden werden, dat al een heerlicke armada soude weesen, met min als die helft van alsulcken armade, daerbij 3 ofte vier Hollandsche jachten samenlicken wel gemontiert, soude meer als bestant weesen om die eylanden van Banda te conquesteren, tot welck exploit die Ambonesen seer willich souden thoe weesen om die landen mede te helpen brengen onder die subiectie van die E. M. H. Staten Generael ende sijne Ex^e^. So die conqueste niet gedaen en is, sal noch moeten gedaen worden, ofte die Oostindische Companie sal daer bij te cort comen.

Dat lant van Ambona is seer wel gelegen, want het leit int vaerwater van deylanden van Banda ende leit oock int vaerwater vandie Molucksche eylanden, ende tlant heeft die seer schone Baye, binnen welcke Baye dat die principale stadt ende casteel leit, ende dat lant binnen die Baye ende buyten die Baye is van Godt oock wonderlicken wel versien met schoon timmerhout, van welck hout dat men daer soude mogen schepen ofte groote ende cleine jachten timmeren, ende om sulcx te effectueren souden schorten timmerluyden, houtsagers ende smeden; alsulcke luyden

moesten vooreerst wt Hollant derwerts gesonden werden; aengaende van seylen, lopende want ende cabels, van sulcx soude men hem met het Indiaensche wel connen behelpen so wel als die Portugisen doen; welcke gemaeckte jachten die soude men met der tijt in Indien connen voeren met weinich Hollants volck, te weten: een coopman ende ondercoopman, schipper, hoochbootsman, stuirman, schieman, quartiermeester, trompetter ende bottelier, met noch 3 ofte vier bootsgesellen, die reste vant volck mochten wel Ambonesen wesen, die vernuftich genoech sijn om tbootsmanschap haeste (sic) leeren, want het is daer een slecht varen met die monson althoos voor die wint.

Ende dat die jachten also in Ambona getimmert mochten werden, tselue soude strecken tot groot profijt vandie Oostindissche Companie, ende meede die bij Hollanders ende Indianen te laten voeren, want die jachten die in Hollant gemaeckt werden en connen geen voordeel ofte profijt doen eer datse in Indien comen, ende costen groot gelt eer dat mense daer crijcht ende sijn dickmael wel halff van die wormen gegeten eer datse daer comen. Ende men sal oock verstaen dat veel Ambonesen van die eylanden Liasseer, onse vassalen, seer genegen sijn tot timmeren, want sij veel correcorren ende oock joncken timmeren, die welcke seer gaerne hare kinderen bij onse timmerluyden souden begeeren te hebben om dat ambacht te leeren, ende die Hollanders hellepen die jachten maken. Aengaende het hout wt het bosch te halen ende dat te sagen, daer thoe can men slauen houden diemen dat can metter haest leeren, want die cunst so groot niet en is; den Admirael die heeft met die Ambonesen ende Portugisen van sulcx wel gesproken, die dat selue seer goet vonden ende hadden wel gewilt dattet tselue metten eersten al int werck gestelt hadde mo-

gen weesen. Die Ambonesen die oock presenteerden haren dienst om met die Hollanders op die jachten te varen, ende datse niet en conden dat selue begeerdense wel te leeren, want die luyden oock seer grajch sijn ende verlangen seer om wat te verdienen, ende om een cleintgen soude men dat volck connen gebruicken; met cleetgens conde men haer maentgelt betalen, ende die cost is weinich, want met rijs ende sagu alleen canmen haer contenteren; die weinich thoespijse diese behoeuen die wetense wel te crigen; sij vangen wel visch ende halen fruiten wt die bosschen daer se wel meede te vreden sijn, want dat volck en soeken maer den buick vol rijs ofte sagu, sij maken weinich werckx van thoespise, also dat men se seer lichtelicken contenteren can. Ende als die jachten also voeren, en soude so veel cnorrens noch morrens om teeten ende drincken niet hebben, gelijck veeltijts onder die bootsgesellen gebuert, ende tgene van spijse ende dranck dat die weynich Hollanders van doen souden hebben, waer oueral lichtelicken te becomen, Die saken also bij die hant genomen sijnde soude seer wel metter tijt gaen; tquaetste dat soude met den eersten wesen omdat also in treyn te brengen.

Vandie stadt ende casteel van Ambona soudemen geheel Indien met die jachten mogen beuaren, voor-eerst soudemen mogen varen naer teylant Tymor om sandelhout, dat seer goede coopmanschappe is, ouer al in Indien; andere jachten soudemen daer aff mogen laden met nagelen, notemusschaten ende folie om te seynden indie golfe van Bengala, die custe van Coromandel, op die custe van Malabar ende Indien, indie golfe van Cambaja, die golfe van Persen ende Arabien, daer sulcke coopmanschappe so veel gelden als in Hollant, ende soude daer haest vercocht werden ofte vermangelt voor alsulcke coopmanschappen, die

men nodich hebben moet, eensdeels die in Java, Ambona, Banda ende inde Molucken seer begeert sijn; ten anderen coopmanschappen ende goederen die in Hollant seer begeert souden wesen, also datmen meer als die helft vandie nagelen, noten musschaten en folie die in Ambona, Molucken ende in Banda groien in Indien soude mogen vercopen, die welcke dus lange altemael in Hollant gebrocht sijn geweest, also datmen die landen daer sulcke coopmanschappen meestendeel plach te slijten, tselue gebreck heeft laten hebben, ende in Hollant comptet altemael ouer hooch; oock so heeft men een gereede vaert van Ambona op die Molucksche eylanden, Macassar, teylant van Borneo, die goutrijke eylanden van Mindanao; oock soude men van daer voort mogen opsoeken het Suydt lant, die eylanden Salomonis, oock die Coninckrijcken van Japan ende het principaelste die vaert op China, ende soeken die Chinesen met hare schepen te trecken in Ambona, want Ambona van China veel nader is als Bantam, Jacatra ofte Jortan, daer die Chinesen wel gaerne comen souden bijaldien dat men sulcx maer en soeckt om te wege te brengen, want alse maer eens daer geweest sullen hebben so ist gedaen, so sullense daer veel liever comen als te Bantam, Jacatra ofte Jortan, muegelick lieuer als tot Patane. Sommige mochten seggen: wat souden die Chinesen wederom in retour laden, want se moeten peper hebben. Sulcx canmen in Ambona van Jaua ende andere plaetsen met onse schepen ende jachten genoeg brengen, want die doch gemeenlicken derwerts ledich varen moeten, so connense die peper laden die Ambona soude mogen van doen hebben om die Chinesen te gerieuen. Ende aengaende vanden tol diemen tot Bantam ende andere plaetsen van wtvoeren [voor] die peper betalen moet, daer mede condemen die peper in Ambona cargeren

ofte daer naer vercopen; ende dat men die Chinesen in Ambona wat vrijheit gaue meer alse tot Bantam ende andere plaetsen hebben, sonder twijfel soudense genoech in Ambona comen ende brengen daer sijden ende alderhande costelickheit, ende van realen van achten conde men maken dat Ambona oock wel versien ware ende van andere waren, maer sulcx als die Chinesen van doen souden mogen hebben, ende also soude [van] die stadt van Ambona metter tijt noch een grote coopstadt connen comen, ende veel natien souden daer comen handelen.

Ende als voren geseit is, dat men met minder macht van correcorren als die halue macht van Ambona, daer thoe drie ofte vier Hollandsche jachten, die eylanden van Banda winnen can, so en dient het selue niet nagelaten, want daer sijn ontrent niet meer als ontrent vijftien ofte sestien van die principale houaerdige bedelaers, die de Hollanders telleken reyse die brabelinge maken, want sij en houden van beloften noch woort ende hoe stercke contrackten ende schriften die men met haer aengaet, die en houdense niet langer als die schepen daer en leggen, want so haest die schepen wech sijn so gaen se haer oude ganck, ende terwilen die schepen voor haer nues leggen doen schone beloften ende geuen goede woorden; maer die gemeente die ist leet genoech ende die wilden wel dattet anders ware, want die hebben grote sorge datse voor sulcx noch . . . (?) plage crigen sullen ende den oorloge op haren halse.

Doen den Admirael in Banda quam hebbende die couqueste van Ambona gedaen, so waren die Bandanesen seer voor hem bevreest, die niet anders en dochten ofte tsoude haer buerte oock weesen, want somige van die principale Bandanesen conden wel seggen: heeft den Admirael die vermaerde Portugisen van Am-

bona connen dwingen so sal hij oock Banda wel connen dwingen, want sij luyden meenden dat alle die schepen die na die Molucken waren daer oock noch comen souden, ende dat hij daer naer wachten. Ende somige vandie principale quamen bij den Admirael aen boort hem wellecom heten, die vertelden hem als dattet geleden was ontrent twaliff jaren, dat in Banda gestoruen was een van hare principaelste Mahometische papen, den welcken die vant lant bij sijn leuen gehouden hadden voor een seer waerdich heylich man, om dies wille dat doen hij eerst in Banda gecomen was, die luyden doen noch meest heydenen waren, die welcke hij tottet mahometisch geloue gebracht hadde. Den seluen pape seydense hadde gepropheteert weinich tijts voor sijnen doot dat die eylanden van Banda noch souden verouert ende ouerheert werden van witte menschen, die welcke daer comen souden van verre landen, die welcke menschen souden tgeheele lichaem bedeckt hebben tot die handen thoe, ende niet anders als het aensichte souden bloot dragen, ende dat die menschen dat lant souden inne crigen sonder crijch ofte oorloge, sonder slach ofte stoot, maer soude vermeestert ende verheert wesen eer die inwoonders dat souden gewaer werden, welcke prophetie die luyden bijcants nu meenden dat vervult was, want sij sagen den Admirael met sijn volck gans gecleet ende dat hij oock hantschoenen droeg daer die handen mee bedeckt waren, ende dat hij tlant van Ambona ingenomen hadde, en dochten anders niet ofte die prophetie soude nu vervult werden.

Maer die commissie vanden Admiraels sekrete instructie en brocht niet anders meede dan om alle Indiaensche natiën wel te tracteren ende met vrientschap bejegenen, ende hadde hij commissie gehadt om Banda te conquesteren, tselue soude met die macht van Am-

bona wel connen geschiet hebben; die landen van Banda met die van Ambona souden oock wel aen malcanderen onder eenen heer dienen, want die Bandanesen leggen veeltijts in oorlogen tegen malcanderen, ende bederuen also haer eygen lant, omhouwende malcanderen die note musschate boomen, doende also aen weersijden alt quaet dat se connen, dat bijaldien sij onder eenen heer stonden, daer mede alle dat quaet cesseren soude; die Ambonesen souden wel vlammen datse die Hollanders daer thoe mochten hellepen om Banda mede onder die subjectie vandie E. M. H. Staten Generael te brengen, ende sulx soude oock veel beter met die hulpe vande Ambonesen geschieden als met die Hollandsche macht alleen, want sij veel meer vreesen die Ambonesen, want dat sijn veelal cloeke, radde vogels en goede soldaten, die haer lant gans afflopen souden, dat die Hollanders alleen so niet doen en connen ouer mids die grote hitte die haer te onlustig maeckt om te lopen; ende also die van Banda haer woort noch beloften niet langer en houden als die schepen daer en leggen, dwelck nu diuersche maal van jaer tot jaer gebleken is, datse die coopluyden die vandie Oostindische Companie wegen daer blijuen, die schepen weech sijnde, grote quellingen, moyten ende veel quaets doen, also datse wel een straffe verdient hebben.

Nota, dat vandie natureele Bandanesen niemant rijck en is ende woonter ymant die rijck is dat mach wesen eenich vremdelinck, door oorsake datse dickmael grote maeltijden houden ende seer groote bruloften, daerse meer in spenderen als al haer goet waerdich is, want sij hebben een maniere datse op hare feesten noden menich hondert menschen ende die al van andere steden; op welcke feesten in wat stadt die gehouden wert, moeten die burgers niet mede aende tafelen sitten om te eeten maer sij sijn gehouden die

luyden van buiten ter feeste sijnde te dienen, dat onderhouden die Bandanesen bij buerten om gaende. Also spenderen die luyden alle haer goet, ende ten anderen hare inlantsche oorlogen, so comtet datse houaerdige bedelaers blijven, want haer handen staen althoos open om te hebben, ende dickmael met giften noch niet te contenteren en sijn, ende al hoe wel dat Banda niet bouen 24 ofte vijff en twintich milen van Ambona en leit, dat in 15 ofte 16 uren tijts beseilen can, so comt men in Ambona van Banda schier in een ander werelt, want die luyden sijn geheel anders van aert, wesende slecht die met een cleintgen te vreden sijn ende haer dunckt nu datse inden hemel sijn, dat se rust ende vrede in haer lant hebben, want die arme menschen menige lange jaren met groote oorlogen geplaecht sijn geweest, daer haer die Portugisen inne gehouden hebben, diese nu quijt sijn. So dienen die E. M. H. Staten Generael, sijne Ex^e^ ende die Oostindische Companie nu voort aen wel te letten, dat den archipelago van Ambona wel bewaert mach wesen, want het is een bril ende bolwerck voor die van Banda ende is die poorte ende inganck tot die Molucksche eylanden leggende also op een drijspronck, dwelck den Admirael vander Hagen a°. 1600 wel geaenmerckt heeft, ende datter geen lant in Oostindien en is daer die Oostindische Companie soo veel aen gelegen is, ende dat was die oorsake dat den Admirael so langen tijt die Ambonesen tegen die Portugisen voor dat casteel ten dienste stondt, weinich rekeninge makende makende op die nagelen die hem belooft waren, maer meest wast hem te doen om die herten ende die vrientschap vandie Ambonesen te winnen, als die gene die door sulcx verhoopte, dat die E. M. H. Staten Generael, sijne Ex^e^ ende die Oostindische Companie noch eens mochten comen soevereynen vandie landen te

werden, om also die negotie vandie nagelen, noten musschaten ende folie in Hollant te trecken, ende also daer die vaste voet int lant te crijgen, om van dien handel door die macht der Portugisen niet versteken ende berooft te mogen werden, ende tis notoor ende gebleken dat Godt noch gevoecht heeft dat die conqueste vanden archipelago van Ambona noch door den seluen Admirael vander Hagen met sijne vloote te wegen soude gebrocht werden, den welcken in sijne eerste voyage die Ambonesen vastelicken belooft ende thogeseit hadde, dat hare verlossinge vandie Portugisen noch door die Hollanders te wege soude gebrocht werden, daerse oock vastelick op bleuen hopende, waer ouer datse den Admirael die sterckste plaetse in haer lant gauen, diese bemuirden ende van binnen timmerden, daer hij 26 man inne liet met geschut, ammonitie van oorloge, hantgeweer ende tamelicken gevictaleert met oock eenige coopmanschappe; dat fort worde genaempt tCasteel van verre, andere noembdent Sonnenberch, omdat den Capiteyn die den Admirael daer stelde also genaempt was, ende also den Admirael weederom voer met die eerste vlote van die thienjarige rekeninge, die selue ende niemant anders in sijne vlote die gelegentheit van Ambona wiste ende hoe grotelicx die Companie daer aen gelegen was ende wattet inporteerde, so en wilde hij hem voor Mossambique, Cananor noch Colombo in Ceylon niet laten bewegen noch ouerstemmen, om andere onnodige onbeuolene conquesten van plaetsen bij die hant te nemen, die al gewonnen sijnde meer tot grote costen ende schade voor die Companie souden geweest hebben als tot profijt, waer door die conqueste van Ambona ende Tydore soude na gebleuen hebben, ende die Portugisen van Ambona, die in handelinge stonden met die van Banda, souden met haer sake wel haest voort ge-

varen hebben tot grote schade ende achterdeel vandie Oostindische Companie, dwelck Godt die Heere verhoet heeft doort innemen vant lant van Ambona.

Ende also den Admirael tcasteel ende den archipelago van Ambona in hadde, quamen hem sommige principale Portugisen aen boort versoeken, die hem geluck boden vandie grote victorie die hem Godt verleent hadde, daerse die rechte waerheit aen seyden, want het was een groote victorie voor die Hollanders ende een groot verlies voor die Portugisen, want die verloren tlant met dat grote jaargewas van die nagelen, die welcke nagelen die Portugisen meest al betaelt hadden ende tgelt ofte waren aendie Ambonesen al te voren gegeuen, verwachtende die tijt om geleuert te sijne, welcke nagelen, die Portugisen overwonnen sijnde, die Ambonesen noch een mael aen die Hollanders vercocht hebben, also dat veel Ambonesen haer goet tweemael vercochten ende daervan betaelt worden, die welcke niet seer verlangen dat die Portugisen weer meester souden werden. Ten anderen so verloren die Portugisen alle hope om met die van Banda voort te accorderen, om also heeren vant lant ende vandie noten ende folie te werden, om die Hollanders buiten die landen ende negotie te sluyten; ten derden verlorense hare nauegatie ende negotie vandie Molucksche eylanden, want als die Portugisen van Malaca plagen te willen varen naer die Molucken, so voerense gemeenlicken in Januario daer aff ende quamen int achterste vant weste monson in Ambona, daerse innamen ende laden den bereyden sagu, cocosolie, ende versagen haer daer van cabels ende touwen, die daer veel ende goet plegen gemaeckt te werden, ende bleuen daer so lange leggen tot dattet suydt ooste mouson begon duer te wayen, daer meede datse voeren nadie Molucken, daerse den sagu ende olie ouer

nagelen verruilden, want sulcke waren daer seer goede coopmanschappe is, ende bleuen also versteken van alle die verschreuen handelinge ende trafyck van nagelen, noten ende folie. Daer tegen quamen die Hollanders indie possessie vande voorsz. handelinge ende negotie, ende cregen een vaste voet int lant, waer door datse niet versteken noch berooft en connen worden vandie handelinge, maer bleuen meester vandie nagelen, noten ende die folie, ende peper connen se so veel crijgen ja veel meer alse begeren.

Die Portugisen gauen den Admirael oock te kennen datter onlancx te voren, eer dat hij 't lant inne creech, een fregatte de aviso aent casteel geweest hadde vanden Viseroy van Indien ende vanden Goeverneur van Malaca daer gesonden, die welcke expresselicken aenden Goeverneur ende Portugisen van Ambona gesonden was, om haer te vermanen, als dat die Hollanders sterck in Indien waren ende datse voor Mossambike, Goa, Cananor, Calicuth, Cochin ende Columbo in Ceylon geweest hadden, dat se om die sake doch wel voor haer souden sien, op haer hoede weesen ende goede wacht houden ende datse haer casteel ende landt wel souden bewaren, want se grote sorge hadden om dat den Admirael eens met een schip met die Ambonesen so lang voor dat casteel gelegen hadde, tlant ende tcasteel doen wel besichticht, ende dat aen dat lant die Hollanders veel gelegen was; ouer sulx haddense sorge dat se wel weederom mochten comen met een vlote, also den Viseroy van Indien ende Andres Furtado Goeverneur van Malaca, seer wel ende perfeckt wisten wat beloften den Admirael sijne eerste reyse aendie Ambonesen gedaen hadde ende van alles wat se tsamen gehandelt hadden ende gepasseert was. Den Admirael sulcx vandie Portugisen gehoort hebbende, datse so onlancx alsulcken aduys vanden Viceroy

ende Andres Furtado Goeverneur van Malaca gehadt hadden, vraechde haer hoe dattet qnam datse teasteel ende lant so lichtelicken hadden ouergegeuen, datse wel beter hadden mogen bewaren, want hij die victorie also niet verwacht en hadde, alsoot haer oock aen geschut, amonitie, alderhande hantgeweer niet en gebrack ende daer toe een lant vol volcx, ende dat meer was so grotelicx tot haer vordeel, dat den Admirael met sijn schip alleen lach vanden eenen dach des namiddachs tot den anderen dach des morgens eer dat den Vise-Admirael met die andere schepen bij hem quamen, niemant bij hem hebbende alst schip Hoorn, dat te loeuf waert vrij wat verder aff lach, binnen welcken tijt datse hem wt het casteel ende wt die batterie genoech te doene mochten gemaeckt hebben, ja genoechsaem mogen inden gront schieten.

Die Portugisen leiden die schult op haren Goeverneur, diese seyden om sulcx te doen geen oorden noch eenige reschap daer thoe gemaeckt hadde, ende ten anderen seydense: so haest die Portugisen ende Ambonesen verstaen hadden dattet den seluen Admirael was ouer die vlote die a°. 1600 daer so lange met een schip voor haer casteel gelegen hadde, so namen die Ambonesen die vlucht bouen na die geberchten, latende alle dinck staen, te weeten die wercken daerse mee doende waren van boomen af te houwen, loop grauen te maken, ende die Portugisen die en wilden doen oock geen weere doen, die seer bevreest waren dat alle die Ambonesen tegen haer rebelleren souden ende den Admirael thoe vallen so haest sij luyden verstaen souden dat haren Admirael selue wederom gecomen was, die met haer voort casteel gelegen hadde ende haer die belofte gedaen, dat hij ofte eenich ander Admirael met macht van schepen wt Hollant comen soude om haer die Portugisen te verdriuen, ende ouer

sulcx so was nu die sorge vandie Portugisen so groot dat alle die Ambonesen haer souden hebben affgevallen ende haer begeuen met Capiteyn Hyto bij den Admirael, waer door die Portugisen in sorge stonden ende in perikel van indie wterste miserie te geraken, doch, seydense, hadder een niuwen Admirael gecomen die de Ambonesen niet gekent en hadden so en souden se in so groten sorge niet gestaen hebben, dat die vant lant lichtelicken tot hem souden gevallen hebben. Also dat grote vrese die Portugisen dede tlant verliesen ende ouergeven, hoewel die Portugisen die schult op haren Goeverneur leyden ende wederom de Goeverneur die schult op die gehouden [gehuwde] Portugisen, die hij scholt voor schelmen, seggende datse den eedt diese den Coninck gedaen hadden niet betracht en hadden, ende datse te voren so gesnorckt, gepocht ende geblasen hadden van haer grote valentie, ende alst er op aen quam datse betonen souden watte vrome soldaten datse weesen souden, ende diergelijcke woorden verhaelde den Goeverneur veele. Die Portugisen voort gevraecht sijnde doen Andres Furtado de Mendosa Ambona voort ingenomen hadde, waerom dat hij doe niet voort en voer na Banda ende dat oock innam, dat hij wel hadde connen doen met die armade die hij doen ter tijt hadde, also die Portugisen daer oock veel aen gelegen waer om die Hollanders daer wt te sluyten. Sij antwoorden dat alle verstandige Portugisen van Ambona ende die neffens hem waren in sijne vlote sulcx wel geerne gesien hadden, want sij wel wisten te seggen dat Andres Furtado de Mendosa eerst behoorden deylanden van Banda ingenomen te hebben eer dat hij na die Molucksche eylanden voort voer, latende daer een goet fort ofte twee wel beset met garnisoen, om die Hollanders daer wt te houwen, maer wat wast, seydense, hij wilde met sijnen houaerdigen cop met die armade

eerst na Tarnate, om dat eerst te winnen ende dat verouert hebbende so wilde hij naer Banda om dat oock te conquesteren; enfijn, Andres Furtado de Mendosa die haddet seer breet voor om al in te slocken, maer tis hem altemael gefaliert, want het gene dat die Portugisen aende Hollanders meenden te doen dat is haer selue te buerte gevallen, waerdoor die Portugisen van Ambona een seer quaet genoegen van haren Generael Andres Furtado hadden, seggende dat hij met sijne grote armada anders niet gedaen hadde als sConincx eygen landen bedoruen, gelijck in Ambona ende Tydore wel gebleken was, daer hij die Portugisen op grote schade gebrocht ende bedoruen hadde, ende dat hij met onrecht hem selue intituleerde ende thoe schreeff: Conquestador do sul, welcken tytel, seydense, dat den Hollantschen Admirael met recht mocht voeren. Ende alse in Indien quamen so en wildense niet alleen seggen dat Andres Furtado de Mendosa oorsake was vant verlies van Ambona ende Molucken, maer datse dat selue wilden met luyder keel ouer al in Indien roepen, ende dat was meest thoe gecomen door die grote beestige desorden die hij in sijne armade voerde. Ende en connen haer niet genoech verwonderen dat den Hollandschen Admirael so goede oorder hielt onder sijn volck, want sij sagen voor hare oogen haer lant verloren ende dat die hoenderen, verkens bij die straten bleuen gaende sonder datter een ey schade gedaen worde ofte ymant yet benomen worde, om welcke oorsake dat se die Hollanders, die hare vianden waren, noch niet en connen laten te prijsen int stuck van hare oorden ende regieringe, want, seydense, doen Andres Furtado met sijne armada in Ambona lach, doen mochten die burgers ende inwoonders niet een verken, hoen ofte ey houden ofte ten worde haer van sijne soldaten benomen.

Ende also den tijt naeckte dat die Portugisen van Ambona vertrecken moesten, so quam den ouden man don Manuel de Mello, Goeverneur van die Molucken, bij den Admirael aen boort om van hem sijn affscheit te nemen, ende om een paspoort te hebben, om oft tsake waer dat hij weederom met eenige andere Hollantsche schepen quame te ontmoeten, dat hij vandie niet wederom beschadicht en soude werden, welcke paspoort den Admirael hem schreeff ende gaff; maer don Manuel seer bedroeft sijnde, beklaechde seer sijn ongeluck, maer tswaerste dat hem viel was dat hij met sijnen neue Gaspar de Mello, Goeuerneur vant casteel ende archipelago van Ambona, ende met alle die Portugisen, also als gallinas [1]) in Indien comen souden, ende dat alsulcke landen met sulcken casteel so schandelicken was ouergegeven aen die Hollanders, seggende dat het een sake was die seer streckte tot cleinachtinge van haren Coninck ende was daer en boven een groot verlies, ende seyde: mijnen neue die treckt mee naer Malaca, compt hij daer so is hij een doot man; ende int affscheit nemen seyde don Manuel: Señor general, su señoria ha hecho aqui una obra real, mas quien pudiera llegar con tal victoria delante su mag^{d} el rey nuestro señor, que señor seria, daer meede dat hij wilde seggen: heer Admirael ghij hebt hier een coninex werck gedaen; die met sulcken victorie mocht verschinen voor sijne Majesteyt onsen Coninck, wat een heer soude hij werden; ende hij verfoyde seer sijnen neue, dat hij sulcken lant also verloren hadde tot grote schande ende schade voor den Coninck ende alle die Portugissche natie, ende gaff te kennen: hadde hij Goeverneur vant lant geweest dattet die Hollanders so lichtelicken niet souden gecregen hebben.

1) Gallina beteekent ook lafaard.

Andere Portugisen die daer bij waren seyden: señor Capitan que ay que decir sino que fue por nuestros peccados, ende verhaelden den Admirael vandie seer schrickelicke aertbevinge, die onlancx te voren in Ambona geweest hadde, dat noch geen jaer geleden was ende duirde seer lange ende was so schrickelick dat die toppen van seer hooge bergen, wesende seer harde steenclippen, affschuerden, ende waren van bouen neer gevallen, dwelck die Portugisen aenden Admirael weesen, ende waren bergen die aendie noortwestsijde vandie bay lagen, dwelck seer wel te sien was, ende tscheen dat die Portugisen daer mede wilden seggen ende te kennen geuen dat sulcx beduide die grote plage die Godt haer nu op den halse geleit hadde van also wt het lant van Ambona verdreuen ende weggesonden te werden, dwelck haer seer hart viel also te moeten verlaten huis, hoff, lant ende stadt, midsgaders alle hare schulden, ende beesten, diese met so grote costen ende moyten van so verre landen daer hadden doen comen.

Den Admirael die alle die hoofden ende ouericheden van alle steden ende dorpen vanden geheelen archipelago van Ambona int casteel bij malcanderen hadde, so wel die Mahometisten als die Christenen, die welcke hij noch int leste veraccordeert ende vereenicht heeft, dat bij cants een halff jaar geduirt heeft eer dat men se daerthoe heeft connen brengen, twelcke met geen cleine moyte ende hooftbrekinge so verre gebracht is, also dat Godt noch sijne goede gratie ende segeninge daer thoe heeft verleent dat die generale pais volcomelicken gemaeckt is, also die menschen seer verbittert op malcanderen waren door dat gestadich oorloch datse so menich jaren tegen malcanderen hadden gevoert, welcke vreede gemaeckt sijnde so heeft den Admirael die parthien, so wel die Mahometisten als die Christenen, den behoorlicken eedt var

getrouwicheyt laten doen ende haer vassalen ende ondersaten vande E. M. H. Staten Generael ende van sijne Excellentie gemaeckt, die haer luyden voort vermaende dat hij haer daer gestelt hadde tot Goeverneur den Erentfesten Frederick de Houtman ende neffens hem eenen Raadt, dien sij luyden voortaen souden moeten obedieren ende gehoorsamen, gelijck off die E. M. H. Staten Generael ende sijne Princelicke Excellentie daer selue present waren, ende datse souden weten dat den Goeverneur met de soldaten daer niet alleen en bleuen om 't lant ende casteel te bewaren, maer ook om te wesen harer luyden competenten rechter, die haer ook justitie soude administreren ouer alle saken, schulden ende querelen die onder haer luyden souden mogen oprijsen, so wel criminele als civile saken niet wtgesondert, ende dat niemant van haer luyden haer eygen rechter moeste weesen, maer den Goeverneur daer mede moesten laten gewerden, die de balanse soude houden, om een yegelick clein ofte groot, arm ofte rijck, euen goet recht te doen, van welcke vermaninge die luyden seer goet contentement hadden.

Den Goeverneur van Ambona die gebruyckt sekere stocken enz. (zie hiervóór blz. 332) . . . . . .

Alle die Ambonesen die in die stadt ront om 't casteel woonen ende noch veel andere van verscheiden eylanden ende andere steden ende dorpen die van ouds met die Portugisen gehouden hebben, die houden haer al voor Christenen, ende hadden Jesuiten ende papen die haer leerden ende onderweesen ende doopten hare kinderen ende alle die gene die haer tottet christen geloue begauen, twelck nu geschiet van gereformeerde predicanten, ende oock mede wordt daer schole gehouden daer die Ambonesen hare kinderen laten gaen leeren.

Inde principale stadt stonden vier kercken, waer

van die drie al tamelicke wel verciert waren met beelden en schilderie; twee van die kercken stonden aen die suydwestsijde vant casteel, een aen de noortoostsyde, die vierde stondt achter tcasteel int suytoosten, dat oock een gasthuis was, genaempt La misericordia, daer die sieke Portugisen inne gecureert werden, die arm waren. In twee kercken waren Jesuiten, ende die kercke naest het casteel dat was die prochie kercke, daer een prochipaep ofte pastoor was; den Admirael die Jesuiten gevraecht hebbende hoe veel Christenen datter wel inden archipelago waren, antwoorden datter aen die cant van sestien duisent waren, die al gedoopt waren ende in Christum geloofden.

Maer tgetal der Mahometisten waren in grote menichte, ende sommige waren oock noch al Heidenen die noch al bij haer heydendom bleuen. Onder die Mahometisten sijn seer veel papen ofte leeraers, die seer grote neerstieheit doen om die seckte van Mahomet te verbreyden, welcke mahometische leeraers bij den Admirael voort casteel leggende menichmael hem quamen versoecken, ende dat al om perfeckt te weten wat geloue die Hollanders hadden, ende off sij alsulcken religie ofte geloue hadden gelijck als die Portugisen doen, diese seyden dat hare goden geschildert ende van hout ende steen waren, daer van datse sulcke onderrechtinge cregen datse gecontenteert waren ende behaechde haer oock beter doense verstonden dat die Hollanders geen beelden noch schilderie en gebruickten, welcke dingen sij wisten te seggen datse van Godt seer hoochlicken verboden waren, ende 't schijnt bij aldien datter in Ambona veel fraije geleerde predicanten waren, om die inwoonders te prediken ende onderwisen in haer tale, souden sonder twifelen die christelicke religie daer seer doen aenwassen ende vermeerderen.

Die eylanders van Liasseer dat plegen altemael menschen eeters te weesen enz. (zie blz. 330) .....

Aengaende die van Banda, dat sijn altemael meest bittere mahometisten, dootvianden vandie christenen, die welcke sulcke mahometisten sijn datse vandie andere Indiaensche mahometisten schier voor heilige luden gehouden werden, om datse seggen haer religie so wel onderhouden, ende doen grote neersticheit om alle natien die in haer lant comen handelen tot haer secte te trecken, ende en laten die Hollanders oock niet met vreeden, diese wel gerne het christen gelouc souden doen versaken connense dat te wege brengen, maer sulcx en wil met haer niet lucken, om welcke oorsake datter dickmael tusschen beyden twist compt, want het is dickmael gebuert dat die Hollanders op hare marckten hoenderen gecocht hadden diese haer niet tholaten wilden dat se leuendich thuis droegen, diese de papen moesten laten volgen om die eerst te doden op haer maniere, daer se eenige woorden int doden ouer spreken, ende die gene die sulcx niet en doen achtense voor heydenen ende ongoddelicke menschen; also dat die Bandanesen een seer boos, opstinaet ende superstitieus volck is, seer harde vianden vande Christenen, van wien dat men die vrientschap duer coopen moet, en sijn een seer ongelijck volck als die Ambonesen sijn. Men soude lieuer met die Ambonesen een jaer omme gaen als met die Bandanesen een maent; den Admirael die heeftse beyde wel besocht ende die experientie daer aff, want a°. 1600 doen verkeerde hij oock bijcants ses maenden met die Ambonesen, in welcken tijt datter noit woort oneffens viel tusschen die Hollanders ende Ambonesen, ende accordeerden althoos met malcanderen gelijck broeders, ende waren den ganschen dach int schip, die bootsgesellen latende haer slapen in hare coyen bij

hare opene kistgens daerse haer goetgen inne hadden; die slaep wt sijnde, eerse wederom naer lant voeren, sochtense den genen in wiens coyen datse geslapen hadden, haer vermanende datse weederom na lant wilden ende datse na haer goet souden sien op datter niet vermist soude worden, om datter geen schult van sulx soude op den halse geleit werden, maer, seydense, wacht u voor die Jauanen, die souden u goet wel stelen maer die Ambonesen niet.

Vruchtbaerheit van Ambona ende Banda.

De principaelste vruchten die in Ambona groijen dat sijn nagelen, welcke vruchten groijen op hoge bomen die peerbomen niet seer ongelijck, welcke vruchten tlant nu al veel meer wt geeft alst plech, ende voort aen alle jaren meer ende meer wt geuen sal, ouermids dat die Portugisen ontrent drie ofte vier jaren te voren eer den Admirael tlant innecreech, seer veel duisent jonge nagelboomen hadden doen pooten, daer sijluyden die vruchten selue van meenden te trecken, welcke bomen alle jaren groter werden ende te meerder nagelen sullen geuen. Ende ten anderen, nu die naturale inwoonders ruste ende vrede hebben, die mogen nu oock haer beste doen met planten ende pooten, want die bomen daer so wel groien ende goeden tier hebben alse op eenich vandie Molucksche eylandekens mogen doen, also dat die nagelbomen daer int wilde groijen onder andere bomen. Op bergen ende in valeien wassen ouer al wel; men sal oock weten dat men van die nagelen alle jaren geen groot gewas en heeft, maer alle drie jaren een groot gewas, die twee andere jaren sijn cleine gewassen.

Die nagelen dat is alle den rijgdom (sic) vande Ambonesen, tis haer gout ende siluer, want om die nagelen crigense al wat se van doen hebben, want in Ambona

plegen te comen veele verscheiden natien om die van haer te copen, te weten Portugisen, Arabiers, Persianen, Turcken, Guseratten, Malaijen, Jauanen, Macassers en noch andere natien, ende ten lesten die Hollanders die haer luyden sint a°. 1600 begonnen realen van achten te brengen, die welcke haer luyden te voren gans onbekent waren, want die Portugisen noch geene vandie andere voorsz. natien brochten haer geen gelt, maer cleetgens, eetbare waren ende sulcx alse van doen hadden, daer se veel aen wonnen ende was beter profijt als gelt te brengen, ende sulcx doen die Hollanders nu oock.

Somma, twas een goet lant voor die Portugisen, die haddent daer niet qualicken begrepen die int leste door die armada van Andres Furtado de Mendossa heeren ende meesters geworden waren vanden gehelen archipelago van Ambona. Hadden den ouden Capiteyn Hytto, den ouden van Nusitello met meer andere principale hoofden van diuersche steeden en dorpen al om den hals gebrocht, meenende dat gedaen sijnde datse hare banden wel vast hadden, ende dat om datse a°. 1600 met den Admirael van der Hagen het casteel belegert hadden. Maer den jongen Capitein Hytto met wijff ende kinderen met noch eenige andere capiteinen ende hooffden die warent ontcomen, ende onthielden haer in Veranula, daerse leefden seer slecht, hebbende haer goyken datse mee conden nemen meest al verteert, ende leefden daer also op hope dat die Hollanders hare beloften noch eens souden volbrengen, dwelck Godt noch gevoecht heeft datt die volbracht sijn door den seluen die haer die belofte gedaen hadde ende heeft also Capitein Hitto met wijff ende kinderen ende met alle die gene die met hem verdreuen waren in haer lant wederom heeren gemaeckt ende in hare volle possessie gestelt, voor welcke weldaet Capitein Hitto

met de sijne na haer cleine macht den Admirael heeft begifticht, hem aen boort brengende verscheiden prautgens ofte Indiaensche schuitgens, die geladen waren met vele corffkens ofte mandekens vol droge nagelen, welcke nagelen scheen dat hijse in sijn lant van verscheyden sijne ondersaten geleent ofte vercregen hadde, ende Hytto dede sijn woort met die tranen in dogen, seggende dat hij hem schaembde voor so grooten dienst ende weldaet als hem met sijne vrinden ende alle die Ambonesen geschiet was, dat hij den Admirael niet anders ende met giften conde begauen nademael hij so vele verdient hadde, maer hij claechde seer ouer sijne armoede ende dat hij in sijne ballichschap al sijne goederen hadde moeten verlopen, die de Portugisen hem benomen hadden ende die reste verteert; welcke nagelen den Admirael int casteel sont om die te laten wegen bij den coopman, ende waren beuonden niet meer als twee duisent vijff hondert ende tsestich pont sware wicht te wegen.

Het lant van Ambona heeft wtgegeuen in drie jaren aen de Oost-Indische Companie omtrent 2400 baharen nagelen, elcke bahar wegende ontrent ses hondert pont amsterdamsche wicht (behaluen dat noch wel veel steelwise weggevoert worden, want en moeten aen niemant vercopen dan aendie Hollanders), hoewel datse niet al ouergecomen en sijn, Godt betert, doort blijuen vant schip Westvrieslant ende ontrent 700 baharen, die wederom voeren int schip Erasmus geladen, [dat] na Mauritius eylant door leckicheit gelopen is, welcke nagelen bij een wesende wel veertich tonnen goudts waerdich souden wesen, ende is te verwachten dattet lant alle jaren noch meerder rijgdom wt geuen sal. Behaluen die nagelen van Ambona so heeft die Companie noch te verwachten die van Tarnati ende vant eylandt Machian inde Molucken.

Die eylanden van Banda die geuen wt die noten muschaten ende folie, ende men heeft daer int jaar drie gewassen, maer het principaelste gewas dat compt in Junio ende Julio, dwelck daer genaempt wort tgewas van Ayar Puti ofte vant witte water, dat wel een selsaem ende wonder werck Godts is, dat die see aldaer alle jaren tegen die maent van Julio wit wert. ende is des nachts aen te sien gelijck off die see van melck waer, ende dat duirt wel een maent ofte langer; daer naer begint se wederom haer oude coleur ende verwe te crijgen, dwelck men niet begrijpen en can wat sulcx beduit ofte waer aff dattet water vandie see so wit wordt, want sulcx in geheel Indien oock niet te sien en is als tot Banda; want tot Ambona thoe en comptet niet dat men mercken can dat te beduin heeft. Ende vant gewas vande noten ende folie soudemen alle jaren in Banda twe grote schepen connen laden, ende hoe vruchtbaer dat Banda van sulcke coopmanschappe is, so en worden nochtans die Bandanesen niet rijck want het sijn al meest luye, houaerdige menschen. die meer verdoen ende verquisten danse winnen, ende makent also datse althoos tot aen hun ooren thoe in schulden steken; daerom mach mense te recht noemen luye, houaerdige bedelaers, diemen altijt geven moet wilt mense te vrient houden; enfijn, dat dese twee landen Ambona ende Banda jaerlicx die Oost-Indische Companie al een grooten schat wt geuen.

Vanden sagu.

Den sagu dat is het meel daer die Ambonesen, Bandanesen ende alle die inwoonders van die Molucksche eylanden haer broot aff backen, enz. (zie hiervóór blz. 328) .....

Die Molucksche eylanden ende die eylanden van Banda die moeten meest vanden buitenlandschen sagu

gespijst werden, alsoot arme landen van sulcx sijn. Tbroot dat men vanden sagu backt is tamelicken goet van smake ende geeft goet voetsel, also dat die Hollanders indie quartieren wonachtich sijnde ende dat gewent sijn te eeten, die eetent veel lieuer als tbeschuit dat wt die schepen compt.

Van vleisch.

Sulcx is in Ambona weynich ende in Banda noch al veel min; die Portugisen die daer woonden hadden al ouer die hondert ende vijftich coyen ende somige verren van andere eylanden op grote costen daer doen brengen, om daer aen te teelen, ende hebben daer al tamelicke goede weyden also dat die beesten daer goeden deech ende tier hebben ende vermenichfuldigen oock wel, welcke beesten die Portugisen daer moesten laten, die de Hollanders wel comen. Die coyen hielden die Portugisen daer so waerdich datse die onder malcanderen vercochten a 80 ende 100 crusaden tstuck; den Goeverneur tegenwoordich die houtse oock wel te wey, latende niet bouen twee ofte dry mael int jaar als tegen eenige hoochtijden vandie voorsz. beesten voor die soldaten slaen, om datse eerst wel mochten vermeerderen; die selve also noch eenige jaren sparende sullen also vermenichfuldigen dat men daer naer wel alle weken sal mogen slaen. Den Goeverneur die hout oock eenige coyen die hij laet melleken voor siecken ende crancken, als oock tot behoeff van sijn huis. Daer sijn oock al tamelicke veel verkens die bij die Christenen opgevoet werden, ende daer souden sulcke beesten genoeg weesen, waert dat die Mahometisten die oock aen hielden, maer alsoot tegen hare wet is so hebbense daer een grouwel aff; aengaende van hoenderen, sulcx hout alle man; die leggen eijeren ende broyen kuikens tot allen tijden vant jaar;

bocken ende geyten vint men daer oock, maer niet bij groote cudden, gelijck men wel in Spaengen ofte Italien doet; daer houden die Mahometisten veel aff ende sijnder oock al dier om gelt te copen: daer hout oock een wonderlick ende selsaem dier, wat grooter als een groote cat van grauwen hare; dat selue dier ende draecht sijne jongen niet inden buick als andere dieren wel doen, maer theeft onder aen den buick om sijne memmen een sack dat meede bont vel is. In desen sack comen die speenen vant dier daer die jongen aen groyen met die spenen indie monden, daer se so lange aen vast blijuen tot datse haer natuirlicke grootte hebben van geworpen te werden, blijuende daer na noch so lange indie sack ende suiken daer noch aen die spenen so lang tot datse groot genoech sijn datse die moeder verwerpt om haer weyde te gaen soecken, ende eeten groen; dit gedierte wort daer vandie Portugisen ende Ambonsche Christenen gegeten. maer vandie Mahometisten niet, die seggen dattet een verboden gedierte is na haer wet; dat dier wordt daer genaempt Cousa. Daer houden oock seer groote geweldige slangen, daer van somige wel 20 tot 24 voeten lanck sijn ende daer dick nae, die welcke heele hoenderen ende meercatten connen in slocken. Int jaer 1600 worde aent westeynde van Ambona in Meester Gerrit en bay sulck een slange doot geslagen die een geheele cat int lijff hadde, ende brochten den Admirael tvel a°. 1605. Tot Banda int siekenhuis, daer die sieken lagen ende hoenderen hadden die des nachts int top vant huis saten van binnen, quam bij lichte mane in huis een seer grote slange, die bij een stijl op croop, halende van boven die hoenderen, die alsoo inslockende, ende was so groot dat noch een deel van haer lijff noch om laech bleeff, dwelck die sieken in die lichticheit vandie mane aensagen, daer seer voor

verschrickten, en also den Admirael des morgens bij die sieken quam so vertelden sij hem dat tot een verwonderinge. In Banda ende Ambona houden oock groote menichte van verscheien soorten van papegajen, ende veel schone perikiten die seer schoon van veren sijn, oock sijnder schone kaketouwen, een soorte van witte papegajen, hebbende een oraengie kuiff opt hooft, diese wonderlicken fray weeten ouer ende te setten; oock houden daer veel witte reygers ende veel andere selsaem gevogelten.

Vandie visch.

In die Ambonsche Baye voort casteel hout ouervloedich veel soorten van delicate visch; die Portugisen conden wel seggen datter in geheel Indien alsulcken baye niet en was van so overvloedich ende excellente visch, hoewel dat men met den eersten van sulcx groot gebreck hadde; dat quam door die veranderinge dattet lant aendie Hollanders gecomen was. Die visschers waren opter loop ende gevlucht op die geberchten, die Portugisen waren met hare slauen wech, dat visschers waren, die soldaten die daer meest tegen haer wille ende danck moesten blijven en wilden daer gans niet thoe doen; die seyden dat se wel visch vangen wilden bij aldien datse van selfs int casteel bij die muiren wouden ouer comen, maer naderhant dat die inwoonders weederom op haer stel quamen ende in hare huisen woonen, doen worde visch genoech gevangen ende brengen genoech te coop diemen om een clein gelt becomen mach, also dat die marckt dagelicx genoeg van sulcx versien is, die welcke niet verre vant casteel gehouden wert.

Van die fruiten.

Van sulcx is Ambona vanden Heer wel versien;

voor eerst soo heeft men daer die cocos ofte Indische noten boomen in groote menichte van welcke vruchten datse daer crijgen olie, melck, honich, wijn ende asijn: het binnenste van die noten, dwelck bijcans als hase(l)noten smaeckt, dat eten die Ambonesen met een stuck sagu ofte broot dwelck die gemeente ende slauen meest hare spijse is, sulex genoech hebbende met een tuege waters; sijn daer meede seer wel te vreden. Vandie ruige basten vandie cocos ofte noten daer weeten die Ambonesen oock goede touwen te slaen, die de Portugisen op hare schepen gebruiken: oock waster een seker cruit op die maniere vant sperto [esparto] in Spaengien ende is geheel swart, gelijckende seer wel swart peerts haar, ende is oock wel so sterck daer die Ambonesen voor die Portugisen seer excelente touwen van plegen te maken, die seer sterck sijn ende muegen oock wel tegent water. Die de touwen sagen, dat goet niet kennende, souden anders niet meenen ofte qualicken connen gelouen ofte sij en waren van peerts haer, welcke touwen die Portugisen wel plegen van daer te voeren. Daer groyen oock veel larions, mangas, bananas, figos, ananassen, veel schoon groot dick suiker riet, veel oraengen ende limoenen, citroenen, oock een soorte van amandelen diese calappoenemen, die vet sijn, daerse oock goeden olie van maken, ende noch veel andere soorten van delicate fruitgens; aengaende van rijs wast daer weinich oft niet, maer sulx wordt daer met die joncken van Macasser genoech gebrocht; die eylanders vandie eylanden Liasseer comen daer oock brengen veel cleine delicate Turcksche boontgens, rijs, verscheiden soorten van droge gesouten visch, hoenderen, eijeren, verkens ende veel fruiten, enfijn dat die stadt ende casteel redelicken van alle victualie wel versien wordt.

Van den Wijn de palm ende Arack.

In Ambona noch in eenige Oostindische landen vint men wijn van druiuen die daer gewassen is, anders als die welcke die Portugisen ofte Hollanders met hare schepen wt Europa daer gebrocht hebben, also die Indianen haren meesten ende principaelsten dranck claer water is, ende indie plaetse van wijn so heeft Godt die landen begaeft met menichte van palm bomen ende menichte van cocos ofte Indissche note bomen, daer aff tlant van Ambona wel van versien is ende so wel bepoot dat een lust is om sien, wt welcke boomen die Indianen menichte van een dranck diemen wijn de palm noempt trecken, hangende daer bouen aen tsauonts droge cauwoerden [1]) diese des morgens wederom affhalen, die alsdan vol vandat voorsz. nat ofte wijn sijn, ende door die menichte vandie boomen crijgense ouervloedich vandien wijn, den welcken beter van smake is als hij wel aen die coeluer schijnt te wesen, want hij gelijckt beter wey als wijn, ende veel daer aff gedroncken maeckt oock droncken, maer en mach niet lange duiren, want diemen des morgens vandie bomen haelt en is des namiddachs niet halff so goet ende is tsanderen daechs al suur. Die Hollanders daer int lant wonachtich drincken meest vandien dranck ouer maeltijt maer duer den dach al water, maer vandie Portugisen ende inwoonders en wortse so veel niet gedroncken, seggende dat dien dranck quaet bloet in genereert. Van welcken dranck daer aff wort een soorte van brandewijn aff gedisteleert, die men arack noempt, dwelck die rijcke Portugisen met cleine copkens vol ouer haer maeltijt drincken, als oock sommige Hollanders doen, die haer daer

1) d. i. kalebassen of pompoenen. Hiermede zijn goeroerongs bedoeld. Zie: Valentijn III. 1. p. 178, 179.

beter bij beuinden om die spise te doen verteeren. Alsulcken dranck brengen die eylanders van Liasser ende Rossalao aent casteel wel te vercopen, die welcke die Portugisen veel plegen te coopen, maer die Ambonesen ende Bandanesen, die drincken nu altemael seer sterck taback, dwelck datse vandie Hollanders geleert hebben, want a°. 1600 en wistense daer doen noch nauelicx van, ende en doen nu anders niet dan lopen den ganschen dach met die pijp indie mont; met sulcx ende met hare bettelle te cnauwen brengense den tijt door, ende seggen dat sulcx haer den dorst verslaet, den buick verwermpt ende suiuert die mage.

Vandie gesondicheit ende ongesondicheit.

Indie eylanden vanden archipelago van Ambona ende die eylanden van Banda daer is gesonder ende bequamer locht voor die Hollanders als tot Bantam int eylant van Jaua, in welcke stadt een seer feninige ongesonde locht is, niet alleen voor die Hollanders maer voor alle vrembde menschen die daer comen, so wel swarte als witte, ende alhoewel datter in die landen van Ambona ende Banda alsulcke dootlicke syckten so niet en regneren, so ist datter indie plaetse regneert een andere plage indie beenen. Dat compt also: so wie vandie Hollanders indie landen residerende een clein puckeltgen aendie beenen crijcht dat gemeenlicken met jueckte aen compt, dat selue crauwende wort met der haest een gaetgen, ende weinich dagen daer naer so wordet al grooter ende door die corruptie valtet vleisch seer haestich wech, ja van somige wel so seer datter die gansche cuilen vandie beenen wech gevallen sijn, andere al tvleisch vande hielen, also dattet gebeente bloot bleeff, dwelck den Admirael vander Hagen int iaer 1600 voor teasteel met sijn schip leggende wel besocht heeft, want hij geweest is indie tijt dat ouer die

40 mannen tseffens in sijn schip te gelijck aen sulleke quade beenen slecht lagen, doch hadden altemael niet euen veel noots, deen veel meer als dander, maer waren also gestelt dat hij van haer so lang alse so waren geenen dienst aff hebben conde, dat seer droevich ende verdrietich voor hem was, also dat sijn schip doen wel een miserabel gasthuis was, want den Opperbarbier ende Onderbarbier met noch een knegt hadden daer so veel aen te verbinden datse des middernachs moesten opstaen, ende was gemeenlicken al seuen ofte acht uren indie morgenstont eer datse connen gedaen hebben, ende lagen daer voor haren viant sonder eenige verversinge te crijgen luttel nochte veel, ende twas wel vijff ofte ses weken lanck dattet anders niet en dede als nacht ende dach gestadich regenen, elck mag dencken watten plasier dat den Admirael daer mocht hebben ende wat hem moueerde daer so lang met sijn schip te blijuen leggen, maer dat en dede hij niet om sijn profijt maer om die harten van die inwoonders te winnen, ende alle gelegentheit vant lant wel te duersien, die Portugesen hare macht te proberen, op hopen van door sulcx die E. M. H. Staten Generael, sijne Ex^e^ ende die Oost-Indissche Companie noch door sulcx metter tijt die vruchten aff souden genieten, gelijck alset Godt oock gevoecht heeft dat door dat selue werck die vruchten noch aff genoten sijn, want en hadde den Admirael in sijne eerste voyage voort casteel van Ambona niet geweest so en soude hij in sijne tweede voyage daer niet oock na getaelt hebben, want hij daer niet aff en soude geweten hebben meer als die andere die met hem in sijne vlote waren, want die Bewinthebberen en hadden oock in die sekrete instructie daer niet eene tittel vermanincx aff gemaeckt, daer hij seer in verwondert was.

Dese quade benen vant volck en wilden niet ofte seer qualicken genesen so lange als den Admirael met

het schip in Ambona lach, maer dat een wonder was so haest als hij van Ambona tseil ginck, lopende west-wart aen naer Jaua, so begonnen die quade benen seer subitlicken te genesen, ende genasen altemael seer haestich, wtgenomen somige, die so geheel qualicken gestelt waren als voren geseit is, die met lanckheit des tijts genesen moesten; een wonderwerck so haest als die menschen veranderinge van locht cregen genasen hare beenen, ende tis oock bevonden dat die gene die veel indie landen baruoets int water lopen dat die daer tmeeste gebreck aff crijgen, maer die gene die althoos met cousen ende schoen gaen dat die daer so geen gebreck van en crijgen, ende men heeft oock beuonden dat die gene die sulcke quade benen crijgen wederom so geene sware dootlicke syckten crijgen, want het schijnt dat alle quade humueren door die opene wonden wtgaen ende purgeren, ende tis oock beuonden bij experientie dat so ongesont woonen als tis tot Bantam, aent westeynde van tlant Jaua so gesont woonen is wederom aent oostende indie stadt Gresick ende Jortan, welcke steden qualicken honderd mijlen vanden anderen leggen.

Volgen die namen van somige Amboneesche Hoofden ende Ouericheden, ende die namen vandie plaetsen daerse hoofden ouer sijn, ende sijn die gene diet al ouer lang met de Portugisen gehouden hebben, ende sijn meest Christenen, welcke den Admirael altemael den behoorlicken eedt van getrouwicheit heeft afgenomen ende haer vassalen ende ondersaten vandie E. M. H. Staten Generael ende sijne Princelicke Excellentie gemaeckt heeft.

Don Marcos de Fretes enz. (zie blz. 333) [1] .....

1) In deze lijst heet Don Manuel Coninck van Soya en Don Juan de Silo Coninck van Quilan; Juan Bouta Oversten van Aurea.

STEVEN VAN DER HAGHEN'S

AVONTUREN

VAN 1575 TOT 1597.

DOOR HEM ZELVEN VERHAALD.

NAAR HET HS. OP HET NEDERL. RIJKS-ARCHIEF [1])

MEDEGEDEELD DOOR

P. A. TIELE.

Steuen vander Haghen geboren tot Amersfoort int Sticht van Vtrecht, daer hij bij sinen bestevader genaempt Gosen Lubbertsen van Surkestein woonde, die hem school hielt opt Latijn. Out weesende ontrent thien jaren worde met eenen bode gesonden tot Brug in Vlaenderen, daer sijnen vader Andries vander Haghen wonachtich was, die hem ontboden hadde. Daer comende worde daer weinich tijts opt schole gehouden, opt schriuen, daer hem die vader weder aff nam ende reysde met hem door Yperen sijnen 2 ooms te versoecken, ende vandaer worde gebrocht tot Doornyck, daer hij bestelt worde voor een jaer lanck bij een sijde-

1) Het is uit de nalatenschap van Arn. van Buchel afkomstig en berustte vroeger op het Prov. Archief te Utrecht, in denzelfden band als de stukken over O.-Indië, waarvan eenigen hiervóór zijn afgedrukt.

lakencoper, wonende op die marckt, gennempt Pierre Gui. Die tijt om weesende so worde hij begeert van sijnen oom Willem vander Haghen dat hij bij hem wonen soude tot Yperen, den welcken in dien tijt veel dingen in factorie dede voor die van Antwerpen, also doen ter tijt veel goederen van Antwerpen op Spaengien gaende ende comende al duer Vlaenderen passeerden op Calis in Vranckrijck ende weederom op Antwerpen, dat al duer Yperen moeste passeren; ende den jongen ontrent 8 ofte 9 maenden bij sinen oom gewoont hebbende, daer veel coopluyden quamen die van Spaengien ouer Calis quamen, daer hij al veel aff hadde horen discoereren watten lant dat Spaengien was, ouer sulcx den jongen daer op vlammende die grooten sin creech om indat lant te gaen woonen. Ende also sijnen oom een seer streng man was, so conde hij daer niet langer bij woonen; ende hebbende vergadert eenich drinckgelt dat hij van diuersche coopluyden gecregen hadde, so ginck hij duer sonder ymant vanden huise yt te seggen, meenende te gaen wederom na sijn vaders tot Brugge, maer veranderde van sinnen, ouermids sorgende voor slagen. Nam sijnen wech ouer Duinkercken naer Calis in Vranckrijck, alwaer hij wiste dat schepen lagen die naer Spaengien wilden, ende tot Calis comende ginck buiten die waterpoorte om naer die schepen te gaen sien daer 2 ofte 3 al gereet lagen, wachtende op die wint om tseil te gaen, ende sprack een vandie schippers aen vandie schepen, hem biddende oft hij met hem mochte varen na Spaengien, die seyde: wel jongen, wat wout ghij in Spaengien doen, ghij sijt noch veel te jonck, ende vraechde waer dat hij vandaen was ende hoe dat hij daer ofte met wien hij daer gecomen was, want hij hoorde aen die spraecke dat hij geen vlaeminck en was. Den jongen seyde dat hij was van Amersfoort, een stadt bij Vtrecht

gelegen, ende dat hij duer die crijch also ginck sweruen ende daerom sijn ouders vandaer getrocken waren. De schipper seyde: ick hoor wel ghij sijt een boeffken ende bent u ouders ontlopen; die jongen antwoorde dat hij sijne ouders niet ontlopen en was, maer dat hij begeerde in Spaengien te woonen; den schipper die docht dat hij die jongen mee naem, dat hij daer niet veel gelts aff hebben soude, ouer sulcx seyde hij: daer sijn noch 4 ofte vijff coopluyden van Antwerpen die meest al in Spaengien woonen, die sullen nu mee varen, gaet en spreeckt die aen, die sullen u mogelick wel mee nemen, die ghij nu vinden sult in den Naem Jesus, daerse ter herberge sijn. Den jongen daer ginck vragen off daer coopluyden thuis waren die na Spaengien wilden, seyden ja, so vraechden hij oock om logys daer te hebben, seyden hem dat hij binnen comen soude, ende in huis weesende begon hem te voegen bij die coopluyden die naer Spaengien souden, om oft te passe quam haer wat gedienstich te weesen, die hem vast aensagen ende int spreken verstondense dat hij geenen vlaminck noch oock geen brabander was. So worde hem van een vandie coopluyden gevraecht: wel manneken, van waer sijt ghij vandaen, met wie sijt ghij hier gecomen ende waer wilt ghij heen; daer op die jongen antwoorde dat hij was van Amersfoort van daen in Hollant bij Vtrecht, ende om die groote crijch die daer was hadden sijn ouders moeten vluchten, ende socht also sijn auontuir, ende dat hij wel soude mee begeeren in Spaengien te varen, ende dat die heeren coopluiden hem daer wel thoe hellepen conden, bij aldien dattet haer belieffde, ende haer dienaer wel wilde weesen, maer om die schipper veel gelts te geuen dat en had hij niet. Die coopluyden met malcanderen sprekende van die sake, resolueerden om die jongen mee te nemen,

want sij sagen die jongen voor een goet mans kint aen, ende een van die coopluyden seyde: jongesken, wij souden u wel me nemen bij aldien dat wij wisten dat ghij u wel dragen ende schicken sout, daer op die jongen grote beloften dede als dat hij hem wonder wel schicken ende dragen soude, ende haer dienen wilde, ende beloofden hem op die conditie mee te nemen, ende wilden hem, in Spaengien comende, twaer in sinte Lucas [San Lucar] ofte Sevilien bij een goet meester bestellen, ende begeerden dat hij voort aen bij haer in die herberge soude blijuen ende soude oock geen gelt verteeren, ende vraechden hem al voort hoe dat sijnen naem was. Antworde Steuen Andriessen, niet durende vander Hagen noemen, omdat sijnen oom Willem vander Haghen daer so wel bekent was; ende die jongen was seer blijde dat hij so wel te rechte gecomen was om mee na Spaengien te varen, ende hadde wel gewilt dat die schepen al voort terstont tseil gegaen hadden, want hij hadde groote sorge bi aldien dattet daer lange duirde, dat sijnen oom tot Yperen soude comen te weten dat sijnen neue tot Calis waer, want hij niet en twifelden ofte men soude hem ouer al soeken, ende hem vindende weederom thuis doen comen. Ontrent 3 ofte 4 dagen daer naer, den jongen buiten die Waterpoorte bij die schepen ginck wandelen; gaende wederom naer die poorte so sach hij van verre sijnen oom Willem vander Hagens sone Guillame vander Hagen, maer den jongen die meende hem te ontschuilen achter een groot steenen cruis onder met trappen; maer twas te vergeefs, want hij hadde dien jongen al int oge ende quam also voor den jongen staen noch al geleerst ende gespoort, daer hij op die trap vant cruis sat, ende seyde: wel jonckerken hebbe ick u hier, wat ist dat ghij hier doet ende waerom sijdi also van uwen oom gegaen? Den jongen die seer droeue

ende verslegen was van daer so haest gevonden te weesen, wist niet veel anders te antwoorden dan omdat sijnen oom so quaet was ende hem geslagen hadde; die neue Guillame van der Hagen seyde: nu wel aen, uwen oom ende sal u niet meer slaen ende morgen moet ghij wederom; die jongen antwoorde dat hij niet weer bij sijnen oom wonen wilde maer dat hij naer Spaengien soude varen; die neue seyde: ghij lecker, wat sout ghij in Spaengien doen, men heeft met u wel 7 ofte 8 dagen lanck genoech te doene gehadt met u te soeken al tlant duer en sout ghij nu noch niet wederom bij uwen oom willen? Die jongen die gans gesint was na Spaengien te varen wilde niet weer bij sijnen oom, sorchde oock voor slagen; ende Guillame vander Hagen die was oock gelogiert indie herberge vanden Name Jesus, alsoot sijn oude gewoonlicke herberge daer was; siende dat den jongen sijnen neue niet wederom wilde ende [hij hem] niet bepraten en conde, so docht hem goet die saken die coopluyden aen te geven die daer gelogiert waren, want het waren sijne groote vrienden ende bekenden van sijn vaders wegen, want hare goederen die na Spaengien gingen ende wederom van Spaengien tAntwerpen al aen haer vers...(?) quamen, die alles voort bestelden; ende also worden die saken vandie jongen die coopluyden van hem aengedient ende gerecommandeert datse hem wilden mee nemen, doende daer meede oft sijn selue waer. Die coopluyden antwoorden datse met malcanderen die jongen al aengenomen hadden om tbeste daer meede te doen, ende begonnen om die sake te lachen seggende: wat dunckt u van dat geselleken, theeft ons wijs gemaeckt dattet van Amersfoort was, ende dat sijne ouders om die crijchs wille hadden moeten vluchten ende bedoruen waren, maer wij sagent voor een goet mans kint aen, ende daerom hebbent bij ons gehouden, ende

hebbent oock al belooft mede tot sinte Luicas te nemen, om aldaer met die jongen tbeste te doen. Ende also worde Steuen van der Hagen van Guillame van der Hagen voort gerecommandeert, seggende: tis mijn ooms sone, wat ghij hem doet, maakt rekeninge dattet mijnen vader geschiet, want het schijnt dat desen jongen gans gesint is met V E. die reyse aen te nemen. Want hem docht alsulcke jongens met gewelt te houden mocht noch al anders lucken, want nademael de jongen na Spaengien wilde en conde voor hem geen beter conditie beramen als met sulcke goede vrinden. Die coopluyden, die nu het rechte bescheit hadden van de jongen ende wiens sone dat hij was, beloofden met hem te doen als met haer eygen kindt, ende worde van die tijt aen wel getracteert, latende hem mee aen die tafel eten, ende die neue ginck oock bij die schipper daer hij mee varen soude ende maecktent met hem; enfijn, die comste van die neue was die jongen goet, alhoewel dat hij hem meende te ontschuilen, ende heeft van sijne neue sijn affscheit genomen, hem bedanckende van alles goets, die weederom nae Yperen reedt ende aldaer die tijdinge brengen [bracht] dat den jongen Steuen vander Hagen naer Spaengen was. Ontrent 3 ofte 4 dagen daer naer, wesende indie maent van October a°. 1575, cregen ooste wint, daer mede tseil gingen ende quamen den 28^{en} dach daer naer in de maent van November [tot] sinte Luicas; daer aen lant wesende so worde die jongen vandie coopluyden bestelt twee jaren lanck bij den Capitein Jan Heinsen ende was een linwadier, hebbende een schone winkel daer hij in staen soude, ende die coopluiden trocken opwaert aen naer Seuilien daer die somige woenden, latende die jongen bij sijnen meester, dat een seer goet man was, maer hij hadde een seer quaet spin van een wijff, daer niet mee om te gaen en was, en dede niet

dan kiuen ende smijten, also dat den jongen so lange die patientie niet conde hebben om die 2 jaren daer wt te woonen, maer bleeff daer so lange tot ontrent pinsteren a°. 1576, also hij doen al so veel spaens geleert hadde om hem voort selue te behellepen om voorder sijn auontuir te gaen soeken om een ander meester, ende nam also die reyse aen naer Seuilien. Daer comende gaende wandelen langes die straten, quam voorbij een grote coopmans winkel, daer een vandie coopluyden indie duere stondt die hem tot sinte Luicas bij die meester voor 2 jaren bestelt hadde, die hem oock wel haest gekent hadde; sondt sijnen winkelknecht achter aen, die quam seggen: jongen, ghij sult eens bij die coopman comen die gins indie duere staet; die jongen die wel wist wat hij hem vragen wilde, seyde dat hij met sijnen meester daer gecomen was daer hij voor om een bootschap geweest hadde, ende bij sinen meester geweest hebbende so soude hij comen; maer die jongen daer comende soude gecapittelt werden, resolueerden datelicken in Seuilien niet te blijuen, maer sijnen wech te nemen na Xeres de la Frontera ende ginck voort vragende na die poort van Xeres, die hem geweesen worde, gaende voort aen ende quam tsauonts ter herberge bij die schaepherder, die hem logierden in een hutte ende hielt sijn auontmael tsauons met geite melck ende broot met verschekes; des morgens die schaepherder bedanckende voort alles goedts, ginck al voort aen tot dat hij quam indie stadt van Xeres, daer hij quam te woonen bij een rijck Cauallero ofte Ridder, genaempt Don Garsia Dauila, daer den jongen seer wel was ende hadden hem also gesint als een kint ten huise, daer hij al ouer die twee jaren bleeff woonen tot a°. 1578, dat die Coninck van Portegael Don Sebastiaen met een groote armada tot Calis quam om te varen naer Barbarien. Also Calis

ende die stadt van Xeres maer vier milen van malcanderen leggen, so en was voor die jongen indie tijt geen langer blijuen in Xeres, versocht om consent van sijnen heer om alles te Calis te sien ende soude wederom comen ende creech consent. [De jongen], die nu al ontrent 15 jaren oudt was ende was al geresolueert om meede naer Barbarien te varen, ende tot Calis comende worde hem die reyse van Barbarien ontraden omdat men seyde dattet daer seer heet was, ende soude oock vel honger ende dorst moeten lijden, ende van meer swarieheden die hem daer souden bejegenen, ende bleeff also binnen Calis in een neerlants huis dienen, daer hij den Coninck Don Sebastiaen diuersche rijsen sach met die gansche armada, als oock meede alle die triumphen vant stierjagen op die marckt, Juego de cañas, dat is schermutseren te peerde, werpende malcanderen met grote spaensche roden, diese weten te wachten op haer adargas, dat sijn grote heere schilden, enfin, is fray om sien; ende sach oock Don Sebastiaen den Coninck tseil gaen met die schone armade, dat een lust om sien was. Maer den Coninck en had so heel bijster lang niet wech geweest ofte daer quam wederom quade tijding, als dat Don Sebastiaen met sijn gansche armade vandie Moren geslagen was, ende ouersulcx quamender al leedige hollansche schepen wederom, die al in dienst vanden Coninck daer geweest hadden, die oock al tselue seyden, dattet warachtich was dat den Coninck van Portegael met sijn gans heir geslagen was, dwelck daer binnen Calis groote droeffheit causeerde ende een grote schrickinge onder alle man; sorchden dat die Moren souden hare victorie achtervolgen ende vallen op Calis; die hollansche schepen die al wederom quamen wt Barbarien, hadden een groote syckte onder al tvolck ende was 'tro melisoen daer veel volcx aff storff, ende int huis daer

die jongen woende worden ontrent 8 ofte 10 sieke hollansche schippers gebrocht die seer sieck waren, ende den huisheer wilde hebben datse biechten souden ende tsakerment ontfangen off se storuen, om geen brabelinge met die Inquisitie te hebben, ende daer en was niet eenen duitschen paep ofte moninck te crigen, wantse geen spaens en conden; derhaluen worden die pastoor te kennen gegeuen datter schippers waren die heel cranck waren, die haer biecht begeerden te spreken; die pastoor bij die crancken comende conde met haer niet een woort spreken, ouersulcx seyde die pastoor: dese jongen spreeckt seer goet spaens, die moet taelsman weesen, ende die jongen worde bij die pastoor geroepen, die hem voor hielt dat hij tolck ofte taelsman wesen moeste int biecht horen vandie crancke schippers, ende moest sijnen eedt doen ende belouen van tgene dat die crancke biechten souden nimmermeer ende van sijn leuendagen een woert daer aff voert te seggen; ende tbiechten ginck voort, ende die jongen Steuen vander Hagen, die was tollick tusschen die biechtvader ende die crancke schippers, die daer naer meest alle gader storuen, ende worden opt gewiede begrauen, dat anders sonder biechten gestoruen te weesen niet geschiet soude hebben. Den jongen die nu veel kennisse met die hollansche schippers gemaeckt hadde so docht hem nu goet te weesen om wederom naer Hollant te varen, want die spaensche sprake conde hij so wel ofte beter als sijn duits; derhaluen sprack hij eenen schipper aen van Medenblick genaempt Cornelis . . . . . [1]), hem biddende dat hij hem wilde wederom naer Hollant voeren, ende dat hij hem voor sulcx daer te Calis voor tollick dienen wilde, dat hem die schipper thoe seyde; hij hadde wel mo-

1) De naam is opengelaten.

gen met andere schippers varen, maer indie schepen regneerde die sieckte vant romelisoen te seere, daer hij al voor vervaert was, want seer veel volcx daer af storuen; dese plage was indie schepen gecomen doer die groote stanck vandie Portegisen diese in Barbarien gevoert hadden, die welcke onder wegen van alle den tijt datse scheep hadden gelegen haer gevoech int sout vandie ballast gemaeckt hadden, also dat vandie groote stanck die sieckte vant romelisoen onder tscheepsvolck van alle die schepen ontstack, daer ettelicke honderd bootsgesellen ende oock schippers van storuen. Ende den jongen voer also weederom naer Hollant in companie van ontrent 20 schepen, die ontrent Calis al met sout geladen waren. Comende bijt eylant Heysant souden met een geweldige storm, haddet Godt niet wonderlicken versien, daer altemael op geseilt hebben, doch die wint ruymbde een weinich dat die schepen daer bouen seylden, ende was inde nacht ende geraeckten doen voort met die hulpe Gods in Hollant, Texel binnen, wesende inde maent van October 1578. Ende die schipper bedanckt hebbende is voort opgevaren naer Amsterdam ende vandaer naer Amersfoort, daer den jongen die winter ouerbleeff bij sinen oom, die blijde was dat hij sinen susters sone weederom thuis gecregen hadde, daer hij indie drie jaeren dat hij wech hadde geweest noyt tijdinge van gehoort hadde, ende verstont daer vandie doot van sijn moeder; ende die vader, wonende in Vlaenderen, was al wederom getrout met een andere vrou, dat al anderhalff jaer geleden, daer die jongen seer droeue om was dat hij nu een styffmoeder vinden soude; ende ontrent vastelauont wesende is met consent van sijnen oom gereist naer Yperen in Vlaenderen, daer hij spoedich gecomen is bij sinen vader ende styffmoeder, die wel blijde waren datse die soon gesont ende welva-

rende thuis gecregen hadden, ende bleeff daer tot ontrent Augusto. Weederom van sinne wesende om al voorder sijn auontuir te versoeken, is met consent van sijnen vader wederom naer Amersfoort gereist ende vandaer weederom naer Spaengien ofte Italien, dat die vader lieuer anders gesien hadde, maer gesien die genegentheit vanden jongen beual hem indie handen des Heeren, ende tot Amersfoort bij sinen oom comende, die hij seyde van weederom buiten tslants te reysen, die oock lieuer gesien hadde dat hij daer bij hem gebleuen hadde, maer aengesien die jongen al gesint was voorder te versoeken, so heeft hij hem oock aen wat gelts geholpen van sijn ouerleden moeders goet. Daer mede verloff van sijnen oom nemende is naer Amsterdam gereist ende creech daer een companon ende resolueerden met haer beyden die reyse aen te nemen op Ytalien [1]) ende sijn voort tschepe gegaen op Campen ende namen die reyse voort op Deuenter ende Sutphen, ende ontrent een mijl weges voor bij Sutphen weesende en een out huis [siende], meenden daer herberge te hebben alsoot auont was. So was dat huis vol soldaten, die welcke die twee gesellen daer in huis deden comen, ende sij waren al ontrent 30 man sterck, die so alst scheen daer lagen en wachten op een goede buit, ende in huis comende so lachter een groot lanck spit vol gebraen ant vier daer een boer sat en winden; comende binnen worden die twee gesellekens gevraecht waer datse heen wilden ende waer datse van daen quamen; den jongen vander Hagen seyde naer Ytalien om wat te versoeken ende dat hij al drie jaren in Spaengien gewoont hadde ende nu van sinne was om Italien te besien ende om die sprake oock te leeren. Den ouersten vandit geselschap, weesende een

1) Was indie maent van September a°. 1578.

braeff man gelijck oock alle sijne gasten waren, die sprack spaens met den jongen, die hem indie tael goet antwoorde gaff, ende spraken voort met malcanderen aldien auont spaens, want dien ouersten ofte capitein van dat geselschap hadde lange tijt oock in Spaengien gewoont, ende seyde in spaens datse niet en soude bevreest weesen, want haer geen quaet soude gedaen worden, maer moesten die nacht bij haer blijuen ende met haer eeten ende drincken, so goet ende quaet alse hadden; ende waren nochtans al in grote sorge, niet weetende oft also weesen soude, want het sulcke rouwe gasten waren; die tafelen gedeckt sijnde begeerden den ouersten dat die twee companons mee aen die tafel souden gaen sitten eeten, datse also deden, makende also goede cier ende droncken al Luevens (?) bier, datse van Sutphen gecregen hadden ende daerentusschen hieldense buitent huis al veel schiltwachten ende waren also wel dubbelt op haer hoede; ende gegeten hebbende gingen se altemael in een groote stal slapen, daer al schoon stroy langes heen geleit was; daer moesten vander Hagen met sijnen companon mee leggen die al wel bewaert worden, ende sij veranderden te met haer wachten, maer die 2 quanten wisten niet veel van slapen vandie gansche nacht, die niet en wisten wattet mocht beduien datse so nauwe bewaert worden; ende des morgens seer vroech opstaende namen die vrijbuiters wederom die reyse aen ende seyden tegen die jonge maets datse mee moesten met haer gaen een stuck weges. Ende ontrent 2 ofte 3 uren tijts met haer gegaen hebbende seyde den ouersten: gesellekens, hier moeten wij scheiden, wij moeten desen wech gaen ende ghij sult dien wech gaen naer Duetecom, ende off u ymant vraechde na sulck volck als wij, so segt dat ghij niemant gesien hebt. Van der Hagen hadde begeert voor hem en sijnen metgesel sijn aenpaert van

die verteerde costen te betalen, maer den ouersten wilden niet dat die quanten yt geven souden, seggende: ghij hebt een lange reis voorhanden ende sult u gelt wel van doen hebben, tis misselicken wie dattet noch drie dubbelt betalen sal, want het uwe ons niet hellepen mach; ende scheiden also van malcanderen ende bedanckte haer seere vant tgoet tractement ende hadden wel gewilt allen auont also gevangen te werden. Dat volck lagen opt huis te Blijenbeecke [1]), die alle die wegen daer wonderlicken wel kenden daerse niet en sochten als een goede buyt; ende die jonge vander Hagen met sijnen companon quamen tsauonts tot Duetecom daerse die nacht bleuen, onwetende, in een herberge daer die pest was.

Ende van Duetechom reysden al voort op Weesel, vandaer op Cuelen, daer twee ofte 3 dagen rusten, ende daer al voort die reyse aen op Ments, vandaer op Worms, op Spiers, daer 2 dagen blijuende, van Spiers op Brussen (Bruchsal?) in Swauen, vandaer ouer Ulm, vandaer te Memmingen, Kempten, Nasaret, Eerenberger Claus, ende also voort naer Meranen, Calders (Kaltern), Termijn (Tramin), Trenten, Castel Franco, Meistre, op Venegien, daer ontrent 3 dagen rustende. Tot Venetien bleeff van der Hagens camarada daer hij mede wt Hollant gecomen was, ende tot Padua creech weer een ander van Rijselen geboren. Namen haer voyage op Padua, Vicensa, Verona, Mantua, Bononia, op Fiorensa oft (?) Florensen. Maer die reysen duer Italien viel haer seer moyelicken, ouermids die peste sterck tot Genua was; daerom moesten in Padua een billet vandie gesontheit halen dat men daer noemt bolettyn de la sanita, ende dat selue bolettyn moesten ouer alle vlecken ende steden

1) Is Nijenbeeck bedoeld?

diese passeerden laten onderteikenen, twelcke in veel plaetsen int duerreysen versuympt was, ende daerom te Florensen comende moesten buiten om gaen, varende ouer die revier, ende achtervolchden haer voyage duer Escarperiven na Siena, maer al met moyte, om dattet bolettyn te Florensen niet onderteikent en was, ende begonnen seer te sorgen datse te Siena ook niet binnen souden gelaten werden gelijck te Florensen. Comende bij Siena was op eenen sondach seer moy weer; also datter seer veel volcx buiten ginck wandelen, seyde Vander Hagen tegen sijnen camarada datter nu wel middel waer binnen Siena te comen sonder bolettyn; dat selue seyde hij soude weesen te gaen sitten achter een walleken, die packgens los maken ende trecken elck alle sijn hembden ouer malcanderen aen, makende also elck sijn packgen leech ende elck sijne cleederen schoon, als ook mede die cousen vant slijck, die schoenen so schoon alse conden, die lobbekens geset ende die mantel onder dien arm slaende, gelijck een die wt die stede was comen wandelen, dwelck Vander Hagens camarada ook goet docht te wesen, want souden met hare bolettyns inde stadt niet gecomen hebben. Dat also beschickt weesende soude Vander Hagen eerst die stadtwaert inne gaen, die binnen wesende soude sijn camarada een stuck weges binnen die poorte wachten. Ende also buiten die poorte eenige burgers kinderen caetsten, andere colfden met palomaello [pallamaglio], so ginck hij vast kijken vant eene spel naer tander, rakende also temet na die poort, daer hij ten lesten met andere in companie hem voechde ende also binnen quam, ouer mids die wacht geen acht op hem slaende, want men niet merken conde dat hij vandie reyse quam; ende een stuck weges binnen die poorte sijnde verwachte sijne macker, maer die, na al wat lange wachtens, niet verne-

mende, is voort na die marckt gegaen rekeninge makende dat die macker te plomp te wercke gegaen hadde ende daerom niet binnen was gecomen. Ende op die marckt comende vondt daer twee Neerlansche eedelluiden van Bruyselen die een knecht hadden met haer beyden, die al Ytalien duer gereist hadden om tlant te besien. Vander Hagen gehoort hebbende aen die sprake dattet Neerlanders waren sprack haer aen; die edelluyden hem vragende waer dat hij vandaen was ende van waer hij quam, die haer antwoorde dat een hollander was ende quam van daer, vertellende haer sijn verdrietich reysen, ende dat door oorsake vant bolettyn, ende vertelde hoe dat hij nu binnen Siena gecomen was, daerse om lachten, ende maeckten oock swaricheit daer inne of tselue wt mocht comen. Ouer sulcx sonden hem met haren dienaer in haer logement, daerse hem ontrent 3 ofte 4 dagen hielden, ende dat om sijn mackers wille dat die niet binnen gecomen en was, off die mocht gevangen werden dat die also vander Hagen mocht verclicken, dat hij op alsulcken maniere indie stadt gecomen was. Vander Hagen int logement vandie eedelluiden weesende diende haer nae sijn beste vermogen om in haer gratie te weesen, ende ontrent drie daghen in die stadt geweest hebbende ende sijnen camerada niet weer vernomen, badt die eedelluyden datse hem doch wilden helpen aen een nieu bolettyn, daermede dat hij mocht voort na Rome gaen, dat al wat moyte costen al eer datse dat conden crigen ende gauen nochtans wt dattet haer dienaer was; enfijn, door andere vrienden diese opmaeckten vercregent bolettyn, maer twas al na het oude bolettyn daer mede dat die jongen te Siena gecomen was daerse na vraechden, dwelck men seyde verloren te wesen, want dat en diende gans niet gethoont, ende die jongen een nieu bolettyn hebbende was seer verblijt,

bedanckte die edelluyden seere voor die sake ende van alles goets datse aen hem beweesen hadden, nemende also van haer sijn affscheit. Weesende nu alleen, nam die reyse aen voort na Romen sonder companon, beuelende hem indie handen des Heren; comende eerst tot voor Convento San Quirgo (S. Quirico), vandaer naer Impalla (Paglia?), latende ouer al het bolettyn onderteikenen, om niet wederom te varen gelijck als hij tusschen Padua ende Siena gevaren was; niettegenstaende comende tot Aquapendente, so en was die wacht niet te vreden met dat nieue bolettyn van Siena, maer vraechden na het oude bolettyn daer mede dat die jongen tot Siena gecomen was, seggende dat hij niet lange int lant geweest hadde, ende wilden hem indie stadt niet hebben, seggende wat hij om sijn gelt wt die stadt begeerde dat mocht hij crigen, ende also dat goet raedt duir was, den jongen siende dwers van Aquapendente aff ontrent een grote mijl weges een stedeken leggen op eenen hogen berch, daer hij na thoe ginck dwers ouer berch ouer dael, duer wijngaerden ende corenlanden sonder wech te vinden ende tworde auont ende geheel donker, siende een licht daer hij na thoe ginck, lopende temet tot die knien thoe duer die affwaterkens ende dat al bij donker; comende bij dat licht so wast een hutte, daer 2 schaepherders bijt vier saten, die welcke die jongen innamen, makende goet vier om hem weederom te drogen; die schaepherders hem vragende van waer dat hij van daen quam ende waer dat hij heen wilde, seyde naer Romen, sij antwoorden: ghij sijt dan wt die wech gedwaelt want die wech loopt duer Aquapendente ende hier sijt ghij bij Burtgiena; ende die jongen weederom drooch sijnde adt met die schaepherders ende sliep die nacht int stroy, geuende des morgens die schaepherders wat voor tgeen datse hem gedaen hadden, ende

ginck voort na Burtgiena om sijn bolettyn daer te laten onderteikenen, daer men hem vraechde waer dat hij van daen quam ende waer hij na thoe wilde, antwoorde na Romen, sij seyden: ghij sijt hier niet op die rechte wech, duer Aquapendente is die wech. Die jongen antwoorde dat hij meende dat hij tot Aquapendente was; neen, seydense, ghij sijt te Burtgiena; hij vraechde haer off men van Burtgiena niet en conde te Romen comen sonder wederom tot Aquapendente te comen, sij antwoorden ja, dat men vandaer na Bultsiena [Bolsena] reysde, en so worde het bolettyn daer onderteikent, nemende sijnen wech voort op Bultsiena, van daer op Montefiascon ende ouer Viterbo ende quam also drie dagen voor kersmisse int jaer 1579 binnen Roomen. Maer hadden die van Bultsiena geweten dat die jongen van Aquapendente daer gecomen waer souden hem oock al weerom gewesen hebben, ouersulcx en soude hij int leste niet hebben achterwaert noch voorwaert comen connen.

Nu de jongen te Rome wesende, so socht hij al datelicken na een goet meester, ende dat onder die Spaengiaerden die hij best conde verstaen ende oock haer humueren best kende, ende geraeckten bij een canoninck van Burgos, daer hij bij bleeff woonen tot weinich na Pinsteren a°. 1580, nemende verloff van sijnen heer, reysde op een woensdach met het convoy ofte porcacho (sic) naer Napoles, daer hij quam te wonen bij Don Alonso de Luhon, mestre de campo, sijnen vaendrich, om met hem op die galeien van Napoles te varen na Sicilien, die welcke naer Messina voeren om die Siciliaensche galeien te convoyeren, die met gelt derwarts voeren. Ende in Messina comende moeste al datelicken weederom naer Napoles, lopende langes die custe van Calabrien aen 2 plaetsen tot Malatia ende Piscota(?), comende weederom tot Napoles, ginck wo-

nen bij den Oppercamerlinck vanden Viseroy, die op hem begeerde dat soude willen wonen bij sijn huisvrouwen vader, die naer Gajetta (Gaeta) soude reysen ende weesen daer Goeverneur vandie stadt, ende was genaempt Francisco Juan de Santa Cruz, een Valensiaen van geboorte, twelck hij dede, ende woonde een jaar bij den Goeverneur tot Gajetta ende quam weederom van Gajetta tot Napoles bij den Camerlinck, die hem holp in den dienst van den Viseroy Don Juan de Çuniga, Comendador Major de Castilla.

Gajetta is een seer stercke stadt, leggende op een clip ende is een wtstekenden hoeck in see, ende aendie lantsijde is tlant smal, also dat van dene strant aent andere weinich spatie is; dat duergrauende so waert een eylant; die straten gaen meest al op ende neer met trappen ende die stadt heeft 2 Goeverneurs, den eenen is ouer die soldaten, die heeft die stadt in sijn bewaren, want tleiter altijt vol soldaten. Daer is oock een casteel dat al wel beset is met Spaengiarden. Den anderen Goeverneur is ouer tgerecht, die bedient de justitie, daer woonde Vander Hagen bij. Daer en mach niemant vreempt in die stadt comen ofte wort van twee soldaten bij den Goeverneur vandie stadt gebrocht diese examineert ende ondervraecht waer datse vandaen comen ende waer datse heen willen ende watse indie stadt te doen hebben, ende verstaende datse indie stadt niet veel te doen hebben so wordense van die soldaten weederom buiten gebrocht ende mogen voort aen gaen. So nau wort Gajetta bewaert, want het wort daer gehouden voor die sluetel vant rijck van Napoles, gelijckse dat noemen chiaue del rengio [regno]. Op eenen tijt dat vander Hagens meester tot den Goeverneur vandie stadt ten eeten was, so quam een soldaet die de wacht hadde aendie waterpoort, seggende Señor Governador, daer hout een en-

gels schip voor die stadt, ende hebben haren boot gesonden, versoekende consent om met het schip te mogen hauenen, ende seggen datse geladen hebben verscheiden soorten van visch ende andere coopmanschappe. Den Goeverneur, wesende een clein out manneken, antwoorde: Engleses? enemigos de dios y del rey y luterianos, quedan fuera, nò son menester aqui en este puerto. Engelschen? vianden van Godt ende die Cueninck, luterianen, laetse buiten bliuen, sij en sijn in dese hauen niet van doen. Met dat antwoorde most die soldaet wederom gaen ende den engelsman seilde voort aen na Napoles.

Ende Vander Hagen die bleeff bij den Viseroy woonen ende trock met hem naer Spaenge, dat was in Nouember 1582 dat den Viseroy [1]) aff voer met 12 galeien, met alle sijn familie, varende eerst op Gajetta, van Gajetta op Civita vecchia, van Civita vecchia op Porto Hercules (Ercole), also na Porto Santo Stefano, na Piombino, na Livorno, na Porto Spetie (Spezzia), na Genua, also bij die wal langes comende alle nachten in een hauen, wasset des morgens moy weer so voer men voort ende wast wat ontstelt bleeffmen leggen, goet weer verwachtende, ende den Viseroy was tot Genua gelogeert int palais van Juan Andrea Doria, buiten die stadt, met meest alle sijn familie, daer hij wel 8 ofte 10 dagen bleeff. Den Viseroy geboot allen die van sijn familie waren datse met geen geweer souden te Genua langes die straet gaen ende tselue worde oock aen alle die soldaten van die galeien verboden; anders doende mochten wachten watter aff quaem, waer ouer sommige vandie soldaten met haer geweer gevangen worden, die stroppe de coorde cregen, want die Genevoisen hebben luttel me-

1) In den plaetse van den Viceroy quam een Hertoch van Ossuna.

delijden met Spaengiaerden, gelijck oock alle Italianen die luttel vandie Spaengiarden doen. Van Genua voeren met die galeien al voort na Savona, van Savona na Monaco, van Monaco na Villefranca en Nysa (Nizza), dat den Hertoch van Savojen thoe compt; daer lagen die galeien oock wel 8 dagen om dies wille dattet die tijt al hart wayden en regenden, verwachtende na vast weer; wederom goet weer hebbende voeren al voort naer ouder gewoonte bij die wal langes naer die haven van Tollon in Provensen, dat een seer schone haven is. Vandaer liepen tusschen deylanden Eris (Hyères) ende tvastelant duer ende so voert na Marsillien, achter die eylanden om, weesende noch ontrent 2 ofte 3 milen van Marsilien. Wesende op een sondach hebbent die galeien daer geset; daer aen lant worde een altaer gericht ende worde misse gedaen, ende voeren vandaer voort voorbij Marsilien na een revier diemen noembde la Tour dembucher (d'embouchure?), daer men eenige dagen lag wachtende na goet vast weer ende wint om die golfe van Narbona te passeeren, dat een quade zee is, dat dickmael die schepen genoech te doen maeckt, daer menigen Italiaenschen craeck om den hals gecomen is. Ende tweer also gestelt sijnde dat en meende vast weer te hebben so staken die galeien aff, lopende die golfe waert, maer ontrent halff wegen sijnde cregen al wat harde wint, ende die galeien schier onder water duer seylden, so liepen die seen daer over heen. Alle die passagiers moesten om laech ende die luiken wel vast thoe gemaeckt; twas bijcans dat die galeien souden weederom gelopen hebben, maer voeren noch al voort ende quamen tot Colibre (Collioure?) te lande, van Colibre voeren na Rosas, van Rosas naer Palamosa, alwaer den Viseroy op ginck na sijn palais, dat genaempt is de la Contessa, daer hij thuis was, want hij in Barselona gebo-

ren was. An dat palais was een kerckgen daer Don Louwys de Requesens, die als Gouverneur in Neerlant gestoruen is, begraven was, broeder vanden Viseroy, alwaer den Viseroy ontrent 14 dagen sijn ruste nam ende hem weederom verquickte vandie lange moyelicke reyse, ende twas ontrent Karsmisse dat hij te Barselona aen quam.

Ende daer worden al ouer die 50 carren gehuirt om sijn bagagie, als oock die vant gansche huisgesinne, dat groot was, so van eedelluyden, so van pagien, dat altemael eedelluyden kinderen waren, ende veel waren cruisheeren, ende den Viseroy, die oock Grootcomanduer was van Castilien ende Prins van Pietra Presia, nam die reyse aen naer Castilien, nemende sijnen wech op Molyn [1]), de reys van daer op Nostra Señora de Monserrat, daer hij bij die munneken logierden, als oock alle diegene die met hem daer quamen; dat is een seer machtich rijck convent, leggende bouen int geberchte, welcke Livrouwe men seydt aldaer dat veel mirakelen doet, principael voor die Italiaensche en Spaensche seevaerders, die daer een groot betrouwen op hebben, gelijckse oock hebben op die Livrouwe van Trappena in Sicilien. Vandaer reysde sijne Excellentie die Comanduer op Ygualada, vandaer op Taraga, op Belpuche (?), op Lerida, ouer Candansnes (sic), van Candasnes na Daroca, daerse oock seggen datse die rechte drie cueningen hebben; van Daroca op Guadalajara [2]), ende vandaer op Villarejo de Salbanes, dat een groot open vleck is behorende tottet grote comanduerschap van Castilien, daer die Viseroy ofte grote

1) Molina de Aragon? Dan is het volgende „van daer" toepasselijk op Barcelona, niet op Molina.

2) Tusschen deze twee steden ligt het bovenvermelde Molina de Aragon.

Comandeur die winter voort wt bleeff, daer hem die burgerie seer wel onthaelt hadden. Ontrent Passchen reysde hij na den Coninck die int Escorial was, daer hem schijnt die Coninck onboden hadde. Comende in een vleckgen genaempt Torre de Ladrones ontrent 4 milen van Madrid, so quam die Coninck daer oock, die na Madrid wilde, alwaer die Comandeur den Coninck in sijn logiment ginck versoeken, die hem voor eerst mandeerde sijn hooft te decken ende also den Coninck sprak met gedeckten hoofde ende noemde hem voort Grande despaña, ende acompaneerde den Coninck voort tot Madrid ende nam sijnen weg weederom na Villarejo de Salbanes, ende also een van die eedelluiden reysen moeste naert rijck van Valensen, daer hij vandaen was, om sijne saken als oock om eenige van sijne Excellentie, versocht Van der Hagen om mee te reysen om dat lant te besien, ende vercreech consent, ende quamen in ses dagen te Valensen, dat een schone stadt was, ende reden van daer naer Xativa, van Xativa tot Alicante, daer veel engelsche coopluyden waren die daer als tot Valensen handelden in verscheiden droge ende gesoute visch ende bacallau, diese van Engelant daer brochten; van Alicanten reden wederom naer Castilien ende wederom naer Villarejo, hebbende ontrent vijff weken wt geweest; ende weinich daer naer ginck den groten Comanduer duer comandement vanden Coninck in Madrid wonen, niet verre vant Coninex palais, recht tegen ouer Sint Jans kercke, daer Steuen vander Hagen noch bij die Comandeur bleeff woonen tot na Pinsteren a°. 1584, hebbende ontrent drie jaren bij hem gewoont, ende is also met oorloff van hem gescheiden. Also vander Hagen nu al 21 jaren oudt was ende die Spaensche ende Ytaliaensche sprake wel vast conde, so docht hem nu tijt te weesen weederom naert

lant te reysen om een ander maniere van leuen bij de hant te nemen, ende scheide also van sijnen heer, nemende sijnen wech op Tolleden ende op Ciudad Real, door die geberchten van Sierra Morena, duer Cordouwa (Cordova), Ecija, Carmona, tot Sevilien, daer hij bleeff tot in Augusto, daer companie gecregen, den eenen van Amsterdam ende den anderen van Amersfoort, reysende also naer sinte Luicas, daerse bij eenen schipper quamen genaempt Peter Herman van Danswijck, daerse mede over voeren naer Seelant; ende was op een groot schip wel van over die drie hondert lasten. Comende ontrent die Wielingen cregen droevige tijdinge dat een verrader hadde sijn Excellentie die Prince van Oraengien tot Delft doorschoten, ende den Prince van Parma Antwerpen belegert hadde.

Ende in Seelant gearriueert weesende namen haer reyse op Dort, van Dort op Amsterdam ende vandaer op Amersfoort, weesende ontrent int leste van September a°. 1584, ende Vander Haghen die bleeff die winter weederom bij sijnen oom tot wtgaende tijt dat hij weederom naer sijnen vader tot Yperen reysde, ouer Seelant varende van Vlissingen naer Calis. Ontrent halliff wegen comende werden van een schip van oorloge berooft, dat weinich voor haer van Vlissingen geseilt was Vander Hagen die overspronck int schip van oorloge om den Capitein van sulcx te clagen, seggende: Capitein, is dit die maniere dat men die vrienden aldus berooft; die Capitein antwoorde: dat is u schult, haddet haer gegeven so en soudense dat u niet benomen hebben, ende mochten daer mee heen gaen, wesende haer goet vast quijt. Ende comende tot Calis ginck voort naer sijnen vader te Yperen, tot in Augusto dat hij van sijnen vader naer Calis gesonden worde om sijne affairen. Daer comende creech daer kennisse met eenen schipper van Hoorn genaempt Reynier

Petersen van Twisch, met den welcken hij veel discoursen hadde vandie Ytaliaensche vaert, daer desen schipper scheen groote lust thoe te hebben om die te beginnen, maer dattet hem schorte aendie bedreuentheit ofte aen ymant die mee wilde varen, die bedreuen ware, want hij hadde in Hollant ende in Seelant, als oock binnen Calis ende andere plaetsen in Vranckrijck geen man connen crigen die hij vandoen hadde die hem eenich bescheit vandie Straetse vaert wist te doen. Daer op Steven vander Hagen hem te kennen gaff als dat hij twee reysen in Spaengen gewoont hadde, in die twee reysen ontrent vijff jaren ende ontrent 4 jaren in Italien, also dat hij die twe spraken so wel conde spreken al sijn moeders tale ende dat hij in Italien gevaren hadde met die galeien van Napoles langes die custe van Calabrien tot Messina thoe ende vandaer weederom al langes die custe op Napoles, ende daer gewoont hadde bijden Viseroy ende te Gajetta bij den Goeverneur, ende dat hij metten Viseroy gevaren was langes die custe van Italien van Napoles tot Barselona thoe, ende waren allen avont aen landt in verscheyden havens, ende seyde hem dat die Engelschen tot Napoles, Gajetta, Civita vecchia, Livorno, Genua, Barselona, Valensen ende Alicanten, alle jaren quamen met verscheiden soorten van droge visch als oock sardijn, diese te Napoles sarake (?) noemen, ende oock andere waren daer brochten, ende dat die Engelschen daer oueral seer domineerden, waert wt te presumeren was datse grote profiten moesten doen; enfijn, den schipper Reynier Petersen sulcx horende so docht hem die selve man gevonden te hebben die hij van doen hadde om die vaert te beginnen, vragende hem: jongman sout ghij wel van sinne weesen om met mij alsulcken reyse te beginnen, belouende so hij wilde met hem die reyse doen dat hijt so goet

hebben soude als hij. Daer op Vander Hagen antwoorde dat hij alsulcken reyse seer geern met hem doen wilde, ende dattet also quaem dat hij hem dragen soude dat hij seer goet contentement van hem hebben soude, daer den schipper een goet behagen in hadde: seggende: ick moet nu reysen naer Hoorn, daer ick ende mijne reeders woonen, dien ick die sake sal te kennen geuen, ende off men u begeerde te schriuen, aen wien soudemen die brieuen adresseren datse u mochten behandicht werden, ende worde hem geseit dat Vander Hagen tot Yperen tot sijnen vader soude weesen ende genomineert aen wien dat die brieuen tot Calis comen souden, diese voort soude bestellen. Daer waren oock redenen van een stuirman die men van doen hebben soude door die Strate, daer op Vander Hagen antwoorde dat men wel in Spaengien iuers aen conde lopen, dat men daer wel wt eenige barquen ofte Marsiliaensche sagettienen crigen soude, dat hem al wel behaechde die sake also goet soude weesen.

Ouersulcx reysde die schipper Reynier Petersen na Hoorn ende Steuen vander Hagen naer sijnen vader tot Yperen. Niet seer lange daer naer dat die schipper die saken tot Hoorn aen sijne vrienden ende reders te kennen hadde gegeuen, die de sake so wel aen stont datse datelicken aen die jongman schreven, hem latende weeten, bij aldien dat hij noch van sinne was die reyse met Reynier Petersen te beginnen duer die Strate, dat hij metten eersten tot Hoorn soude comen. Den brieff ontfangen hebbende heeft die sake sijnen vader te kennen gegeuen, met wiens consent hij reysde in Hollant tot Hoorn, daer hij hem begeuen heeft bij Reynier Petersen van Twisch, die seer goet contentement hadde van sijn comste, die hem brocht bij sijne reeders, die welcke hem eenige dingen vraechden van-

die gelegentheit der Straetsche vaert langes die custe tot Italien in die stadt van Genua incluis, daer hij haer al goet antwoorde op gaff tot haer contentement, om door die jonckman die reyse te beginnen, ende hebben hem voort aengenomen in haren dienste, om met die sake metten eersten voort te varen, ende reysde doen met die reeders sijne meesters consent naer sijnen oom tot Amersfoort om daer eenich gelt van sijn moeders goet te becomen, om dat mede in te leggen in die Companie; ende dat vercregen hebbende is weederom tot Hoorn gecomen, daer hij voort bleef tot dattet schip gereet was, twelck was genaempt die Witte Leuw. Gereet sijnde liepen daer mede naer Texel, daer al een poosgen gelegen hebbende met een oostewint in companie van een vloot scheepen liepen naer Spaengen, die wint seer hart wajende dattet snel voort ginck, also dattet schip al binnen die acht dagen om die Caap de San Vinsent was, ende vandaer lopende indie Condaet in Ayamonte [1]), daer coopluyden waren die alle die visch copen wilden die int schip geladen was ende boden al veel gelts. Vander Hagen sulex die schipper ende stuirman te kennen geuende, seyde men: mach die visch hier soo veel gelden, wat sal se dan binnen Genua doen, ende vonden daer een Marsiliaensche sagettia leggen daer een Italiaen wt gehuirt worde, die stuirman wesen soude door die Straete tot Genua thoe, die gehuirt worde voor 70 ducaten, ende waren doen seer wel te vreeden, meenende met alsulcken man voort wel te recht te comen, maer den selven worde so onbedreuen bevonden, tot Carthagena comende, dat men hem sijn gelt gaff ende men liet hem daer lopen, ende in Carthagena vonden een Neerlands coopman genaempt Lenaert Castro, den welcken

1) Aan den mond van de Guadiana in het district „Condado."

daer handelde op Barberien, ende hadde veel slauen ende slauinnen, die hij oock vercocht. Denselven vraechden wattet schip geladen hadde; hem worde geantwoort: visch die men lengen noempt; hij seyde alsulcke visch niet en kende, dat men hem daer aff een monster aen lant brengen soude, dwelck geschiede. Die visch gesien hebbende seyde dat men die niet wel vercopen soude ouermids alsulck slach daer niet bekent was, ende dat men bakallau gebrocht hadde, dat men daer aff veel gelts soude maken, ouermids datse vandat jaar geen Engelschen verwachtende waren, die doen gans Spaengien duer wtgesett waren, ende nochtans, seyde Castro, wilt ghij voor elck hondert pont visch hondert pont aluyn hebben, ick salse u aff nemen ende verwachten tauontuir daer aff, dwelck noch al goet profijt soude geweest hebben, maer ten was so veel niet als men tot Ayamonte indie Condaet mocht maken, dwelck men niet doen wilde, ende resolueerden om voort na Genua te seylen. Ende gereet sijnde om voort te varen so quam daer tidinge in Carthagena datter bij Cabo de Palos lagen 7 ofte 8 Turcksche galeotten, waer ouer geraden was noch 3 ofte 4 dagen daer te blijuen leggen, ende daernaer tijdinge crijgende datse om west gelopen waren, seylden met het schip naer Alicanten ende vandaer naer Denia ende Valensen, op welcke custe noyt gehoort hadden datter Duitsche schepen geweest hadden. Op die tijt was die Coninck te Valensen die duer Aragon ende Cataluna ouer Barselona gecomen was te Valensen. Den Marquis van Denia op sijn huis in Denia comende, worde wt het schip hem eenige eerschoten gedaen; desgelijckx schoot het Casteel oock, ende in Valensen worde een partie vandie goederen gelost. Tschip met het meestendeel is voort geseilt naer Genua, maer alsoot vast laet worde ende al indie vasten, tweer ende wint

niet wel dienen wilde, so wast al 2 ofte 3 dagen naer Passchen eer dattet schip tot Genua quam, vercopende nochtans die visch tot redelicken prijs, maer soude wel die helft meer gegolden hebben hadse op haer tijt mogen comen; ende in Genua van alles claer weesende is tschip wederom naer trijck van Valensen geseilt, lopende indie haven van Denia, daert so lange moest leggen tot dat die vruchten in saisoen waren om te vervoeren; ende die tijt gecomen sijnde, te weeten in September, worden tselue geladen met syroop ende rosinen, met een partie rijs ende amandelen, daer meede dattet affgeseilt is, stellende die coertse naer Hollant, maer comende niet verre vandie Straet cregen alsulcken vreeselicken storm dat men niet en docht ofte souden gesoncken hebben, want die see loopt daer seer cort ende so steil als muiren, lopende van achter ouer tschip heen, ende pompten niet als syroop, vandat die vaten also doort slingeren tegen malcanderen ter pletten stieten, doch Godt versacht datt alles ten besten quam ende int nau vandie Straet comende cregen een harde wint wt den westen daer mede tot Gibraltar op die reede liepen, daer den adelantado major de Castilla met sijne galeien lach. Ende het anker in die gront hebbende dattet wat hantsaem weer worde so quamen veel vandie oueriche it ende soldaten van die galeien aen boort om te besien wattet voor een schip was, waert van daen quam ende waer dattet heen wilde ende wat geladen hadde, onder welcke soldaten waren twee ofte 3 van Steuen vander Hagens kennisse daer hij te Gajetta en Napoles mee geconverseert hadde, ende waren blijde datse hem daer vonden, waer ouer hem daer oock geen leet en geschiede maer bewesen hem daer grote vrientschap ende geuende haer een deel rosinen ende amandelen, daer voor hem seer bedanckten, ende voeren also wederom

naer lant, ende lagen daer al ontrent 3 weken sonder hem te bejegenen als alle vrientschap, ende verstaən hebbende datter tot Calis eenige schepen seilreet lagen wachtende op die wint om naer Hollant te varen, so voer Vander Hagen oock derwers om in companie van die schepen te seylen. Ende tot Calis comende ende die wint niet dienen willende, so lagen die schepen so lang datter een generael arrest quam ende alle die schepen tot Calis worden gearresteert, die seilen worden vandie rees gehaelt ende troer vant schip, dat al tsamen aen lant gebrocht worde, dwelck geschiede int beginsel van a°. 87. Also dat die schippers ende coopluyden genoech te lopen hadden, die al geweesen worden van Herodes tot Pilatus, ende Steuen vander Hagen die docht voor goet te weesen na Madrid te reysen om aen den Coninck te soliciteren, die daer wel wisten noch goe vrinden vinden soude, gaff die sake den schipper aen, die de sake seer goet docht, nam die reyse aen ende in Madrid door goede heeren sijne vrinden binnen 28 dagen die vrijheit vant schip ende goet vercreech met een cedula vanden Coninck aen den Hertoch van Medina Sidonia te Sinte Lucas, daer hij mandeerde datmen Steuen vander Hagen met sijn schip ende goet vrij soude laten varen omdat hij een dienaer geweest hadde van Don Juan de Çuniga, groot comanduer van Castilien, maer mids dat hij soude borge stellen dat hij met het schip ende goet niet seylen soude in viande landen van Sijne Majesteyt. Maer ondertusschen dat Vander Hagen in Madrid was soliciterende, so hadde die schipper met een vandie reeders van Hoorn die te Calis gecomen was, oock op haer seluen mede om die vriheit vant schip ende goet gesoliciteert, sorgende oft Steuen vander Hagen in Madrid niet wtgerecht mocht hebben, dattet haer gelucken mocht, maer dat selue soliciteren was op een

ander maniere als daer Vander Hagen die vrijheit door vercregen hadde vanden Coninck, ende comende met des Conincx brieff tot Sinte Lucas heeftse den Hertoch in handen gegeuen, die blijde was dat Steuen vander Hagen met sijn schip ende goet soude vrij weesen ende dat omdat hij een dienaer van Don Juan de Çuniga groot Commanduer van Castilien geweest hadde, dwelck hij seyde dat sijnen oom geweest hadde. Maer wat wast, daer was eenen verrader genaempt Silvester van de Plas, die weleer tot Amsterdam gewoont hadde; den seluen hadde daer commissie die Hollanders wt die Oosterlingen te scheiden. Dien bij den Hertoch comende, seyde dat Vander Hagen den Coninck niet recht geinformeert en hadde, maer dat die eygenaers wesende een coopman van Hoorn ende die schipper al anders die vrijheit versocht hadden als die Coninck van Steuen vander Hagen geinformeert was, also dat daer mede die gehele sake onclaer worde, ende die sake liep also dat Vander Hagen moest gevangen gaen, ende schip ende goet bleeff geconfisqueert. Alsoot een costelick schip en goet was waerender die vianden op vlammende ende bleeff daer leggen totter tijt dat Fransis Draeck quam in die bay, verbrandende daer alle die schepen, ende nadat se dat schip die Witte Leu die goederen wtgelost hadden, verbranden dat oock. Dat wast eynde vandie eerste lange moyelicke Straetsche reyse, die ontrent anderhalff jaer geduirt hadde vant begin aff, gelijck die reders dat selue oock getuicht hebben als bij een attestatie a°. 1595 binnen Amsterdam tot versoeck van Steuen vander Hagen gepasseert is.

Ende van Sinte Luicas wederom affvarende met een vlieboot, worden onder wegen diuersche reysen aengerant van vrijbuiters, quamen ten lesten binnen Bolognen ofte Bueren (?) in Vranckrijck, ende rijdende

vandaer naer Calis, daer een Rotterdammer lach, daer meede affvarende quamen des nachts bij een Coningin schip dat een schot schoot om den Rotterdammer te doen strijken, ende voort quam er een schuit aen boort vol Engelschen, die seyden dat die passagiers bij haer Capitein moesten comen aen haer boort, dat also geschiede. Na dat die Capitein gevraecht hadde waert volck van daen quam ende waer datse heen wilde, liet haer weederom aen haer schip brengen; daer comende bevonden dat die eerste die haer wt haer schip gehaelt hadden al berooft hadden datter van clederen, bagagie, kisten opgeslagen, somma, hadden niet gelaten; tot schamele vrouwen die wt Vlaenderen gevlucht quamen om in Hollant te gaen wonen haer schorteldoecken van haer lijff benomen. Ende quam also gans beroit tot Rotterdam; dat was noch tleste vandie lange moielicke Straetsche reyse. Ende also is Vander Hagen voort gereist na Hoorn, daar hij bij sijne meesters gecomen is die vant ongeluck al advys hadden, hoe dattet met het schip die Witte Leu al gegaen was, ende also se verstaen hadden dat Steuen vander Hagen hem wel gequeten ende sijn deuoir wel gedaen hadde, ende hadden nu oock beter fondament ende wetenschap van den handel, so resolueerden die reeders een groter schip thoe te rusten dat een verlanger (?) was, groot over die 120 lasten, dat geladen worde met alderhande coopmanschap int rijcke van Valensen dienstich, daer schipper op was Jan Syvertsen van Schellinckhout ende Cles Jansen stuirman, daer meede dat die jonckman mee wederom aff varen soude na die Straet, maer die wint hielt so lang int westen dattet al den 14^{en} Januario 1588 was eer dat die wint oost wayde; daer mede in see lopende en hadden niet lange buiten geweest off die wint liep weederom suyden, also dat alle die schepen wederom

naer Texel liepen, maer Vander Hagens schip verdorfelicke waren in hebbende ende vasten cost, docht hem met die schipper ende stuirman niet wederom binnen te lopen maer stelden haer coertse om achter Engelant ende Yrlant om te lopen, makende rekeninge die zee hout die wint die reyse, maer om het lant comende begonnen daer alsulcke affgriselicke stormen te crigen dattet niet te seggen is, ende daer beneffens bouen 2 ofte 3 uren dach niet, want door die gestadige suydelicke winden seer noordelick gedreuen waren, dwelck tverdrietichste varen vande werelt was, ende twas so cout met al gestadige vorst ende sneu, also dat alle twater dat int schip ende ant schip sloech, metter haest al ijs worde, also dat alle tscheepsvolck genoech te doen hadden met bijlen, dissels, hantspaken het ijs aen stucken te slaen ende vant schip breken, dat wonder was dattet schip niet en sonck vandie swaerte van alle tijs datter om sat, want het schip anders niet en geleeck als een clippe van ijs, also dat het seer schrickelick was om aensien, die int schip waren. Ende die seylen waren als dueren so stijf bevroren, doch Godt versacht datter een noortweste wint quam daermede dattet schip een groot stuck om suydt geraeckte, winnende tlicht vanden dach als die warmte van die son inde Spaensche see, also dattet volck meende inden hemel te comen, ende Godt gaff dat die wint goet bleeff also dattet schip noch binnen acht weken tot Alicanten op die reede quam sonder merkelicke schade geleden te hebben ende met gesont volck.

Alwaer dat eenige coopmanschapen gelost worden om daer te vercopen, ende tschip met het meeste goet seylde naer Valensen, daert tsamen gelost worde, ende te Valensen sijnde so wasset al van die groote armada daer men aff sprack; deen seyde datse al wt gelopen

was naer Engelant, andere seyden dat se noch wt lopen soude, ende weinich daer naer ginckmen daer met groote processien om, daer alle die papen ende munneken mee gingen, die al veel honderden sterck waren, ende groote menichte van disciplinanten mee gingen, dat sijnse die haer selven geeselen; ende achter die processien gingen menich duisent menschen so mans als vrouwen, daer onder al veel waren die yermompt gingen, geladen met seer grote houte cruisen daerse swaerlicken mee geladen gingen; andere gingen geladen met stauen ijsers op haer schouderen, diese daer thoe gehuirt hadden; dese processien, daer alle dagen al verscheiden van om gingen, worde geseit dat die Coninck sulcx gemandeert hadde te doen, alle tlant duer, om dat Godt huer victorie tegen die kettersche Engelschen ende Hollanders soude willen verleenen, diese haer inbeelden al versekert te weesen.

Vander Hagen verstaen hebbende dat die Spaengiaerts met alsulcken machtigen armade in see waren int vaerwater van Engelant ende Hollant, maeckte grote swaricheit om van die somer het schip naer Hollant te laten varen, sorgende dattet schip die Spaensche ofte die Engelsche armade indie mont comen soude, ende also om schip ende goet comen, dwelck hij die schipper Jan Syvertsen te kennen gaff, den welcken daer oock al groote swaricheit inne maeckte; so docht Vander Hagen goet om tschip niet ledich te laten leggen dattet geraden soude wesen wt te sien om een vracht op Ytalien, also nu weinich craken indie Straet gebleuen waren, overmids datse al in Coninckx dienste waren indie armada naer Engelant. Ouersulcx reysde Vander Hagen naer Alicanten om aldaer ettelicke Italiaensche coopluyden van sijne kennisse aen te spreken, dwelck also geschiede ende bevrachten tschip met barella tot ballast, dat is daermen die Spaensche

seep aff maeckt ende die glasen blasers in Italien mettent oock hebben; ende voort met wolsacken op Genua, ende daer comende wordent vande Señoria wederom bevracht om sout te halen int eylant van Yuisa[1], daermede dat die somer meest gepasseert was. Ende wederom tot Genua comende creech vrij wat stuckgoederen met veel passagiers inne op Valensen, ende die goederen te Valensen gelost sijnde voer tschip na die haven van Denia, daert sijne ladinge soude in nemen die geprepareert worde, ende hadden doen al tijdinge hoe dattet met die grote armada al vergaen was, maer men wildent noch qualicken gelouen, want in Valensia was al grote droeffnisse om dat den soon van den Vise-Roy ende veel eedelluiden van die stadt daer gebleuen waren, ende doende sijnde met het schip te laden, dwelck was met rijs, rosinen, amandelen, anijs ende eenige Spaensche seep, so worde Vander Hagen onboden met een alguasyl om bij den Vise-Roy te comen, ende bij hem comende seyde: Sijt ghij daer? ofte in Spaens: Estays alli Esteuan de la Haya? Antwoorde: Exmo senor si, ende liet hem een brieff sien die breet gevouwen was met een groot segel daer op, seggende: Su Mag^t^ manda que avey de yr preso, in duits te seggen: Sijne May^t^ gebiet dat men u sal gevangen setten, ofte dat ghij sult gevangen gaen, daer op hij antwoorde: so alst Sijne May^t^ ende Sijne Ex^e^ belieft; nochtans seyde hij niet te weten dat hij van sijn leuen tegen sijne May^t^ ofte tegen ymant anders eenich quaet bedreuen hadde, ende versocht off hij met borge te stellen niet voldoen soude mogen. Sijn Ex^e^ antwoorde na wat luyden dattet waren, ende also die mare onder die coopluyden was so quam Gloude Matheo met noch een ander coopman om borge te

1) Ibiza, een van de Balearen.

blijven, overmids hij wel wiste bijaldien dat Vander Hagen gevangen geset worde dat sijn schip met alle tgoet in groot perikel comen soude, ende die Vise-Roy begeerde voor twaleff duisent ducaten borge, maer tselue worde gemaeckt op ses duisent daer Gloude Matheo borge voor bleeff, met conditie dat hij noch die stadt moest houwen voor gevankenisse ende buiten die poorten niet te moeten gaen; ende tegen dien auondt dan quam die schipper van Denia rijden in Vander Hagens herberge, die van geen swaricheit en wist; den welcken den seluen avont weederom most, rijdende alle die nacht ouer, met last dat hij hem spoeden moest om alle die goederen voort te laden die bij die hant waren, ende maken datter geen bootsgesellen aen lant quamen, maer met die stuirman aen boort blijuen, om offer van sConincx wegen eenige swaricheit quam, datse meester vant schip bleuen, om daer mee duer te seylen, want die Conincx brieff hielt inne dat den Vise-Roy Steuen vander Hagen soude gevangen setten ende hem soude versekeren vant schip ende goet. Ende also worden die goederen metter haest gescheept, dat al wat selsaem toe ginck, want den tijt sulcx vereyste. Alhoewel dat Steuen vander Hagen also indie stadt moeste blijven, beneerstichde hij dattet schip sijne ladinge creech, maer niet also gelijck off daer geen swaricheit geweest hadde; dese swaricheit van Steuens van der Hagens vankenisse was gecomen door een stuck schelms den welcken die schipper mede onder die passagiers van Genua gebrocht hadde voor niet, ende was een Neerlander; den seluen in Valensen wesende begeerden dat hem die schipper eenich gelt doen soude, dwelck hem die schipper gaff, sorgende van eenich quaet dat hij hem doen mochte; daer na quam hij wederom bij den schipper begeerende noch al meer gelts, dat hem die

schipper niet doen wilde, daer doer hij met noch eenige ander van sijn consoorte den schipper ende coopman binnen Madril aenbrocht voor Hollanders als vianden van den Coninck ende veel meer, meende also voor haer verclicken daer eenich profijt van te crigen, alle twelcke Vander Hagen van een goet vrient, weesende in dienste vande Vise-Roy, geseit worde, mids hem beuelende sulcx niet na te seggen, waer door het schip wech wesende, Vander Hagen attestatiën van sijnen persoon dede beleggen bij loffwaerdige getuigen, weesende vandie principale coopluyden van die stadt Valensen, die getuichden datse den voornoembden Vander Hagen al gekent hadden ontrent 4 jaren ende niet anders aen hem beuonden als eere ende duecht, ende hem altijt hadde gedragen als een goet christen thoe staet; dese attestatie met noch eenige brieuen van faveur worde gesonden aen een goet vrient, wesende een hantsier [1]) genaempt Godefroy Mechelen, was van Diest; den seluen beneerstichde die sake also dat Vander Hagen al int eerste van Meerte ontslagen worde, door een brieff vanden Coninck onderteikent, daer inne hij beual den Vise-Roy dat men Steuen vander Hagen soude ontslaen van sijne gevankenisse costeloos ende schadeloos, ende dat hij mocht passeren ende repasseren, gaen ende wederom comen. Ende ontslagen wesende vande gevankenisse ende sijne saken indie stadt ende buiten affgedaen waren, also het schip al lange wech hadde geweest, so is hij gereist naer Alicanten daer een crake lach, daer mede dat Vander Hagen naer Genua voer; daer comende was gelogiert in Santa Martha; daer drie dagen gebleuen reedt naer Mylanen, daer hij indie herberge comende vont een geselschap van Aragonsche ende Valensisen-

1) Haasier = Hanséatique?

sche jonge eedelluiden, die welcke tlant van Italien besien hadden, ende waren van meeninge tNeerlant daerse veel aff hadden horen seggen, daer oock een jaer tijts aen te coste te leggen om dat wel te besien, met welck geselschap Vander Hagen in companie reedt tot Brusselen, nemende die wech ouer den Gottaert duer Lucern op Basel ende voort op Nancy duer Lorejen (Lorraine) ende voort duer tlant te Lutsenborch op Namen, voort op Bruyselen, daer die eedelluiden bleuen, ende Vander Hagen [nam] sijnen wech op Antwerpen, van daer naer tlant van der Goes ende voort op Dordrecht ende van daer op Amsterdam, daer hij quam den 23en Junio 1589, varende voort na Hoorn, al waer hij bij sijne meesters quam, die van alles rekening doende, ende met haer gedaen hebbende reysde ouer Amsterdam op Amersfoort om sijne vrienden te versoeken. Ende weederom tot Amsterdam comende, so worde hij versocht van sekere coopluyden aldaer bij namen Pilgrom van Dronkelaer ende Jan Jansen Karel, also die Valense vaert van Amsterdam noch niet bevaren en worde, om die vaert voor haer luyden op die landen door die Strate te beginnen, ende wordet met die coopluyden eens, begeuende hem op dat vaerwater in haren dienst, ende maakten hem coopman over twee schepen. Daer meede Texel wtvarende quamen binnen drie weken tot Alicanten op die reede, ende begonnen nu al meer Hollansche schepen in Vander Hagens vaerwater te comen, hebbende van a°. 1585 noit geene gesien; ende tot Alicanten ende Valensen die ingelade goederen vercocht hebbende, die schepen daer weederom met Valense goederen affgeladen, comende daer meede over, ende continueerde die vaert noch eens voor die Companie, varende voor wt met een pinasse op Bilbao in Biscajen, van daer rijdende duer Madril op Valensen, also dwers duer Spaengien, alwaer hij

prepareerde de ladinge voor die thoecomende schepen die hij te Valense verwachtende was, die welcke daer wel arriveerden, die goederen vercopende ende die schepen wederom affgeladen, conde niet claer werden om met die selue weder ouer te varen ende sont die schepen voor wt, ende sijne saken te Valensen ende Alicanten gedaen hebbende, nam wederom te muyl sijnen wech ouer Madryl, daer hij den Hertoch van Sauoijen doen sach, die daer bij den Coninck gecomen was. Van Madril nam sijnen wech ouer Valladolid na Burgos, van Burgos na Victoria en San Sebastiaen, van San Sebastiaen op San Juan de Lus, op Bajona de Franja, van daer voort te Rochelle, daer hij ter herberge was tot Pieter Jansen Hooft, ende vonder daer andere jonge coopluiden bij namen een van Amsterdam genaempt Cornelis van Carpen met noch andere, begeuende haer tschepe int schip van Thuenis Schellinger. Comende inde Noortsee, cregen daer alsulleken swaren storm wt den noortwesten met seer mottich donker weer, also dattet anker indie gront moest, stekende alle die touwen op malcanderen ende dochten anders niet ofte den joncxten dach was daer voor handen, doch Godt die inder eeuwicheit moet gelooft ende gepresen werden [1]), diet weder ten besten liet vergaen; tweer bedarende quam te Vlissingen aen, daer wat gerust, voeren van Seelant voort na Hollant ende quamen ontrent Sint Jan te Amsterdam a°. 1591.

In November daer naer worde Vander Hagen versocht van sekere coopluyden tot Amsterdam ende Haerlem om voor haer een reyse te doen naer Madril, om aldaer aen den Coninck te gaen soliciteren voor twee schepen met die ingelade goederen, die welcke van den

1) Hierna zijn een paar woorden met zorg doorgeschrapt; misschien hadden deze een Roomsche tint.

Adelantado mayor de Castilla genomen waren in die Straet comende van Italien. Maeckten hem wijs datter al volck was in Madril die de sake al bij die hant genomen hadden, ende dattet daer haest ten eynde wesen soude, ouer sulcx maer heen varen soude om die sake daer te beneerstigen, datter een eynde van mocht comen; ende also worden hij teens met die coopluyden om die reyse aen te nemen, ende trock naer Selant om van daer aff te varen naer Spaengien. Die wint willende geen oost wajen bleeff in Selant, wachtende tot den 23^{en} Februario 1602 (lees 1592); doen ginck hij tseil, varende op Bilbao ende reedt van daer voort in Madrid; daer comende beuont die saken geheel anders als die coopluyden hem wijs gemaeckt hadden, want daer was niemant in Madrit die om haer proces gedocht hadde, daerom Vander Hagen groot berou hadde van so een werck bij der hant genomen te hebben, ende vondt daer al veel andere schippers ende coopluyden bij namen Jan Muelenaer, Jacob Bording, Hillebrant Groot, Claes Nes, Berent Tijsen Maler ende meer andere, die daer oock al doende waren van wegen hare schepen ende goederen, die welcke vanden Adelantado genomen waren, om die wederom te hebben, ende den Adelantado die hadde in Madrit 2 van sijne Capiteinen die welcke sijne saken daer waernamen, wiens saken al veel schoonder stonden als die vande Hollanders, want hij verpleite ander luyden gelt ende goet, met welcke gelt ende goet hij alle die justitie tot sijn belieuen hadde gecregen; ende ten anderen hadde hij die schippers ende veel vant seevarende volck op die galeien gesmeten, die daer gepinicht ende gerabraeckt naer sijn believen, tot datse moesten seggen alle tgene dat hij begeerde, waer door oock alle die jueses, alcaldes, ojdores, assessores, aduocaten ende procureurs met hem waren, want hij

ettelicke hondert duisent ducaten aen schepen ende goederen genomen hadde, daer hij genoech aff verschencken mocht ende behouden met die sijne noch een groote schat, daer tegens die arme schippers ende coopluyden, vant hare berooft sijnde, moesten vant heren (sic) bloet teren ende pleiten; van schencken en mocht daer niet aff; also dattet wel te sien ende te bemercken stondt dattet voor die Hollanders anders niet en was als tgoet gelt naert tquaet te werpen. Ende met dat pleiten doende sijnde so wast dat den Coninck met sijnen sone die Prins van Spaengen op die reyse soude naer Castilla la vieja, Navarra, Aragon ende andere van sijne rijcken, ende dat om die Prins te doen hullen ende aen te laten nemen voor haren thoecomenden Coninck; die Hollanders die niet en wisten watse doen souden in absentie vanden Coninck, gaven request ouer, daer op die Coninck mandeerde datse hem al volgen souden, ende dat haer processen souden mee gevoert werden, ende in Segovia bij een wesende docht die schippers ende coopluyden goet dat elck een requeste soude laten maken, om die den Coninck tegent innecomen vandie stadt ouer te geven, dwelck also geschiede; alle die requesten die werden Vander Hagen gegeven om die den Coninck ouer te geuen, dat also geschiede buiten Segovia int bijwesen van alle die schippers ende coopluyden, die welcke den Coninck vast aensach, wesende met sijn dochter die Infante ende die Prins sijnen sone inde coetswagen, Vander Hagen den Coninck biddende om haestich een ende van haer saken te mogen hebben, seggende den Adelantado hare schepen ende goederen benomen hadde ende ouersulcx waren arm ende beroyt, en mochten sijne May^{t} niet lange volgen. Den Coninck en gaff anders geen antwoorde als: Sosegaos, tenga patientia que buena justicia se os hara, weest gerust ende

hebt patientie, men sal u goet recht doen, ende stack alle die requesten in sijnen boesem. Tegen den auont seyde Pieter Raes (?), wesende een ondercamerlinck van den Coninck, dat alle die schippers ende coopluyden souden voorheen gaen naer Valladolid om den Coninck daer te verwachten. Maer dit die Hollanders mishaechde, dat die capiteinen vanden Adelantado den Coninck oock al volchden, ende quamen wel altemet bij somige schippers, vragende: señores maestres, como van sus negocios, ha ghij heeren schippers hoe gaen u saken al, dat dingen waren diese vraechden diese beter wisten als die schippers. Ende die Hollanders den Coninck in Valladolid verwacht hebbende, doen wast al euen na, want den Adelantado sijne saken schoon stonden met sacken vol gelts, met veel vrinden, want die principaelste heeren vant Hoff, den eenen was sinen oom, die andere waren susterlingen ende neuen; wat was daer veel aff te verwachten voor die schippers? Also dat Vander Hagen versocht sententia a proba, om andere getuigenisse in te brengen; daer bij anders blijken mocht alst tgene dat den Adelantado tegen Vander Hagen te seggen hadde, twelck hij vercreech om binnen die tijt van 4 maenden sijne saken in te brengen, dat een corte tijt was, want men moest wesen in Seuiliën, Genua ende Embden, ende volchde den Coninck tot Palencia thoe, daer hij sijn affscheit creech, hebbende die gansche somer daer mede duer gebrocht. Het was wel een verdrietich pleiten: als men bij die alcaldes, rechters ofte bij den accessoor quam, deden niet dan hauwen ende snauwen; sij wilden die Hollanders qualicken antwoort geven, also dat die Hollanders die Spaengiaerden altemet wel wunsten te hebben in zee. Doen Vander Hagen sijn affscheit creech tot Palencia, wesende in die sekretarie van Esteban de Ybarra, vraechde hij

Vander Hagen hoe dat sijne twee scheepen genaempt waren; hij antwoorde: El Vnicornio blanco y el Caballero negro. Daer op hij seyde tegen eenen spaens eedelman die bij hem stondt: mas que Christianos son estos todos sus navios; no tienen sino nombres de unicornios, tigres, leones, perros, gatos y sierpes, ni conoscen a sanctos ni a sanctas; gelijck: maer watte Christenen sijn dit, alle huer schepen hebben al namen van eenhorens, tigers, leuwen, catten, honden en serpenten, sij en kennen santen noch santinnen; daer op Vander Hagen hem antwoorde datter in sijn lant wel duisent schepen waren: onder die waren alle die sancten ende santinnen vanden almanack wel dubbelt vernaempt, die resterende moesten al andere namen soeken diese haer schepen gauen, daer hij noch om lachte. Ende Vander Hagen was blij dat hij sijn affscheit hadde; daer mede dat hij wederom reedt ouer Madril naer Valensen, vandaer naer Alicanten, daer een Ragusesche crake lach, daer den capitein aff genaempt was capitein Baldi, daer hij mee aff voer, menende haestich binnen Genua te comen, maer comende te Mallorquen daer nam hij vracht van goederen inne als oock eenige heeren die hij brengen soude indie stadt van Callara (Cagliari?), daer den Vise-Roy hout hout in Sardinia, daer capitan Baldi sijn schip laden met sout. Daer en tusschen dede den capitein niet dan spelen en dobbelen gansche nachten ouer met den Vise-Roy en andere heeren, also dat hij daer bleeff meer als een maent, ende gaende tseil vandaer quamen te lande aen (een) eylandeken genaempt Elba, gelegen bij suyden Piombino, daer Steuen van der Hagen al wederom certificatien dede beleggen, gelijck als hij tot Valensen, Alicanten, Mallorken ende Callara gedaen hadden, daer blijken mocht dat hij in sijne voyage ouer al so verlet worde. Ende van Elba

voer hij langes die wal na Ligorno [1]) ende van Ligorno is voort gevaren na Porto Spetie (Spezzia) ende voort tot Genua, daer hij certificatien wederom belegde, dat hij doen daer eerst gecomen was. Als oock eenige attestatien van getuigen beleggende, dienende tottet proces daer hij om wt geweest hadde tegen den Adelantado. Ende was niuwe jaer a°. 1593 dat Vander Hagen reet voort naer Milanen met een peert dat hij tot Genua gecocht hadde, ende vertoeffde te Milan ontrent 3 dagen ende nam sijnen wech voort naer Como, van daer affvarende ouer 't lac naer Chiavenna, ende also voort rijdende doort lant vandie Grisoenen over den berch genaempt Asplugen, ende so voort ouer Cour (Chur) tot aen die Bodensee, varende op Lindau; rijdende so alleen sonder eenich geselschap, weesende wtermaten coudt; van Saraval (?) tot Lindau was tlant also dick besneut dat oude mannen seyden in 20 jaren so veel sneus niet vernomen hadden. Van Lindau nam sijnen wech op Ravensburch, van daer op Heydelberch; tusschen Heidelberch ende Franckfoort verloor sijn peert; tot Franckfoort comende ginck die Majn open, die al een poos toe gevrosen hadde geweest, varende met die eerste naek na die vorst naer Ments, van Ments voort aff naer Cuelen, daer een dach ofte anderhalff rustende; creech daer geselschap met malcanderen, een naeck copende, voeren den Rijn aft naer Arnhem, daer gecomen sijnde voeren voort aff met een cage tot aendie vaert van Vtrecht, van daer tot Vtrecht alwaer dat Vander Hagen wonachtich was. Godt louende dat hij van die moyelicke ende verdrietige Spaensche ende Italiaensche reyse ontslagen was, hebbende wtermaten grote coude ende ongemack van

1) Er staat duidelijk Ligorno wat aan 't Engelsche Leghorn herinnert.

die reyse geleden, ende was den 3en Februario a°. 1593 doen hij tUtrecht quam, hebbende seer voorspoedich gereist na dattet winter was. Ende weinich daer naer is nae Hollant bij die coopluyden gereist, die hem wtgesonden hadden ende haer van alles onderrecht, hoe dattet met proces tegen den Adelantado al stondt, geuende haer alle schriften ouer; ende begeerden vandie saecken wegen dat hij noch eens tot Embden trecken wilde, dwelck hij dede, ende van daer wederom comende is voort thuis gebleven, sijn ruste houdende, ende geneerde hem met inlansche handelinge, also hij die reysen op Spaengien moede was, ende dat men daer met grote perikelen varen moeste; dwelck duirde tot a°. 1597, dat Vander Hagen tot Amsterdam weesende weederom versocht worde van diuersche coopluyden als bij namen Pilgrom van Dronckelaer, Jan Jansen Carel ende meer andere, om voor haer in Guinea te varen, tot welcke vaert hij met die coopluyden eens werden, ende maeckten hem opper Comys van twee schepen bij namen den Groten ende Cleinen Olifant, ende liepen Texel wt den 12en Julio a°. 1597, wederom comende van die voyage dat was den elften Martio a°. 1598. Die winter sieck ende cranck te bedde leggende tot Vtrecht, met groote gaten in een been van die wormen, dat hij in Guinea vergadert hadde, so quamen er bewinthebberen van die Oost-Indische Compagnie, die hem versochten om Admirael te wesen van die schepen die Son, Maen ende Sterre. Also cranck te bedde liggende tot Vtrecht worde hij van haer aengenomen, ende ginck met die schepen tseil a°. 1597 den 6en April, daer hij mede wtvoer ende wederom quam a°. 1601 den .. September, ende worde van die winter al wederom versocht van een bewinthebber off hij goet moet en hadde met die eerste vlote wederom voor Admirael te varen, daer op hij hem hoogchelicken be-

danckten dat hij hem niet en gevoelde om so haest met die eerste vlote wederom te varen, maer begeerde een jaer ofte 2 te rusten ende worde daer naer van die Oost-Indissche Companie wederom aengenomen a°. 1603 ende worde Admirael ouer 12 schepen, als bij namen die Vereenichde Prouintiën, Amsterdam, Gelderlant, Dordrecht, Hoorn, West-Vrieslant, Seelandia, Delft, Enchuisen, 't Hoff van Hollant, Medenblick ende Duiffgen, daer mede dat hij Texel wt voer den 18en December a°. 1603; wat hij op die voyage wtgerecht heeft is indie joernalen te sien daer alles ten naesten bij geschreuen staet.

TROIS ARRÊTS HISTORIQUES

DU GRAND CONSEIL DE MALINES.

MEDEGEDEELD DOOR

L. Galesloot.

La collection des sentences du grand conseil de Malines, conservée aux Archives du royaume de Belgique [1]), si précieuse pour l'étude de notre ancien droit, peut encore être consultée avec fruit au point de vue de l'histoire des Pays-Bas. On y trouve souvent des renseignements qui se rattachent d'une manière intime à nos annales. Trois arrêts, dont le caractère historique me frappa, en quelque sorte, lorsque je les parcourus au cours des recherches suivies que j'ai faites dans cette grande collection, en sont, me semble-t-il, un exemple

1) Elle commence à 1470 et finit, sans interruption, à 1794. Elle comprend deux séries: celle des sentences étendues et celle des dictums. Toute la série porte les nos 307—564 de l'inventaire provisoire des archives du grand conseil.

Comme étude de l'ancien droit, citons, entre autres: 1°. *La jurisprudence des Pays-Bas autrichiens établie par les arrêts du grand conseil de S. M. R. et I., résidant en la ville de Malines*, par Rémi-Albert du Laury; 2 vol. petit in-8°. Bruxelles, 1761.

remarquable. Je crois donc qu'il sera à la fois utile et instructif de les publier en entier.

Le premier, du 17 Juillet 1481, fut rendu contre Renier Van Broekhuisen, chevalier, un des principaux chefs du parti des *Hoecs* [1]). L'arrêt rappelle que Van Broekhuisen, se montrant, à la fois, ennemi et rebelle, prit à main armée la ville de Leiden, où il se tint avec ses adhérents, malgré les sommations qui lui furent faites d'évacuer la place [2]). Il ne la quitta qu'à

---

1) C'était un gentilhomme gueldrois et un vaillant homme de guerre. Il avait épousé Jeanne de Brederode. On peut consulter sur lui Van der Aa, *Biographisch Woordenboek*, et les historiens des Provinces-Unies.

2) Le 20 Janvier 1481, à six heures du matin, Van Broeckhuisen, à la tête de 135 hommes de son parti, la plupart d'Utrecht, traversa les fossés de la ville, qui étaient pris par la glace, escalada les murs d'enceinte et se rendit maître de Leiden sans coup férir. Les assaillants coururent à l'hôtel de ville aux cris *de Breéro! Montfort!* Là une catastrophe les attendait. La poudre déposée dans la cave de l'édifice prit feu et tua une quarantaine d'hommes. Van Broekhuisen, poursuivant ses succès, fit prisonniers les habitants les plus marquants du parti des Cabelliaus. Il prit des mesures pour la régence de la ville, comptant bien de s'y maintenir. Mais les villes d'Haarlem, de Delft et d'Amsterdam, adversaires des Hoecs, se plaignirent à Maximilien de ce coup de main et de ses suites. L'archiduc chargea Josse de Lalaing, seigneur de Montigny, stadhouder de Hollande, d'aller assiéger la ville. Van Broekhuisen, serré de près et perdant l'espoir de la conserver, l'évacua en silence pendant la nuit et se rendit à Woerden, puis à Montfort, où le suivit Maximilien. Celui-ci fut reçu par les habitants à coups d'arquebuses et dut se retirer. Peu s'en fallut qu'il ne fut atteint d'un boulet de couleuvrine. Maximilien revint a Leiden au mois de mai. Les principaux bourgeois, vêtus d'habits de deuil allèrent au devant de lui, lui présentèrent les clefs de la ville et, se mettant à genoux, implorèrent le pardon des habitants, ce qui leur fut accordé. Mais Maximilien excepta de ce pardon dix-huit hommes, qu'il tint à sa merci. Il en fit décapiter six, parmi lesquels Thiéri Potter Vander Loo, qui avait

l'approche de l'archiduc Maximilien, venu tout exprès en Hollande pour l'assiéger. En partant, il fit au plat pays un grand nombre de prisonniers qu'il ammena, et se rendit coupable de beaucoup d'autres excès. Ces choses qui ne pouvaient être dissimulées et qui, au contraire, exigeaient une punition exemplaire, étant parvenues à la connaissance du procureur général de l'archiduc, Van Broekhuisen fut assigné à différentes reprises au grand conseil de Malines, sans qu'il comparût. Mettant à profit ces défauts successifs, le procureur général demanda à la cour qu'elle voulût lui accorder ses conclusions; ce qu'elle fit, c'est-à-dire qu'elle condamna le défaillant au bannissement perpétuel, avec confiscation de tous ses biens.

Le second arrêt, du même jour, concerne Jean, seigneur et vicomte de Montfoort. Adhérent et fauteur de Van Broekhuisen, ce sujet avait accueilli celui-ci, avec ses prisonniers et son butin, dans la ville de Montfoort et avait refusé de le livrer, menaçant le héraut qui était venu le sommer, de lui faire un mauvais parti. Il s'etait mis ainsi en état de révolte contre son prince. De Montfoort est condamné par contumace aux mêmes peines de bannissement et de confiscation de biens [1].

Parmi ces biens il y avait l'importante seigneurie de Purmerende, située dans la Hollande septentrionale [2]. L'archiduc Maximilien en disposa en faveur d'un de ses parents, Balthasar, seigneur de Volkestein,

---

été *hopman* pendant l'occupation de Van Broekhuisen. (Wagenaar, *Vaderlandsche historie*, t. IV, p. 194.)

1) Ces deux sentences sont mentionnées, entre autres, par Wagenaar (t. IV, p. 197), sans qu'il dise qu'elles furent rendues par le grand conseil. Celui-ci est désigné par Arend, *Algemeene geschiedenis des Vaderlands.*

2) Aujourd'dhui arrondissement de Hoorn.

qui la vendit, en 1484, à Jean, comte d'Egmont [1]). Bien longtemps après, Jean de Montfoort, qui s'était mis en tête de la revendiquer, intenta une action au possesseur devant le grand conseil. Il en résulta un procès que termina un long jugement, également basé sur des faits historiques. Il est du 24 décembre 1509. On y voit les deux plaideurs, activement mêlés à la guerre civile dont leur pays était le théâtre, s'accuser mutuellement de rebellion et de félonie.

Le seigneur de Montfoort, en débutant, exposa à la cour que l'archiduc d'Autriche, maintenant empereur, le seigneur de la Vere [2]), gouverneur de Hollande, et d'autres nobles se trouvant, en 1479, au siège de Térouanne, le comte d'Egmont, défendeur, le seigneur de Wassenaar [3]) et leurs adherents s'étaient soulevés et avaient pris la ville de Leiden, qu'ils livrèrent au pillage, arrêtant et emmenant les habitants qui

---

1) *Voy.* plus loin la sentence, annexe n°. III, de même que Wagenaar, *loc. cit.*, et le grand Dictionnaire géographique de Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, à l'article *Purmerend.*

Jean d'Egmont, fils de Guillaume et aieul du comte Lamoral, fut créé chevalier à Jerusalem, en 1465. En 1483 il succéda, comme stadhouder de Hollande, à Josse de Lalaing, seigneur de Montigny, décédé. Maximilien d'Autriche lui conféra le titre de comte, en récompense de ses grands services, qui lui valurent, en outre, le collier de l'ordre de la Toison d'or. Il mourut au château d'Egmont, en août 1516.

M. Victor Hermans, archiviste de Malines, a eu l'obligeance, à ma demande, de faire des recherches dans le dépôt confié à sa garde, sur le séjour du comte d'Egmont à Malines, ville où résidait la cour et notamment Marguerite d'Yorck, veuvé de Charles le Téméraire. Il résulte de ces recherches que le vin d'honneur fut fréquemment présenté au comte pendant les années 1481 à 1504.

2) Wolfert van Borselen.

3) Jean de Wassenaar, vicomte de Leiden.

n'étaient pas de leur parti. Delà ils allèrent à la Haye et tâchèrent de surprendre le château, ce qui ne leur réussit pas. Lorsqu'il apprit cette insurrection, le seigneur de la Vere se rendit à Dordrecht et y convoqua des partisans du souverain, tels que les magistrats de Gouda, Schoonhoven, Rotterdam, le seigneur de Brederode [1]), lui, demandeur, des membres du conseil de Hollande et autres, pour aviser aux mesures à prendre dans les circonstances où l'on se trouvait. Puis, il se transporta avec son monde à la Haye, en vue d'y arranger les affaires et de pacifier le pays. Il échoua dans ses desseins par suite de l'hostilité du défendeur. Delà il se rendit à Rotterdam, où les deux partis étaient plus surexcités que jamais. En avril 1481, tandis que l'archiduc était à Dordrecht, des gens de guerre du parti du défendeur envahirent l'évêché d'Utrecht, se portèrent aux environs de Montfoort, ville que le demandeur tenait en fief de l'évêque d'Utrecht [2]), dévastèrent et pillèrent le pays et entrèrent en lutte ouverte avec la ville d'Utrecht où le demandeur se tenait. Forcé d'y rester [3]), il se vit dépouiller des terres et seigneuries qu'il possédait en Hollande. Pendant le siège d'Utrecht, on conclut un traité de paix, qui gracia les habitants, et, dans le nombre, le demandeur. Les excès commis de part et d'autre furent pardonnés. De plus,

---

1) Walrave de Brederode, fils de Renaud, seigneur de Brederode, et d'Iolende de Lalaing.

2) Il fut investi par David de Bourgogne, en 1461. (Van der Aa, article *Montfoort.*)

3) Sur le rôle que Jean de Montfoort joua à Utrecht et dans la guerre, dite d'Utrecht, on peut consulter Wagenaar, *loc. cit.*, t. IV, pp. 201 et suiv. („Oorsprong van den oorlog met Utrecht"). Des détails biographiques sur Jean de Montfoort se trouvent dans Van der Aa, *Dict. géograph.* et *Dict. biograph.*, art. *Montfoort.*

en décembre 1483, le demandeur obtint des lettres d'abolition, qui comportaient la restitution de ses biens. Néanmoins, le défendeur refusa de se dessaisir de la seigneurie de Purmerende, sous prétexte que le traité d'Utrecht et les lettres d'abolition n'en faisaient pas mention. Le demandeur se plaignit à l'archiduc, qui lui donna certaine „cédule", en date du 18 décembre 1483, portant une interprétation favorable. En outre, l'archiduc promit de lui faire restituer la seigneurie litigieuse avant le 15 août suivant. Malgré cette promesse et celle solennellement faite en mai 1494 par les seigneurs de Nassau, de Molembais, de Cruyninghen et autres, tous ambassadeurs de feu le roi de Castille pour l'élection de Fréderic de Bade comme évêque d'Utrecht, auquel le demandeur aurait pu opposer son frère, chanoine de la cathédrale, le défendeur sut se maintenir dans la possession de la seigneurie. Le demandeur s'adressa au roi de Castille, qui apostilla favorablement sa requête, en promettant de lui faire administrer promptement justice.

De son côté, le comte d'Egmont allégua ce qui suit:

Le duc Charles étant mort, le demandeur, bien qu'il fût vassal du comté de Hollande et que, comme tel, il eût fait foi et hommage et prêté serment de fidélité, se comporta néanmoins en rebelle, en ennemi de son prince. Il en donna la preuve en soustrayant à son obéissance les villes de Dordrecht, Gouda, Rotterdam, Leiden et Schoonhoven. Elles ne se soumirent qu'après que le défendeur eut repris Dordrecht et que l'archiduc y fut arrivé, lequel se rendit delà à Gouda et puis à Leiden, ville qu'occupait Renier Van Broekhuisen, qui y commit toute espèce d'excès. Contraint de l'évacuer, Van Broekhuisen se refugia à Montfoort, avec ses prisonniers et son butin. Il fut poursuivi par l'archiduc, qui envoya un héraut pour sommer le deman-

deur de lui livrer ce rebelle. Le demandeur, non seulement refusa, mais, ce qui est plus grave, fit tirer sur la personne du prince des coups d'arquebuse, commettant de la sorte le crime de lèse-Majesté. Traduit de ce chef devant le grand conseil de Malines, le demandeur y fut condamné par défaut à la peine de bannissement perpétuel, avec confiscation de ses biens. L'archiduc et la duchesse Marie, son épouse, disposèrent de la seigneurie de Purmerende en faveur de messire de Volkestein, comme le prouvent leurs lettres du mois de juillet 1481, dûment verifiées et enregistrées à la chambre des comptes de Hollande. Ce seigneur la garda jusqu'en 1483, lorsqu'il la vendit au défendeur, du consentement de l'archiduc et du prince son fils, ce qui est vérifié par des lettres du 7 Janvier 1484, contenant la clause expresse que le seigneur de Montfoort ne pourra pas se prévaloir du traité de paix d'Utrecht pour porter préjudice à cette vente. De plus, par lettres du mois de Juin 1487, l'archiduc et son fils incorporèrent la seigneurie au comté d'Egmont. Il est vrai, ajoutait le défendeur, qu'ensuite du traité de Montfoort, fait en 1490, le demandeur était autorisé à poursuivre la récupération de ses biens confisqués; pourtant il ne le fit pas. De sorte qu'il était mal venu de le tenter actuellement. Le défendeur rencontre ensuite les trois points sur lesquels son adversaire se fondait, savoir: 1°. sur le traité d'Utrecht, fait en septembre 1483; 2°. sur les lettres d'abolition; 3°. sur la cédule du 18 décembre 1483. Le traité portait en termes: „le vicomte de Montfoort sera compris „dans ce traité et rentrera en possession de ses biens, „confisqués pendant cette guerre." Il était clair, par conséquent, qu'il ne s'agissait que des biens confisqués pendant la guerre d'Utrecht et non de ceux qui l'avaient été pour d'autres motifs. Tel etait le cas relativement

vement à la seigneurie en question, dont la confiscation était antérieure et découlait de la sentence de bannissemet à perpétuité. La guerre d'Utrecht éclata longtemps après, lorsque les habitants de la ville, soulevés par le demandeur et ses adhérents, eurent fait prisonnier leur évèque, David de Bourgogne, qu'ils traitèrent fort injurieusement. De façon que l'archiduc, mis en demeure par le saint-père, et à la prière de l'évêque, qui était de son sang, et voyant, en outre, les courses furibondes que ceux d'Utrecht faisaient en Hollande, mit le siège devant la ville et finit par conclure le traité dont il s'agit, sur lequel le demandeur se fonde mal à propos. Ici le comte d'Egmont explique de nouveau pourquoi. Il ajoute que les habitants d'Utrecht n'admirent ni n'observèrent ce traité, ayant même refusé d'y mettre leur sceau, bien qu'ils y fussent tenus. Ils l'enfreignirent en plus d'un point. Ainsi, ils ne voulurent pas renouveler leur magistrat et accueillirent des bannis, des rebelles et des ennemis du prince. Enfin, il était de notoriété publique qu'après la conclusion du traité, le demandeur poussa plus loin que jamais ses actes de rébellion. Il provoqua les guerres de Rotterdam, ville dont il prit la forteresse, et de Montfoort, et ces guerres coûtèrent à la province de Hollande au delà de huit cent mille florins. A la vérité, le traité de Montfoort portait abolition des nouveaux excès commis par le demandeur, mais ne lui restituait pas ses biens. Lui et sa femme [1]) s'étaient

---

1) Wilhelmine, dame héritière de Naaltwijk. Jean de Montfoort en eut deux filles: 1°. Mathilde, qui épousa Robert, comte de la Marck et d'Arenberg, seigneur de Bouchout, chambellan de Charles-Quint, etc.; 2°. Barbe, épouse de Maximilien de Hornes, seigneur de Gaesbeek, etc., chevalier de la Toison d'or, conseiller et chambellan de Charles-Quint, lieutenant de la cour féodale de Brabant. (Sur

laissés condamner à observer ce traité, sous peine de perdre les biens dont ils étaient encore en possession, et néanmoins il n'en tint pas compte, puisqu'il reçut dans sa ville de Montfoort des bannis et des ennemis de son souverain, tels que les Gueldrois qui avaient envahi et pillé le pays. De manière que le demandeur et son épouse ne devaient pas seulement perdre la seigneurie litigieuse, mais leurs biens en général. Le défendeur prend ensuite à tâche de démontrer que la partie adverse ne peut se prévaloir ni de ses lettres d'abolition ni de la cédule, que l'archiduc signa, dit-il, par importunité ou inadvertence, sans délibération préalable de son conseil. C'était, au surplus, une promesse personnelle, sans valeur dans un débat contradictoire et qui ne pouvait préjudicier à un tiers. La promesse du comte de Nassau et consorts était tout aussi inadmissible.

Le seigneur de Montfoort, en répliquant, soutint que, quand même il y aurait eu des actes de rébellion de sa part, tout lui avait été remis et pardonné. On ne prouverait pas que les villes précitées auraient été soustraites à l'obeissance du prince, soit avant, soit après le décès du duc Charles. Elles s'étaient soulevées pendant la guerre d'Utrecht et par suite de la lutte entre les Hoecs et les Cabelliaus. Mais ce qui était plus certain, c'est que le défendeur et ses ancêtres se trouvèrent toujours à la tête des factions. En 1416, du temps de la comtesse Jacqueline de Bavière, Jean et Guillaume d'Egmont et leurs adhérents furent

---

la maison de Naaltwijk. *Voy.* Simon van Leeuwen, *Batavia illustrata*, p. 1020; sur ses beaux-fils, A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, art. *Bouchout* et *Gaesbeek*. Il y a un arrêt du grand conseil, prononcé le 4 Juin 1524, entre ces deux gentilshommes au sujet d'une partie de la succession de leur beau-père.

bannis à perpétuité pour cause de félonie, sans espoir de rémission, comme il résulte de lettres du jour de l'Assomption de cette année. Pour ce qui était du refus de livrer Renier Van Broekhuisen, ce fait s'etait passé en l'absence du demandeur, de qui Van Broekhuisen avait un sauf-conduit. Et si les habitants de Montfoort avaient lâché des coups d'arquebuse, ils l'avaient fait pour leur défense, en voyant qu'on incendiait et pillait aux environs de la ville. D'après le demandeur, la sentence de bannissement prononcée contre lui était entâchée de nullité, parce que, comme habitant de l'évêché d'Utrecht, il n'était pas soumis à la juridiction du grand conseil. Cette juridiction ne s'étendait pas non plus sur la seigneurie de Purmerende, qui était un fief relevant du comté de Hollande. Enfin, le demandeur invoquait d'autres motifs de nullité. Il rappelait, à propos de la confiscation de la seigneurie en question, que la guerre d'Utrecht éclata en avril 1481, quand l'archiduc et le défendeur vinrent porter la dévastation dans le pays de Montfoort, et que la paix d'Utrecht fut conclue en mai 1483.

Le comte d'Egmont, pour finir, protesta contre les imputations injurieuses dont il était l'objet. Il affirma qu'il avait constamment agi au nom et avec le consentement du prince. Si deux de ses ancètres avaient été bannis, ce fut pour avoir embrassé la cause du duc Philippe de Bourgogne, qui se vit obligé d'intervenir dans les affaires de Hollande pour porter remède au mauvais gouvernement de dame Jacqueline, dont il était incontestablement l'héritier. Le comte d'Egmont fit remarquer, à propos de la prétendue nullité de la sentence de bannissement, que les arrêts du grand conseil étaient susceptibles de révision, au moyen de la proposition „d'erreur", à employer dans l'année. Or, le demandeur ne s'était pas servi de cette

voie. En outre, le grand conseil, représentant le prince, pouvait connaître de toutes les matières, sans en excepter les fiefs. Le défendeur rencontre ensuite les objections du demandeur, qui prétendait que, ayant été assigné *tempore guerrae et hostilitatum*, il n'avait pu comparaître lors de sa condamnation. Il termine en soutenant qu'au point de vue du droit et de l'avis des docteurs, les fiefs étaient confiscables; ce que Jean de Montfoort avait contesté.

J'ai passé sous silence, dans ce résumé, les autres arguments de droit employés de part & d'autre, pour m'en tenir aux faits historiques, tels qu'ils sont exposés dans ce long jugement.

I.

Arrêt du grand conseil de Malines bannissant à perpétuité Renier Van Broekhuisen, chevalier, comme rebelle et pour avoir pris à main armée la ville de Leiden.

17 juillet 1481.

Maximiliaen ende Marie, etc. Allen den ghenen, die dese letteren sullen zien, salut.

Vuyte dien dat heer Renier van Brochuusen, ridder, hem betooghende onse viant, rebelle ende ongehoirsame ondersate, hadde hem inder maent van Januario lestleden vervordert gewapender hant, met zekeren getale van ruyters, te beclimmen ende in te nemen onse stede van Leyden, dair hij hem sichtent gehouden hadde met zijnen adherenten ende toestanderen, in zulker wijs dat wij inde selve onse stede niet geobediert en hadden mogen wesen zonder dat

hij van dair hadde willen vertrecken, om wat sommacien dat hem van onsen weghe dair up gedaen hadde geweest, tot nu onlancx leden dat wij in persone gecommen waeren in onsen lande van Hollant, gedelibereert met machte die selve onse stede wederomme te bringene in onse onderdanicheyt ende dairvute te versteken den voors. her Reynier, de welke, wetende dat wij begonsten te genaken der selver stede, was van dair vertrocken, ende ruymende vuyt onse voirs. lande van Holland hadde genomen ende met hem gevoert vele van onse onderzaten die hij gevonden hadde ten platten lande, ende hadde ooc gedaen ende bedreven vele andere groote excessen ende maleficien, also wel in onse voors. stede van Leyden als elders, de welke niet en behoirden gheleden te zijne onder dissimulacie, mair dair af pugnicie, tot exemple van allen anderen, gedaen te zijne.

Dese zake ter kennesse van onsen procureur gecommen zijnde, hadde ons die vertoicht, versoukende ons daer op te willen voorzien. Op twelke versouck wij hem hadden verleent onse opene brieven, vuyt crachte van de welke een onse officier hadde gedaicht den voors. her Renier Van Brochuyse te commene ende te compareren in persone voor ons ende die luden van onsen grooten raide bij ons wesende, op peine van banne ende confiscacie van live ende goede, omme tantwordene onsen voirs. procureur generael op zulcken heesschen ende conclusien als sij jegens hem zoude willen nemen, ter cause van der zaken hier boven verclairt, met datter ancleven mochte, bet te verclaren in tijden ende in wijlen, ende voorts te procederen als dat van rechts wegen behoiren zoude.

Ende ten daghe hier op dienende, twelc was den xi^en^ dach van meye lestleden, zo was gecommen ende gecompareert in onsen voors. grooten raide, onsen

voors. procureur generael ende niet de voirs. her Reinier. Waerbij deffault tegens de selve her Reynier gegeven was, mitgaders behoirlick exploit, navolgende den eersten exploicte, vuyt crachte van den welken exploite de voirs her Regnier herdaecht geweest hadde in onsen voors. grooten raed, op ten ix^en^ dach van wedemaent dair na volgende. Tot welken daghe tweeste deffault tegens den voors. her Renier gegeven was, mitgaders noch een ander exploit, oic navolgende de voorgaende exploiten, bij virtute van de welke exploite hij noch herdaicht geweest hadde teenen zekeren anderen dage duechdelick onderhouden, totten derden dage van hoymaent lestleden. Tot welken daghe derde deffault tegens den voorn. her Reynier geoctroyert geweest hadde, ordinerende onsen voors. procureur generael tproffijt van dien te hove te leggene, twelc hij gedaen hadde, versouckende hem recht gedaen te zine.

So doen wij te wetene dat, ghezien in onsen groeten raidt, bij ons wesende, die voirs. deffaulten, exploiten, daginge, erdaginge, acten ende anderen munimenten overgheleyt bij onsen voirs. procureur generael, ende gheconsidereert ende overgewegen altgene dat tot deser zake dienende was, wij hebben, mit rijpheden van raide, voor tproffijt van den selven deffaulten ende gemerct die openbareyt van den dinghe voors., bij deser onser sententien ende over recht, ghebannen ende bannen den voirs. her Reynier Van Brochuyse tot eewigen daghe vuyt allen onsen landen ende heerlicheden, ende verclaren alle die goederen van den selven her Reynier, hoedanich die zijn, tonsen profijt verbuert ende gheconfisqueert.

In ghetuygenisse, etc. Ghegeven in onse stede van Mechelen, den xvii^en^ dach van hoyemant anno iiii^c^ ende een.

(Registre n°. 314 du grand conseil de Malines.)

II.

Arrêt du grand conseil de Malines bannissant à perpétuité Jean, seigneur de Montfoort, comme fauteur & adhérent de Renier Van Broekhuisen, chevalier.

17 juillet 1481.

Maximiliaen ende Marie, etc. Allen de ghenen die dese letteren sullen zien, salut.

Vuyt dien dat, al waest zoo dat die heere van Montforde, onsen vassael ende onderzate, niet en mochte ignoreren die excessen ende onbehoirlicheden ghedaen ende bedreven jeghens ons bij heren Renyer Van Brochuisen, die met ghewapender hand genomen ende beclommen hadde bij fortsen onse stede van Leyden ende die gehouden zekeren tijt, zonder dat hij daer ute hadde willen vertrecken, hij dies verzocht zijnde van onsen weghe, tot dat wij in persoene gecommen waeren in onse lande van Holland, gedelibereert met macht hem daer ute te verstekene. Daer toe van rechts weghen de voirs. heere van Montforde, ter cause van de truheyt die hij ons sculdich is, wel behoirde ons te dienen. Niet mijn, achterlatende zijne voirs. truheyt, ende hem betoenende adherent ende toestender van den voirs. her Renyer, hadde hem gehouden ende gesustineert in zijne voirs. stede van Montforde, mit vele ghevanghenen, onse ondersaten, ende goeden bij hem genomen ende gepilleert in zijnen wech ende vertrecke vuyt onsen voirs. stede van Leyden, zonder dat de voirs. heere van Montfoorde, daerop nochtans gesommeert ende gemaent van onsen weghen, ons den zelven heer Reynyer hadde willen doen delivreren; maer hadde ons dien geheellijck ontseyt ende geseyt of doen

zegghen onsen officier van wapenen, die hem de voirs. sommatie dede, dat hij niet meer wederkeren en zoude of men zoude hem ongenoechte doen. De welke zaken waren ende zijn geschiet bij manieren van openbaren vijantscapen ende die niet en behoirden gheleden te wesen onder dissimulatie, maer correctie daer of, tot exemple van allen anderen, gedaen te zijne.

Dese zaken ter kennesse van onsen procureur generael gecommen zijnde, hadde ons die vertoicht, versoukende daer op te willen voorsien. Op twelke verzouk wij hem hadden verleendt onse openen brieven, vuyt crachte van de welken een onse officier hadde gedaecht den voors. heere van Montfoorde te commene ende te compareerene in persoene voor ons ende den luyden van onsen grooten Rade bij ons wesende, up peine van bannen ende confiscatie van live ende van goede, omme tantwoirdene onse voirs. procureur generael op zulken eyssche ende conclusien als hij jeghens hem zoude willen nemen ter cause van de zaken boven verclaert, met datter ancleven mochte, bet verclaersene in tijden ende in wijlen, ende voort te procederen als dat van rechtswegen behoiren zoude.

Ende ten dage daerup dienende, twelke was den xi^en^ dach van meye lestleden, zo was gecommen ende gecompareert in onsen voirs. grooten raede onsen voirs. procureur generael ende nyet de voirs. heer van Montfoerde, waerbij, tot verzouck van den zelven onsen procureur generael deffault jeghens hem gegeven was, mitgaders behoirlijck exploict navolgende den eersten exploicte, vuyt crachte van den welken exploicte de voirs. heere van Montforde erdaecht geweest hadde in onsen voirs. grooten raede upten ix^en^ dach van wedemaent daerna volgende. Tot welken daghe tweeste deffaulte jeghens den voirs. heer van Montforde gegeven was, mitgaders een ander exploicte, oick navolgende

den voirgaenden exploicten. Bij virtute van de welken exploicte hij noch erdaecht gheweest hadde teenen zekeren anderen dage, duechdelijck onderhouden, ten derden dage van hoymaent lestleden. Tot welken dage derden deffault tegens den voorn. heer van Montforde geoctroyeert was, ordonnerende onsen voirs. procureur generael tproffijt van dien te hove te leggene, twelck hij dede, verzouckende hem recht gedaen te zijne.

Soe doen wij te weten dat, ghesien in onsen grooten raidt bij ons wesende die voirs. deffaulten, exploiten, dagingen, erdaginge, acten ende andere munimenten overgeleit bij onsen voirs. procureur generael, ende geconsidereert ende overghewegen al tgene dat tot deser zake dienende was, wij hebben, met riphede van raide, voor tproffijt van den selven deffaulten, ende gemerct die openbareyt van de dinghe voirscreven, bij deser onser sententie ende over recht, ghebannen ende bannen den voirs. heer van Montforde tot ewigen daghe vuyt allen onsen landen ende heerlicheden ende verclaren alle die goeden van den selven heer van Montforde, hoedanich die zijn, tonsen profijte verbuert, toegekomen ende geconfisquert. In ghetuygenisse van desen so hebben wij onsen zeghele hier an doen hangen. Gegeven in onse stede van Mechelen, den xvii^sten^ dach van hoymaent int jair Ons Heeren duisent vierhondert een ende tachtentich.

(Registre n°. 314 du grand conseil de Malines.)

III.

Arrêt du grand conseil de Malines qui maintient Jean, comte d'Egmont, dans la possession de la seigneurie de Purmerende, confisquée sur Jean, seigneur de Montfoort, pour cause de rébellion.

24 decembre 1509.

Maximiliaen etc. ende Kaerle etc. Allen den ghenen die dese letteren sullen zien, salut.

Alsoe inden jaere van zeven ende tnegentich, proces opgestaen ende geresen waere geweest voer die van onsen grooten rade, tusschen heeren Jan, heere tot Montfort, impetrant ende heesscher, ter eenre zijde, ende onsen lieven ende getrouwen neve, Johan, grave van Egmonde, heere tot Bair, etc, verweerer ende gedaechde, ter andere zijde, ende dat bij redenen ende vuyt saken vander heerlichede van *Purmerende*, met haren toebehoirten, die de voirscreven heesscher versochte hem gerestitueert te zijne vanden voirscreven verweerer, zeggende tot dien eynde de selve heesschere, onder protestatie van niemande te willen iniurieren, maer alleenlic voer alsoe vele alst ter materien dienende was, hoe dat in den jaere duyst vierhondert negen ende tseventich ons, Keyser, ende den heere vander Vere, onze stedehouder van Hollant, doen levende, met anderen edelen ende volcke van wapenen wesende inden belegghe vander stede van Therouenne, de voirscreven verweerer, die heere van Wassenare ende andere huere adherenten, waren opgestaen gewapenderhant ende quamen bedecteliken ende namen inne met machte die stede van Leyden, pillerende de selve ende verjagende of vanghende die ghene die zij main-

teneerden ende hielden van heurer bende niet wesende, ender terstont daer nae waren gecomen inden Haghe, in Hollant, ende wetende dat de voirscreven heere vander Vere absent was, ende dat nietmin zijn huysgesinne ende huysraet aldaer in onsen slote was, hadden hen vervordert 't selve slot inne te nemen ende te beroven, maer men hadde henlieden soe wederstaen dat sij des niet en konsten gedoen. 't Welcke gecomen zijnde ter kennisse vanden voirscreven heere vander Vere, onse stedehoudere, om te remedieren totten voirscreven opsetten ende invasien ende te verhoeden commocien inden lande, was gecomen in onser stede van Dordrecht, ende hadde aldaer ontboden ende beschreven dien vanden lande van Hollant, die hij wist niet wesende noch adhererende totten voirscreven invasien ende opsetten, te wetene dien vanden steden vander Goude, Schoonhoven, Rotterdam ende anderen, den heere van Brederode, hem, heesschere, eenighe vanden rade ende anderen persoonen, om met henlieden advys te nemen ten eynde voirscreven. Achtervolgende welcken bescriven, soe was de voirscreven heesschere met anderen gecomen inde voirscreven stede van Dordrecht, aldaer zekeren raedt gesloten was om te remedieren totten opsetten ende invasien voirscreven, ende navolgende dien, soe hadde hem de voirscreven stedehoudere, met zijnen adherenten, gevonden inden Haghe voirscreven, de welcke huer vermogen gedaen hadden om alle twist daer neder te stellen ende pacifieren; maer zij konsten dat niet toegebringen, overmits der parcialiteyt die de voirscreven verweerer dragende was den voirscreven stedehouder ende dien van zijnder zijde. Waeromme de selve stedehouder, met dien vanden rade, vertrocken was ende quam resideren, om beters wille, in onser stede van Rotterdamme, waer bij de parcialiteyt van Houck ende

Cabillau, die over iic jaeren in onsen lande van Hollant geregneert hadde, meer begonst op te staene dan zij oyt van te voeren gedaen hadde; hangende welcker parcialiteyt, ende ons, Keyser, wesende inder maent van april vanden jaere lxxxi, in onser voirscreven stede van Dordrecht, soe was gebuert dat zekere volck van wapenen vander zijde des voirscreven verweerers oploop gedaen hadde int sticht van Vuytrecht, rontomme der stede van Montfort, die de voirscreven heesschere te leene houdende was vanden bisscop van Vuytrecht, aldaer zij brant gesticht hadden ende gevangen, berooft ende wech gevoert alle tgunt des hen mogelic geweest was, beginnende mits dien oorloghe tegens tvoirscreven sticht ende der stede van Vutrecht, daer de voirscreven heesschere hem houdende was. Welcke oorloghe alsoe begonst, ende hangende de selve omtrent der maent van junio vanden voirscreven jaere lxxxi, dat de voirscreven heesschere hem niet en dorst vinden inden lande van Hollant, soe waeren hem afgenomen veel landen ende heerlicheden die hij aldaer liggende hadde, ende voerts zekere oploopinghen gedaen ter eenre ende ter andere zijden, ende zekeren tijt daer nae de voirscreven stede van Vuytrecht beleyt zijnde, soe was ten lesten een tractaet van paise gemaect ende gesloten, bijden welcken de voirscreven van Vuytrecht, daer af de voirnoemde heesschere een vanden inwonende was, ontfangen hadden geweest in gracien, ende alle 't gunt dat ter eenre ende ter andere zijden gedaen hadde geweest waert vergeven ende geaboleert, ende zunderlinghe de voirscreven heesschere gerestitueert ende gestelt tot allen zijnen afgenomen goeden. Welcke heesschere, zekeren tijt daer nae, te wetene inder maent van decembre anno lxxxiii, hadde noch boven dien ter meerder verzekerthede vercregen van ons, Keyser, zekere onse opene bezegelde

brieven in vorme van abolicien, bijden welcken wij hem, vuyt onser rechter wetentheyt, volle macht ende zunderlinge gracie, vergheven ende geaboleert hadden alle tgunt dat hij mesdaen mocht hebben tegens onser hoocheyt, onsen lande ende ondersaten, ende voerts hem wederomme gerestitueert ende gestelt tot zijnen goeden, alst blijcken mochte bijden selven onsen brieven van abolicien. Maer want, desen al niet tegenstaende, de voirscreven verweerder geweygert hadde te restitueren den voirnomden heesscher de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, met haren toebehoirten, onder tdexel dat 't voirscreven tractaet van Vutrecht ende brieven van abolicien daer af merckelicken gheen mentie en maecte, ende dat de voirscreven heerlicheyt inne genomen zoude geweest hebben alvoeren de voirscreven oorloghe van Vutrecht, ende dat mits dien de selve heerlicheyt daer inne niet begrepen en zoude zijn, soe was de voirnoemde heesschere daer van an ons, Keyser, clachtich gecomen ende hadde van ons vercregen zekere onse cedulle, onder onsen name, bijder welcker wij verclaert hadden begrepen t'hebben int voirscreven tractaet van Vutrecht de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, ofte ten minsten verstaen dat hij daer van gerestitueert soude worden, ende zunderlinghe hem belooft hadden, voer ons, onse hoiren ende nacomelinghen, de voirscreven heerlicheyt met haren toebehoirten, te doen wederkeeren binnen den xv^ten^ dach der maent van aougste anno lxxxiiii voirscreven, doen naestcomende, alst blijcken mochte bijder selver onser cedulle, in dato vanden xviii^en^ daghe in decembri anno lxxxiii voirscreven. Maer desen insgelijcs niet tegenstaende, noch oic dat inder maent van meye, inden jaere xciiii, die heeren van Nassouw, van Molenbaix, van Cruninghen ende andere, als ambassadeurs van wijlen onsen harden lieven zone

van ons, Keyser, heere ende vader van ons, Kaerle, die Coninc van Castillen, saliger gedachten, om te promoveren heeren Frederick van Baden totter digniteyt van bisscop van Vuytrecht, ende om te hebben in dien de hulpe ende bijstant vanden voirscreven heesschere, die totter selver digniteyt hadde mogen promoveren zijnen broeder, die, als canoninck vander grooter kerke daertoe electie gehadt hadde, belooft hadden op huerlieder trouwe ende eere te doen restitueren, achtervolgende der voirscreven cedulle ende belofte van ons, Keyser, de voirscreven litigieuse heerlicheyt, binnen zes maenden doen naestcomende, soe en hadde nochtans de voirnomde heesschere ander selver heerlicheyt niet konnen geraken, wat vervolgh ende diligentie hij daeromme hadde doen doen, maer was ende wart hem die altijts onthouden vanden voirscreven verweerer, tegens 't voirscreven tractaet van Vutrecht, brieven van abolicien, cedullen ende beloften van ons, Keyser, ende vanden boven genoomden heeren. Al 't welcke de voirnoomde heesschere bij zekere zijne requeste te kennen gegeven hadde onsen voirscreven wijlen harden lieven zone, heere ende vader, den coninck van Castille, versouckende dat hij hem wilde doen restitueren de voirnomde litigieuse heerlicheyt sonder figure van processe. De welcke onse zone ende heere vader, nae dat hij bevoelt hadde dat de voirnomde verweerer met gheenen minlicken wegen daer toe verstaen en wilde, hadde geappointeert upte voirscreven requeste dat bij den voirnomden heesschere, judiciairlic in desen zijn vervolgh doende, hij hem de cortste expedicie van justicien doen doen zoude alst mogelic zoude zijn, ende zulcke dat de selve heesschere zake zoude hebben te vreden te zijne. Achtertervolgende welcken appointemente, den voirscreven heesschere van noode was geweest hem te stellen in

justicien ende te vercrigen in desen zekere provisie ende opene brieven vanden voirscreven wijlen conink van Castillen, vuyt crachte vanden welcken zekere officier exploiteerder der selver bevel gedaen heeft den voirnomden verweerer te scheyden vander voirscreven litigieuser heerlichede, met haren toebehoirten, ende daer van te laten gebruyken den voirnomden heesscher, als van zijnen eygen ende propren goede, hem voerts restituerende ende opleggende de vruchten die hij daer af ontfangen hadde zichtent den voirscreven paise van Vutrecht. Ende want de selve verweerer hem daer tegens geopposeert hadde, soe was hem dach bescheyden ende beteekent geweest te compareren voer die van onsen voirscreven grooten rade, achtervolgende den committimus begrepen inde voirscreven opene brieven.

Ende ten daghe daer op dienende, comparerende *hinc inde* de voirnomde partien, oft procureurs voer henlieden, in onsen voirscreven grooten rade, van wegen des voirnomde heesschers, verhalende alle 't gunt des voirscreven staet, was geconcludeert geweest, overmits den redenen aldaer begrepen ende meer anderen van zinnent wegen voorgestelt, ten fyne dat gezeyt zoude zijn dat de voirnomde heesschere wel ende deuchdelic geimpetreert ende vercregen hadde de voirscreven opene brieven ende vuyt crachte van dien doen doen den voirnomden verweerer de bevelen, zulck als boven, t'onrechte ende quaeder sake was hem de selve verweerer daer tegens geopposeert, ende niet tegenstaende welcke zijne oppositie, daer of hij vervallen zoude, zouden de voirscreven bevelen statgrijpen, ende achtervolgende dien de voirnomde verweerer gecondempneert hem heesschere te restitueren ende wederkeren de voirscreve litigieuse heerlicheyt met haren toebehoirten, om daer van te gebruyken gelijc van zijnen

eygen ende propren goede, mitsgaders alle de vruchten die hij daer of opgebuert ende ontfanghen hadde zichtent den voirscreven payse van Vuytrecht, makende voerts heysch van costen, schaden ende interesten, ende versouckende, achtervolgende de clause van requeste civile begrepen in zijne voirscreven opene brieven, gereintegreert ende gestelt te zijne, hangende den processe, inde possessie ende gebruykenisse vanden voirscreven litigieuse goeden, ende was d'intencie des voirscreven heesschers wel gefondeert, want gemerct dat hij gespolieert hadde geweest vanden voirscreven litigieuse goeden, inder vorme ende maniere als voirscreven staet, soe behoirden hem die gerestitueert te worden, ja alderwerck eerst ende hangende den processe, zunderlinghe overmits twee redenen, te wetene: inden iersten, want nae gemeyn rechte *spoliatus* etc., *private extra casum partialitatis, hostilitatis, rebellionis aut belli ante omnia venit suis rebus spoliatus restituendus;* ten anderen noch soe veel te meer, gemerct den tractaet van paise, brieven van abolicien, verclaringhe ende beloften boven geroert.

Daer tegens van wegen des voornomde verweerers hadde geantwoort ende gesustineert geweest ter contrarien, zeggende onder dandere, bij protestacie oic van niemande te willen iniurieren, dan alleenlic voer alsoe vele alst dienen mochte totter materie ende niet anders, dat naden overlijden van wijlen saliger gedachten hertogen Kaerle, hoe wel de voirnomde heesschere een vasael vanden grave van Hollant was ende dat hij als zulcke hulde ende eedt van getrouwicheden gedaen hadde, nietmin hij hadde hem altijts gethoont ende gedragen rebelle ende viant zijns princen ende quaetwillighe van hem ende sijnen landen; ende dat bethoonende bij effecte, zoe hadde hij zekeren tijt naden overlijden des voirscreven wijlen hertogen Karels ma-

niere gevonden te ontrecken ende stellene vuyter gehoirsamheyt des princen die steden van Dordrecht, Goude, Rotterdamme, Leyden ende Schoonhoven; welcke steden alsoe vuyter gehoirsamheyt bleven waren totter tijt dat de voirnomde verweerer weder inne genomen hadde de voirscreven stede van Dordrecht; dat, doen wij, Keyser, daer inne gecomen waren ende voerts gereyst naer Goude ende Leyde, daer heer Reynier Van Brouchuysen inne was, die de selve stede van Leyden inne genomen hadde, inde selve stede gedaen groote gewelde, berovingen, exactien ende ontellicken schaden. De welcke van Brouckhuysen, verhoorende dat wij op wech waren, was geruymt der voirscreven stede van Leyden ende gereyst ende hem gerefugeert inder stede van Montfort, aldaer hij met hem gebrocht hadde grooten butinck ende groot getal van gevangene; dat doen wij, Keyser, hem ter stont naegevolght waren tot Montfort voirscreven, aldaer wij gesonden hadden zekeren onsen herault, die van onsent wegen gesommeert hadde den voornomden heesschere ons te leveren den voirscreven Van Brouckhuysen, 't welcke de selve heesschere geweygert hadde te doene, ende dat arger was, hadde nae onsen persoon doen schieten met bussen, committerende daer bij crimen *lese maiestatis*. Overmits welcken rebellien crimen ende mesusen de voirnomde heesschere hadde verdachvaert geweest te compareren in persoone voer die van onsen voirscreven grooten rade, daer hij gevallen was in vier diffaulten ende contumacien, zoe dat hij ten lesten bij sententie ende arreste gebannen hadde geweest vuyt allen onsen landen ende heerlicheden, ende alle zijne goeden verclaert verbuert tonsen behoeff, alst blijcken mochte bijder voirscreven sententie, in date vanden xvii^en^ daghe in julio anno lxxxi voirscreven; zichtent welcker sententie ende da over-

mits der selver alle de goeden ende leenen des voirscreven heesschers onder ons liggende gecomen ende gevallen waren tonser tafelen, soe hadden wij, Keyser, ende wijlen onse harde lieve geselnede, vrouwe Marie, saliger gedachten, onder dandere gegeven heer Vicht, heere van Wolkesteyn, de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, met haren toebehoirten, om die van ons in leene te houdene bij hem, zijnen hoiren ende zake van hem hebbende, gelijc de voirscreven heesschere aldaer te voiren gehouden hadde, als dat blijcken mochte bijden brieven daer af zijnde, gegeven inder maent van julio anno lxxxi voirscreven; welcke brieven hadde geverificeert ende geregistreert geweest bij die van onser rekencamer in Hollant ende oic bijde gecommitteerde up tstuc van onsen demeynen ende finantien, alst blijcken mochte bij den noten gestelt upten rugge der selver brieven. Achtervolgende welcke gifte ende transporte de voirscreven heere van Wolkesteyn gebruyct ende gepossesseert hadde vander voirscreven heerlicheyt van *Purmerende* met haren toebehoirten totten jaere van lxxxiii, dat hij de selve alsdoen vercochte ende transporteerde, bijden consente van ons, Keyser, ende onsen voirscreven zone den coninck van Castillen, den voirnomden verweerer, alst blijcken mochte bij den brieven daer af zijnde, in date vanden viien daghe in januario anno lxxxiii voirscreven, inhoudende de selve brieven expresselicken: dat tegens noch in preiudicie vanden voirscreven coope de voirscreven heere van Montfort, heesschere, hem niet behelpen en soude mogen metten paise van Vutrecht, boven geroert, noch van eeniger reservatie daer inne begrepen. Ende naderhant, te wetene, inden jaere van lxxxvii, soe hadde ons, Keyser, ende den voirscreven wijlen onsen zone gelieft de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende* met haren toebehoirten,

te incorporeren ende unieren aenden voirscreven graefscepe van Egmonde, alst blijcken mochte bijden brieven daer af zijnde, gegeven inder maent van junio int voirscreven jaer lxxxvii. Welcke brieven van incorporacien hadden geinterineert ende geverificeert geweest bijden gecommitteerden up tstuck van onsen demainen ende finantien, alsoot behoirde, gelijc dat blijcken mochte bijder note gestelt upten rugge der selver brieven. Zichtent welcken coope ende incorporatie de voirscreven verweerer gebruyct hadde tsamentlicken vander voirscreven heerlichede van *Purmerende* metten voirscreven zijnen graefscepe van Egmonde, gelijc hij alnoch dede, concluderende, overmits alle dese ende meer andere redenen ende middelen, de voornomde verweerer ten fyne dat geseyt ende verclaert zoude zijn dat de voornomde heesschere niet ontfangbaer en was tegens hem te doene ende vervolgene dese jegenwoerdighe questie, ende indien hij ontfangbaer waere, des neen, daer up eerst ende al voeren recht gehadt, dattet soude wesen tonrechte ende quader zake, ende achtervolgende dien zoude de selve verweerer geabsolveert, quijt, vrij ende los gewesen zijn vanden heessche, fijnen ende conclusien des voirscreven heesschers, makende voerts oic heysch van costen. Ende was d'intencie des voirscreven verweerers wel gefondeert, want, naer redenen, wanneer yemande gereserveert wart te mogen doene eenich vervolgh voer eenigen genoomden rechter, hij en was niet ontfangbaer te doen zijn vervolgh anderssins dan hem dat gereserveert soude wesen noch voer anderen rechter. Nu was waer, dat bij den tractate van Montfort, gemaect int jaer tnegentich, was gereserveert den voirnomden heeschere vervolgh te mogen doen van zijnen goeden, die verclaert hadden geweest verbuert zijnde, voer ons, Keyser, ende dien van onsen rade, wanneer

wij inden landen van herwaerts over wedercomen zouden zijn, daer wij zichtent wedergecomen waren, ende nochtans de voirnomde heesschere en hadde voer ons zijn vervolgh hem gereserveert niet gedaen, waeromme hij jegenwoerdelic niet ontfangbaer en was dat vervolgh te doene, gelijc hij oic en was bij een ander middel. Want gemerct dat, nae gescreven rechte, die ghene die yet vercregen hadde vanden prince oft van den procureur fiscael bij gifte, coope oft anderen tittele, niet en mochte belet noch geperturbeert worden in tgunt hij alsoe vercregen hadde, maer mocht men daer van alleenlic ageren tegens den voirscreven procureur fiscael, binnen vier jaeren, ende niet daer nae. Soe soude men noch veel min ontfangbaer zijn tegens eenen derden, de welcke tot onereusen tittle vercregen soude hebben tgunt dat men wederheeschen zoude willen. Nu was waer, dat de voirnomde verweerer vercregen hadde tot onereusen tittle van coope de heerlicheyt daer questie af is vanden ghenen die de selve in giften vercregen hadde vanden prince; waer bij het claer was, dat de voirnomde heesschere in desen niet ontfangbaer en was tegens den voirscreven verweerer. Ende om tantwoorden ten ghenen daer bij de voirscreven heesschere ter contrarien hadde willen sustineren, soe stont te merckene dat de selve heesschere hem fonderende was principalicken in desen sticke up drie dingen, te wetene: inden eersten, up tractaet van Vutrecht, gemaect in septembri anno lxxxiii, voerts up zijne voirscreven brieven van abolicien, gegeven in decembri int voirscreven jaer, ende ten derden up zekere cedulle van ons, Keyser, in date vanden xviii^ten daghe in Decembri int selve jaer, ende zekere cedulle getekent bijden heere van Nassouw ende anderen. Nu, ten eersten pointe, antwoorde ende zeyde de voirnomde verweerer: dat hem tractaet van Vutrecht in

desen niet helpen noch prouffiteren en mocht, want tvoirscreven tractaet van Vutrecht, als angaende den voirnomden heesschere, inne hielt alleenlic dese woorden ende clause: „Item, sal die burchgreve van Montfort „begrepen wesen in desen tractaet ende wedercomen „tot zijnen goeden hem in desen crijch afgenomen." Welcke woorden, wel overmerct ende verstaen, vutgaven claerlic dat bij den voirscreven tractate de voirnomde impetrant en behoirde niet weder te comen an andere goeden dan die ghene die hem afgenomen waren bijder oorloge van Vutrecht voirscreven, ende soe en zouden daer inne niet begrepen maer geexcludeert zijn de goeden daer af de voirscreven heesschere om andere sake dan om de voirscreven oorloghe van Vutrecht gepriveert zoude zijn, *cum unius expressio esset alterius exclusio.* Oic, nae gescreven rechte, wanneer eenich prince restitutie dede van eenighen verbuerden goeden *determinate*, met zekere limitacie oft restrictie, de selve restitutie behoirde alleenlic verstaen te zijne nae hueren woorden ende limitacie ende niet voordere. Nu en zoude niet blijcken dat de voirscreven heerlichede van *Purmerende* den voornoemden heesschere afgenomen hadde geweest bijder voirscreven oorloge van Vutrecht, maer, alst blijct bij 't narré vander sentencie van banne ende confiscatie boven geroert, daer te voeren ende al eer de selve oorloge van Vutrecht toecomen was, ende omme gehouden ende ontfanghen t'hebbene bijden voirnomden heesschere den voirscreven Regnier van Brouchuysen ende met hem geadhereert t'hebben die viant des princen ende zijns lants was, ingenomen, gepilleert ende berooft hebbende die stede van Leyden; welcke stuck en ginck der oorloghe van Vuytrecht niet an, gemerct zunderlinghe dat niet blijcken en zoude dat de selve oorloghe van Vutrecht doen begonnen hadde geweest, maer, ter contrarien, langen

tijt daer nae, overmits dat de voirscreven van Vutrecht bij den middele vanden voirscreven heesschere ende anderen hueren adherenten gevangen hadden wijlen heere David van Bourgoingen, hueren bisscop, dien sij groote iniurien ende quaet gedaen hadden. Soe dat wij, Keyser, daer toe gesommeert zijnde van onsen heyligen vader den Paus ende ten versoucke des voirscreven bisscop, die van onsen bloede was, ende oic overmits die oplopinghen ende rovingen die de selve van Vuytrecht gedaen hadden in onsen landen van Hollant, der voirscreven stadt van Vuytrecht beleyt hadden; daer vuyt gesproten was 't voirscreven tractaet, waer bij, gemeret dat de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende* den voirnomden heesschere niet afgenomen en was geweest bij de voirscreven oorloghe van Vutrecht, maer aldaer te voeren bij sententie ende om ander zake, het claer was dat de selve heerlicheyt niet en behoirde gerestitueert te worden vuyt crachte vanden voirscreven tractate van Vutrecht, dat, als voirscreven staet, alleenlic inne hielt dat de voirnomde heesschere wedercomen zoude tot zijnen goeden hem afgenomen in den crijch van Vutrecht, ende niet tot anderen goeden; oic gemeret, dat de voirscreven confiscacie ende gifte notoir ende openbaer was. Indien men verstaen hadde, bij 't voirscreven tractaet van Vutrecht, dat de voirnomde heesschere behoirde gerestitueert te zijne vander voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, tselve tractaet zoude ingehouden hebben dat hij restitutie zoude hebben van allen zijnen goeden, waer die gelegen mochten zijn, niet tegenstaende sententie oft declaracie van confiscacie oft eenighe gifte oft transport dat daer van eenigen hadde mogen gemaect zijn, gelije de contracten in zuledanighe zaken plegen inne te houden, twelcke in desen niet gebuert en was. Ende ten anderen, bijder voirscreven cedulle

van ons, Keyser, was expresselicken genarreert dat de voirscreven heesschere bij tractaet van Vuytrecht gerestitueert ende gestelt was tot zijnen goeden, behalven totter voirscreven litigieuser heerlichede, die gereserveert hadde geweest; 't welcke bethoonende was dat de voirscreven heesschere bijden selven tractate van Vutrecht niet en behoirde gerestitueert te worden vander selver heerlichede. Oic 't voerscreven tractaet van Vutrecht en hadde niet anveert noch onderhouden geweest bijden voirscreven van Vutrecht, noch hueren adherenten, ende in teyken van dien, de selve van Vutrecht en hadden noyt willen besegelen tselve tractaet, hoe wel zij nochtans dien achtervolgende daer inne gehouden waren. Ende dat meer was, zoude blijcken dat de selve van Vutrecht in veel pointen 't selve tractaet gebroken hadden, te wetene: in niet vernyeuwende huerlieden wet, alsoet tselve tractaet inne hielt, in ontfangene de gebannene, rebellen ende vianden des princen, ende in veele andere manieren. Ende als angaende den voirnomden heesschere, het was eenen yegelycken kenlic ende zoude blijcken indient noot waere, dat hij, zichtent den voirscreven tractate van Vutrecht ende gaende tegens tselve, hervallen was in veel grooter rebellien ende mesusen dan van te voeren, ende hadde de principael geweest die oirsake, beleyder ende practicant geweest was vanden oirlogen van Rotterdam, Woerden, daer hij tslot inne genomen hadde, ende van Montfort, de welcke oirlogen den lande van Hollant gecost hadden over de acht hondert duysent guldenen; welcke lant te dier cause bedorven was in zulcker wijs, dat zijnen prince soe niet te baten en konst gecomen alst wel mochte. Ende al waert zoe dat het tractaet van Montfort hier en tusschen gebuert was ende dattet twelck inne houden zoude abolicie van nyeuwen stucken gecommit-

teert bijden voirnomden heesschere, nochtans bijden selven tractate en was niet geseyt geweest dat de selve heesschere wedercomen zoude tot zijnen verbuerden ende geconfisqueerden goeden, niet tegenstaende de voirscreven sententie ende declaracie van confiscacien, ende dat hij niet onderhouden en zoude hebben het tractaet van Vuytrecht. Voerts angaende den voirscreven tractate van Montfort, in doudernisse (sic) vanden welcken de voirnomden heesschere ende zijn huysvrouwe hadden hen laten condempneren, up paine van te verbueren alle huere goeden, die zij doen hadden ende namaels vercrigen zouden, zoude blijcken dat de voirnomde heesschere daer tegens oic gedaen hadde, want hij zichtent den selven tractate ontfangen hadde ende ontfinck in zijnder stede van Montfort die gebannene en vianden vanden prince ende zijnen landen, gelijc dien van Gelre ende anderen, de welcke in onsen landen vele oplopinghen ende rovingen gedaen hadden, waer bij de selve heesschere ende zijn huysvrouwe niet alleene en behoirden gepriveert te bliven vander litigieuser heerlichede, maer oic van allen hun goeden. Ende alsoe, bijden redenen ende middelen boven geroert, bleeck claerlicken dat, in wat manieren de voirnomde heesschere dit nemen ofte verstaen wilde, hij en mochte onder tdexel van tvoirscreven tractaet van Vuytrecht niet vercrigen de restitutie bij hem gepretendeert. Ende als angaende den letteren van abolicien daer up hem de voirnomde heesschere oic fonderen wilde, antwoorde ende zeyde de voirnomde verweerer, dat hem de selve letteren niet preiudicieren, noch den selven heesschere baten en mochten, overmits zekeren redenen: ten eersten, want de voirscreven letteren egheene restitutie van goeden inne en hielden, maer alleenlic abolicie van misusen ende restitucie in den lande ende inder fame; ten anderen, want nae

gescreven rechte, indien de prince vergave oft aboleerde eenighe mesusen ende den delinquant restitueerde tot zijnen goeden, die ghene dien zulcke abolicie ende restitucie gedaen zoude zijn en mochte bijder selver restitutie niet weder crigen die goeden de welcke de prince zichtent der confiscatie ende voeren der restitutie getransporteert zoude hebben bij tittle van gifte, coope oft anderssins in een derde hant, ende dat was de gemeyne resolutie van den docteuren in den rechten. Nu waest zoe, dattet in dit stuck soe gebuert was als voirscreven staet, waer bij, al waert zoe dat de voirscreven abolitie restitutie van goeden inne hielt, soe waest claer dat die haer niet en zoude mogen extenderen ande voirscreven litigieuse heerlicheyt; ende al waest zoe dat een prince, om eender gemeender welvaert, gelijc om den paix van eenigen landen, mocht geven oft quyten 't recht van eenen anderen, nietmin hij en vermochte niet, naer redenen ende van zijnder ordinariser macht, bij eeniger abolicie ofte remissie die hij doen zoude, eenigen particulieren persoon afnemen 't recht vercregen bij eenen derden. Ten derden, de voirscreven brieven van abolitien en hielden anders gheene restitutie inne dan zulcke als de delinquanten behoirden te gebruyken bijden tractate van Vuytrecht. Nu, alst hier boven gededuceert staet, de voirnomde heesschere en was egheenssins gerestitueert bij 't selve tractaet totter voirscreven litigieuser heerlicheyt, waer bij hem de selve brieven van abolitien in desen niet baten noch prouffiteren en mochten. Voerts, angaende 't derde point vander cedulle ende beloften van ons, Keyser, den heere van Nassouw ende andere, daer up hen de voirnomde heesschere insgelijcs fondeerde, antwoorde ende zeyde de voirnomde verweerer: dat hem de selve cedulle niet preiudicieren en mochte, gemerct dat niet dan een simpele cedulle en zoude

zijn, de welcke wij, Keyser, bij importuniteyt van versouckingen oft bij inadvertentien ende sonder deliberatie van rade geteykent zouden hebben, ande welcke men in jugement contradictoire geen anschauw en behoirde thebben. Ende genomen, dat 't inhouden vander voirscreven cedulle den heesschere bij openen brieven geaccordeert hadde geweest, des neen, soe en mocht dat niet preiudicieren den voirnomden verweerer, gemerct dat de selve cedulle alleenlic inhielt eene personnelle belofte bij ons, Keyser, gedaen, overmits welcke belofte het claer was dat de voirnomde heesschere niet anspreken en mochte den voirnomden verweerer. Ende ten anderen, wij en vermochten niet te doene de voirscreven belofte ten achterdeele van eenen anderen, overmits den redenen voeren verclaert. Ende als angaende der beloften die gedaen zoude hebben die heere van Nassouw ende ander, die zoude conditionael geweest zijn, te wetene: dat indien zij daer toe niet en konsten voldoen, alsoot gebuert was, zij zouden daer of ontlast zijn, mits doende de wete daer of den voirnomden heesschere, binnen zekeren tijde. Oic, nae redenen, de selve heeren van Nassouw ende andere en hadden niet mogen doen eenighe beloften ten achterdeele van den rechte des voernoemds verweerers, in zijnder absentie ende sonder zijnen consente. Waer bij het bleec, dat de voirscreven cedulle ende beloften den voirnomden verweerer niet preiudicieren en mochten, noch baten noch prouffiteren den voirnomden heesschere, om te obtinerene in zijnen fynen ende conclusien.

Daer tegens, van wegen des voirscreven heesschers, gerepliceert hadde geweest, onder de protestatie voirscreven ende oic niet te preiudicieren van zijnen fyne, *cum ipse spoliatus veniebat ante omnia restituendus*, inden eersten, ten ghenen daer de voirnomde verweerer den

selven heesschere belast hadde van rebellien, om hem ende zijnen voirsaten te justifieren. Want voer alsoe vele alst tot deser materie dienen mochte ende niet anderssins, zeyde de voirnomde heesschere, dat angaende zijnen stucke niet blijcken en zoude anderssins, noch bij andere maniere oft zake dan hier boven van zijnent wegen verclaert stont, ende oic hoe dattet waere, het zoude al geaboleert geweest hebben, ende konde oic niet blijcken dat de steden die inne genomen hadden geweest gestelt waren vuyter gehoirsamheyt des princen, noch voeren noch nae doverlijden van hertogen Kaerle voirscreven. Maer was kenlic dat toegecomen was ten tijde dat men oplopinghen in sticht van Vutrecht gedaen hadde, met brantstichtingen ende rovingen voer Montfort, dat doen doorloghe van Vutrecht begonste, alst voirscreven staet, ende dat al overmits der partialiteyt van Houck ende Cabillau. Ende als angaende den voirnomden verweerer, het zoude blijcken dat hij ende zijne voersaten van allen tijden 't hoot geweest hadden vander voirscreven partialiteyt, ende dat dat waer was, het zoude blijcken dat inden jaere duyst vierhondert ende zesthiene, overmits 't kenlick ongelove, onhulde ende ontrouwe, die gevonden hadden geweest in heer Jan ende heer Willem van Egmonde, gebroeders, daer of de voirnomde verweerder gedescendeert was, zij met hueren adherenten, hoiren ende erffgenamen gebannen hadden geweest ten tijde van vrouwe Jacoba, gravinne van Hollant, eewelic ende erflic vuyten lande ende sonder dat zij daer up gracie zouden mogen vercrigen, alst blijcken mochte bijden brieven daer af zijnde, in date van Onser Vrouwen Assumptie avont int voirscreven jaere xvi, waer bij het bleeck dat hij, verweerer, ende zijne voersaten, niet soe getrouwich ende rechtverdich geweest hadden als zij zeyden. Als

angaende Regnier Van Brouchuysen, dien men gewe-
gert zoude hebben te leveren, ende dat men voerts vpt
Montfort met bussen nae ons, Keyser, geschoten zoude
hebben, daer up repliceerde de voirnomde heesschere
dat ten tijde dat men voir Montfort quam ende de
voirscreven Van Brouchuysen geheyst hadde, hij inde
voirscreven stadt van Vutrecht was, ende mocht wel
zijn dat men den selven Van Brouchuysen inder absen-
tie van hem, heesschere, geweygert hadde te leveren,
overmits dat hij vanden selven heesschere saulfconduit
hadde. Ende als vander schietinghe der bussen, dat
hadden die inwonende van Montfort gedaen, huers lijfs
ende goeden verweerende, ansiende dat men rontomme
der voirscreven stede brande, pilleerde ende roofde.
Oic, wat daer af was, het hadde al bijden tractaet van
paise geaboleert geweest. Als angaende der sententie
van confiscatien die gegeven zoude zijn vuyt crachte
van vier deffaulten ende contumassien, repliceerde de
voirnomde heesschere: dat de selve van gheender weer-
den en mocht zijn, overmits veel redenen: inden eer-
sten, *ratione jurisdictionis*, want gemeret, sprekende
onder alle reverentie, dat de voirscreven heesschere
residerende was int stichi van Vutrecht ende vuyt
onsen landen, men niet en konste noch en mochte
bijder justitie van ons tegens hem procederen, zun-
derlinghe inder vorme ende maniere als men gedaen
hadde. Oic de heerlicheyt van *Purmerende* was een
leen van Hollant ende en konste de voirnomde hees-
schere niet voerder subject zijn dan tvoirscreven leen
van zijnder nature was, ter cause van welcken leene
onsen voirscreven grooten raedt, noch oic onsen raedt
van Hollant, gheene jurisdictie op hem en hadden om
hem te priveren van tselve leen. Ten tweeden, al
hadde onsen grooten raedt daer of mogen kennesse
nemen, nochtans soude de voirscreven sententie van

gheender weerde zijn *ratione citationis, quod non artabat citatio facta de executione extra citantis territorium seu jurisdictionem*, ende ten anderen zulcke citatie zoude gedaen geweest hebben ende oic de sententie gegeven *ad locum non tutum tempore partialitatis et hostilitatis.* Ten derden, was de voirscreven sententie van gheender weerde *ratione rei confiscate*, ten minsten en behoirde gheenen effect te sorteren *quia jura volebant quod feuda non publicarentur ex delicto vassaly.* Ende aengaende der gifte ende coope die daer vuyt geschiet zouden zijn, repliceerde de voirnomde heesschere: dat, gemerct dat de sententie van gheender weerde en was, overmits den redenen ende middelen voirscreven, soe en was oic alle tgunt dat daer vuyt geproten was, als angaende dat de voirnomde heesschere niet gerestitueert en zoude zijn dan ten goeden die hem afgenomen waeren geweest inden crijch van Vutrecht, ende dat de heerlicheyt van Purmerende hem afgenomen hadde geweest alvoeren den selven crijch, ende dat daer bij het tractaet van Vuytrecht die niet en comprehendeerde noch derogeren en mochte ter voirscreven sententie van confiscatie, repliceerde de voirnomde heesschere: dat dat een frivol voerstel was, want de voernomde verweerer niet ontkennen en conste de voerscreven oorloghe van Vutrecht en begonst inder maent van april anno lxxxi, dat doen de voernoemde verweerer met ons, Keyser, quam de selve oorloghe beginnen int sticht van Vuytrecht, barnen, pilleren ende roven voer Montfort. Oic en konste hij niet ontkennen dat de voirscreven litigieuse heerlicheyt zichtent der selver oorloghe genomen hadde geweest ende de sententie van confiscatie gegeven inder maent van julio daer nae ende voer den paix van Vuytrecht, die gemaect wart in Meye anno lxxxiii. Persisterende overmits desen ende meer anderen redenen ende mid-

delen de voernomde heesschere in zijnen voirscreven fynen ende conclusien, zunderlinghe, als voeren, dat hij behoirde gereintegreert te zijne inde possessie vander voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, daer van hij zeyde ende mainteneerde gespolieert te zijne.

Daer tegens van wegen des voirscreven verweerers hadde gedupliceert geweest, onder de protestatie voeren verclaert, ende oic vanden iniurien daer mede de voernomden heesschere hem belastede, zeggende: dat vanden selven nemmermeer blijcken en zoude, maer ter contrarien, dat alle tgunt dat hij, verweerer, gedaen ende geexploiteert hadde tegen den voirscreven heesschere ende zijnen adherenten, was geweest voer ende inden name vanden prince, de welcke dat al voer genaeme ende zijn proper stuck gehouden hadde, gelijct eenen yegelijcken kenlic was. Oic die plaetsen ende steden die hij inne genomen hadde, waren altijts gebleven inder gehoirsamheyt vanden prince, dat niet en waeren die plaetsen ende steden die de heesschere ende zijnen adherenten inne genomen hadden. Als aengaende den ban die gedaen zoude geweest hebben tegens den voersaten vanden voirnomden verweerer, zeyde de selve verweerer dat, indien daer eenighe gedaen hadde gezyn, dat was geweest overmits dat de selve zijne voersaten geadhereert hadden an wijlen onsen ouden vader hertogen Philips, saliger gedachten, de welcke ziende het sober regiment dat wijlen vrouwe Jacoba hadde in den lande van Hollant, daer hij blijckende hoir af was, angenomen hadde het regiment vanden selven lande, vuyt saken vanden welcken de gouverneurs vander voirscreve vrouwe Jacoba mochten haer geinciteert hebben eenighe dinghen te doene tegens zijnen voersaten. Aengaende der sententien die den voirnomden heesschere in desen hem vervorderde te impugneren, al waest zoe dat, gemerct den redenen

voirscreven, geallegueert van wegen des voirscreven verweerers, zunderlinghe dat hij zichtent der selver sententien comen was totter litigieuser heerlicheyt bij onereusen tittle, de selve verweerer niet en mochte preciselijcken geastringeert zijn om 't inhouden vander selver sententie te sustineren, gemerct zunderlinghe dat die niet gegeven en hadde geweest tot zijnen vervolghe noch prouffijte, maer ten prouffijte vanden prince ende ten vervolghe vanden procureur fiscael, die de selve, overmits dien, behoirde te sustineren, ende zoude den verweerer genoech wesen te thoonen dat die gegeven hadde geweest. Nietmin, voer alsoe verre alst noot waere ende dat dienen mochte ter intentie desselfs verweerers, zeyde de selve verweerer: dat nader institutie ende ordonnantie van onsen grooten rade, eenen yegelicken kenlic, men niet ontfangbaer en was te impugneren eenighe sententie oft arrest aldaer gegeven, dan alleenlic bijden middele van propositie van erreure, binnen jaers nae dat de sententie gegeven hadde geweest, bij welcker ordonnantie gesecludeert waren alle andere wegen ende middelen geintroduceert van rechts wegen, gelijc van appellatien, nulliteyten, simple querellen ende van restitutien *in integrum*. Nu was waer, dat de voirnomde heesschere den wech van propositien van erreure niet angenomen en hadde, waerbij hij niet ontfangbaer en was die te impugneren bijden wege van nulliteyte oft anderssins, gemerct de voirscreven ordonnantie. Ende indien de redenen niet genouch en waeren, zoe zeyde ende dupliceerde de voirnomde verweerer: inden eersten, ten ghenen daer de voirnomde heesschere zeyde de voirscreven sententie van gheender weerde wesende, bij faulte van jurisdictien, overmits dat hij residerende zoude zijn int sticht van Vutrecht, want de selve heesschere behoirde jurisdictie te sorteren, bij redenen vanden

leene daer questie of is, ende was kenlic dat onsen grooten raedt die ons representeerde, mocht kennesse hebben van allen materien, soe wel van leenen als andere. Daer hij seyde de sententie van gheender weerde wesende *ratione citationis*, dupliceerde de voirnomde verweerer: dat de voirscreven citatie gedaen hadde geweest nade costume, stijl ende gemeyne usantie die *optima jurium interpres* was, ende te houden ende observeren stont. Ende als aengaende dat hij gedaecht zoude geweest *tempore guerre et hostilitatum* ende dat hij gheenen zekeren acces en zoude gehadt hebben, dupliceerde de voirnomde verweerer: dattet waer was dat geduerende eene gemeyne oirloghe die ghene die d'eene partie hielt niet gehouden en was te compareren in d'ander partie, maer het was claer, indien eenighe delinquanten verdachvairt waere voer eenen rechter onder de jurisdictie vanden welcken hij delict gecommitteert hadde, gehouden was te compareren om hem te excuseren oft verweeren, oft anderssins men mocht tegens hem ende zijnen goeden procederen; ende en mocht hem niet excuseren datter gheen zeker acces en zoude zijn, gemerct dattet onzeker acces procederen zoude overmits zijnder mesdaet ende mesuz. Nu was, dat ten tijde vander voirscreven daginghe ende sententie egheene gemeyne oorloghe en was; ende indien de voerscreven heesschere gheen zeker acces en hadde, dat procedeerde ter cause van zijnen delicten ende mesusen; waeromme hem zijne redenen ter contrarien gealligeert niet prouffyteren en mochten om te impugneren ende annicheleren de voirscreven sententie, daer hij de selve noch impugneren wilde *ratione rei*. Ende dat de leenen hen niet consequeren en zouden mogen, dupliceerde de voirnomde verweerer: dat al waest zoe dat tusschen den docteuren inden rechten een groote brige ende veel opinien waren, te wetene,

wanneer de goeden van eenighen int generael verclaert waren verbuert zijnde oft de leenen daer inne behoirden gecomprehendeert te zijne, ende wien de selve leenen behoirden geappliqueert te zijne als de vassael die verbuerde: nochtans de solucie ende gemeyne opinie was, dat de generale confiscatie, zunderlinghe wanneer bij dier de vassael geseyt wart niet nut wesende te dienen zijnen heere, de leenen waren daer inne begrepen ende behoirden de selve geappliccert te zijne anden heere, zunderlinghe wanneer het delict gecommitteert zoude zijn tegens den heere, alsoet was in dit stuck, ende alsoe hielt ende observeerde de practicque ende gemeyne usantie die *optima jurium interpres* was *et que maxime debebat observari in materia feudorum;* waeromme zouden d'allegacien gedaen ter contrarien bijden voirnomden heesschere te vergeefs zijn. Persisterende oic, overmits desen ende meer anderen redenen ende middelen, de voirnomde verweerer in sijnen voirscreven fynen ende conclusien.

Welcke partien also gehoirt in onsen voirscreven grooten raedt, hadden geappointeert geweest te scriven bij corten memorien tot hueren fynen ende conclusien, ende de selve huere memorien te justificeren met zulcken letteren, tittlen ende munimenten als hen goetduncken soude, daer af zij *hinc inde* visie oft copie hebben zouden, om die te wederleggen al bij eenen volume, inder gewoenlicker manieren, ende dat gedaen, zouden al tselve overleggen te hove binnen zekeren corten daghe henlieden daer toe gestelt, om voerts, dat al gesien, daer up recht gedaen te zijne, oft ander zulcke appointemente alst behoeren zoude. Tot welcken appointemente de voernomde partien ter eenre ende ter andere zijden voldaen hadden, hebbende oic gedient van addicien, ende zichtent huerlieden proces daer up oversien ende gevisiteert in onsen voirscreven

grooten raedt, soe hadde bij appointemente interlocutoire geseyt ende verclaert geweest: dat de voirscreven partien contrarie waren in hueren faiten, ende dat zij daeromme enquesten ende thoon leyden ende maken zouden upte selve huer faiten, bij zekeren commissairis vanden hove, die daer toe geordonneert zoude zijn, al binnen zekeren tijde daer toe geordonneert ende gestelt, om voerts, dat gedaen ende tproces geinstrueert zijnde totter diffinitive toe exclusivelicken, den voirscreven partien daer up recht gedaen te zijne oft andere zulcke appointement alst behoeren zoude. Achtervolgende welcken appointemente interlocutoire de voirscreven partien ter eenre ende ter andere zijden hadden enquesten doen maken ende doen hoiren groote menichte van getuygen, ende zichtent hadden zij noch gedient van superadditien, ende daer nae geconcludeert up faiten principale, ende voerts gedient hebbende van reprochen ende salvatien, hadden geconcludeert in rechte. Ende zekeren tijt daer nae, te wetene inder maent februario anno xv^{c} ende vive, van wegen des voirnomde verweerers hadde den hove gepresenteert geweest zekere requeste civile, versouckende 't interinement der selver, ende die interinerende, dat hem geconsenteert ende geoirlooft worde, niet tegenstaende den staet des proces, te mogen verificeren, soe wel bij tuygen als bij letteren ende tittelen, dat hij de voirscreven heerlicheyt van *Purmerende*, daer questie af is, vercregen hadde bij coope ende onereusen tittle, 't welcke inde brieven van transport, die hij daer af hadde, verzuymt geweest was te stellene. Welcke requeste civile wederleyt hadde geweest bijden voirnomden heesschere, bij diversche redenen ende middelen van hem daer toe gestelt, soe dat eyntlicken, partien daer up gehoirt, geappointeert hadde geweest: dat de voirscreven requeste civile, mitsgaders het contredit

vanden voirnomden heesschere, indien hij daer tegens eenich overgeven wilde, gevoucht zoude worden ten processe vanden voirscreven partien, om 'tselve wijsende ende jugerende daer up zulcken ooghe t'hebbene alst behoeren zoude. Tot welcken appointemente oic vuldaen hadde geweest, ende zichtent hadde de voirnomde heesschere ernstelicken doen vervolgen bij zijnen procureurs ende solliciteurs de judicature vanden voirscreven processe, hebbende oic te dien eynde vercregen twee diversche beslotene brieven richtende an die van onsen voirscreven grooten rade, bijden welcken henlieden expresselicken bevolen hadde geweest te jugeren ende wijsen 't voirscreven proces tot behoirlicken eynde.

Doen te wetene dat, gesien ende gevisiteert inden selven onsen grooten raedt 't proces vanden voirnomden partien ende alle 't gunt dat bij dien blijcken mach, ende geconsidereert ende overgewegen 't gunt des behoirde geconsidereert ende overgewegen te zijne ende dat tot deser materie dienende was, Wij, met grooter, rijper deliberatie van rade bij deser onser sententie diffinitive ende voer recht, sonder anschauw t'hebbene upte requeste civile des voirscreven verweerers ende daer of hij gheen noot en heeft, zeggen ende verclaren: dat de voirnomde heesschere niet ontfangbaer en es. ende absolveren den voirnomden verweerer vanden heesch, fynen ende conclusien desselfs eysschen, condempnerende hem voerts inde costen van desen processe, den tax daer van den hove gereserveert.

Des t'orconden hebben wij onsen zegel hier an doen hangen. Gegeven in onser stede van Mechelen, den xxiiii^en^ dach van decembri int jaer ons Heeren duystvijffhondert ende negen, ende van onsen voirs. rijcken, te wetene: van Germanien 't xxiiii^te^ ende van Hongrien 't xx^te^.

(Registre n°. 326 du grand conseil de Malines.)

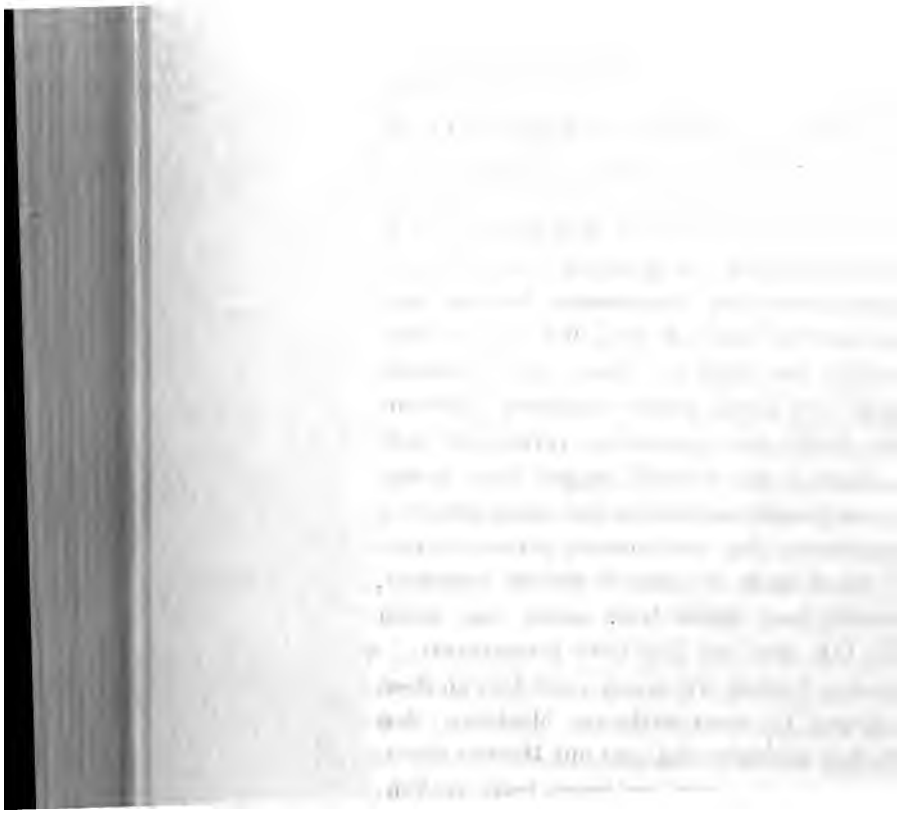

INHOUD.

Bladz.

Naamlijst der leden van het Historisch Genootschap . . . . 1.

Ten geschenke ontvangen boekwerken . . . . . 14.

Rekening van 't Historisch Genootschap. 1881 . . . . . 24.

Gevangenschap van J. van Lynden . . . . . 25.

Brieven van Karel van Gelder en Willem van Gulik aan Jasper van Lynden . . . . . 28.

Verzoek van Fr. van Lynden in 1655 aan den Keizer om beleend te worden met de heerlijkheid Hemmen . . . . . 34.

Conventie beraamd bij eenige Geldersche Edelen, naar aanleiding van den dood der Prinses Gouvernante (1759). . . . 36.

Memorie betreffende de gevolgen van bovenstaande Conventie. 39.

Brieven van van Kinsbergen . . . . . 49.

Brief van den Hertog van Brunswijk aan den Baron van Lynden van Hemmen, naar aanleiding van het ontslag uit al zijne bedieningen door de Staten van Holland (1784) . . . . . 54.

Maatregelen beraamd in Gelderland tegen den verwachten inval der Franschen (1794) . . . . . 58.

Souratte, radicale beschrijving. A°. 1758. Door den beambte der O. Ind. Compagnie, D. van Rheeden . . . . . 65.

Verhaal van het beleg van het kasteel Vredenburg te Utrecht in 1576, door eenen ooggetuige (uitgegeven door Mr. S. Muller). 147.

Tandere boeck, inhoudende hoe die van Vtrecht haer jegens tgewelt vande Spaengaerden hebben gescherpt, ende daernae hoe zij allenskens des zeluens Spaengaerds verderffelijcke, ja moerdadighe opset hebben gecreenckt ende ouerwonnen . 210.

Brief van een vrijdenker, geschreven in 1633 (medeged. door P. A. Tiele) . . . . . 217.

Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het Oosten (medeged. door denzelfden). . . . . 222.

Blz.

I. (Verklaring van Hendrick Cornelissen van Rosendael en Hans Stockmans van Mecheleu, betreffende het voorgevallene te Atjeh in 1599 op de schepen onder 't beleid van Cornelis de Houtman.) . . . . . 233.

II. (Verklaring van Martinus Apius van hetgeen hem en zijne medegevangenen van de vloot van Jacob van Neck in 1609 te Macao is overkomen.) . . . . . 238.

III. Discours ende advertentie vande navolgende schepen uyt de Geunieerde Provincien, enz. . . . . 243.

IV. Instructie ende ordonnantie (voor van der Haghen) . . 256.

Extract uit de Resol. St. Gen. 1603 . . . . . 265.

V. Remonstrantie ende vertoch van v. d. Haghen . . . . 265.

VI. Cort verhael van 't goene bij den Admirael Steuen vander Haghen tot Ambonen met de Portugesen ende Jesuyten gehandelt is . . . . . 281.

VII. (Journaal van Steven van der Haghen.) . . . . . 292.

Beschrijuinge vant eylant van Ambona, enz. . . . . 325.

VIII. (Accoord van Steven van der Hagen met de Portugeezen te Ambon in d. 3 Mrt. 1605.) . . . . . 337.

IX. Beschrijuinge vant eylant, stadt ende casteel van Ambona, enz. . . . . 338.

Steven van der Haghen's avonturen van 1575 tot 1597 (medegeed. door P. A. Tiele) . . . . . 377.

Trois arrêts historiques du grand conseil de Malines (medegeed. door L. Galesloot) . . . . . 422.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) *f* 5.—.	4e jaargang. 1848. . *f* 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	
6e jaargang. 1850. . *f* 6.—.	19e jaargang. 1863. . *f* 7.40.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	5e *serie*
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
3e *serie*	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	25e jaargang. 1869. . - 10.70.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	6e *serie*
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
4e *serie*	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	30e jaargang. 1874. . - 10.30.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. *f* 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. *f* 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. *f* 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1 deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk. Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. **Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani** . *f* 1.50.

N°. 2. **Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685** . . . . . - 1.80.

N°. 3. **Memoriën van Roger Williams, uitgegeven door Mr. J. F. Bodel Nyenhuis** . . . . . - 2.10.

N°. 4. **Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko, uitgegeven door Mr. Feith en Dr. Ackerstratingh.** - 3.70.

N°. 5. **Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten, uitgegeven door Prof. Peerlkamp en A. Perk** . . . . . - 4.50.

N°. 6. **Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see).** . . . . . - 2.30.

N°. 7. **Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594, uitgegeven door Mr. H. O. Feith.** . . - 2.40.

N°. 8. **De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw, uitgegeven door Dr. E. Verwijs** . . . . . - 9.80.

N°. 9. **Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625.** . . . . . - 2.30.

N°. 10. **Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625.** . . - 1.90.

N°. 11. **Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Eerste Deel.* 1584—1618** . . . . . - 4.00.

N°. 12. **Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621.** - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje, by Mrs. Davies . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door Prof. R. Fruin . . . . . - 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627. - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . *f* 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629. - 8.20.

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630 . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644 . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . - 10.80.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . *f* 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

N°. 34. Idem. Tome deuxième . . . . . - 5.40.

N°. 35. Idem. Tome troisième, (première partie) . . - 5.60.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.
Idem. IIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IIIe Deel . . . . . - 5.20.
Idem. IVe Deel . . . . . - 8.80.
Idem. Ve Deel . . . . . - 5.40.
Idem. VIe Deel . . . . . - 6.00.

DAGVERHAAL van JAN VAN RIEBEEK, Eerste Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop. . . . - 1.20.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

SUPPLEMENT-KATALOGUS der derde uitgave in 1872 van de Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 1882. . . . . - 1.10.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . -26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

Gedrukt bij KEMINK & ZOON, te Utrecht.

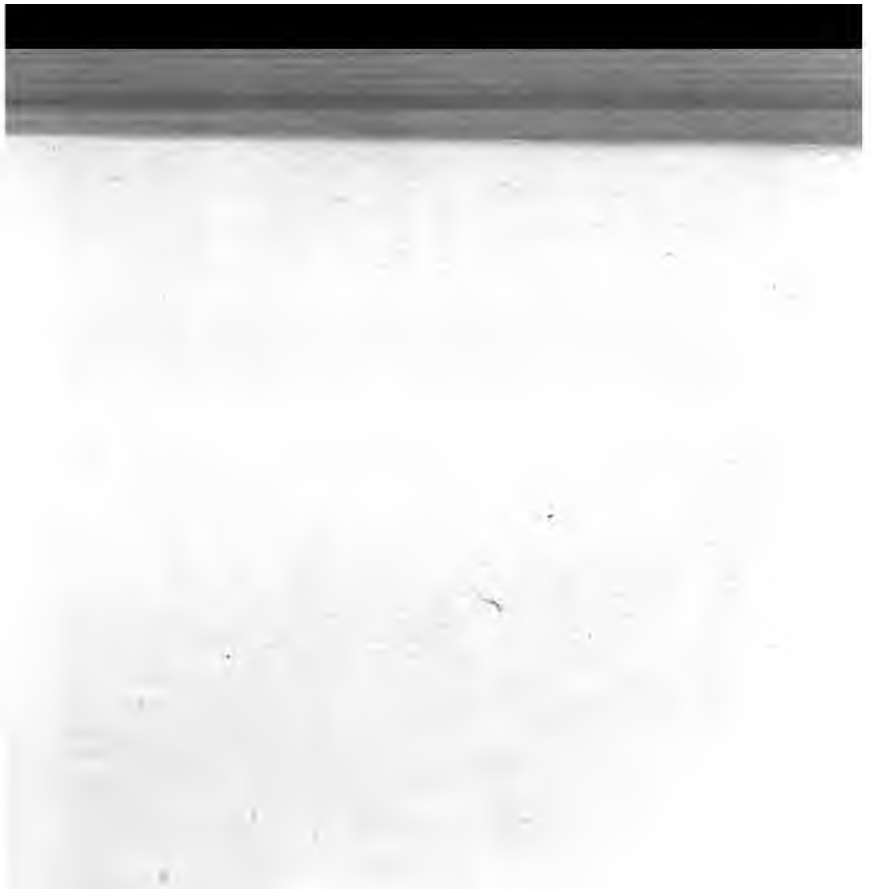

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03970 8063

V 25 1921

OF MICH.
IBRARY